

STEFAN ZWEIG

MARIE  
ANTOINETTE

VASAT BİR KARAKTERİN PORTRESİ



BİYOGRAFI



ALMANCA ASLINDAN ÇEVİREN  
TEVFİK TURAN

*Marie Antoinette: Bildnis eines mittleren Charakters*, Stefan Zweig

© 2006, Can Sanat Yayınları Ltd. Şti.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: 2006

3. basım: Ağustos 2013, İstanbul

E-kitap 1. sürüm Ekim 2015, İstanbul

Ağustos 2013 tarihli 3. basım esas alınarak hazırlanmıştır.

Yayına hazırlayan: Şebnem Sunar

Kapak tasarımı: Act creative

ISBN 978-975-07-2731-3

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM, DAĞITIM, TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.

Hayriye Caddesi No: 2, 34430 Galatasaray, İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

[www.canyayinlari.com](http://www.canyayinlari.com)

[yayinevi@canyayinlari.com](mailto:yayinevi@canyayinlari.com)

STEFAN ZWEIG  
MARIE  
ANTOINETTE  
VASAT BİR KARAKTERİN PORTRESİ

BİYOGRAFI

Almanca aslından çeviren

Tevfik Turan



Stefan Zweig'in Can Yayınları'ndaki diğer kitapları:

*Yarının Tarihi*, 1991

*Lyon'da Düğün*, 1992

*İnsanlığın Yıldızının Parladığı Anlar*, 1995

*Günlükler*, 1997

*Satranç*, 1997

*Değişim Rüzgârı*, 1998

*Amok Koşucusu*, 2000

*Amerigo*, 2005

*Sabırsız Yürek*, 2006

*Joseph Fouché*, 2007

*Dünün Dünyası*, 2008

*Rotterdamlı Erasmus*, 2008

*Balzac*, 2009

*Bir Kadının Yaşamından 24 Saat / Bir Yüreğin Ölümü*, 2009

*Macellan*, 2010

*Clarissa*, 2010

*Hayatın Mucizeleri*, 2011

*Montaigne*, 2012

STEFAN ZWEIG, 1881'de Viyana'da doğdu. Avusturya, Fransa ve Almanya'da öğrenim gördü. Savaş karşıtı kişiliğiyle dikkat çekti. 1919-1934 yılları arasında Salzburg'da yaşadı, Nazilerin baskısı yüzünden Salzburg'u terk etmek zorunda kaldı. 1938'de İngiltere'ye, 1939'da New York'a gitti, birkaç ay sonra da Brezilya'ya yerleşti. Önceleri Verlaine, Baudelaire ve Verhaeren çevirileriyle tanındı, ilk şiirlerini ise 1901'de yayımladı. Çok sayıda deneme, öykü, uzun öykünün yanı sıra büyük bir ustalıkla kaleme aldığı yaşamöyküleriyle de ünlüdür. Psikolojiye ve Freud'un öğretisine duyduğu yoğun ilgi, Zweig'in derin karakter incelemelerinde ifade bulur. Özellikle tarihsel karakterler üzerine yazdığı yorumlar ve yaşamöyküleri, psikolojik çözümler bakımından son derece zengindir. Zweig, Avrupa'nın içine düştüğü siyasi duruma dayanamayıp 1942'de Brezilya'da karısıyla birlikte intihar etti.

TEVFİK TURAN, 1954'te İstanbul'da doğdu. İstanbul Üniversitesi'nde Alman Dili ve Edebiyatı, Sanat Tarihi ve Pedagoji okudu. 1981'den bu yana Hamburg Üniversitesi Türkoloji kürsüsünde Türkçe okutmanlığı yapıyor. Patrick Süskind'in *Koku*, Güvercin, *Herr Sommer'in Öyküsü* ve *Kontrbas* adlı yapıtlarının yanı sıra Sten Nadolny'nin *Yavaşlığın Keşfi*, Walter Benjamin'in *Tek Yol* ve *Berlin'de Çocukluk*, Peter Handke'nin *Kalecinin Penaltı Anındaki Endişesi* ve *Solak Kadın*, Ernst Jandl'in *Daha İyisi Saksofon*, Cees Noteboom'un *İşte Şu Hikâye* adlı kitaplarını dilimize kazandırdı.

# Giriş

Kraliçe Marie-Antoinette'in hikâyesini yazmak demek, onu suçlayanlar ile savunuların en şiddetli biçimde karşı karşıya geldikleri, yüz yıldan fazla sürmüş bir geçmişi kayda geçirmek demektir. Tartışmanın ateşli bir havaya bürünmüş olmasının sorumluları, onu suçlayanlardır. İhtilal, krallık rejimini vurmak için kraliçeye, kraliçenin kişiliğinde de onun kadın yönüne saldırma ihtiyacını hissetmiştir. Ne var ki, hakikatşinaslık ile politikanın birbiriyle bağdaştığı nadirdir; üstelik, bir karakterin demagoji amacıyla resmedilmesi isteniyorsa kamuoyunun işgüzar hizmetkârlarından pek adalet beklenemez. Marie-Antoinette'i giyotine gönderebilmek için, ona karşı kullanılabilecek hiçbir çareden, hiçbir iftiradan geri durulmamış, gazete, broşür ve kitaplarda her türlü sefahat, her türlü ahlak düşkünlüğü, her türlü sapkınlık hiç düşünüp taşınılmadan bu louve autrichienne'e<sup>1</sup> yakıştırılmıştır; hatta adaletin kendi evinde, mahkeme salonunda bile, savcı "Dul Madam Capet"yi<sup>2</sup> tumturaklı bir dil kullanarak, tarihteki en ünlü sefih kadınlarla, Messalina<sup>3</sup>, Agrippina<sup>4</sup> ve Fredegunde<sup>5</sup> ile karşılaştırır. Ancak daha sonra 1815'te, yine bir Bourbon, Fransa tahtına geçtiğinde yaşanan ani değişim de bir o kadar çarpıcıdır; aradan geçen zaman içinde dehşetengiz bir görünüm almış olan Marie-Antoinette portresinin üzeri, hanedana yaranmak için en ağır renklerle örtülür. Bu dönemden kalma resimlerinden bir tanesi yoktur ki, onu çevresinde bir tütsü bulutu ve başının üstünde bir azize halesi olmadan gösterebilir. Bir ağıtı bir diğeri izler, Marie-Antoinette'in dokunulmaz fazileti ateşli bir şekilde savunulur, fedakârlığı, ruhunun iyiliği, her lekeden arınmış kahramanlığı şiirde ve düzyazıda övülür, hakkında bol bol anekdotlar anlatılır, çoğunlukla aristokrat ellerin işlediği ve bolca gözyaşının ıslattığı anekdotlar peçesi, reine martyre'in<sup>6</sup>, çilekeş kraliçenin nur yüzünü sarar.

Ruha ilişkin gerçek, çoğu zaman olduğu gibi burada da ortaya yakın bir yerdedir. Marie-Antoinette ne kraliyetçilerin övdüğü gibi büyük bir azizeydi ne de Devrim'in ileri sürdüğü gibi bir grue, yani bir fahişeydi; aksine vasat bir karakterdi, aslında sıradan bir kadındı, öyle pek zeki olmayan, pek de çılgın sayılmayan, ne ateş ne buz olan, iyiye yönelik olağanüstü bir güç de, kötüye yönelik en ufak bir azim de taşımayan, dünün, bugünün ve yarının ortalama kadını, iblisçe eğilimlerden uzak, kahramanlık iddiası taşımayan ve bu yüzden de ilk bakışta bir trajediye konu olamayacak bir kadın. Ama tarih denen o büyük Demiourgos<sup>7</sup> ortaya tüyler ürpertici bir dram çıkarmak için başrolü oynayacak bir kahraman kimliğine hiç de gerek duymaz. Trajik gerilim yalnızca bir kişinin olağanüstü büyüklüğünden çıkmaz, her an bir insanın kendisiyle yazgısı arasındaki uyumsuzluktan da kaynaklanabilir. Bu gerilim, dramatik bir görünüm alabilir. Olağanüstü güce sahip bir kahraman, bir deha, doğuştan içinde taşıdığı görevi için fazla dar, fazla düşmanca bulunduğu çevresiyle kavgaya giriştiği zaman olduğu gibi, örneğin Saint-Helena'daki dört duvar arasında boğulan bir Napoléon, sağırlığının zindanına hapsedilmiş bir Beethoven. Ölçüsünü ve akacağı yönü bulamamış bir büyük kişilik söz konusuysa bu her zaman, her yerde böyledir. Fakat vasat, hatta zayıf yaradılıştaki bir kimse dehşetli bir yazgının, kendisini ezen, mahveden kişisel sorumlulukların karşısında kaldığı zaman da

ortaya bir trajedi çıkar, ki trajik olanın bu türünü ben insani yönden daha duygulandırıcı olarak görmeye eğilimliyim. Çünkü olağanüstü insan, farkında olmadan kendine olağanüstü bir yazgı arar; kahramanca ya da Nietzsche'nin sözüyle "tehlikeli" yaşamak, bu yazgının olağanüstü boyuttaki doğasına organik olarak uyar; içinde var olan devasa iddiasıyla dünyaya cebren meydan okur. Bu bakımdan dâhi karakter, nihayetinde çektiği çileden kendisi de sorumludur, çünkü içindeki misyon gereği, girişeceği ateşle sınavı, son gücünü ortaya koyasıya, mistik bir ısrarla arzulamaktadır; fırtına, martıyı nasıl taşırsa onu da güçlü kaderi hızla öyle yükseğe kaldırır. Vasat karakter ise daha yaradılıştan, barışçıl bir yaşama biçimine ayarlanmıştı, büyücek gerilimler istemez, gereksinmez, sakin sakin ve gölgede yaşamayı yeğler, rüzgârsız bir havada ve yazgının ılıman bölgelerinde; görünmez bir el, kendisini sarsıntılara itecek olursa işte bu yüzden direnir, bu yüzden ürküntü duyar, bu yüzden kaçır. Dünya tarihine ilişkin sorumluluklar istemez, tersine bunlardan korkar; çileyi aramaz, çile kendisine dayatılır; kendi öz ölçüsünden büyük olmaya içinden değil, dışarıdan zorlanır. Antikahramanın, vasat insanın bu çilesi, bence, görünürde bir anlamı olmadığı için, gerçek kahramanın tumturaklı çilesinden aşağı kalmaz, hatta belki daha da sarsıcıdır; çünkü sıradan insan bu çileyi kendi başına çekmek zorundadır, sanatçının tersine, acılarını esere, ölümsüz biçime dönüştürmek gibi erinçli bir kurtuluşu yoktur.

Ama kaderin böyle vasat bir insanı bazen nasıl altüst edebildiğine ve yumruğunun buyurgan gücüyle onu nasıl zorla itip vasatlığının ötesine geçirdiğine tarihin verdiği belki de en inandırıcı örnek, Marie-Antoinette'in yaşamıdır. Bu kadın, yaşadığı otuz sekiz yılın ilk otuzunu, dikkatlerin odaklaştığı bir çevrede de olsa, sıradan bir yolu izleyerek geçirmiş, iyide ya da kötude orta kararlılıktan hiçbir zaman ayrılmamıştır: yavan bir ruh, vasat bir karakter ve –tarih açısından bakıldığında– başlangıçta yalnızca bir figüran. Aslında önemsiz bir şahsiyet olan bu Habsburglu kadının kurduğu neşeli, tasasız oyun dünyasına devrim dalıvermeseydi, o da gelmiş geçmiş yüz milyon kadın gibi sakin sakin yaşayıp gidecekti; dans edecek, konuşacak, sevecek, gülecek, süslenecekti; ziyaretlerde bulunacak, sadakalar verecekti; çocuklar doğuracak, en sonunda da sessizce bir yatağa yatıp dünyanın ruhuna uygun bir yaşam sürmeden ölüp gidecekti. Naaşını, kraliçe olduğuna göre, törenle bir katafalka koyacaklardı, saray yasa bürünecekti, ama sonra, isimleri Marie-Adelaide ya da Adelaide-Marie, Anna-Katharina ya da Katharina-Anna olan ve üzerlerinde yazılan soğuk sevgisiz sözcükleri kimsenin okumadığı mezar taşları Gotha'da dizili duran diğer bütün o prensesler gibi, insanlığın belleğinden silinip gidecekti. Yaşayan insanlardan biri çıkıp da bu kadının dış görünüşünün, sönüp gitmiş ruhunun nasıl olduğunu hiçbir zaman sormayacak, gerçekten kim olduğunu kimse bilmeyecekti ve –işin en can alıcı noktası da bu– kendisi, Fransa Kraliçesi Marie-Antoinette bile, bu sınavı geçirmemiş olsaydı, kim olduğunu öğrenip anlamayacaktı. Çünkü vasat bir insanın talihinin ya da talihsizliğinin bir parçası da, kendi kendisiyle boy ölçüşme gibi bir zorunluluğu kendiliğinden hissetmemesi, kendini sorgulamaya merak duymamasıdır; bu soruyu ona soruncaya kadar: Böyle biri, elindeki olanakları kullanmadan uyumaya bırakır, aslında var olan yeteneklerini köreltir; sahip olduğu güçler, kullanılmayan kaslar gibi zayıflar; gerçek bir savunma zorunluluğu karşısında gerilinceye kadar. Vasat bir karakterin, olabileceği ne varsa olabilmesi için ve belki de kendisinin önceden sezip bildiğinden de büyük olabilmesi için, önce kendi içinden sürülüp

çıkarılması gerekir; kaderin elinde bu amaca hizmet edecek kırbaçtan başka bir şeyi yoktur. Ve nasıl ki bir sanatçı bazen, yaratıcı gücünü kanıtlamak için kasten, coşku içinde bütün dünyayı kavrayan boyutta değil de dıştan önemsiz görünen bir konu ararsa, kader de onun gibi, kırılğan bir malzemeye bile en büyük gerilimi verebileceğini, zayıf ve iradesiz bir ruhtan büyük bir trajedi geliştirebileceğini göstermek için zaman zaman kendine önemsiz bir kahraman arar. Böyle bir trajedinin ve böyle istenmeden gerçekleşmiş kahramanlıklardan en güzellerinden birinin adı, Marie-Antoinette'tir.

Evet, tarih bu vasat insanın başına dramını öyle bir hünerle, tek tek olaylar açısından öyle bir buluş zenginliğiyle, tarihî açıdan o kadar devasa boyutlarda örmüş, başlangıçta pek verimli olmayan bu başkişinin çevresini saran esasları öyle bir bilinçle karşı karşıya getirmiştir ki! Bu kadını önce şeytani bir hilekârlıkla şımartır. Ona daha çocukken bir imparator sarayını hediye eder, yeniyetmeyken başına bir taç oturtur, genç bir kadinken albeni ve zenginlik adına verebileceği ne varsa müsrifçe bir cömertlikle önüne serer, üstüne üstlük de kendisine bu ihsanların bedelini ve değerini sormayacak kadar hafif bir gönül bahşeder. Onun hiçbir şeyin önünü ardını düşünmeyen ruhunu yıllarca şımartır, ta ki bu ruh da dünyayı görmez oluncaya ve tasasızlığı gittikçe artıncaya kadar. Ama kader, bu kadını ne kadar çabuk ve kolayca mutluluğun en yüksek tepelerine çıkardıysa sonra yine o kadar ustaca bir gaddarlıkla ve bir o kadar ağır bir tempoyla düşürecektir de. Bu dram, en aşırı tezatları melodramvari bir çarpıcılık içinde karşı karşıya getirir; kraliçeyi yüz odalı bir imparator sarayından sefil bir hapisane hücreğine iter, krallık tahtından giyotine, camlı ve altınlı saltanat arabasından kadavracı kağnısına, lüksten yokluğa, dünyanın gözbebeği olmaktan kitlelerin nefretine, zafer sarhoşluğundan iftira kurbanı olmaya sürükler ve bu düşüş gittikçe daha da aşağılara indirir onu, merhametsizce ve düşülebilecek en son noktaya varıncaya kadar. Bu küçük, bu vasat insan, bu anlayışı kıt gönül ise şımarıklığının orta yerinde baskına uğramış bir halde, üzerindeki yabancı kuvvetin kendisi için ne planladığını kavrayamaz; sert bir yumruğun kendisini yoğurduğunu, kızgın bir pençenin çile içindeki etine battığını hisseder yalnızca; dünyadan bihaber bu kadın, hiçbir acıya katlanmaya niyetli ve alışık olmayan haliyle direnir, kendini savunur, inler, kaçar, kurtulmaya çalışır. Fakat içindeki en yüksek gerilimi, en son olanağı çekip almadan elindeki malzemeyi bırakmayan sanatçının acımasızlığı gibi, belanın bilinçli eli de Marie-Antoinette'i bırakmaz, onu ta bu yumuşak ve güçsüz ruh da sertleşinceye, bir tavır edininceye, ruhunda anne ve babasından, atalarından yücelik adına örtülü kalmış ne varsa çıkarıp elle tutulur bir hale getirinceye kadar çekiciyle döver. Çektiği çilenin dehşetiyle uyanan ve kendisini daha önce hiç sorgulamamış olan kadın, geçirmekte olduğu dönüşümün farkına varır. Dışa yönelik iktidarının son bulduğu sırada, içinde bu sınavı geçirmemiş olsa elde edemeyeceği yeni ve büyük bir şeyin başladığını hisseder. "İnsan, kim olduğunu ancak felakete uğradığında gerçekten anlıyor." Birdenbire bu yarı gururlu, yarı sarsıcı sözler dökülür şaşkın ağızından, içine doğar. Küçük ve vasat hayatını kendisi öldükten sonra dünyaya örnek olarak yaşatacak olan işte bu acı olacaktır. Kaldı ki bu yüce görev bilinci içinde, karakteri de kendi boyutlarını aşarak gelişir. Geçici kalıp bozulmadan az önce sanat eseri, yani kalıcı olan, başarıyla tamamlanmıştır: Çünkü Marie-Antoinette, o vasat insan, hayatının son, en son saatinde nihayet trajedilere uyan büyüklüğe ulaşır ve bir kader misali büyür.



1. (Fr.) Avusturyalı dişi kurt. (Ç.N.)
2. Capet Hanedanı'ndan Fransa Kralı XVI. Louis'ye tahttan indirildikten sonra Cumhuriyet yönetimi tarafından, sıradan bir yurttaş olduğunu belirtmek amacıyla Mösyö Capet diye hitap edilmiştir. (Ç.N.)
3. Messalina Valerial (MS 22-48). Roma İmparatoru Claudius'un şehvet düşkünü davranışlarıyla ve saray entrikalarını kışkırtmasıyla ünlü üçüncü eşi. (Y.N.)
4. Yaşlı Agrippina (MÖ 14-MS 18) ve kızı Genç Agrippina (MS 15-59), Roma tarihinin taht oyunları ile ünlü imparatoriçeleridir. (Y.N.)
5. Tarihte benzerine az rastlanan kan dökücülüğü ve acımasızlığı ile tanınan Frank Kralı I. Chilpéric'in karısı. (Y.N.)
6. (Fr.) Şehit kraliçe. (Y.N.)
7. (Yun. zanaatçı) Felsefede dünyayı daha akılcı bir biçimde ve sonsuz bir ideale göre düzenleyen ikincil tanrı. Platon'un *Timaios* diyalogunda, dünyanın yaratıcısı. (Y.N.)

# Bir çocuk evlendiriliyor

Habsburglar ile Bourbonlar, yüzyıllar boyunca Almanya, İtalya, Felemenk topraklarındaki düzinelerce muharebe alanında Avrupa'nın önderliği için savaşmış, sonunda iki taraf da yorgun düşmüştür. İki eski rakip, iş işten geçtikten sonra, aralarındaki doymak bilmez kıskançlığın yalnızca başka hanedanların önünü açmaya yaradığını görür; İngiltere adasındaki kâfir bir kavim dünya hükümrانlığını ele geçirmeye yeltenmiş, Protestan Brandenburg sınır eyaleti, güçlü bir krallık olmanın yolunu tutmuştur; yarı yarıya putperest olan Rusya ise egemenliğini akıl almaz ölçülerde genişletmeye hazırlanmaktadır; sonunda, hükümrانlarla diplomatlarının kafalarında, her zamanki gibi çok geç de olsa, şu soru şekillenmeye başlar: Bu uğursuz didişmeyi tazeleyip o imansız türedilerin ekmeğine yağ sürmek yerine, birbirimizle barışsak daha iyi olmaz mıydı? XV. Louis'nin sarayında Choiseul ile Maria Theresia'nın danışmanı Kaunitz bir ittifak tasarlayarak bu birliğin sürekli olması, iki savaş arasında bir soluklanmadan ibaret kalmaması için de Habsburg ve Bourbon hanedanlarının kan yoluyla akraba olmalarını önerirler. Habsburg sarayında evlenme çağında prenses eksikliği hiçbir zaman çekilmemiştir; bu sefer de her yaştan zengin bir koleksiyon hazırdır. Önceleri bakanları XV. Louis'yi, büyükbaba mertebesindeki yaşı ve ahlak sınırlarını oldukça zorlayan yaşayışından ötürü, bir Habsburg prensesiyle başgöz etmeyi düşünürler, fakat bu arada "En Hıristiyan Kral",<sup>8</sup> metresi Pompadour'un yatağından alelacele kaçıp başka bir gözdesinin, Dubarry'nin koynuna giriverir. Bu arada ikinci defa dul kalan İmparator Joseph de, XV. Louis'nin üç geçkince kızından biriyle gerdeğe sokulmaya pek hevesli görünmez. Hal böyleyken geriye en doğal birleşme olarak üçüncü şık kalır: XV. Louis'nin torunu ve Fransız tahtının müstakbel sahibi olan henüz yetişme çağındaki Dauphin'i<sup>9</sup> Maria Theresia'nın kızlarından biriyle nişanlamak. 1766 yılında, o zaman on bir yaşındaki Marie-Antoinette ciddi bir teklif olarak ortaya sürülmüştür bile; Avusturya elçisi 24 Mayıs'ta İmparatoriçe'ye açık açık şunu yazmaktadır: "Kral öyle bir tarzda konuşmuş bulunuyor ki, Majesteleri projeyi şimdiden sağlama bağlanmış ve katileşmiş olarak telakki edebilirler." Fakat bütün gururlarını basit şeyleri zora koşmak ve en önemlisi, her önemli işi maharetle geciktirmek uğruna ortaya koymasalardı, diplomatlar diplomat olmazdı. Bir saraydan öbür saraya entrikalara girişilir, bir yıl geçer, sonra da ikinci, üçüncü bir yıl daha; Maria Theresia –şüphelerinde haksız da değildir– pek rahatsız olduğu ve yürekten gelen bir kinle, monstre<sup>10</sup> olarak tanımladığı komşusu Prusya Kralı Friedrich'in, Makyavelist şeytanlıklarından birini sahneleyerek, güçler dengesinde Avusturya'nın yeri bakımından gayet önemli olan bu tasarımı baltalayacağından korkmaktadır; Fransız sarayının yarım ağızla verdiği sözden geri adım atmamasını sağlamak için bütün cana yakınlığını, tutkusunu ve entrikacılığını ortaya koyar. Profesyonel bir evlilik simsarının yorulmak bilmezliği, diplomatların tuttuğunu koparır, taviz vermez sabrıyla, durmak bilmeden prensesin üstün niteliklerini Paris'e anlatmaya koyulur; Versailles'dan nihayet bağlayıcı bir evlenme teklifiyle gelsinler diye elçileri nezakete ve hediyeye boğar; ana olmaktan çok imparatoriçe olarak, çocuğunun mutluluğundan çok "hanedanın gücünü" çoğaltma düşüncesi içinde, gönderdiği elçinin, doğanın Dauphin'den bütün armağanlarını esirgemiş

olduğu, Dauphin'in akli gayet kıt, alabildiğine çolpa ve tamamen duygusuz biri olduğu yolundaki uyarısını da es geçer. Bir arşidüşesin mutlu olmaya ne ihtiyacı vardır ki, kraliçe olduktan sonra? Maria Theresia, imzalı mühürlü bir anlaşmanın gerçekleşmesi için ne kadar büyük bir ateşle diretiyorsa dünya işleriyle pişmiş bir kral olan XV. Louis de ona eş bir üstünlük duygusu içinde kendini naza çekmektedir; sarayına üç yıl boyunca küçük arşidüşesi öven resimlerin, haberlerin yağmasına aldıriş etmez ve prensip olarak evlenme tasarısına yatkın olduğunu belirtmekle yetinir. Fakat kurtuluş müjdesi anlamına gelecek o öneride bulunmaz, kendini bağlamaz.

Bu önemli devlet meselesine her şeyden habersiz bir şekilde konu olan, on bir yaşındaki, on iki yaşındaki, on üç yaşındaki Toinette, ince yapılı, alımlı, zarif ve güzelliği şüphe götürmez bir kızdır ve bu arada kardeşleriyle, kız arkadaşlarıyla Schönbrunn Sarayı'nın odalarında ve bahçelerinde ateş parçası gibi oynayıp zıplamaktadır; dersle, kitapla, kültürle pek uğraştığı yoktur. Eğitimiyle görevli mürebbiyelerle rahipleri doğuştan gelen sevimliliği ve cıva gibi hareketli neşesiyle parmağının ucunda oynatmakta o kadar beceriklidir ki, bütün dersleri kolayca asmaktadır. Devlet işlerinin çokluğu yüzünden sürüyle çocuğunun hiçbirleriyle özenli bir şekilde teke tek uğraşamamış olan Maria Theresia, günün birinde dehşetle şunu görür: Müstakbel Fransa Kraliçesi, on üç yaşındaki olduğu halde ne Almancayı ne Fransızcağı doğru dürüst yazabilmektedir, tarih ve genel kültür konularında en yüzeysel bilgilerin bile yakınından geçmiş değildir ve müzik konusundaki başarısı da, piyano dersi aldığı kişi, büyük piyanist Gluck olmasına rağmen, o kadar parlak değildir. İş işten geçtikten sonra, şimdi bütün bu eksikler giderilecek, oyun çocuğu tembel Toinette, yetiştirilip kültürlü bir hanımefendi haline getirilecektir. Bir müstakbel Fransa Kraliçesi için önemli olan, en başta doğru dürüst dans edebilmesi ve düzgün bir aksanla Fransızca konuşmasıdır; Maria Theresia bu amaçla büyük dans üstadı Noverre'i ve Viyana'da turnede bulunan bir Fransız kumpanyasının iki aktörünü, biri telaffuz, biri şan dersleri vermesi için görevlendirir. Fakat Fransız elçisi, bu haberi Bourbon Sarayı'na bildirir bildirmez Versailles, hakarete uğramışasına bir tepki gösterir: Gelecekte Fransa'ya kraliçe olacak bir kızın ne idüğü belirsiz komedyenlerden ders alması olacak iş değildir. Alelacele, yeniden diplomatik temaslara girişilir; çünkü Versailles Sarayı, Dauphin'e eş olması önerilen kimsenin eğitimini şimdiden kendi işi olarak görmektedir; uzun uzadıya düşünülüp taşınıldıktan sonra, Orléans Piskoposu'nun tavsiyesiyle Başrahip Vermond öğretmen olarak Viyana'ya gönderilir; on üç yaşındaki arşidüşes hakkında elimizdeki ilk güvenilir belgelerin kaynağı bu kişidir. Vermond, kızını tatlı ve sempatik bulmaktadır:

Kendisi şirin bir çehreye sahiptir ve tavırlarında akla gelebilecek en büyük zarafet mevcuttur ve eğer boyu da biraz uzarsa, ki bunu umut etmek için sebep vardır, yüksek bir prenesten olması arzu edilebilecek her nevi letafete haiz olacaktır. Karakteri ve mizacı fevkaladedir.

Fakat saygıdeğer rahip, öğrencisinin somut olarak sahip olduğu bilgileri ve öğrenme hevesi üzerine bilgi verirken çok daha dikkatli davranmaktadır. Akli havada, dikkatsiz, haşarı, cıva gibi kıpır kıpır olan küçük Marie-Antoinette, kavrayışı gayet işlek olduğu halde, herhangi bir ciddi konuyla uğraşmak yönünde asla en küçük bir eğilim bile

**göstermemiştir.**

Zekâsı, birçoklarının uzun zamandır tahmin ettiği kadar çok daha fazladır, fakat maalesef bu zekâ, on iki yaşına gelinceye kadar herhangi bir şey üzerine yoğunlaşmaya alıştırılmamıştır. Biraz tembellik ve bir hayli kolaycılık, kendisiyle ders yapmamı ayrıca güçleştirdi. Altı hafta içinde edebiyatın ana hatlarına başladım, kendisi her şeyi iyi kavıyor, doğru hükümlere varıyordu; fakat gereken kabiliyetin mevcut olduğunu hissettiğim halde, mevzuların derinine inmesini sağlamayı başaramadım. Sonunda kabul etmek mecburiyetinde kaldım ki, onu terbiye etmek, ancak aynı zamanda eğlendirmek yoluyla mümkündür.

Bundan on yıl, yirmi yıl sonra bile, bütün devlet adamları böyle büyük bir akla rağmen bu kadar düşünme isteksizliği ve esaslı her konuşmadan bu kadar sıkılıp kaçiveriş huyundan yakınacaktır; elinden her şey gelecek olan, fakat hiçbir şeyi gerçekten istemeyen bu karakterin taşıdığı bütün tehlike, Marie-Antoinette daha on üç yaşındayken bile açıkça görülmektedir. Fakat Fransız sarayında, metresler dönemi başladı başlayalı, kadının kalıbına özünden daha çok önem verilir olmuştur; Marie-Antoinette güzeldir, etkileyicidir, ahlaklı bir karakteri vardır – bu kadarı yeterlidir; nitekim 1769'da nihayet XV. Louis'nin Maria Theresia'ya yazdığı, kralın genç prensesi, ileride XVI. Louis adıyla kral olacak torununa resmen istediği ve evlenme tarihi olarak gelecek yılın Paskalyasını önerdiği, ne zamandır beklenen o mektup gönderilir. Maria Theresia mutluluk içinde olurlarını verir; endişeler içinde geçen onca yıldan sonra, trajik bir yılgınlık içinde bulunan İmparatoriçe, bir kere daha talihin yüzüne güldüğünü görmektedir. İmparatorlukta barış, bununla birlikte de Avrupa'da barış, gözüne şimdi sağlanmış görünmektedir; kuryeler gönderilip bütün saraylara Habsburg ve Bourbon'un düşmanlığı bırakıp kan bağıyla bağlı müttefikler haline geldiği resmen ilan edilir: "Bella gerant alii, tu, felix Austria, nube."<sup>11</sup> Habsburg Hanedanı'nın eskilerden kalma şiarı, bir kere daha geçerliliğini kanıtlamıştır.

Diplomatların işi başarıyla sona ermiştir. Fakat ancak şimdi anlaşılır ki, buraya kadar, işin kolay kısmıdır. Çünkü Habsburg ile Bourbon'u anlaşmaya ikna etmek, XV. Louis ile Maria Theresia'yı barıştırmak, hiç akıllara gelmeyen başka bir zorluk karşısında çocuk oyuncağıdır: Fransız ve Avusturya saray ve hanedan teşrifatını bu kadar önemli bir tören için bağdaştırmak. Gerçi her iki sarayın başteşrifatçılarının ve diğer düzen fanatiklerinin elinde, düğün eğlencelerinin dehşetengiz önem taşıyan protokolünü madde madde hazırlamak için bir bütün yıl zaman vardır; fakat bu kadar dallı budaklı bir etiket karmaşası söz konusu olduğunda, göz açıp kapayıncaya kadar geçecek on iki aylık bir zaman nedir ki? Bir Fransa veliahtı bir Avusturya Arşidüşesi'yle evleniyor – bu vesile ne kadar da büyük, dünyayı sarsıcı nitelikte usul sorunları çıkaracaktır, her ayrıntının son derece derinden düşünülmesi, nice tamiri olanaksız pot kırmalara meydan vermemek için, yüzyıllardır birikmiş belgelerin incelenmesi gerekecektir! Gelenek ve göreneklerin Versailles ve Schönbrunn'daki kutsal koruyucuları, gece gündüz kafa patlatarak düşünüp taşınmaktadır, elçiler gece gündüz her bir davetiye üzerine tek tek pazarlık etmekte, ulaklar vızır vızır teklifler ve karşı teklifler getirip götürmektedir; öyle ya, bu yüce vesilede iki yüce hanedandan birinin mertebesine yönelik kuruntusu zedelenirse ne kestirilmez bir

felaket (yedi savaştan beter) doğar! Versailles'ın her iki yanında da bilimsel çalışmalar yaparcasına gayet ince sorulara yanıt aranır. Örneğin, evlilik anlaşmasında kimin adı, birinci sırada anılmalıdır –Avusturya İmparatoriçesi'ninki mi, Fransa Kralı'nınki mi– imzayı önce kim atmalıdır, hangi hediyeler verilmeli, hangi çeyiz karara bağlanmalıdır, geline kim eşlik edip, kim karşılayıcı çıkmalıdır, bir Avusturya Arşidüçesi'nin sınıra kadarki düğün alayına ne kadar kavalye, nedime, askerî erkân, atlı muhafız, üst ve alt seviyede nedime, berber, rahip, hekim, kâtip, saray sekreteri ve çamaşırcı kadın katılmalıdır; sonra da Fransız tahtının müstakbel kraliçesini sınırdan Versailles'a götürmek için bunlardan ne kadarı yakışık alır? Fakat iki tarafın peruklu kafaları, temel soruların temel çizgileri üzerinde anlaşabilmekten daha bir hayli uzakken, öte yanda her iki saraydaki kavalyeler ile damları, sanki Cennet'in anahtarına kavuşmak söz konusuymuşçasına, düğün alayına gerek eşlik etme gerek karşılayıcı çıkma şerefine nail olma yeterliği konusunda birbirleriyle, birbirleri üzerine ve birbirleri aleyhine bir kavgadır tutturmuş, bunlardan her biri kendi talebini koca bir cilt dolduracak kadar parşömene döküp savunmaya koyulmuştur bile; her ne kadar başteşrifatçılar kalyon forsalrı gibi çalışmış da olsalar, önceliğe ve saraya uygunluğa ilişkin dünyanın bu en önemli sorunlarını bütün bir yıl içinde yine de tamamen çözememişlerdir: Son anda örneğin, “halledilmesine vakit kalmamış olan uzun etiket meselelerinin çıkmasına mani olmak üzere”, Alsace aristokratlarının takdimi maddesi programdan çıkarılır. Kral'ın emriyle belli bir gün kesinleştirilmiş olmasa, Avusturya'nın ve Fransa'nın tören uzmanları düğünün “doğru” biçimi üzerinde bugüne kadar anlaşamayacak, o zaman Kraliçe Marie-Antoinette, hatta belki Fransız Devrimi bile olmayacaktır.

Her ne kadar hem Fransa hem de Avusturya tasarruf zorunluluğu içinde kıvransa da, iki tarafta da düğünün en şatafatlı, en şaşaalı biçimde olmasına çalışılır. Habsburg Bourbon'dan, Bourbon da Habsburg'dan geri kalmak istememektedir. Viyana'daki Fransız Elçilik Sarayı bin beş yüz konuğu ağırlayamayacak kadar küçük gözükür; yüzlerce işçi hummalı bir halde ek binalar yapar, bu arada Versailles'da düğün töreni için ayrı bir opera salonu hazırlanır. Saraya mal satan tüccarlar, saray terzileri, kuyumcular, araba yapımcıları için o tarafta da, bu tarafta da bereketli bir dönem başlamıştır. Yalnızca prensesin getirilmesi için, XV. Louis, Paris'teki araba yapımcısı Francien'e eşi görülmemiş bir ihtişam arz eden iki uzun yol arabası ısmarlar: nefis bir ahşap, pırıl pırıl camlar, içi kadife kaplı, dışı müsrifçe resimlendirilmiş, tepesinde taşlar olan ve bu ihtişama rağmen harikulade yaylanan ve daha en küçük bir çekişle harekete geçip giden arabalar. Dauphin ve saray erkânı için yeni resmi geçit elbiseleri yapılır ve bunlar değerli mücevheratla süslenir, o dönemin en şahane elması olan “Büyük Pitt”, XV. Louis' nin şapkasını süslemektedir; Maria Theresia da aynı lüks içinde kızının düğün alayını hazırlamaktadır: Mecheln'de özel olarak yaptırılmış kopanaki dantelleri, en narininden keten, ipek ve mücevherat. Sonunda Elçi Durfort, kız isteyecek kişi olarak Viyana'ya gelir; izlemeye tutku derecesinde meraklı Viyanalılar için şahane bir gösteridir bu olay: Altışar atlı kırk sekiz araba, aralarında camdan yaratılmış o iki mucize, ağır ağır, vakar içinde, Hofburg'a giden çelenklerle süslü caddeyi geçer; yalnızca kız isteyicilere eşlik eden yüz on yedi muhafızın ve uşağın yeni kıyafetleri için yüz yedi bin düka altını harcanmıştır, bütün karşılama töreni içinse en az üç yüz elli bin. O andan itibaren bir töreni, bir diğeri izler:

kız isteme töreni, Marie-Antoinette'in Avusturya'daki haklarından feragatini İncil, haç ve yanan mumlar önünde ifadesi töreni, sarayın, üniversitenin kutlamaları, ordunun resmi geçidi, théâtre paré,<sup>12</sup> Belvedere'de üç bin kişilik resepsiyon, Liechtenstein Sarayı'nda bin beş yüz misafirlik mukabele resepsiyonu ve akşam yemeği, nihayet 19 Nisan günü Augustiner Kilisesi'nde, Grandük Ferdinand'ın Fransa Velihtı'nı temsil ettiği, vekâleten kıyılan nikâh töreni. Sonra da aile arasında samimi bir akşam yemeği ve ayın 21'inde törenle vedalaşma, son kucaklaşma. Sonunda Avusturya Arşidüşesi Marie-Antoinette yolların iki tarafına saygıyla dizilmiş insan sıralarının arasından geçerek, Fransız kralının arabası içinde kaderine doğru yola çıkar.

Kızıyla vedalaşmak, Maria Theresia'ya zor gelmiştir. Artık yaşlanmakta olan, yorgun düşmüş kadın yıllar boyunca bu evlenmeyi Habsburg "hanedan gücü" bakımından en büyük mutluluk olarak gerçekleştirmeye çalışmıştır; fakat son anda, çocuğuna kendi eliyle hazırladığı kaderden ötürü endişelenir. Yazdığı mektuplara, yaşamına daha bir derinlemesine bakıldığında, şu anlaşılır: Bu trajik hükümdar, Avusturya hanedanının tek büyük hükümdarı, tacını çoktandır artık yalnızca bir yük olarak taşımaktadır. Evlilikler aracılığıyla sağlanmış ve bir bakıma yapay olan imparatorluğunun birliğini Prusyalılara ve Türklere, Doğu'ya ve Batı'ya karşı sonsuz bir zahmet içinde, bitmek bilmez savaşımlardan geçerek koruyabilmiştir; fakat şimdi, tam da imparatorluğun dışarıdan bakınca güven içinde görüldüğü bir anda, cesareti kırılmaktadır. Bu saygıdeğer kadın, bütün gücünü ve tutkusunu verdiği bu imparatorluğun vârisleri başa geçtiğinde çökeceğini, parçalanacağını garip bir sezgiyle hissetmekte, bu uzak görüşlü ve neredeyse kâhin gibi bakan politikacı, birbirine rastgele ulanmış milletlerden oluşan devletin harcının ne kadar gevşek olduğunu, varlığının ancak nice dikkatle, temkinle, akıllı bir şekilde alabildiğine pasif davranmak yoluyla uzatılabileceğini bilmektedir. Fakat onca özenle başladığı işi kim devam ettirecektir? Çocukları dolayısıyla uğradığı derin hayal kırıklıkları, Maria Theresia'nın içinde bir Kassandra<sup>13</sup> ruhu uyandırmıştır, onların her birinde kendi mizacının en özgün gücünü aramakta, ancak bulamamaktadır: büyük bir sabır, usul usul sağlam plan yapma gücü ve sebat, vazgeçebilme ve bilgece bir yetingenlik. Fakat kocasının Lorraine kanından olsa gerek, çocukların damarlarına yakıcı bir huzursuzluk dalgası akıp gelmiş gibidir; hepsi de bir anlık bir haz uğruna öngörülemeyecek olanakları mahvetmeye hazırdır: büyüklükten uzak, gayriciddi, inançsız ve sırf geçici başarının peşinde bir nesil. Oğlu ve taht ortağı II. Joseph, bir veliaht sabrıyla dolup taşar halde, Maria Theresia'yı bir ömür boyu sıkıştırmış ve hor görmüş olan Büyük Friedrich'e yaranmaya çalışmakta, dini bütün bir Katolik olan annesinin deccal sayarak nefret ettiği Voltaire'e yaltaklanmaktadır; yine bir taht için öngördüğü öbür çocuğu, Arşidüşes Maria Amalia daha Parma'ya gelin gideli çok olmamışken, hoppalığıyla bütün Avrupa'nın hop oturup hop kalkmasına neden olmuştur; iki ay içinde maliyeyi tarumar etmiş, ülkenin düzenini bozmuş, âşıklarıyla eğlenmeye koyulmuştur. Napoli'deki öbür kızı da anneye pek şeref getirmemektedir; kızlarından hiçbiri ciddiyet ve ahlak sağlamlığı göstermez; büyük imparatoriçenin, uğruna bütün kişisel ve özel hayatını, her sevincini, her hafif zevki acımasızca feda ettiği, feragatten ve görev saydığı çabalardan oluşan o devasa mekanizma, gözüne şimdi boşu boşuna kurulmuş görünmektedir. Ona kalsa en iyisi bir manastıra sığınmak olacaktır; fakat bu ihtiyar savaşçı, yalnızca endişesi, kurduğu her şeyi aceleci oğlunun düşüncesizce

deneyleriyle hemen mahvedeceği yolundaki doğru sezgisi yüzünden, çoktan yorulmuş olan elinde imparatorluk esasını sıkı sıkı tutmaktadır.

Bu insan sarrafı, kızlarının en küçüğü olan Marie-Antoinette hakkında da kendini hiçbir hayale kaptırmaz; kızının meziyetlerini –iyi niyetinin büyüklüğünü, candanlığını, tazelik ve neşe dolu akıllılığını, bozulmamış bir insancılık taşıyan ruhunu– bilir, fakat karşısındaki tehlikeleri de bilir, bu çocuğun havailiğini, oyunbazlığını, sallapatiliğini. Ona yaklaşabilmek, cıva gibi bir şey olan bu vahşi yaratığı, yumurta kapıya dayanmışken de olsa, yoğurup bir kraliçe yapabilmek için, Marie-Antoinette’i yola çıkmasından önceki iki ay boyunca kendi odasında yatırır. Kızını uzun konuşmalarla önündeki büyük konuma hazırlamaya çalışır; Tanrı’nın yardımını alabilmek için de, çocuğu Mariazell’e bir hac ziyaretine götürür. Fakat vedalaşma ânı yaklaştıkça, imparatoriçe de bir o kadar huzursuzluğa kapılır. Karanlık bir sezgi yüreğini burmaktadır. Gelmekte olan bir belanın sezgisidir bu ve bütün gücünü ortaya koyup karanlık güçleri def etmeye çalışır. Yola çıkışından önce Marie-Antoinette’e ayrıntılı bir davranış yönergesi verir ve bu umursamaz çocuğa, yönergeyi her ay bir kere özenle okuyacağı yolunda ant içirir. Resmî mektubunun yanı sıra XV. Louis’ye bir de özel mektup yazar ve yaşlı bir kadın olarak yaşlı adama, on dört yaşındaki yeniyetmenin çocuksu ciddiyetsizliğini anlayışla karşılaşması için yalvarır. Ama içindeki huzursuzluk hâlâ yatışmış değildir. Daha Marie-Antoinette’in Versailles’a varmış olamayacağı bir gün, yazdığı muhtırayı okuyup ona göre davranması yolunda bir uyarı gönderir. “Sana şunu hatırlatırım ki, sevgili kızım, her ayın 21’inde o kâğıdı yeniden okumalısın. Bu arzumu yerine getireceğine itimat edebilmeliyim, bunu senden rica ediyorum; seninle ilgili olarak korktuğum şey, zaten duada ve okumada kayıtsızlık etmen ve bundan ileri gelecek dikkatsizlik ve tembelliktir. Bunlarla mücadele et... ve anneni unutma, uzakta da olsa, son nefesini verinceye kadar senin için kaygılanmayı bırakmayacak olan anneni.” Bütün dünya kızın ulaştığı mutluluk için kutlama çığlıkları atarken yaşlı kadın kiliseye gider ve geldiğini yalnızca kendisinin hissettiği belayı savuşturması için Tanrı’ya dua eder.

Devasa atlı alayı –her posta istasyonunda değiştirilmesi gereken üç yüz kırk at– yavaş yavaş Yukarı Avusturya’yı, Bavyera’yı geçer, sayısız eğlence ve resepsiyondan sonra sınıra yaklaşırken, Rhein Nehri üzerinde, Kehl ile Strasbourg arasında kalan adalardan birinde, marangozlarla duvar kâğıdı ustaları, garip bir binayı yükseltmek için uğraşmaktadır. Burada Versailles ve Schönbrunn’un başteşrifatçıları büyük kozlarını oynayıp bitirmişken, gelinin teslimi töreninin Avusturya’nın hükümrانlık sahasından henüz çıkılmadan önce mi, yoksa ancak Fransa’nınkine ayak basıldıktan sonra mı yapılacağı konusunda bitmek bilmez görüşmelerde bulunduktan sonra, içlerinden kurnaz biri Süleymanvari bir çözüme,<sup>14</sup> Fransa ile Almanya arasında, yani sahipsiz arazide bulunan, üzerinde insan yaşamayan kum adacıklarından biri üzerinde bu tören için ahşap bir köşk kurulması çözümlüne varmıştır; bir tarafsızlık harikası: Rhein’in sağ kıyısına bakan, Marie-Antoinette’in henüz Avusturya Arşidüşesi olarak girdiği iki ön oda, Rhein’in sol kıyısına bakan, arada yapılan törenden sonra, Fransa Dauphine’i<sup>15</sup> olarak terk ettiği iki ön oda, ortada ise Arşidüşes’in sonunda Fransa tahtının adayına dönüştüğü büyük teslim töreni salonu. Başpiskoposluk Sarayı’ndan getirilen değerli duvar dokumaları alelacele derilip

çatılmış ahşap duvarları örtmektedir, Strasbourg Üniversitesi bir gölgelik, Strasbourg'un zengin burjuvaları ise en güzel mobilyalarını ödünç vermiştir. Aristokrat ihtişamıyla dolu bu kutsal mekânlara şöyle bir bakıvermek bile elbette burjuva gözlerine yasaktır; ne var ki birkaç gümüş sikke, bekçileri her yerde anlayışlı kılar; birkaç Alman üniversite öğrencisi de böylece Marie-Antoinette'in gelişinden birkaç gün önce yarı yarıya tamamlanmış olan salonlara süzülüp meraklarını tatmin edebilecektir. Kaldı ki bunlardan biri, özellikle de uzun boylu, rahat ve tutkulu gözlerle bakanı, erkeklere yaraşır alnınin üzerinde bir deha halesi taşıyanı, Rafaello'nun levhaları örnek alınarak dokunmuş goblenlere bakmaya doyamaz; bunlar daha kısa zaman önce Strasbourg Katedrali'nde gotik sanatın ruhunu bir vahiy gibi içine çekmiş olan delikanlıda, aynı aşk ile klasik sanatı kavramaya yönelik coşkulu bir istek uyandırır. Ağızları onun kadar laf yapamayan arkadaşlarına aynı coşku içinde, İtalyan ustaların elinden çıkan ve hiç beklemediği bir anda gözünün önünde açılıveren bu güzellikler dünyası hakkında açıklamalara girer; fakat birden duraksar, sinirlenir, daha demin ateşli bakışlarla bakan gözlerin üzerindeki koyu kaşlar neredeyse öfkeyle gerilir. Çünkü ancak şimdi, bu duvar halılarında canlandırılan şeyin ne olduğunun farkına varmıştır; gerçekten de bir düğün eğlencesi için düşünülebilecek en uygunsuz efsanedir bu: İason, Medeia ve Kreon'un hikâyesi, uğursuz bir evlenmeye verilebilecek en iyi örnek. "Nasıl?" diye bağırır dâhi delikanlı, etrafındakilerin şaşkınlığına kulak asmadan, yüksek sesle. "Şimdiye kadar yapılmış izdivaçların belki de en korkuncunun genç bir kraliçenin daha ilk adımını attığı yerde böyle düşüncesizce gözlerinin önüne serilmesine nasıl izin verirler? Fransız mimarları, dekoratörleri ve duvar kâğıtçıları arasında tek bir insan yok mudur, resimlerin bir şeyleri canlandırdığını, resimlerin kavrayışı ve duyguyu etkilediğini, izlenimler bıraktığını, sezgiler uyandırdığını idrak edebilen? Sanki bu güzel ve işitildiği kadarıyla da hayat dolu olan hanımı karşılamak için düpedüz hortlakların en iğrencini bulup ta sınıra kadar göndermişler."

Arkadaşları tutkulu genci güçlkle yatıştırabilir, neredeyse zor kullanarak Goethe'yi – çünkü bu genç öğrenci şairin ta kendisidir– ahşap binadan çıkarırlar. Çok geçmeden de düğün alayının oluşturduğu o "saltanat ve ihtişam seli" yaklaşır, o süslü salonu neşeli konuşmalar iyimser bir hava içinde doldurur ve daha birkaç saat önce bir şairin kâhin bakışı, o rengârenk dokunun içinde uğursuzluğun kara örgüsünü görmüş olduğu, bu alayın aklının ucundan bile geçmez.

Marie-Antoinette'in teslim töreninden beklenen, onu Avusturya hanedanıyla bağlayan her şeyden ve herkesten ayrılışını gözle görülür hale getirmesidir; bu amaçla da teşrifat uzmanları özel bir sembol düşünmüştür: Avusturyalı maiyetinden hiç kimsenin kızla beraber o görünmez devlet sınırını geçemeyecek olması yetmez; teşrifat, kızın üstünde vatanının malı tek bir iplik parçasının, ayakkabının, çorabın, gömleğin, çıplak teninde bir kurdelenin bile olmamasını istemektedir. Marie-Antoinette'i, Fransa'nın Dauphine'i olduğu andan itibaren yalnızca Fransa kökenli dokumalar sarmalıdır. Onun için, Avusturya tarafındaki ön salonda on dört yaşındaki kız, bütün Avusturyalı maiyetinin gözü önünde anadan doğma soyunacaktır; karanlık salonda bir an için o narin, daha çiçek açmamış genç kız bedeni çırılçıplak parlayıverir; sonra üzerine Fransız ipeğinden bir gömlek geçirilir, Paris'ten jüponlar, Lyon'dan çoraplar, saray saracının yaptığı ayakkabılar,



danteller, örgüler; hiçbir şeyini sevgili bir hatıra olarak saklamasına izin yoktur; ne bir yüzüğe ne bir istavroza –Kız bir saç tokasını ya da sevdiği bir kurdeleyi saklasın da teşrifat dünyası yıkılsın mı yani?– ne de yıllardır görmeye alıştığı yüzlerden birini bundan böyle etrafında görmesine izin vardır. Böylesi bir aniden yaban ellere itilmişlik duygusu içinde, bütün bu ihtişam ve tantanadan zaten ürkmüş küçük kızın tam bir çocuk gibi ağlamaya başlamasında şaşılacak bir şey olur mu? Fakat yine tavrına hemen hâkim olması gerekecektir; çünkü politik bir düğünde duygusal taşkınlıklara yer yoktur; karşıda, öbür salonda Fransız maiyeti beklemektedir bile ve utanılacak bir şey olur, bu yeni maiyetinin karşısına yaşlı gözlerle, ağladığı belli olacak şekilde, ürkek ürkek çıkmak. Gelinin sağdıçı olan Kont Starhemberg kendisine o can alıcı yürüyüş için elini uzatır ve daha iki dakika önce Avusturyalı olan Marie-Antoinette, şimdi üzerinde Fransız giyimi, ardında son defa olmak üzere Avusturyalı maiyeti, kendisini Bourbon delegasyonunun yüce ihtişamı ve saltanatı içinde beklediği teslim salonuna ayak basar. XV. Louis'nin kız isteyicisi, tumturaklı bir nutuk atar, evlenme anlaşması okunur, sonra sıra –herkes nefesini tutmuştur– büyük törene gelir. Bu tören, bir menuet<sup>16</sup> gibi her adımına varıncaya kadar hesaplanmış, önceden prova edilmiş, ezberlenmiştir. Salonun ortasındaki masa, sembolik olarak sınırı canlandırmaktadır. Masanın önünde Avusturyalılar, ardında Fransızlar durmaktadır. Önce Avusturyalı gelin sağdıçı Kont Starhemberg, Marie-Antoinette'in elini bırakır; onun yerine bu eli Fransız sağdıçı kavrar ve bu da tir tir titreyen genç kızını yavaş yavaş, merasimli adımlarla, masanın uzun kenarından dolaştırır. Bu sayısı tastamam belli dakikalar içinde Fransız karşılayıcılar, müstakbel kraliçeye doğru yürürken Avusturyalı eşlikçiler de aynı tempo içinde, yavaş yavaş, geri geri giderek giriş kapısına yaklaşır; öyle ki, tam Marie-Antoinette kendini yeni Fransız maiyetine dönük bulduğu anda, Avusturyalı maiyeti de salondan çıkmış olur. Çıt çıkmadan, örnek olacak nitelikte, hortlaklara yakışır bir azamet içinde gerçekleşmektedir etiketin bu sefahat âlemi; fakat son anda, ürküntüler içindeki küçük kız, bu soğuk tören havasına artık dayanamaz. Ve yeni nedimesi Kontes Noailles'ın saygılı reveransını serinkanlılıkla kaydedeceği yerde, hıçkırıklar içinde, bir çare ararcasına kadının bağına atılır. Terk edilmişliği dile getiren güzel ve duygulandırıcı bir jesttir bu, ne var ki, kural olarak programa koymayı iki tarafın teşrifat üstatlarının da unuttuğu bir jesttir. Fakat duygu, saray kurallarının logaritmalarında hesaba katılan bir şey değildir; dışarıda camlı araba beklemektedir, Strasbourg Katedrali'nin çanları uğuldamaya başlamıştır bile, top atışları yükselmekte ve dalga dalga üstüne çarpan kutlama çılgınlıkları içinde Marie-Antoinette, çocukluğun dertsiz kıyılarını bir daha dönmek üzere terk etmektedir; kadınlık kaderi başlamaktadır.

Marie-Antoinette'in gelişi uzun zamandır kutlama yapma alışkanlığını kaybetmiş Fransız halkı için unutulmaz bir bayram olur. Strasbourg'un onyıllardır bir müstakbel kraliçe gördüğü olmamıştır, üstelik bu genç kız kadar büyüleyici bir müstakbel kraliçeyi belki de hiç görmemiştir. Saman sarısı saçları, narin endamı, gururlu bakışlarıyla bu çocuk, cam arabadan, Alsace'ın süslü yerel kıyafetleri içinde bütün köylerden, kentlerden sökün edip gösterişli alayı çılgık çılgığa kutlamaya gelmiş uçsuz bucaksız kalabalıklara bakıp gülmekte, gülümsemektedir. Beyaz elbiseli yüzlerce çocuk, çiçekler serpererek arabanın önünden yürümektedir, bir zafer takı kurulmuş, kent kapılarına çelenkler

asılmıştır, kent meydanında çeşmeden şarap akmakta, közlerin üstünde bütün bütün öküzler çevrilmekte, kocaman sepetlerden fakirlere ekmek dağıtılmaktadır. Akşam bütün binalar ışıklandırılır, alevden yılanlar kıvrıla kıvrıla katedralin kulesine tırmanmakta, o ilahî yapının dantel gibi işlenmiş, şeffaf kızıl taşları kor gibi parıldamaktadır. Rhein üzerinde, kıpkırmızı portakallara benzeyen fenerlerle, renkli meşalelerle süslenmiş sayısız gemi ve sandal kayarcasına dolaşmakta, ağaçlarda üstlerine vuran ışıkları yansıtan rengârenk cam küreler pırıldamakta ve adadan öteye, herkesin görebileceği şekilde, devasa bir havai fişek gösterisinin son bölümü olarak, mitolojik figürler arasında Dauphin ile Dauphine'in isimlerinin birbirine dolanmış baş harfleri belirlemektedir. Seyir meraklısı halk, gecenin geç saatlerine kadar kıyı ve caddeler boyunca dolaşır. İncesinden, kabasından müzik çalınmakta, her yerde erkekler, kızlar fırıl fırıl dans etmektedir; Avusturya'dan gelen bu sarışın elçi hanımla birlikte altın bir mutluluk çağı gelmiş gibidir ve Fransa'nın küskün, kızgın halkı bir kere daha kalbini açıp umudunu tazelemektedir.

Fakat bu muazzam tablonun da küçük, saklı bir yırtığı vardır, kader burada da, tıpkı kabul salonunun goblenlerinde olduğu gibi, bir kenara sembolik bir uğursuzluk işareti işlemiştir. Ertesi gün Marie-Antoinette yola çıkmadan önce ayine katılmak istediğinde, kendisini katedralin kapısında muhterem piskopos değil, onun yardımcılığını yapan yeğeni karşılar. Bol dökümlü, menekşe rengi elbisesi içinde biraz kadınsı bir görünümü olan bu monden papaz, son derece kibar ve tumturaklı bir konuşma yapar –Akademi'nin kendisini üyeleri arasına seçmesi boşuna değildir– ve bu konuşma saray zevkine hitap eden şu cümlelerle doruk noktasına ulaşır: “Siz bizim için, Avrupa'nın nicedir hayranlık duyduğu ve gelecek çağların bir o kadar hürmet edeceği muhterem imparatoriçenin yaşayan bir resmisiniz. Şimdi Maria Theresia'nın ruhu, Bourbonların ruhuyla birleşmekte.” Kafile bu karşılamadan sonra huşu içinde masmavi pırıltılarla dolup taşan katedrale girer, genç papaz, genç prensese sunağa kadar refakat eder ve narin, yüzüklerle dolu âşık elleriyle kutsal ekmek kabını kaldırır. Marie-Antoinette'e Fransa'da ilk hoş geldin diyen kişi, Prens Louis Rohan'dır, ilerideki kolye skandalının trajikomik kahramanı, en tehlikeli rakibi, en uğursuz düşmanı. Şimdi takdis ederek başının üzerinde salınan el, daha sonra tacını ve şerefini, pisliğin ve hakaretin ortasına fırlatıp atacak olan elin ta kendisidir.

Marie-Antoinette'in Strasbourg'da, yarı yarıya vatani olan Alsace toprağında uzunca kalmasına izin yoktur. Bekleyen bir Fransa kralıysa her gecikme itaatsizlik olur. Gelin alayı nihayet kutlama bağrıışlarının köpüren kıyıları boyunca ilerleyip zafer taklarından ve çelenkli kapılardan geçerek ilk menziline, devasa bir araba kafilesiyle gelmiş kraliyet ailesinin yeni üyesini beklediği Compiègne Ormanı'na doğru yola koyulur. Saraylı beyler, saraylı hanımlar, subaylar, muhafızlar, davulcular, trompetçiler ve öbür üflemeçi çalgıcılar, hepsi yeni, pırıl pırıl elbiseleri içinde, rengârenk bir rütbeliler dizisi içinde toplanmıştır; mayıs ayının aydınlığı içindeki bütün orman, bu renk cümbüşüyle parıldamaktadır. Tam iki tarafın borazanları gelin alayının yaklaştığını haber vermişlerdir ki, XV. Louis, torununun karısını karşılamak için arabasından çıkar. Fakat Marie-Antoinette, herkeslerin hayran olduğu hafif adımlarıyla çoktan ona doğru koşmuş ve müstakbel eşinin büyükbabası karşısında reveransların en zarifini yaparak (boşuna büyük

dans üstadı Noverre'in öğrencisi olmamıştır) diz çökmüştür. Sahibi olduğu ceylan korusundan ötürü taze kız tenine gayet aşına ve zarafetin çekiciliğine alabildiğine duyarlı olan Kral, sevecen bir memnuniyetle bu genç, sarışın, iştah açıcı kıza doğru eğilir, torun-gelinini kaldırır ve iki yanağından öper. Ancak bundan sonra onu müstakbel eşine takdim eder, beş ayak on parmak boyundaki delikanlı az ötede, kaskatı ketenler giydirilmiş halde, çolpa bir utangaçlık içinde dikilmektedir; ancak şimdi uyuklu miyop gözlerini kaldırır ve pek de bir şevk göstermeksizin, teşrifatın gerektirdiği gibi, formalite gereği karısını yanağından öper. Arabada Marie-Antoinette, büyükbabayla torunun arasında, XV. Louis ile geleceğin XVI. Louis'sinin arasında oturur. Damat rolünü daha çok yaşlı beyefendi oynuyor gibidir; heyecanlı heyecanlı sohbet etmekte, hatta geline biraz da kur yapmakta, bu arada müstakbel eş de can sıkıntısı çekermiş gibi köşesine sinmiş oturmaktadır. Akşamleyin nişanlı çift, vekâleten ise çoktan evlenmiş olan çift, ayrı ayrı odalarda yatmaya çekildiklerinde, o iç karartıcı âşık, bu baş döndüren tazeyle daha bir çift tatlı söz konuşmuş değildir; nitekim günlüğüne de bu can alıcı günün özeti olarak tek bir kuru satır yazar: "Entrevue avec Madame la Dauphine."<sup>17</sup>

Otuz altı yıl sonra, yine bu Compiègne Ormanı'nda Fransa'nın başka bir hükümdarı, Napoléon, başka bir Avusturyalı arşidüşesi, Marie Louise'i zevcesi olarak karşılayacaktır. Marie-Antoinette kadar güzel, onun kadar çıtır çıtır olmayacaktır bu tombul, can sıkıcı yumuşaklıktaki Marie Louise. Fakat bu enerjik adam ve damat, kendisi için öngörülmuş gelini hem sevecenlikle hem de fırtına gibi kapıverecektir. Daha aynı akşam piskoposa, Viyana'da yapılan nikâhın kendisine şimdiden kocalık hakları verip vermediğini sorar ve cevabını bile beklemeden, varacağı sonuca kendi varır. Çift, ertesi sabah beraberce yataklarında kahvaltı etmektedir bile. Marie-Antoinette ise Compiègne Ormanı'nda ne bir âşık ne bir kocayla karşılaşmıştır; karşısındaki yalnızca bir devlet damadıdır.

İkinci ve asıl evlenme töreni, 16 Mayıs'ta Versailles' da, XIV. Louis Şapeli'nde yapılır. "En Hıristiyan Hanedan" içinde böyle bir saray ve devlet olayı fazlasıyla özel ve ailevi, hem de fazlasıyla yüce ve hükümrınca bir olaydır; dolayısıyla halkın seyirci olmasına, hatta yalnızca kapıların önüne dizilmesine bile izin verilemez. Yalnızca asil kan –en azından yüz dallı bir soyağacı– hak kazanacaktır kiliseye girmeye, renkli camlarının ardında pırıl pırıl bahar güneşi, işlemeli brokarları, ışıl ışıl ipekleri, seçilmiş sülalelerin ortaya serdiği ihtişamıyla Eskidünya'yı, seyredenleri kendinden geçiren son bir alev cümbüşü içinde sergileyen kiliseye. Reims Başpiskoposu nikâhı kıyar. On üç altın sikkeyi ve nikâh yüzüğünü takdis eder; Dauphin, yüzüğü Marie-Antoinette'in yüzükparmağına takar, ona altın sikkeleri verir, sonra ikisi de takdis edilmek üzere diz çöker. Org sesleriyle ayin başlar, "Göklerdeki Babamız" duasına gelindiğinde, genç çiftin başlarının üzerine gümüşten bir gölgelik tutulur ve ancak bundan sonra Kral ve titizce belirlenmiş bir mertebe sırası içinde, kan bağı olan bütün akrabalar, evlenme sözleşmesini imzalar. Bu alabildiğine uzun, kat kat katlanmış bir belgedir; bugün bile, solmuş parşömenin üzerinde kırık dökük ve beceriksizce bir yazıyla oturtulmuş şu dört sözcük görülmektedir, on beş yaşındaki kızın çocuksu yazısıyla, zar zor karalanıvermiş bir halde: Marie-Antoinette Josepha Jeanne; hemen yanında –Bir kere daha mırıldanacaktır herkes: Hayra alamet değil– kocaman bir mürekkep lekesi, bütün imzalayanlar içinde yalnızca ve

yalnızca onun ayak direyen tüy kaleminden damlamış bir damla.

şimdi, seremoni bittikten sonra, halka da hükümdarların düğün sevincini paylaşma lütfu gösterilir. Saymakla bitmez kalabalık gruplar –Paris’in yarısı boşalmıştır– sıradan halka bugün bile su oyunlarını, şelalelerini, gölgeli yollarını ve  ayırklarını sunan Versailles bahçelerine akın eder; baş eğence akşamki seyir olacaktır; hiçbir kral sarayında şimdiye kadar görülmemiş, en büyük havai fişek gösterisi. Ne var ki, gök kendi hesabına fişeklerini patlatır.  gleden sonra karanlık, kötülük habercisi bulutlar yığışır, bir fırtına çıkar, dehşetli bir sağanak iner ve seyirlik eğencesi elinden alınan halk galeyana gelmişçesine gerisingeriye Paris’e akın eder. Bir yanda, yollarda fırtınanın kovaladığı, soğuk sağanaklarla tir tir titreyen on binlerce kişi naralar atarak, sırlıslıkla, Paris’e kaçar, parkta yağmurun kam ıladığı ağaçlar çırpınırken, yeni yapılmış salle de spectacle’in<sup>18</sup> binlerce mumun aydınlattığı pencerelerinin ardında, değil fırtına, dünyayı deprem yerinden oynatsa sarsılmayacak bir seremoni düzeni içinde büyük düğün yemeği başlar: XV. Louis ilk ve son defa olmak üzere, büyük selefi XIV. Louis’nin ihtişamını gölgede bırakmaya yeltenmektedir. Seçilmiş altı bin soylu misafir binbir g cl kle, boğuşa boğuşa birer davetiye ele geçirmiştir, tabii, birlikte yemek yemek için değil, kraliyet ailesinin yirmi iki üyesinin  atal bıçak sallayışlarını galeriden huşu içinde izleyebilmek için. Altı bini de, bu büyük tiyatronun yüceliğini bozmamak için soluklarını tutmuştur; kraliyet sofrasına, mermer s t nlu revaktaki seksen kişilik orkestranın narin ve alçak sesli nağmeleri eşlik etmektedir yalnızca. Sonra, Fransız Muhafız Birliği’nin top atışları altında, bütün kraliyet ailesi, kendisini iki saf halinde dizilip al akg n ll kle selamlayan aristokratların arasından yürür: Resmî tören sona ermiştir, kraliyet damadının artık herhangi bir kocaya düşenden başka bir görevi kalmamaktadır. Sağ elinde Dauphine’in, sol elinde Dauphin’in eli, Kral bu yeniyetme çifti (ikisinin yaşı toplansa otuz bile etmez) yatak odalarına götürür. Teşrifat zifaf odasına kadar girmiştir, öyle ya, veliahta gecelik gömleğini verecek olan kimse, bizzat Fransa Kralı’ndan başka kim olabilir, Dauphine’e geceliğini verecek olan da, en yüksek mertebedeki, en son evlenmiş hanımdır, bu durumda Chartres Düşesi elbette. Yatağa ise evli gençlerden başka yalnızca bir kişi yaklaşabilecektir: Reims Başpiskoposu yatağı takdis eder ve üzerine okunmuş su serper.

Sonunda saray erkânı mahrem mek ndan ayrılır; Louis ile Marie-Antoinette ilk defa evli bir çift olarak yalnız kalırlar, üzerlerinden, yatağın kubbesinden aşağı bir hışırtı iner, görünmez bir trajedinin brokar perdesi.

**8.** Fransa krallarına Papalık tarafından verilmiş unvan. (Y.N.)

**9.** (Fr.) Veliagt. ( .N.)

**10.** (Fr.) Canavar. ( .N.)

**11.** (Lat.) “Başkaları savaşabilir, sen, mutlu Avusturya, evlen.” 1477’de Bourgogne Düşesi Marie ile evlenerek Habsburg Hanedanı’nda evlenme politikasını başlatan Kutbal Germen İmparatoru I. Maximilian’ın sözü. Maria Theresia da Lorraine Grand k ’yle evlenmiş ve kızlarını Avrupa’nın çeşitli saraylarına gelin göndermiştir. ( .N.)

**12.** (Fr.) Sarayda ve resmî kıyafetlerle izlenen tiyatro. ( .N.)

- 13.** Yunan mitolojisinde, ona âşık olan Tanrı Apollon tarafından kendisine kehanet gücü verilen ancak Apollon'un aşkına karşılık vermeyince kehanetlerine inanılmamasıyla cezalandırılan kâhin. (Y.N.)
- 14.** Süleyman peygambere göndermede bulunan deyim, adil ve bilgece yargı yetisi anlamında kullanılır. (Y.N.)
- 15.** (Fr.) Fransa velihtı *Dauphin*'in dişil şekli olan kelime, velihtın eşi için kullanılır. (Y.N.)
- 16.** Özellikle XVII.-XVIII. yüzyıllarda, Avrupalı, özellikle İngiliz ve Fransız soyluları arasında yaygın olan ve çiftlerin yaptığı zarif salon dansı. (Y.N.)
- 17.** (Fr.) Velihtın eşiyle görüşme. (Ç.N.)
- 18.** (Fr.) Gösteri salonu. (Ç.N.)

# Kubbeli sayvanlı yatağın sırrı

Derken o yatakta başlangıçta – hiçbir şey olmaz. Üstelik genç kocanın ertesi sabah günlüğüne yazdığı sözcükte alabildiğine vahim bir çift anlamlılık vardır: “Rien.”<sup>19</sup> Ne saray seremonileri ne zifaf yatağının başpiskoposça kutsanması, Dauphin’in doğasından gelen mahcup edici tutukluğu yenecek gücü göstermiştir, matrimonium non consummatum est, yani evlilik asıl anlamıyla gerçekleşmiş değildir, bugün de, yarın da, daha sonraki yıllarda da gerçekleşmeyecektir. Marie-Antoinette bir nonchalant mari ile, isteksiz bir kocayla karşı karşıyadır; başlangıçta yalnızca bir utangaçlığın, tecrübesizliğin ya da bir nature tardive’in<sup>20</sup> (bugün olsa çocuksu bir geri kalmışlığın derdik) söz konusu olduğu ve bu durumun on altı yaşındaki damadı bu büyüleyici genç kız karşısında yetersiz kıldığı düşünülür. Tecrübeli anne asla üstüne varılmaması ve ruhunda bir tutukluk olan delikanlının tedirgin edilmemesi gerektiğini düşünür ve Marie-Antoinette’i evlilikteki bu hayal kırıklığını kendine dert etmemesi yolunda uyarır – 1771 Mayıs’ında “point d’humeur là-dessus”,<sup>21</sup> diye yazar ve kızına tavsiyede bulunur: “caresses, cajolis”, yani sevecenlik, okşamalar; fakat bunun da fazlası zarardır: “Trop d’empressement gêterait le tout.”<sup>22</sup> Fakat bu durum bir-iki yıl sürdükten sonra, imparatoriçe, genç kocanın bu conduite si étrange’ından, garip tutumundan huzursuzlanmaya başlar. Dauphin’in iyi niyetli olduğundan şüphe edilemez; çünkü Dauphin, alımlı eşine karşı aydan aya artan bir sevecenlik göstermekte, onu geceleri ziyaret etmekten ve işe yaramayan denemelerini tekrarlamaktan geri durmamakta, fakat bu sevecenliğin sonundaki can alıcı noktada bir şey, bir maudit charme,<sup>23</sup> esrarengiz ve vahim bir arıza onu bağlamaktadır. Dünyadan habersiz Antoinette, bunun yalnızca maladresse et jeunesse, yalnızca beceriksizlik ve gençlik olduğunu söyler; tecrübesizliği içinde zavallı kız, kocasının “kabiliyetsizliği üzerine bu memlekette dolaşmakta olan fena rivayetleri” kesinkes inkâr bile eder. Fakat şimdi annesi, işin peşine düşmüştür. Kendi saray hekimi van Swieten’i çağırıp ona froideur extraordinaire du Dauphin<sup>24</sup> konusunu danışır. Hekim omuz silker. Bu kadar hoş bir genç kız, Dauphin’in kanını kaynatmayı başaramadıysa her türlü tıbbi çare de etkisiz kalacaktır. Maria Theresia, Paris’e mektup üzerine mektup yazar; sonunda Kral XV. Louis, ki bu alanda gayet deneyimli ve bir hayli idmanlıdır, torununu karşısına çeker; durum, Fransız sarayının hekimi Lassone’a açılır, aşk macerasının dertli kahramanı muayene edilir ve anlaşılır ki, Dauphin’in iktidarsızlığı ruhsal nedenleri olmayan, önemsiz bir organik bozukluktan (bir fimozis) ileri gelen bir şeydir:

Quien dice que el frenillo sujeta tanto et prepucio que no cede a la introduccion y causa un dolor vivo en el, por el qual se retrahe S.M. del impulso que conviniera. Quien supone que el dicho prepucio esta tan cerrado que no puede explayarse para la dilatacion de la punta o cabeza de la parte, en virtud de lo que no llegua la ereccion al punto de elasticidad neccessaria.<sup>25</sup> (İspanyol elçisinin gizli raporu.)

Şimdi –kapı aralarında alaylı fısıltılarla söylendiği üzere, erkeğin “sesini

yükseltebilmesi için”– cerrahın bıçağı eline alıp işe girişip girişmeyeceği hakkında konsültasyonlar, konsültasyonları izlemektedir. Daha deneyimli hanım arkadaşlarının bu arada aydınlatmış olduğu Marie-Antoinette de eşini bu cerrahi müdahaleye sevk etmek için elinden geleni yapmaktadır: “Je travaille à le déterminer à la petite opération, dont on a déjà parlé et que je crois nécessaire”.<sup>26</sup> (1775’te annesine yazdığı bir mektuptan.) Fakat veliaht XVI. Louis –bu arada kral olmuştur bile, ancak aradan geçen beş yıl içinde hâlâ koca olamamıştır; kararsız karakterine uygun biçimde, hiçbir etkin girişimde bulunamaz. İkiriklidir, çekinmektedir, dener, yine dener ve bu korkunç, iğrenç, gülünç hâle bire deneyip deneyip yapamama hali Marie-Antoinette’in gözünden düşmesini, bütün sarayın alaylarına konu olmasını, Maria Theresia’nın öfkesini, Kral XVI. Louis’nin aşağılanması beraberinde getirerek iki yıl daha sürer, yani toplam olarak yedi korkunç yıl, ta ki İmparator Joseph özellikle kalkıp Paris’e gelerek bu pek cesur olmayan eniştesini ameliyata ikna edinceye kadar. Ancak o zaman başaracaktır aşkın bu kederli Caesar’ı, Rubicon Nehri’ni bir güzel geçmeyi.<sup>27</sup> Fakat sonunda fethettiği ruh ülkesi, yedi yıl süren bu gülünç muharebede, Marie-Antoinette’in kadın ve zevce olarak cinsinin uğrayabileceği en büyük aşağılanmaya katlanmak zorunda kaldığı bu iki bin gece boyunca mahvolmuştur bile.

Bundan kaçınılamaz mıydı (diye soracaktır belki bazı hassas ruhlu okurlar), kubbeli sayvanlı yatağın bu müşkül ve alabildiğine kutsal sırrı kurcalanmasa olmaz mıydı? Kraliyet iktidarsızlığını doğru dürüst görülemeyecek kadar gölgede bırakmak, zifaf yatağı trajedisinin yanından çekingen çekingen, ayaklarının ucuna basa basa geçmek, olsa olsa “annelik saadetine nail olamamak” gibi bir şeyler mırıldanmak mümkün değil miydi? Böyle en mahrem ayrıntıların vurgulanması, bir karakterin incelenmesinde kaçınılmaz bir şey midir? Evet, kaçınılmaz bir şeydir; çünkü Kral ile Kraliçe arasında, tahtı bekleyenlerle saray arasında yavaş yavaş beliren ve kendi boylarını aşır dünya tarihini etkileyebilme derecelerine kadar uzanan bütün gerilimler, bağımlılıklar, kölelikler ve düşmanlıklar, açıkyüreklilikle asıl kaynağına kadar inilmediği takdirde, anlaşılır olmaktan çok uzak kalır. Dünya tarihini etkileyen sonuçlar arasında, genellikle kabul edilegelenden çok daha fazlası, kral yataklarının perdelerinin arkasında başlamıştır; fakat en kişisel türden bir vesileyle siyaseti ve dünya tarihini etkileyen sonucu arasındaki mantık silsilesinin bu mahrem trajikomedideki kadar apaçık ortada olduğu başka bir durum pek yoktur; onun için karakter incelemesi getiren her anlatı, eğer Marie-Antoinette’in article essentiel<sup>28</sup> endişelerinin ve beklentilerinin ana noktası olarak adlandırdığı bir olayı gölgeye itiyorsa dürüstlükten uzak kalacaktır.

Şu da var: XVI. Louis’nin evliliğinde uzun yıllar süren iktidarsızlığından açıkça ve dürüstçe söz edilirse gerçekten bir sır mı ifşa edilmiş olur? Kesinlikle hayır. XIX. yüzyıl, hastalıklı bir ahlaka dayanan cinsel tutukluğu dolayısıyla fizyolojik konularla ilgili olarak rahatça yapılabilecek her türlü açıklamanın önüne bir noli me tangere<sup>29</sup> duvarı çekmiştir yalnızca, o kadar. Oysa XVIII. yüzyılda, bütün önceki çağlarda da olduğu gibi, bir kralın evlilik hayatındaki iktidarı ya da iktidarsızlığı, bir kraliçenin doğurganlığı ya da kısırlığı özel bir konu değil, siyasi bir konu, bir devlet meselesidir, çünkü “veraset” ve bununla bağlantılı olarak da bütün ülkenin kaderi konusunda can alıcı bir önem taşır; yatak, insan

varlığının tıpkı vaftiz teknesi ya da tabut kadar bir parçasıdır düpedüz. O zamanlar, Maria Theresia ile Marie-Antoinette'in mektuplarında –ki devlet arşivcisiyle kopya eden kâtibin elinden geçmişlerdir– bir Avusturya imparatoriçesiyle bir Fransa kraliçesi bu garip evliliğin bütün ayrıntıları ve talihsizlikleri üzerine bütün açıklığıyla konuşurlar. Maria Theresia güzel ifadelerle aynı yatakta yatmanın avantajlarını anlatır ve her fırsatı mahrem bir birleşme için beceriklilikle kullanmaya yönelik küçük, kadınca öğütler verir; kızı ise aylık rahatsızlığın başlayıp başlamadığını, kocasının yetersiz kalışını, her un petit mieux'yü<sup>30</sup> ve nihayet bir zafer edasıyla hamileliğini rapor eder. Hatta bir seferinde, Iphigenie'nin bestecisi, yani Gluck bile ulaktan daha önce yola çıkacağı için, böyle mahrem haberleri taşımakla görevlendirilir. XVIII. yüzyılda insanlar doğal şeyleri hâlâ tamamen doğal kabul etmektedir.

Keşke o zamanlar bu gizli iktidarsızlığı bilen yalnızca anne olsaydı! Gerçekte bütün nedimeler bu işin gevezeliğini edip durmaktadır, bütün saraylı hanımlar, beyler ve subaylar, uşaklar bilmekte, Versailles Sarayı'ndaki çamaşırcı kadınlar bilmekte, hatta Kral kendi sofrasında bile nice kaba şakaya katlanmak zorunda kalmaktadır. Ayrıca bir Bourbon erkeğinin çocuk yapma yeteneği, taht mirası konusuyla birlikte düşünüldüğünde, politik açıdan yüksek düzeyde bir konu olduğundan, bütün yabancı ülkelerin sarayları derinlemesine bu konuyla uğraşmaktadır. Prusya, Saksonya, Sardinya elçilerinin raporlarında bu nazik konu en ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır; hatta bunlardan en çalışkan olanı, İspanyol elçisi Kont Aranda, bahşişle ayarttığı hizmetçilere kral yatağının çarşaflarını inceletip söz konusu fizyolojik olayın izini mümkün olduğu kadar yakından sürmeye bile çalışır. Avrupa'nın her tarafında prensler, krallar gerek mektuplaşarak gerek söyleşerek kendileriyle aynı yüksek sınıfa dahil bu beceriksiz hemcinslerine gülmekte, onunla alay etmektedir; kralın evlilik rezaleti yalnızca Versailles'da değil, bütün Paris ve Fransa'da Polichinelle'in<sup>31</sup> sırrı" haline gelmiştir. Bütün sokaklarda bu konuşulmakta, libelle<sup>32</sup> olarak elden ele gezmektedir; Bakan Maurepas'nın atandığı zaman da, ortalıkta herkesi neşelendiren şu eğlenceli şiir dolaşır:

Maurepas était impuissant  
Le Roi l'a rendu plus puissant,  
Le Ministre reconnaissant  
Dit: Pour vous, Sire,  
Ce que je désire,  
D'en faire autant.<sup>33</sup>

Fakat şaka olsun diye söylenmiş benzeyen bu sözlerde, aslında kaderci ve tehlikeli bir anlam yüküdür. Çünkü yedi yıllık iktidarsızlığın ruhsal etkileri Kral'ın ve Kraliçe'nin karakterini belirlemekte ve bu gerçek bilinmediğinde anlaşılması olanaksız sonuçlara yol açmaktadır. Bir evliliğin kaderi böylece dünyanın kaderine ulanmaktadır.

Bu pek mahrem kusur bilinmediğinde, her şeyden önce XVI. Louis'nin ruhsal tutumu anlaşılacaktır. Çünkü insan olarak davranışları, neredeyse klinik bir berraklık içinde, erkeğin yetersizliğinden ileri gelen bir aşağılık duygusunun belirtilerini göstermektedir. Bu



tutuk insan, özel yaşamında olduğu gibi kamusal yaşamda da yaratıcı bir eylem için gereken güçten tamamen yoksundur. Kendini göstermeyi bilmez, iradesini göstermeyi bilmez, sözünü geçirmeyi ise hiç bilmez; gizli dünyasının utancı içinde, saray halkının her türlü toplantısından uzak durur, özellikle de kadınlarla haşır neşir olmaktan kaçınır, çünkü aslında evcimen ve dürüst biri olan bu adam, talihsizliğinin sarayda herkesçe bilindiğinin farkındadır ve bu bilgiyi paylaşanların alaycı gülümsemesinin içine saldıgı ürküntü, onun bütün duruşunu bozmaktadır. Bazen zorla belli bir otorite, bir erkeklik görüntüsü takınmaya çalışır. Ama o zaman da hep bir basamak üste çıkar, kabalaşır, hoyratlaşır, vahşileşir; göstermelik bir biçimde kimsenin inanmadığı bir gövde gösterisine sığınmaya çalışır. Fakat hiçbir zaman, rahat, doğal, kendinden emin bir görüntü sergilemez, özellikle haşmetli bir tavır içine hiç giremez. Yatak odasında erkek rolünü oynayamadığı için, başkalarının karşısında kral rolünü de oynayamaz.

Bu arada kendi kişisel eğilimlerinin en ileri derecede erkeksi olması –Avcılık ve ağır bedensel çalışma: Kendine ayrı bir demirci atölyesi yapmıştır, çalıştığı torna tezgâhı bugün bile görülebilir– klinik tabloyla kesinlikle çelişki oluşturmaz, tersine bunu yalnızca doğrular. Çünkü tam da erkek olmayan kişi, bilinçsizce erkek rolünü oynamayı sever, özellikle gizliden gizliye zayıf olan kişi, insanların karşısına çıkınca kuvvet gösterisine girişir. Üzerinden buğular tüten atının üstünde saatlerce bir domuzun peşinden koşturup ormanları aşarken, örsünün başında kaslarını tutmaz hale gelinceye kadar yorarken kazandığı bedensel bir gücü ortaya koymanın o bilinci, gizli zayıflığını dengeleyerek içini rahatlatır: Venüs'e hizmette kusur eden kişi, kendini Hephaistos olarak hissederek ferahlar. Fakat Louis, merasim üniformasını giyip saray erkânının önüne çıkmayagörsün, işte o zaman bu gücün yalnızca kas gücü olmakla kaldığını, kalbin gücü olmadığını hisseder ve hemen utanca kapılır. Güldüğüne ender rastlanır, gerçekten mutlu ve neşeli görüldüğü de enderdir.

Ama bu gizli zayıflık duygusu, karakter bakımından etkisini en tehlikeli biçimde, karısıyla ilgili ruhsal ilişkisinde gösterir. Kadının davranışındaki birçok şey, Louis' nin kişisel zevkine aykırı düşmektedir. Karısının verdiği partilerden hoşlanmamakta, onun bitmek bilmeyen, gürültülü eğlence hercümerci, müsrifliği, kraliyet saygınlığına sığmayan edepsizlikleri sinirine dokunmaktadır. Gerçek bir erkek, bu duruma çabucak bir çare bulmasını bilecektir. Ama bir erkek nasıl olur da, kendisini her gece utancı, çaresizliği içinde, başarısızlığa uğramış bir koca olarak yaşayan bir kadının karşısında, gündüz olunca efendilik taslayabilir? XVI. Louis, erkek olarak iktidarsız olduğundan karısına karşı tamamen savunmasızdır da; savunma ne demek, utanç verici durumu sürdükçe, buna koşut bir zavallılık içinde bağımlı hale gelir, hatta köleleşir. Kadın ondan dilediğini isteyebilmektedir, Louis de durup durup yeniden, hiç mi hiç engel tanımayan bir uysallıkla, içindeki gizli suçluluk duygusundan kurtulmanın bedelini ödemek zorunda kalmaktadır. Karısının hayatına egemence müdahale etmek, onun ayyuka çıkan çılgınlıklarına engel olmak için gereken irade gücü yoktur kocada, ki bu güç de zaten bedensel iktidarın ruhsal ifadesinden başka bir şey değildir. Çaresiz bir şaşkınlık içinde bakanlar, imparatoriçe anne, bütün saray, bu trajik güçsüzlük yüzünden bütün iktidarın nasıl genç ve akli havada bir kadının eline geçtiğini, onun da bunu nasıl bir hafiflikle çarçur ettiğini izlemek zorunda kalır. Fakat bir evlilikte bir kere kurulmuş olan güçler

dengesi, deneyimler göstermiştir ki, ruhsal durumların karşılıklı konumu olarak bir daha değişmeyecek bir şeydir. XVI. Louis gerçekten koca ve çocuklarının babası olduğunda bile, Fransa'nın hükümdarı olması gerekirken Marie-Antoinette'in iradesiz uşağı olmaya devam edecektir, sırf vaktinde kocası olamadığı için.

Fakat XVI. Louis'nin bu gizli güçsüzlük duygusu en tehlikeli etkisini karısının ruhsal durumu üzerinde göstermektedir. Cinsler arasındaki karşıtlığa uygun olarak, aynı bozukluk erkek ve kadın kişiliğinde birbirinin tamamen tersi görüntüler oluşturur. Erkeğin cinsel gücünde bozukluklar görülüyorsa tutukluk ve güvensizlik oluşur; kadının gönüllü teslimiyeti bir sonuca varmıyorsa zoraki bir hırçınlık ve aşırılık, hercai bir fingirdeklik su yüzüne çıkar. Doğası bakımından Marie-Antoinette aslında tamamen normal, kadınsı, sevecen bir kadındır, defalarca anne olmak üzere yaratılmıştır ve herhalde yalnızca gerçek bir erkeğe itaat etmeyi beklemektedir. Fakat uğursuzluk bu ya, tutup tam da ruhsal hassasiyetine karşı hem yetenek hem de istek taşıyan bu kadın, olağandışı bir evliliğe, erkek olmayan bir adama çatar. Fakat nikâhın yapıldığı sırada yaşı daha on beştir; aslına bakıldığında, kocasının o tatsız yetersizliğinin daha şimdiden ruhsal bir yük olarak sırtına binmesi gerekmez; öyle ya, bir genç kızın yirmi iki yaşına kadar bakire kalması söz konusuysa bunun doğal olmayan bir şey olduğunu kim söyleyebilir ki! Fakat bu durumda Marie'nin bir sarsıntıya uğramasına ve sınırlarının tehlikeli bir biçimde kızıışmasına yol açan şey, devlet eliyle seçilmiş kocasının kendisine bu yedi sözümona evlilik yılını masumca ve el değmemiş bir bekâret içinde geçirtmemesi, bu beceriksiz ve tutuk erkeğin beraber geçirdikleri iki bin gece boyunca, taze bedeni üzerinde ha bire didinip durmasıdır. Cinselliği yıllar boyunca, doyurucu olmayan, utandıran ve aşağılayan, bir defa bile amaca ulaşmayan bir çabayla uyarılır da uyarılır. O zaman da bu sonsuz gelgitlerin, asla mutlu olamamanın, bu fütursuzca eğlenceden eğlenceye koşmaların hep birer sonuç, kocasından gelen, cinsel yönden bir yandan sürekli uyarılıp öte yandan hiç tatmin edilemeyeşin neredeyse klinik anlamda tipik denebilecek bir sonucu olduğunu saptayabilmek için ruh hekimi olmak gerekmez. Ruhunun derinliklerinde ne heyecan ne huzur bulabildiği yedi yıldan sonra hâlâ fethedilmemiş bu kadın, etrafında hep hareket ve telaş olsun isteyecek ve başlangıçta çocukça ve neşelice bir oyun düşkünlüğünden ibaret olan bir huy yavaş yavaş zoraki, hastalıklı, bütün sarayın skandal olarak algılayacağı ve Maria Theresia'nın da, bütün dostların da boşuna savaşmaya çalışacağı bir eğlence düşkünlüğüne dönüşecektir. Nasıl ki Kral'da gereği yerine getirilmemiş erkeklik, ağır demirci işine ve av tutkusuna, ham güce ve kas yorgunluğuna dönüşüyorsa, Marie-Antoinette'te de değerlendirilmeyen duygu gücü kadınlarla sevecen bir dostluğa, genç kavyelerle cilveleşmelere, temizlik hastalığına, süs düşkünlüğüne ve içindeki duyguları tatminde hep yetersiz kalan benzeri davranışlara yönelir. Evlilik yatağından, kadınlığının aşağılandığı bu yerden büsbütün uzak durduğu geceler çoğaldıkça çoğalır, bu arada kocalık yapamayan kocası av yorgunluğunu üstünden atmak için uyumaktadır, hak etmediği bir kocaya çatmış olduğundan kendisine layık olmayan bir hayat süren bu kraliçe, sabahları saat dörde, beşe kadar opera şenliklerinde, oyun salonlarında, souper'lerde,<sup>34</sup> yanında şüpheli dostlarıyla dolaşır durur, yabancı ateşlerle ısınmaya çalışır. Fakat bu hafifmeşrep hayatın aslında sevinç getirmediğini, yalnızca içindeki hayal kırıklığını dans edip eğlenerek örtbas etme

çabasıdan ibaret olduğunu öfkeli bir melankoliye kapıldığı anlar göstermektedir, bir defasında, akrabası olan Chartres Düşesi, ilk çocuğunu ölü olarak dünyaya getirdiğinde attığı o çığlık gibi. Bu olaydan sonra annesine şöyle yazar: “Bu ne kadar dehşetli de olsa, isterdim ki, ben de hiç değilse o kadarını başarayım.” Yeter ki ölü olsun ama bir çocuk olsun! Yeter ki artık bu mahveden, bu onursuz durumdan kurtulsun, artık kocasına gerçekten normal bir eş olsun, yedi yıllık evlilikten sonra hâlâ bakire olmasın. Bu kadının eğlence düşkünlüğünün ardındaki kadınca kederi anlamayanlar, Marie-Antoinette’in nihayet kadın ve anne olduktan sonra geçirdiği garip değişmeyi de ne açıklayabilecek ne kavrayabilecektir. Birdenbire sınırları hissedilir şekilde sakinleşir, ortaya başka biri, ikinci bir Marie-Antoinette, hayatının ikinci bölümünde yaşadığı o kendine hâkim, iradesi güçlü, serinkanlı Marie-Antoinette çıkar. Fakat bu değişim fazla geç kalmıştır. Çocuklukta olduğu gibi, her evlilikte de ilk yaşantılar belirleyici olan yaşantılardır. Kaldı ki ruhun o narin ve fazlasıyla hassas dokusundaki en ufak bir arıza bile onyıllar geçse de düzeltilemez. Duygu dünyasının asıl bu en içteki, en görülmez yaralarında tamamen iyileşme diye bir şey söz konusu değildir.

Fakat yine de bütün bunlar, bugün bile, her geçen gün kapalı kapılar ardında yaşanan türden kişisel bir trajedi, bir talihsizlik olarak kalabilirdi. Oysa bu örnekte söz konusu evlilik kusurunun uğursuz sonuçları özel yaşamın çok çok ötesine taşmaktadır. Çünkü karıyla koca, burada kral ve kraliçedir, kaçınılmaz bir şekilde, kamuoyunun dikkati denen ve gösterdiğini çarpıtarak gösteren o devaynasında belirlemektedirler; başkaları söz konusuyken gizli kalan her şey, onların çevresinde dedikoduların ve eleştirilerin beslendiği bir kaynak olur. Fransız sarayı gibi alaycı bir saray tabii ki bu talihsizliği üzüntü duyarak saptamakla yetinmez, Marie-Antoinette’in, kocasının bu yetersizliğinin acısını nasıl çıkardığı konusunu bıkmadan deşip durur. Herkes, karşısında kendine güvenen, cilveli, cıvıl cıvıl, kanı kaynayan taze, çekici bir genç kadın görmektedir ve herkes bu muhteşem eşin nasıl bir uykucuya çattığını bilmektedir. Bütün o aylak kapıkulu takımı şimdi artık Marie-Antoinette’in kocasını kiminle aldattığı sorusuyla uğraşmaktadır yalnızca. Tam da gerçek anlamda ortaya konacak hiçbir şey olmadığından, Kraliçe’nin namusu dedikodu konusu olur. Herhangi bir kavalyle, bir Lauzun ya da Coigny’yle bir at gezintisi yapmayagörsün, o aylak gevezeler hemen adamın Kraliçe’nin âşığı olduğunu ilan eder; sarayın parkında saraylı hanımlar ve kavalyelerle bir sabah gezintisine mi çıktı, hemen en inanılmaz türden sefahat öyküleri anlatılır. Hayal kırıklığına uğramış Kraliçe’nin aşk hayatıyla ilgili düşünceler dur durak bilmez biçimde bütün sarayı meşgul etmektedir; zamanla bu dedikodular üzerine şarkılar, kitapçıklar, yergiler ve pornografik şiirler yazılır. Önce saraylı hanımlar birbirlerine, yelpazelerinin ardına gizlenerek, o zehir gibi şiirciklerin yazılı olduğu pusulaları ulaştırır, sonra edepsizce bunların şarkılarını söylerler, sonra da bütün bu metinler basılı halde halkın arasında dolaşmaya başlar. Sonunda, devrim propagandası başladığında, Jakoben gazeteciler, Marie-Antoinette’i her türlü sefahatin baş düşkünü ve utanmak bilmez suçlu olarak ilan etmeye kalkıştıklarında, uzun uzadıya gerekçe aramak zorunda kalmayacaklardır ve savcının da, Marie-Antoinette’in narin boynunu giyotinin altına yatırabilmek için çapkınlık iftiralalarıyla dolu bu Pandora kutusuna bir el atması yetecektir.

Demek ki, bir evlilik arızasının sonuçları burada insanların kendi talihi ya da talihsizliğinin ötesine, dünya tarihinin merkezine kadar uzanmaktadır: Krallık otoritesinin yıkılması aslında Bastille’le değil, Versailles’da başlamıştır. Çünkü Kral’ın iktidarsızlığına ilişkin bilginin ve Kraliçe’nin cinsel doyumsuzluğu yolundaki kötü niyetli yalanların Versailles Sarayı’ndan bu kadar çabuk ve bu kadar uzaklara yayılıp bütün halkın bildiği şeyler haline gelmesi rastlantı değildir, aile politikasıyla ilgili gizli nedenlere dayanır. Çünkü bu sarayda, Marie-Antoinette’in evliliğinde hayal kırıklığına uğramasından kişisel çıkarı olan dört ya da beş kişi, üstelik en yakınından akrabalar yaşamaktadır. Bunların en başında, Kral’ın iki erkek kardeşi geliyor. XVI. Louis’nin bu gülünç derecede önemsiz fizyolojik kusuru ve ameliyat korkusu yüzünden yalnızca olağan evlilik hayatının değil, olağan veraset yolunun da bozulması son derecede işlerine gelmektedir; çünkü bu durumu kendileri tahta çıkabilmek için hiç hesapta olmayan bir fırsat olarak görmektedirler. XVI. Louis’nin kardeşlerinden, kendisinin bir küçüğü, Provence Kontu ve sonradan gerçekten XVIII. Louis olan –çünkü amacına ulaşmıştır ve bunu kim bilir hangi pis yollardan geçerek başarmıştır– kardeşi, hükümdarlık esasını tutan kişi olmak yerine ömrü boyunca ikinci adam olarak tahtın arkasında dikilmeyi bir türlü içine sindirememektedir; ortaya bir taht vârisinin çıkmaması halinde kendisi Kral naibi, hatta belki de Kral’ın vârisi mevkiine gelecektir, bu yöndeki sabırsızlığı hiç de dizginlenir gibi değildir; fakat kendisi de koca olarak aynı şekilde şüpheli ve çocuksuz olduğundan, Artois Kontu olan ikinci erkek kardeşin de ağabeylerinin çocuk yapma yetersizliğinden çıkarı vardır; çünkü bu durum, onun oğullarını tahtın yasal vârisleri kılmaktadır. Böylece ikisi de, Marie-Antoinette’in talihsizliği olan durumu, kendi talihleri olarak görmektedir ve bu dehşetengiz durum sürdükçe, adaylıklarının da gittikçe sağlamlaştığını hissetmektedirler. Marie-Antoinette, evliliğinin yedinci yılında kocasının aniden erkekleşmesi mucizesini gerçekleştirdiğinde ve Kral’la Kraliçe arasındaki evlilik ilişkisi sonunda tamamen normale döndüğünde kardeşlerin gösterdikleri o ölçüsüz, o dizginlenemez nefretin nedeni budur. Provence Kontu bütün beklentilerini yere seren bu darbeden dolayı Marie-Antoinette’i hiç affetmemiş ve düzgün yollardan başına konmayan talih kuşunu dolambaçlı yollardan yakalamaya çalışmıştır; XVI. Louis, baba olduktan sonra en tehlikeli rakipleri, kardeşi ve akrabalarıdır. Devrim, kendine sarayda iyi yardımcı bulmuştur, kendisine kapıları açan, eline en iyi silahları tutuşturan eller bizzat prenslerin elleridir; bu yatak hikâyesi, otoriteyi dışarıdan gelen bütün olaylardan daha güçlü biçimde olmak üzere içeriden bozmuş ve yıkılacak hale getirmiştir. Neredeyse her zaman gizli bir kader olur, dışarıdan görülen ve açıkça yaşanan kaderi peşinden sürükleyen gizli bir kader vardır; dünya çapındaki neredeyse her olay içerideki kişisel bir çelişkinin yansımasıdır. Tarihin büyük meslek sıralarından biri, mikroskobik bir gerekçeden ucu bucağı görülmez sonuçlar türetmek olmuştur her zaman; nitekim tek bir erkeğin geçici bir cinsel kusuru yüzünden bütün ülkenin altüst olması da bu türden olayların sonuncusu olmayacaktır: Sırbistan Kralı Aleksandar Obrenoviç’in iktidarsızlığı, onu bu dertten kurtaran Draga Mašin’e olan erotik bağımlılığı, ikisinin de öldürülmesi, Petar Karayorgiyeviç’in tahta oturtulması, Avusturya’ya düşman olması ve Dünya Savaşı’nın çıkması da yine aynı şekilde kaçınılmaz mantık sırasıyla büyüüp çığ haline gelen olaylardır. Çünkü tarih, içinden kurtulmanın mümkün olmadığı o kader ağını örümcek iplikleriyle örer; o harika mekanizmasını

harekete geçiren en küçük bir çark bile akıl almaz büyüklükte güçler oluşturur; böylece Marie-Antoinette'in varlığında da, aslında bir hiç kadar önemsiz bir unsur devleşir, ilk gecelerinin ve evlilik yıllarının üstünde durulmaya değmeyecek hikâyesi, yalnızca kendi kişiliğini değil, dünyanın gidişatını da biçimlendirir.

Fakat toplanan bu tehditkâr bulutlar henüz ne kadar uzaklardadır! Ne kadar uzaklardadır, on beş yaşındaki bu kızın çocuk ruhunun uzantısı olan bütün bu sonuçlar ve karışıklıklar henüz; oysa o beceriksiz arkadaşıyla içinde bir kötülük olmadan şakalaşmakta, keyifle çarpan ufacık kalbi, pırıl pırıl meraklı gözleriyle önündeki basamakların tahta doğru yükselmekte olduğunu sanmaktadır – oysa bu yolun sonunda giyotin vardır. Fakat biri için daha baştan talihsizlik öngörülmüşse tanrılar ona işaret edip yol göstermez zaten. Bırakırlar, hiçbir şeyin farkında olmadan yolunda yürüsün, karşısına çıkacak kader de onun kendi içinde büyüüp yetişir.

19. (Fr.) Hiç. (Ç.N.)
20. (Fr.) Geç olgunlaşan mizaç. (Y.N.)
21. (Fr.) Bu konuda hiç surat asma. (Y.N.)
22. (Fr.) Fazla ısrar her şeyi mahvedebilir. (Y.N.)
23. (Fr.) Lanetli bir büyü. (Y.N.)
24. (Fr.) Velihtın olağandışı soğukluğu. (Ç.N.)
25. (İsp.) Sünnet derisini penise bağlayan bağın, on iki girişe karşın yumuşamaması nedeniyle, sünnet derisinde keskin bir ıstıraba neden olduğu ve S.M.nin bunun verdiği kasılmadan dolayı geri çekildiği söylenmektedir. Burada sözü geçen sünnet derisi o kadar kapalıdır ki, organın ucunu ya da başını çekerek ereksiyon için gerekli esnekliği sağlayacak noktaya dek genişlemez. (Y.N.)
26. (Fr.) Daha önce konuştuğumuz ve gerekli olduğuna inandığım küçük ameliyatın yapılması için onu ikna etmeye çalışıyorum. (Ç.N.)
27. Roma Cumhuriyeti döneminde generallerin ordularıyla geçmesi yasak olan, İtalyan Galyası'nı İtalya'dan ayıran nehir. "Rubicon Nehri'ni geçmek" deyimini, Julius Caesar'ın kuvvetlerinin MÖ 49'da nehri geçerek Roma Senatosu'yla üç yıl sürecek bir savaş başlatmasına dayanır ve geri çekilemeyecek bir adım atmak anlamında kullanılır. (Y.N.)
28. (Fr.) Başlıca. (Ç.N.)
29. (Lat.) Dokunma bana. (Y.N.)
30. (Fr.) Küçük bir düzelme. (Ç.N.)
31. İtalyan *commedia dell'arte* tiplerinden Pulcinella'nın Fransız tiyatrosundaki adı. Fransızca *Secret de Polichinelle* (Polichinelle'in sırrı) deyimini, herkesin haberdar olduğu bir sır anlamında kullanılır. (Ç.N.)
32. (Fr.) Kitapçık, yergi veya suçlama yazısı. (Ç.N.)
33. (Fr.) Maurepas iktidarsızdı / Kral ona iktidar verdi / Minnettar olan Bakan / Sizin için Haşmetmeap, dedi / İsterim ki ben de, / Aynını yapayım. (Y.N.)
34. (Fr.) Gece yemeği. (Ç.N.)

## Versailles'da sahneye ilk çıkış

Bugün bile Versailles, otokrasinin en heybetli ve en iddialı ifadesi olarak etkisini gösterir; başkentten uzakta, arazinin orta yerinde, yapay olarak yığılmış bir tepenin üstünde, dam üstünde saksagan misali yükselen ve yüzlerce penceresi, yapay olarak açılmış kanallar ve yapay olarak tasarlanmış bahçeler üzerinden boşluğa bakan bir saray. Buradan ne ticareti ve ulaşımı kolaylaştıran bir nehir geçmektedir ne de yolların ve güzergâhların kesişme noktası üzerindedir; varlığı tamamen rastlantısal ve büyük bir efendinin keyfinin taşlaşmış bir ifadesi olan bu saray, şaşkın bakışların karşısına o anlamsız büyüklükteki ihtişamıyla çıkmaktadır.

Ama XIV. Louis'nin Caesar'vari iradesinin amacı da budur zaten: kendi benlik duygusuna, kendini ilahlaştırma eğilimine ışıltılı bir sunak inşa etmek. Bu azimli otokrat, iktidar düşkünü bu insan, parçalanmış bir ülkeye birlik sağlama yolundaki iradesini dayatarak başarılı olmuş, bir devlete düzeni, bir topluma töreyi, bir saraya teşrifatı, bir inanca birliği, bir dile saflığı kural kılmıştır. Birliği sağlayan bu irade, onun kişiliğinden yayılmıştır, öyleyse bütün parlaklığıyla yine onun kişiliğine yansımalıdır. "Ben neredeysem, devlet oradadır, benim oturduğum yer, Fransa'nın orta noktası, dünyanın merkezidir." Güneş-Kral kendi konumunun bu sınırsız kapsayıcılığını simgelemek üzere, sarayını özellikle Paris'ten uzağa taşır. Sarayını bomboş bir yere oturtmakla, bir Fransa kralının iktidarının desteği ya da dekoru olarak kente, yurttaşlara, kitleye ihtiyaç duymadığını vurgulamaktadır. Kolunu kaldırıp emir vermesi yeter: Bataklık ve kum, bahçelere, korulara, şelalelere, mağaralara, sarayların en büyük ve en ihtişamlısına dönüşmeye başlayıverir; devletin güneşi bundan böyle, kralın iradesinin kendi başına seçtiği bu astronomik noktadan doğup batacaktır. Versailles, Fransa'ya halkın hiçbir şey olmadığını, kralınsa her şey olduğunu göstermek için yapılmıştır.

Fakat yaratıcı güç her zaman yalnızca gereğini yerine getiren insana ulanmış olarak kalır; yalnızca tacın çemberidir miras alınan, o tacın içerdiği iktidar ve yücelik değil. Ufku dar, duyguları zayıf, zevke düşkün ruhlar, oluşturucu etkinliği olmayanlar, XV. Louis ve XVI. Louis'nin kişiliğinde o geniş sarayı, o büyük ölçekte kurulmuş devleti miras alırlar. Dışarıdan bakınca bunların yönetiminde de hiçbir şey değişmemiş gibidir: sınırlar, dil, ahlak, din, ordu; o önceki, güçlü el, her şeyi fazlasıyla belirgin bir şekilde biçimlendirmiştir, yüzyıl sonra bile silinmeyecek gibi; fakat çok geçmeden o belirgin biçimler içeriğini, kendilerini yaratan güdüden gelen ateş gibi sıcak maddesini yitirmeye başlar. XV. Louis döneminde Versailles, görüntü olarak değişmez ama anlamı değişir: Üç-dört bin hizmetli gösterişli kıyafetleriyle koridorlarda, avlularda koşturup durmaktadır hâlâ, hâlâ iki bin at ahırlarda beklemekte; menteşeleri pek güzel yağlanmış olan o yapay teşrifat mekanizması bütün kabullerde, opera şenliklerinde ve maskeli-maskesiz bütün balolarda hâlâ tıkr tıkr çalışmakta, kavyelerle damlar, üstlerinde brokar ipek pliseli, mücevherlerle bezenmiş şatafatlı elbiseleriyle hâlâ aynalı salonlarla altın pırıltılı odalarda salınıp gezmektedir; bu saray o zamanki Avrupa'nın hâlâ en meşhur, en rafine, en uygar sarayıdır. Fakat eskiden kabına sığmayıp taşan bir iktidarın ifadesi olan ne varsa, artık çoktan yalnızca boş döngü, ruhsuz, anlamsız bir işgüzarlık olup çıkmıştır. Yine bir Louis

kraldır, fakat hükümdar değil, olana bitene kayıtsız bir kılıbıktır; bu Louis de başpiskoposları, bakanları, komutanları, mimarları, müzisyenleri sarayına (toplar; ama nasıl ki kendisi bir XIV.) Louis değilse ötekiler de artık birer Bossuet değildir, birer Turenne, Richelieu, Mansart, Colbert, Racine, Corneille değildirler; post düşkün, dalkavuk, entrikacı, biçimlendirmek yerine yalnızca sefa sürmek isteyenler, bir kere yaratılmış olana iradesiyle ve zihniyle kan vermek yerine asalak gibi onun kanını sömürenlerdir yalnızca. Bu mermerden sera içinde artık gözüpek planlamalar, azimle girilen yenilikler, edebiyat yapıtları boy atmaz, entrika ve hoş görünme bataklığının bitkileridir yalnızca bereketli biçimde serpilen. Artık asıl önemli olan, kişinin işi değil, hileleri, hizmeti değil, kayırılmasıdır; en yüksek mevkilere, sabah kabulünde Pompadour'un ya da Dubarry'nin karşısında en fazla eğilenler çıkmaktadır, eylem yerine laf, öz yerine görüntü geçerlidir. Bu insanlar her zaman kendi aralarında evlenerek kral, devlet adamı, rahip, komutan rollerini, yalnızca birbirleri için, pek büyük bir zarafet içinde ve tamamen boşuna oynamaktadırlar; Fransa'yı da, gerçekliği de unutmuştur hepsi, yalnızca kendilerini, kariyerlerini, eğlencelerini, düşünmektedirler; XIV. Louis'nin idaresi altında Avrupa'nın Forum Maximux'u<sup>35</sup> olarak düşünülmüş olan Versailles, XV. Louis'nin idaresi altında sürekli çaptan düşerek soylu amatörlerin oynadığı bir sosyete gösterisine dönmüştür; fakat bu oyun dünyanın oldum olası gördüğü en yapay ve en masraflı oyundur.

Bu azametli sahne üzerinde şimdi, ilk defa sahneye çıkan bir oyuncunun ürkek adımlarıyla, on beş yaşında bir kız beliriyor. Çıktığı rol, başlangıçta yalnızca küçük bir deneme rolü: Dauphine, yani taht vârisinin karısı rolü. Fakat soylunun da soylusu seyirci kalabalığı bilmektedir ki, Avusturyalı bu küçük sarışın arşidüşesin ileride Versailles'ın başrolüne, kraliçe rolüne çıkması öngörülmüş, onun için saraya gelir gelmez bütün bakışlar merakla kendisine çevrilmiştir. İlk izlenim çok olumludur: Çoktandır burada bu kadar çekici bir kızın sahneye çıktığı görülmemiştir, Sèvres porseleninden yapılmışa benzeyen büyüleyici bir biblo, boyalı bir taşbebeğin teni, fıldır fıldır bakan mavi gözler, en çocuksu şeylere gülmeyi, en zarif biçimde somurtmayı bilen cüretkâr bir ağız. Tavrı kusursuz: Zarif bir yürüyüşü, insanı hayran bırakan bir dans üslubu var, ama yine de –bir imparatoriçenin kızı olması boşuna değil– aynalı galeriyi başı dimdik ve mağrur bir edayla kat edişinde, utanıp sıkılmadan sağa sola selamlar verişinde kendinden emin bir tarzı var. Bir primadonnanın yokluğunda başrolü oynamaya devam etmelerine hâlâ izin verilen hanımlar pek gizleyemedikleri bir kızgınlıkla, bu dar omuzlu ve henüz kadınlık yaşına gelmemiş kızın şahsında, zaferi şimdiden kazanmış rakiplerini görürler. Yine de yalnızca bir davranış hatası vardır ki, bu katı disipline düşkün saray halkı oybirliğiyle saptamadan edemez: On beş yaşındaki bu çocuk, sarayın bu kutsal salonlarında baston yutmuş gibi değil de, çocuksu bir tasasızlık içinde dolaşmak gibi tuhaf bir istek duymaktadır; doğuştan bir ateş parçası olan küçük Marie-Antoinette ortalıkta eteklerini uçura uçura kocasının küçük erkek kardeşleriyle koşuşmaktadır; kral olacak bir prensin zevcesinden burada kesintisiz olarak beklenen o iç bayılıcı ölçülülüğe, o buz gibi sakınganlığa henüz alışmamıştır. Büyük vesilelerde kusursuz bir şekilde davranmasını bilir, çünkü kendisi de zaten şaşaaada buradakinden geri kalmayan İspanyol-Habsburg teşrifatı içinde büyümüştür.

Fakat Hofburg'da ve Schönbrunn'da yalnızca tören vesilesiyle böyle törensi davranışlar sergilenirdi; bir kabul verileceğinde teşrifat, bir gala elbisesi gibi dolabından çıkarılır, bitince de, Heiduck'lar<sup>36</sup> davetlilerin ardından kapıları kapatır kapatmaz, derin bir soluk alınarak tekrar yerine bırakılırdı. O zaman gevşerdi insan, rahatlar, samimi aile hayatına dönerdi, çocuklar cıvıl cıvıl oynayıp eğlenebilirdi; Schönbrunn'da teşrifat kullanılırdı gerçi, ama ona kul köle olunmazdı. Oysa burada, bu özentili ve devri geçmiş sarayda insan, yaşamak için değil, yalnızca göstermek için yaşamaktadır ve birinin rütbesi ne kadar yüksekse uyacağı kurallar da o kadar çoktur. Öyleyse Tanrı esirgesin, insan asla içinden gelen bir jestte bulunmamalı, ne pahasına olursa olsun doğal bir yönünü göstermemelidir, yoksa göreneklere karşı bir daha onarması olanaksız bir suç işlemiş olur. Sabahtan akşama, akşamdan sabaha tavrını korumalı, yoksa o acıma nedir bilmeyen ve varlığının tek nedeni, bu tiyatronun içinde, bu tiyatro için yaşamak olan saray halkı homurdanmaya başlar.

Marie-Antoinette, Versailles'ın bu korkunç merasim ciddiyetini, bu seremoni düşkünlüğünü çocuk olarak da, kraliçe olarak da hiç mi hiç anlayamamıştır; burada bütün insanların bir baş hareketine, ileri atılan bir adıma verdiği dehşetengiz önemi kavrayamaz. Doğasından gelen başına buyrukluğuyla, inatçılığı ve her şeyden önce baskı tanımaz doğruculuğuyla her tür kısıtlamadan nefret etmektedir; gerçek bir Avusturyalı olarak kendini koyuvermek, hayatını yaşamak istemekte, bu katlanılmaz önem düşkünlüğünü sürgit sineye çekmeye yanaşmamaktadır. Kendi memleketinde okul ödevlerinden nasıl kaytarmışsa burada da her fırsatta, nedimesi olan ve alayla Madame Etiquette<sup>37</sup> diye adlandırdığı o katı Madam Noailles'dan kaçır; politikanın fazla erken bir yaşta sattığı bu çocuk, bilincinde olmadan, yeni konumunun getirdiği onca lüksün orta yerinde, kendinden esirgenen tek şeyi istemektedir: birkaç yıl gerçek çocukluk.

Fakat tahta çıkacak bir prensesin çocuk olmasına ne anlayış gösterilebilir ne de izin verilebilir artık. Herkes ona bu sarsılmaz ağırbaşlılığı koruma yükümlülüğünü anımsatmak için birlik olur. Asıl eğitim, pek kaba sofu bir kadın olan başteşrifatçı kadının yanı sıra, XV. Louis'nin kızları olan ve faziletlerinden en kötü niyetli iftiracının bile kuşku duymaya cesaret edemeyeceği, bağınaz ve kötü ruhlu üç evde kalmış halaya düşmektedir. Madam Adelaide, Madam Victoire, Madam Sophie, bu üç Moira<sup>38</sup>, kocasının ihmal ettiği Marie-Antoinette'i görünüşte dostça bağırklarına basar; küskünlükle oturdukları gözlerden uzak köşelerinde onu saray entrikasının bütün stratejisiyle tanıştırlar; orada médisance<sup>39</sup> denen sanatı, sinsice kötülükler yapmayı, saman altından su yürütmeyi, ufak ufak iğneleme tekniğini öğrenmesi beklenmektedir. Başlangıçta bu yeni ders küçük, tecrübesiz Marie-Antoinette'e eğlenceli gelir, içinde bir kötülük duymadan, öğrendiği alaycı konuşmaları tekrarlar, fakat böyle fenalıklar, doğuştan içinde bulunan dürüstlüğe ters düşmektedir aslında. Marie-Antoinette, kendini olduğundan farklı göstermeyi, nefret olsun, eğilim olsun, duygularını saklamayı hiç öğrenmemiştir ve ileride bunun zararını da görecektir; çok geçmeden içindeki doğru güdünün sesini dinleyerek halaların vesayetinden kurtulur: Dürüst olmayan her şey onun açıksözlü ve sınır tanımaz doğasına aykırıdır. Kontes Noailles da öğrencisi bakımından bir o kadar talihsizdir; bu on beş-on altı yaşındaki kızın canlılığı, mesure'e<sup>40</sup>, sınırları güzelce çizilmiş, her ayrıntısı maddelere bağlanmış günlük plana sürekli baş kaldırmaktadır. Bu planda da hiçbir şeyin



**değiştirilmesine izin yoktur. Kendisi gününü şöyle anlatır:**

Saat dokuz buçuk ya da onda kalkıyorum, giyinip sabah duamı ediyorum. Sonra kahvaltı ediyorum ve halalara gidiyorum, yanlarında genellikle Kral'la karşılaşıyorum. Bu, saat on buçuğa kadar sürüyor. Sonra, on birde, saçımı yapmaya gidiyorum. Öğleyin maiyetim çağrılıyor, o zaman, rütbesi ve namı olmayanlar hariç, herkes yanıma girebiliyor. Allık sürüyorum ve oraya gelmiş olan herkesin gözü önünde ellerimi yıkıyorum, sonra erkekler çıkıyor, hanımlar kalıyor, ben de onların gözü önünde giyiniyorum. On ikide kiliseye gidiliyor. Kral, Versailles'daysa onunla, kocamla ve halalarla beraber ayine gidiyorum. Kral yoksa, Dauphin'le yalnız olarak, ama hep aynı zamanda gidiyorum. Ayinden sonra herkesle beraber öğle yemeği yiyoruz fakat bu da saat bir buçukta bitiyor; çünkü biz ikimiz de çok çabuk yiyoruz. Bundan sonra Dauphin'in yanına gidiyorum, işi varsa odama dönüyorum, okuyorum, yazıyorum ya da iş yapıyorum; çünkü Kral için bir ceket hazırlamaktayım, çok da yavaş ilerliyor, fakat umut ederim ki, Tanrı'nın yardımıyla, birkaç yıl içinde bitmiş olacak. Saat üçte yine halalara gidiyorum, bu sırada Kral da onların yanına geliyor; saat dörtte rahip bana geliyor, saat beşte piyano hocası ya da şan hocası, saat altıya kadar. Altı buçukta hemen hemen her zaman, yürüyüşe çıkmamışsam halalara gidiyorum. Bilmelisin ki, kocam da hemen hemen her zaman benimle halalarının yanına gidiyor. Saat yediden dokuza kadar oyun oynanıyor; eğer hava güzelse ben yürüyüşe çıkıyorum, o zaman da oyun bende değil, halalarda oynanıyor. Saat dokuzda akşam yemeği yiyoruz, eğer Kral yoksa halalar da bizde yiyor. Ama Kral varsa akşam yemeğinden sonra biz onlara gidiyoruz. Kral'ı bekliyoruz, genellikle saat onu çeyrek geçe geliyor. Ama ben bu arada büyük bir kanepeye uzanıp Kral gelinceye kadar uyuyorum, eğer Kral yoksa saat on birde yatmaya gidiyoruz. İşte böyle benim günlük planım.

Bu program içinde eğlenceye pek zaman kalmamaktadır, oysa kızın sabırsız gönlünün asıl istediği budur. Genç kızın kanı kaynamakta, Marie oynamak, yaramazlıklar yapmak istemektedir; fakat o zaman da hemen Madame Etiquette işaretparmağını kaldırmakta, filan hareketin ya da falan hareketin ve aslında Marie-Antoinette'in istediği her şeyin, bir Dauphine konumuyla hiçbir şekilde bağdaşmadığı konusunda onu uyarmaktadır. Bir zamanlar öğretmeni, şimdi günah çıkardığı ve birlikte kitap okuduğu Rahip Vermond'la durum daha da kötüdür. Aslında Marie-Antoinette'in öğrenmesi gereken şeyler ürkütücü çokluktur; çünkü eğitimi, ortalamanın bir hayli altındadır: On beş yaşındadır ve Almancası daha şimdiden epey zayıflamıştır, Fransızca'yı daha iyice öğrenmemiştir, yazısı kargacık burgacıktır, üslubu olmayacak beceriksizliklerle ve imla hatalarıyla doludur; mektuplarını hâlâ her yardımına koşan Rahibe yazdırmak zorunda kalmaktadır. Bundan başka Rahip'in ona her gün bir saat kitap okuması ve onu bizzat okumaya zorlaması gerekmektedir; çünkü Maria Theresia neredeyse her mektubunda kızına, okuduklarını sormakta, Toinette'inin gerçekten her öğleden sonra okuduğu ya da yazdığı yolundaki haberlere de pek inanmamaktadır. "Kafanı iyi kitaplarla doldurmaya çalış," diye tembih eder, "bu senin için, başka herkes için olduğundan daha elzem. İki aydır Rahip'in listesini bekliyorum ve senin o kitaplarla uğraşmamış olmandan, kitaplar için ayrılmış zamanın havaya gitmiş olmasından endişe ediyorum. Şimdi, kış zamanı, bu meşguliyeti ihmal etme; çünkü öbür meşguliyetlere, ne müziğe, ne resim, ne dansa ne de öbür güzel ilimlere hâkimsin." Ne yazık ki Maria Theresia güvensizlik duymakta haklıdır; çünkü küçük

Toinette hem naif hem de becerikli tarzıyla Rahip Vermond'u parmağında nasıl oynatacağını çok iyi bilmektedir –Sonuçta bir Dauphine, ne zorlanabilir ne de cezalandırılabilir!– okuma saati hep sohbet saatine dönüşmekte, öğrenci pek bir şey, daha doğrusu hiçbir şey öğrenmemektedir; bundan böyle annesinin ısrarları da onu ciddi bir şeyle uğraşmaya itemez. Düzgün bir çizgi izleyen sağlıklı bir gelişme, fazla erken ve zorla yapılan bir evlilikle bozulmuştur. Sıfatına bakılırsa kadın sayılan, gerçekte ise daha çocuk olan Marie-Antoinette'ten daha şimdiden saygınlığına ve mevkiine uygun bir majeste davranışı sergilemesi beklenir, öte yandan da hâlâ defterini kitabını açıp bir ilkokul öğrencisinin çoktan bildiği şeyleri öğrenmesi beklenir; bazen büyük hanımefendi muamelesi görür, bazen küçük, reşit olmayan bir çocuk gibi azar işitir; saray teşrifatçısı hanım kendisinden konumunu temsil etmesini ister, halalar entrika çevirmesini, annesi kültür edinmesini; fakat onun genç gönlü yaşamak ve genç olmaktan başka bir şey istememektedir; işte bu yaşı ile konumunun, kendi iradesiyle başkalarının iradesinin arasında kalmasının getirdiği çelişkiler, aslında her bakımdan düzgün boy atmış bir karakterde, daha sonra Marie-Antoinette'in kaderini büyük belalar getirecek biçimde belirleyecek olan o huzursuzluğun ve dizginlenmek bilmeden özgürlük arayan o sabırsızlığın oluşmasına yol açar.

Maria Theresia, kızının o yabancı saraydaki riskli ve tehlike altındaki durumu hakkında bilgi sahibidir, bu fazla genç, ciddiyetten uzak ve havai varlığın, saray politikasının bütün tuzaklarından ve entrikalarından kendi içgüdüsüne dayanarak kaçmayı hiçbir zaman başaramayacağını da bilmektedir. Bunun için elindeki diplomatlar arasında en iyi adamı olan Kont Mercy'yi kızının yanına sadık Eckart<sup>41</sup> olarak katmıştır. Kont'a, hayranlık verici bir açıkyüreklilikle şöyle yazar: “Kızımdaki gençliğin ölçsüzlüğünden, etrafındaki dalkavukluğun haddinden fazla oluşundan, tembelliğinden ve kendisinde ciddi bir faaliyet mefhumunun eksik oluşundan endişe ediyorum ve size güvenim tam olduğu için, kızımın kötü ellere düşmemesi için ona göz kulak olma görevini veriyorum.” İmparatoriçe daha iyi bir seçim yapamazdı. Aslen Belçikalı olmakla birlikte İmparatoriçe'ye tamamen bağlı olan, bir saray adamı olmakla birlikte asla saray dalkavuşu olmayan, serinkanlı düşünebilen, ama bu yüzden de kalbi buz tutmamış, görüşü dâhiyane değilse bile açık biri olan bu zengin, hırstan arınmış, hayatta İmparatoriçe'sine eksiksiz biçimde hizmet etmekten başka bir arzu taşımayan bekâr adam, akla gelebilecek en derin incelikle ve saygı uyandıracak bir sadakate, koruyuculuk görevini üstlenir. Görünüşte İmparatoriçe'nin Versailles Sarayı'ndaki elçisi olan Mercy, gerçekte yalnızca annenin gözü, kulağı ve yardım eden elidir. Onun iletmiş olduğu ayrıntılı haberler sayesinde Maria Theresia, Schönbrunn'dan, bir dürbünle bakar gibi kızını gözleyebilmektedir. Kızının söylediği her kelimedenden, okuduğu, daha doğrusu okumadığı her kitaptan haberi vardır, giydiği her elbiseyi bilir, Marie-Antoinette'in günlerini nasıl geçirdiğini ya da boşa harcadığını, hangi insanlarla konuştuğunu, hangi yanlışları yaptığını bilir; çünkü Mercy büyük bir beceri göstererek koruması altındaki kızın etrafındaki ağı iyice dar tutmasını bilmiştir. “Arşidüşes'in hizmet personeli içinden üç kişiden haber alabilmeyi sağlama bağladım, kendisini Vermond'a günbegün gözletiyorum ve Markiz Durfort'dan, halalarıyla nasıllafladığını kelimesi kelimesine öğreniyorum. Elimde, Dauphine'in Kral'ın

yanında olduğu zamanlar neler olduğunu haber almak içinse daha da çok imkân ve yol var. Buna kendi gözlemlerimi de ekliyorum, öyle ki gün içinde ne yaptığının, söylediğinin ya da işittiğinin hesabını veremeyeceğim tek bir saat yoktur. Kaldı ki araştırmalarımı daima yalnızca Majestelerinizin içinin rahat etmesinin gerektirdiği ölçüde genişletmekteyim.” Bu dürüst ve sadık hizmetkâr, dinlediği ve gözlediği şeyleri gerçeğin bütün katılığını taşıyan bir doğruluk içinde aktarır. Bu, yalnızca Maria Theresia'nın okuması için yazılmış ve üzerlerindeki Tibi soli<sup>42</sup> ibaresinden ötürü müsteşarın ya da İmparator Joseph'in bile açamayacağı çok özel haberleri taşıyan mühürlü zarfları özel ulaklar götürür; çünkü karşılıklı posta hırsızlığı o zamanlar diplomasinin baş sanatıdır. Ne var ki, hiçbir şeyden şüphelenmeyen Marie-Antoinette, hayatındaki her ayrıntı hakkında Schönbrunn'un ne kadar çabuk ve doğru haber sahibi olduğuna bazen şaşırmadan edemez, fakat o kır saçlı, babacan beyefendinin annesinin özel casusu olduğunu, annesinin o uyarıcı ve esrarengiz bir biçimde her şeyi bilen mektuplarının bizzat Mercy tarafından yazılması istenmiş danışıklı mektuplar olduğunu aklının ucundan bile geçirmez. Öyle ya, Mercy'nin elinde bu ele avuca sığmaz kız üzerinde etkili olmak için, annesinin otoritesinden başka bir olanak yoktur. Dost da olsa yabancı bir sarayın elçisi olarak kendisinin bir veliaht eşine nasıl davranacağını öğretmeye izni yoktur, Fransa'nın müstakbel kraliçesini eğitmek ya da etkilemeye çalışmak küstahlığını gösteremez. Onun için, ne zaman belli bir sonuç elde etmek isterse Marie-Antoinette'in yürek çırpıntıları içinde alıp açtığı o sevgi dolu ve sert mektuplardan birinin yazılmasını sağlar. Yeryüzünde başka kimsenin kulu olmayan bu ciddiyetten uzak çocuk ne de olsa annesinin sesini duyunca –isterse yalnızca yazılı biçimde olsun– kutsal bir ürküntü duymakta, ondan gelen en sert kınama karşısında bile başını saygıyla eğmektedir.

Bu sürekli denetleme sayesinde Marie-Antoinette, ilk yıllarında tehlikelerin en büyüğünden korunur: kendi aşırılığından. Başka ve daha güçlü bir zihin, annesinin büyük ve ileri görüşlü zekâsı onun yerine düşünmekte, kararlı bir ciddiyet, onun havailiğini denetim altında tutmaktadır. İmparatoriçelik sıfatıyla bu genç hayatı devletin yüce çıkarlarına fazlasıyla erken yaşta kurban etmekten dolayı Marie-Antoinette'e karşı yüklendiği borcu, şimdi annelik sıfatıyla binlerce kaygı içinde ödemeye çalışmaktadır.

İyi yürekli, cana yakın ve düşünce tembeli bir çocuk olan Marie-Antoinette'in aslında etrafını saran bütün o insanlara karşı bir antipatisi yoktur. Evlenip geldiği bu sarayda bir büyükbaba sevimliliğiyle yanağını okşayan XV. Louis'yi pek sevmiştir, ihtiyar kızlarla ve Madame Etiquette'le iyi kötü geçinmekte, iyi yürekli Rahip Vermond'a güven duymakta ve annesinin dostu Elçi Mercy'nin sessiz dostluğunu çocuksu bir saygı içeren yakınlıkla karşılamaktadır. Ama yine de, ama yine de, bütün bunlar yaşlı insanlardır, hepsi ciddi, ölçülü, ağır ve oturaklıdır, kendisi ise on beş yaşında bir kızdır, birileriyle kendini kısıtlamadan arkadaş olmak, neşelenmek, birine açılmak ister; oyun arkadaşları olsun ister, yalnızca öğretmenleri, bekçileri, akıl hocaları değil; gençliği gençliğe susamıştır. Fakat burada kiminle neşelensin, hep gaddarca bir seremoni havası içindeki soğuk mermerden bu sarayda kiminle oynasın? Yaş bakımından en iyi oyun arkadaşı aslında yanındadır, kendinden yalnızca birkaç yaş daha büyük olan kocası. Fakat somurtkan, utangaç ve utangaçlığından ötürü de zaman zaman kabalaşabilen bu çolpa delikanlı,

karısıyla her türlü samimiyetten kaçınmaktadır; zaten kendisi de bu kadar erken evlendirilmek için en ufak bir istek göstermiş değildir, dolayısıyla bu yabancı kıza karşı az çok nazik davranmaya karar verebilmesi bile epey bir zaman alır. Bu durumda geriye yalnızca kocasının küçük erkek kardeşleri kalmaktadır, Provence ve Artois kontları; Marie-Antoinette on dört ve on üç yaşlarındaki bu iki çocukla bazen çocuksu eğlencelere dalar, bir yerlerden ödünç kostümler bulup gizlice tiyatro oynarlar, fakat Madame Etiquette yaklaşırken her şeyin alelacele saklanması gerekmektedir. Bir Dauphine, oyun oynarken yakalanmamalıdır! Fakat neşelenecek, sevecenlik görecek bir şeyler de lazımdır bu afacan çocuğa: Bir keresinde elçiye başvurarak, kendisine Viyana'dan bir köpek, un chien Mops<sup>43</sup> gönderilmesini rica eder, başka bir sefer katı kuralcı mürebbiyesi, Fransa'nın taht vârisi olan kadının –Aman ne dehşet!– bir bakıcı kadının iki çocuğunu odasına almış olduğunu ve üstündeki güzel elbiselere aldırmadan onlarla yerde alt alta üst üste oynadığını görür. Rahat ve doğal bir insan olan Marie-Antoinette evlenerek girdiği bu çevrenin doğal olmayışına, bu çemberli tarlatanlar, korseler içindeki ağırbaşlılığın tumturaklı yapmacıklığına karşı en başından sonuna kadar savaşıır. Bu havai ve rahat Viyanalı, bin pencere, görkemli Versailles Sarayı'nda kendini hep yabancı olarak hissetmiştir.

**35.** (Lat.) En büyük toplantı alanı. (Ç.N.)

**36.** (Alm.) Avusturya sarayındaki Balkan kökenli muhafızlar. (Ç.N.)

**37.** (Fr.) Bayan teşrifat. (Y.N.)

**38.** Yunan ve Roma mitolojilerinde, insan yazgısını ve özellikle yaşam süresini ve ne kadar acı çekeceğini belirleyen üç tanrıça. (Ç.N.)

**39.** (Fr.) Kara çalma ya da çekiştirme. (Ç.N.)

**40.** (Fr.) Ölçü. (Ç.N.)

**41.** Germen efsanelerinin kahramanı. Diether'in oğulları Friedel ile Emerich'i ve hazinelerini Kral Ermanrich'in açgözlülüğünden korumaya çalışan, ama başarılı olamayan Eckart tiplemesine *Tannhäuser* efsanesinde ve ayrıca Goethe ile Tieck'in eserlerinde de rastlanır. (Y.N.)

**42.** (Lat.) Yalnızca sana. (Ç.N.)

**43.** (Fr.) Mops (pug) cinsi bir köpek. (Ç.N.)

# Tek bir sözcük için kavga

Maria Theresia kızına baştan beri, “Politikaya girme, başkalarının işlerine karışma,” demektedir tekrar tekrar – aslında gereksiz bir uyarıdır bu; çünkü genç Marie-Antoinette için dünyada kendi eğlencesinden daha önemli bir şey yoktur. Esaslı bir düşünüp taşınma ya da sistemli bir irdeleme gerektiren ne varsa, bu genç ve kendi kendine sevdalı kadının alabildiğine canını sıkmaktadır; Versailles’a gelişinin daha ilk yıllarında, XV. Louis’ nin sarayında selefinin geniş kapsamlı devlet politikasının yerini alan, o rezilce entrika dalaşmalarından birinin içine çekilmesi de gerçekten tamamen kendi iradesi dışında olmuştur. Daha Versailles’a vardığında, sarayı iki kampa bölünmüş olarak bulur. Kraliçe çoktan ölmüştür, bu durumda en üst mevkideki kadın olma sıfatı ve bütün otorite, hukuken Kral’ın üç kızına düşmektedir. Fakat bu üç entrikacı ve koyu sofı hanım, beceriksiz, sığ ve bezirgân ruhlu kimseler oluşlarıyla, bu konumlarını, ayinde birinci sırada oturmak ve kabullerde önden yürümek dışında bir işe yaratmayı bilemezler. Bu ruhu boğan, evde kalmışlığın bezginliği içindeki üç kız yalnızca ve yalnızca eğlenmek, üstelik hazzın kaba, hatta daha kabası olmayacak biçimlerini tadararak eğlenmek isteyen babaları Kral üzerinde hiç etkili olamamaktadır; ellerinde iktidar ve nüfuz olmadığı için, yani mevki dağıtamadıkları için, en sıradan bir saraylı bile onların gözüne girmeye uğraşmamakta, bütün şan, bütün şeref aslında şerefle pek az ilgisi olan bir kadına düşmektedir: Kral’ın son metresi olan Madam Dubarry’ye. Halkın en alt tabakasından gelen, geçmişi karanlık ve –söylentilere kulak asılacak olursa– Kral’ın yatak odasına bir genelevden dolaşarak ulaşmış olan bu kadın, zayıf iradeli sevgilisini ikna etmiş ve saraydan birisi olma görüntüsünü elde edebilmek için kendisine soylu bir koca olarak Kont Dubarry’yi satın almasını sağlamış, bu hizmetsever koca da, kâğıt üstünde kalan izdivacın yapılışının ertesi günü ilelebet ortadan kaybolmuştur. Ama ne olursa olsun, bu isim eski sokak kızını sarayca kabul edilir hale getirmiştir. Aynı komik ve aşağılayıcı maskaralık, bütün Avrupa’nın gözleri önünde ikinci kez oynanmıştır: En Hıristiyan Krallardan biri, en yakınındaki gözdesinin yabancı bir soylu hanımmışçasına sarayda kendisine resmen takdim edilmesini sağlamıştır. Bu kabulle varlığı meşrulaşan Kral’ın sevgilisi, büyük sarayda, başlarına bu skandalı açtığı kız evlatlardan üç oda ötede, özel olarak yapılmış bir merdivenle Kral’ın odalarına bağlanan odasında yaşamaktadır. Kadın, bunak çapkın XV. Louis’yi kendi denenip beğenilmiş bedeniyle ve bu şehvet düşkünü ihtiyarı neşelendirmek için getirdiği gönüllü kızların henüz denenmemiş bedenleriyle tamamen etkisi altına almıştır: Kral’ın gözüne girmek için, onun salonundan geçenin dışında hiçbir yol yoktur. Elbette, iktidar dağıtma durumunda olduğu için, bütün saraylılar onun etrafına doluşmakta, bütün hükümdarların elçileri pürhürmet, onun bekleme odasında beklemekte, krallarla prensler ona hediyeler göndermektedir; bu kadın, bakanları azledebilir, mevkiler verebilir, kendine saraylar yaptırabilir, Kral’ın hazinesi üzerinde tasarrufta bulunabilir; dolgun boynunda ağır elmas gerdanlıklar parıldamaktadır, bütün erkânın, prenslerin ve yükselme heveslilerinin saygıyla öptüğü ellerinde kocaman yüzükler ışıldamakta ve dalga dalga kestane saçlarında gözlere görünmeyen tacın kıvılcımları yanmaktadır.

Kraliyet lütfunun bütün nuru bir sel halinde bu gayrimeşru yatak odası kraliçesinin üstüne dökülmekte, herkesin iltifatı ve saygısı, Versailles'da gelmiş geçmiş hiçbir kraliçede görülmemiş bir küstahlıkla, benim diyen bu cüretkâr cariyeye yönelmektedir. Arka odalarda ise Kral'ın bezgin kızları oturmakta, bütün sarayı rezil eden, babalarını gülünç, hükümeti güçsüz ve Hıristiyanca bir aile hayatını olanaksız kılan bu şımarık fahişe yüzünden ağlayıp sızlanmakta, ona sövüp saymaktadırlar. Bu üç kız zorunlu faziletlerinin, bu biricik varlıklarının –çünkü onlarda sevimlilik, akıl ve onur yoktur– verdiği hınçla, annelerinin yerine kraliçe şerefine nail olan bu Babil fahişesinden nefret etmekte ve sabahtan akşama kadar onunla alay etmekten, onu hakir görmekten ve ona zarar vermekten başka bir şey düşünmemektedirler.

Derken, mutlu bir rastlantıyla sarayda, yabancı bir arşidüşes olan bu çocuk belirir: daha on beş yaşında olan, fakat müstakbel kraliçe olarak taşıdığı mevki dolayısıyla, hukuken saraydaki birinci kadın konumuna geçen Marie-Antoinette; onu, Dubarry'ye karşı koz olarak kullanmak üç ihtiyar kızın üstüne aramakla bulunmaz bir vazife olur, ilk andan itibaren de bu düşüncesiz ve her şeyden habersiz kızı kışkırtmaya koyulurlar. Kendileri karanlıkta kalırken o önden yürümelidir, mundar avın hakkında gelmelerine o yardım etmelidir. Böylece küçük prensesi göstermece bir sevecenlikle aralarına alırlar. Marie-Antoinette de farkına bile varmadan, daha birkaç hafta sonra kendini kıyasıya bir savaşın ortasında bulur.

Marie-Antoinette saraya geldiğinde Madam Dubarry diye birinin ne varlığından haberdardır ne de o garip konumundan: Maria Theresia'nın göreneği sıkı sarayında metres diye bir kavram hiç mi hiç bilinmez. O yalnızca, ilk akşam yemeğinde, öbür saraylı hanımlar arasında, iri göğüslü, pek cicili bicili boyanmış, muhteşem takılar taşıyan ve merakla kendisine doğru bakan bir kadın görür ve ötekilerin ona "Kontes" diye hitap ettiklerini duyar, Kontes Dubarry. Fakat tecrübesiz kıza hemen kol kanat geren halalar onu güzelce aydınlatıp yönlendirir, öyle ki daha birkaç hafta sonra Marie-Antoinette, annesine yazarken "sotte et impertinente creature"den<sup>44</sup> söz eder hale gelir. Sevgili halaların hiç de sıkı olmayan ağzına yerleştirdikleri bütün o kötülük ve fesat dolu lafları yüksek sesle ve nereye varacağını düşünmeden tekrarlayıp durmaktadır, can sıkıntısından bunalmış ve böyle sansasyonlara aç kurt gibi saldıran saray ise işte şimdi muhteşem eğlencesini bulmuştur. Çünkü Marie-Antoinette burada, kral sarayında tavus kuşu gibi kabaran bu küstah türediyeye haddini bir güzel bildirmeyi kafasına koymuştur – daha doğrusu, halalar onun kafasına koymuştur. Saray adabının demirden kanununa göre, Versailles'daki kral sarayında hiçbir zaman daha aşağı mevkide bir hanım, daha yüksek mevkidekine hitap edemez, yüksek mevkide olanın sözü kendisine yöneltmesini saygıyla beklemek zorundadır. Tabii ki Dauphine, ortada bir kraliçe olmayınca, mevkii en yüksek olan kadındır ve bu hakkını bol bol kullanır. Soğuk bir gülümseme ve meydan okuyan bir edayla Kontes Dubarry olacak o kadını bekletir de bekletir; sabırsızlıkla dudaklarına bakan rakibesine haftalarca, aylarca tek bir sözcük bağışlamaz. Laf taşıyıcıları ve saray entrikacıları elbette çok geçmeden bunun farkına varırlar, bu düellodan büyük bir zevk duyarlar; bütün saray, halaların şimdiden yaktığı ateş karşısında keyifle ısınmaya başlamıştır. Herkes heyecan içinde Dubarry'yi gözlemektedir; Dubarry' nin elinden,

saklamayı pek beceremediği bir öfkeyle, sarayın diğer hanımlarıyla bir arada oturup on beş yaşındaki şu küçük, küstah sarı kafanın pürneşe ve belki de mahsus pürneşe bütün hanımlarla ha bire lafladığını seyretmekten başka bir şey gelmemektedir; Marie-Antoinette, hep biraz öne çıkık duran Habsburglu dudaklarını yalnızca sıra ona gelince sertçe büzmekte, tek sözcük etmemekte ve elmasları kıvılcımlar saçan kontese, sanki camdanmış da görülmezmişçesine bakmaktadır.

Aslında Dubarry kötü mizaçlı biri değildir. Gerçekten halkın içinden gelen bir kadın olarak alt tabakanın bütün meziyetlerine sahiptir, sonradan görmelere özgü belli bir iyi niyeti vardır, kendisine iyilikle yaklaşan herkese karşı arkadaşça bir yakınlık gösterir. Kendini beğenmişliğinden dolayı, ona iltifat eden herkesin gönlünü hoş etmeye yatkındır; ondan bir şey isteyen herkese istediğini kayıtsızlık ve büyüklük göstererek verir; kesinlikle iyilikten yoksun ya da kıskanç bir kadın değildir. Fakat aşağılardan öylesine baş döndürücü bir hızla yükseldiği için, iktidarını hissetmeye de bir türlü doyamaz ve bu iktidarın elle tutulur, gözle görülür biçimde tadını çıkarmak ister; bütün kendini beğenmişliği içinde, layık olmadığı bir parıltının sıcaklığında ısınmak, her şeyden önce de bu parıltıya layık görülmek istemektedir. Saray hanımları arasında birinci sırada oturmak ister, en güzel elmasları takmak, en şaşıaalı elbiseleri giymek, en güzel arabayla, en hızlı atlarla gezmek ister. Bütün bunları zayıf iradeli ve kendisine cinsel olarak tamamen itaatkâr erkeğinden zorluk çekmeksizin almaktadır, hiçbir arzusu geri çevrilmez. Fakat – Hukuksuz her iktidarın trajikomik bir tarafı vardır, Napoléon’un bile başına gelmiştir bu!– hırsının en son, en uç noktası, özellikle hukuki iktidar tarafından tanınıyor olmaktır. Böylece Kontes Dubarry de, bütün prensler etrafında pervaneyken, bütün saraylılar kendisini şımartırken, gerçekleşmiş bütün arzularından sonra bir arzu daha beslemektedir: varlığının sarayın birinci kadını tarafından tanınması, Habsburg Hanedanı’ndan gelen o arşidüşes tarafından candan ve dostane bir şekilde kabul görmesi. Fakat bu petite rousse’un<sup>45</sup> (bir işe yaramayan öfkesiyle Marie-Antoinette’i böyle adlandırmaktadır), on altı yaşındaki bu çaylağın, daha doğru dürüst Fransızca konuşamayan, kendi kocasının kocalık görevini gerçekten yapmasını sağlamak gibi sudan bir işin bile üstesinden gelememiş bu kızın, bu zoraki bakirenin sürekli dudaklarını büzüp kendisine bütün sarayın gözü önünde yokmuş gibi davranmasına –hatta açıkça ve hiç utanmadan kendisiyle, sarayın en güçlü kadınıyla alay etme küstahlığını göstermektedir– hayır, buna katlanmayacaktır!

Bu Homerosvari mevki kavgasında hukuk, kurallara göre, sarsılmaz biçimde Marie-Antoinette’in tarafındadır. Mevkii yüksek olan Marie-Antoinette’tir, kontes olarak mevki, taht vârisi olan kendisinininkinden çok daha aşağıda olan bu “hanım”la konuşmak zorunda değildir, isterse göğsünde yedi milyonluk elmaslar ışılđasın. Fakat Dubarry’nin arkasında olan da gerçek iktidardır: Kral tamamen onun avucunun içindedir. Ahlaki çöküşünün en alt basamağına yaklaşmış, devlete, aileye, tebaasına ve dünyaya karşı tamamen kayıtsız, kibirli bir adam –Après moi le déluge–<sup>46</sup> olan XV. Louis, artık yalnızca huzur ve eğlence istemektedir. Her şeyi olurluna bırakmıştır, sarayında ahlaka, töreye aldıriş etmemektedir, aksi halde işe kendinden başlaması gerekeceğini bilmektedir. Yeterince uzun hükümdarlık etmiştir, şu son birkaç yılında da yaşamak, etrafındaki ve ardındaki her şey mahvolrsa bile,

yalnızca kendisi için yaşamak istemektedir. Bunun için, aniden alevlenen bu kadın savaşıyla huzurunun bozulmasından çok rahatsız olur! Epikürosçu ilkeleri uyarınca, aslında hiç mi hiç karışmamak yanlısıdır. Fakat Dubarry her gün başının etini yemekte, böyle ufacık bir kızın kendisini aşağılamasına, bütün saray nezdinde gülünç düşürmesine katlanamayacağını söylemekte, erkeğinin ona kol kanat germesini, onun şerefini ve dolayısıyla kendi şerefini de korumasını istemektedir. Sonunda Kral bütün bu fırçalamalardan ve gözyaşlarından gına getirir, Marie-Antoinette'in başnedimesi olan Madam Noailles'yı çağırır ve rüzgârın ne taraftan estiği nihayet anlaşılın ister. Önce, torununun zevcesi hakkında yalnızca iltifatlı sözler eder. Fakat sonra, yavaş yavaş araya amacı belli bir sürü laf sıkıştırır: Dauphine'in, gözünün gördükleri hakkında kendine biraz fazla serbest konuşma hakkı tanıdığını gözlemekte olduğunu ve böyle bir davranışın yakın aile çevresi içinde kötü bir etki yaratabileceğine kendisinin dikkatini çekmenin iyi olacağını belirtir. Başnedime bu uyarıdan (zaten amaçlandığı gibi) Marie-Antoinette'i hemen haberdar eder, o da bunu halalara ve Vermond'a anlatır, Vermond, Avusturya Elçisi Mercy'ye aktarır, Mercy de elbette dehşetten dehşete düşer –İttifak, ittifak!– ve bütün skandalı acele ulakla Viyana'ya, İmparatoriçe'ye yazar.

Dindar ve sofu Maria Theresia için ne utanç verici bir durum! Viyana'da o meşhur Görenek Komisyonu aracılığıyla bu türden hanımları merhametsizce kırbaçlatıp ıslahhaneye gönderen İmparatoriçe, kendi kızına yazıp böyle bir yaratığa nezaket göstermesini mi istesin? Fakat öte yandan Kral'ı karşısına alabilir mi? Kendi içindeki katı Katolik anne ile politikacı yanı en utanç verici türden bir çatışmaya düşmüştür. Sonunda, işin içinden o eski, kaşarlanmış diplomat olarak sıyrılır ve bütün konuyu Devlet Müsteşarlığı'na devreder. Kızına mektubu kendi yazmaz, başbakanı olan Kaunitz'in bir talimatname kaleme almasını ve bu siyasi metnin Mercy tarafından Marie-Antoinette'e sunulmasını öngörür. Böylece bir yandan kendi ahlaki tavrını korunmuş olacaktır, bir yandan da küçüğe nasıl davranması gerektiği bildirilecektir; Kaunitz şu açıklamayı yapmaktadır:

Kralın meclisine dahil ettiği şahıslara karşı nezaketten kaçınmak bizzat onun mevcudiyetine hakaret etmek demek olur; böyle şahıslar denilince de, hükümdarın kendine yakın olarak gördüğü herkesin buna dahil addedilmesi icap eder ve hiç kimse bu şahısların bu yakınlığı hak edip hak etmediğini tetkike mezun değildir. Kralın, hükümdarın yaptığı seçime itirazsız hürmet gösterilmesi icap eder.

Bu yeterince açık, hatta fazlasıyla açık seçik bir ifadedir. Fakat Marie-Antoinette, halaların kışkırtması altındadır. Mektubu kendisine okuduğunda, Mercy'ye o umursamaz tarzıyla, kayıtsızca bir, "Peki, tamam", "Olur, iyi," der, fakat içinden, "O Kaunitz olacak peruklu ihtiyar istediği kadar gevezelik etsin, bir şansölyeyi özel işlerime karıştıracak değilim," diye düşünmektedir. Karşısındaki aptalın, şu "sotte créature"ün<sup>47</sup> nasıl kızıp kudurduğunu fark ettiğinden beri, bu iş küçük, mağrur kıza iki kat eğlenceli gelmeye başlamıştır; sanki hiçbir şey olmamışçasına, açıkça takındığı suskunluğu kötücül bir neşe içinde sürdürür. Kral'ın gözdesine her gün, balolarda, eğlentilerde, oyun masasında, hatta kralın sofrasında rastlamakta, onun nasıl da bekleyiş içinde olduğunu, kendisine kaçamak



bakışlar yönelttiğini ve yanına yaklaştığı zaman heyecandan titrediğini gözlemektedir. Ama sen bekleyedur, mahşer gününe kadar bekle: Bakışları tesadüfen Dubarry'den yana kayacak olursa, yine her zamanki gibi dudak büker ve buz gibi bir tavırla yanından geçip gider; Dubarry'nin, Kral'ın, Kaunitz'in, Mercy'nin ve gizliden gizliye Maria Theresia'nın da istediği, hasretle beklediği o bir sözcük söylenmez.

Artık savaş açıkça ilan edilmiştir. Saray budalaları bir horoz dövüşü varmışçasına, birbirlerine karşı azimle susan iki kadının etrafına toplanır: birinin gözlerinde güçsüz bir öfkenin yaşları, ötekinin dudaklarını çevreleyen aşağılayıcı, hafif bir gülümseme. Herkes görmek, öğrenmek, bahse girmek istemektedir: Sözünü geçiren, Fransa'nın birinci kadınlarından hangisi olacaktır: meşru olanı mı, gayrimeşru olanı mı? Versailles'da bundan eğlenceli bir tiyatrunun yıllardır oynandığı görülmemiştir.

Fakat Kral artık iyice kızmıştır. Bu sarayda, kirpiğini oynatsa herkesin bir Bizans itaatiyle boyun eğmesine, herkesin hizmet yarışı içinde, onun iradesinin gösterdiği yöne, o daha neyi dilediğini doğru dürüst söylemeden seğirtmesine alışkın hükümdar, Fransa'nın En Hıristiyan Kralı, ilk defa dirençle karşılaşmaktadır: Yeniyetme bir kız, emrini açıkça çiğneme cüretini göstermektedir. Elbette en kolayı, bu küstah, söz dinlemez kızını önüne çekip bir güzel haşlamak olacaktır; fakat var olan göreneğini kaybetmiş ve hiçbir şeye saygısı kalmamış bu adamın içinde ne de olsa son bir çekince var gibidir; torununun yetişkin karısına Soylu Büyükbaba'nın metresiyle sohbet etmesini emretmekten ne de olsa utanmaktadır. O zaman, bu utancı içinde XV. Louis de, aynı Maria Theresia'nın kendi utancı sonucunda yaptığını yapar, özel meseleyi bir devlet icraatına dönüştürür. Avusturya elçisi Mercy, Fransız Dışişleri Bakanlığı'nın kendisini bir görüşme için arz salonlarına değil, Kontes Dubarry'nin dairesine çağırdığını görünce pek şaşıracaktır. Yine de, bu garip yer seçiminin ardında bir şeyler sezinlemeye başlar ve beklediği de çıkar: Daha bakanla birkaç sözcük konuşmuş, konuşmamıştır ki, Kontes Dubarry içeri girer, Mercy'yi samimiyetle selamlar ve ona ayrıntılı olarak açıklamada bulunur: Dauphine'e karşı düşmanca bir tutum içinde olduğunu iddia edenler, kendisine büyük haksızlık etmektedir; tam tersi, iftiraya, alçakça bir iftiraya uğrayan kendisidir. Böyle birdenbire İmparatoriçe'nin temsilcisi olmaktan Dubarry'nin dert ortağı olma durumuna düştüğü için, Mercy pek sıkılmıştır, durumu diplomatça sözlerle idare etmeye çalışır. Fakat o sırada, duvar kâğıdının gizlediği kapı sessizce açılır ve XV. Louis bu hassas konuşmaya bizzat karışır. "Siz şimdiye kadar," der Mercy'ye, "İmparatoriçe'nin elçisiydiniz, şimdiyse lütfen bir süreliğine benim elçim olunuz." Bundan sonra da gayet açık olarak Marie-Antoinette hakkında ne düşündüğünü söyler. Onu pek hoş bulmaktadır; fakat genç ve fazlasıyla canlı oluşundan, üstelik kendisine hükmedemeyen bir kocayla evlendirilmiş olmasından ötürü bir sürü entrikaya alet edilmekte ve başkalarından (kastedilenler halalardır, yani kendi kızları) kötü nasihatler almaktadır. Bu yüzden Mercy'den, bütün etkisini kullanarak Dauphine'in tutumunu değiştirmesini sağlamasını rica etmektedir. Mercy hemen kavrır: Konu siyasete dönüşmüştür; yerine getirilmesi gereken, gizliliği kalmamış açık seçik bir talimattır ortadaki: Kral, kalenin kayıtsız şartsız teslimini istemektedir. Doğal olarak Mercy durumu en ivedi şekilde Viyana'ya bildirir, üstlendiği görevin utanılacak tarafını yumuşatmak için Dubarry'nin portresini dostane bir makyajdan

geçirir, hiç de o kadar kötü biri olmadığını, bütün istediğinin, Dauphine'in bir kerecik, herkesin arasındayken kendisine hitap etmesi olduğunu belirtir. Aynı zamanda Marie-Antoinette'i ziyaret eder, ısrar üstüne ısrarda bulunur ve en keskin çarelere başvurmaktan kaçınmaz. Onu ürkütüp sindirir, Fransız sarayında nice yüksek mevkideki kişinin ortadan kaldırılmasında zehir kullanıldığını ima eder ve özellikle büyük diller dökerek, Habsburg ve Bourbon hanedanları arasında çıkabilecek anlaşmazlığı betimlemeye girişir. En büyük kozu da budur: Davranışı yüzünden annesinin ömrünü adadığı ittifak bozulacak olursa, tek suçlunun bizzat kendisi, Marie-Antoinette olacağını söyler.

Gerçekten de bu ağır salvo, hedefine ulaşmış gibidir: Marie-Antoinette etkilenir. Gözlerinde öfke yaşlarıyla elçiye, bir gün oyun partisinde Dubarry'ye açıkça hitap edeceğine dair söz verir. Mercy derin bir nefes alır. Tanrı'ya şükür! İttifak kurtulmuştur.

Şimdi, sarayın en iç ahalisini birinci sınıf bir gala gösterisi beklemektedir. Bu esrarengiz galada neyin oynanacağı kulaktan kulağa yayılır: Dauphine bu akşam ilk kez Dubarry'ye hitap edecek. Kulisler özenle hazırlanır ve konuşma vesilesi olacak söz önceden iyice belirlenir. Elçi ile Marie-Antoinette'in aralarında kararlaştırdıklarına göre Mercy, akşam herkes bir arada otururken oyun partisinin sonunda Kontes Dubarry'nin yanına gidecek ve onunla küçük bir sohbete başlayacaktır. Sonra, yine tesadüfen olmuş gibi, Dauphine, yanlarından geçerken elçiye yaklaşacak ona selam verecek ve bu fırsatla gözde hanıma da birkaç sözcük edecektir. Her şey son derece güzel tasarlanmıştır. Fakat bu tiyatro gösterisi ne yazık ki gerçekleşmez; çünkü halalar nefret ettikleri rakiplerine, herkesin önünde gerçekleşecek bu başarıyı çok görürler. Onlar da kendi aralarında, barışma düeti sahneye gelmeden önce demir perdeyi indirmek için sözleşirler. Akşam olur, Marie-Antoinette en olumlu niyetler içinde toplantıya katılır, sahne hazırdır. Mercy öngörüldüğü üzere rolüne girer. Öyle rastlantı olarak karşılaşmışlar gibi Madam Dubarry'ye yaklaşır ve bir sohbet başlatır. Bu arada, tam sözleşildiği gibi, Marie-Antoinette de kendi turuna başlamıştır. Bir şu hanımla laflar, bir bu hanımla, sonra yine bir başkasıyla, belki endişe ve heyecanla ve kızgınlıkla son konuşmasını biraz uzatır; artık onunla Dubarry arasında son bir hanım daha kalmıştır – iki dakika, bir dakika daha derken, neredeyse Mercy'yle gözdenin yanına varmış olacaktır. Bu can alıcı an içinde Madam Adelaide, halalardan baş kışkırtıcı olanı, büyük numarasını yapar. Hışımla Marie-Antoinette'e doğru gelir ve emir verircesine der ki: "Gitme zamanımız geldi. Gel! Kral'ı, kardeşim Victoire'in yanında bekleyeceğiz." Marie-Antoinette neye uğradığını anlamaz, ürker, cesaretini kaybeder; zaten ürkek olduğundan hayır demeye cesaret edemez, öte yandan orada beklemekte olan Dubarry'ye hemen alelacele, rastgele bir söz söyleme basiretini de gösteremez. Kızarır, şaşalar, yürümekten çok koşa koşa oradan ayrılır; böylece hasretle beklenen, ısmarlanan, diplomatik mücadelelerle kazanılan ve dört kişi arasında kararlaştırılan o söz, söylenmeden kalır. Herkes donmuş gibidir. Bütün sahne boşuna kurulmuş, ortaya çıkardığı ise barışma yerine yeni bir aşağılama olmuştur. Sarayın kötü niyetlileri ellerini ovuşturmaktadır; ta aşağılara, uşakların odalarına varıncaya kadar, kıkır kıkır gülerken Dubarry'nin nasıl boş yere beklediği anlatılmaktadır. Fakat Dubarry köpürmektedir, daha da endişe verici olanı, XV. Louis'nin öfkesi iyiden iyiye kabarmıştır. "Görüyorum ki, Mösyö Mercy," der elçiye hınçla, "sizin öğütleriniz maalesef etkili

olamamış. Bu işi benim bizzat ele almam gerekiyor.”

Fransa Kralı gazaba gelmiş, tehdidini savurmuştur; Madam Dubarry dairesinde kudurmaktadır, bütün o Avusturya-Fransa ittifakı sallanmaya başlamış, Avrupa barışı tehlikeye girmiştir. Elçi, olayın kötü bir yöne girdiğini hemen Viyana’ya bildirir. Artık İmparatoriçe, “yedi kat parlayan ışık”, işin içine girmek zorundadır. Şimdi Maria Theresia işe kendi karışmak zorundadır; çünkü bütün insanlar içinde, bu dik başlı ve düşüncesiz çocuk üzerinde hükmü olan yalnızca odur. Şimdi Maria Theresia olup bitenden büyük dehşete kapılmıştır. Kızını Fransa’ya gönderirken niyeti samimi olarak bu çocuğu siyasetin bulanık alanından uzak tutmak olmuş, elçisine de daha baştan şöyle yazmıştır:

Açıkça itiraf edeyim ki, kızımın resmî işlerle ilgili olarak herhangi bir nüfuz kazanmasını istemiyorum. Büyük bir devleti yönetmenin ne kadar ezici bir yük demek olduğunu ben kendim tecrübe ettim, üstelik kızımın ne kadar genç ve havai olduğu, buna ilaveten, herhangi ciddi bir gayret göstermeye de ne kadar az meyli olduğu (ve henüz hiçbir bilgiye sahip de bulunmadığı) malumumdur; böyle oluşu içime, Fransa’daki gibi iyice bozulmuş bir monarşinin yönetilmesi bakımından hiç umut vermiyor. Kızım, bu vaziyeti düzeltmeyi başaramazsa ya da olur da vaziyet daha da kötüye giderse, o zaman bunun kabahatinin benim çocuğumda değil, bir bakanda ya da benzeri birinde aranmasını tercih ederim. Bu yüzden ona siyasetten ve devlet işlerinden bahsetme konusunda karar veremiyorum.

Fakat bu kez –Felaket!– bu trajik yaşlı kadın kendine karşı sadakatsizlik etmek durumunda kalacaktır; çünkü Maria Theresia bir süredir ciddi siyasi endişeler içindedir. Viyana’da karanlık ve hiç de temiz olmayan bir dava güdülür olmuştur. Aylar önce, İblis’in yeryüzündeki elçisi olarak gördüğü Büyük Friedrich ile yine bir o kadar güvensizlik duyduğu Rusyalı Yekaterina’dan, Polonya’nın paylaşılması yolunda utanç verici bir öneri gelmiştir ve bu önerinin Kaunitz ve tahtı paylaştığı II. Joseph indinde bulunduğu coşkulu yankı, o gün bugündür Maria Theresia’nın vicdanını kemirmektedir. “Her parçalama, haksızlıktır ve bu temelde bizim için zararlıdır. Bu teklife ne kadar üzülsem az; hem itiraf etmeliyim ki, insanların gözü önüne çıkmaktan utanıyorum.” Hemen kavramıştır bu siyasi buluşun aslında ne olduğunu: bir ahlak suçu, savunmasız ve suçsuz bir halka karşı haydutluk. “Hep kendisini savunmakla övündüğümüz bir masumu soyma hakkını nereden alabiliriz?” Ciddi ve katkısız bir şekilde kızdığını göstererek, ahlaki çekincelerinin zayıflık olarak yorumlanabileceğine hiç aldırmadan bu öneriyi reddeder. “Bizim için zayıf sayılmak, namussuz sayılmaktan yeğdir,” deme soyluluğunu ve akıllılığını gösterir. Fakat Maria Theresia çoktandır tek hükümdar değildir artık. Kendisi Avusturya’nın geçirdiği devlet reformunun ne kadar kırılğan olduğunun bilgece farkında olarak, yalnızca olanı ayakta tutma ve koruma düşünceleri içindeyken oğlu ve taht ortağı II. Joseph yalnızca savaş, devleti büyütme ve reform rüyaları görmektedir; annesinin etkisine karşı koyabilmek için, bütün ürkekliğiyle, eskiden onun en amansız düşmanı olan Büyük Friedrich denen militaristin ardından koşmakta, yaşlanmakta olan Maria Theresia ise yetiştirip büyük adam yaptığı, en sadık hizmetkârı Kaunitz’in bile yıldızı yükselen oğluna eğilim göstermeye başladığını gözleme talihsizliğini yaşamaktadır. Anne olarak da, hükümdar

olarak da bütün umutları kırılmış, yorgun ve çalışmaktan tükenmiş bir halde bulunan Maria Theresia'nın en büyük arzusu, devlet yönetimini bırakmaktır. Fakat sorumluluk, onu bundan alıkoyar, peygamberce bir kesinlikle –burada durum, aynı şekilde yorgun düştüğü halde aynı şekilde iktidarı elden bırakmayan öbür Franz Joseph'in durumuna benzemektedir– önceden görmektedir ki, oğlu olacak aceleci reformcunun aceleci, tedirgin ruhundan yayılan bir huzursuzluk, bütünü içinde zaten zahmetle yönetilebilen imparatorluğu pek çabuk saracaktır. Böylece bu dini bütün ve alabildiğine dürüst kadın son saatine kadar en yüce davası için savaşır; şerefi için şöyle yazar:

İtiraf ederim, ömrüm boyunca bu kadar ürküntü hissetmiş değilim. Benim memleketlerim söz konusu olduğunda, hak bildiğim ve Tanrı'nın yardımını umduğum yolda inat etmişimdir. Halihazırdaki meselede yalnızca hukukun benim tarafımda olmayışı değil, vecibelerin, hakkaniyet ve insafın da bana karşı mücadele etmekte oluşu bende huzur bırakmıyor, bilakis, hiçbir zaman kimseyi ya da kendini uyutmaya ya da dürüstlüğüne yerine riyakârlığı geçirmeye alışkın olmayan kalbime tedirginlik ve suçlanmalar yüklüyor. Sadakat ve inanç, bir daha gelmemek üzere kaybolmuş, oysa bunlar bir hükümdarın bir diğerine karşı en büyük mücevheri ve gerçek gücüdür.

Fakat Büyük Friedrich'in sarsılmaz bir vicdanı vardır ve Berlin'de alaya başlar: “Çariçe Yekaterina ile ben, ikimiz de eski şakilerdeniz, fakat bu yaltakçı hatun günah çıkardığı papaza ne anlatıyor?” O ısrar etmekte, II. Joseph tehdit etmekte, durup durup, Avusturya ötekilere uymazsa savaşın kaçınılmaz olacağı kehanetini tekrarlamaktadır. Sonunda, İmparatoriçe Maria Theresia gözlerinde yaşlarla, vicdanı yaralı, ruhu acılar içinde, kabul eder: “İşleri yalnız başına yürütebilecek güçte değilim, onun için, derin bir çaresizliğe düşmeden edememekle beraber, bırakıyorum kendi yollarına gitsinler,” der ve sırtını, “bütün akıllı ve tecrübeli adamların bunu tavsiye ediyor olması”na dayayarak imzayı basar. Fakat kalbinin en derin yerinde suça ortak olduğunu bilmekte ve gizli anlaşmayla sonuçlarının dünyaya aşikâr olacağı günü içi titreyerek beklemektedir. Fransa ne diyecektir? Polonya'ya yapılacak bu gasp saldırısına, ittifakı göz önünde bulundurarak, kayıtsız kalıp rıza mı gösterecektir; yoksa kendisinin bile haklı bulmadığı (Maria Theresia işgal fermanındaki “haklı” kelimesinin üstünü kendi eliyle çizer) bir talebe karşı mücadele mi edecektir? Bütün hepsi yalnızca XV. Louis'nin tutumunun samimi mi, soğuk mu olduğuna bağlıdır.

Derken bütün bu endişelerin orta yerine, bu alevlenmiş vicdan çatışmasının içine, Mercy'nin tehlike haberleri getiren mektubu düşer: Kral, Marie-Antoinette'e kızmıştır, elçiye açık açık memnuniyetsizliğini belirtmiştir; üstelik bütün bunlar, Viyana'dakiler Elçi Prens Rohan'ı hâlâ ustalıkla oyalar ve bu, iyi niyetli adam siyasette olup bitenlerden habersiz eğlence âlemlerine ve av partilerine dalmış gezerken olmaktadır. Marie-Antoinette, Dubarry'yle konuşmak istemediği için, Polonya'nın bölünmesinden bir devlet skandalı, hatta sonunda savaş bile çıkabilir – Maria Theresia ürker. Hayır, nasıl ki kendisi, elli beş yaşındaki anne, vicdanını devletin yüce çıkarları uğruna kurban edip o kadar acı çektiyse o zaman kendi çocuğu, on altı yaşındaki dünyadan habersiz kızı da kraldan çok kralcı, annesinden daha ahlaklı olmaya kalkışamaz. – Öyleyse, küçüğün inadını artık nihayet kırmak için bir mektup yazılacaktır, daha önce yazılmış olanlardan daha kararlı bir

mektup. Doğal olarak Polonya'dan, devletin yüce çıkarlarından tek kelimeyle bile söz edilmeyecektir, bütün bu mesele (ki yaşlı İmparatoriçe'nin yüreğine oturmuş olmalıdır) yumuşatılacaktır:

Ah, ne büyük bir korku, engel olmalı bu, Kral'la, babaların en iyisi olan bu adamla konuşmana mani olan! Ya da sana konuşmanı tavsiye ettikleri insanlarla! Nasıl bir korku olmalı, yalnızca bir günaydın bile demene mani olan! Herhangi bir şey üzerine bir söz sarf etmemek için o kadar surat etmek ya da daha da fazlası, az bir bedel mi? Öyle bir köleliğe kapılmışsın ki, anlaşılan akıl ve hatta üstüne düşen vazife bile seni ikna edecek gücü haiz olmaktan çıkmış. Artık susamayacağım. Mercy'yle konuştuktan ve o sana Kral'ın arzusunun ve senin vazifenin ne olduğunu bildirdikten sonra, kendisine itaat etmemek cüretini gösterdin! Nasıl bir makul sebep gösterebilirsin ki bana bu işte? Hiç. Dubarry'yi sarayda Kral'ın meclisine kabul edilmiş bütün diğer kadınlardan farklı görmeyeceksin. Kral'ın en birinci kulu olarak kendini bütün saraya öyle göstermelisin ki, efendinin isteği kayıtsız şartsız yerine gelmiş olsun. Tabii, sana aşağılayıcı bir şekilde davranılıyor ya da senden fazla samimiyet isteniyor olsaydı, o zaman ne ben ne de bir başkası sana bu tavsiyede bulunurdu; fakat sıradan bir sözcük, o hanımın kendisi aşkına değil, efendin ve velinimetin olan büyükbabanın aşkına!

Bu top ateşi (pek de dürüst olmayan gerekçeler) Marie-Antoinette'in enerjisini kırar; taşkındır, başına buyruk, inatçıdır, fakat annesinin otoritesine karşı gelmeye hiçbir zaman cüret edememiştir. Habsburg Hanedanı'nın disiplini her zaman olduğu gibi burada da zaferin sahibi olduğunu gösterir. Marie-Antoinette, görünüşü kurtarmak için yine biraz direnir. "Hayır demiyorum, onunla asla konuşmayacağımı da söylemiyorum. Ne var ki, belli bir günün belli bir saatinde kendisiyle konuşmaya zorlayamam kendimi, yoksa bunu önceden duyurup nispet yapacaktır." Fakat gerçekte, direnişi ta içinden kırılmıştır, bu sözleri de artık yalnızca geri çekilmeyi sağlama almak için yapılan bir çarpışmadır: Teslim daha baştan karara bağlanmıştır.

1772'nin Yılbaşı günü nihayet bu hamasi ve komik kadınlar savaşının karar günü olur, Madam Dubarry'ye zaferi, Marie-Antoinette'e yenilgiyi getirir. Yine bir tiyatro sahnesi kurulmuştur, tören için toplanmış saray, bir kez daha tanık ve seyirci olarak işin içine katılmıştır. Büyük tebrik resmi geçidi başlar. Saraylı hanımlar, mevkilerine göre birbiri ardınca Dauphine'in önünden yürürler, aralarında bakanın karısı olan Aiguillon Düşesi de, Madam Dubarry'yle beraber gelmektedir. Dauphine, Aiguillon Düşesi'ne birkaç sözcük söyler, sonra başını aşağı yukarı Madam Dubarry'ye doğru çevirir ve gerçi tam ona değil, ama insanın biraz iyi niyetle ona söylenmiş olarak kabul edebileceği bir biçimde –tek bir heceyi bile kaçırmamak için herkes nefesini tutmuştur– çoktandır beklenen, hırsla mücadelesi verilen, hiç duyulmamış, hayati önem taşıyan şu sözleri söyler: "Bugün Versailles'da ne kadar çok insan var." Yedi sözcük, tastamam yedi tane sözcük uğraşıp didinip koparabilmiştir Marie-Antoinette içinden; fakat sarayda olağanüstü bir olaydır bu, bir vilayetin kazanılmasından önemli, hepsi de çoktan zorunlu hale gelmiş reformlardan daha heyecan verici – Dauphine nihayet gözdeyle konuşmuştur! Marie-Antoinette teslim olmuş, Madam Dubarry zafer kazanmıştır. Artık her şey düzelmiştir, Versailles'ın göklerini pembe bulutlar kaplamıştır. Kral, Dauphine'i kolları açık karşılar, onu kaybedip

tekrar bulduğu bir çocuğuymuş gibi kucaklar, Mercy duygulanarak teşekkür eder, Dubarry bir tavus kuşu gibi kabarıp salonları dolaşır, kızgın halalar tepinir, bütün saray heyecan içindedir, bir koşuşma, bir gevezelik ki, çatı katından bodruma kadar dolaşmaktadır ve bütün bunlar Marie-Antoinette, Dubarry'ye şunu söylediği içindir: "Bugün Versailles'da ne kadar çok insan var."

Fakat bu yedi sıradan sözcüğün daha derin bir anlamı vardır. Bu yedi sözcükle siyasi bir cürmün karar mührü basılmış, bunlar Fransa'nın Polonya'nın bölüşülmesini suskunlukla kabul etmesinin bedeli olarak ödenmiştir. Yalnızca Dubarry değil, Büyük Friedrich ile Yekaterina da bu yedi sözcükle kendi iradelerini kabul ettirmiştir. Yalnızca Marie-Antoinette değildir aşağılanan, bütün bir ülkedir.

Marie-Antoinette yenik düşmüştür, bunu bilmektedir, genç gururu, emir tanımayan çocuk gururu öldürücü bir yara almıştır. İlk kez boynunu eğmiştir, ama giyotine kadar da bir daha eğmeyecektir. Bu vesileyle aniden belli olan bir şey varsa o da, bu yumuşak yürekli ve havai yaratığın, bu bonne et tendre<sup>48</sup> Antoinette'in onuru söz konusu olduğunda, mağrur ve sarsılmaz bir ruhla ortaya çıktığıdır. Marie-Antoinette, Mercy'ye öfkeyle şunu söyler: "Bir kere konuştum onunla, fakat işi burada bırakmakta da kararlıyım. Bu kadın benim ağzımdan artık tek bir ses bile işitmeyecek." Annesine de bu bir kerelik yumuşak başlılığının üstüne kendisinden başka kurban istenemeyeceğini açıkça belirtir: "Önyargılarımdan ve inatlarımdan her zaman vazgeçeceğime inanabilirsiniz, fakat bu yalnızca, benden böyle bir şey herkes görsün diye istenmediği ya da onuruma aykırı düşmediği sürece olabilir." Bunun üzerine annenin, civcivinden gelen bu ilk diklenmeye karşı alabildiğine kızıp onu azimle susturmaya çalışması boşunadır: "Benim ya da benim elçimin sana onuruna aykırı ya da iyi ahlakın en ufak bir kuralına aykırı bir tavsiyede bulunabileceğimizi tasavvur ediyorsan, beni güldürürsün. şu birkaç sözcük için kapıldığın bu heyecanı görünce, senin hesabına endişe ediyorum. Üstelik bunu tekrarlamayacağını söyleyince, senin hesabına iyice korkuyorum." Maria Theresia'nın kendisine durup durup yeniden yazması boşunadır: "Onunla Kral'ın sarayında konuştuğun her başka kadın gibi konuşmalısın; bunu Kral'a ve bana borçlusun." Mercy'nin ve ötekilerin dur durak bilmeden konuşup Dubarry'yle dost olması ve böylece Kral'ın gözüne girmeyi sağlama bağlaması için onu ikna etmeye çalışmaları boşunadır: Bütün hepsi genç kızın yeni kazandığı özgüvenine çarpıp dağılır, Marie-Antoinette'in bir kere zorla açılan o ince Habsburglu dudakları demir gibi kapalı kalır, mührünü artık hiçbir tehdit, hiçbir ayartı açamaz. Dubarry'ye yedi sözcük söylemiştir ve nefret ettiği bu kadın asla bir sekizincisini işitmeyecektir.

Madam Dubarry, bu 1 Ocak 1772 günü, Avusturya Arşidüşesi, Fransa Dauphine'i karşısında bir kerelik bir zafer kazanmıştır ve bu saraylı koket hanımın, arkasında bir Kral Louis ve İmparatoriçe Maria Theresia gibi güçlü müttelikler olduktan sonra, geleceğin kraliçesine karşı savaşını sürdürmesi de mümkündür. Fakat öyle muharebeler vardır ki, kazanan taraf rakibinin gücünü görmüş olarak kendi zaferinden ürküntü duyar ve meydanı gönüllü olarak terk edip barış yapmanın daha akıllıca bir iş olup olmayacağını düşünür. Madam Dubarry, zaferinin tadını pek çıkaramamaktadır. Bu iyi niyetli ve aslında önemsiz yaratık zaten baştan beri Marie-Antoinette'e karşı hiçbir düşmanlık taşımamıştır; tek

istediği, gururu tehlikeli bir şekilde kırıldıktan sonra, o küçük telafi olmuştur, o kadar. Şimdi memnundur, dahası, herkesin gözü önünde elde ettiği bu zaferden mahcup olmuş, ürküntüye kapılmıştır. Çünkü ne de olsa bütün iktidarının sağlam bir temele değil, hızla ihtiyarlayan bir adamın gutlu bacaklarına dayandığını bilecek kadar akıllıdır. Altmış iki yaşındaki adama bir inme inmeyegörsün, daha ertesi gün şu petite rousse Fransa Kraliçesi olabilir; bir lettre de cachet'nin,<sup>49</sup> insanı Bastille'e götürecektir o uğursuz biletin imzalanması an meselesidir. Bunun için Madam Dubarry, Marie-Antoinette'i yenilgiye uğratışından hemen sonra, onunla barışmak için en şiddetli, en dürüst ve en içten bir biçimde çaba göstermeye başlar. İçindeki zehri şerbet eder, gururunu bastırır; hiç sektirmeden, her seferinde Dauphine'in akşam toplantılarına katılır ve kendisine tek bir sözcük bile çok görüldüğü halde asla bozuntuya vermez; tersine, laf taşıyan herkesi ve ara sıra da özel aracılarını kullanarak ona ne kadar candan bir bağlılık hissettiğini bildirir. Bin dereden su getirip eski rakibesi Marie-Antoinette'in, sevgilisi Kral'ın gözüne girmesine çalışır, hatta sonunda en cüretkâr çareye başvurur: Marie-Antoinette'i tatlı dil ve güler yüzle kazanamayacağını bildiğinden, onun yakınlığını satın almaya çalışır. Marie-Antoinette'in değerli mücevherata delicesine tutkun olduğu sarayda bilinmektedir – üstelik o ünlü kolye skandalında görüleceği gibi, ne yazık ki fazlasıyla bilinmektedir. Bunun için Dubarry, aklını hediyelerle çelmenin belki de mümkün olacağını düşünür – on yıl sonra Kardinal Rohan'ın da aynı düşünceyle hareket edecek olması anlamlıdır. Büyük bir kuyumcudaki, ileride kolye skandalında adı geçecek olan kuyumcu Böhmer'de, değeri yedi yüz bin livre<sup>50</sup> olarak tahmin edilen elmas küpeler vardır. Marie-Antoinette bu takılara daha önce gizlice ya da açıkça hayranlık duyarak bakmış, Dubarry de onun bu arzusunun haber almış olabilir. Çünkü günün birinde nedimelerden birinin Marie-Antoinette'e şu haberi fısıldamasını sağlar: Kendisi elmas küpeleri gerçekten elde etmek istiyorsa XV. Louis ile konuşup onları ona hediye etmesini sağlamaya hazırdır. Fakat Marie-Antoinette bu ahlaksız teklife tek kelimeyle yanıt vermez, küçümsemeyle sırtını döner ve rakibesini aynı soğuklukla görmezden gelmeye devam eder; hayır, yeryüzündeki bütün taşların mücevherlerini verseler bile, karşısında herkesin gözü önünde bir kere rezil olduğu o Madam Dubarry, onun dudaklarından sekizinci bir sözcük işitmeyecektir. On yedi yaşındaki kızın içine yeni bir gurur, yeni bir güven duygusu gelmiştir: Yabancıların ikramına ve cömertliğine ihtiyacı yoktur; çünkü daha şimdiden kraliçe alınlığının başına yaklaştığını hissetmektedir.

**44.** (Fr.) Budala ve yüz­süz yaratık. (Ç.N.)

**45.** (Fr.) Küçük kızıl saçlı. (Y.N.)

**46.** (Fr.) Benden sonra tufan. (Ç.N.)

**47.** Budala yaratık. (Ç.N.)

**48.** (Fr.) İyi ve yumuşak huylu. (Ç.N.)

**49.** (Fr.) Hükümdar buyruğu. (Y.N.)

50. 781-1795 yılları arasında Fransa'da kullanılan para birimi. (Y.N.)



# Paris'in fethi

Akşam karanlığında, Versailles'ın tepelerinden bakılınca, Paris'in üzerindeki ışık halesinin bir kubbe gibi göğe yükseldiği görülür, bu kadar yakındır kent saraya; yaylı bir kabriyole şoseyi iki saatte alır, bir yaya içinse bu yol neredeyse altı saat sürer – öyleyse müstakbel kraliçenin düğünden hemen sonraki ikinci, üçüncü ya da dördüncü gün, müstakbel krallığının başşehrini görmek istemesinden daha doğal ne olabilir ki? Fakat teşrifatın asıl anlamı ya da daha doğrusu anlamsızlığı da, hayatın bütün biçimlerindeki doğallığı bastırmak ya da çarpıtmaktır zaten. Marie-Antoinette için Versailles ile Paris arasında gözle görülmez bir engel vardır: etiket. Çünkü bir Fransa veliahtının zevcesiyle başkente ilk defa ayak basması, ancak bir merasim içinde, özel olarak ilan edildikten ve önceden kralın izni alındıktan sonra olabilir. Fakat sevgili akrabalar takımının olabildiğince geciktirmeye çalıştıkları şey de, işte bu kente giriş merasimi, Marie-Antoinette'in joyeuse entrée'sidir.<sup>51</sup> Hepsi, ihtiyar koyu sofu halalar, Dubarry ve o hırslı iki erkek kardeş, Provence ve Artois Kontları, aralarında kanlı bıçaklı düşman da olsalar, Marie-Antoinette'i Paris'e götürecek yola taş koyma işinde canla başla elbirliği ederler; ilerideki mevkiini açık biçimde herkesin gözü önüne serecek bir zaferi ona çok görürler. Bu cunta her hafta, her ay başka bir engel, başka bir bahane bulur, öyle ki altı ay, on iki ay, yirmi dört ay, otuz altı ay, bir yıl, iki yıl, üç yıl geçer; ama Marie-Antoinette hâlâ Versailles'ın altın kafesleri ardında hapistir. Nihayet, 1773 Mayısı'nda sabrı tükenir ve apaçık saldırıya geçer. Teşrifatçılar onun bu isteğini hâlâ perukalarının tozuna boğmaya devam ettiklerinden, XV. Louis'ye başvurur. Kral böyle bir ricada yadırganacak bir şey görmez, bütün güzel kadınlara karşı zayıf olduğu için de, torununun çekici zevcesine, hemen evet ve hay hay demekle bütün takımı kızdırır. Hatta kente törenle gireceği tarihi onun saptamasına da izin verir.

Marie-Antoinette, 8 Haziran'ı seçer. Ama şimdi Kral kesin olarak izni verdiğine göre, bu mağrur gelin de o nefret ettiği, kendisini üç yıl boyunca Paris'ten uzak tutmuş olan saray düzenine gizlice bir oyun oynamaktan zevk duyacaktır. Nasıl ki birbirine âşık nişanlılar ilk sevecenlik gecelerini bazen, ailenin ruhu duymadan, papazın takdisini vermesinden daha önceye alır ve böylece yaşadıkları tada yasağın çekiciliğini katarlarsa, Marie-Antoinette de zevcini ve kayınbiraderini planlanan aleni geziden önce Paris'e gizli bir ziyaret için ikna eder. Tasarlanan joyeuse entrée'den birkaç hafta önce, arabaları koştururlar, maskeli ve tebdili kıyafet etmiş olarak Mekke'leri olan Paris'e, o yasak kente, opera şenliğine giderler. Ertesi sabah da çok düzenli bir şekilde sabah ayinine geldikleri için, bu izinsiz macera başlangıçta tamamen gizli kalır. Bir sorun çıkmamıştır, yine de Marie-Antoinette nefret ettiği o saray adabından ilk defa öç almayı başarmıştır.

Paris adlı bu cennet yemişinin gizlice tadına baktıktan sonra, herkesin gözü önünde kente törenle girişi de bir o kadar ihtişamlı olacaktır.

Fransa Kralı'ndan sonra göklerin kralı da olurunun vermiştir: 8 Haziran bulutsuz, pırıl pırıl, seyirci olarak ucu bucağı görülmeyen halk yığınlarını çekip getiren bir gün olur. Versailles'dan Paris'e kadar bütün yolun kenarı coşup taşan, şapkalarını sallayan

insanlardan oluşan, bayraklarıyla, çiçek örgüleriyle rengârenk bezenmiş bir çit gibidir. Tören arabasını kentin kapısında, bu barışçıl fatihlere gümüş tepsi üzerinde anahtarları takdim etmek üzere kentin valisi Mareşal Brissac beklemektedir. Sonra sebze halinin kadınları gelir, bugün bir merasim havasına bürünmüşlerdir (Marie-Antoinette'i daha sonra ne kadar farklı karşılayacaklardır!) ve ona yemişlerden, çiçeklerden yılın turfandalarını, hanedanı öven vecizeler söyleyerek sunarlar. Buna Invalides Sarayı'ndan, Belediye' den ve Bastille'den gelen top sesleri eşlik eder. Saray arabası yavaş yavaş bütün kenti kat etmeye devam eder, Tuileries Rıhtımı boyunca Notre-Dame'a kadar çıkar; her yerde, katedralde, manastırlarda, üniversitede nutuklarla karşılanırlar, özellikle onlar için yapılmış zafer taklarından, orman olmuş bayrakların arasından geçerler; fakat genç çifti bekleyen en şahane karşılama halktan gelir. İnsanlar devasa kentin bütün sokaklarından on binlerle, yüz binlerle sükün edip onları görmeye gelmiştir ve bu beklenmedik derecede hoş kadınla karşılaşmak tarifsiz bir coşku uyandırır. Alkışlayıp sevinç çığlıkları atarlar, havada mendillerini, şapkalarını sallarlar; çocuklar, kadınlar yanlarına yaklaşmaya çalışır ve Marie-Antoinette, Tuileries'nin terasından bu coşku içindeki insanlar ordusunun dalgalanışını görünce neredeyse ürker, "Tanrım, ne çok insan!" derken, yanında Mareşal Brissac eğilir ve hakiki Fransız nezaketiyle şöyle der: "Madam, Altesleri Dauphine'i kızdırmasın, fakat karşınızda size âşık iki yüz bin insan görüyorsunuz."

Halkla bu ilk karşılaşmasının Marie-Antoinette üzerinde bıraktığı izlenim olağanüstüdür. Doğası gereği derince düşünmeye biraz uzak, fakat algısı pek çabuk olan Marie-Antoinette her olan biteni daima dolaysız, kişisel izleniminden hareketle, elle tutulur, gözle görülür biçimde yaşayarak kavramaktadır. Ancak bu dakikalarda, bayraklarla, çığlıklarla, şapka sallamalarla artık görmeden edilemeyecek dev gibi, canlı bir sel, sıcak bir dalga halinde kabaran isimsiz bir dalga üstüne üstüne gelirken, ilk kez o zaman kaderin kendisini tayin ettiği yüksek mevkiin parlaklığını ve büyüklüğünü sezer. Şimdiye kadar Versailles'da kendisine Madame la Dauphine olarak hitap edilmiştir, fakat bu nihayet, binlerce başka unvan arasında yalnızca bir unvan olagelmiştir, o sonsuz asiller merdiveninin üst derecedeki o kaskatı basamaklarından biri, boş bir sözcük, soğuk bir kavram. Oysa şimdi Marie-Antoinette ilk kez bu "Fransa tahtının vârisi" sözünün içerdiği ateşli anlamı ve gurur verici vaadi somut bir biçimde kavramaktadır. Yaşadığı büyük duyulanmayı annesine şöyle yazar:

Geçen salı öyle bir bayram yaşadım ki, ömür boyu asla unutmayacağım: Paris'e girişimiz. Hürmet adına akla ne gelebilirse hepsini gördük, ama beni en derinden etkileyen şey bu olmadı da, fakir halkın sevecenliği ve coşkusu oldu, kendisini ezen vergilere rağmen bizi görmenin sevinciyle dolup taşan halkın. Tuileries'nin bahçesinde öyle akıl almaz bir kalabalık vardı ki, kırk beş dakika boyunca ne ileri ne geri gidebildik ve bu gezintiden dönüşte yine bir yarım saat açık bir terasta kaldık. Değerli anneciğim, o sırada bize ne kadar taşkınca bir sevgi ve sevinç gösterildiğini sana tarif edemem. Geri dönmeden önce bir daha el sallayarak halkı selamladık ve halk bundan büyük sevinç duydu. Dostluk bu kadar kolayca kazanılabiliyorsa ne mutlu bir şey, bizim mevkimizde olmak. Kaldı ki bundan daha değerli bir şey de yok, işte bunu hissettim ve hiçbir zaman da unutmayacağım.

**Bunlar Marie-Antoinette'in annesine mektuplarında okunabilen ilk gerçek kişisel**

sözlerdir. Capcanlı doğası, güçlü izlenimlerle kolayca harekete geçmektedir, bu hiçbir gayretin karşılığı olmaksızın kazandığı, ama yine de bir fırtına coşkusuyla etrafını saran halkın sevgisi, yüreğinde bir minnet ve yücelik duygusu uyandırır. Fakat kavrayışı hızlı olan Marie-Antoinette'in unutuşu da hızlıdır. Daha sonraki birkaç ziyaretten sonra bu coşkulu bağrış çığırtıları gayet doğal bir saygı ifadesi, mevkiinin bir parçası olarak görmeye ve bunun sevincini de, hayatın bahşettiği bütün hediyeleri alışındaki çocuksu düşüncesizlikle tatmaya başlar. Etrafında bu sıcak yığının coşup taşmasını harika bir şey olarak yaşar, tanımadığı bu halkın onu sevmesi harika bir şeydir. Artık yirmi milyon insanın bu sevgisini hakkıymış gibi tatmakta, bu arada hakkın aynı zamanda yükümlülük getirdiği ve en saf sevginin bile karşılıksız kaldığı hissine kapılırsa, sonunda yorgun düşeceği aklının ucundan bile geçmemektedir.

Daha ilk gidişinde Marie-Antoinette, Paris'i fethetmiştir. Fakat aynı zamanda Paris de Marie-Antoinette'i fethetmiştir. O günden itibaren bu kentin düşkünü olur. Bu davetkâr, eğlenceleri bitmez tükenmez kente sık sık, çok geçmeden de haddinden fazla sık gitmeye başlar; kâh gündüzleri mevkiinin azameti içinde bütün nedimeleriyle birlikte, kâh geceleyin, küçük ve samimi bir grup oluşturan yakınlarıyla tiyatrolara, balolara gitmek ve özel bir çevre içinde kendini dile düşürecek ya da bazen de düşürmeyecek şekilde eğlenmek için. Ancak şimdi, saray takviminin hep aynı günlük programından yakasını kurtardıktan sonra, bu yarı çocuk, bu vahşi kız, Versailles denen yüz pencereci mermer ve taş sandukanın o reveransları, entrikaları, kolalı-ütülü eğlenceleriyle insanın ne kadar da içini bayılttığıнын, sabahları ayinde, akşamları örgü örerken yanlarında oturmak zorunda kaldığı o alaycı ve somurtkan halaların ne kadar ruh karartıcı şeyler olduğunun farkına varır. Paris'in dolup dolup taşan, zorlamasız canlılığıyla karşılaştığında, neşeden, rahatlıktan yoksun, abartılı bir gösterişle sergilenen bütün bu kibarlık budalalığı, hep aynı figürlerle, pergelle çizilmişçesine aynı dönüşlerle oynanan, en küçük bir yanlış adımın hep aynı dehşetle karşılandığı bu bitmek bilmez menuet, gözüne hayaletimsi mumyaların oynadığı yapmacıklı bir sahne gibi görünmeye başlar. Kendini sanki bir seradan açık havaya kaçmış gibi hissetmektedir. İnsan burada, bu dev kentin kargaşasında kaybolabilir, kalabalığa karışabilir, günlük programın acımasız yelkovanından kurtulup rastlantıyla oyuna girişebilir, Versailles'da yalnızca aynalar için yaşarken, burada kendini yaşayıp tadabilir. Böylece içinde şuhça süslenmiş kadınlar olan bir araba düzenli olarak, haftada iki-üç kez geceleri Paris'e gidip ancak gün ağarırken saraya dönmeye başlar.

Fakat Marie-Antoinette, Paris'in hangi yanlarını görmektedir? İlk günler merakından, görmeye değer sayılan birçok yeri gezer, müzeleri, büyük mağazaları gezer, bir halk eğlencesine katılır, hatta bir kere de bir resim sergisine gider. Fakat Paris içinde gelecek yirmi yıl boyunca duyacağı bütün kültür ihtiyacı bu kadarla giderilmiş olmaktadır. Geri kalan zamanını yalnızca eğlenilen yerlere ayırır, düzenli olarak operaya, Fransız comédie'sine, İtalyan commedia'sına gider, gider, oyun salonlarını gezer, yani tıpkı bugünün zengin Amerikalı kadınları gibi bir Paris at night, Paris city of pleasure<sup>52</sup> yaşayışına dalar. Onu en çok baloları ayartmaktadır; çünkü mevkiinin mahpusu olan bu kadının, özgürlüğü ancak maskeli olarak tatmasına izin vardır. Kadının biri olarak, gözlerini kapayan maskesi olduktan sonra, bir "Madam la Dauphine" için imkânsız

sayılacak birçok şakayı yapabilir. İnsan yabancı kavalierleri –o iç sıkıcı, beceriksiz zevci evde uyumaktadır– yanına çekip birkaç dakikalık neşeli bir sohbete girebilir, genç ve hoş mu hoş bir İsveçli kontla maskenin verdiği güvenlik içinde, rahat, uzun bir konuşmaya dalabilir, ta ki nedimeler gelip tekrar locaya götürünceye kadar; ısınmış, yumuşamış bedeni gevşeyip yorgun düşünceye kadar dans edebilir. Burada kaygısızca gülebilir, ah, insan Paris’te hayatı ne şahane yaşayabilir! Fakat bütün bu yıllar boyunca asla bir burjuva evine ayak basmayacak, Parlamento’nun ya da Akademi’nin hiçbir toplantısına katılmayacak, hiçbir hastaneyi, pazaryerini gezmeyecek, halkının gündelik hayatı hakkında bir kere olsun bir şeyler öğrenmeyi denemeyecektir. Marie-Antoinette, bu Paris kaçamaklarında daima seçkin eğlencenin o dar, pırıltılı çemberi içinde kalır ve halkı olan “iyi insanlar”a, o bon peuple’e coşkulu selamlarına gülümseyerek ve kayıtsızca bir karşılık vermekle üstüne düşeni çoktan yaptığına inanır; ne demeli, halk ise hâlâ hayranlık içinde çift sıra olup yolunda durmakta, asillerle zengin burjuvalar da, akşamleyin tiyatrodaki sahnenin kenarında belirmediği zaman aynı şekilde coşkulu çılgınlıklar atmaktadır. Genç kadın her zaman ve her yerde keyifli bir aylıklık sürdürmekte, akşamleyin insanlar yorgun argın işten dönerken başlayan ve sabah saat altıda “halk” işine giderken biten patırtısı bol eğlencelere katılması da hoş görülmektedir. Bu üstünlük duygusunda, bu hayatı geldiği gibi yaşayivermenin hafifliğinde yanlış olan ne olabilir ki? Marie-Antoinette çılgın gençliğinin delişmenliğiyle bütün dünyayı eğlence içinde ve tasasız sanmaktadır; çünkü kendisi tasasızdır, mutludur. Fakat bu bihaberliği içinde saraya sırtını çevirip Paris’e yaptığı eğlence gezileriyle halka yaklaştığını sanırken, şingir mıngır camlı, lüks, yaylı arabasıyla aslında yirmi yıl boyunca gerçek halkı ve gerçek Paris’i ıskalayıp geçecektir.

Paris’teki karşılamanın bıraktığı güçlü izlenim, Marie-Antoinette’in içinde bir şeyleri dönüştürmüştür. Yabancıların hayranlığı, insanın benlik duygusunu daima güçlendirir; güzel olduğunu binlerce kişinin onayladığı genç bir kadın, güzelliği hakkındaki bu bilgi sayesinde daha da güzelleşir; Versailles’da kendini şimdiye kadar hep yabancı ve fazlalık olarak hissedip ürküntüye düşmüş olan bu kıza da böyle olmuştur. Fakat şimdi, içinde kendiliğinden gelişen şaşkıncu ve yeni bir gurur duygusu onda güvensizlik, ürkeklik adına her ne varsa silip atar; elçiyle papazın, halalarla akrabaların lütfu ve vesayeti arasında yaşayan, odaları ayaklarının ucuna basarak geçen ve her saraylı hanım karşısında irkilen on beş yaşındaki o kız, kayıplara karışmıştır artık. Marie-Antoinette şimdi, kendisinden nicedir beklenen altes tavrını bir silkinmeyle öğrenivermiş, içinden gelen bir gerilimi yaşamaya başlamıştır; sarayın bütün hanımlarının önünden, tebaasının önünden geçer gibi, zarifçe salınarak, dimdik yürüyerek geçmektedir artık. İçinde ne varsa değişir, kişiliği kendini göstermeye başlar, hatta yazısı bile bir çırpıda değişir. Şimdiye kadar işlek olmayan, kocaman çocuk harflerinin dizilişinden ibaret olan yazısı artık bitişir, kadınsı bir tarz kazanarak zarif bir elyazısına dönüşür. Gerçi sabırsızlık, dağınıklık, karakterindeki bölük pörçüklük, düşüncesizlik bu yazıdan hiçbir zaman tamamen kaybolmayacaktır; fakat buna karşılık belirgin bir bağımsızlık da ifadesini bulmaya başlamaktadır. Şimdi alev alev, gençliğin nabzının atışını hisseden ve bu hisle dolup taşan bu kız, kendine özgü bir hayat yaşayacak, birisini sevecek kadar olgunlaşmış sayılır. Fakat siyaset Marie-Antoinette’i o çolpa, henüz adam olmamış kocaya yamamıştır, on sekizindeki kız da henüz kendi

yüreğini keşfetmiş olmadığı ve sevecek başka birini de keşfedemediği için, kendine âşık bir haldedir. Övgü denen tatlı zehir, damarlarında ateş gibi dolaşmaktadır. Ne kadar çok hayranlık görürse, bir o kadar daha çok hayranlık görmek ve daha kanun yoluyla kraliçe olmadan önce, kadın olarak albenisiyle sarayı, kenti ve devleti kendine tabi kılmak ister. Bir güç özgüvenle kendini tanımayagörsün, kendini sınama arzusuyla yanıp tutuşur.

Genç kadının başkalarına, saraya ve kente iradesini dayatmayı başarıp başaramayacağını görme yolundaki ilk denemesi ne mutlu ki –insanın, istisnai olarak, diyeceği geliyor– iyi bir vesileye hizmet etmektedir. Üstat Gluck, Iphigenie’sini bitirmiştir ve eserin ilk sahnelenişinin Paris’te olmasını istemektedir. Müziğe son derece meraklı olan Viyana Sarayı için Gluck’un başarısı bir bakıma onur meselesi demektir; Maria Theresia, Kaunitz ve II. Joseph de Dauphine’den bu iş için yolu açmasını beklemektedirler. Ne ki, Marie-Antoinette’in sanat değerlerine ilişkin yargı yeteneği, söz konusu olan ister müzik, ister resim, ister edebiyat olsun, hiç de olağanüstü değildir. Belli bir doğal zevke sahiptir; fakat bu ince eleyip sık dokuyan bir zevk değil, kayıtsızca bir merak duyan, her yeni modaya itaatle katılan ve toplumda saygınlık kazanan her şeye saman alevi gibi bir coşkuyla koşan türden bir zevktir. Daha bir kitabı bile sonuna kadar okumamış ve bir konuyu irdelemeye yönelik her konuşmadan kaçmasını bilmiş olan Marie-Antoinette’in kişiliğinde, sanatı derine inerek anlamak için gereken ve gerçek bir yargı yeteneği bakımından olmazsa olmaz şeyler eksiktir: ciddiyet, saygı, zahmet ve derince düşünme eğilimi. Sanat onun için hiçbir zaman hayatın bir süslemesi, başka eğlenceler arasında bir eğlence olmaktan ileri gitmemiş, o yalnızca sanat zevkinin zahmet vermeyen türünü tatmıştır, gerçeğini değil. Müzikle de, her şeyle olduğu gibi kayıtsız bir şekilde ilgilenmiştir; Viyana’da üstat Gluck’tan aldığı piyano dersleriyle bir yere varamamış, klavsen çalarken de, sahnede tiyatro oyuncusu ya da aile çevresinde şarkıcı olarak gösterdiği acemiliği aşamamıştır. Paris’te hemşerisi Mozart’ın hiç mi hiç farkına varmadığı gibi, Iphigenie’de yeni ve büyük olan yanı sezerek kavramakta da elbette tamamen yetersizdir. Fakat Maria Theresia, Gluck’a önem vermesini istemiştir, o da bu aksi görünüşlü geniş ve babayani adama karşı gerçekten de keyifli bir yakınlık duymaktadır, ayrıca özellikle de Paris’te İtalyan ve Fransız operaları bu “barbar” a karşı en adice entrikalarla savunmaya geçtiği için, bu fırsattan faydalanıp gücünü göstermek ister. Hemen ağırlığını koyarak saray müzisyeni beylerin “sahnelenemez” yargısına vardığı operanın programa konulmasını ve provaların gecikmeksizin başlamasını sağlar. Elbette himaye kolay olmayacak, himaye edilen adamın uyumsuz, hırçın, fanatik derecede büyük sanatçı katılığını hastalık edinmiş biri olması durumu zorlaştıracaktır. Provalarda şımarık şantözleri öyle bir öfkeyle azarlar ki, bunlar da ağlaya ağlaya sevgilileri olan prenlere koşup şikâyette bulunurlar; istediği titizlikte bir çalışmaya alışık olmayan müzisyenlere acımasızca çileler çektirir ve operada bir despot gibi gönlünün dilediğini yapar; kapalı kapıların ardından onun güçlü, kavgacı sesi gök gürültüsü gibi gümbürdemektedir. Defalarca her şeyi bırakıp Viyana’ya dönme tehdidini savurur ve her seferinde, yalnızca hamisi olan müstakbel kraliçeden duyulan korku sayesinde skandal savuşturulur. Nihayet, gala günü olarak 13 Nisan 1774 belirlenir, saray şimdiden yerlerini ayırtmış, arabalarını hazırlatmıştır. Derken bir şantör hastalanır, yerine acele bir başkasının konulması gerekir. “Hayır,” diye buyurur Gluck, gala ertelenecektir. Çaresizlik içinde yalvarırlar kendisine,

böyle bir şey yapamayacağını, sarayın programını çoktan yapmış olduğunu, sıradan bir şantör yüzünden bir bestecinin, üstelik burjuva sınıfından, üstelik yabancı bir bestecinin böyle bir şeye cüret gösteremeyeceğini, saraydan yüce kararlarını değiştirmesini, en kibar beylerden ve hanımlardan düzenlerini altüst etmelerini bekleyemeyeceğini anlatırlar. Bunun umurunda bile olmadığını çarpıverir başlarına bu kalın kafalı köylü; operayı yetersiz bir şekilde oynatmaktansa, partiyonu ateşe atmayı tercih edeceğini söyler; hamisinin, bu vahşi adamı eğlenceli bulan Marie-Antoinette'in yanında alır soluğu hışımla. O da hemen bon<sup>53</sup> Gluck'tan yana çıkar, Kral kızacak bile olsa, arabaların kiralınması iptal edilir ve gala ayın on dokuzuna ertelenir. Bundan başka Marie-Antoinette polis yüzbaşısına, yüksek mevkiden bey ve hanımların saraylı olmayan müzisyenlere kızgınlıklarını ıslık çalarak dışa vurmalarını önleyecek önlemler aldırır: Bütün ağırlığını koyarak, memleketlisinin davasını açıkça kendi davası haline getirir.

Gerçekte Iphigenie galası bir zafer olur ama Gluck' tan ziyade Marie-Antoinette'in zaferi. Gazeteler ve izleyici çevresi daha çok buz gibi davranırlar; operada "çok yavan pasajların yanında birkaç çok iyi pasaj da olduğu" nu belirtirler; çünkü sanatta her zaman olduğu gibi, büyük ve cüretkâr bir eserin hazırlıklı olmayan bir kitle karşısına çıkıp da ilk bakışta hoş gittiği nadirdir. Fakat Marie-Antoinette bütün sarayı peşi sıra çekip galaya götürmüştür; hatta avlanmayı başka hiçbir zaman müziğin nağmelerine feda etmeyen ve vurulmuş bir geyiğe dokuz esin perisinin hepsinden çok değer veren kocası bile bu kez ona katılmak zorunda kalmıştır. İstenen havaya bir türlü girilemediğinden, Marie-Antoinette her aryadan sonra locasından mostralık bir alkış tutturur; kralın kız ve erkek kardeşleri ve bütün saray da bu alkışa gayretle, en azından nezaketen katılırlar ve bu gala akşamı, bütün entrikalara rağmen, müzik tarihine geçen bir olay mertebesine erişir. Gluck, Paris'i fethetmiş, Marie-Antoinette ilk defa kente ve saraya karşı herkesin gözü önünde sözünü geçirmiştir: Kişiliğinin kazandığı ilk zaferdir bu, genç kadının bütün Fransa karşısında kendini ilk gösterişidir. Birkaç hafta daha geçsin, kraliçe unvanı onun kendi gücüyle, kendi başına buyruk olarak çoktan kazandığı bir iktidarı tasdik edecektir.

**51.** (Fr.) Sevinçli giriş. (Ç.N.)

**52.** (İng.) Geceleri Paris, eğlence şehri Paris. (Ç.N.)

**53.** (Fr.) İyi. (Ç.N.)

## Le Roi est mort, vive Le Roi!<sup>54</sup>

27 Nisan 1774 tarihinde Kral XV. Louis avdayken üstüne birden bir bitkinlik çöker; şiddetli baş ağrılarıyla, en sevdiği şatosu Trianon'a döner. Gece, hekimler ateşin yükseldiğini saptayarak Madam Dubarry'yi yatağına çağırır. Daha ertesi sabah endişelenmeye başlayıp hastayı Versailles'a nakletmeye karar verirler. O merhametsiz ölüm bile, teşrifatın daha da merhametsiz kanunlarına boyun eğmek zorundadır: Bir Fransa kralı, kraliyet merasim yatağından başka bir yerde ciddi bir hastalıkla yatamaz ya da ölemez. "C'est à Versailles, Sire, qu'il faut être malade."<sup>55</sup> Orada hemen altısı hekim, beşi cerrah, üçü eczacı, toplam on dört kişi hasta yatağının etrafını sarar; her biri saat başına altı kere nabız yoklar. Fakat tanıyı koymaya ancak rastlantı yardım edebilecektir; akşamleyin bir uşak mumu biraz yükseltince, ayaktakilerden biri hastanın yüzünde o uğursuz kırmızı lekeleri fark eder ve ânında eşliğinden kiremidine kadar bütün sarayın haberi olur: çiçek! Koca binayı bir dehşet kasırgası sarsar, hastalığın bulaşması tehlikesi vardır, ki gerçekten sonraki günlerde birkaç kişiye bulaşır da, fakat dehşet belki daha da çok, ölümden sonra saraylıların konumlarının ne olacağına ilişkindir. Hastanın kızları gerçekten dindar kişilerin gösterdiği cesareti gösterirler; gündüz yatağın başında onlar nöbet tutar, gece bu fedakârlığı Madam Dubarry devralır. Tahtın vârislerine ise, Dauphin ile Dauphine'e, hanedan kanunu, hastalanma tehlikesinden ötürü odaya girmeyi yasaklamaktadır: Üç gündür hayatlarının değeri birkaç misli artmıştır. Derken, kocaman bir bıçakla yarılmışçasına, saray ikiye ayrılır; XV. Louis'nin hasta yatağında yaşlı kuşak nöbet tutup titreşmektedir, dünün iktidarı, halalar ve Dubarry; saltanatlarının şu ateş içindeki dudaklardan geçecek son nefesle birlikte sona ereceğini çok iyi bilmektedirler. Öbür odalarda gelecek kuşak toplanmıştır, müstakbel Kral XVI. Louis, müstakbel Kraliçe Marie-Antoinette ve kardeşi Louis çocuk yapmaya azmetmediği sürece kendini aynı şekilde müstakbel veliaht olarak hisseden Provence Kontu. Bu iki odanın arasında kader yerini almıştır. İktidarın eski güneşinin batmakta olduğu hasta odasına da, iktidarın yeni güneşinin doğmakta olduğu öbür odaya da kimse giremez: İkisinin arasında, Œil-de-Bœuf<sup>56</sup> denen büyük salonda saray halkı ürküntü ve kararsızlık içinde beklemektedir, dileklerini ne tarafa, ölmekte olan krala mı, gelmekte olan krala mı, batan güneşe mi, doğan güneşe mi yönelteceklerini bilemedikleri için, güvensizlik içindedirler.

Bu arada hastalık, Kral'ın yaşanıp tüketilmiş, harcanmış ve yorgun vücudunu ölümcül bir hoyratlıkla taramaktadır. İğrenç bir şekilde şişmiş, kabarcıklarla dolmuş olan bedeni canlı canlı, üstelik bilinci de bir an bile bulanmadan, dehşet verici bir şekilde çürümeye başlar. Kızlarının ve Madam Dubarry'nin dayanabilmek için bir hayli cesarete ihtiyacı vardır; çünkü pencereler açık da olsa, Kral'ın odasını vebaninkine benzer pis bir koku doldurmuştur. Çok geçmeden hekimler kenara çekilir, bedeni gözden çıkarmışlardır – şimdi günahkâr ruh uğruna verilecek öbür mücadele başlamıştır. Fakat dehşet! Papazlar hasta yatağına gelmemekte, günah çıkarıp komünyon vermemekte direnmektedir; ölüm döşegindeki kral, bunca zaman dini hiçe sayıp zevkleri doğrultusunda yaşadığına göre, önce nedamet getirmelidir. Önce ortadaki büyük ayıp temizlenmelidir, hastayla nicedir

Hıristiyanlığa sığmaz bir şekilde paylaştığı yatağın başında çaresizlik içinde nöbet tutan o yosma çekip gitmelidir. Kral, son yalnızlığının bu dehşet verici saatinde, gönülden bağlı olduğu tek insanı başından def etme kararını bir türlü verememektedir. Fakat Cehennem ateşi korkusu da gittikçe büyüyen bir kinle boğazını sıkılmaktadır. Boğazı düğümlenerek Madam Dubarry'yle vedalaşır, kadın da hemen, dikkatleri çekmeden, bir arabayla yakındaki Rueil Şatosu'na götürülür: Orada bekleyecek, olur da Kral biraz iyileşecek olursa, yanına dönecektir.

Bu gözle görülür pişmanlık eyleminden sonra ancak şimdi günah çıkarmak ve komünyon mümkün olabilmiştir. Otuz sekiz yıl boyunca sarayda kendisine en az iş düşmüş adam, Kral'ın yatak odasına ancak şimdi girmektedir: Majestelerinin günah çıkardığı rahip. Kapı, rahibin arkasından kapanır, sarayın sofada toplanmış meraklı ahali ne yazık ki geyik parkı kralının günah listesi çıkarılırken kulak misafiri olamayacaktır. (Oysa ne kadar da ilginçtir!) Fakat bu kötücül skandal düşkünleri, ellerinde saat, dışarıda özenle dakikaları saymaktadır, hiç değilse XV. Louis'nin bütün günahlarını ve sefahatini sıralarken ne kadar zamana ihtiyaç duyacağını görmek için. Sonunda, tastamam on altı dakika sonra kapı açılır ve rahip dışarı çıkar. Fakat o an bile ortada, XV. Louis'nin, günahlarının nihai affına nail olmadığını gösterir işaretler vardır; sanki Kilise, günahkâr yüreğini otuz sekiz yıl boyunca hafifletmemiş ve çocuklarının gözü önünde, rezalet içinde, bedensel zevkin ortasında yaşamış bir hükümdardan bu gizlice dile getirilmiş pişmanlıktan daha derin bir alçakgönüllülük göstermesini bekler gibidir. En başta da, dünyanın en yücesi olduğu ve pekâlâ ruhani kanunun üstüne çıkabileceği kuruntusuna kapıldığı için, Kilise ondan, Yücelerin Yücesi önünde özellikle çok eğilmesini dilemektedir. Günahkâr Kral, sürdüğü şehvet dolu yaşamdan ötürü duyduğu pişmanlığı açıkça, herkesin önünde ve herkese karşı dile getirmelidir. Ancak o zaman verilecektir kendisine kutsal akşam yemeği.

Ertesi sabah büyük bir gösteri vardır. Hıristiyanlığın en güçlü otokrati, toplanmış bekleyen tebaası karşısında Hıristiyanca nedamet getirecektir. Sarayın bütün merdiveni boyunca silahlı muhafızlar sıralanmış, şapelden hasta odasına kadar İsviçreliler<sup>57</sup> çift sıra halinde dizilmiştir; yüce rahibin, başının üzerinde sayvan, elinde kutsal ekmek kabı, bir tören kortejiyle içeriye girmesiyle birlikte trampetler uğuldamaya başlar. Piskoposun ve maiyetinin arkasında Dauphin ile iki erkek kardeşi, prensler, prensesler, ellerinde yanan birer mumla yürümektedirler, bu en kutsal kişiye kapıya kadar refakat ederler. Eşiğe varınca durup diz çökerler. Din adamlarıyla birlikte yalnızca kızları ve tahta çıkma hakkı olmayan prensler girer ölüm döşegindeki kralın yattığı odaya.

Nefesinin bile duyulmadığı sessizliğin içinde kardinalin alçak sesle bir konuşma yaptığı işitilir, açık kapıdan kutsal akşam yemeğini verdiği görülür. Sonra –insanın içini ürperten, huşu içinde şaşırtan bir an– salonun eşiğine gelip orada durur ve sesini yükselterek, toplanmış bütün saray halkına seslenir: “Baylar, Kral'ın bana verdiği görevle size ifade ederim ki, kendisi Tanrı'ya ettiği hakareten ve halkı için teşkil ettiği kötü örnekten dolayı O'nun affını dilemektedir. Tanrı kendisine tekrar sağlık bahşederse nedamet içinde yaşamak, imana destek olmak ve halkının kaderini hafifletmek vaadinde bulunmaktadır.” Yataktan hafif bir inleme duyulur. Ölmekte olan hasta, yalnızca en yakında duranların açık seçik işitebildiği bir sesle şöyle demektedir: “İsterdim ki, gücüm olsaydı da kendim söyleseydim.”



Bundan sonrası artık yalnızca dehşet olur. Bir insan değildir ölen; şişmiş, simsiyah olmuş bir kadavra kendi içinde parçalara ayrılmaktadır. Fakat bir devmiş gibi de direnir, sanki bütün ceddinin Bourbon gücü içinde toplanmış, XV. Louis'nin bedenini artık önü alınamaz hale gelmiş olan yokoluşa karşı savunmaktadır. Bugünler herkes için dehşetli günlerdir. Uşakları korkunç kokudan baygınlık geçirir, kızları son güçleriyle nöbeti sürdürür, hekimler çoktan ümidi kesip gitmiştir, saray gittikçe artan bir sabırsızlıkla, insanın kanını donduran bu trajedinin bir an önce bitmesini beklemektedir. Aşağıda, koşumları hazırlanmış arabalar günlerdir hazır durmaktadır; çünkü yeni Louis, bulaşıcı hastalıktan korunmak için, eski Kral son nefesini verir vermez bir dakika bile kaybetmeden bütün maiyetiyle Choisy'ye taşınacaktır. Atlılar eyerlerini vurmuş, bavullar toplanmıştır, aşağıda uşaklarla arabacılar her an her saat gidilecek diye beklemektedir; herkes gözünü ölüm döşeğindeki hastanın penceresine konulmuş yanan küçük muma dikmiştir, beklenen an geldiğinde bu mum –herkes için kararlaştırılmış bir işaret– söndürülecektir. Fakat ihtiyar Bourbon'un dev gövdesi, bütün bir gün daha direnir. Nihayet 10 Mayıs Salı günü, öğleden sonra saat üç buçukta mum söner. Mırıldanmalar derhal uğultuya dönüşür. Bir çağrı, yükselen bir rüzgâr olup odadan odaya koşar haber, sıçrayan bir dalga misali: “Kral öldü, yaşasın Kral!”

Marie-Antoinette kocasıyla küçük bir odada beklemektedir. Birden, o esrarengiz çağıltıyı duyarlar: gittikçe yükselen, yaklaşan ve kırılarak odadan odaya ulaşan, anlaşılmasız bir söz dalgası. Şimdi, sanki fırtınanın vurmasıyla kapı ardına kadar açılır, Madam Noailles içeri girer, diz çöker ve Kraliçe'yi selamlayan ilk kişi olur. Onun arkasından başkaları gelir, sonra yine başkaları, sıkış sıkış, bütün saray, çünkü herkes hemen gelmek, hemen biat etmek, kendini göstermek, ilk kutlayanlar arasında dikkati çekmek istemektedir. Trampetler uğuldamakta, subaylar kılıç sallamakta ve yüzlerce ağızdan aynı sözler yükselmektedir: “Kral öldü, yaşasın Kral!”

Marie-Antoinette, Dauphine olarak girdiği odadan kraliçe olarak çıkar. Sarayda kalanlar ise rahat bir nefes alarak XV. Louis'nin morarmış, tanınmaz hale gelmiş cesedini, dikkatleri olabildiğince az çekerek gömmek üzere, çoktan hazırlanmış bir tabuta koyarken, araba yeni bir kral ile yeni bir kraliçeyi, Versailles Parkı'nın altın kaplamalı kapılarından çıkarıp götürür. Yol kenarlarında halk onları sevinç çığlıklarıyla selamlamaktadır, sanki eski kralla birlikte eski sefalet de bitmiştir ve yeni hükümdarlarla birlikte yeni bir dünya başlayacaktır.

Madam Campan adlı ihtiyar geveze bazen ballı şekerli, bazen gözyaşından sıırıslıklam anılarında, XVI. Louis ile Marie-Antoinette'in, kendilerine XV. Louis'nin ölüm haberi getirildiğinde, diz çöküp hıçkırıklar içinde şöyle bağırdıklarını anlatır: “Tanrım, koru bizi, sakın bizi, çok genciz biz, devlet idare edemeyecek kadar genciz.” Son derece duygulandırıcı bir anekdot bu ve Tanrı bilir, çocuklar için hazırlanmış bir okuma kitabına konulsa yeridir; ne yazık ki Marie-Antoinette'le ilgili çoğu anekdot gibi bunun da küçük bir dezavantajı vardır: alabildiğine beceriksizce ve psikolojiye aykırı bir uydurma olması. Çünkü böyle sofuca bir duygulanma, soğukkanlı biri olan XVI. Louis'ye uymamaktadır; kaldı ki bütün sarayın sekiz gündür elinde saatle sabah akşam bekleyip durduğu bir olay söz konusuysen sarsılması için bir neden yoktur. Böyle bir şey, bu ânın

kendisine sunduğu armağanı tasasız yüreğiyle herhangi bir şey gibi kabul eden Marie-Antoinette'e ise daha da az uymaktadır. Açgözlülükle tahta çıkmayı beklediğinden ya da dizginleri eline almakta çoktandır sabırsızlanmasından değil; Marie-Antoinette hiçbir zaman bir Elizabeth, bir Yekaterina, bir Maria Theresia olma hayali kurmamıştır. Bunun için ruhunun enerjisi pek az, zihninin açılımı pek dar, doğası pek tembeldir. Arzuları, vasat karakterlerde hep öyle olduğu üzere, kendi şahsından öteye pek uzanmaz; bu genç kadının kafasında dünyanın harcına katmak isteyeceği siyasi düşünceler yoktur, başkalarını boyunduruk altına almak ya da aşağılamak yolunda hiçbir eğilimi yoktur; yalnızca, içinde gençliğinden beri hep, inatçı ve çoğu zaman da çocuksu bir bağımsızlık içgüdüğü olmuştur, hükmetmek değildir istediği; fakat kimsenin kendisini hükmü ya da etkisi altında tutmasını da istemez. Marie-Antoinette için başa geçmek, kendi başına olmaktan fazla bir şey ifade etmemektedir. Üç yılı aşkın bir vesayet ve gözetimden sonra, ancak şimdi kendini birdenbire kısıtlamalardan kurtulmuş hissetmektedir; artık ona dur diyecek kimse kalmamıştır (çünkü o disiplinli anne binlerce mil uzakta oturmaktadır ve kendi de, uşak ruhlu zevcinin ürkek protestolarını, aşağılayıcı bir gülümsemeyle def etmeyi bilmektedir). Veliyaht eşi olmakla kraliçe olmak arasındaki o can alıcı basamağı çıkmış olarak, nihayet herkesin üzerindedir, kendi kaprislerinden başka boyun eğeceği hiçbir güç kalmamıştır. Bitmiştir artık halaların mızırdanmaları, Kral'a opera balosuna gidebilmek için ricalarda bulunmalar, bitmiştir o nefret ettiği rakibinin, Dubarry'nin tafrası; o "créature"<sup>58</sup> yarın ilelebet sürgüne gönderilmiş olacaktır, akşam yemeklerinde elmasları bir daha hiç ışıldamayacak, prenslerle kralların elini öpmek için özel dairesine üşüştüğü bir daha hiç görülmeyecektir. Gururla ve gururundan utanmadan uzanmaktadır, Marie-Antoinette kendisine uzatılan taca. "Benim şimdi içinde bulunduğum mevkide dünyaya gelmem Tanrı'nın arzusu da olsa," diye yazar annesine, "beni, çocuklarınızın en küçüğünü, Avrupa'nın en güzel krallığına uygun gören kısmetin âlicenaplığına hayranlık duymadan edemiyorum." Bu sözlerde bir sevinç tınısı duymayanın kulağı pas tutmuş demektir. Marie-Antoinette konumunun yalnızca büyüklüğünü hissedip bunun yanında gelen sorumluluğunu hissetmediğinden tasasızca, güle oynaya tahta çıkar.

Çıkar çıkmaz da, coşku çığlıkları gelir kulağına ta derinlerden. Daha hiçbir şey yapmamış, hiçbir söz vermemiş, hiçbirini tutmamıştır, ama yine de coşkunun selamı çıkar iki genç hükümdarın yollarına. Şimdi bir altın çağ başlamayacak mıdır; bunun rüyasını görür ezelden beri mucizelere inanmaya yatkın halk, öyle ya, insanların iliğini sömüren metres sürgün edilip o ihtiyar, zevk düşkünü XV. Louis gömülmemiş midir, Fransa'ya genç, sade, tutumlu, mütevazı, dindar bir kral ile alabildiğine hoş, çekici, genç ve iyi yürekli bir kraliçe hükmetmeyecek midir? Bütün vitrinlerde tahtın yeni, daha hiç örselenmemiş bir umutla sevilen sahiplerinin portreleri boy göstermeye başlar; her ne yaparlarsa coşkuyla onaylanmaktadır, korkudan donakalmış saray da yavaş yavaş sevinmeye başlamıştır: Balolar, resmi geçitler, neşe ve yeni bir yaşama sevinci şimdi yeniden gelmiştir, gençliğin ve özgürlüğün hükümranlığıdır bu. Eski kralın ölümü rahat bir nefes alarak selamlanır, bütün Fransa'nın kulelerinden işitilen ölüm çanları öyle bir tazelik ve sevinçle tınlamaktadır ki, sanki bir bayrama çağırıyor gibidirler.

XV. Louis'nin ölümüyle gerçekten sarsılan ve korkuya kapılan tek bir kişi vardır bütün

Avrupa'da: karanlık bir sezgiye kapılan İmparatoriçe Maria Theresia. Hükümdar olarak geçirdiği zahmetle dolu otuz yıldan ötürü bir tacın ağırlığını, anne olarak da kızının zaaflarını ve hatalarını bilmektedir. Tahta çıkış ânı keşke, bu havai ve nefsine hükmetmeyi bilmeyen genç kadın biraz daha olgunlaşınca, müsrifliğinin ayartılarına karşı biraz daha sağlamlaşınca kadar gecikseydi, diye düşünmektedir samimi olarak. Yüreğine bastıran bir ağırlık vardır bu yaşlı kadının, karanlık bir sezgi canını sıkıyor gibidir. Haberi aldığı anda sadık elçisine, "Bu beni çok sarstı," diye yazar, "daha çok da kızımın kaderiyle meşgul haldeyim, ya fevkalade ya da çok bahtsız olacak kaderiyle. Kralın, bakanların, devletin durumu bana içimi rahatlatacak hiçbir şey göstermiyor, hem kendisi de o kadar genç ki! Hayatında hiç ciddi bir yönelişi olmadı, bir daha da hiç olmayacak ya da pek az olacaktır." Kızının gururla, özgüvenle yazdıklarına da melankolik bir yanıt verir:

Sana yeni mevkiinle ilgili olarak güzel sözler söylemiyorum, bedeli ağır bir mevki bu ve geçen üç yıl boyunca babanın iyiliği ve anlayışı sayesinde yaşadığın ve ikinize de halkınızın tasdikini ve sevgisini temin etmiş olan o sakin ve masum hayatın aynısını yaşamaya karar veremezsen, bu bedel daha da ağır olacaktır. Halihazırdaki mevkiiniz bakımından büyük bir istifade elde etmiş bulunuyorsunuz; fakat şimdi mühim olan, bunu, kralın ve devletin selameti bakımından korumayı ve doğru şekilde tatbik etmeyi bilmektir. İkiniz de daha çok gençsiniz ve sırtınızdaki yük büyüktür; bu bakımdan endişeliyim, hakikaten endişeliyim... Size şimdi tavsiye edebileceğim bir şey varsa, o da, hiçbir şeyi aceleye getirmemenizdir; her şeyi kendi gözlerinizle bir görün, hiçbir şeyi değiştirmeyin, bırakın her şey kendi kendine gelişsin, yoksa kaosun ve entrikanın sonu gelmez ve sizler, sevgili çocuklarım, öyle bir keşmekeşe kapılırsınız ki, kendinizi nasıl kurtaracağınızı bilemezsiniz.

**Kassandra görüşlü, deneyimli hükümdar uzaktan, yıllarca biriktirdiği deneyiminin yükseklerinden bakınca Fransa'nın güvensiz durumunu içinde yaşayanlardan çok daha iyi görebilmekte, iki gence her şeyden önce Avusturya'yla olan barışı, dolayısıyla dünya barışını korumaları için ısrarla dil dökmektedir.**

Sizin de, bizim de monarşilerimizin işlerini yoluna koymak için yalnızca sükûnete ihtiyacımız vardır. Sıkı bir mutabakat içinde hareket etmeye devam edersek, kimse çalışmamıza sekte vuramayacak, Avrupa da saadetin ve sükûnetin tadına varacaktır. Yalnızca bizim halkımız değil, bütün diğerleri de mesut olacaktır.

**Fakat en çok da çocuğunu kendi havailiğine, eğlence düşkünlüğüne karşı uyarmaktadır.**

Senin başka hiçbir yönün beni bu kadar korkutmuyor. Ciddi şeylerle uğraşman, özellikle de fevkalade harcamalara kesinlikle yönelmemen gerekir. Her şey, bütün beklentilerimizi aşan bu mutlu başlangıcın devamına ve siz halklarınızı mutlu ederken, ikinize de mutluluk getirmesine bağlıdır.

**Marie-Antoinette, annesinin duyduğu endişeden duygulanarak söz üstüne söz verir. Her türlü ciddi işle ilgili olarak zayıf olduğunu bildiğini söyler ve düzeleceğine yemin eder. Fakat yaşlı kadının peygamberce bir öngörüyle ayaklanmış endişesi dinmek bilmez.**

Bu tacın mutluluk getireceğine, kızının mutlu olacağına inanmamaktadır. Bütün dünya Marie-Antoinette'in çevresini sarmış, coşkuyla bağırırken o, anne yüreğinden gelen iç çekişini yazıya döküp sırdaşı olan elçisine yollar: "Öyle sanıyorum ki kızımın en güzel günleri geride kalmış bulunuyor."

**54.** (Fr.) Kral öldü, yaşasın Kral! (Ç.N.)

**55.** (Fr.) Hasta olunacaksa Haşmetmeap, Versailles'da olunmalı. (Y.N.)

**56.** Versailles'da büyük toplantı salonu. Fransızca *œil-de-bœuf* denen öküzgözü tarzı bir penceresi olduğu için bu adla anılırdı. (Ç.N.)

**57.** Avrupa'da İsviçreli paralı askerleri muhafız olarak kullanmaya Papa II. Julius başlar (1505). Fransa kralının da bu dağlık ve fakir ülkeden gelen insanlardan oluşan ve *Cent-Suisses* (Yüz İsviçreli) adı verilen bir muhafız takımı vardır. (Ç.N.)

**58.** (Fr.) Yaratık. (Ç.N.)

## Bir kral ile kraliçenin portresi

Tahta çıkıştan sonraki ilk haftalarda, ortada ne kadar gravürcü, ressam, heykeltıraş, madalya ustası varsa, dur durak bilmeden çalışır. “Çok sevgili” kral olmaktan çıkan XV. Louis’ nin resmi artık Fransa’ da da şevk dolu alelacecilik içinde ortadan kaldırılır, yerine yeni kralla kraliçenin tören çelenkleriyle sarılmış resmi konur: Le roi est mort, vive le roi.

Usta bir madalyacının XVI. Louis’ nin uslu, sıradan adam suratına bir Caesar ihtişamı vermesi için pek büyük bir beceri gerekmeyecektir. Çünkü küt ve kalın ensesi bir yana, yeni Kral’ ın başı hiç de asaletsiz denecek gibi değildir: Düzgünce bir eğimi olan alın; kavisi güçlü, neredeyse hürmetli bir burun; dolgun, şehvetli dudaklar; etli olmakla beraber biçimli bir çene uyumlu bir şekilde bir araya gelince, haşmetli ve pekâlâ sempatik bir profil oluşturmaktadır. Güzelleştirici bir desteğe en çok gerek duyan, bakışlarıdır; çünkü olağanüstü miyop olan Kral, saplı gözlüğü olmaksızın üç adım ötesindeki bile tanıyamamaktadır; burada gravürcü, ağır gözkapakları arasındaki o soluk, buğulu inek gözlerine biraz otorite kazandırmak için elindeki hakkak kalemine bir hayli yüklenmek zorunda kalmıştır. Tutuk biri olan Louis’ nin duruşu da iyi değildir; merasim kıyafeti içinde ona gerçekten dimdik ve etkileyici bir görünüş kazandırmak, bütün saray ressamlarına az çile olmamıştır; çünkü erkenden yağ bağlamış, hantal ve miyopluğu yüzünden gülünç olma derecesinde beceriksiz olan XVI. Louis, boyu neredeyse altı ayak olmasına ve bir çarpıklığı da bulunmamasına rağmen, bütün resmî toplantılarda pek zavallı bir görünüm sergilemektedir (la plus mauvaise tournure qu’ on pût voir.)<sup>59</sup> Versailles’ in cilalı parkesi üzerinde omuzlarını sallaya sallaya “sabanın ardındaki çiftçi” gibi bir gidişi vardır ki, ne dans edebilir ne top oynayabilir; sırf biraz aceleyle seğirtecek olsa, ayakları kendi kılıcına dolanıverir. Zavallı adam, bedeninin bu beceriksizliğinin iyice farkındadır, bu durumdan mahcup olur, mahcubiyetiye sakarlığını artırır: Böylece ilk başta herkes Fransa’ nın kralı olarak içler acısı bir budalayla karşı karşıya olduğu izlenimine kapılır.

Fakat XVI. Louis kesinlikle aptal ve dar kafalı değildir; miyopluğu yüzünden hal ve tavrında olduğu gibi, utangaçlığı yüzünden (ki sonuçta bu da muhtemelen erkek olarak cinsel gücünün olmamasından ileri gelmektedir) düşünsel olarak da alabildiğine tutuktur, o kadar. Bir sohbe girmek demek, hastalıklı bir ürkeklikten mustarip bu hükümdar için, her defasında ruhsal bir mücadele vermek demektir; çünkü kendisinin ne kadar yavaş ve ağır düşündüğünü bildiğinden, ağzı laf yapan akıllı, esprili, kıvrak zekâlî kişiler karşısında anlatılamayacak derecede korku duymaktadır; bu dürüst adam kendini onlarla karşılaştığında, ne kadar beceriksiz olduğunu utançla hissetmektedir. Oysa ona düşüncelerini düzene sokacak kadar zaman tanınır, hızlı karar ve yanıtlara zorlanmazsa, II. Joseph ya da Pétion gibi kendisine kuşkuyla yaklaşan muhataplarını bile, gerçi hiçbir zaman olağanüstü bir parlaklık göstermeyen, ama yine de dürüst ve dolambaçsız olan sağduyusuyla şaşırtır; sinirliliğinden ileri gelen ürkekliğini bir kere atlattı mı, pekâlâ normal bir etki bırakır. Bununla birlikte, okuyup yazmayı genellikle konuşmaya tercih etmektedir; çünkü kitaplar sessizdir ve insanı sıkboğaz etmezler; XVI. Louis (inanılacak gibi değildir) okumayı sevmekte ve çok okumaktadır, tarih ve coğrafya bilgileri iyidir, son

derece güçlü olan hafızasının yardımıyla durmadan İngilizcesini ve Latincesini ilerletmektedir. Dosyalarını ve muhasebe defterlerini kusursuz bir düzenle tutar; her akşam okunaklı, çizgileri yumuşak harflerle, neredeyse bir hat ustasınınki kadar temiz yazısıyla yaşamının zavallı bir nesnellik taşıyan olgularını (“altı geyik vurdum”, “müşhil kullandım”), okuyanı dünya tarihi açısından önem taşıyan ne varsa görmeden geçmiş olmasıyla adeta sarsan günlüğüne not eder – vasat ve bağımsızca ayakta duramayan bir zekâya tastamam en iyi örnektir; doğanın güvenilir bir gümrük müfettişi ya da kalem memuru olması için, herhangi bir tekdüze ve karar yetkisi bulunmayan, olayların gölgesindeki bir görev için donattığı, ama yalnızca tek bir şey için donatmadığı biridir: hükümdar olması için.

Fakat XVI. Louis’ nin doğasındaki asıl engel şudur: ağırkanlılık. Tutuk, ağır bir şey tıkamaktadır damarlarını, ona kolay gelen hiçbir şey yoktur. Her işin zahmetini dürüstçe üstlenen bu adam bir şeyler yapmak, düşünmek ya da yalnızca hissetmek istese, maddenin direncini, içindeki bir çeşit uyku mahmurluğunu yenmek zorunda kalmaktadır. Sinirleri, sanki laçka olmuş lastik şeritlermişçesine gerilmek, uzanmak, yaylanmak istemez, içlerinde elektrikli bir kıvılcımlanma yoktur. Sinirlerindeki doğuştan getirdiği bu kütlük, XVI. Louis’ yi her türlü güçlü duygulanışın dışında bırakır: Sevgi (gerek zihinsel gerek fizyolojik anlamda), sevinç, zevk, endişe, acı, korku, bütün bu duygu unsurları ondaki kayıtsızlığın o fil derisi kadar kalın muhafazasından geçip içeriye giremez, hatta ölüm tehlikesiyle burun buruna gelmek bile onu uyuşukluğundan çekip çıkaramaz. Devrimciler, Tuileries’ ye saldırırken nabzı bir saniye olsun hızlanmayacak, giyotinden önceki son gece bile huzurunun iki direğini, uykuyla yemek zevkini sarsamayacaktır. Bu adam asla, göğsüne tabanca dayanmış da olsa, sararmayacak, öfke onun sönük gözlerini parlatmayacak, hiçbir şey içine korku salamayacak ama hiçbir şey de coşku veremeyecektir. Yalnızca tesviyecilik işleri ve av gibi ağır bedensel yorgunluk veren uğraşlar, vücudunu hiç değilse dışarıdan harekete geçirebilir; öte yandan ince, ruha işleyen, narin ne varsa, yani sanatmış, müzikmiş, dansmış, onun duygu dünyasının açılabilceği şeyler değildir; onun atıl duyularını ne bir peri ne bir tanrı titreşime geçirebilmektedir, Eros bile başaramamıştır bunu. XVI. Louis yirmi yıl boyunca, büyükbabasının kendine zevce olarak seçtiği kadın dışında asla bir kadını daha arzulamamış, onunla mutlu olmuş, yetinmiştir; tıpkı insanı neredeyse çileden çıkararak o ihtiyaç yoksunluğu içinde, başka her şeyle de yetindiği gibi. Bu yüzden, bütün yüzyılın tarihî açıdan en önemli kararlarını bula bula böylesine tutuk ve hayvansı bir bölüğe sahip bir doğadan beklemek, tamamen rahatına düşkün bir insanı dünyanın en korkunç felaketinin karşısına dikmek, kaderin şeytani bir kötücüllüğü olmuştur. Çünkü tam eylemin başladığı o noktada, iradenin kaslarının ya saldırmak ya da savunmaya geçmek için gerileceği anda, bu vücutça sağlam adam alabildiğine içler acısı bir zayıflığa düşmektedir: Ne olursa olsun bir şeylere karar vermek, XVI. Louis için her defasında en korkuncundan bir ne yapacağını bilememe halidir. O yalnızca razı olabilir, yalnızca başkalarının istediğini yapabilir; çünkü kendi istediği hiçbir şey yoktur, rahatından, rahatından ve rahatından başka. Biri kendisinden bir şey istediğinde, hazırlıksız yakalanmış ve köşeye kısıtılmış gibi yerine getirmeyi vaat eder; bir sonrakine ise yine aynı gevşeklik ve isteklilikle bunun tam aksini vaat eder; daha başka birinin onun yanına

yaklaşmasıyla etkisiz hale gelir. XVI. Louis bu tarifsiz zayıflığı yüzünden hep masumken suçlu çıkar, en dürüstçe niyetleri düzenbazlık sayılır; karısının, bakanlarının kuklası, ne neşelenebilen ne tavır gösterebilen bir korkuluk, rahatını bozmazlarsa mutlu, gerçekten hükmetmek zorunda kaldığı saatlerde ise insanı çıldırtan ve çıldırmasıya umutsuz biri olup çıkar. Devrim bu zararsız, hımbıl insana –kısa ve kalın boynuna giyotinin bıçağını indireceğine– bir yerlerde bahçeli küçük bir köy evi ve önemsiz de bir görev lütfetseydi – yirmi yıl boyunca kayıtsızlıkla, gurursuz, şevksiz ve azametsiz taşıdığı– Fransa tacını başına oturtan Reims Piskoposu'ndan daha çok mutlu ederdi onu.

Böyle iyi niyetli ve erkeklik dışı bir adamı büyük imparator olarak övmeye bütün saray şairlerinin en kralcısı bile cesaret edememiştir. Buna karşılık her yoldan ve her renkten olmak üzere göklere çıkarmak için Kraliçe'nin, mermer, pişmiş toprak, porselen, pastel, narin fildişi minyatürler ve zarif şiirler biçiminde portresini çizmekte bütün sanatçılar birbiriyle yarışır; çünkü çehresi ve hareketleri neredeyse mükemmel bir biçimde zamanın idealini yansıtmaktadır. Narin, zayıf, edalı, hoş, işveli ve cilveli haliyle on dokuz yaşındaki Marie-Antoinette daha ilk ânından itibaren rokokonun tanrıçası, modanın ve yaygın beğenin örnek tipi olur; güzel ve çekici sayılmak isteyen her kadın, ona benzemeye çalışır. Bu arada Marie-Antoinette'in ne önemli ne de özellikle çarpıcı bir yüzü vardır; düzgün ve ince hatlı, oval çehresi, küçük, keskin derecede gayrimuntazam yapısıyla –Habsburglulara özgü kalın altdudağı ve biraz fazla basık alnıyla– manevi ifadesi ya da herhangi bir kişisel ya da fizyonomik hattı sayesinde büyüleyiciliğe sahip bir yüz değildir. Henüz son biçimini bulmamış, daha kendi kendini merak etmekte olan bu genç kızın yüzünden düz renkli sırçadan yapılmışçasına soğuk ve boş bir ifade yayılmaktadır; ancak daha sonraki kadınlık yılları belli bir hükümran ağırlığı ve azim katacaktır buna. Bununla birlikte yüzünün duygularının canlılığını dışa vuran tek yeri, o yumuşak ve ifade bakımından gayet değişken, kolaylıkla yaşlarla dolup taşan, ardından hemen yine oyunla, şakayla dolup kıvılcımlanan gözleridir; miyopluk da bu gözlerin sığ, pek koyu olmayan mavisine puslu, dokunaklı bir hava vermektedir; fakat bu uçuk renkli, oval çehrenin hiçbir yerinde gergin bir iradenin sert bir karakter hattı çizdiği yoktur: Yumuşak, mülayim bir doğası olduğu sezilmektedir, esen havaya kapılan, tamamen kadınca ve duygularının derinlerdeki akıntılarını izleyen bir doğa. Herkesin Marie-Antoinette'te öncelikle hayran kaldığı, işte bu şefkatli ve alımlı tarafıdır zaten. Bu kadının gerçekten güzel olan yanı, özünde kadınca olan tarafıdır yalnızca, kızıla bakan pırıltısıyla saman sarısı, gür saçları, teninin porselen beyazlığı ve pürüzsüzlüğü, hatlarının yuvarlak yumuşaklığı, fildişi düzgünlüğündeki hafif dolgun kollarının mükemmel hatları, ellerinin bakımlı güzelliği, daha ancak yarı yarıya açılmış bir genç kızlığın hoş kokulu ve çiçek gibi açan hali; ne var ki resimlerinden tam olarak çıkarılamayacak kadar varla yok arası, pek incelmış bir çekiciliktir bu.

Çünkü yapılan resimleri arasındaki pek az, usta işi olanları da, doğasının en öz unsurunu, yaptığı etkinin en şahsına özgü olanını yansıtmamaktadır. Resimler hemen hemen her zaman, bir insanın zorlamayla aldığı katı pozunu dondurmaya başarır, oysa Marie-Antoinette'in asıl büyüğü –bu konuda herkes hemfikirdir– hareketlerindeki taklidi olanaksız zarafettir. Ancak hareket halindeyken gösterir Marie-Antoinette vücudunun

doğuştan gelen müzikalitesini; incecik ayak bilekleri üzerinde uzun boyu, narin bedeniyle iki yanı aynalı salonlarda yürürken, bir koltukta sohbet için cilveli bir uysallıkla arkasına yaslandığında, ele avuca sığmazlığıyla sıçrayıp kalkar ve dans edercesine koşarak basamakları inerken, doğal bir zarafet taşıyan bir jestle beyaz elini öpülmek için uzatır ya da kolunu sevecenlikle hanım arkadaşının beline dolarken tavrı hiçbir zorlamaya girmeden, kadınca ve bedensel bir sezgiyle mükemmelliğin havasını yansıtır. “Dik dururken,” diye yazar aslında son derece serinkanlı olan İngiliz Horace Walpole kendinden geçmişçesine, “güzelliğin heykel halidir o, hareket ederken ise zarafetin ta kendisidir.” Gerçekten de Marie-Antoinette bir amazon gibi ata biner, top oynar; esnek, yetenekli vücudu nerede işin içine girse, sarayının en güzel kadınlarını geride bırakır, yalnızca beceri bakımından değil, duyuşal çekicilik bakımından da; ona hayran kalan Walpole, Marie-Antoinette’in dans ederken her zaman ritmi tastamam izleyemediği itirazına da şiddetle karşı çıkar, “Öyleyse haksız olan müziktir, o kadar,” der. İçgüdüden gelen bilgisiyle –her kadın kendi güzelliğinin yarasını bilir– Marie-Antoinette de hareketi sevmektedir. Hareket onun gerçek ortamıdır; buna karşılık sessizce oturmak, dinlemek, okumak, kulak vermek, düşünceye dalmak ve hatta bir yere kadar uyku da sabrını zorlayan, katlanılmaz birer sınavdır. Hep gidişgelişler, hep iniş çıkışlar; bir şeye başlamak, sonra başka bir şeye başlamak ve hiçbir şeyi sonuna kadar götürmemek, hep uğraş içinde olmak, ama bu arada ciddi biçimde yorulmamak; zamanın durmadığını hep hissetmek, yalnızca onun peşinden koşmak, onu geçmek, devirip geçmek! Öyle uzun boylu yemek yememek, yalnızca çabucak bir parça tatlı bir şeyler atıştırmak, uzun uzun uyumamak, uzun uzun düşünmemek, hep birbirini izleyen aylaklıklarla devam etmek. Böylece Marie-Antoinette’in yirmi yıllık kraliçeliği, hep kendi “ben”i etrafında dönüp duran, hiçbir dış ya da iç hedefe yönelmeyen, insani olarak da, politik olarak da tamamen bir boşa dönüşten ibaret sonsuz bir devinimden başka bir şey değildir.

Bu dur durak bilmeme, bu hiç kendi başına kalamama, aslında büyük olan, ama değerlendirilmesi bilinmeyen bir gücün kendini bu şekilde boşa harcağıdır yalnızca; Marie-Antoinette konusunda annesinin içini yakan şudur: Anne, o yaşlı insan sarrafı, pekâlâ bilmektedir ki, bu doğuştan yetenekli ve aynı zamanda coşkulu kız, istese olduğunun yüz kat fazlasını ortaya koyabilir. Marie-Antoinette aslında zaten olduğu şeyi bir de gerçekten olmak istese, bir kraliçenin gücüne sahip olacaktır; fakat talihsizliği, rahatına düşkünlüğü yüzünden sürekli olarak kendi zihin düzeyinin altında yaşamasıdır. Gerçek bir Avusturyalı olarak kuşkusuz pek çok ve çeşitli yeteneğe sahiptir, fakat kendisine doğuştan bahşedilmiş bu yetenekleri ciddi bir şekilde değerlendirmeye ve daha da derinleştirmeye yönelik en ufak bir iradesi yoktur: Zamanını hoşça geçirmek için, yeteneklerini havaice dağıtır geçer. “İlk tepkisi hep doğru tepki oluyor,” hükmüne varmaktadır II. Joseph, “bunda ısrar etse, bir parça daha çok düşünecek olsa, fevkalade bir insan olur.” Fakat bu bir parça düşünme Marie-Antoinette’in fıkır fıkır kaynayan mizacı için taşınmaz bir yükür zaten; aklına doğaçlama geliverenler dışında her fikir onun için zahmet demektir, kaprisli bir kayıtsızlığa ayarlı doğası her türlü zihinsel zahmetten nefret eder. Yalnızca oyundur istediği, her şeyde ve herkeste yalnızca hafifliktir, yeter ki zora girmesin, gerçek bir iş söz konusu olmasın. Marie-Antoinette yalnızca ve yalnızca ağzıyla konuşur, kafasıyla değil. Kendisine bir şey anlatılıyorsa, daldan dala atlayan bir kafa



dağınıklığıyla dinler; sohbette her fikri, cana yakınlığının verdiği büyüleyicilik ve karşısındakini ayartan o pırıl pırıl hafifliği sayesinde, daha gelişmeye başlar başlamaz bırakır, hiçbir şey söylemez, hiçbir şey düşünmez, hiçbir şeyi sonuna kadar okumaz, hiçbir konuya bağlanarak içinden gerçek deneyime dayanan bir anlam ve öz çıkarmaya yeltenmez. Bunun için de kitap sevmez, devlet törenlerini, sabır ve dikkat isteyen ciddi hiçbir şeyi sevmez ve en zorunlu mektuplarını istemeye istemeye, sabırsız bir karalamadan ibaret bir yazıyla halledip kurtulur; annesine yazdığı mektuplarda bile bu bir an önce bitirip kurtulma isteği fark edilir. Aman, hayatı ağırlaştırmamalı; aman, kafayı karartan ya da donuklaştıran ya da melankolik kılan bir şey olmamalı! Onun bu düşünce tembelliğini kim en iyi örtbas ederse Marie-Antoinette, onu en akıllı adam olarak görür, zahmet etmesini isteyen ise kılı kırk yaran bir baş belası; böyle akıl hocalarının yanından hemen kavalyelerinin ve aynı zihniyetteki hemcinslerinin yanına kaçıverir. “Yalnızca tadını çıkarmalı hayatın, düşünerek, hesap yaparak, tasarruf ederek rahatsız olmamalı,” diye düşünmektedir, çevresindeki herkes de öyle düşünmektedir zaten. Yalnızca duyularla yaşamalı, ama durup düşünmemelidir: Bütün bir neslin, Dix-huitième’in<sup>60</sup> töresi budur ve kader, Marie-Antoinette’i besbelli bu töreyle yaşayıp bu töreyle ölsün diye sembolik olarak kraliçe seçmiştir.

Birbirine hiç uymayan bu çiftten daha zıt iki karakteri hiçbir edebiyatçı uyduramazdı; Marie-Antoinette ile XVI. Louis bedenlerinin son sinirine kadar, kanlarının ritmine, yaradılışlarının son titreşimine varıncaya kadar bütün nitelikleri ve özellikleriyle, neredeyse ders olarak okunsun diye tasarlanmış birer antitez örneği ortaya koyarlar: biri ağır, öbürü hafif; biri hantal, öbürü esnek; biri tutuk, öbürü cıvıl cıvıl; birinin sınırları dumura uğramış gibi, öbürününkiler kıpır kıpır bir huzursuzluk içinde. Ruhlarının daha da derinine girilirse: biri kararsız, öbürü karar vermekte aceleci; biri ağır düşünen, öbürü aklına estiği gibi evet ya da hayır diyen; biri bağınazca dindar, öbürü dünya aşkıyla mutlu; biri tevazu derecesinde alçakgönüllü, öbürü cilveli bir kendinden eminlik içinde; biri kılı kırk yaran, öbürü tam bir boşvermişlik içinde; biri aşırı ciddi, öbürü ölçüsüzce oyunbaz; biri kendi derin düşüncelerine gark olup dibi boylarken öbürü köpük ve dalgaların oyunu gibi. Biri kendini yalnızken en rahat hisseder, öbürü bir topluluğun curcunası içinde; biri hayvansı bir kayıtsızlıkla zevk alarak çok yemeyi ve ağır şaraplar içmeyi sever, öbürü şaraba asla elini sürmez, az yer, çabucak yer. Birinin ortamı uykudur, öbürünün dans; birinin dünyası gün, öbürünün gece; böyle olunca, ikisinin hayat saatinin yelkovanı, güneşle ay gibi, sürekli birbirine aykırı gider. Saat on birde XVI. Louis uykuya yatarken, Marie-Antoinette daha yeni yeni canlanmaya başlar, bugün oyun salonuna, yarın bir baloya, hep başka bir yere; kocası sabahleyin saatlerce av peşinde koşmuşken, o daha yeni yataktan kalkmaya davranır. İkisinin alışkanlıkları, eğilimleri, günlük planları hiçbir konuda, hiçbir noktada buluşmaz; aslında Marie-Antoinette ile XVI. Louis yaşamlarının büyük bir kısmını ayrı hayatlar olarak geçirirler, tıpkı (Maria Theresia’nın hiç de hoşlanmadığı üzere) neredeyse her zaman lit à part, yani ayrı yataklarda yattıkları gibi.

Kötü, kavgalı, sinirli, güçbela yürütülen bir evlilik yani, öyle mi? Hiç de değil! Tersine, alabildiğine rahat, memnunluk içinde bir evlilik – hele başlangıçtaki erkeklik hatası ve ardından gelen, bildiğimiz o utanç verici sonuçları olmasaydı, buna tamamen mutlu bir evlilik bile denebilirdi. Çünkü gerilimlerin doğabilmesi için iki taraftan da belli

bir güce ihtiyaç vardır, bir iradenin karşı iradeye, katılığın katılığa direnmesi gerekir. Fakat bu ikisi, Marie-Antoinette ile XVI. Louis, her türlü sürtüşmeden ve gerilimden kaçmaktadır; erkek bedensel kayıtsızlıktan, kadın ise ruhsal kayıtsızlıktan ötürü. “Benim zevkim, kralınkiyle aynı değil,” diye anlatmaktadır Marie-Antoinette bir mektubunda rahat bir tavırla, “o avdan ve mekanik işlerden başka bir şeye ilgi duymuyor... Siz de teslim edersiniz ki, benim demirci atölyesinde duruşum pek de zarafet örneği olmayacaktır. Orada olmak beni bir Vulcanus<sup>61</sup> yapmaz, bir Venüs rolü ise herhalde kocamı öbür eğilimlerimden bile az hoşnut edecektir.” Diğer yandan XVI. Louis de, karısının eğlencelerinin bütün o hayhuyunu, patırtılı havasını hiç de kendi mizacına uygun bulmaz, fakat bu sünepe adamın ona dur demeye ne iradesi ne de gücü yeter; karısının ölçsüzlüklerini babacan bir gülümsemeyle karşılar ve bu kadar hayranlık uyandıran, büyüleyici bir karısı olduğu için aslında gurur duyar. Olur da bulanık duyumlaması bir titreşime olanak verirse o zaman bu dürüst adam kendi usulünce –yani ağırkanlılıkla ve dürüstçe saygı göstererek– bütün iradesini güzel ve akılcı kendinden üstün karısına hayranlıkla teslim etmiş bir halde, kendi değerinin daha düşük olduğunun farkındalığıyla, ona gölge etmemek için kenara çekilir. O ise bu kullanışlı kocayı hafif ve içinde kötülük olmayan bir alayla karşılar; çünkü o da kocasını belli, anlayışlı bir tarz içinde sevmektedir, hani insanın, arada bir kaşyıp okşadığı, asla hırlamayan, mızırdanmayan ve şefkatlice bir itaatle en küçük bir işaretin gereğini yerine getiren, kocaman, uzun tüylü bir Senbernar’ı sevmesi gibi... Bu ağırkanlı, iyi yaratığa sürgit dargın duramaz, en başta minnettarlığından dolayı. Çünkü kocası onun canının istediği gibi davranmasına izin vermekte, varlığının istendiğini hissetmiyorsa incelik gösterip çekilmekte, haber vermeden asla odasına girmemektedir, ideal bir kocadır, kendisi tutumlu olduğu halde, her seferinde onun borçlarını ödemekte, her şeye sahip olmasına izin vermektedir, hatta sonunda bir âşığa bile. Beraber geçirdikleri hayat uzadıkça, Marie-Antoinette’in, kocasının bütün zayıflıklarının ardındaki o alabildiğine dürüst karakterine duyduğu saygı da bir o kadar artmaktadır. Diplomatça ayarlanmış evlilik yavaş yavaş gerçek bir arkadaşlığa, iyi ve candan bir beraberliğe, en azından o dönemin hükümdar evliliklerinin çoğunda görülenden daha samimi bir beraberliğe dönüşmektedir.

Yalnızca aşk sözcüğünü, bu büyük ve kutsal sözcüğü bu konuda hiç sarf etmemek daha yerinde olur. Erkeksilikten yoksun olan Louis’de, gerçek aşk için gereken yürek enerjisi eksiktir; öte yandan Marie-Antoinette’in ona karşı hissettiği eğilim de haddinden fazla merhamet, haddinden fazla küçümseme, haddinden fazla hoşgörü içermektedir; öyle ki, bu yavan karışıma artık aşk denemez. Narin bir sinir donanımına sahip bu kadın, görev duygusuyla ve devletin yüce çıkarlarına uyararak kendini bedenen kocasına verebilmiş, vermek zorunda kalmıştır; fakat bu hantal, rahatına düşkün, duygu tembeli adamın, bu Falstaff’ın<sup>62</sup>, şen Madam Fluth’un içinde erotik gerilimler uyandırabileceğini ya da onu doyurabileceğini düşünmek düpedüz saçmalık olur. “Ona karşı hiç aşk duymuyor,” haberini verir Viyana’ya, Paris’te misafir olan II. Joseph kısa ve özlü bir şekilde; öte yandan Marie, annesine, Tanrı’nın kendisine koca olarak bahşettiğinin üç erkek kardeş içinde yine de en iyisi olduğunu yazarken, kaleminden kaçıreren bu “yine de” bilinçli olarak yazmak isteyeceğinden çok daha fazlasını açık etmektedir, şöyle ki: “Talihime daha iyi bir koca düşmediği için, bu ahlaklı, dürüst koca, yedekler arasında ‘yine de’ en kabul

edilebilir oluyor.” İşte bu tek sözcük, ilişkilerinin bütün o yavan havasını aktarmaktadır. Sonuçta Maria Theresia da bu esnek evlilik anlayışına razı olmayacak gibi değildir, öyle ya, Parma’daki öbür kızından çok daha berbat haberler gelmektedir, ama keşke Marie-Antoinette hareketlerine kendini olduğundan başka gösterme sanatını biraz olsun katabilse, kral kocasını erkeklik bakımından sıfır olarak, ihmal edilebilir bir nicelik olarak gördüğünü başkalarının gözünden saklamayı keşke daha iyi bilseydi! Fakat Marie-Antoinette –işte Maria Theresia kızının bu hatasını affedemez– görünüşü kurtarmayı, dolayısıyla kocasının şerefini kurtarmayı akıl edememektedir; iyi ki böyle önü ardı düşünülmeden edilivermiş laflarından birini zararsız hale getiren bir annesi vardır. Devlet dostlarından biri, Kont Rosenberg, Versailles’a misafir gelmiştir; Marie-Antoinette bu yaşlı, kibar ve nazik beyi çok sever ve ona öyle bir güven duymaya başlar ki, Viyana’ya döndüğünde arkasından neşeli bir gevezelik mektubu yazıp Choiseul Dükü huzuruna çıkmayı arzu ettiğinde, kocasını nasıl belli etmeden ahmak yerine koyduğunu anlatır. “Onu, Kral’a haber vermeden görmediğimi söylersem inanacaksınız tabii. Fakat Kral’ın iznini alıyor gibi görünmemek için nasıl bir hüner gösterdiğimi tasavvur edemezsiniz. Mösyö Choiseul’ü görmek istediğimi, fakat yalnızca hangi gün göreceğimi bilemediğimi söyledim ve bu işi de o kadar iyi yaptım ki, zavallı adam (le pauvre homme) onu görebileceğim en uygun saati kendi arayıp buldu. Kanımca, bu işte kadın olarak hakkımı iyi değerlendirmiş olmanın dışında bir şey yapmış değilim.” Marie-Antoinette’in kaleminden pauvre homme lafı alabildiğine rahat bir şekilde dökülvermiştir, hiçbir ikirciğe düşmeden mektubu mühürler; çünkü yalnızca hoş bir hikâye anlattığını sanmaktadır, onun kalbinin dilinde pauvre homme da bütün iyi niyetiyle, yalnızca “iyi yürekli adamcağız” demektir. Fakat sempati, merhamet ve küçümseme karışımı bu söz, Viyana’da başka türlü okunur. Maria Theresia, Fransa Kraliçesi bir özel mektubunda Fransa Kralı’nı, Hıristiyanlığın en üst efendisini açıkça pauvre homme olarak adlandırır ve kocasının şahsında hükümdara saygı göstermez ve yüceltmezse, bunun ne kadar tehlikeli bir densizlik olacağını hemen görür. Başında kavak yelleri esen bu kız, o Lamballe’lerin, Polignac’ların dört döndüğü bahçe partilerinde ve danslı eğlencelerinde Fransa’nın hükümdarı üzerine genç kavalyeler ne alaylı laflar ediyordur kim bilir! Viyana’da hemen katı bir danışma meclisi toplanır ve Marie-Antoinette’e –Avusturya imparatorluk arşivinin yayınlanmasına onyıllar boyunca izin vermeyeceği– kararlı bir mektup yazılır. “Kont Rosenberg’e yazdığın mektubun benim canımı alabildiğine sıkıldığını saklayacak değilim,” diye azarlamaktadır yaşlı imparatoriçe üstüne düşeni unutmuş olan kızını.

Bu ne biçim bir ifade tarzı, ne biçim bir hafiflik! Nerede kaldı Arşidüşes Marie-Antoinette’in o iyi, o yumuşak, o fedakâr yüreği? O yüreğin olduğu yerde şimdi yalnızca entrikalar, küçük nefretler, alay ve istihza görüyorum; öyle bir entrika ki, aynı rolü bir Pompadour ya da bir Dubarry oynayabilir ama bir prenses oynayamaz; hele Habsburg-Lorraine Hanedanı’ndan, içi iyilik ve kadirşinaslık dolu bir prenses asla. Kendini eğlencelere ve o gülünç modalara kaptırdığın bu kıştan beri, kazandığın hızlı başarı ve etrafını saran pohpohlamalar bana devamlı ürküntü verdi. Yanında Kral olmaksızın ya da onun bunu tasvip etmeyip yalnızca yumuşak başlılığından dolayı sana refakat ettiğini ya da izin verdiğini bilmene rağmen, eğlenceden eğlenceye koşuşturman, bütün bunlar daha önce yazdığım mektuplarımda haklı bir huzursuzluğu ifade etmeme neden olmuştu. Bu mektubunda endişemin

yalnızca teyit edildiğini görüyorum. Bu ne biçim bir lisan! Le pauvre homme! Nerede kaldı onun bunca müsamahasına hürmet ve şükran? Daha söyleyecek çok şey olmasına rağmen sözü burada kesiyorum ve gerisini senin kendi muhakemene bırakıyorum. (...) Fakat bundan sonra da böyle haddini bilmezliklerini fark edecek olursam, artık susamayacağım; çünkü seni susamayacak kadar çok seviyorum ve böyle şeylerin olacağını ne yazık ki her zamankinden daha çok öngörebiliyorum, çünkü senin ne kadar havai, ne kadar fevri ve ne kadar düşüncesiz olduğunu biliyorum. Mutluluğun çok çabuk sona erebilir ve bu halin seni kendi kabahatinin neden olacağı en büyüğünden bir felakete sürükleyebilir ve bütün olan, sana ciddi hiçbir meşgale imkânı bahşetmeyen o müthiş eğlence düşkünlüğünün sonucunda olur. Nasıl kitaplar okuyorsun ki? Sonra da her şeye, en önemli işlere ve bakanların seçimine karışmaya cesaret ediyorsun?... Vermond ile Mercy canını sıkışa benziyor, çünkü o aşağılık dalkavukları taklit etmiyorlar, çünkü seni eğlendirip zaaflarından faydalanmak değil, mesut etmek istiyorlar. Günün birinde bunu anlayacaksın, fakat çok geç olacak. Ben bu âni yaşamak zorunda kalmayacağımı umut eder ve Tanrı'dan günlerimi mümkün olduğu kadar çabuk sona erdirmesini dilerim; çünkü artık sana faydam dokunamaz, çünkü son ânıma kadar üzerine titreyerek seveceğim çocuğumu kaybetmeye ve onun mutsuz olduğunu görmeye tahammül edemem.

Abartmıyor mu, pek erkenden bir felaket haberciliği yapmıyor mu, üstelik yalnızca, biraz aşırılıkla ama şaka olarak söylenmiş bir pauvre homme lafı yüzünden? Fakat Maria Theresia için bu durumda önemli olan, tesadüfen edilmiş bu söz değil, bir belirtidir. Bu söylenen, XVI. Louis'nin kendi evliliğinde ve bütün saray çevresinde ne kadar az hürmet gördüğünün onun gözü önünde aniden, bir şimşek aydınlığıyla belirmesine yol açmıştır. İçten içe tedirgin olur. Bir devlette hükümdara saygısızlık bu kadar ilerleyip taşıyıcı direklerden en sağlamının, kendi ailesinin altını oymuşsa, öbür direkler nasıl destek olsun, sütunlar fırtınaya nasıl karşı dursun? Tehdit altındaki bir monarşi, hükümdarı olmadan varlığını nasıl sürdürsün; bir taht, kraliyet fikrini ne kanında, ne beyninde, ne kalbinde hissetmeden, yalnızca figüranlık yapan kimselerin elinde nasıl devam etsin? Zayıf bir kralla umursamaz bir kraliçe, biri düşünmekte fazlasıyla ürkek, öbürü fazlasıyla düşüncesiz, bu iki disiplinsiz insan, hanedanlarını içinde tehditkârlık biriktiren bir devre karşı nasıl korusun? Gerçekte kızına karşı hiç mi hiç öfkelenmiş değildir yaşlı imparatoriçe, yalnızca onun hesabına endişelenmiştir.

Gerçekten de bu iki çocuğa nasıl kızabilir, onları nasıl yargılayabilir ki? Onlara karşı iddia makamını oluşturan meclis bile, bu "zavallı adam"a despotluk ve kötülük yakıştırmakta ciddi olarak zorlanmıştır; ikisinin de ruhlarının temelinde bakıldığında bir dirhem kötülük yoktur ve –vasat doğalarda çoğunlukla öyle olduğu gibi– sertlik, gaddarlık, hatta şeref düşkünlüğü ya da adice bir kibir bile yoktur. Fakat meziyetleri de orta karar bir burjuvanın düzeyini ne yazık ki aşmamaktadır. Samimi bir halim selimlik, gevşekçe bir göz yumma, ılımlı bir iyi niyet. Kendileri kadar vasat bir devre rastlamış olsalardı, mevkilerini şerefle doldurur, pekâlâ idare ederlerdi. Fakat dramatik bir biçimde uçlara varmış bir çağın karşısına, kendi içlerinde bir dönüşüm geçirerek, kalplerinin bu çağa denk düşecek yüceliğini çıkarmak gerektiğini ne Marie-Antoinette ne de Louis bilebilmiştir; yapabildikleri daha çok, dürüstçe ölmek olmuştur, güçlü ve kahramanca yaşamak değil. İnsanı yakalayan, efendisi olmayı beceremediği kadar olur her zaman – her yenilgi bir nedenden ve bir hatadan kaynaklanır. Marie-Antoinette ile XVI. Louis'nin

durumunda ise yargının ölçüsünü bilgece bulan, Goethe olmuştur:

Ne diye süpürölüp atılır  
Böyle kapı dışarı, bir kral?  
Eğer gerçekten hükümdar olsalardı,  
Halel gelmezdi kıllarına.

**59.** (Fr.) Gelmiş geçmiş en biçimsiz duruş. (Y.N.)

**60.** (Fr.) Onsekizinci (yüzyıl). (Ç.N.)

**61.** Roma mitolojisinde ateş ve yanardağların tanrısı. (Y.N.)

**62.** Shakespeare'in *Windsor'un Şen Kadınları* oyununun kahramanı olan şişman şövalye. Madam Fluth da oyunun başkarakterlerinden biridir. (Y.N.)

# Rokokonun kraliçesi

Avusturya'nın ezeli düşmanı Büyük Friedrich eski rakibi Maria Theresia'nın kızı Marie-Antoinette Fransız tahtına çıktığında huzursuzlanır. Prusya elçisine, Marie-Antoinette'in politik planları hakkında esaslıca bir şeyler öğrenmeye çalışması için mektup üstüne mektup gönderir. Gerçekten de onun için tehlike büyüktür. Fransız diplomasisinin bütün iplerinin yalnızca onun eline geçmesi için Marie-Antoinette'in istemesi, birazcık gayret göstermesi yetecektir; Avrupa, üç kadının hâkimiyeti altına girecektir, Maria Theresia'nın, Marie-Antoinette'in ve Rusya' da ise Yekaterina'nın. Fakat Prusya'nın talihine –ve berikin talihsizliğine– bakın ki, Marie-Antoinette'e, dünya tarihini etkileyecek bu büyük görev hiç mi hiç çekici gelmemektedir, zamanı anlamak gibi bir derdi yoktur, istediği yalnızca zamanını geçirmektir; elleri taca kayıtsızca, bir oyuncakmış gibi uzanır. İsteddiği, kucağına düşen güçten faydalanmak yerine, yalnızca tat almaktır.

Bu, Marie-Antoinette'in daha en başından beri işlediği vahim bir hatadır. Zafere kadın olarak ulaşmak istemiştir, kraliçe olarak değil; küçük, kadınca zaferleri ona büyük ve dünya tarihini etkileyecek zaferlerden daha değerli gelmiştir; ayrıca oyun düşkünü gönlü kraliyet fikrine manevi bir içerik değil, yalnızca mükemmel bir biçim katabildiği için, büyük bir görev ellerinin arasından kayıp gitmiş, bugün var yarın yok bir oyuna, yüksek bir mevkinin canlandırıldığı bir tiyatro rolüne dönüşmüştür; kraliçe olmak demek, Marie-Antoinette için on beş havai yıl boyunca yalnızca ama yalnızca şu anlamı taşımıştır: bir sarayın en şık, en koket, en iyi giyinen, en çok şımartılan ve her şeyden önce, en çok eğlenen kadını olarak hayranlık toplamak, zarafet konusunda otorite olmak, doğallıktan alabildiğine uzaklaşmış ve dünya benim diyen o sosyete dünyasının gündemi belirleyen seçkini olmak. Yirmi yıl boyunca, Versailles'daki, bir Japon çiçek köprüsü gibi uçurum üzerine kurulmuş özel sahnesinde, kendine âşık bir halde, mükemmel bir rokoko kraliçesi rolünü primadonna olarak, özenli bir üslup ve çekicilik göstererek oynamıştır.

Fakat ne kadar zavallıca bir repertuvarla yetinecektir bu sosyete komedisi: birkaç küçük, kaçamak koketlik, cılız birkaç entrika, pek az ruh ve pek çok dans. Bu oyunlarda ve oynaşmalarda yanında kral namına gerçek bir eş, karşıtı olarak gerçekten kahraman bir rakip yoktur, etrafını hep o aynı, can sıkıntısı çeken züppe gözbağcı takımı sarmıştır ve bu arada, parmaklıkları altın kaplamalı kapıların dışında halk, milyonlarca insan, sabırla kraliçesini beklemektedir. Ama bu gözleri kamaşmış kadın, rolünden vazgeçmez, o deli gönlünü durmadan yeni fasa fisolarla ayartılar peşinde koşturmaya devam eder; hatta Paris'ten bu yana doğru top gürlemeleri Versailles'ın bahçelerini geçip gelmeye başladığında bile oyununu bırakmaz. Ancak devrim kendisini bu küçücük rokoko sahnesinden dünya tarihinin büyük ve trajik sahnesine zorla çekip götürdüğü zaman, yaptığı dev hatayı anlar: Yirmi yıl boyunca çok ufak bir rol seçmiştir kendine, soubrette,<sup>63</sup> salon hanımı rolü, üstelik kader kendisine bir kahraman kadın rolü oynayacak kuvveti ve ruh gücünü vermişken. Bu hatayı geç anlar fakat çok geç de değil. Çünkü tam kraliçe rolünü oynayarak yaşamasının değil, ölmesinin söz konusu olduğu anda, o pastoral komedinin trajik kapanış oyununda gerçek bir azamete ulaşır. Marie-Antoinette ancak

oyun ciddiyete dönüp başından taç alındığı zaman bütün yüreğiyle kraliçe olur.

Marie-Antoinette'in yaklaşık yirmi yıl boyunca özünden önemli olanı fasa fisoya, görevi zevke, ağırı hafife, Fransa'yı o küçük Versailles'a, gerçek dünyayı kendi oyun dünyasına feda etmekle işlediği bu düşünce –daha doğrusu düşüncesizlik– hatası, bu tarihî hata kolay kolay akla sığar gibi değildir. Bu hatayı anlamsızlığı içinde elle tutulur, gözle görülür bir şekilde kavrayabilmek için, insan eline Fransa'nın haritasını almalı ve üzerinde, Marie-Antoinette'in yirmi yıllık hükümranlığını geçirdiği o ufacık mekânı işaretlemelidir. Sonuç şaşırtıcı olacaktır. Çünkü bu daire o kadar küçüktür ki, orta boy bir haritanın üzerinde neredeyse küçücük bir nokta kadar kalır. Versailles, Trianon, Marly, Fontainebleau, Saint-Cloud, Rambouillet. Gülünç derecede küçük, birkaç saatte kat edilebilen bir çevre içindeki altı saray arasında gidip gelmiştir o sürekli hareket halindeki can sıkıntısının altın topacı. Marie-Antoinette bir kere olsun, ne mekânsal ne de düşünsel olarak şeytanların en ahmağı olan eğlence şeytanının kendisini esir tuttuğu bu beşgenin dışına çıkma gereğini duymaz. Fransa Kraliçesi'nin, bir yüzyılın neredeyse beşte biri kadar bir zaman içinde bir kere olsun kendi devletini tanımak, başında olduğu vilayetleri, kıyılarına vuran denizi, dağları, kaleleri, şehirleri, katedralleri, o geniş ve çeşitlilik gösteren ülkeyi görme arzusunun peşine düştüğü olmamıştır. Bir kere olsun, aylıklığından bir saat zaman çalıp tebaasından bir kişinin yanına uğramaz, hatta o insanları düşünmez bile, bir kere olsun bir burjuva evine girmez: Kendi asil çevresinin dışında gerçekten var olan bu dünya, kendisi için fiilen mevcut değildir. Paris'in opera binasını olanca fakirlik ve memnuniyetsizliğiyle devasa bir kentin çepeçevre sardığını, Trianon'un içinde Çin ördeklerinin, besili kuğu ve tavusların yüzdüğü havuzlarının arkasında, saray mimarlarının tertemiz, güzel tasarımlarıyla kurduğu Hameau adlı göstermelik köyün arkasında gerçek köy evlerinin dökülmekte olduğunu ve ambarların boş durduğunu, sarayın parklarının altın kaplamalı parmaklıklarının ardında milyonlarca insanın çalıştığını, açlık çektiğini ve umut ettiğini hiç bilmemiştir Marie-Antoinette. Belki de ancak bu dünyanın trajik durumunu ve hüznünü bilmeme ve bilmek istememe hali rokokoya o büyüleyici zarafetini, o hafif, tasasız çekiciliğini verebilmiştir; ancak dünyanın ciddiyetini bilmeyen kişi böyle bir mutluluğu oynayabilir. Fakat halkını unutan bir kraliçe, riski büyük bir oyuna giriyor demektir. Tek bir soru Marie-Antoinette'e dünyanın kapılarını açabilirdi; fakat o bu soruyu sormak istememiştir. Çağına bir göz atabilir ve durumu kavrayabilirdi, fakat o kavramak istememiştir. Kendi masun köşesinde neşeli, genç ve rahatsız edilmeden kalmak istemiştir. Yanıltıcı bir ışığın peşinden koşar gibi, dur durak bilmeden bir daire üzerinde dolanıp durur ve sarayının kuklalarıyla birlikte, yapay bir kültürün ortasında, hayatının can alıcı ve bir daha geri getirilmesi mümkün olmayan yıllarını ıskalar.

Budur onun hatası, inkâr edilemeyecek hatası: kıyas kabul etmez havailiğiyle tarihin en zorlu görevinin başına ve yumuşak bir yürekle yüzyılın en sert çekişmesinin ortasına oturmak. İnkâr edilemez bir hatadır ama yine de ağır bir hata değildir; çünkü yapılmasına yol açan ayartının ölçüsü daha güçlü bir karakterin de pek direnemeyeceği kadar büyüktür. Çocuk odasından zifaf yatağına çekilip alınmış, bir sarayın arka odalarından bir gece içinde iktidarın en yücesine, neredeyse hâlâ rüya görürken çağrılmış, daha hazır olmayan, daha ruhen uyanmamış, içinde kötülük bulunmayan, olağanüstü bir güce de, olağanüstü

bir uyanıklığa da sahip olmayan bu karakter birdenbire kendisini etrafını gezegenlerin hayranlıklar sergileyen dansıyla sarılı olarak bulmuştur; hem ne kadar da beceriklidir bu Dix-huitième nesli, genç bir kadının aklını çelme konusunda! Leziz övgülerden oluşan zehirlerini hazırlamada ne kadar sinsice bir eğitimden geçmiştir, fasa fisoyla hayran bırakma hünerini uygulamada nasıl da yeni yeni icatlar ortaya koyabilmektedir, hoppalık okulundan ve Phaiakların<sup>64</sup> hayatı hafife alma sanatından ne büyük bir maharetle çırak çıkmıştır! Ruhun nasıl ayartılacağı, nasıl zayıflatılacağı konusunda tecrübeli mi tecrübeli olan saraylılar, çiçeği burnunda, merakı henüz kendini tanımaya yönelik bu kızcağızı daha baştan büyücü çemberlerinin içine alıvermiştir. Marie-Antoinette'in ayakları kraliçeliğinin ilk gününden itibaren ölçsüz bir tapınmanın yaydığı bir tütsü dumanı içinde yerden kesilir. Ne söylerse akıllıca bulunur, ne yaparsa kanun olur, ne isterse yerine getirilir. Aklına öyle esmiştir, hemen yarın moda olur. Bir çılgınlık yapmıştır, bütün bir saray coşkuyla taklit eder. Onun yakınlığı bütün bu kendini beğenmiş, hırslı sürü için bir güneştir, bakışı bir armağan, gülümsemesi mutluluk bağışlama, gelişi bayram olur; bir kabul veriyorsa bütün hanımlar, en yaşlıları da, en gençleri de, en kibarları da, saraya daha yeni kabul edilmişleri de, Tanrı aşkına, onun dikkatini bir saniye için üzerlerine çekebilmek, bir küçük iltifatını, bir sözünü yakalayabilmek, bu da olmazsa hiç değilse fark edilmek, geri planda kalmamak için en zorlamalı, en neşeli, en gülünç, en olmayacak zahmetlere girmektedir. Yollarda ise halk yine akın akın dizilip önüne çıkmakta, coşkuyla haykırmakta, tiyatrodaki en öndeki koltuktan en arkadakine kadar bütün seyirci kalabalığı ayağa kalkmaktadır, zaten aynaların karşısından yürüyüp geçerken kendi de görmektedir, işte: şahane elbiseleriyle, kendi zaferinin şevkiyle salınan alımlı bir kadın, tasasız ve mutlu, sarayın en güzelleri kadar güzel, onun için de –öyle ya, o bu sarayı dünyayla karıştırmaktadır– yeryüzündeki en güzel kadın. İnsan çocuksu bir yürekle, vasat bir güçle nasıl savunsun kendini, böylesine sarhoş edici, duygunun bütün keskin ve tatlı özsularınının karışımından, erkeklerin hayran bakışlarından, kadınların gıptalarından, halkın fedakârlığından, kendi gururundan oluşan bir mutluluk iksirine karşı? İnsan nasıl hafifliğe kaçmaz, her şey bu kadar kolay, bu kadar hafifse? Para durup durup yeniden kâğıt parçacıkları şeklinde uçup geliyorsa ve tek bir sözcük, bu pusulaların üzerine bir “Payez”<sup>65</sup> çiziktiriliverdi mi, dükaların binlercesi yuvarlanıp eline düşüyor ve bunların büyüyle ortada değerli taşlar, bahçeler, saraylar beliriveriyorsa? Mutluluğun ılık havası o kadar tatlıysa ve bütün sınırları gevşetiyorsa? Nasıl tasalarını unutmaz da insan yüreği hafiflemez, gökten böylesine kanatlar iner de o genç, pırıl pırıl omuzlara yapışırsa? Nasıl ayaklarının altındaki zemini kaybetmez, böyle bir ayartı insanı kapıp götürürse?

Hayata bakışındaki bu havailik, tarih açısından bakıldığında, kuşkusuz onun hatası, ama aynı zamanda bütün kuşağının da hatasıydı: Marie-Antoinette tam da döneminin ruhuyla tamamen bütünleşmesiyle Dix-huitième'in tipik bir temsilcisi olmuştur. Rokoko, eski mi eski bir kültürün bu doğallığını iyice kaybetmiş, bu en narin çiçeği, bu zarif ve aylak ellerin, oyunbaz ve incelmış ruhun yüzyılı, batıp gitmeden önce bir şekil almak istemişti. Oysa hiçbir kral, hiçbir erkek, tarihin albümünde bu hanımlara özgü yüzyılı temsil edemezdi – yalnızca bir kadın, bir kraliçe biçiminde gözle görülür kılabilirdi kendini bu çağ; işte Marie-Antoinette, bu rokoko kraliçesinin tam bir örneği oldu. Tasasızların en tasasız, müsriflerin en müsrifi, kibar ve koket kadınlar arasında en narin



ve hoppa, en bilinçlice koket olan bu kadın, Dix-huitième'in âdetlerini ve sanatkârane hayat tarzını kendi şahsında neredeyse bir belgenin açık seçikliğiyle ve unutulmaz bir biçimde dile getirmiştir. "İmkânı yok," der Madame Staël onun hakkında, "nezaketin içine bundan çok zarafet ve iyilik konulamaz. İnsanlarla öyle bir haşır neşir olma tarzı var ki, bu tarz kendisinin kraliçe olduğunu unutmasına asla izin vermiyor, ama o hep unutmuş gibi davranıyor." Marie-Antoinette'in hayatıyla oynayışı çok narin, kırılğan bir müzik aletini çalmasına benzemiştir. Bütün zamanların büyük insanlarından olmak yerine, kendi zamanının alabildiğine tipik insanı olmuştur; bir yandan içindeki gücü anlamsız bir şekilde çarçur ederken yine de bir anlamı yerine getirmiştir: Dix-huitième onun şahsında olgunlaşmış, onunla birlikte sona ermiştir.

Sabahları kendine ait Versailles Sarayı'nda uyandığında, bir rokoko kraliçesinin ilk kaygısı ne olur? Kentten, devletten gelen haberler mi? Elçilerin ulaştırdığı, orduların zafer haberleri mi, İngiltere'ye savaş ilan edilip edilmediği mi? Hiç de değil. Marie-Antoinette her zamanki gibi ancak sabahın dördünde ya da beşinde eve dönmüştür – pek az uyumuştur, o huzursuzluğuyla fazla dinlenmeye ihtiyacı yoktur; şimdi önemli bir törenle gün başlamaktadır. Gardırobundan sorumlu başnedime birkaç gömlek, mendil ve havluyla sabah tuvaleti için odaya girer, yanında birinci oda hizmetçisi kadın. Bu kadın eğilerek Kraliçe'ye bakması için bir dosya uzatır: içine gardıropta bulunan bütün tuvaletlerin küçük kumaş örneklerinin iğnelenmiş olduğu bir dosya. Marie-Antoinette bugün hangi ropları giyeceğine karar verecektir: Ne güç, ne sorumluluk isteyen bir seçimdir bu; çünkü her mevsim için on iki yeni resmî elbise, on iki fantezi elbise, on iki tören elbisesi öngörülmüştür, her yıl yeniden alınan yüzlerce öbür elbise bu sayıya dahil değildir (Bir moda kraliçesinin aynı robu bir kereden çok giymesinin nasıl bir yüz karası olacağı düşünölsün!) Bunlara ek olarak, bir terzi ve gardırop hizmetçisi kadınlar ordusunu işe koşan ve sabahlıklar, lizözler, dantelli mendiller, işlemeli atkılar, başlıklar, mantolar, kemerler, eldivenler, çoraplar ve iç çamaşırlarından oluşan bir mühimmat deposu. Seçim genellikle uzun sürer: Nihayet, Marie-Antoinette'in o gün için arzu buyurduğu tuvaletlerin örneklerine topluiğneyle işaret konur, kabul için resmî elbise, öğleden sonra için sade bir elbise, akşam için büyük tuvalet. İlk endişe giderilmiştir, kumaş örneklerinin olduğu defter götürölür, seçilen elbiselerin kendileri getirilir.

Tuvalete verilen bu büyük önem karşısında, en üst modacının, o ilahî Matmazel Bertin'in Marie-Antoinette üzerinde bütün bakanlarından daha etkili olmasında şaşılacak bir şey yoktur, sonuçta bakanların yerine düzinelerce yenisi konulabilir, ama modacı bir tanedir, eşsizdir. Kökeni bakımından, halkın en alt sınıfından gelen, yalnızca sıradan bir şapka yapımcısı olan, kaba saba, kendine güveni tam, bileği güçlü ve kibar olmaktan çok bayağı tavırlı bu kadın, bu haute couture ustası kadın Kraliçe'yi büsbütün avucunun içine almıştır. Onun yüzünden, asıl devrimden on sekiz yıl önce Versailles'da bir saray devrimi yapılır: Matmazel Bertin, saray adabının, burjuva kökenli birinin Kraliçe'nin petits cabinets'sine<sup>66</sup> girmesine ilişkin yasağını yürürlükten kaldırır; bu sanatçı kendi alanında, Voltaire'in ve dönemin bütün şair ve ressamlarının asla başaramadığı bir şerefe nail olur: Kraliçe tarafından yalnız olarak kabul edilmek. Haftada iki kere yeni desenleriyle çıkageldiği zaman, Marie-Antoinette yanındaki saray hanımlarını bırakıverir ve bu

saygıdeğer sanatçıyla gizli bir görüşme yapmak için özel dairesine, kapalı kapılar ardına çekilir, onunla birlikte yeni, çılgınlığından henüz bir şey kaybetmemiş bir modayı dünün modası olarak bırakıvermek üzere. Tabii ki, işini bilen biri olan modacı kadın, böyle bir zaferi kendi kesesine yarayacak biçimde kullanmasını da bilecektir. Marie-Antoinette’i bizzat en büyük masraflara sokmaktan başka, bütün sarayı ve asiller takımını da haraca keser: Saint-Honoré Caddesi’ndeki dükkânının üstüne dev gibi harflerle “Kraliçelerinin Terzisi” unvanını yazdırır ve beklettiği müşterilerine, küçük dağları yaratmış olmanın verdiği bir umursamazlıkla, “Majesteleriyle çalışıyordum da...” mazeretini ileri sürer. Çok geçmeden, yanında terzi ve işlemecilerden oluşan koca bir kadınlar alayını çalıştırmaya başlayacaktır; çünkü Kraliçe ne kadar şık giyinirse, öbür hanımlar da buna denk bir tezcanlılıkla ondan geri kalmamaya çalışmaktadır. Bazıları bu sadakatsiz büyücüyü, kocaman altınlarla yoldan çıkarıp kendilerine daha Kraliçe’nin bile giymediği bir model çizmesini sağlarlar. Tuvalet lüksü bir hastalık gibi yayılır. Ülkedeki huzursuzluklar, Parlamento’yla olan çekişmeler, İngiltere’yle savaş bu zarafet budalası saray toplumunu Matmazel Bertin’in moda olmasını sağladığı yeni pire kahverengisi kadar ya da çemberli tarlatanın özellikle cüretkâr kıvrımlı bir tournure’ü<sup>67</sup> ya da Lyon’da ilk defa üretilen bir ipek türü kadar heyecanlandırmamaktadır. Benim diyen her hanım, bu çığrından çıkmış maymunlar dansına ayak uydurma yükümlülüğünü hissetmektedir; kocalardan biri içini çekerek şöyle şikâyet eder: “Fransa’da kadınlar hiçbir zaman kendilerini gülünçleştirmek için bu kadar çok para dökmemiştir.”

Fakat bu ortamda kraliçe olmayı Marie-Antoinette kendisinin asli görevi saymaktadır. Tahta geçeli üç ay olmuştur ki, o küçük prenses şık dünyanın moda mankeni katına erişmiş, bütün kostümlerin ve saç biçimlerinin modelini belirleyen kadın olmuştur; zaferi salondan salona, saraydan saraya uçarcasına yayılmaktadır. Tabii, ünü Viyana’ya kadar da ulaşmıştır, oradansa hoşnutsuz bir yankı gelir. Kızı için daha saygın görevler arzu etmiş olan Maria Theresia, kızını modaaya uygun şekilde süslenmiş ve –sanki Fransa Kraliçesi’ne değil de bir tiyatro oyuncusuna aitmişçesine– abartılı bir şaşaa içinde gösteren bir resmi, kızarak elçisine geri gönderir. Kızına öfke içinde, tabii her zaman olduğu gibi boşu boşuna uyarılar yağdırır:

Biliyorsun ki, ben daima insanın modayı ölçülü bir tarzda takip etmesi, fakat asla abartmaması gerektiğini savunmuşumdur. Genç, güzel bir kadın, zarif bir kraliçe bütün bu saçmalığa ihtiyaç göstermez, bilakis, giyim sadeliği ona daha iyi yakışır ve böylesi kraliçe olarak onun mevkiine daha uygundur. Yol gösteren o olduğu için, bütün dünya onun en küçük hatalarını bile benimsemek için uğraşacaktır. Fakat ben, ki küçük kraliçemi seviyorum ve attığı her adımı takip ediyorum, onun dikkatini işlediği bu küçük hafifliğe çekmekten geri duramayacağım.

Sabahları ikinci kaygı: saç. Ne mutlu ki, burada da yüce bir sanatçı emre amadedir, Mösyö Léonhard, rokokonun yaratıcılığı tükenmeyen, alt edilemeyen Figaros. Büyük beyefendi olarak, üç çifte atlı arabasıyla her sabah Paris’ten Versailles’a gelir; elinde tarak, losyonlar, kremlerle o soylu ve her gün yenilenen sanatını Kraliçe üzerinde uygular. Evlerin tepesine kendi adını alan sanatkârane çatıları diken o büyük mimar Mansart gibi, Mösyö Léonhard da mevki sahibi olan ve benim diyen her kadının alnından yukarıya,

saçtan örülmüş kocaman kuleler inşa eder ve bu yükselen yapıya sembolik süslerle şekil verir. İri iri firketelerle ve bir hayli katı pomat harcanarak, önce saçlar alnın üzerinde, köklerinden yukarıya doğru, bir Prusyalı humbaracı miğferinin iki katı yüksekliğine varacak şekilde mum gibi dikilir, ancak sonra, göz hizasının yarım metre yukarısında sanatçının asıl plastik dünyası başlar. Pouf<sup>68</sup> ya da quésaco ya da qués-aco<sup>69</sup> denen bu figürler (Beaumarchais'nin bir hicviyesine göre böyle adlandırılırlar), üzerlerinde tarakla biçim verilmiş meyveleri, bahçeleri, evleri ve gemileriyle, dalgalı denizleriyle manzara ve panoramalar, rengârenk bütün birer dünya tablosu sergilemekle kalmaz, moda canlılık kazandırmak için, daima günün olaylarını sembolik olarak sahneye de koyarlar. Bütün bu kuş beyinlileri uğraştıran, çoğu boş olan bu kadın kafalarını dolduran her şey, başın üstüne takılmalıdır. Gluck'un operası sansasyon mu yarattı, Léonhard hemen siyah matem şeritleri ve Diana'nın hilaliyle süslü bir coiffure à la Iphigénie<sup>70</sup> yaratır. Krala çiçek aşısı mı yapıyor, günün bu heyecan verici olayı derhal pouf à l'inoculation<sup>71</sup> biçiminde ortaya çıkar. Amerika'daki isyan mı günün konusu oldu, hemen özgürlük başı yıldız olur, ama bundan daha aşağılık, daha ahmakça olanı da vardır: Paris'in fırınları kıtlık sırasında yağmalanırken, bu edepsiz saray toplumunun aklına bu isyanı bonnets de la révolte<sup>72</sup> adıyla sergilemekten daha önemli bir şey gelmez. Boş kafaların üzerindeki bu sanat yapıları gittikçe daha çılgın biçimler alır. Saç kuleleri yavaş yavaş, temel olarak daha kütleli kalıplar ve yapay lüleler kullanılması sayesinde o kadar yükselir ki, hanımlar bunlarla artık arabalarında oturamaz olur, eteklerini kaldırıp diz çökmek zorunda kalırlar, yoksa o değerli saç binası arabanın tavanına çarpacaktır; sarayda kapıların söveleri yukarı çekilir, hanımlar grantuvalet yürürken eğilmeden geçebilsin diye, tiyatro localarının tavanları kubbe şeklinde yükseltilir. Böyle saçların bu hanımların âşıkalarını ne biçim mahcubiyetlere soktuğu üzerine, zamanın hicviyelerinde pek eğlenceli öyküler vardır. Fakat bir moda söz konusuysa, kadınlar bilindiği gibi her fedakârlığa hazırdır ve anlaşılın Kraliçe de bütün bu çılgınlıklara kendisi önyak olarak ya da daha da ileri giderek katılmazsa gerçekten kraliçe olamayacağını sanmaktadır.

Böylece Viyana'dan yine homurdanan bir yankı gelir: "Bir noktaya temas etmeden kendimi alamayacağım: Gazetelerde sürekli gördüğüm bir husus, senin saçların! Diyorlar ki, saçın kökünden itibaren otuz altı parmak yüksekliğinde oluyormuş ve bunun da üstünde tüyler ve şeritler bulunuyormuş." Kızının chère maman'a<sup>73</sup> bahane arayarak yazdığına göre, burada, Versailles'da gözler bu saçlara artık o kadar alışmıştır ki, bütün dünya –dünya derken, Marie-Antoinette daima saraydaki yüz asil hanımı kastetmektedir– bunda göze batacak bir şey görmemektedir. Böylece Üstat Léonhard pür neşe, binalarını kurar da kurar, ta ki her şeye kadir efendi bu moda dur desin, o zaman da ertesi yıl, kuleler yıkılır, tabii yalnızca daha da masraflı bir moda, devekuşu tüyü modasına yer açmak üzere.

Üçüncü kaygı: İnsanın uygun takıları olmadan hep değişik giyinmesi mümkün müdür? Hayır, bir kraliçenin bütün ötekilerden büyük elmaslara, daha iri incilere ihtiyacı vardır. Ona Kral'ın iki küçük kardeşinin karılarından ve sarayın bütün kadınlarından daha çok yüzük, bilezik, alınlık, saç zinciri, mücevher, daha çok ayakkabı klipsi ve çizimlerini Fragonard'ın yaptığı yelpazelerine gömmek için daha çok elmas gerekir. Gerçi daha

Viyana'dan gelirken yanına bir hayli elmas verilmiş, XV. Louis de kendisine düğünde aile mücevherlerini içeren koca bir kutu hediye etmiştir. Fakat insan her zaman yeni, daha güzel, daha kıymetli taşlar almayacaksa niye kraliçe olsun ki? Marie-Antoinette'in mücevhere delicesine tutkun olduğunu Versailles'da herkes bilmektedir – ve yakında görüleceği üzere, herkesin fısıldaşarak bundan söz etmesi iyi değildir. Ağzı laf yapan ve işini bilir kuyumcular, Almanya'dan göç etmiş Yahudiler, Böhmer'ler, Bassenge'lar kadife levhaları üzerinde sanatlarının en yeni eserlerini, büyüleyici küpelerini, yüzüklerini, tokalarını gösterdiğinde, kraliçe asla hayır diyemez. Ayrıca bu efendi adamlar, onu satın alma işinde hiç de zora koşmaz. Bir Fransa kraliçesine nasıl hürmet gösterileceğini bilirler. Gerçi fiyatlarını iki katına çıkarırlar, ama kredi açarlar ve hiç olmadı mı, eski elmasları değerinin yarısını hesap ederek düşerler; Marie-Antoinette bu tür vurgunculuğun beraberinde getirdiği aşağılanmanın farkında olmaksızın, her tarafa borç yapar – zorda kalırsa, bilmektedir ki, tutumlu kocası durumu kurtaracaktır.

Fakat şimdi Viyana'dan gelen uyarı da sertleşmiştir: “Paris'ten gelen bütün haberler gösteriyor ki, kendine tekrar, iki yüz elli bin livre karşılığında bilezik almış ve bu suretle bütçenin düzenini bozmuş ve borç yapmışsın, hatta idare edebilmek için elmaslarını düşük bir fiyata satıyormuşsun... Böyle haberler yüreğimi parçalıyor, hele ki geleceği düşündüğüm zaman. Ne zaman sen, sen kendin olacaksın?” diye seslenmektedir çaresizlik içindeki anne:

Taht sahibi bir kadın böyle süslenirse tenezzül etmiş olur; kaldı ki böyle bir zamanda bu denli masraf ederse, daha da çok tenezzül etmiş olur. Bu israf ruhunu ben fazlasıyla bilirim ve bu konuda sessiz kalamam; çünkü ben seni, senin için seviyorum, sana dalkavukluk etmek için değil. Dikkat et, böyle hoppalıklarla hükümetinin başlangıcında kazandığın itibarını kaybetmeyesin. Herkesçe biliniyor ki, Kral gayet mütevazıdır; böylece bütün sorumluluk yalnızca sana ait oluyor. Böyle bir değişikliği, böyle bir yıkımı yaşamak istemem.

Elmaslar para ister, tuvaletler para ister; iyi niyetli koca başa geçtikten hemen sonra karısının ödeneğini iki katına çıkardıysa da, bu tıka basa dolu kesenin bir yerinde bir deliği olmalıdır ki, ne zaman el atılsa bomboş çıkmaktadır.

Peki nasıl para bulmalı? Ne mutlu ki, şeytan havailer için bir cennet icat etmiştir: kumar. Marie-Antoinette'ten önce kral sarayında kumar oldukça masum bir akşam eğlencesi olagelmiştir, tıpkı bilardo ya da dans gibi: Ortaya küçük miktarlar koyarak, tehlikeli bir oyun olmayan lansquenet oyunu oynanırdı. Marie Antoinette kendisi ve ötekiler hesabına, Casanova'dan bütün haydutların ve hilekârların seçkin avlağı olduğunu öğrendiğimiz firavun oyununu keşfeder. Kral'ın yeni bir emrinin her tür kumara ceza verileceğini açıkça belirtmesi umursanacak bir şey değildir: Kraliçe'nin salonlarına polis giremez. Kral'ın kendisinin de bu altın yüklü kumar masalarına göz yummayacağı, bu kumarbaz takımına vız gelir: O arkasını dönünce oynamaya devam ederler; kapıdaki hizmetkârlara Kral gelir gelmez alarm verme görevi verilmiştir. O zaman kâğıtlar sanki büyülenmiş gibi masanın altında kayboluverir, yalnızca sohbet edilir olur, herkes bu dürüst yurttaşla güler ve parti devam eder. İşin canlanması ve cironun artması için Kraliçe, yeşil masasını cebinde para olan herkese açar; dolandırıcılarla simsarlar sökün eder, çok

geçmeden de kentte, Kraliçe'nin cemiyetinde hileli kumar oynandığı rezaleti anlatılmaya başlar. Yalnızca bir kişinin haberi olmaz bundan, eğlencesi içinde gözleri kamaşmış bir halde, hiçbir şey bilmek istemeyen birinin: Marie-Antoinette'in. Bir kere coştumu, bir şey için yanıp tutuşmaya başladı mı, kimse tutamaz onu, her gün saat sabahın üçüne, dördüne, beşine kadar oynar, hatta bir keresinde saray skandalı olur bu, Azizler Yortusu'ndan önceki bütün geceyi oyunda geçirir. Yine Viyana'dan yankı gelir:

Kumar kuşkusuz ki eğlencelerin en tehlikelilerinden biridir, çünkü kötü yoldaşları ve fena dedikoduları cezbeder. (...) Kazanma ihtirası yüzünden insanın elini ayağını bağlar, kaldı ki iyice hesaplandığı takdirde, bu arada aldananın, insanın yine kendisi olduğu görülür; çünkü dürüstçe oynayan hep kazanamayacaktır. Onun için senden rica ediyorum, sevgili kızım: Yavaş yavaş olmaz, insan kendini böyle bir ihtirastan bir çırpıda koparmalıdır.

Fakat elbiseler, süs ve kumar; bunlar günün bir yarısı ile gecenin bir yarısını doldurur. Saatin akrebine günü tamamlamakta yardım eden başka bir kaygı daha vardır: Nasıl eğlenmeli? İnsan çıkıp atla gezer, avlanır, ezelden beri beylere özgü bir eğlencedir bu: Ne var ki kendi kocasına nadiren refakat eder –öyle ya, bir mezar kadar can sıkıcıdır o– refakat etmek için kendine, daha bir neşeli olan kayınbirader Artois Kontu'nu ya da başka kavalieri seçer. Bazen matraklık olsun diye eşeğe de binilir, gerçi bu o kadar asilce bir şey değildir, ama insan o zaman, böyle bir çelebinin sırtında oturuyorsa, büyüleyici bir şekilde yere düşüp saraya bir kraliçenin dantelli içgömleğiyle muntazam bacaklarını gösterebilir. Kışın sıkı sıkı giyinmiş olarak kızakla gezintiler yapılır, yazın akşamları havai fişek gösterileriyle, kır balolarıyla, parktaki küçük gece konserleriyle eğlenilir. Terastan aşağı birkaç adım indi mi, yanında seçkin refakatçileriyle beraber, tamamen karanlığın koruyucu örtüsüne bürünmüş olarak, neşe içinde sohbet edip şakalaşır insan – tabii tamamen edep çerçevesinde, fakat insan hayatın başka her şeyiyle oynandığı gibi tehlikesiyle de oynayacaktır. O kötü kalpli saraylılardan biri bir kraliçenin gece maceraları üzerine nazım şeklinde bir broşür, "Le lever de l'aurore"u (Tan Ağarırken) yazmışsa ne çıkar yani bundan? Kral, bu anlayışlı koca, öyle iğnelemelerle heyheylenecek değildir, söz konusu olan iyi bir eğlencedir sonuçta. Yalnızca, yalnız kalmamalı, bir akşam elde bir kitapla, yanında kendi kocasıyla evde kalmamalı, hep neşeli bir hayhuy, insanı sürükleyen bir şeyler olmalıdır. Nerede yeni bir moda canlanmaya başlıyorsa, Marie-Antoinette onu ilk kabul edendir; Artois Kontu –Fransa'ya yaptığı tek hizmet olarak– İngiltere'den at yarışlarını mı getirmiştir, Kraliçe hemen tribünde, etrafı düzinelerce İngiltere hastası züppeyle sarılı, bahse girer, oynar ve sınırları geren bu yeni tür eğlencenin heyecanına ihtirasla kapılıp gider. Ne var ki coşkularının saman alevi genellikle uzun sürmez, çoğu zaman daha ertesi gün, dün bayıldığı şeyden canı sıkılır; asabi huzursuzluğunu –ki nedeninin kubbeli yatağın o sırrında yattığında şüphe yoktur– yalnızca eğlencenin durmaksızın değişmesi örtebilir. Değişip duran yüzlerce çeşit eğlence arasında en çok sevdiği, sürekli tutkunu olduğu eğlenceler, şöhreti için de en tehlikeli olanlarıdır: maskeli balolar. Bunlar Marie-Antoinette'in sürekli tutkusu haline gelir; çünkü bu eğlenceden iki kat zevk alabilmektedir, kraliçe olmanın zevki ve ikinci olarak da koyu renkli kadife maske sayesinde kraliçe olduğu anlaşılmazken, duygusal maceraların kıyısına kadar yaklaşma

cesaretini göstermenin, yani ortaya kumar masasındaki gibi yalnızca para değil, kadın olarak kendini de koymanın zevki. İnsan, Artemis kılığına girmiş ya da koketçe bir dominoya<sup>74</sup> bürünmüş olarak, teşrifatın buz gibi zirvelerinden aşağıya, sevecenliğin soluğunun hissedildiği o yabancı, sıcak insan kalabalığına, ayartının yanı başına inebilir, tehlikenin neredeyse kucağına düşer gibi olmayı iliklerine kadar ürpererek hissedebilir, maskenin koruyuculuğu içinde yarım saat boyunca şık, genç bir İngiliz centilmenin koluna girebilir ya da o büyüleyici İsveçli kavalye Hans Axel von Fersen'e cüretkâr birkaç kelimeyle bu kadının, ne yazık ki, ah ne yazık ki kraliçe olarak zorla fazilete mecbur edilen bu kadının ne kadar hoşuna gittiğini gösterebilir. Sonra bu küçük şakalar Versailles'ın dedikodusu içinde hemen kabaca erotik bir nitelik kazanır ve bütün salonlarda ağızdan ağıza dolaşmış ya da bir keresinde, saray arabasının bir tekerleği yolda kırılıp da Marie-Antoinette opera binasına gitmeye yirmi adım için bir kira arabası tuttuğunda olduğu gibi, gizli basın bu delişmenlikleri edepsizce maceralara dönüştürmüştü... İşin bu yanını Marie-Antoinette bilmemekte ya da bilmek istememektedir. Annesi boş yere uyarır:

Kralın yanında olsaydı, susardım; fakat o yokken ve daima Paris'in en kötü, en genç ahalisiyle beraberken ve bu arada bu büyüleyici Kraliçe bütün çetenin içinde yaşça en büyükleriyken. Eskiden kızımın ruh büyüklüğünü ve iyi yürekliliğini övdükleri için okumaya doyamadığım gazeteler birdenbire değişivermiş. At yarışlarından, kumar oyunlarından ve sabaha kadar uykusuz geçen gecelerden başka hiçbir şey işitilmiyor, öyle ki artık okumak istemiyorum; fakat yine de çocuklarıma duyduğum sevgiyi ve şefkati bilen bütün dünyanın bundan söz etmesine karşı elimden gelen bir şey yok. Hatta böyle şeyler işitmek için, genellikle insan içine karışmaktan kaçınıyorum.

Fakat bütün suçlamalar bu laf anlamaz kadını etkileyecek güce sahip değildir, o kadar ileri gitmiştir ki, anlaşılmadığını anlamaz hale gelmiştir. Niçin hayatın tadını çıkarmamalı, başka bir anlamı yok ki. Böylece annesinin uyarıları karşısında, Elçi Mercy'ye sarsıcı bir açıklıkla şu yanıtı verir: "Ne istiyor? Ben can sıkıntısından korkuyorum."

"Ben can sıkıntısından korkuyorum." Bu sözyle Marie-Antoinette, dönemin ve bütün toplumunun parolasını söylemektedir. XVIII. yüzyıl, sonuna yaklaşmış, amacını yerine getirmiştir. Devlet kurulmuştur, Versailles yapılmış, teşrifat mükemmelleştirilmiştir, aslında sarayın artık yapacak işi kalmamıştır; mareşaller –savaşılmadığından– artık yalnızca üniformalı birer korkuluk olmuş, piskoposlar –bu nesil Tanrı'ya inanmayı bıraktığından– mor cüppeli kibar beyefendiler haline gelmiş, kraliçe ise –yanında gerçek bir kral ve eğitilecek bir veliaht olmadığından– şen şakrak bir hoppa olup çıkmıştır. Can sıkıntısı içinde ve hiçbir şey anlamadan durmaktadır hepsi de, dev dalgalarla akıp gelen çağın karşısında; bazen meraklı ellerini daldırıp pırıldayan birkaç çakıltaşı çıkarırlar; o azametli unsurla, parmaklarını hafifçe yalayıp damlalar sıçrattığı için, çocuklar gibi eğlene güle oynarlar. Fakat hiçbiri selin süratle, gittikçe hızlanarak yükseldiğini fark etmez, sonunda tehlikenin farkına vardıklarında ise kaçacak yer kalmamış, oyun çoktan kaybedilmiş, hayat harcanmış olur.

- 63.** (Fr.) Komedilerde hafifmeşrep genç kadın ya da hizmetçi. (Y.N.)
- 64.** Homeros'un *Odysseus*'unda Skherie adasında tasasızca yaşayan ve hayatın tadını çıkarmaya bakan denizci halk. (Ç.N.)
- 65.** (Fr.) Ödeyiniz. (Ç.N.)
- 66.** (Fr.) Özel daireler. (Ç.N.)
- 67.** Çemberli tarlatanın belden kalçayı kapsayacak kadar uzanan arka bölümüne yapılan dolgu. (Y.N.)
- 68.** (Fr.) XVIII. yüzyılda Fransa'da, Kraliçe Marie-Antoinette sayesinde moda olan saç modeli. (Y.N.)
- 69.** (Fr.) XVIII. yüzyıl sonunda moda olan ve topuzun arkasına takılan bir tür bone. (Y.N.)
- 70.** (Fr.) Iphigenia tarzı saç. (Y.N.)
- 71.** (Fr.) Aşı saçı. (Y.N.)
- 72.** (Fr.) İsyan boneleri. (Y.N.)
- 73.** (Fr.) Sevgili anne. (Ç.N.)
- 74.** Kapüşonlu uzun, bol manto. (Ç.N.)

# Trianon

Marie-Antoinette, hafif ve oynak elleriyle tacı beklenmedik bir hediye gibi tutmaktadır; hayatın hiçbir şeyi karşılıksız vermeyeceğini ve kaderin elinden teslim alınan her şeyin gizli bir yerinde bir bedelin yazılı olduğunu bilemeyecek kadar gençtir henüz. Marie-Antoinette'in bu bedeli ödemeyi düşündüğü de yoktur. Kraliçe olarak mevkiinin verdiği hakları alır yalnızca, getirdiği yükümlülükler karşısında ise borçlu kalır. İnsan için birleştirilmesi mümkün olmayan iki şeyi bağdaştırmak istemektedir: hem hüküm hem de sefa sürmek. Kraliçe olarak her şeyin kendi arzularına hizmet etmesini ister, kendi ise keyfinin her istediğini sıkılmadan yerine getirmeyi düşünür; elinde hem hükümdarın iktidarı hem de kadının özgürlüğü olsun ister, yani çift kat yaşamak, genç, delifışek hayatının tadını iki misli çıkarmak ister.

Fakat Versailles'da özgürlük mümkün değildir. Bu ışıltılı ışıltılı aynalı galerilerde hiçbir adım gizli kalmaz. Her hareket kitabına uygun olacaktır, her sözcüğü hain bir rüzgâr bir yerlere taşır. Burada yalnız başına kalmak yoktur, iki başına kalmak da yoktur, dinlenmek, gevşemek yoktur, kral merhametsiz bir düzenle ilerleyen, dev bir saatin orta noktasıdır, doğumdan ölüme, yataktan kalkmaktan uykuya yollanmaya kadar, hatta aşk saati bile bir devlet edimine dönüşür. Her şeyin kendisine ait olduğu hükümdar burada herkese aittir de kendisine ait değildir. Oysa Marie-Antoinette her türlü kontrolden nefret etmektedir, bunun için de daha kraliçe olur olmaz, her emrine amade kocasından, kraliçe olmak zorunda kalmayacağı, kaçabileceği bir köşe ister. XVI. Louis de, yarı zayıflıktan, yarı kibarlıktan, ona zıfak hediyesi olarak, ulu Fransa devletinin yanına ikinci, ama tamamen ona ait bir devlet, "Trianon" adlı yazlık bir kasır hediye eder.

Marie-Antoinette'in kocasından Trianon'la aldığı aslında büyük bir hediye değil, yalnızca, aylıklığını bir on yıldan uzun bir zaman eğlendirip bağlayacak bir oyuncaktır. Bu küçük kasır, kurucusu tarafından asla bir kraliyet ailesinin sürekli olarak kalacağı bir yer olarak değil, yalnızca bir maison de plaisir<sup>75</sup>, bir buen retiro<sup>76</sup> olarak, gözlerden kulaklardan uzak bir aşk yuvası olarak düşünülmüştür ve bu niteliğiyle, XV. Louis tarafından Dubarry'yle ve öbür gelip geçici hanım yoldaşlarıyla beraber olmak için bol bol kullanılmıştır. Usta bir teknisyen, kibar efendinin gece yemekleri için öyle bir inip çıkan masa icat etmiştir ki, yerin altındaki mutfak mekânlarında hazırlanan akşam sofraları yemek salonuna kimse görmeden çıkabilir ve hiçbir uşak sofraya sahnelerine kulak misafiri olamaz: Erotik konforu artırmak yolundaki bu hizmeti için, Leporello Usta bütün bu sefahat kasrının devlet bütçesine mal olduğu fiyat olan yedi yüz otuz altı bine ek olarak on iki bin livre'lik bir ödül elde etmiştir. Versailles Parkı'ndaki bu ücra kasır, âşıkdaşlık sahnelerinin rehabetini henüz üzerinden atmadan, Marie-Antoinette tarafından devralınır. Şimdi kavuşmuştur oyuncağına, üstelik Fransız zevkinin icat ettiği en büyüleyici oyuncaklardan birine, hatları narin, ölçüleri mükemmel, şık ve tam da genç bir kraliçeye göre bir mücevher kutusuna. Eskiden bir gözdenin, şimdi ise Kraliçe'nin olan bu sade, hafif antik havalı bir mimariyle yapılmış, bahçelerin alımlı yeşili içinde bembeyaz parıldayan, tamamen ücra, fakat yine de Versailles'a yakın saray yavrusu bugünün bir



müstakil evinden daha büyük, rahat ya da lüks değildir: topu topu yedi ya da sekiz odası vardır, bir sofa, bir yemek odası, bir küçük, bir büyük salon, bir yatak odası, bir banyo, bir minyatür kütüphane (lucus a non lucendo,<sup>77</sup> çünkü Marie-Antoinette'in bütün hayatında, şöyle bir karıştırıp bıraktığı birkaç roman hariç, bir kitabın kapağını açtığı dahi olmamıştır). Kraliçe bu küçücük kasrın içinde, onca yıl boyunca mefruşatta pek bir değişiklik yapmaz, zevk sahibi olduğunu göstererek, bu tamamen kişisel bir etki yapmak üzere tasarlanmış mekânlara şatafatlı, şaşaalı, değerini kabaca belli eden hiçbir şey eklemeyiz; tersine her yerin narin, açık renkli, mütevazı bir havaya girmesine, adı haksız olarak –Amerika'ya Amerigo Vespucci'nin adının verilmesi kadar büyük bir haksızlıkla– “Louis stili” olarak kalmış bir üsluba bürünmesine özen gösterir. Onun o naif, hareketli, şık kadının adı verilmeliydi bu üsluba: Marie-Antoinette stili, çünkü bu kırılğan görünümlü biçimlerde kocası XVI. Louis'yi ve onun kaba zevkini hatırlatan hiçbir şey yoktur, tersine bu üslup her yönüyle hafif, alımlı, portresi aynı mekânları bugün de süsleyen o kadın figürünü akla getirir; yataktan pudriyere, klavsenden fildişi yelpazeye, şezlongdan minyatüre kadar her şeye ortak bir kimlik veren, yalnızca en seçme malzemeyi en az göze batar biçimlerde kullanan, görünüşte kırılğan, ama yine de dayanıklı, antik çizgileri Fransız zarafetiyle birleştiren, bu bizim bugün bile anlayabildiğimiz üslup, öncekilerden hiçbirinin olmadığı kadar hanımefendinin, zevk sahibi Fransız kadınının başarılı hâkimiyetini haber verir ve daha önceki XIV. Louis e XV. Louis stillerindeki dramatik-şatafatlı havanın yerine samimiyeti ve müzikaliteyi koyar. İçinde laflanan, rahatça ve samimice sohbet edilen salon, böylece tumturaklı seslerin yankılandığı temsil mekânlarının yerini alarak, evin orta noktası haline gelir; oyma işli, altın varaklı ahşap lambriyerler kaskatı mermerin, esnek pırıltısıyla ipek, insanın üstüne üstüne gelen kadifenin, ağır brokarın yerini alır. Uçuk, hafif renkler, mat krem, şeftali pembesi, bahar mavisi yumuşacık egemenliklerini ilan eder. Bu sanat, kadınlara ve bahara, şık partilere, tasasızca buluşmalara dairdir; meydan okuyan bir edayla ortaya çıkılıp azamet değil, dramatik bir haşmet değil, alçakgönüllü ve sessiz olan yakalanmaya çalışılmaktadır, burada kraliçenin iktidarı vurgulanacak değildir, kendisini çevreleyen bütün nesnelere genç kadının alımlılığı aksetmelidir, şefkat içinde. Ancak bu değerli ve koket çerçeve içinde gerçek ve hakiki ölçülerine kavuşur Clodion'un narin heykelcikleri, Watteau ve Pater' in tabloları, Boccherini'nin gümüşten müziği ve XVIII. yüzyılın bütün öbür seçkin yaratıları; büyük dertlerin eşiğinde, mesut bir tasasızlık içinde bulunan bu eşsiz oyun sanatı başka hiçbir yerde bu kadar haklı ve sahici bir etki bırakmaz. Trianon, bu sanatın en büyük ustalıkla yetiştirilmiş çiçeğinin yer aldığı en ince, en narin ama yine de kırılmaz kâsedir. Burada rafine bir zevk kültürü mükemmel olarak bir ev biçiminde, tek bir şekil halinde sanata dönüşmüştür. Kaldı ki rokoonun zirvesini ve dibini, hem en parlak saatini hem de ölüm saatini, bugün bile en iyi şekilde, Marie-Antoinette'in evindeki mermer şöminenin üzerindeki sarkaçlı saatten okuyabiliriz.

Bir minyatür dünya, bir oyun dünyasıdır bu Trianon. Pencerelerinden bakınca, şehrin de, Paris'in de, ülkenin de, yani yaşayan dünyaya ilişkin hiçbir şeyin görülmemesi sembolik bir hava taşır. Üzerinde kurulu olduğu birkaç kulaçlık toprak on dakikada yürünüp geçilir, fakat bu minicik mekân Marie-Antoinette için yirmi milyon kişilik

tebaasıyla bütün Fransa'dan daha önemli, hayati derecede önemli olmuştur. Çünkü burada, ne tören kurallarına ne saray adabına, ne de ahlaka karşı bir yükümlülük hissetmektedir. Bu bir karış toprak parçası üzerinde sözü geçenin yalnızca kendisi olduğunu, başka kimse olmadığını açık seçik belirtmek için, Lex Salica'ya<sup>78</sup> sıkı sıkıya bağlı kalan saraya inat, bütün emirlerini kocasının adına değil, de par la reine<sup>79</sup>, kendi adına verir; uşakları da kral sarayının kırmızı, beyaz mavi üniformasını değil, onun öngördüğünü giymektedir: kırmızı gümüşü. Hatta kendi zevci bile burada yalnızca misafir olarak belirir – üstelik gayet görgülü ve sorun yaratmayan, davet edilmeden ya da uygun olmayan bir zamanda hiç gelmeyen, zevcesinin ev sahibi olarak haklarına sıkı sıkıya uyan bir misafir. Fakat bu sade adam, buraya gelmeyi sevmektedir de; çünkü her şey, büyük sarayda olduğundan çok daha rahattır. Burada, her türlü usulperestlik, titizlik ve katılık par ordre de la reine<sup>80</sup> kaldırılmıştır, saray adabı yerine getirilmez, şapkasız ve hafif, rahat elbiselerle dışarıda oturulabilir, neşeli beraberliklerde hiyerarşi gözetilmez, katılığa yer yoktur, hoş, bazen saygıya da yoktur. Burada Kraliçe'nin keyfi yerindedir; çok geçmeden bu rahat yaşama biçimine o kadar alışır ki, akşamları Versailles'a dönmek zor gelmeye başlar. Kır hayatının özgürlüğünün tadını aldıktan sonra sarayı gittikçe daha çok yadırgar, üzerine düşen temsil görevleri ve herhalde evlilik görevleri de, gittikçe daha can sıkıcı gelir, gündüzleri bu hoş güvercinliğine çekilmeleri sıklaşır. Ona kalsa, Trianon'undan hiç ayrılmayacaktır. Ve Marie-Antoinette hep ne istiyorsa onu yaptığı için, gerçekten de temelli olarak yazlık sarayına taşınır. Bir yatak odası döşenir, fakat tek kişilik bir yatak vardır burada, o cüsseli kralın pek sığabileceği gibi değildir. Bundan böyle, başka her şey gibi evlilik mahremiyeti de artık Kral'ın isteğine bağlı olmayacaktır; tersine Seba Melikesi'nin Süleyman'a gidişleri gibi, Marie-Antoinette de artık yalnızca kendi istediği (ve annesi bu lit à part'a fazla celallendiği) zaman uslu kocasını ziyaret eder olur. Kendi yatağında bir kere bile misafir olmamıştır kocası; çünkü Trianon, Marie-Antoinette için dokunulmaz bir mutluluğun yaşandığı, onun yalnızca Cytheren'e, yalnızca eğlenceye adanmış ülkesidir, görevlerini ise asla eğlenceleri arasında saymamıştır, hele evlilik görevlerini hiç. Burada hiçbir engele takılmadan kendini yaşayıp yalnızca şımartılan, sayılan ve başına buyruk genç kadın olmak istemektedir; binlerce aylıklık uğraşına dalıp her şeyi, devleti, kocayı, sarayı, zamanı ve dünyayı ve bazen de –belki en mesut dakikalarıdır bunlar– kendini bile unutan bir kadın.

Bu meşguliyetsiz ruh, Trianon'la nihayet bir meşgale bulmuştur, durmadan kendini yenileyen bir oyuncak. Nasıl terzi kadına elbise üstüne elbise, saray kuyumcusuna durup durup başka bir mücevher ısmarlıyorsa, yeni devletinin güzelleştirilmesi için de hep yeni bir şeyler ısmarlaması gerekir; terzinin, kuyumcunun, bale üstadının, müzik hocasının ve dansçıbaşının yanında şimdi mimarlar, peyzaj mimarları, ressamlar, dekoratörler, Marie-Antoinette'in minyatür krallığının bütün bu yeni bakanları da o uzun, ah o dehşetli uzun zamanını doldurmakta ve aynı zamanda olanca gayretleriyle devletin kesesini boşaltmaktadırlar. Başlıca kaygısı bahçesidir, çünkü bu bahçe elbette Versailles'ın tarihî bahçesine benzememeli, bütün çağın en modern, en modaya uygun, en orijinal, en koket bahçesi, hakiki ve sahici bir rokoko bahçesi olmalıdır. Marie-Antoinette bu isteğiyle bir kere daha, bilinçli ya da bilinçsiz, zamanının değişmiş olan zevkini takip etmektedir.

Çünkü insanlar yorulmuştur, bahçeler generali Lenôtre'un o cetvelle çizilmiş benzeyen çim sahalarından, usturayla kesilmiş benzeyen çitlerinden, çizim kaleminin soğukkanlılığıyla hesaplanmış motiflerinden... Bunların hepsi Güneş Kral XIV. Louis'nin yalnızca devleti, asilleri, zümreleri, halkı değil, Tanrı'nın çayırını da zorla kendi istediği bir biçime soktuğunu göstermek amacıyla. Bu yeşil geometriye bakmaktan herkese gına gelmiş, insanlar bu "doğa katliamı"ndan yorgun düşmüştür; zamanın geniş çaptaki kültürel huzursuzluğu gibi bu konuda da kurtarıcı tılsımı bulan toplumun dışından biri, Yeni Heloise'ında bir "doğa parkı" isteyen Jean-Jacques Rousseau olur.

Ne var ki, Marie-Antoinette kuşkusuz Yeni Heloise'i okumamıştır, Jean-Jacques Rousseau'yu ise olsa olsa Le devin du village<sup>81</sup> adlı müzikal blüette'in<sup>82</sup> bestecisi olarak bilir. Fakat Jean-Jacques Rousseau'nun görüşleri o zamanlar nefes alınan havanın içinde dolaşmaktadır. Markizlerin, duklerin gözleri buğulanmaktadır, kendilerine masumiyetin bu soylu avukatından söz edildiğinde (oysa özel hayatında sapkının da sapkınıdır), Rousseau'ya minnettardır; çünkü kendileri için, bütün o sinir kamçılıyıcı ilaçların üstüne, son bir uyarıcı daha icat etmiştir: safdillik oyununu, masumiyet sapkınılığını, doğallık adlı maskeli balo kostümünü. Doğal olarak Marie-Antoinette şimdi "doğal" bir bahçe isteyecektir, masum bir peyzaj ve elbette, bütün yeni moda doğal bahçelerin en doğalını. Böyle olunca, dönemin en iyi, en rafine sanatçıları toplayıp kendilerinden düşünüp taşınıp en sanatkârane biçimde, en doğal bahçeyi yaratmalarını ister.

Çünkü –Dönemin modası!– bu "İngiliz Çin bahçesi"nde yalnızca doğayı canlandırmakla yetinmek değil, bütün doğanın canlandırılması istenmektedir: birkaç kilometrekarelik bir mikrokozmos içinde, oyuncağımsı bir şekilde küçültülmüş halde. Her şey bir arada olmalıdır bu küçük toprak parçası üzerinde: Fransız, Hint, Afrika ağaçları, Hollanda laleleri, güneyin manolyaları, bir gölet, bir nehircik, bir dağ, bir mağara, romantik bir harabeyle köy evleri, Yunan tapınakları ve Şark manzaraları, Hollanda'nın yel değirmenleri, Güney ve Kuzey, Batı ve Doğu, en doğal olanla en acayip olan, hepsi yapay ve hepsi olabildiğince sahici; hatta mimar başlangıçta, bu bir karış toprağa ateş püsküren bir yanardağla bir Çin tapınağı da oturtmayı tasarlar, ne mutlu ki bu projenin aşırı pahalıya mal olacağı anlaşılır. Kraliçe'nin sabırsızlığıyla kamçılanan yüzlerce işçi, mimarların ve ressamın planları uyarınca, hakiki manzaranın içine bilinçlice bir rahatlık ve doğal bir düzen gösterecek olabildiğince rengârenk bir peyzaj kondurma büyüğü üzerinde çalışmaya başlar. Önce, çayırların arasına her sahici çoban idilinin vazgeçilmez bir aksesuarı olan, alçak sesle, lirik bir şırıltıyla akan bir derecik yerleştirilir; gerçi suyun iki bin ayak uzunluğunda borularla Marly'den getirilmesi gerekir ve bu borulardan su gibi para da akar, fakat önemli olan, derenin menderesler çizen yatağının hoş ve doğal görünmesidir. Dere hafif mırıltısıyla, yapay olarak açılmış ve içinde yapay olarak yığılmış bir adası olan bir gölcüğe dökülmektedir; narin köprüler altından geçişi pek sevimli, beyaz kuğuların pırıltısını yansıtması pek latiftir. Kayalık ise yapay yosunlarıyla, yapay olarak gizlenmiş âşıklar mağarasıyla ve romantik cihannümasıyla anakreon<sup>83</sup> mısralarından çıkmış gibidir; duygulandırıcı bir naifliği olan bu manzarada insanın aklına önceden sayısız renkli resminin çizilmiş, bütün peyzajın yirmi alçı modelinin hazırlanmış, bu modellerin üzerinde göletle dereciğin aynadan kesilerek, kırlarla ağaçların –Hz. İsa'nın ahırda doğumunu temsil eden heykelcikler gibi– boyalı yosunla canlandırılmış olduğunu

getirecek hiçbir şey yoktur. Fakat dahası, dahası da vardır! Kraliçe'nin aklına her yıl yeni bir şey esmekte, ülkesini güzelleştirecek hep daha eksantrik ve hep daha doğal önlemler gelmektedir, eski faturaların ödenmesini beklemek istemez; onun oyunu o an önündedir ve oynamaya devam edecektir. Bahçeye, sevimliliğini artırmak için, tesadüfen serpiştirilmiş gibi duran, fakat romantik mimarlarının önceden kesin biçimde hesapladığı biçimde, küçük mücevherler kondurur. Küçük bir tepenin üzerine, o zamanın ilahına adanmış küçük bir tapınak, bir aşk tapınağı dikilir, üstü açık antik bir yuvarlak yapıda, Bouchardon'un en güzel heykellerinden birini sergilemektedir: kendisine, okları her yere ulaşacak bir yay yapmak için Herakles'in topuzunu yontmakta olan bir Amor. Bir mağara, bir aşk mağarası, kayalara öyle bir hünerle oyulmuştur ki, içinde oynaşmakta olan bir çift yoldan yaklaşanları tam zamanında, yakalanmadan fark edebilmektedir. Korudan geçen dolambaçlı yollar vardır, çayırlar nadir çiçek türleriyle bezenmiştir, çok geçmeden bu çiçeğe durmuş yeşilin içinde bir de müzik köşkü, bembeyaz pırıltısıyla bir sekizgen yapı belirir; bunların hepsi de öylesine zevkli bir şekilde bir araya, iç içe sıralanmıştır ki, insan karşısındaki alımlılığın yapay olarak tasarlanmış bir şey olduğunu gerçekten hissetmez olur.

Fakat moda daha da çok sahicilik istemektedir. Doğaya daha da abartılı bir doğallık vermek, dekorları hayatın gerçeğinin en rafine görüntüleriyle boyamak için, bu bütün çağların en pahalı pastoral komedisinin içine, sahicilik sahtekârlığını daha da belirginleştirecek gerçek figüranlar getirilip konur: sahici köylüler, sahici karıları, sahici inek çobanı kızlar ve sahici inekleri, buzağuları, domuzları, tavşanları, koyunları, ot biçen, hasat yapan sahici rençperler, sahici çobanlar, avcılar, keten yıkayanlar, peynir yapanlar; bütün bu insanlar biçmeli, yıkamalı, gübre atmalı, sağmalıdır ki, kukla sahnesinde durmadan, güzel bir hareket olsun. Bütçeye bir kere daha, daha da derinlemesine el atılır ve Marie-Antoinette'in emri üzerine, bütün bu oyun çocukları için Trianon'un yanına, bire bir büyüklüğünde, ahırları, ambarları, samanlıkları, güvercinlikleri ve kümesleriyle bir kukla tiyatrosu kurulur: o ünlü Hameau. Büyük mimar Mique ile ressam Hubert Robert çizip tasarlar ve saz damlarıyla, tavuk kümesleri ve gübre yığınlarıyla asıllarının taklidi olan sekiz çiftlik inşa ederler. Dünyanın parasıyla kurulmuş, doğanın orta yerindeki bu gıcır gıcır yeni köy düzmesinin sahteymiş gibi görünmemesi için, gerçekten sefalet içindeki kulübelerin fakirliği, haraplığı bile yüzeysel olarak taklit edilir. Balyozla duvarlarda çatlaklar açılır, sıva romantik bir şekilde yer yer dökülmüş hale getirilir, damdan birkaç kiremit sökülür; her şeyin pejmürde ve eski havasına bürünmesi için Hubert Robert ahşaba yapay çatlaklar resmeder, bacalar dumanla karartılır. Buna karşılık virane görüntüsü içindeki küçük evlerden bazıları içeriden olanca konforla döşenir: aynalar, sobalar, bilardo masaları, rahat kanepeler. Çünkü olur da Kraliçe'nin canı sıkılır ve Jean-Jacques Rousseau'culuk oynamak, mesela nedimeleriyle bizzat tereyağı imal etmek isterse, asla parmaklarını kirletmek zorunda kalmamalıdır. Brunette ve Blanchette adlı ineklerini ahırda ziyaret edecekse döşeme –doğal olarak önceden, görünmez eller tarafından– parkeymiş gibi ovulur, hayvanların postu, çiçek beyazı ve maun kızılı renkleri görülecek şekilde kaşağılanır ve köpük köpük köpüren süt, Kraliçe'ye kaba köylü maşrapasıyla değil, Sèvres'deki fabrikanın kendisi için özel olarak imal edip isminin baş harfleriyle süslediği porselen kupalarla ikram edilir. Bugün insana harap haliyle sevimli

gelen bu Hameau, Marie-Antoinette için gün ortası tiyatro demektir, hafif ve tam da bu hafifliğinden dolayı neredeyse sinir bozucu bir comédie champêtre<sup>84</sup>. Çünkü bütün Fransa'da köylüler toplaşmaya koyulurken, vergilerin ezdiği ve öfkeleri kabından taşmaya başlayan gerçek kırsal kesimden insanlar isyan halinde, devamı olanaksızlaşan durumun nihayet düzeltilmesini isterken, bu Potemkin benzeri dekor köyde bayağı ve yalancı bir huzur hüküm sürmektedir. Mavi iplerinden çekilen koyunlar çayıra çıkarılmakta, nedimenin taşıdığı güneş şemsiyesi altında kraliçe şırıldayan dere kenarında yıkayıcı kadınların keten işleyişini seyretmektedir: Ah, ne kadar da harikuladedir bu sadelik, nasıl da ahlaklı, nasıl da rahattır, her şey tertemiz, şirindir bu cennetsi dünyada; burada yaşam, ineklerin memelerinden fışkıran süt kadar aydınlıktır, berraktır. İnsan incecik muslinden elbiseler, kırsal sadeliği taşıyan elbiseler giyer (ve böyle giyinmiş olarak birkaç bin livre karşılığında portresini yaptırır); kendini masum eğlencelerin eline bırakır ve aşırı tokluğun verdiği hafifmeşreplik içinde goût de la nature'e<sup>85</sup> biat eder. İnsan balık tutar, çiçek toplar, gezintiye çıkıp –çok nadir olarak tek başına– dolambaçlı yolları geçer, çayırlardan yürür, o canım köylü figüranların çalışmasını seyreder, top atıp top tutarak oynar, menuet ve gavot gibi dansları düz çiniler değil, çiçekler üzerinde eder, halka olup bir Çin oyunu kurar, kulübelerin arasında, gölgeli geçitlerde birbirini kaybeder, birbirine rastlar, ata biner, eğlenir, bu doğal tiyatronun orta yerinde tiyatro oynatır ve sonunda tiyatroyu kendisi başkalarına oynar.

Kraliçe Marie-Antoinette'in son keşfettiği tutku da bu olur. Önce kendine küçük ve minyon ölçüleri içinde pek sevimli görünen, bugüne de kalmış olan bir özel tiyatro inşa ettirir –bu hevesin bedeli yalnızca 141.000 livre olmuştur– burada İtalyan ve Fransız komedyenleri sahneye çıkacaktır; fakat sonra, cüretli bir kararla kendisi sahneye fırlar. Etrafındaki şen şakrak halkçığı da aynı tiyatro oynama aşkıyla dolar, kayınbiraderi Artois Kontu, Polignac ve kavalyeleri de bu işe canla başla katılır, hatta birkaç kere kral bile gelip karısının aktristliğine hayranlığını gösterir; işte böyle sürer gider Trianon'daki şen karnaval, bütün yıl boyunca bazen zevcin şerefine, bazen kendi ağabeyinin, bazen Marie-Antoinette'in büyülü ülkesini göstermek istediği yabancı ülkelerin dükleri şerefine kutlamalar düzenlenir, karanlığın içinden binlerce küçük, bir yerlere gizlenmiş, ışıkları renkli camlardan yansıtılan alevin ametistler, yakutlar, topazlar gibi pırıldadığı, öte yandan ateşten başakların gökten sapır sapır döküldüğü ve görülmeyen yakınlardan müziğin tatlı tatlı kulakları okşadığı eğlentiler... Yüzlerce kişilik ziyafetler verilir, eğlenmek ve dans etmek için panayır çadırları kurulur; masum peyzaj itaatle, bu lüks için rafine bir dekor olma görevini üstlenir. Hayır, “doğa” içinde canı sıkılmaz insanın. Marie-Antoinette, Trianon'a çekilmişse bu, hayata düşünerek bakmayı öğrenmek için değil, daha iyi ve daha pervasızca eğlenmek için olmuştur.

Trianon'un fatura toplamı 31 Ağustos 1791'de çıkarılmıştır, 1.649.529 livre tutarındadır ve aslında, diğer gizli kalemlerle birlikte, iki milyonu aşmaktadır – kendi başına alındığında, kraliyet ekonomisinin perişan hali karşısında, Danaos kızlarının tasında<sup>86</sup> bir damladan ibaret kalır, fakat maliyenin geçirdiği sarsıntı ve genel sefalet göz önüne alınacak olursa aşırı bir masraftır bu. Devrim Mahkemesi karşısında “Dul Madam Capet” bunu kendi de itiraf etmek zorunda kalacaktır: “Küçük Trianon'un dev meblağlara,

hatta benim istediğimden de fazlasına mal olduğu doğru olabilir. İnsan bir başladı mı gittikçe daha çok masrafa giriyor.” Fakat bu keyif, Kraliçe’ye siyasi anlamda da pahalıya mal olmuştur. Çünkü bütün saray halkını Versailles’da işsiz güçsüz bırakmakla, sarayın elinden hayatının anlamını çekip almıştır. Kendisine eldivenini uzatacak kadın, altına pürhürmet lazımlığını itecek kadın, şeref damları, şeref kavalieri, bin muhafız, uşaklar, dalkavuklar... Görevleri ortadan kalkınca, ne yapacaklardı şimdi? Gündüzleri işsiz güçsüz Eil de Bœuf’te oturmaktadırlar ve nasıl çalışmayan bir makineyi pas yerse, kayıtsızca geride bırakılan bu saray da içindeki zehriyle gittikçe tehlikeli bir hale gelmeye başlar. Çok geçmeden iş oraya varır ki, kibarlar toplumu gizli bir anlaşmaya varmış olarak, saraydaki eğlencelerden uzak durmaya başlar: O kibirli “Avusturyalı” gitsin, o “Petit Schönbrunn”unda,<sup>87</sup> o “Petite Vienne”inde<sup>88</sup> kendi başına eğlensin; bizzat Habsburglular kadar eski olan bu aristokrasiye, kabul törenlerinde yalnızca kaçamak, soğuk bir baş eğmeyle verilen selam reva görülemez. Fransız yüksek aristokrasisi Kraliçe’ye karşı, beriki Versailles’ı terk edeli, gittikçe daha açık bir şekilde cephe almaya başlar; Lévis Düku durumu çok canlı bir biçimde, şu sözlerle anlatacaktır:

Kraliçe o eğlence ve havailik yıllarında, elindeki en yüce kuvvetin verdiği sarhoşlukla, kendini zora koşmak istemedi. Teşrifat ve merasimler onun için sabrını zorlayan, canını sıkan vesilelerdi. Kendisine anlatıldı ki, insanların bütün önyargılarından kurtulduğu bu derece aydınlanmış bir yüzyılda hükümdarlar da kendilerini törelerin zorunlu kıldığı insanı sıkan o ayak bağlarını bir kenara atmalıdır; kısacası, dendi, halkların itaatinin kraliyet ailesinin can sıkıcı ve canı sıkılan bir saray halkıyla çevrilmiş olarak geçirdiği saatlerin sayısının çokluğuna ya da azlığına bağlı olduğunu düşünmek gülünçtür... Seçilmiş olmalarını keyfin esişine ya da entrikaya borçlu birkaç talihli dışında bütün dünya, saray dışında kalıyordu. Rütbe, yapılan hizmetler, doğuştan gelen asalet artık kraliyet ailesinin samimi çevresine alınmak için haklı nedenler olmaktan çıkmıştı. Kral ile Kraliçe’ye takdim edilenler onları yalnızca pazar günleri, birkaç dakikalığına görebiliyordu. Fakat aralarında birçoğu çok geçmeden hem gereksiz hem de karşılığında herhangi bir teşekkürle nail olamadıkları bu zahmetten tat almamaya başladılar; onlar da kendi açlarından, ta nerelerden kalkıp geldikten sonra dikkate alınmamanın ahmaklık olduğunu gördüler ve vazgeçtiler... Eskiden zarif hayat tarzını ve kibarlığı öğrenmek isteyenlerin Avrupa’nın her tarafından koşa koşa geldiği XIV. Louis’in haşmetinin sergilendiği sahne olan Versailles, artık insanların ayak direyerek gelip bir an önce kurtulmaya çalıştığı küçük bir taşra kentinden farklı bir yer değildi.

Maria Theresa uzaktan bu tehlikeleri de zamanında görmüştür: “Temsil görevinin bütün o can sıkıcılığını ve boşluğunu ben kendim bilirim, fakat inan bana, insan bunu yapmayacak olursa, sonucu bu küçük rahatsızlıklardan pek daha kapsamlı nahoş durumlar olacaktır, hele sizinki gibi öyle cevval bir ulusta.” Fakat Marie-Antoinette bir şeyi anlamak istemedi mi, mantığına hitap etmenin anlamı yoktur. Versailles’dan alt tarafı yarım saat uzakta yaşadığı için, ne de çok tantana yapılmaktadır! Oysa gerçekte, bu iki ya da üç mille kendisini saraydan olduğu kadar halktan da ömür boyu uzaklaştırmıştır. Marie-Antoinette, Versailles’da, Fransız aristokrasisinin ve geleneksel âdetlerin orta yerinde kalmış olsaydı, tehlike çanları çaldığında prensler, dükler, bütün aristokrat ordusu yanında

olurdu. Öte yandan, kardeşi Joseph'in denediği üzere, demokratik bir tavırla halka yaklaşacak olsaydı, Paris'in yüz binleri, Fransa'nın milyonları kendisini tanrıça mertebesine çıkarırdı. Fakat Marie-Antoinette, bu mutlak bireyci insan, ne aristokratların hoşuna gidecek tarzda hareket eder ne de halkın; yalnızca kendini düşünür ve keyfini en çok okşayan Trianon adlı bu meşgale, onu hem birinci hem de ikinci ve üçüncü zümrenin gözünden düşürür; zamanının çoğunda mutluluğunu yalnız yaşamak istediği için, felaketi yaşarken de yalnız kalır ve kendisini çocuk gibi eğlendiren bu oyuncağın bedelini bir taç ve bir hayatla ödemek zorunda kalır.

- 75.** (Fr.) Zevk yuvası. (Y.N.)
- 76.** (İsp.) İyi bir dinlence evi. (Y.N.)
- 77.** (Lat.) Işık olmayan kuru. Latin dilbilimciler tarafından fiil kökünden isim türetilerek gerçekleştirilmiş kelime oyunu. (Y.N.)
- 78.** (Lat.) *Lex Salica (Pactus Legis Salicae)*. 507-511 yıllarında Kral I. Clovis'in emriyle kaleme alınan ve yüzyıllar boyunca Avrupa monarşilerinde geçerli olan bu kanun, miras hukukunu düzenler; bir kadının devletin başına geçmesi kesinlikle, tahtın erkek vârisleri olmasa bile yasaktır. (Ç.N.)
- 79.** (Fr.) Kraliçe adına. (Ç.N.)
- 80.** (Fr.) Kraliçenin emriyle. (Ç.N.)
- 81.** Köyün Falcısı. (Y.N.)
- 82.** (Fr.) Nükteli, iddiasız, dizeler halinde yazılmış oyun. (Ç.N.)
- 83.** Yunan şair Anakreon'un (MÖ 500 dolayları) adından. Neşeli bir üslupla yazılmış aşk ve şarap şiiri. (Ç.N.)
- 84.** (Fr.) Köylü komedisi. (Ç.N.)
- 85.** (Fr.) Tabiat sevgisi. (Ç.N.)
- 86.** Yunan mitolojisinde, Danaos'un emriyle kocalarını öldüren elli kızına verilen, dibi olmayan bir taşı yaşamları boyunca suyla doldurma cezası. (Ç.N.)
- 87.** (Fr.) Küçük Schönbrunn. (Ç.N.)
- 882.** (Fr.) Küçük Viyana. (Ç.N.)

# Yeni sosyete

Marie-Antoinette o cıvıl cıvıl evine taşınır taşınmaz, hararetli bir temizliğe girişir. Önce yaşlılar çekip gitmelidir: Yaşlı insanlar can sıkıcıdır, çirkindir. Dans edemezler, eğlenemezler, insana hep dikkatli olma, düşünceli hareket etme vaazları verirler; oysa bu cıvıl cıvıl kadına veliaht eşi olduğu zaman boyunca, bitmez tükenmez temkine zorlanışlardan, öğüt dinlemelerden gına gelmiştir. Öyleyse çekip gitmelidir o kaskatı mürebbiye, o Madame Etiquette, Kontes Noailles. Bir kraliçenin terbiye almaya ihtiyacı yoktur, istediğini yapabilir! Annesinin yanına kattığı, karşısında günah çıkardığı rahibi ve danışmanı Rahip Vermond uygun bir mesafeye gönderilmelidir; kaybolmalı, gitmelidir insana zihin bakımından zahmet veren herkes! Yalnızca gençler gelmelidir, neşeli, hayata budalaca bir ciddiyetle bakarak oyunu ve zevki ıskalamayan bir nesil! Bu eğlence yoldaşlarının rütbece yüksek, soyca asil ve sağlam karakterler olup olmadığına pek o kadar bakılmaz, özellikle akıllı ve kültürlü olmaları da gerekmez –kültürlü insanlar kılı kırk yarar, akıllı olanlarda ise hep kötücül bir taraf vardır– yeter ki pırıl pırıl bir zekâ gösterebilirler, iç gıcıklayıcı anekdotlar anlatmayı bilsinler ve varlıkları partileri süsleyebilsin. Eğlence, eğlence, eğlence, Marie-Antoinette’in yakın çevresine yönelttiği ilk ve tek talep budur. Böyle olunca, Maria Theresia’nın ah ederek söylediği gibi, çevresini, “avec tout ce qui est du plus mauvais à Paris et de plus jeune”<sup>89</sup>, “soi-disante société” insanlarla, ağabeyi II. Joseph’ in deyişiyle de, görünüşte rahat, fakat aslında alabildiğine kendine düşkün bir güruhla sarar; Kraliçe’nin maître de plaisir’i<sup>90</sup> olma görevini üstlenen bu kişiler hafiflik hizmetleri karşısında hatırı sayılır birer dünyalığı götürür, bir yandan o kibarlık oyunlarını oynarken, bir yandan da palyaço elbiselerinin ceplerini tıka basa doldururlar.

Arada şöyle bir uğradığında bu uçarı topluluğun rahatını kaçıran can sıkıcı tek bir kişi vardır. Fakat onu da ayıp etmeden kovmak mümkün değildir, çünkü –neredeyse unutulmuştur işin o yönü– bu bey o neşeli hanımın kocası, ayrıca Fransa’nın hükümdarıdır. Büyüleyici zevcesine sonuna kadar dürüst bir şekilde âşık olan hoşgörülü Louis, önceden izin alarak bazen Trianon’a gelir, gençlerin nasıl eğlendiğini seyrederek, bazen, geleneğin sınırlarını altüst etmede pek ileriye gidilmişse ya da masraflar göğe çıkmışsa, ürkekçe itirazlarda bulunur; ama o zaman gülücüklerini gösterir Kraliçe ve bu gülücüklerle her şey savuşturulmuş olur. Evin neşeli konukları da, Kraliçe’nin kendilerine en yüksek mevkileri ayarlarken hazırladığı kararnamelerin altına daima, uslu ve itaatkâr, o güzel elyazısıyla “Louis” sini oturtan Kral’a karşı tepeden bakan bir sempati beslemektedirler. Öyle ya, bu iyi adam onları hiç öyle uzun uzun rahatsız etmez, hep bir saat kalır, iki saat kalır, sonra Versailles’a döner: kitaplarının başına ya da tesviye atölyesine. Bir keresinde, fazlaca uzun oturmuştur, şen takımıyla Paris’e gitmek için sabırsızlanmakta olan Kraliçe gizlice sarkaçlı saati bir saat ileri alır, Kral da bu hilenin farkına varmadan, kuzu kuzu, saat on bir yerine onda yatmaya gider ve bütün o şık çakallar sürüsü gülmekten kırılır.

Kral’ın haysiyeti böyle şakalarla elbette yükselecek değildir. Fakat Trianon bu kadar beceriksiz, çolpa bir adamı neylesin? Havai anekdotlar anlatmasını bilmez, gülmesini bilmez. Korkmuş, ürkmüş bir halde, sanki karnı ağrıyormuş gibi, neşeli topluluğun orta



yerinde oturup esnemesini bilir, oysa ötekiler ancak gece yarısına doğru asıl havalara girmektedir. Maskeli balolara gitmez, kumar oynamaz, hiçbir kadına kur yapmaz – hayır, hiçbir işe yaramayan bu iyi ve sıkıcı adama Trianon sosyetesinde, rokoko ülkesinde, bu hafiflik ve taşkınlık diyarında yer yoktur.

Yani Kral, bu yeni sosyetenin üyelerinden biri olarak görülmez kesinlikle. Hırsını, göstermelik bir kayıtsızlık ardına saklayan kardeşi Provence Kontu da itibarını böyle genç züppelerle iki paralık etmemeyi daha akıllıca bulur. Fakat Kraliçe'ye eğlencelerinde sarayın erkek üyelerinden birinin refakat etmesi gerektiğinden, koruyucu azizlik görevini XVI. Louis'nin en küçük erkek kardeşi Artois Kontu üstlenir. Akıllı beş karış havada, hoppa, küstah ama aynı zamanda esnek ve hünerli biri olan bu genç de, Marie-Antoinette'le aynı korkudan mustarıptır: can sıkıntısına kapılma ya da ciddi şeylerle meşgul olma korkusu. Kadın avcısı, borçlanma uzmanı, eğlendirici ve zarif, övünge, küstahlığı cesaretinden fazla, gerçekten tutkulu olmaktan çok farfara biri olarak neşeli kafadarların başını çekerek nerede yeni bir spor, yeni bir moda, yeni bir eğlence varsa oraya gider ve böylece çok geçmeden, borçlarıyla kralı, kraliçeyi ve bütün sarayı geçer. Fakat tam da bu haliyle Marie-Antoinette'e gayet güzel uymaktadır. Kraliçe bu havai delifişeğe pek saygı duymaz, sevgisi ise dili uzunların bütün iddiaları bir yana, daha bile azdır; kayınbirader yalnızca ağabeyinin eşine sırt vermektedir. Eğlence hummasında bir erkek kardeş, bir kız kardeş olarak ikisi çok geçmeden birbirinden ayrılmaz bir çift haline gelir.

Artois Kontu, Marie-Antoinette'in neşeli aylıklığının bütün vilayetlerine gece gündüz demeden çıktığı devriye gezilerinde yanına aldığı muhafız takımının başına seçilmiş kumandandır; aslında küçüktür bu takım, başı çeken üyeleri de durmadan değişmektedir. Çünkü bu anlayışlı Kraliçe etrafındaki uydularının her hatasını affeder, borçlanmalarını ve küstahlıklarını, çizmeyi aşan ve fazlasıyla teklifsizleşen davranışlarını, âşıkdaşlıklarını ve skandallarını bağışlar; fakat biri ona can sıkıntısı vermeye başlamayagörsün hemen defteri dürülür. Bir süre Baron Besenval revaçtadır, elli yaşındaki bu İsviçreli asilzade eski bir askerin şamatalı hoyratlığıyla arzı endam eder, sonra göze giren Coigny Dükü olur: "Un des plus constamment favorisés et le plus consultés".<sup>91</sup> Bu ikisine ve aynı zamanda, hırslı biri olan Guines Dükü'ne ve Macar Kontu Esterhazy'ye garip bir görev verilir: Kraliçe'ye kızamıkçktan hastalandığında refakat etmek. Bu olay, sarayda dili uzun birilerinin şu soruyu sormasına vesile olur: Acaba Kral aynı durumda olsa, saraylı hanımlardan hangi dördünü seçecektir? Mevkiini devamlı olarak koruyabilen Vaudreuil Kontudur, Marie-Antoinette'in gözde hanım arkadaşı Kontes Polignac'ın âşığı, içlerinde en akıllıları; en inceleri ise biraz daha geri planda kalır: Ligne Prensi; Trianon'daki konumundan ötürü devletten yüklü bir maaş almayan tek kişidir, ayrıca yaşlandığı zaman hatıralarında kraliçesinin hatırasına hürmeti koruyabilen tek kişi de o olacaktır. Bu Arkadia göğünün yanıp sönen yıldızları, "yakışıklı" Dillon ile genç ve ateşi başına vurmuş Lauzun Dükü'dür; ikisi de zoraki bakire Kraliçe için bir süre hayli tehlikeli olurlar. Elçi Mercy'nin enerjik çabaları, Marie-Antoinette'in sempatisini fethetmiş olan bu afacan genç adamın daha başka fetihlerde bulunmadan önce safdışı edilmesini güçbela sağlayabilir. Kont Adhémar ise arp eşliğinde pek hoş şarkı söylemekte ve iyi tiyatro oynamaktadır: Önce Brüksel'de,

sonra Londra'da elçilik makamına getirilmesi için bu yeter de artar bile. Ötekilerse memlekette kalıp yapay bir membaın fıkır fıkır kaydattığı sularda sarayın en çok gelir getiren mevkilerine çöreklenmeyi tercih ederler. Bu kavalyelerden hiçbiri, Ligne Prensi hariç, gerçekten zihinsel bir erginliğe sahip değildir, hiçbirinde Kraliçe'nin dostluğuyla elde ettiği güçlü konumdan siyasi anlamda büyüklük gösterme yönünde faydalanmak gibi bir sevdaya rastlanmaz, Trianon'un bu maskeli balo kahramanlarından hiçbiri tarihin gerçek bir kahramanı olmamıştır. Bunlardan hiçbiri Marie-Antoinette'e gerçekten içten bir saygı da duymamıştır. Bu genç ve koket kadın bazısına, kendisiyle kraliçe olarak mevkiine yakışanın üzerinde bir samimiyet içinde beraber olma izni vermiştir; fakat bunlardan hiçbirine –ki can alıcı nokta da budur– ne ruhen ne de kadın olarak tamamen teslim olmuştur. Bütün hepsinin içinde tek olan biri, biricik olan, biricik olma payesine erecek olan, günün birinde kalbine ulaşıp hep orada kalacak olan tek biri vardır ki, henüz gölgede gizlidir. Kaldı ki bu figüran alayının hayhuyu belki de yalnızca onun yaklaşmasını ve varlığını daha iyi gizlemeye yaramaktadır.

Kraliçe için bu güvenilmez ve rotasyon halindeki kavalyelerden daha tehlikeli olanlar, hanım arkadaşlarıdır; bu alanda, esrarengiz bir karışıma sahip duygusal güçler, uğursuzluk getirecek bir şekilde işi karıştırmaktadır. Marie-Antoinette karakter olarak tamamen doğal, çok kadınsı ve yumuşak, özveri gereksinimi ve şefkatle dolu bir kadındır ve duyuları donuk, uykucu kocasından ilk yıllarda bu ihtiyaçlarının karşılığını bulamamıştır. Dürüst bir yapısı vardır, içindeki ruhsal gerilimleri herhangi birine açmak istemez, hele bu sırdaş –ahlaka hürmeten– bir erkek olamayacağına ya da henüz olamayacağına göre, ister istemez daha en başından bir hanım arkadaş arar.

Marie-Antoinette'in kendi cinsinden arkadaşlıklarında hep belli bir duygusal tonun bulunması doğaldır. On altı yaşındaki, on yedi-on sekiz yaşındaki Marie-Antoinette, her ne kadar evli ya da daha doğrusu görünüşte evli ise de, ruhen yatılı okul arkadaşlıklarına özgü yaşadır ve bunlara özgü bir konumda bulunmaktadır. Çocuk olarak erken yaşta annesinden, gerçekten sevdiği bu eğiticisinden koparılıp alınmış, beceriksiz ve sevecenlik yoksunu bir adamın yanına verilmiş olmasıyla, kokunun çiçeğin tabiatında olması kadar genç kızın tabiatında olan bir şeyi, bir insana tamamen güven duyarak yakınlaşıp açılma eğilimini yaşayamamıştır. Bütün o çocuksu ufak tefek huylar, ele ele tutuşup gezmeler, kol kola girmeler, köşelerde kıkırdaşmalar, odadan odaya koşuşmalar, birbirine hayran olmalar, "Bahar Uyanışı"nın<sup>92</sup> bütün bu naif belirtileri henüz mayalanıp pişmemiş bir halde onun çocuk bedeninde beklemektedir. Marie-Antoinette on altı yaşında, on yedi, on sekiz, on dokuz, yirmi yaşında bile hâlâ doğru dürüst genç olmak ve çocukça sevdalanmak hakkına sahip olabilmiş değildir – böyle fırtınalı coşkunluklarda yaşanıp tadılan hiç de cinsellik değil, buna ilişkin bir ön duygudur, heyecandır. Böylece Marie-Antoinette'in kız arkadaşlarıyla ilk ilişkileri de duygu teline akortlu olmak durumundadır, fakat bir kraliçenin böylesine gelenek dışı halleri kibar saray çevresinde en fena biçimde yanlış yorumlanır. Medeni olmanın da ötesine geçmiş, sapkınlığa kaymış saray, doğal olanı kavrayamamaktadır; çok geçmeden kraliçenin Sapphovari eğilimleri olduğu yolunda fısıldaşmalar başlar. "Benim kadınlara ve erkek âşıklara çok ileri giden, özel bir eğilimim olduğu iddia edildi," diye yazar, kendi duygularından emin olan Marie-Antoinette annesine açık açık ve pür neşe; kendini beğenmişçesine dürüstlüğüyle sarayı, kamuoyunu,

dünyayı hakir görmektedir. Henüz iftiranın bin dilli gücü hakkında bir şey bilmemekte, sonunda birini sevmenin ve birine güvenebilmenin hiç beklemediği halde karşısına çıkan sevincine henüz hiçbir çekince duymadan kendini vermekte ve yalnızca hanım arkadaşlarına onları ne kadar kayıtsız şartsız sevebildiğini kanıtlamak için bile her türlü temkini elden bırakmaktadır.

Kraliçe'nin ilk gözdesi Madam Lamballe, görece talihli bir seçimdir. Fransa'nın ileri gelen ailelerinden birindedir ve bu nedenle de para ya da iktidar canlısı değildir, ince, duygusal bir tabiatı vardır, çok akıllı değildir ama buna karşılık entrikacı da değildir, çok önemli olmayan ama çok hırslı da olmayan bir kadındır ve Kraliçe'nin eğilimine gerçek bir dostlukla karşılık verir. Temiz ahlaklıdır, etki alanı Kraliçe'nin özel hayat çevresiyle sınırlıdır, arkadaşları için, ailesi için imtiyaz dilenciliği etmez, devlet işlerine ya da siyasete karışmaz. Salonunda kumar oynanmaz, Marie-Antoinette'i eğlence girdabına daha da çok sürüklemeyi; sessizce, göze batmadan bağlılığını gösterir ve sonunda kahramanlara layık ölümüyle dostluğunun üstüne mührü vurur. Fakat bir akşam birdenbire, bir mumun üflenince sönuşü gibi, hükmü sona eriverir. 1775 yılında bir saray balosunda Kraliçe'nin dikkatini henüz tanımadığı bir kadın çeker, mütevazı edasıyla alımlı görünen, mavi bakışları bir melek saflığında, endamıyla dal gibi bir genç kız; etrafındakilere sorunca adını söylerler: Kontes Jules de Polignac. Bu kez, Prenses Lamballe'de olduğu gibi insanca bir sempati değil, aniden uyanan tutkulu bir ilgi söz konusudur, coup de foudre<sup>93</sup> türünden bir ateşle sevdalanma. Marie-Antoinette yabancı kadına yaklaşır ve sarayda niçin bu kadar seyrek görüldüğünü sorar. Kontes Polignac, dürüstçe, servetinin kendini ele güne göstermeye yetmediğini söyler ve bu açıklığıyla kraliçeyi kendine hayran bırakır; çünkü bu büyüleyici kadının içinde ne kadar arı bir ruh bulunmalıdır ki, o zamanın en rezilce ayıbını, parasızlığını böylesine zarif görünen bir rahatlıkla, daha söze başlarken itiraf edebilmektedir! Çoktan beri aradığı ideal hanım arkadaş bu kadın değilse kimdir? Marie-Antoinette, Kontes Polignac'ı hemen saraya çeker, onu öylesine göze batan iltimaslara boğar ki, herkesin kıskançlığı kabarır: Onunla alenen kol kola dolaşır, ona Versailles'da daire verir, onu her gittiği yere götürür, hatta bir kere, ilahe gibi taptığı bu arkadaşının loğusa yatağına yakın olabilmek için, bütün maiyetini Marly'ye taşır. Birkaç ay sonra bu fakir aristokrat, Marie-Antoinette'in ve bütün sarayın efendisi olmuştur.

Fakat ne yazık ki, bu narin, bu masum melek gökten inmek yerine, büyük ölçüde borçlanmış bir aileden gelmektedir ve aile, bu beklenmedik alçakgönüllülüğü kendi hesabına akçeye çevirmekte son derece büyük isteklilik gösterir; işin ceremesini çok geçmeden maliye bakanları çekmeye başlayacaktır. Önce 400.000 livre tutarında borç ödenir, ailenin kızı 800.000 livre'lik bir çeyize konar, damat bir kaptanlık kadrosu, bir yıl sonra da ek olarak, 70.000 düka irat getiren bir malikâne, baba emekli maaşı ve yardımsever koca –ki aslında yerine çoktan bir âşık konulmuştur– dük unvanını ve Fransa'nın en çok gelir getiren arpalıklarından birini, posta idaresini elde eder. Eşinin kız kardeşi Diane de Polignac kötü şöhretine rağmen sarayda nedime olur, Kontes Jules'ün kendisi kraliyet ailesinin çocuklarına mürebbiye, babası emekli maaşına ilaveten elçi yapılır, bütün aile para ve şeref içinde yüzmeye ve üstüne üstlük eline geçirdiği bereket boynuzundan ha bire kendi dostlarına pay çıkarmaya başlar; nihayet, Kraliçe'nin tek bir

keyfi, yalnızca bu Polignac ailesi devlete yılda yarım milyon livre'e mal olacak hale gelir. "Eşi görülmüş bir şey değildir ki," diye yazmaktadır Elçi Mercy, Viyana'ya, dehşete düşmüş bir halde, "bu kadar kısa zamanda bu kadar büyük bir meblağ tek bir aileye tahsis edilmiş olsun." Maintenon ile Pompadour bile melek gözleriyle yere bakan bu gözdeden, o alçakgönüllü, o iyilik timsali Polignac'tan fazla paraya mal olmamıştır.

Kendileri aynı girdaba kapılmış olmayanlar bakakalır, şaşar ve kraliçenin ismini, mevkiini ve şöhretini bu liyakatsiz, değersiz ve açgözlü ailenin istismarına açışındaki uysallığı anlayamaz. Herkes bilmektedir ki, Kraliçe doğal zekâ, ruh gücü ve dürüstlük bakımından, günbegün haşır neşir olduğu bu küçük yaratıklardan yüz kat üstündür. Fakat karakterler arasındaki gerilimlerde can alıcı olan şey, hiçbir zaman güç değil beceridir, zihince değil iradece üstünlüktür. Marie-Antoinette gevşek, Polignac hırslıdır, biri daldan dala atlarken, öbürü direşkendir; biri tek başınadır, oysa öbürü Kraliçe'yi sarayın geri kalanından planlı bir şekilde soyutlayan bir kümeleşmeye gitmiştir; bu küme Kraliçe'yi eğlendirerek avucunun içinde tutmaktadır. Ne faydası olabilir, zavallı ihtiyar Rahip Vermond'un eski öğrencisini uyarmasının: "Erkek ve kadın arkadaşlarınızın şöhreti ve ahlakı bakımından fazlasıyla yumuşak davranır oldunuz"; ne faydası olabilir, dikkate değer bir cüret göstererek suçlamasının: "Kötü hal ve tavır, kötü ahlak, tehlikeye girmiş ya da kaybolmuş şöhret, sizin çevrenize kabul olunmak için düpedüz bir reçete haline geldi"; ne faydası olabilir bir sözün, kol kola dolaşırken edilen tatlı, narin sözlere karşı; ne faydası olabilir akıllılığın bu her gün yeni hesaplar peşindeki kurnazlığa karşı! Polignac ve takımı, Kraliçe'yi eğlendirerek ve can sıkıntısını sürekli besleyerek kalbinin sihirli anahtarını ele geçirmiştir; birkaç yıl sonra da Marie-Antoinette buz gibi hesap peşinde olan bu çetenin hepten bağımlısı olur. Polignac'ların salonunda herkes bir diğerinin makam ve mevki arayışını destekler, hepsi karşılıklı olarak birbirine arpalıklar, maaşlar ayarlar, herkes görünüşte yalnızca ötekinin esenliği için çabalamaktadır ve böylece devlet hazinesinin suyunu çekmekte olan son altın kaynakları da hiçbir şeyin farkında olmayan Kraliçe'nin elinin altından bir avuç kişiye doğru akar gider. Bakanlar bu işlere karşı koyamaz. Omuz silkerek, "Faites parler la Reine," – "Kraliçe'nin sizin lehinize konuşmasına bakın," yanıtını vermektedirler bir dileği olan herkese; çünkü rütbe ve unvan, makam ve maaş Fransa'da yalnızca Kraliçe'nin elinden dağıtılmaktadır, bu eli oynatan görünmez güç ise o menekşe gözlü kadın, o güzel, o uysal Polignac'tır.

Etrafındakiler, bu sürüp giden eğlencelerle Marie-Antoinette'in çevresini aşılmaz bir engelle sarar. Öbür saraylılar bunu çok geçmeden fark ederler; anlarlar ki, bu duvarın arkasında yeryüzü cenneti bulunmaktadır. Orada makamlar çiçek açmakta, maaşlar çağıl çağıl akmaktadır, başkalarının onyıllarca sebat gösterip hizmet ederek ulaşmaya çalıştığı bir lütuf meyvesi orada bir şakayla, neşeli bir iltifatla koparılabilir. O saadet dünyasında ebedî neşe, endişesizlik ve sevinç hüküm sürmektedir; her kim bu krallara özgü teveccühün İrem bağına girmeyi başarmışsa, yeryüzünün bütün ihsanları emrine amadedir. Duvarın öte yanında kalmaya mahkûm olan, eski aristokrat ve hizmet sahibi olmakla birlikte Trianon'a giriş izni koparamayan kişilerin, aynı diğerlerinin kadar hırsla açılan elleri asla altın yağmuruyla ıslanmayan sülalelerin, gittikçe şiddetlenen bir gareze kapılmalarında şaşılacak bir şey yoktur. Orléans'lar, Rohan'lar, Noaille'ler, Marsan'lar

homurdanmaktadır: Biz Şu ulsuz Polignac' lardan daha mı değersiziz ki? Genç, alçakgönüllü, namuslu bir kralımız, nihayet metreslerinin oyuncağı olmayan bir kralımız oldu da, insanların anasının sütü gibi hak ettiklerini, Pompadour'un, Dubarry'nin ardından yine bir gözdeden, bir ayrıcalıklı hanımdan dilenmesi için mi oldu? Etrafına yüzyıllardır burada yeri olan asiller yerine yabancı delikanlılarla Şüpheli kadınları toplayan o Avusturyalı genç kadın tarafından böyle küstahça bir kenara itilmeyi, soğuk bir Şekilde görmezden gelinmeyi sineye mi ekmeli? DıŐlananlar, gittikçe saflarını sıklaŐtırır, aralarına her gün, her yıl yenileri katılır. Çok geçmeden, Versailles'ın terk edilmiş pencerelelerinden karşıya, Kraliçe'nin tasasız ve her Şeyden habersiz oyun dünyasına yüz gözölü bir nefret bakmaya başlar.

**89.** (Fr.) Sırasıyla: Paris'te en rezil ve en genç kim varsa onlarla; sözde sosyete. (.N.)

**90.** Zevk üstadı. (.N.)

**91.** (Fr.) Her zaman en gözdelerden ve sürekli daniŐılanlardan biri. (Y.N.)

**92.** *Frühlings Erwachen - Eine Kindertgödie* (Bahar Uyanışı - Bir ocukluk Trajedisi.) Alman oyun yazarı Frank Wedekind'in 1891'de yayımlanan, ergenlik çağındaki insanlarla yetişkin çevreler arasındaki sürtüŐmeleri konu eden dramı. (.N.)

**93.** (Fr.) Yıldırım aşkı. (.N.)

# Ağabeyin misafirliği

Marie-Antoinette'in eğlence düşkünlüğü 1776 yılında ve 1777 karnavalında, dimdik yükselen grafik eğrisinin en yüksek noktasına ulaşır. Monden Kraliçe hiçbir yarıştan, opera balosundan, danslı eğlenceden eksik kalmamakta, sabah alacasından önce asla eve dönmemekte, izdivaç yatağından sürgit uzak kalmaktadır. Sabahın saat dördüne kadar kumar masasında oturmaktadır; kayıpları ve borçları, kamuoyunun öfkesini çekmeye başlamıştır bile. Elçi Mercy ne yapacağını bilmez halde, Viyana'ya rapor üzerine rapor gönderir: "Majesteleri Kraliçe dışarıya karşı itibarını tamamen unutmaktadır." Ona öğüt vermek mümkün değil gibidir; çünkü "çeşitli tarzdaki eğlenceler o kadar büyük bir hızla birbirini takip etmektedir ki, kendisiyle ciddi konular üzerine konuşacak birkaç dakikayı bulabilmek bile son derece güç olmaktadır". Versailles uzun zamandır, o kış olduğu kadar ıssız görülmemiştir; yılın son ayı boyunca Kraliçe'nin meşguliyetleri, daha doğrusu eğlenceleri, değişmiş ya da azalmış değildir. Sanki bir iblis, bu genç kadının ruhunu ele geçirmiş gibidir: Huzursuzluğu, dur durak bilmezliği belirleyici bir yıl olan o yılıkinden daha anlamsız olmamıştır hiç.

Buna şimdi ilk defa, yeni bir tehlike eklenmektedir. Marie-Antoinette, 1777 yılında artık Fransa'ya yeni gelmiş on beş yaşındaki masum çocuk değil, yirmi iki yaşında, göz kamaştırıcı bir güzelliğe ermiş, ayartıcı ve çoktan ayartılmış bir kadındır; Versailles Sarayı'nın erotik, aşırı derecede şehvetli havasının orta yerinde tamamen ilgisiz ve soğuk kalması zaten doğal olmazdı. Yaşıtı olan bütün akrabaları, bütün hanım arkadaşları çoktan çocuk sahibi olmuştur, her birinin gerçek bir kocası ya da hiç değilse bir âşığı vardır; yalnızca odur talihsiz kocası yüzünden dışarıda kalan, yalnızca odur çevresindeki herkesten güzel, herkesten daha çok arzulanan ve arzulayan bir kadinken henüz kimseye eğilim göstermemiş olan. İçindeki güçlü şefkat ihtiyacını boş yere kadın arkadaşlarına yöneltmiş, içindeki boşluğu bitmek bilmeyen sosyete olaylarının gürültüsüyle bastırmaya çalışmıştır – hepsi boşunadır; doğa, her kadında olduğu gibi, tamamen doğal ve normal olan bu kadından da yavaş yavaş hakkını istemektedir. Marie-Antoinette başlangıçtaki umursamaz özgüvenini, genç kavalyelerle birlikte olduğunda, gittikçe sıklaşan bir şekilde kaybetmeye başlar. Gerçi en tehlikeli noktaya varmadan henüz korkmaktadır. Fakat tehlikeyle oynamaktan da geri durmaz ve bu arada içinden geleni dışa vuran kanına hükmetmeyi de başaramaz; yüzü kızarır, sararır, gönlünün istediği bir genç insanın yakınındayken farkına varmadan titremeye başlar, şaşkınlığa düşer, gözleri yaşarır ve yine de, durmadan bu kavalyelerin nazik iltifatlarına zemin hazırlar; Lauzun'ün hatıralarındaki o garip sahne, daha demin öfke içinde titreyen Kraliçe'nin bu beyi aniden, kaçamak bir kucaklamayla bağrına basması, sonra da, kendinden dehşete düşmüş bir halde, hemen utanarak kaçması pekâlâ gerçeğin bu vurgusunu taşımaktadır; çünkü İsveç elçisinin, Marie-Antoinette'in genç Kont Fersen'e karşı beslediği apaçık tutkuyla ilgili raporu da aynı heyecan dolu ruh halini yansıtır. Apaçık ortadadır: Eza altındaki, çolpa kocasının hem geleceğe saklayıp hem harcadığı yirmi iki yaşındaki bu kadın, kendi nefsine hâkim olmanın sınırına gelip dayanmıştır. Marie-Antoinette savunmada olduğu halde, belki de o yüzden, sınırları artık o gözle görülmez gerilimi kaldıramamaktadır. Gerçekten, sanki bir

hekim raporunun eksikliğini tamamlamak istermişçesine, Elçi Mercy raporlarında birdenbire ortaya çıkan affectations nerveuses<sup>94</sup>, vapeur<sup>95</sup> adı verilen hallerden söz eder. Marie-Antoinette'i evlilik namusunu hakikaten çığnemekten şimdilik koruyan şey, kendi kavalyelerinin ürkekçe dikkati olmaktadır – gerek Lauzun gerek Fersen, Kraliçe'nin kendilerine pek apaçık bir biçimde ilgi gösterdiğini fark eder etmez, alelacele saraydan kaçarlar; fakat kuşkusuz, o koket halleriyle oynaştığı genç gözdelerinden biri, müsait bir an geldiğinde cüret gösterip davransa içeriden artık ancak pek cılızca korunabilen fazilet elden gidebilecektir. Marie-Antoinette şimdiye kadar, ne mutlu ki, düşmeye ramak kala kendini tutabilmiştir. Fakat içindeki huzursuzlukla beraber tehlike de büyümektedir: Kelebek, kendisini ayartan ışığın etrafında, çırpınışı gittikçe artarak, gittikçe küçülen daireler çizmektedir; sakarca bir kanat darbesi, oyuncumuzun bir daha kurtarılamayacak şekilde, mahvedici unsurun ortasına düşmesine yetecektir.

Anne için çalışan bekçinin bu tehlikeden de haberi var mıdır? Olsa gerektir; çünkü bu müzmin bekâr kurdun Lauzun'le, Dillon'la, Esterhazy'yle ilgili uyarıları, gergin durumun temel nedenini kavradığına, hem de oradan oraya sıçrayan heyecanının, vahşi ve dindirilemeyen huzursuzluğunun neler ifşa ettiğinin farkında olmayan Kraliçe'den daha iyi kavradığına işaret eder. Mercy, Fransa Kraliçesi'nin, kocasına gerçek bir veliaht doğurmadan önce herhangi bir yabancı âşığa ganimet düşmesinin yol açacağı felaketin büyüklüğünü tamamen anlamış bulunmaktadır; bu ne pahasına olursa olsun önlenmelidir. Bunun için Viyana'ya mektup üzerine mektup gönderir: İmparator Joseph artık nihayet Versailles'a gelmeli, işe el atmalıdır. Çünkü bu sessiz, sakın gözlemci bilmektedir ki, Kraliçe'yi kendinden kurtarmanın zamanı gelmiş, hatta geçmek üzeredir.

II. Joseph'in Paris gezisinin üç amacı vardır: Eniştesi kralla erkek erkeğe, şu hâlâ yerine getirilmemiş olan evlilik görevleri meselesini konuşacaktır. Ağabey, otoritesini kullanarak eğlence düşkünü kardeşinin kulağını bükecek, bu eğlence düşkünlüğünün siyasi ve insani tehlikelerini onun gözüne sokacaktır. Üçüncüsü, Fransız ve Avusturya hanedanları arasındaki devlet paktını insan ilişkisi yoluyla pekiştirecektir.

Önüne konulan bu üç göreve II. Joseph gönüllü olarak bir dördüncüsünü daha ekler: Bu dikkat çekici ziyareti fırsat bilip daha da dikkat çekici hale getirmek ve kendi şahsı için olabildiğince hayranlık toplamak ister. Bu ta içinden dürüst, olağanüstü yetenekli olmamakla beraber akılsız da olmayan ve her şeyden önce hodpesent adam, yıllardır o tipik veliaht hastalığından mustarıptir: Koca adam olmuşken hâlâ özgürce ve kısıtsız olarak hükmedememesi, öve öve bitirilemeyen ünlü annesinin gölgesinde, siyaset sahnesinde yalnızca ikinci rolü oynaması ya da kendi kızgın ifadesiyle, "arabada beşinci teker" olması canını sıkılmaktadır. Kendisine gölge eden o büyük imparatoriçeyi ne akıllılık ne de ahlaki otorite bakımından geçemeyeceğini bildiği için de, bu yan role kendisi için özellikle göze çarpacak bir renk katmaya çalışır. Avrupa'ya karşı annesi hükümdarlık anlayışının kahramanca türünü simgeliyorsa o da kendi hesabına halkın imparatorunu oynayacaktır; ülkesinin modern, insan sevgisiyle dolu, önyargısız, aydınlanmış babası rolünü. Bazen çalışan adam olur, pulluğun ardına düşer, bazen sade kentli ceketiyle kalabalığa karışır, sıradan askerin yatağında yatar, kendini deneme olarak Spielberg'e<sup>96</sup> hapsettirir ama aynı zamanda, bu gösterişçi tevazudan bütün dünyanın olabildiğince

haber alması için ne gerekiyorsa yapar. II. Joseph şimdiye kadar bu kibirsiz halife rolünü yalnızca kendi tebaası karşısında canlandırabilmiştir; Paris yolculuğu ise ona sonunda büyük dünya sahnesine çıkma fırsatını verecektir. Böylece İmparator, haftalar öncesinden bu alçakgönüllülük rolünü akla gelebilecek bütün ayrıntılarıyla ezberler.

İmparator Joseph, bu niyetinde yarı yarıya başarılı da olmuştur. Gerçi tarihi yanıltmak elinden gelmemiştir; tarih, Joseph'e dair tuttuğu borçlar kitabına hata üstüne hata kaydetmiştir: fazla erken ve beceriksizce uygulanan reformlar, bela getiren tezcanlılıklar; hatta Avusturya'yı daha o zamanlar tehdit eden dağılmadan koruyan şey, belki yalnızca kendisinin erken ölümü olmuştur; fakat II. Joseph tarihten daha safdil olan efsaneyi kendi tarafına çekebilmiştir. Ardından, uzun zaman "halkının iyi yürekli imparatoru" teranesi okunmuş, sayısız piyasa romanında, sade bir paltoya bürünmüş, soylu bir yabancıнын eli açıklığıyla ne hayırlar işlediği ve halktan kızları nasıl sevdiği anlatılmıştır; bu romanların meşhur tarafı hep aynı şekilde gelen sonlarıdır: Yabancı, paltosunu açar, herkes hayretle şatafatlı üniformayı görür ve soylu adam derin bir anlam taşıyan şu sözleri ettikten sonra arkasını döner: "Adımı hiçbir zaman öğrenemeyeceksiniz, ben İmparator Joseph'im."

Budalaca bir şakadır bu, yine de doğru sezinlenmesi nedeniyle düşünüldüğünden daha akılcıdır ve İmparator Joseph'in o tarihî özelliğini neredeyse dâhiyane bir şekilde karikatürleştirmektedir: bir taraftan mütevazı adamı oynayıp aynı zamanda da bu alçakgönüllülüğün layık olduğu hayranlığı toplaması için her şeyi yapmasını. Paris yolculuğu onun bu yönünü gösteren iyi bir örnek olur. Çünkü İmparator II. Joseph, Paris yolculuğunu elbette imparator olarak değil –sansasyon yaratmak istememektedir– Kont Falkenstein olarak yapacaktır; bu tebdilikiyafetten kimsenin haberi olmamasına büyük değer verilir, uzun uzadıya yazılar yazılarak Fransa Kralı da dahil olmak üzere kimsenin ona karşı "Mösyö"den başka bir hitap kullanmayacağı, kendisinin saraylarda gecelemeceği ve yalnızca sıradan kira arabalarına bineceği kayda bağlanır. Fakat tabii ki, Avrupa'nın bütün saraylarında yolcunun hangi gün, hangi saatte oraya varacağı bilinmektedir; daha Stuttgart'ta Württemberg Dükü ona fena bir oyun oynar ve bütün otellerin levhalarının kaldırılmasını emreder; o zaman halkın imparatoruna da, dükün şatosunda gecelemeden başka çare kalmaz. Fakat bu yeni Harun Reşid, şaşmaz bir inatla, son âna kadar, bütün dünyanın çoktan bildiği tebdilikiyafetinde ısrar eder. Sade bir at arabasıyla Paris'e girer, kimsenin tanımadığı bir Kont Falkenstein olarak Hotel de Tréville'e, bugünkü Hotel Foyot'ya iner; Versailles'da ikinci derecede binalardan birinde bir oda seçer, bu odada, ordugâhtaymış gibi, bir sahra yatağında, yalnızca paltosuyla örtünerek yatar. Hesabını doğru yapmıştır. Krallarını yalnızca lüks içinde tanımış Paris halkı için böyle bir hükümdar bir olaydır, imarethanelerde fakirlerin çorbasından içen, akademilerin oturumlarını, Parlamento'daki tartışmaları takip eden ya da gemicileri, tüccarı, sağır dilsiz okulunu, botanik bahçesini, sabun fabrikasını, zanaatkârları ziyaret eden bir imparator; II. Joseph alçakgönüllülüğüyle herkesi kendine hayran bırakır ve bunun karşılığı olarak topladığı alkışa da bir kere daha hayran kalır. Gerçek ile sahte arasındaki çifte rolün orta yerindeki bu esrarengiz karakter, kendi içindeki yarılmanın daima bilincindedir; Paris'ten ayrılmadan önce erkek kardeşine şöyle yazar:



Sen benden daha değerlisin, oysa ben daha şarlatanım ve insan bu memlekette böyle olmak zorundadır. Sadeliği ileriye görerek ve tevazum nedeniyle seçtim, fakat bunu kasten abartıyorum; burada öyle bir coşku uyandırdım ki, artık kendim de hakikaten mahcup oluyorum. Bu krallıktan gayet memnun ayrılıyorum, fakat müteessir de değilim; çünkü rolümü oynamaktan usandım artık.

Bu kişisel başarının yanı sıra, Joseph önceden belirlenen siyasi hedeflere de ulaşır; her şeyden önce, eniştesiyle o malum nazik konuyu konuşması şaşırtıcı bir kolaylık içinde olup biter. XVI. Louis, kayınbiraderini dürüst ve samimi bir şekilde, tam bir güven göstererek karşılar. Büyük Friedrich'in, elçisi Baron Goltz'a talimat verip İmparator Joseph'in kendisine şöyle söylediğini bütün Paris'te yaydırması hiç işine yaramamıştır: "Üç eniştem var, üçünün de hali içler acısı: Versailles'daki budala, Napoli'deki soytarı, Parma'daki ise ahmak." Bu durumda "kötü komşu", kazanı boşuna ısıtmıştır; çünkü XVI. Louis kendini beğenmişlik bakımından fişteklenecek gibi değildir; atılan her ok, onun o sıradan yurttaş kalenderliğine çarpıp düşer. Enişte ile kayınbirader açık açık, dobra dobra konuşurlar ve XVI. Louis, yakından tanıştıklarında, II. Joseph'in de insan olarak belli bir saygısını kazanır. "Bu adam zayıf biri ama ahmak değil. Bilgisi var, muhakemesi var, fakat bedenen de, ruhen de cansız gibi. Akıllıca sohbetler ediyor, fakat daha derine inmeyi de pek canı istemiyor, doğru dürüst merakı da yok; fiat lux<sup>97</sup> henüz yanına varmamış, malzeme daha başlangıçtaki ham halinde." Birkaç gün sonra II. Joseph, Kral'ı tamamen avucunun içine almıştır, bütün siyasi konularda anlaşmaktadırlar ve eniştesini o hassas ameliyata da çabucak razı edebilmiş olduğu bellidir.

Joseph'in Marie-Antoinette karşısındaki tutumu daha çetrefildir; çünkü daha büyük sorumluluklar getirmektedir. Kız kardeş, ağabeyinin ziyaretini iki arada bir derede hisler içinde beklemiştir; mutludur, çünkü nihayet kan bağı olan bir akrabasıyla, üstelik en çok sırdaş olduğu biriyle açık açık konuşabilecektir; fakat İmparator'un küçük kardeşine karşı takınmaktan hoşlanageldiği hoyratça, öğretimece tavır karşısında da tedirginlik duymaktadır. Bu ağabey daha kısa bir zaman önce kendisini bir okul çocuğu gibi azarlamıştır: "Ne işlere karışyorsun sen?" diye yazmıştır.

Bakanları azlettiriyorsun, bir başkasını malikânesine sürgün ediyorsun, sarayda yeni, pahalı mevkiler yaratıyorsun! Kendi kendine hiç sordun mu, sarayın ve Fransız monarşisinin işlerine hangi hakla karıştığını? Ne menem ilimler öğrenmişsin ki, böyle işlere karışmaya cüret ediyor ve senin fikrinin herhangi bir şekilde mühim olabileceği ve özellikle, son derece özel ve derin bilgiler gerektiren devlet işleri bakımından mühim olabileceği kanaatine varıyorsun? Sen şirin, genç bir kadınsın, bütün gün çeşit çeşit hafiflikten, tuvaletlerinden, eğlencelerinden başka bir şey düşünmeyen, hiç okumayan, ayda on beş dakikasını olsun akli başında bir konuşmaya girmekle ya da kulak misafiri olmakla geçirmeyen, ciddi ciddi düşünmeyen, hiçbir şeyi sonuna kadar düşünmeyen ve asla, bundan eminim, söylediğinin ya da yaptığının nerelere varacağını düşünmeyen birisin...

Bu şımartılmış, her dediği alkışlanmış kadın, Trianon'daki maiyetinden böyle keskin bir mektep hocası tonu işitmeye alışkın değildir; böyle olunca, saray nazırından aniden, Kont von Falkenstein'ın Paris'e geldiği ve yarın Versailles'da beklendiği haberini aldığı anda, kalbinin nasıl çarpmaya başladığı pekâlâ anlaşılır.

Fakat iş beklediği kadar kötü olmaz. II. Joseph öyle hemen paldır küldür konuya girmeyecek kadar diplomattır; tersine, kardeşinin güzelliğini över, onu, kendisi eğer bir daha evlenecek olursa, müstakbel karısının Marie-Antoinette'e benzer biri olacağı konusunda temin eder; daha çok kibar beyefendiyi oynar. Maria Theresia bir kere daha, önceden elçisine yazdığı gibi, doğru bir kehanette bulunmuştur: "Aslında Joseph'in onun davranışları hakkında fazla sert hükümler vereceğinden korkmuyorum, daha çok zannediyorum ki, kızım güzelliği ve cazibesıyla, sohbette zekâsıyla tavrını bir araya getirmedeki maharetiyle ağabeyinin pek hoşuna gidecek, koltuklarını kabartacaktır." Gerçekten, bu pek şirin, güzel kız kardeşin cana yakınlığı, kendisiyle görüşmekten sahiden duyduğu sevinç, söylediklerini saygıyla dinleyişi, öte yandan eniştenin babacanlığı, kendisinin de oynadığı alçakgönüllülük komedisi sayesinde Paris'te elde ettiği büyük zafer, içindeki o korkutucu, kılı kırk yaran akıl hocası yönünü susturur; o çatık kaşlı, sert ağabey yeterince iltifat gördüğünde pek güzel yumuşamaktadır. İlk izlenimi daha çok olumludur:

Şirin ve mazbut bir kadın o, henüz biraz genç ve pek az düşünen biri, fakat içinde güzel ahlak ve fazilet namına iyi bir temele sahip, üstelik, ki bu bana sık sık şaşkınlık verdi, kavrayışı da gayet yerinde. İlk tepkisi daima doğru oluyor ve o dalkavuklar alayının dediklerine uyacak yerde bunu takip etse ve biraz daha fazla düşünse, mükemmel bir insan olacak. Eğlence hevesi gayet güçlü, insanlar da bu zaafını bildiklerinden ona bu yoldan yaklaşmaktalar ve o da her zaman en çok kendisine bu yoldan hizmet etmesini bilenlerin sözünü dinliyor.

Fakat II. Joseph adındaki, acayip bir ikircikliğe sahip bu kafa, bir taraftan görünüşte umursamazca, kardeşinin kendisine sunduğu bütün eğlencelerde eğlenirken, öbür taraftan da gayet kesin ve keskin gözlemlerde bulunmaktadır. Her şeyden önce, Marie-Antoinette'in kocasına "asla aşk duymadığı"nı, ona ihmalkârca, kayıtsızca ve hiç yakışık almayacak derecede tepeden bakarak davrandığını saptamakta gecikmez. Ayrıca kardeşi olacak "eserekli"nin etrafındaki o berbat topluluğun, hele hele o Polignac'ların ne mal olduğunu anlamakta hiç zorluk çekmez. Yalnızca bir bakımdan içi rahat etmiş gibidir. II. Joseph gözle görülür bir ferahlamayla derin bir nefes alır –herhalde daha kötüsünü beklemiştir– çünkü genç kavalyelerle onca cilveleşmeye rağmen kız kardeşinin fazileti şimdiye kadar sağlam kalabilmiştir –dikkatlice, "en azından şimdiye kadar" diye eklemeyi ihmal etmez– ortadaki bu ahlak çöküntüsü içinde kız kardeşinin davranışının fazilet konusunda şöhretinden daha iyi olduğunu belirtir. Ne var ki: Bu ilişki hakkında duydukları ve gördükleri kendisine gelecek hakkında pek güven vermişe benzememektedir; esaslı birkaç uyarıda bulunmayı gereksiz görmez. Birkaç kere kardeşiyle iyice bir konuşmayı dener, şiddetli çatışmalar olur; örneğin ona, başkalarının gözü önünde ve kabaca, "kocasının hiçbir işine yaramadığı" suçlamasında bulunduğu ya da arkadaşı Guémenée Düşesi'nin kumar odasının un vrai tripot, tam bir hırsız yatağı olduğunu söylediği zaman. Böyle açık suçlamalar Marie-Antoinette'e acı gelir. İki kardeş arasındaki bu tarz konuşmaların bazen iyice sertleştiği olur. Genç kadının çocukça inadı, karşılaştığı vesayet iddiasına karşı savunmaya geçer; fakat aynı zamanda içindeki dürüst tarafı da ona ağabeyinin bütün bu suçlamalarında ne kadar haklı ve kendi karakter

zayıflığı bakımından böyle bir bekçinin yanında olmasının aslında ne kadar zorunlu olduğunu hissettirir.

İkisi arasında nihai bir hesaplaşma gerçekleşmişe benzememektedir. Gerçi II. Joseph daha sonra, bir mektubunda Marie-Antoinette'e bir taş bankta otururken yaptıkları belli bir konuşmayı hatırlatarak uyarılarını tekrarlar; fakat anlaşılan, ona asıl konuyu, en önemli olanı ara sıra yapılan konuşmalarda açmak istememiştir. II. Joseph iki ay içinde bütün Fransa'yı gezer, sonunda bu ülkeyi kendi kralından iyi, kız kardeşinin başındaki tehlikeleri de yine kendisinden iyi bilir hale gelir. Fakat şunu da anlamıştır ki, bu uçarı şahsa söylenen her söz uçup gitmekte, kardeşi daha bir saat sonra her şeyi, özellikle de unutmak istediklerini unutmaktadır. Böyle olunca Joseph de oturup sessizce, bütün gözlemlerini ve düşüncelerini birleştirdiği bir talimatname yazar ve otuz sayfalık bu belgeyi, kardeşine özellikle veda saati geldiğinde verip ancak kendisi yola çıktıktan sonra okumasını ister. Scripta manent, yazılı uyarı kendi yokluğunda kardeşinin yanında ona destek olacaktır.

Bu instruction<sup>98</sup> Marie-Antoinette'in karakteri bakımından, elimizdeki belki de en yol gösterici belgedir; çünkü II. Joseph, yazdığını iyi niyetle ve kayırma amacından tamamen uzak olarak yazmıştır. Biçim olarak biraz tumturaklı, bizlerin zevkine göre ahlakçılıkta biraz fazla hamasi olan bu metin aynı zamanda büyük bir diplomatik beceri sergiler, öyle ya, Avusturya İmparatoru bir Fransa Kraliçesi'ne nasıl davranacağı hakkında doğrudan ders vermekten kaçınmaktadır. Ağabey yalnızca, sorular halinde bir çeşit ilmihal ortaya koymuş, düşünce tembeli kardeşini aklını çalıştırmaya, kendini tanımaya ve kendi sorumluluğunu üstlenmeye teşvik etmeye çalışmaktadır; fakat istemeden de olsa, bu sorular bir soruşturmaya dönmekte, görünüşte gevşek bir tarzda art arda sıralanışlarının ardından Marie-Antoinette'in hatalarının bir listesi belirlemektedir. II. Joseph, kardeşine her şeyden önce, şimdiye kadar boşu boşuna ne çok zaman harcadığını hatırlatır. "Yaşın ilerliyor, şu halde artık henüz çocuk yaşta olma mazeretin kalmıyor. Biraz daha tereddüt edersen ne olacak, onun nereye varacak?" Sonra da dehşet verici bir ileri görüşlülükle sorusuna kendi yanıt verir: "Bedbaht bir kadın ve daha da bedbaht bir kraliçe." Soru şeklinde, tek tek kardeşinin bütün ihmalkârlıklarını sayar: Her şeyden önce, keskin, buz gibi bir şimşek parıltısı onun krala karşı olan tutumunu aydınlatır. "Sahiden bütün fırsatları değerlendirmeye çalışıyor musun? Sana açtığı bütün hislere yanıt veriyor musun? O seninle konuşurken soğuk ve dalgın değil misin? Bazen can sıkıntını ya da soğukluğunu gösterdiğin olmuyor mu? Sen böyle davranırken, doğası gereği serinkanlı olan bir adamın sana yaklaşmasını ve seni hakikaten sevmesini nasıl beklersin?" Merhametsizce kardeşinin yüzüne –görünüşte yalnızca hep soru sorarak, ama gerçekte fena halde itham ederek– kendisinin Kral'a itaat etmek yerine, onun çolpalığını ve zayıflığını kullanarak bütün başarıları ve dikkatleri ondan çevirip kendi üzerine çektiğini vurur. "Kendini onun için hakikaten bir ihtiyaç haline getirmesini biliyor musun?" diye sorar daha sert bir tonla.

Ona kimsenin kendisini senin sevdiğinden daha içten sevmediği ve kimsenin onun şöhretini ve talihini kalbinde senin kadar yaşatmadığı kanaatini verebiliyor musun? Kendini onun aleyhine öne çıkarma arzunu bastırdığın hiç oluyor mu? Onun hesabına başarılar elde ediyor olma görüntüsünden kaçınmak için, onun ihmal ettiği şeylerle uğraştığın oluyor mu? Ona karşı fedakârlıkta bulunuyor musun? – Ve onun hataları ve zaafı hususunda mutlak derecede

ketum davranıyor musun? Bunları affedebiliyor ve bunlara dair imalarda bulunmaya yeltenenlere derhal susmalarını emrediyor musun?

**İmparator Joseph bundan sonra, sayfa sayfa, kardeşinin eğlence çılgınlığının bir listesini çıkarır:**

Hiç düşündün mü, senin sosyal ilişkilerin, senin arkadaşlıkların, eğer her bakımdan kusursuz insanları içine almıyorsa, halkın üzerinde ne kadar kötü bir etki yaratabilir ve hatta mecburen yaratacaktır; çünkü bu şekilde ister istemez, senin bu kötü âdetlere ya müsamaha gösterdiğin ya da daha da kötüsü, bunlara iştirak ettiğin şüphesi uyanacaktır. Kumarın, oyunlara katılan düşkün topluluk ve beraberinde getirdiği ilişkiler yüzünden varabileceği dehşetli sonuçları ölçüp biçtin mi hiç? Gözlerinin önünde olup biten şeyleri bir hatırlasan, Kral'ın kendisinin kumar oynamadığını ve senin bütün ailede tek kişi olarak bu kötü âdeti desteklemenin infial uyandıracacağını hatırlasan ya. Aynı şekilde, bir an için bile olsa, opera balolarıyla ilgili bütün o nahoş işleri, senin buna ilişkin olarak bana kendin anlattığın bütün o kötü maceraları bir düşün. Sana bunun, hele senin bu balolara gidiş tarzın düşünülürse, bütün eğlenceler içinde en yakışksız olduğunu söylemeden edemeyeceğim, kayınbiraderinin sana refakat ediyor olması hiç fark etmez. Ne anlamı vardır, orada bilinmeyen biri olmanın, maskeyle yabancı bir kadın rolü oynamanın; seni orada maskeye rağmen tanıdıklarını ve sana iştmenin yakışık almayacağı şeyler söylediklerini, fakat bunları kasten, seni eğlendirmek ve seni bunların tamamen masumane bir yolda söylendiğine inandırmak için söylediklerini anlamıyor musun? Zaten o mekânın bile çok kötü bir şöhreti var. Senin orada ne işin var ki? Maske ahlak çerçevesinde bir konuşmaya engel olur, orada dans da edemezsin, öyleyse niçin bu macera, bu uygunsuzluklar, bu sefih delikanlılar ve yosmalar ve yabancılar güruhunun seviyesine inmek, edepsizce lakırdılar iştmetmek ve belki bunlara benzeyen lakırdılar etmek? Hayır, bu ayıptır. Sana itiraf edeyim, seni seven ve mazbut şekilde düşünen bütün insanların en çok kızdığı konu şu oldu: Kral geceler boyunca Versailles'da yalnız bırakılıyor, sen ise yanında bütün o serseri takımı olduğu halde Paris'tesin!

**Joseph, annesinin o eski öğütlerini ısrarla tekrar eder: Kardeşi nihayet birazcık okumayla meşgul olmaya başlamalıdır, günde iki saat fazla bir şey değildir ve bu onu geri kalan yirmi iki saat boyunca daha akıllı, daha anlayışlı kılacaktır. Ve birden, bu uzun vaazın orta yerinde kâhince bir söz eder ki, insan tüyleri ürpermeden okuyamaz. Kardeşi bu bakımdan söylediklerini yerine getirmeyecek olursa II. Joseph, ileride kötü şeyler olacağını görmektedir; kelimesi kelimesine şöyle yazar: "Senin hesabına korkudan titriyorum, çünkü böyle devam edemez; La révolution sera cruelle si vous ne la préparez." – "Devrim acımasız olacak." Bu uğursuz söz burada ilk defa yazıya geçirilmiş olur. Her ne kadar başka bir anlamda söylenmişse de aslında bir tür kehanettir bu. Fakat Marie-Antoinette'in bu sözün anlamını kavraması daha tam on yıl alacaktır.**

**952.** (Fr.) Özellikle kadınlarda, baş dönmesi, baş ağrısı, terleme. (Ç.N.)

**96.** Brünn'deki Spielberg Şatosu. Kale, hapisane ve mühimmat deposu olarak kullanıldıktan sonra, 1783'te II. Joseph tarafından hapisaneye çevrildi. (Ç.N.)

**97.** (Lat.) Işık olsun. Eski Ahit, "Yaratılış", 1:3. (Ç.N.)

**98.** (Fr.) Talimatname. (Ç.N.)

# Annelik

İmparator II. Joseph'in bu ziyareti, tarih açısından bakıldığında, Marie-Antoinette'in hayatında önemsiz bir kesittir; gerçekte ise, can alıcı değişikliği yaratmıştır. Çünkü bundan hemen birkaç hafta sonra, İmparator'un XVI. Louis ile kubbeli sayvanlı yatağa ilişkin o nazik meseleyi baş başa konuşmasının meyveleri görülmeye başlar. Yeni bir cesaretle güçlenmiş olan koca, evlilik görevleri üzerinde çalışmaya koyulur. Daha 19 Ağustos 1777'de Marie-Antoinette, Viyana'ya yalnızca bir un petit mieux haberini göndermektedir: (Bekâret) "vaziyetinde değişiklik yoktur", büyük taarruz başarılı olmamıştır, "fakat yine de küçük bir düzelme kaydedildiğinden şüphem yok, şöyle ki, Kral eskisine göre daha sevecen davranıyor ve bu da onun için epey bir şey". 30 Ağustos'ta sonunda zafer borusu çalınır; Nonchalant mari, Eros'un bu yedi yıllık savaşta uğradığı sayısız yenilgilerden sonra ilk defa hiç mi hiç savunulmayan kaleyi fethetmiştir. Marie-Antoinette annesine, "Bütün ömrüm boyunca saadetlerin en büyüğünü yaşamaktayım," diye acele bir rapor verir, "evliliğimin tamamen gerçek olmasının üzerinden sekiz gün geçti bile; deneme tekrarlandı ve dün ilk defasında olduğundan da eksiksiz bir şekilde neticelendi. Başta, sevgili anneme hemen bir ulak göndermeyi düşündüm, fakat sonra korktum; çünkü bu haddinden fazla dikkat çekip dedikoduya sebebiyet verirdi, ayrıca tamamen emin olmak da istiyordum. Henüz hamile olmadığımı zannediyorum, fakat şimdi hiç değilse, her an hamile kalabileceğim ümidi içindeyim." Ayrıca bu muzafferane yenilik uzun zaman bir sır olarak kalacak değildir: İspanyol elçisi, hepsinin içinde en sağlam bilgi toplayanı, hükümetine bu kader gününün tarihini (25 Ağustos) bile bildirecek durumdadır ve raporuna şunu eklemektedir:

Böyle bir hadise enteresan olduğu ve aleni ehemmiyet taşıdığı için, Maurepas ve Vergennes adlı bakanlarla tek tek konuştum ve ikisi de bana aynı vaziyeti tasdik ettiler. Bu arada, Kral'ın bu işi, halalarından birine anlattığı ve büyük bir serbestlikle şöyle dediği de kesindir: "Bu çeşit eğlenceyi çok sevdim; uzun zaman tanımamış olduğum için üzülüyorum." Majesteleri şimdi eskiden olduğundan çok daha neşelidir ve Kraliçe'nin gözlerinin etrafında, şimdiye kadar olduğundan çok daha sık bir şekilde, koyu halkalar görülmektedir.

Öte yandan genç kadının başarılı kocasıyla ilgili sevinç çılgılığının fazla erken geldiği anlaşılır; çünkü XVI. Louis bu "yeni eğlence"sine avlanmaya çıktığı kadar sık bile gitmemektedir ve daha on gün sonra Marie-Antoinette, annesine yine dert yanmadan edemez: "Kral aynı yatakta yatmayı sevmiyor. Ona hiç değilse bu beraberlikten tamamen vazgeçmemesi için tesir etmeye çalışıyorum. Bazen geceyi benim yanımda geçiriyor, ben ise bunu daha sık yapmasını isteyerek ona eziyet edemeyeceğimi düşünüyorum." Anne bunu duyduğuna pek sevinmez; çünkü o bu hususu gayet "esasi" bir şey olarak görmektedir, fakat incelik sahibi kızının, zevcini sıkboğaz etmemek yolundaki eğilimini yerinde bulur; ne var ki, kızı da şimdiye kadar olduğundan daha çok uymalıdır kocasının yatak saatlerine. Viyana'da dört gözle beklenen, hamileliğin gerçekleştiği haberi demek ki, bu tutkudan uzak evlilikte daha bir süre kendini bekletecektir, sabırsız zevce ancak

nisanda bu en derin isteğinin yerine geldiği hissine kapılır. Marie-Antoinette daha ilk işaretler belirdiğinde hemen annesine bir özel ulak göndermek ister; fakat saray hekimi, Kraliçe'nin bu hissini doğru olduğundan şahsen 1.000 louis altınına bahse girebilecek kadar eminse de, beklemesini tavsiye eder. 5 Mayıs'ta, gayet sakınlı biri olan Mercy, haberi kesin olarak vermektedir, 4 Ağustos'ta da –kraliçe 31 Haziran günü akşam saat on buçukta çocuğun ilk hareketlerini hissetmiştir– hamilelik sarayda resmen açıklanır. “O zamandan beri,” diye yazar kızı, Maria Theresia'ya, “sık sık hareket ediyor ve bu bana büyük sevinç veriyor.” Keyfi yerindedir ve kocasına geç erdiği babalık keyfiyetini bir şakayla haber vermek onun için ayrı bir eğlence olur. Adamın karşısına çıkar, suratını iyice asar ve kırılmış gibi yapar: “Sire,”<sup>99</sup> der, “tebaanızdan biri hakkında şikâyette bulunmadan edemeyeceğim: Öyle bir küstahlık etti ki, karnımı tekmeledi.” Akıllı uslu biri olan Kral hemen anlamaz, sonra gururla ve rahatlamış bir şekilde gülüp kendi beklenmedik becerisinden bir hayli şaşırılmış olarak, karısını kucaklar.

Şimdi hemen, çeşit çeşit resmî törenler başlamıştır. Kiliselerde Te Deum'lar söylenmekte, Parlamento tebriklerini göndermekte, Paris Başpiskoposu hamileliğin iyi bir şekilde seyretmesi için dualar düzenlemektedir; doğacak kral evladı için akıl almaz bir özenle sütanne aranır, fakirlere dağıtılmak üzere 100.000 livre hazırlanır. Bütün dünya bu büyük olayı heyecanla beklemektedir, en fazla heyecan duyan da doğuma yardımcı olacak ebedir; çünkü bir veliaht doğması halinde 40.000 livre tutarında bir ikramiye beklemektedir kendisini, bir prenses doğarsa yalnızca 10.000. Öte yandan bütün saray neredeyse heyecan içinde, uzun zamandır tadamadığı temaşayı beklemektedir, öyle ya, yüzyıllardan bu yana gelen kutsal bir âdete göre, bir Fransa Kraliçesi'nin doğurması kesinlikle öyle aileye mahsus bir hadise değildir; eski mi eski kurallar onun bu güç saatlerinin bütün prenslerin, prenseslerin gözü önünde ve bütün sarayın kontrolü altında geçmesini ister. Kraliyet ailesinin her üyesi ve en üst dereceden bir dizi ileri gelen, doğum sırasında loğusa odasında bulunma hakkına sahiptir ve tabii, hiçbiri bu barbarca ve sağlığa aykırı ayrıcalığından vazgeçmeyi aklının ucundan bile geçirmez. Bütün vilayetlerden, en uzak saraylardan meraklılar sökün etmektedir, o küçücük Versailles şehrinin en küçük çatı odasında bile misafir vardır ve bu büyük insan akını gıda maddesi fiyatlarını üç katına çıkarmıştır. Fakat Kraliçe bu istenmedik tiyatro seyircilerini bekletir de bekletir. Nihayet 18 Aralık'ta, geceleyin çan sesi binayı doldurur: Sancılar başlamıştır. İlk olarak Madam Lamballe, loğusanın odasına dalar, arkasından heyecan içinde bütün nedimeler gelir.

Saat üçte Kral, prensler ve prensesler uyandırılır, kraliyet ailesinin kanını taşıyan ya da prens rütbesinde olan kim varsa şahit olarak zamanında gelebilsin diye pajlar<sup>100</sup>, muhafızlar ata atlayıp dörtnala Paris'e ve Saint-Cloud'ya uçarlar. Öyle ki yalnızca büyük tehlikelerde olduğu gibi, çanların durmadan çalınması ya da top atılması eksiktir.

Saray hekimi, Kraliçe'nin doğumunun başladığını bağırarak ilan ettikten birkaç dakika sonra bütün o aristokrat sürüsü içeriye dalar, balık istifi, daracık odada, yatağın etrafına seyirciler için rütbelere göre dizilmiş koltuklara oturur. Ön sıralarda yer bulamayanlar koltukların, sıraların üstüne çıkıp dikilir, yeter ki acı içindeki kadının bir hareketini, bir inlemesini bile kaçırmazlar.

Kapısı sıkıca kapalı mekânda hava elli kadar insanın nefesinden, sirke ve esans kokularından gittikçe bozulur, ağırlaşır. Fakat kimse bir pencere açmamakta, kimse yerini

terk etmemektedir ve bu herkese açık işkence sahnesi yedi saat sürer, sonunda saat öğlenin on bir buçuğunda Marie-Antoinette çocuğunu dünyaya getirir – hélas!<sup>101</sup> – kız. Kral çocuğu derin bir hürmetle taşınıp bitişik odalardan birine götürülür, burada banyo edilecek ve hemen mürebbiyenin ihtimamına teslim olunacaktır; hissettiği gurur, Kral'ı da çocuğun peşinden koşturur, belinin bu geç ürünü görmeye doyamamıştır, onun da arkasından, her zamanki merakıyla bütün saray gelir – o sırada doğum hekiminin bir çılgılığı andıran emri işitilir: “Temiz hava, sıcak su! Neşter vurmam lazım.” Kraliçe'nin birdenbire kan beynine çıkmış, kadın pis havadan neredeyse boğulacak raddeye geldiğinden ve belki ayrıca elli seyirci karşısında sancılarını bastırma çabasından bayılmış, hiç kıpırtısız bir halde, hırıldayarak yastıklara serilmiştir. Herkesi bir korku sarar; Kral, kendi eliyle pencereleri açar, herkes dehşetle oraya buraya koşuşur. Fakat sıcak su bir türlü gelmemektedir. Saraylı ukalalar bu doğumda Ortaçağ'dan kalma bütün törenleri hatırlamayı bilmişlerdir, fakat böyle bir durum için gereken en doğal önlemi akıl edememişlerdir: sıcak su bulundurmayı. Bu durumda cerrah daha fazla hazırlığa girişmeden neşteri vurmam durumunda kalır. Kesilen ayak damarından kan fışkırır, derken kraliçe gözlerini açar, kurtulmuştur. Asıl şimdi kopar büyük yaygara, herkes sevinçle birbirini kucaklar, sevinçle ağlaşmaya başlar ve çanların gümbürtüsü müjdeyi ülkeye yayar.

Kadınlık eziyeti bitmiştir, annelik mutluluğu başlamaktadır. Her ne kadar sevinç mükemmel değilse de; öyle ya, top prensesin şerefine yalnızca yirmi bir kere gümbürdemiştir, bir veliaht doğumunu selamlamak için öngörüldüğü üzere yüz kere değil, Versailles ve Paris sevinçten coşmaktadır. Avrupa'nın bütün ülkelerine haberciler yola çıkarılır, bütün ülkede sadaka dağıtılır, hapisten, zindanlardan mahpuslar salıverilir, Kral hesabına yüz genç nişanlı giydirilir, evlendirilir ve çeyizlendirilir. Kraliçe loğusa yatağından kalkıp Notre-Dame'a geldiğinde kendisini burada mutluluk içinde dizilmiş olarak bu yüz çift beklemekte –zabıta nazırı özellikle güzel olanları seçmiştir– ve iyiliğini gördükleri kraliçelerini coşkuyla selamlamaktadır. Paris halkı için havai fişekler, şölen ışıkları, çeşmelerden şırl şırl şarap, ekmek ve sucuk dağıtımı vardır, ve Comédie Française'e bedava giriş: Kömürcülere kralın, balıkçı kadınlara kraliçenin locası gösterilir: Fakirler de bir kere bayram edebilmelidir. Şimdi herkes mutlu, iyi görünmektedir, XVI. Louis şimdi, baba olalı artık daha neşeli, kendine güvenen bir adam olabilecek, Marie-Antoinette de, anne olduktan sonra, mutlu, ciddi, tutarlı bir kadın olabilecektir; büyük engel ortadan kalkmış, evlilik sağlama bağlanıp güçlendirilmiştir. Anneler babalar, saray ve bütün ülke sevinebilir, gerçekten alabildiğine sevinmektedir de, merasimlerle, eğlencelerle.

Yalnızca bir kadın vardır, tam memnun olmayan: Maria Theresia. Kız torununun doğumuyla en sevgili çocuğunun durumu düzelmiş de olsa henüz yeterince sağlamlanmamış görünmektedir. İmparatoriçe olarak, siyasetçi olarak ailenin kendi mutluluğunun ötesinde, durmadan her şeyden önce hanedanın bekasını düşünmektedir. “Bize mutlaka bir Dauphin lazım, bir veliaht.” Kızına şimdi lit à part<sup>102</sup> yapmaması, hafifliğe kaçmaması gerektiği teranesini tekrarlamaktadır.

Aylar ayları kovalar ve Marie-Antoinette hâlâ hamile kalmazken kızının evlilik gecelerini ne kadar boşa harcadığını düşündükçe neredeyse küplere binmeye başlar. “Kral



erken saatte yatağına çekiliyor, erken kalkıyor, Kraliçe ise aksini yapıyor, böyle olunca ne netice alınır ki? İnsan birbirini şöyle bir geçip giderken görüyorsa, hakiki bir muvaffakiyet umut edilemeyecektir.” İsrarları gittikçe daha alevlenir. “Şimdiye kadar açık konuşmadım ama şimdi ısrar etmeye başlayacağım; ortaya bu kandan gelen başka çocuk koymamak bir cürüm olur.” Artık hayatında görmek istediği bir tek şey vardır: “Sabırsızlanıyorum; benim yaşımda insan daha çok bekleyemez.”

Fakat Maria Theresia bu son sevince, Habsburg kanı taşıyan bir müstakbel Fransa kralının gelişini görme sevincine eremeyecektir. Marie-Antoinette’in bir sonraki hamileliği meyve vermez; arabanın penceresini kapamak için yaptığı şiddetli bir hareket düşüğe sebep olur ve Maria Theresia, uzun uzun beklenen, sabırsızlıkla arzulanan o erkek torun doğmadan, hatta bekleniyor hale bile gelmeden, 29 Kasım 1780’de zatürreeden ölür. Hayattan çoktan bezmiş yaşlı kadının bu dünyadan iki isteği kalmıştır. Birincisi: Fransa tahtına geçecek, kızının doğurduğu bir erkek torun görmek – kader bunu ona çok görmüştür. Fakat öteki: Kendi sevgili çocuğunun çılgınlığı ve akılsızlığı yüzünden başının belaya girmesini görmek zorunda kalmamak, ki Tanrı dindar kulunun bu dileğini yerine getirmiştir.

Marie-Antoinette dört gözle beklenen erkek evladını Maria Theresia’nın ölümünden ancak bir yıl sonra dünyaya getirir: İlk doğumdaki heyecan verici olaylar göz önünde tutularak, bu sefer loğusa odasındaki büyük gösteri iptal edilmiş, içeriye yalnızca en yakın akrabalar alınmıştır. Bu sefer doğum kolay geçer. Fakat yeni doğmuş bebek dışarı taşınırken, Kraliçe’nin erkek mi, yoksa yine yalnızca kız mı olduğunu soracak hali kalmamıştır. Derken Kral yatağın kenarına gelir, kolay kolay heyecanlanmayan bu adamın yanaklarından aşağı gözyaşları süzülmemektedir ve gümbür gümbür bir sesle haber verir: “Veliaht gelmek ister.” Şimdi patlar sevinç uğultusu, iki kapı da merasimle açılır, toplaşmış saray halkının kutlama çığrıışları arasında, yıkanmış ve kundaklanmış olan çocuk –Normandiya Dükü– tekrar mutlu annesine getirilir. Nihayet, şimdi yapılabilecektir o büyük veliaht doğumu merasimleri.

Bir kere daha, kaderin Marie-Antoinette’in karşısına çıkaradurduğu, hep can alıcı bir anda yoluna çıkacak olan o aynı karşı oyuncu, Kardinal Rohan olur vaftiz işini gören; enine boyuna bir sütanne bulunur, ne matraktır ki, adı da Madam “Poitrine”dir<sup>103</sup>, toplar atılır, çok geçmeden Paris, olayı haber alır. Ve prensesin doğumundan bir hayli daha büyük ölçekte olmak üzere yeniden kutlamalar dizisi başlar. Bütün loncalar, Paris’e müzisyenler eşliğinde heyetlerini gönderir, bunların bir renk cümbüşü içindeki geçitleri dokuz gün sürer, çünkü her meslek dalı yeni doğmuş müstakbel kralı kendine özgü bir biçimde selamlamak istemektedir. Bu resmi geçitte baca temizleyicileri koca bir bacayla yürümektedir, tepesinde küçük baca temizleyicilerinin oturup neşeli şarkılar söylediği bir bacayla; kasaplar koca bir öküz gütmekte, tahtirevan taşıyıcıları içinde manken olarak bir sütanneyle küçük Dauphin’in oturduğu, altın varaklı bir tahtirevan, kunduracılar patikler, terziler müstakbel kralın müstakbel alayının bir minyatür üniformasını, demirciler üzerine müziğin temposuna uygun olarak vurdukları bir örs geçirmektedir.

Kral’ın kendi zanaatlarının amatörü bir meslektaşları olduğunu bilen tesviyeciler ise özellikle büyük zahmete girmişlerdir: Ona maharetle yapılmış, bilmeceli bir kilit hediye

ederler, XVI. Louis kilidi meslekten olan birinin merakıyla açınca içinden küçük bir Dauphin fırlar, çelikten, harika bir işçilikle yapılmış bir parça. Halin kadınları ise –birkaç yıl sonra kraliçeyle, hakkında yakası açılmadık fıkralar anlatarak alay edecek olan o aynı kadınlar– asil görünüşlü, siyah ipek elbiseler giymiş olarak La Harpe’ın yazdığı övgüleri okurlar. Kiliselerde ayinler yapılır, Paris belediye binasında tüccarlar büyük bir ziyafet verir; İngiltere savaşı, kıtlık, nahoş ne varsa hepsi unutulmuştur.

Bir an için hoşnutsuzluk diye bir şey ve hoşnut olmayan kimse kalmamıştır; hatta geleceğin devrimcileri ve cumhuriyetçileri de en üst perdeden, kendilerinden geçercesine kralcı ağıtlar düzerler. İleride Jakobenlerin başkanı olacak Collot d’Herbois, ki o zamanlar henüz Lyon’da sade bir tiyatro oyuncusudur, “faziletleri bütün kalpleri fethetmiş olan yüce Kraliçe” şerefine ayrıca bir piyes yazar; ileride Louis Capet’nin ölüm kararını hazırlayacak olan bu kişi, Yaradan’a hürmetle yakarmaktadır:

Pour le bonheur des Français,  
Notre bon Louis seize  
S’est allié pour jamais  
Au sang de Thérèse.  
De cette heureuse union  
Il sort un beau rejeton.  
Pour répandre en notre cœur  
Félicité parfaite,  
Conserve, ô ciel protecteur,  
Les jours d’Antoinette.<sup>104</sup>

Halk, henüz hükümdarına bağlıdır; bu çocuk henüz bütün ülke için doğmuş kabul edilmektedir ve dünyaya gelişi herkese bayramdır. Sokak köşelerinde kemancılar, trompetçiler görülmekte; bütün şehirlerde, köylerde herkes elinden geldiğince vurmakta, çalmakta, şarkı söyleyip dans etmektedir. Herkes sevmekte, herkes övmektedir Kral ile Kraliçe’yi, cesaret gösterip nihayet görevlerini yaptıkları için.

Sonunda o uğursuz çember kırılmıştır. Marie-Antoinette iki kere daha anne olur, 1785’te ikinci oğlunu, geleceğin XVII. Louis’sini dünyaya getirir, güçlü, sağlıklı bir çocuktur bu, “tam bir köylü çocuğu”, 1786’da da dördüncü ve son çocuğu Sophie Beatrix’i, fakat bu kız yalnızca on bir ay yaşayacaktır. Annelikle birlikte Marie-Antoinette’te ilk değişiklik başlar, henüz can alıcı bir değişiklik değildir bu, ama bir kararın başlangıcıdır. Hamilelikler zaten o saçma eğlencelerinden aylarca uzak kalmasını emretmektedir, çocuklarıyla sevecenlik içinde oynamak, çok geçmeden yeşil masanın başındaki delişmence oyundan daha çekici gelir; içindeki o güçlü ve şimdiye kadar boş koketliklerle çarçur olmuş sevecenlik gereksinimi sonunda normal çığrını bulmuştur. Düşünüp kendine gelme yolu açıktır artık. Birkaç sakin, birkaç mutlu yıl daha geçmeyegörsün, gözlerinden şefkat okunan bu güzel kadın da huzur bulacak, gereksiz işlerin hayhuyuna yüz çevirecek, çocuklarıyla mutlu bir halde, onların nasıl yavaş yavaş büyüyüp hayata karıştığını seyredecektir. Fakat bu mühleti tanımamıştır ona kader;

huzursuzluk tam Marie-Antoinette'in içinde biterken dünyada başlar.

**99.** (Fr.) Haşmetmeap. (Y.N.)

**100.** (Yun. *paidion*: oğlan) Ortaçağ Avrupası'nda, küçük yaşta evinden ayrılarak bir prensin ya da yüksek sınıftan ailein yanında yetiştirilen soylu. (Y.N.)

**101.** (Fr.) Eyvah.

**102.** (Fr.) Ayrı ayrı yatak. (Y.N.)

**103.** (Fr.) Göğüs. (Ç.N.)

**104.** (Fr.) Fransızların mutluluğu için, / XVI. Louis'miz / sonsuza dek Theresia'nın kaniyla birleşti. / Bu mutlu birleşmeden / iyi bir döl çıktı. / Yaymak için kalplerimize / kusursuz mutluluğu / Antoinette'in yaşamını kuru / Ulu Tanrım. (Y.N.)

# Kraliçe gözden düşüyor

Dauphin'in doğduğu saat, Marie-Antoinette'in iktidarının zirvesidir. Devlete bir veliaht bahşetmekle, neredeyse ikinci bir defa kraliçe olmaktadır. Kalabalıkların çağılıtlı sevinci ona bir kere daha, Fransız halkının içinde krallık hanedanına karşı, bütün hayal kırıklıklarına rağmen, sevgi ve güven bakımından ne tükenmez bir sermayenin bulunduğunu ve bir hükümdarın bu ulusu ne kadar az bir çabayla kendine sıkı sıkı bağlayabilecek olduğunu göstermiştir. Şimdi artık o bir tek can alıcı adımı atmalı, Trianon'dan Versailles'a, Paris'e, rokoko dünyasından gerçek dünyaya, o hafifmeşrep sosyetesinden aristokrasiye, halka dönmelidir, o zaman her şey kazanılmış olacaktır. Fakat Marie-Antoinette bir kere daha, zor gününden tasasızca hafif ve eğlenceli hayatına geçer; halkın kutladığı bayramları yine o pahalılığıyla uğursuz Trianon eğlenceleri takip eder. Ne var ki, şimdi o büyük sabrın sonuna gelinmiş, saadetin yol ayrımına ulaşılmıştır. Bundan sonrası iniştir, gidiş artık hep dibe doğrudur.

Gözle görülür, göze çarpar bir şey olmaz başlangıçta. Yalnızca, Versailles sessizleşir de sessizleşir, büyük kabullere gelen beylerle hanımların sayısı gittikçe azalır, gelen bir avuç davetli de selamlayışlarında gözle görülür bir soğukluk göstermeye başlar. Henüz şekle riayet etmektedirler, fakat şeklin hatırına, yoksa kraliçenin değil. Henüz diz kırmakta, saray âdetince el öpmektedirler; fakat artık bir konuşma fırsatı elde etmek için yarış ettikleri yoktur, bakışları karanlık, yabancı kalmaktadır. Marie-Antoinette tiyatroya girince, salon ve localar eskiden olduğu gibi şevkle ayağa kalkmamakta, caddelerde o alışılmış, "Vive la Reine!"<sup>105</sup> duyulmamaktadır. Ne var ki, henüz açıktan açığa bir düşmanlık kıpırtısı yoktur, yalnızca, bir görev olarak gösterilen hürmete insanın içine iyi gelecek bir şekilde ruh katan o sıcaklık kaybolmuştur; hükümdarlara itaat devam etmektedir, fakat kadına biat kalmamıştır artık. Kral'ın zevcesine saygıyla hizmet etmektedirler, ama yaranmaya çalışan artık yoktur. İsteklerine açıkça karşı çıkılmayıp, susulmaktadır; katı, kötücül, içten pazarlıklı bir susuştur bu.

Bu gizli komplonun merkez karargâhı, kraliyet ailesinin dört-beş sarayına dağılmış bulunmaktadır: Lüksemburg, Kraliyet Sarayı, Bellevue ve Versailles'ın kendisi. Bütün bunlar Trianon'a, Kraliçe'nin payitahtına karşı birleşmiştir.

Nefret korosunu yönetenler, üç ihtiyar haladır. Genç kızın kendi kötülük okullarından kaçtığını ve kraliçe olarak tepelerine çıktığını unutmamışlardır; hoşnutsuzdurlar; çünkü artık hiçbir rol oynamamaktadırlar; Bellevue Sarayı'na çekilmişlerdir. Orada, Marie-Antoinette'in o ilk muzaffer yıllarında iyice unutulmuş bir halde ve can sıkıntısı içinde odalarında oturmaktadırlar; kendileriyle ilgilenen olmaz, çünkü bütün çabalar iktidarın tamamını o hafif, beyaz ellerinde tutan genç, büyüleyici kraliçenin gönlünü çelmeye yönelmiştir. Fakat Marie-Antoinette ne kadar gözden düşerse Bellevue Sarayı'nın kapıları da o kadar işlemeye başlar. Trianon'a davet edilmeyen bütün o hanımlar, hizmetine son verilen Madame Etiquette, koltuktan indirilen bakanlar, çirkin ve bu yüzden edepli kalmış kadınlar, refüze edilmiş kavalyeler, kayaya toslamış mevki korsanları, "yeni rota"dan nefret eden ve eski Fransız geleneğinin, Kilise'ye bağlı sofuluğun ve "iyi" âdetlerin ardından

matem tutanlar, bu yıldızı sönmüşler salonunda düzenli bir şekilde buluşur olmuştur. Halaların, Bellevue'deki odası zehir imal edilen gizli bir eczaneye döner, içinde bütün o nefret yüklü saray dedikodusunun, "Avusturyalı"nın en son çılgınlıklarının, etrafındaki erkeklerin iltifatlarına ilişkin hikâyelerin damla damla damıtılıp şişelendiği bir eczaneye; bütün o kötücül laf taşımalarla meydana gelen büyük silah deposu, o atelier des calomnies<sup>106</sup> burada kurulur; burada yazılıp topluca okunur o küçük, hınzırca şiircikler ve buradan çıkarlar Versailles'ı oda oda dolaşan yolculuklarına; burada toplanır sinsice, kalleşçe, bütün o hayal kırıklığına uğramış, koltuğundan indirilmiş, defteri dürülmüşlerin canlı cenazeleri, geride kalmış bir dünyaya ait maskeler, bir köşeye atılmış o eski nesil, burada toplanır ve eskiyip bir köşeye atılmış olmasının öcünü almak ister. Fakat biriken nefretten süzülen bu zehir kendisi için ikiyüzlülükle üzüldükleri "zavallı, iyi Kral" için değil, yalnızca Marie-Antoinette için, genç, ıslıl ıslıl, mutlu Kraliçe içindir.

Bu, dünün ve evvelki günün dişleri dökülmüş, artık ısıramayıp yalnızca kin püskürtebilen insanlarından daha tehlikelisi henüz iktidarı hiç tadamamış ve daha fazla gölgede kalmak istemeyen yeni nesildir. Versailles, kalburüstü tavrı ve kayıtsızlığıyla kendini o derecede bihaber bir şekilde gerçek Fransa'dan koparmıştır ki, ülkeyi harekete geçiren yeni akımların hiç farkına varmaz. Akıllı bir şehirli zümresi uyanmış, Jean-Jacques Rousseau'nun eserlerini okuyarak haklarını öğrenmiştir, komşu İngiltere'de demokratik bir yönetim biçimi olduğunu görmektedir; Amerikan Bağımsızlık Savaşı'ndan dönenler, eşitlik ve özgürlük fikirlerinin kast ve zümre ayrılıklarını kaldırdığı yabancı bir ülkenin mesajını taşımaktadır. Fransa'da ise yalnızca katılık ve sarayın alabildiğine beceriksizliği yüzünden yaşanan bir çöküş görmektedirler. XV. Louis'nin ölümünde, halk birlik içinde, artık sonunda metresler saltanatının, kayırmacılığın sonu geldi, diye ummuştur; bunun yerine şimdilerde kadınlar yönetimi ele geçirmektedir: Marie-Antoinette ve arkasındaki Polignac. Aydınlanmış burjuvazi artan bir hoşnutsuzlukla, Fransa'nın politik gücünün nasıl azaldığını, borçların nasıl arttığını, ordunun, filonun zayıfladığını, kolonilerin kaybolduğunu, oysa etraftaki bütün devletlerin enerjik bir şekilde geliştiğini görmektedir; ve bu vurdumduymaz idareye bir son verme yolundaki irade, büyüyen dalgalar halinde yayılmaktadır.

Vatanseverce ve millî duygular taşıyanların bu yoğunlaşan hoşnutsuzluğu ise en başta Marie-Antoinette'i hedef almaktadır, ki haksız da değildir. Gerçek bir karar vermeye yetersiz ve iradesiz olan Kral –böyle olduğunu bütün ülke bilmektedir– hükümdar olarak hiç sayılmamaktadır, yalnızca Kraliçedir bütün gücü elinde tutan. Böyle olunca, Marie-Antoinette'in önünde iki olasılık olacaktır: ya annesi gibi ciddi, işbilir, enerjik bir biçimde hükümet işlerine soyunmak ya da büsbütün uzak durmak. Politikaya girmesi yolunda Avusturya grubundan sürekli teşvik gelmektedir fakat boşunadır bu; çünkü hükümet etmek ya da hükümet etme işlerine katılmak için her gün birkaç saat belge okumak gerekir, oysa Kraliçe okumayı sevmez. Bakanların tekliflerini dinleyip üzerlerinde düşünmek gerekir, fakat Marie-Antoinette düşünmeyi sevmez. Daha yalnızca dinlemek bile o uçarı algılayışını felaket bir zahmete sokmak demek olacaktır. "Bir şey söylendiği zaman neredeyse hiç dinlemiyor," şikâyetinde bulunmaktadır Elçi Mercy, Viyana'ya, "ve kendisiyle önemli ve ciddi bir meseleyi konuşmak ya da dikkatini, ağırlığı olan bir mevzu

üzerinde toplamak için fırsat bulmak neredeyse hiç mümkün değil. Eğlence düşkünlüğü, üzerinde pek esrarengiz bir güce sahip.” Olsa olsa Mercy’ye ara sıra, beriki kendisini annesinin ya da ağabeyinin talimatıyla çok çok sıkıştırırsa yanıt verir. “Ne yapacağımı siz bana söyleyin, yapayım,” der, sonra da gerçekten Kral’a gider. Fakat o hercailiği içinde daha ertesi gün her şeyi unutmuştur, yapılan yönlendirme “belirli, sabırsızca hareketler”den ileri sonuç vermez ve nihayet Viyana Sarayı’nda Kaunitz pes eder. “Hiçbir zaman ve hiçbir konuda ona güvenmeyelim. Borcunu ödemeyen bir borçlu gibi, ne koparabilirsek hiç değilse onu elde etmekle yetinelim.” Bu kadarına razı olmak gerektiğini yazar Mercy’ye, çünkü başka saraylarda da kadınlar siyasete karışmamaktadır.

Fakat devletin dümeninden elini keşke hakikaten çekebilse! O zaman hiç değilse yük ve sorumluluk altına girmez! Oysa Polignac takımının itelemesiyle, ne zaman bir bakan koltuğuna, devletin önemli bir makamına yeni biri getirilecek olsa işe karışmaktadır; siyasette yapılabilecek en tehlikeli şeyi yapar o zaman, konunun uzağından bile geçmemiş olduğu halde her konuşmaya katılır, bütün acemiliğini ortaya döker ve en önemli konularda ayaküzeri kararlar verir, Kral üzerindeki gücünü yalnızca ve yalnızca himayesi altındaki kimselerin avantajı uğruna çarçur eder. “Ciddi şeyler söz konusu olunca,” diye şikâyet eder Mercy, “hemen ürkekleşiyor ve uğraştığı işlerde çekingenlik gösteriyor; fakat etrafındaki o hilekâr ve entrikacı güruh gayrete getiriyorsa onların isteklerini kabul ettirmek için de her şeyi yapıyor.” – Devlet Bakanı Saint-Priest’e göre, “Kraliçe bu aniden işe karışmaları, iltimasla liyakatsiz kişileri tayin ettirmeleri kadar başka hiçbir sebepten ötürü bu denli nefret toplamamıştır.” Çünkü şehrli zümresinin gözünde devlet işlerini Kraliçe yürüttüğüne göre, onun ısrarıyla mevki sahibi olan bütün o generaller ve elçiler ve bakanlar yararlık gösteremediklerine göre; bu keyfi otokrasi tamamen karaya oturmuş ve Fransa, selin üstünde gittikçe artan bir hızla iflasa doğru sürüklenmekte olduğuna göre, bütün suç kendi sorumluluğunun hiç mi hiç farkında olmayan Kraliçe’nin üzerinde kalmıştır. (Aman canım, o yalnızca, gayet hoş ve cana yakın birkaç kişinin iyi birer mevkie gelmesine yardım etmiştir!), Fransa’da ilerleme, yeni düzen, adalet ve yaratıcılık görmek isteyen herkes Trianon’un bu müsrif ve tasasız, neşesinden sürgit bir dirhem kaybetmeyen ve yirmi milyon insanın sevgisini delice, yirmi dam ile kavalyeden ibaret, burnu havada bir kliğe düşüncesizce feda eden sahibesine karşı konuşmakta, homurdanmakta ve tehditler savurmaktadır.

Yeni bir sistem, daha iyi bir düzen, sorumluluğun daha anlamlı bir şekilde dağılmasını isteyen herkesteki bu büyük hoşnutsuzluk uzun zaman bir noktada toplanamamıştı. Hoşnutsuzlar şimdi bir evde, bir insanın şahsında toplanmaktadır. Öfke içindeki bu rakibin damarlarında da hanedan kanı dolaşmaktadır: Nasıl gericiler, halaların Bellevue Sarayı’nda toplandıysa devrim de Orléans Dükü’nün Kraliyet Sarayı’nda toplanır. Marie-Antoinette’e karşı savaş iki cepheden birden, aynı zamanda, iki zıt zihniyetle açılır. Doğası gereği hırstan çok haz için yaratılmış, kadın dostu, kumarbaz, müsrif ve zarif, hiç akıllı olmayan, aslında kötü de olmayan, tamamen vasat bir aristokrat olan Orléans Dükü, yaratıcı olmayan insanlara has, malum zaafllara sahiptir: yalnızca dış görünüşe yönelik bir kendini beğenmişlik. Ve Marie-Antoinette, kuzeninin savaş başarılarından, hafife alarak, şakayla –tam bir Viyanalı üslubuyla dalga geçerek– söz

etmesiyle ve Fransa Başamirali esasını onun elde etmesine engel olmasıyla bu gururu zedelemiştir. Kendini ağır hakarete uğramış gören Orléans Dükü yere atılan eldiveni alır; krallık hanedanının eskilik bakımından eşit bir dalından gelen, zengin mi zengin, bağımsız bir adam olarak, Parlamento'da Kral'a inatçı bir direniş göstermekten ve Kraliçe'ye alenen, düşmanı olarak davranmaktan çekinmez. Onun şahsında hoşnutsuzluk sonunda özlediği önderini bulmuştur. Habsburglara ve Bourbonların hükümet etmekte olan dalına karşı isyan etmek isteyen, kraliyet otokrasisini eskimiş ve ezici bir şey olarak gören, Fransa'da akılcı ve demokratik bir yeni düzen isteyen kim varsa artık Orléans Dükü'nün kanatları altına girmektedir. Kraliyet Sarayı'nda, devrimin, henüz aristokrasi himayesi altındaki bu ilk kulübünde bütün yenilikçiler, liberaller, meşrutiyetçiler, Voltaireciler, Philanthropinum<sup>107</sup> yanlıları masonlar bir araya gelir: bunların arasına hoşnutsuz kim varsa karışır; borçlular, gözden düşmüş aristokratlar, bir makama oturamamış kültürlü burjuvalar, iş bulamayan avukatlar, demagoglar, gazeteciler; yani için için kaynayan, canlı mı canlı ve ileride birleşip devrimin akıncı birliğini meydana getirecek olan bütün güçler. Fransa'nın özgürlüğü fethetmek için seferber ettiği en güçlü beyinler ordusu zayıf, kibirli bir önderin arkasında, birlik içinde hazır beklemektedir. Henüz taarruz işareti verilmemiştir. Fakat herkes yönü bilmekte, parolayı bilmektedir: Kral'a karşı! En başta da Kraliçe'ye karşı!

Bu iki rakipler kümesinin, devrimcilerle gericilerin arasında, tek başına bir adam olarak, Kraliçe'nin belki en tehlikeli ve en uğursuz düşmanı, kocasının öz kardeşi, "Mösyö" Provence Kontu Franz Xavier, ileride Kral XVIII. Louis olacak adam bulunmaktadır. Yere bakan yürek yakan, saman altından su yürüten, entrikacı, dikkatli biridir ve kendini zamanlı zamansız ortaya sürmemek için bu gruplardan hiçbirine katılmamış, bekler bir halde bazen sağa, bazen sola yaklaşmakta, kaderin kendisine en doğru ânı göstermesini beklemektedir. Zorlukların büyümesini izlemekten hoşlanmıyor değildir; fakat bunları açık biçimde eleştiri konusu etmekten de kaçınır; kara, siyah bir köstebek gibi, yerin altında humbara döşeyeceği lağımları kazıp durur ve ağabeyinin konumunun yeteri kadar sarsılmasını bekler. Çünkü Provence Kontu Franz Xavier, ancak XVI. Louis ve XVII. Louis'nin işi bitirildikten sonra kral olabilecektir, o zaman nihayet XVIII. Louis unvanına kavuşacaktır – hırsının çocukluğundan beri gizli tuttuğu hedefidir bu. Daha önce de bir kere, ağabeyinin temsilcisi, naibi ve kanuni halefi olma yolunda haklı bir umuda kapılmıştır; XVI. Louis'nin evliliğinin o meşum engeli yüzünden çocuksuz kaldığı yedi trajik yıl, onun sabırsız hırsı için İncil'deki yedi bolluk yılı olmuştur. Fakat sonra, bu miras düşkünü umutlarını yerle bir eden darbeyi yemiştir; Marie-Antoinette kızını doğurduğunda, İsveç Kralı'na bir mektup yazarak içini buran bir itirafta bulunur:

Bu hadisenin bana çok dokunduğunu kendimden gizleyecek değilim... Dışarıya karşı çabucak kendime hâkim oldum ve daha önceki hal ve tavırlarımı takındım, gelgelelim bariz bir sevinç göstermiş olsaydım, bu ikiyüzlülük olarak idrak olunabilirdi, ki hakikaten olurdu da. (...) Kendi içimde muzaffer kalmak bana daha güç geldi. Bu hissin bazen isyan ettiği oluyor, fakat onu dizginleyebileceğimi zannediyorum, her ne kadar tamamen mağlup edilemese de.

Dauphin'in doğumu, onun taht vârisi olma yolundaki son hayallerini de yıkar. Tahta

çıkan düz yolda engel vardır şimdi, demek ki dolambaçlı yollardan ikiyüzlülükle yürümek zorundadır ve bunlar da –ancak otuz yıl sonra olsa bile– kendisini o dört gözle beklediği hedefe ulaştıracaktır. Provence Kontu'nun karşıtlığı Orléans Dükü'nünki gibi değildir, onunki açık bir nefret alevi değil, yüze gülerlik külü altında için için yanan bir kıskançlık ateşidir; Marie-Antoinette ve XVI. Louis, iktidarı tartışmasız biçimde ellerinde tuttukları sürece, bu gizli taht adayı, açık biçimde en ufak bir talepte bile bulunmaksızın mesafeli ve sessiz davranır; ancak devrimle birlikte o şüpheli gidip gelmeleri, Lüksemburg Sarayı'ndaki o garip toplantıları başlar. Fakat daha sınırı aşır yakayı kurtarır kurtarmaz, hasretini çektiği tacı bir tabutta bulabilmek için, devrime pervasızca meydan okumalarıyla ağabeyinin, yengesinin, yeğeninin mezarları başında kürek sallamaya başlar bile... Ve nitekim aradığını bulur da.

Provence Kontu bundan fazlasını yapmış mıdır? Oynadığı rol birçoklarının iddia ettiği gibi daha da şeytani mi olmuştur? Adaylık iddiasında hırsı gerçekten, yengesinin namusunu lekeleyecek broşürleri bizzat bastırıp dağıttırarak kadar ileri gitmiş midir? Le Temple'dan<sup>108</sup> gizlice kurtarılan XVII. Louis'yi, o talihsiz çocuğu, belgeleri çalarak tekrar karanlık ve bugün bile tamamen aydınlatılamamış bir kaderin kucağına iten gerçekten o mudur? Davranışındaki birçok nokta, en korkunç kuşkulara bile meydan bırakacak niteliktedir. Çünkü Kral XVIII. Louis tahta çıktıktan hemen sonra, yüklü paralar karşılığında ya da kaba kuvvet kullanarak, bir zamanlar Provence Kontu olarak yazdığı birçok mektubu eline geçirmiş ya da başka yoldan yok ettirmiştir. Ayrıca Temple'da ölen o çocuğun cenazesini XVII. Louis olarak defnettirmeye cesaret edemediğine göre, bu durum XVIII. Louis'nin kendisinin bile XVII. Louis'nin öldüğüne değil, yerine yabancı bir çocuğun konulduğuna inandığından başka nasıl yorumlanabilir? Fakat bu inatçı sinsi, susmayı ve gölgede kalmayı iyi bilmiştir; bugünse Fransız tahtına yaklaşmak için kazdığı o lağımın çoktan yıkılıp yok olmuş bulunuyor. Bilinen yalnızca şu: Marie-Antoinette'in en kızgın karşıtları arasında bile, gizli niyetleri olan ve neler çevirmekte olduğu hiç belli olmayan bu adamdan daha tehlikeli bir düşmanı olmamıştır.

Oyunla çarçur edilen, ziyan olan on hükümlerlik yılından sonra Marie-Antoinette, dört bir yandan kuşatılmış haldedir; 1785 geldiğinde nefret artık büyümüş, başak vermiştir. Kraliçe'ye düşman olan bütün gruplar –neredeyse bütün aristokrasiyle burjuvazinin yarısı buna dahildir– mevzilerini almış, saldırı için gelecek tek bir işareti beklemektedir. Ne var ki ırsiyetle elde edilen hükümlerliğin verdiği otorite henüz fazlasıyla güçlüdür, henüz ortada azimlice çizilmiş tek bir plan yoktur. Yalnızca hafiften bir konuşma, bir mırıltı vardır, her biri ucunda Ares'in zehrinden bir damla taşıyan incecik tüylü oklar Versailles'da vızır vızır uçuşmakta ve hepsi de krala dokunmadan geçerek kraliçeye yönelmektedir. Küçük, basılı ya da elyazılı pusulalar, masaların altında elden ele dolaşmakta, yabancı bir ayak sesi duyulduğunda hemen ceketin altında kaybolmaktadır. Kraliyet Sarayı'nın kitapçı dükkânlarında Louis Haçı nişanını taşıyan, ayakkabı tokaları elmaslı, kibar aristokrat beyler satıcının arkasına takılıp arka odalara geçmekte, satıcı, kapıyı özenle kilitledikten sonra, eski ciltlerin arasında gizli bir yerden Kraliçe'yi hedef alan en yeni libelle'i çıkarmaktadır; sözümona Londra'dan ya da Amsterdam'dan kaçak getirilmiştir, ama gariptir ki baskısı henüz pek taze, neredeyse nemi daha üzerindedir, belki aynı binada, Orléans Dükü'nün olan Kraliyet Sarayı'nda, belki Lüksemburg



Sarayı'nda basılmış bir nüshadır bu. Kibar müşteriler bu broşürleri tereddüt etmeden, çoğu zaman yaprak sayısından da çok altını ödeyip alırlar; bazen on ya da yirmi yapraktan kalın değıllerdir, ama buna karşılık açık saçık gravürlerle süslenmiş, kötücül nüktelerle müstehcenleştirilmişlerdir. Marie-Antoinette'in Trianon'a davet etme lütfunu bahşetmediğı kadınlardan birine, aristokrat sevgilisinin verebileceğı en değerli hediye artık bu müstehcen hicviyelerdir; böyle adice bir hediye değerli bir yüzük ya da yelpazeden çok daha fazla sevinç vermektedir. Kraliçe'ye karşı, bilinmeyen yazarların kaleme aldığı, gizli ellerin basıp yakalanmaz ellerin dağıttığı bu onur düşmanı yazılar, Versailles'ın park kapılarından yarasalar gibi süzölmekte, hanımların özel dairelerine, şehir dışındaki şatolara ulaşmaktadır; fakat polis memuru peşlerinden koşmaya kalktı mı, birdenbire görünmez güçler tarafından engellendiğini hissetmektedir. Her yere ulaşmaktadır bu pusulalar; Kraliçe sofrada peçetesinin altında, Kral yazı masasında dosyaların arasında bulmaktadır onları; Kraliçe'yi locasında, koltuğunun karşısında, bir dikiş iğnesiyle kadifeye iştirilmiş halde fena bir şiir karşılamakta, geceleyin penceresinden başını çıkardığında, kulağına, uzun bir zamandır ağızdan ağıza dolaşan ve şu soruyla başlayan sokak şarkısı çalınmaktadır:

Chacun se demande tous bas:  
Le Roi peut-il? Ne peut-il pas?  
La triste Reine en désespère...<sup>109</sup>

Erotik ayrıntılardan sonra şöyle bir tehditle bitmektedir şarkı:

Petite Reine de vingt ans  
Quit traitez aussi mal les gens  
Vous repasserez en Bavière.<sup>110</sup>

Ne var ki, ilk dönemin bu hiciv broşürleri ve polissonnerie'leri<sup>111</sup> sonrakilerle karşılaştırıldığında çekingence sayılabilir; kötü niyetli olmaktan çok, kötücül birer şaka gibidirler. Henüz okların ucu yalnızca tuzlu suya batırılmıştır, zehre değil; kızdıracak kadar sivriltilmiştir, öldürecek kadar değil. Ancak Kraliçe hamile kalıp da bu beklenmedik olay, saraydaki çeşitli veraset heveslilerini derinden kızdırdığında, söylenenlerin tonu da hissedilir biçimde sertleşir. Herkes tutup tam da şimdi, gerçek olmaktan çıktıktan sonra, Kral'ın iktidarsız, Kraliçe'nin zina düşkünü olduğu yolundaki alaylarını kasıtlı olarak yüksek sesle yaymaya başlar; hedef, doğacak bütün halefleri daha baştan piç olarak damgalamaktır, ki bunun kimin çıkarına olduğu sezilmektedir. Özellikle Dauphin'in, tartışmasız bir şekilde tahtın hukuki vârisinin doğumundan bu yana, o himaye altındaki gizli mevzilerden Marie-Antoinette'in üzerine "kırmızı mermiler"le ateş edilmeye başlanır. Arkadaşları Lamballe ve Polignac'ın lezbiyenlik hizmetlerinde tecrübeli ustalar olduğu iddia edilir. Marie-Antoinette doymak bilmez bir şehvet manyağı, Kral zavallı bir boynuzlu, Dauphin ise piçtir; örnek olarak, o zamanlar ağızdan ağıza dolaşan şu mısraları anmak yetsin:

Louis, si tu veux voir

Bâtard, cocu, putain,  
Regarde ton miroir,  
La Reine et le Dauphin.<sup>112</sup>

1785'e gelindiğinde kara çalma konserlerinin sesi yükselmiştir; tempo bellidir, metin ortaya konulmuştur. İhtilalin, Marie-Antoinette'i mahkeme karşısına çıkarmak için, artık yalnızca ağzını açıp salonlarda uydurulup kafiyelenen ne varsa sokağa haykırması yetecektir. Savcılığın başlıca iddialarını sufle eden saray olmuştur. Ve Kraliçe'yi düşüren nefret baltasının sapı, celladın eline, narin, zayıf, parmakları yüzüklü aristokrat elleri tarafından tutuşturulmuştur.

Bu apaçık iftira yazılarını kim yazmaktadır? Bu aslında tali bir sorudur, çünkü o küçük şiirleri kaleme alan şair bozmaları bu işi çoğu zaman, işin hepten farkında olmadan ve belli bir amaç gütmeyen yapmaktadır. Başkalarının verdiği para karşılığında, başkalarının amaçlarına hizmet etmektedirler. Rönesans döneminde kibar beyler rahatsız oldukları birinden kurtulmak istediler mi, bir torba altın verip etkisi kesin bir hançer satın alır ya da zehir sipariş ederlerdi. XVIII. yüzyıl, insan sevgisiyle dolup taşan bir dönem olarak, daha ince yöntemler kullanmaktadır. Siyasi rakiplere karşı artık hançer değil, kalem kullanmasını bilen bir el kiralanır; siyasi düşmanlar artık bedenen değil, ruhen safdışı bırakılır: Cinayetler, artık insanlar gülünç kılınarak işlenir. Ne mutlu ki, özellikle 1780'lerde iyi bir paraya en iyi kalemler kiralanabilmektedir. Ölümsüz komediler yazarı Mösyö Beaumarchais, ileride tribun<sup>113</sup> olacak Brissot, hürriyetin dehası Mirabeau, Choderlos de Laclos, bu büyük adamların hepsi, reddedilmiş olduklarından, dehalarına rağmen ufak fiyatlara satın alınabilmektedir. Ve bu dâhiyane hiciv ustalarının arkasında, daha kabası, daha adicesinden, tırnakları kirli ve mideleri boş yüz kişi daha, ne sipariş edilirse yazmak için hazır beklemektedir; siparişler ister bal ister zehir olsun, ister düğün şiiri ister hicviye olsun, ister ağıt ister bildiri olsun, ister kısa ister uzun, ister keskin ister tatlı, ister siyasi ister gayrisiyasi olsun – beyefendi nasıl arzu ederlerse öyle. Hele insanın bir de gözü karaysa ve hüneri yerindeyse böyle siparişlerle iki-üç kat kazanması işten değildir. Önce, vaktiyle Pompadour'a, Dubarry'ye, şimdilerde de Marie-Antoinette'e karşı yazılıp teslim edilen hicviye karşılığında ismi belirsiz müşteriden para alınır; sonra da gizlice saraya, Amsterdam ya da Londra'da böyle bir hicviyenin baskıya hazır halde bulunduğu bildirilir ve saray defterdarından ya da polisten, baskının engellenmesine katkıda bulunma karşılığı olarak tekrar para alınır. Üçüncü olarak da, insan üç kat akıllıysa, ki Beaumarchais bu sınıftandır, vaatlere, yeminlere rağmen sözde tamamen yok edilmiş olan baskıdan bir ya da iki nüsha saklayıp bunları, üzerinde değişikliklerle ya da olduğu gibi yeniden bastırmak tehdidinde bulunur – gerçi bu eğlence, dâhiyane mucidine Maria Theresia'nın Viyanası'nda iki hafta hapse mal olmuş, fakat sonra ürkek Versailles'dan 1.000 altın gulden tazminat ve ayrıca 70.000 livre gelir sağlamıştır. Çok geçmeden, çamur atıcılar arasında bir haber dolaşmaya başlar: Marie-Antoinette'e karşı hicviye yazmak şu sıralar en çok gelir getiren iştir, üstelik çok tehlikeli de değildir; böylece bu uğursuz moda durmadan yayılmaya devam eder. Bu yazıların ısmarlanıp yayılmasında sükûtle gevezelik, işbilirlikle kalleşlik, nefretle para hırsı pek güzel bir birlik içinde

çalışmaktadır. Ve çok geçmeden, bu birleşmiş zahmetler hedeflerine nail olur: Marie-Antoinette, kadın olarak ve kraliçe olarak bütün Fransa'nın kesin nefretini toplamıştır.

Marie-Antoinette, arkasından yapılan bu kötü niyetli faaliyeti pekâlâ hissetmektedir, hicviyelerden haberi vardır ve çıkarıcıların kim olduğunu da sezinlemektedir. Fakat onun her şeylerin üstünde olma tavrı, doğuştan getirdiği o iflah olmaz Habsburglu gururu, tehlikeleri hakir görmenin, onlara akıllılıkla ya da dikkatlilikle karşı çıkmaktan daha büyük bir cesaret olduğunu söylemektedir. Elbisesine sıçrayan bu çamur damlalarını aşağılayıcı bir edayla siliverir. "Bir alaycı chanson'lar<sup>114</sup> devrinde bulunmaktayız," diye yazar annesine bir telaş, "erkek olsun, kadın olsun, saraydaki herkes hakkında böyle şarkılar çıkarılıyor ve Fransızların hafifliği Kral için bile bir istisna yapmamakta. Bana gelince, ben de bundan nasibimi almamış değilim." Hepsi bu kadardır, görünürde bütün kızgınlığı, bütün hıncı budur. Ona ne zararı olabilir ki, elbisesinin üstüne birkaç atsineği konduysa! Kraliyet onurunun zırhına bürünmüş haliyle, bu kâğıttan okların kendisini yaralayamayacağı inancındadır. Fakat unutmaktadır ki, böyle şeytani bir zehrin bir damlası kamuoyunun kan dolaşımına bir karışmayagörsün, öyle bir ateş yapar ki, sonradan en bilge hekimler bile çaresiz kalakalır. Marie-Antoinette gülümseyerek, hafif adımlarıyla tehlikenin yanından geçip gider. Laflar onun için rüzgârın önüne katılmış saman çöpünden başka bir şey değildir. Ancak bir fırtına çıkacak da o zaman uyanabilecektir.

**105.** (Fr.) Yaşasın Kraliçe! (Ç.N.)

**106.** (Fr.) İftiralar atölyesi.

**107.** Eğitim reformcusu J. Bernhard Basedow'un (1724-1790) Dessau'da kurduğu okul. İnsancıl dünya görüşünü ve insanlar arasında dayanışmayı yerleştirmeyi amaçlamış, öğrenci kabulünde din ve sınıf ayrımı gözetmemiştir. (Ç.N.)

**108.** (Fr.) Tahttan indirildikten sonra kraliyet ailesinin hapsedildiği zindan. (Ç.N.)

**109.** (Fr.) Her biri alçak sesle şunu sorar kendine: / Kral yapabilir mi? Yoksa yapamaz mı? / Zavallı Kraliçe umudunu keser... (Y.N.)

**110.** (Fr.) Yirmi yaşındaki küçük kraliçe / İnsanlara bu kadar kötü davranmaktan vazgeçin / Bavyera'ya geri dönersiniz. (Y.N.)

**111.** (Fr.) Açık saçık fıkra. (Y.N.)

**112.** (Fr.) Piç, boynuzlu, fahişe, / görmek istersen Louis, / aynaya bak, / Kraliçe ve veliaht. (Y.N.)

**113.** (Lat.) Halk önderi. (Y.N.)

**114.** (Fr.) Şarkı.

# Rokoko tiyatrosuna düşen yıldırım

1785 Ağustosunun ilk haftaları, Kraliçe'yi pek meşgul bir halde bulur, fakat siyasi durum özellikle zorlaştığı ya da Hollanda'daki isyan Fransız-Avusturya ittifakını en tehlikelisinden bir sınava soktuğu için filan değil: Trianon'daki rokoko tiyatrocusu, Marie-Antoinette'e dünya adlı dram sahnesinden daha önemli gelmektedir hâlâ. Engel tanımaz heyecanı bu kez bütünüyle yeni bir galaya yönelmiştir. Herkes saray tiyatrosunda Mösyö Beaumarchais'nin Sevil Berberi komedisinin sahnelendiğini görmek için sabırsızlanmaktadır; üstelik o sıradan rollere nasıl da seçkin bir oyuncu kadrosu kutsiyet katmaktadır! Artois Kontu, evet bizzat Artois Kontu, Figaro'yu; Vaudreuil, kont rolünü; Kraliçe de Rosina adlı neşeli kızı oynayacaktır.

Mösyö Beaumarchais'nin oyunu mu? Ama herhalde o, polisçe Mösyö Caron adıyla bilinen ve on yıl önce, XVI. Louis'nin iktidarsız olduğunu bas bas bütün dünyaya ilan eden, "Avis important à la branche espagnole sur ses droits à la couronne de France"<sup>115</sup> başlıklı hiciv broşürünü güya bir yerlerden bulduğunu yetiştirerek, aslında kendisi yazan, sonra da İmparatoriçe Maria Theresia'ya yetiştirerek onu bir hayli kızdıran o aynı Beaumarchais değil herhalde? İmparatoriçe anneyi bir fripon<sup>116</sup>, bir lümpen, XVI. Louis'yi ise soytarı ve mauvais sujet<sup>117</sup> diye adlandıran aynı adam mı yoksa? Viyana'da İmparator'un emri üzerine cüretkâr bir şantajcı olarak hapse atılan ve Saint-Lazare Hapishanesi'nde o zamanlar âdet olduğu miktarda kırbaç yiyen adam mı yoksa? Elbette, ta kendisi! Eğlencesi söz konusu oldu mu, Marie-Antoinette'in hafızası korkunç zayıftır, nitekim Viyana'daki Kaunitz de, çılgınlıklarının "büyümek ve gittikçe güzelleşmek"ten (croître et embellir) başka hiçbir şey yapmadığını söylerken mübalağa etmez. Çünkü bu işbilir ve aynı zamanda dâhi maceraperestin şahsen Marie-Antoinette'i alaya alarak annesinin içini burkması bir yana, bundan başka Kral'ın otoritesinin en feci şekilde rezil edilişi de bu komedi yazarının imzasını taşır. Edebiyat tarihi de, dünya tarihi de, aradan geçen yüz elli yıldan sonra bile bir kralın bir şair karşısında düştüğü o hazin yenilgiyi hatırlamaktadır; olayı daha dört yıl sonra tamamen unutan yalnızca kendi karısı olmuştur. 1781'de sansürün keskin burnu, bu şairin yeni komedisi olan Figaro'nun Düğünü'nden endişe verici bir barut kokusu alır ve bu tiyatro akşamının yol açabileceği skandaldan çıkacak bir kıvılcımın bütün eski rejimi havaya uçurabileceğini düşünür; Bakanlar Kurulu oybirliğiyle oyunun sahnelenmesini yasaklar. Fakat Beaumarchais, şöhreti ve hele parası söz konusu oldu mu kıyas kabul etmez bir şekilde beceriklidir, oyununu yeniden onaya sunmak için yüz çeşit yol bulur ve nihayet, son ve kesin kararı vermesi için bizzat Kral'a okunmasını sağlar. Bu dürüst adam, ruhu genellikle ne kadar donuk da olsa, bu ilahî komedide ortalığı karıştırıcı unsuru göremeyecek kadar kıt kavrayışlı da değildir. "Bu adam bir devlette hürmet edilmesi icap eden ne varsa alaya alıyor," diye belirtir kızgınlığını. "Piyes öyleyse hakikaten oynanmayacak mı?" diye sorar, ilginç bir galayı devletin esenliğinden önemli bulan Kraliçe, hayal kırıklığına uğramış bir halde. "Hayır, kesinlikle oynanmayacak," diye yanıt verir XVI. Louis, "bundan emin olabilirsiniz."

Bununla oyunun kaderini belirten karar dile getirilmiş olur; En Hıristiyan Kral, Fransa'nın yetkileri sınırsız hükümdarı, Figaro'nun Düğünü'nün kendi tiyatrosunda

oynandığını görmek istememektedir. Buna itiraz mümkün değildir. Mesele Kral bakımından hallolmuştur. Fakat Beaumarchais bakımından asla. O, yelkenleri suya indirmeyi düşünmez; kendisi Kral'ın yalnızca sikkelerin ve resmî evrakın üzerinde hüküm sürdüğünü, hükümdara aslında Kraliçe'nin, Kraliçe'ye ise Polignac'ların hükmettiğini pekâlâ bilmektedir. Öyleyse, haydi en yüksek merciye! Beaumarchais, oyunu –yasaktan ötürü moda olmuştur– gayretle bütün salonlarda okur; ve bütün aristokrasi, zamanın yozlaşmış sosyetesini için pek karakteristik olan o esrarengiz kendini mahvetme içgüdüünün tesiriyle, bu komediye hayran kalır; birincisi, eser tam da aristokrasiyi alaya aldığı için, ikincisi, XVI. Louis eseri uygunsuz bulduğu için. Polignac'ın sevgilisi Vaudreuil, bir küstahlık edip Kral'ın yasakladığı oyunu kendi himayesindeki tiyatrodan oynattırır; ama bu da yetmez: Kral açıkça haksız çıkmalı, Beaumarchais açıkça haklı çıkmalıdır, komedi onu yasaklayan Kral'ın kendi sarayında oynanmalıdır, özellikle de, o yasakladığı için. Gizli gizli ve herhalde, Polignac'ın bir gülüşünü kocasının itibarından üstün tutan Kraliçe'nin bilgisi altında, oyunculara rolleri çalışmalarını emri verilir; biletler dağıtmaya, arabalar tiyatro kapısının önüne doluşmaya başlar – derken Kral son anda yine de, tehdit altındaki onurunu hatırlar. Oyunun oynanmasını yasak etmiştir; şimdi otoritesi söz konusudur. XVI. Louis bir lettre de cachet ile oyunun sahnelenmesini, başlamadan bir saat önce yasaklar. Işıklar söndürülür, kimseye arabasına binip evine dönmekten başka yapacak bir şey kalmaz.

Mesele tekrar hallolmuş görünmektedir. Fakat Kraliçe'nin çevresindeki küstah klik asıl şimdi, kendi birliğinden aldığı gücün, başında taç olan bir pısrığın gücünden büyük olduğunu gösterme hevesine kapılmıştır. Artois Kontu ile Marie-Antoinette, Kral'ı sıkıştırmak üzere gönderilirler; bu iradesiz adam da, karısı ne zaman kendisinden bir şey istese olduğu gibi boyun eğer. Yalnızca, yenilgisini örtmek için, en iddialı pasajlarda, yani aslında herkesin çoktandır ezberlediği yerlerde değişiklikler ister. 17 Nisan 1784 günü için Théâtre Français'de Figaro'nun Düğünü programa alınır: Beaumarchais, XVI. Louis'ye karşı zafer kazanmıştır. Kral'ın oyunu yasaklamış ve tutulmayacağı ümidini dile getirmiş olması, ayaklanma havası içindeki asiller için akşama bir sansasyon değeri kazandırır. İzdiham o kadar büyüktür ki, kapılar yerinden çıkar, demir çubuklar kırılır; eski sosyete kendisinin ahlaki yönden boynunu vuran oyunu çılgıncasına alkışlarla karşılar; kendileri farkında değildir ama bu alkış, isyanın ilk açık ifadesi, devrimin ufukta beliren şimşekleridir.

Biraz terbiye, izan, akıl bile, Marie-Antoinette'in böyle bir konuda, bu Mösyö Beaumarchais'nin bir komedisi söz konusu olduğunda kendini işin dışında tutmasını gerektirirdi. Kaldı ki Marie-Antoinette'in namusunu mürekkebiyle kirletmiş ve Kral'ı bütün Paris'in karşısında gülünç düşürmüş olan Mösyö Beaumarchais, yazdığı oyunun kişilerinden birinin, kendisini serseri olarak hapse attırmış iki kişiden biri olan Maria Theresia'nın kızı ve XVI. Louis'nin karısı tarafından bizzat canlandırıldığını görüp övünmek şerefine ermemeliydi. Fakat –sözün kısıması, monden Kraliçe için en yüksek merci nedir– Mösyö Beaumarchais, Kral karşısında kazandığı zaferden bu yana Paris'te en üstün moda sayılmaktadır; Kraliçe de modanın dediğini dinler. Namusun ve edebinin ne önemi vardır bu durumda, oynanan yalnızca tiyatrodur. Üstelik, ne şirin bir roldür o muzip kız rolü! Hani, ne denmiştir metinde? “En şirin sevgiliyi gözünüzün önüne getirin; uysal,

şefkatli, cıvıl cıvıl, taze ve iştah açıcı, hep koşar ayak, incecik, kıvrak belli, kolları tombulca, ağzı çiy tazeliğinde! Ya o eller! Ya dişler! Hele gözler!” Gerçekten, başka biri – Kimde vardır o kadar beyaz eller, o yumuşak kollar?– bu büyüleyici rolü Fransa ve Navarra Kraliçesi’nden başka kim oynayabilir? Öyleyse, bütün ihtiyat, bütün hakşinaslık bir kenara! Gelsin Comédie Française’den o büyük üstat Dazincourt, gelsin de bu kibar acemilere en edalı tavırları öğretsin, hemen ısmarlansın Matmazel Bertin’e en zarif kostümler! İnsan nihayet, tekrar eğlenmek ister, durmadan sarayın nefret dolu hareketlerini, o çok sevgili akrabaların kötülüklerini, siyasetin o olmayacak tersliklerini düşünecek değil ya. Marie-Antoinette şimdi günbegün, beyaz ve dore renklerdeki şirin tiyatrocugunda işte bu komediyle meşguldür, başrolünü oynaması için seçildiği başka bir komedinin perdesinin kalkmakta olduğunun ise hiç mi hiç farkında değildir.

Sevil Berberi’nin provaları biter. Marie-Antoinette hâlâ alabildiğine huzursuz ve meşguldür. Küçük Rosina rolünde acaba sahiden yeterince genç, yeterince güzel olabilecek midir, davetli dostların meydana getirdiği o sanat zevki bakımından iddialı seyirci çevresi acaba yine yeterince kıvrak, yeterince rahat olamadığını, tiyatro oyuncusu olmaktan çok oyuncu heveslisi olduğunu söyleyecek midir? Gerçekten, endişe içindedir – bir kraliçe için ne garip endişelerdir bunlar! Üstelik, kendisiyle rolün baştan sona provasını yapacağı Madam Campan niçin hâlâ gelmemiştir? Nihayet, nihayet ortaya çıkar, fakat bu hali nedir? Campan acayip bir heyecan içindedir. Nihayet, dün saray kuyumcusu Böhmer’in hepten şaşkın bir halde yanına geldiğini ve hemen Kraliçe’nin huzuruna kabul edilmeyi rica ettiğini ağzından çıkartabilir. Bu Saksonya Yahudisi alabildiğine çılgınca ve karmakarışık bir hikâyeye anlatmış, Kraliçe’nin birkaç ay önce kendisinden o ünlü elmas gerdanlığı gizlice satın aldığını ve bu arada taksitle ödeme anlaşması yapıldığını söylemiştir. Fakat ilk taksitin günü çoktan geçmiştir ve daha bir düka bile ödenmemiştir. Alacaklıları onu sıkıştırmaktadır, hemen parasına kavuşmalıdır.

Nasıl? Ne? Hangi elmaslar? Hangi kolye? Hangi para? Ne taksiti? Kraliçe önce bir şey anlamaz. Sonunda, Böhmer ve Bassenge adlı iki kuyumcunun gayet sanatkârane bir şekilde yaptığı o büyük, değerli kolyenin söz konusu olduğu anlaşılır, kolyeyi bilmektedir tabii. Kolyeyi kendisine bir değil, iki-üç kere, bir milyon altı yüz bin livre karşılığında sunmuşlardır; gayet tabii bu harika parçayı almak istemiştir, fakat bakanlar para vermemektedir ki, bir bütçe açığı tutturmuşlardır. O zaman nasıl olur da bu dolandırıcılar kendisinin gerdanlığı satın aldığını, üstelik taksitle ve gizli olarak aldığını ve karşılığında onlara borçlu kaldığını iddia ederler? Bu ne biçim bir yanlışlık olmalıdır? Ne var ki, şimdi hatırlamaktadır, bir hafta kadar önce, bu kuyumculardan garip bir mektup gelmiş değil midir, bir şeyler için teşekkür ettikleri ve değerli bir takıdan bahsettikleri bir mektup? Nerededir mektup? Öyle ya, yakılmıştır. Mektupları esaslı bir şekilde okumak âdeti zaten yoktur, o zaman da bu hürmetkâr ve anlaşılmaz gevezeliği hemen ortadan kaldırmıştır. Fakat kendisinden istenen de nedir? Marie-Antoinette hemen sekreterine, Böhmer’e hitaben bir pusula yazdırır. Fakat onu hemen ertesi gün için değil, 9 Ağustos’ta çağırır; Tanrım, bu delinin meselesi o kadar da acele değil ya, insana Sevil Berberi provaları için salim kafa lazım.

9 Ağustos’ta heyecan içinde, sapsarı bir yüzle kuyumcu Böhmer çıkagelir. Anlattığı

öykü baştan sona anlaşılır gibi değildir. Kraliçe önce karşısında bir delinin olduğunu sanır. Kontes Valois diye biri, Kraliçe'nin çok yakın arkadaşı –“Ne? Arkadaşım mı? Ben hiçbir zaman bu isimde bir hanımı kabul etmedim!”– ona gelip takıyı görmüş ve Kraliçe'nin gizlice alınmasını arzu ettiğini belirtmiştir. Ve saygıdeğer Mösyö Kardinal Rohan –“Ne, o iğrenç herif, ben onunla asla bir sözcük bile etmedim ki?”– takıyı Majestelerinin verdiği görev üzerine teslim almıştır.

Anlatılanlar ne kadar deli saçması gibi görünse de gerçek bir tarafı olmalıdır herhalde; çünkü zavallı adam alnına kadar ter içindedir, elleri, ayakları titremektedir. Kraliçe de isminin yabancı birtakım sefiller tarafından adice kullanılmasına öfkelenmiştir. Kuyumcuya bu olayı bütün ayrıntılarıyla yazılı olarak dile getirmesini emreder. 12 Ağustos günü, bugün de arşivlerde bulunan o muhteşem belgeyi elinde tutmaktadır. Marie-Antoinette rüya gördüğünü sanır. Okur, okur, kızgınlığı, öfkesi satırdan satıra çoğalır: Böyle bir dolandırıcılık görülmüş değildir. Burada ibretiâlem için bir tedbir alınmalıdır. Önce, bakanlara hemen haber vermez, arkadaşlarından hiçbirine de danışmaz; bütün olayı 14 Ağustos günü yalnızca Kral'a açar ve ondan karısının şerefini savunmasını ister.

Marie-Antoinette sonradan anlayacaktır: Bu kadar karışık ve arkasında neler olduğu belli olmayan bir olayı iyice bir düşünse daha doğru olacaktır. Fakat titiz bir şekilde düşünmek, sınavıp tartmak bu sabırsız yaradılışın meziyetlerinden biri zaten asla olmamıştır; hele ruhunun o bamteline basıldıysa hemen alevleniveren gururu söz konusuysa, hiç olmamıştır ki.

Kraliçe bu şikâyetnamede, dizginlenmez heyecanı içinde, en başta ve hep yeni baştan yalnızca bir ismi görüp okur, zapt edilemez yüreğinin bütün o hırçınlığı içinde yıllardan beri nefret ettiği, her türlü zevzekliği ve alçaklığı yapacağına ölçüp biçmeden inandığı Kardinal Louis de Rohan'ın ismini. Aslına bakılırsa, dünyevi kökenli bu papaz aristokrat hiçbir zaman kötü bir şey yapmamıştır, hatta Marie-Antoinette'i Fransa'ya girerken, Strasbourg Katedrali'nin kapısında coşkulu bir hoş geldin ile karşılayan da kendisi olmuştur. Onun çocuklarını vaftiz etmiş, ona dostane bir şekilde yaklaşabilmek için hep fırsat kollamıştır. Ruhlarının derininde, ikisi arasında hiç mi hiç bir zıtlık yoktur; tersine, bu Kardinal Rohan aslında Marie-Antoinette'in aynadaki yansıması gibidir, aynı onun gibi hafif, onun gibi yüzeysel ve müsrif, ruhani görevlerine karşı tıpkı onun kraliyet görevlerine karşı olduğu kadar kayıtsız, monden bir papaz, tıpkı onun monden bir kraliçe olduğu gibi, rokokonun kraliçesi gibi rokokonun piskoposu. Rohan da, kibar tavırları, entelektüel can sıkıcılığı, sınırsız cömertliğiyle tam Trianon'a uyacak adamdır; herhalde pek iyi anlaşılırdı bu şık, güzel, uçarı, ruh okşayacak kadar çapkın kardinal ile hoş gitmeye tiryaki, şirin, oyuncu, şen şatır kraliçe. Yalnızca bir rastlantı ikisini birbirine karşı düşürmüştür. Ne var ki çoğu zaman, tam da birbirine en çok benzeyen kimseler en kanlı bıçaklı düşmanlar olur.

Rohan ile Marie-Antoinette arasına asıl nifakı sokan Maria Theresia olmuştur; Kraliçe'nin nefreti annesinden miras kalmış, devralınmış, telkin olunmuş bir nefrettir. Louis de Rohan, Strasbourg Kardinali olmadan önce Viyana'da elçilik yapar: Oradayken de, yaşlı İmparatoriçe'nin ölçüye sığmaz hiddetini üzerine çekmeyi başarır. İmparatoriçe

bir diplomat beklerken karşısında küstah bir geveze bulmuştur. Bu adamın zihince düşük ayarda olmasını seve seve göze alacaktır Maria Theresia; çünkü saf bir elçi bir yabancı devlet açısından, kendi siyaseti hesabına bulunmaz nimettir. Rohan'ın gösterişini de affetmeye hazırdır; her ne kadar Hz. İsa'nın bu kuruntulu uşağı her biri 40.000 dükaya mal olmuş iki devlet arabası, bir ahır dolusu at, oda yaverleri, oda hizmetçileri, Heiduck'lar, kitap okuyucuları, kâhyalar, vekilharçlar, rengârenk sorguçlu ve yeşil ipek sırmalı hizmetçilerden meydana gelen bir orduyla, imparatorluk sarayını gölgede bırakan bir şatafatla Viyana'ya yerleşmiş olsa bile. Fakat iki konu vardır ki, yaşlı İmparatoriçe aman bilmez: Din söz konusu olduğunda, bir de işin ucu ahlaka dokunduğunda şaka kabul etmemektedir. Tanrı'nın hizmetinde birinin kutsal elbisesini çıkarıp kahverengi ceketiyle, etrafında büyülenmiş hanımlar, tek bir günde yüz otuz adet yabancı hayvan avlaması, bu sofukadını büsbütün kızdırır ve bu kızgınlık; Rohan'ın o hafif, müsrifçe, çapkınca davranışları Viyana'da, Cizvitlerin ve ahlak komisyonlarının Viyanası'nda, infial uyandıracak yerde herkesin alkışını toplayınca samimi bir öfkeye dönüşür. Schönbrunn Sarayı'nın tutumlu, disiplinli tarzı yüzünden boğazını sıkılır gibi hisseden bütün aristokrasi, bu kibar, zarif ve uçarı beyin yanındayken derin bir nefes almaktadır; en başta da, püriten dulun katı ahlakçılığıyla hayatın tadının kaçtığına inananlar, Rohan'ın neşeli gece yemeklerine akın etmektedir. “Kadınlarımız,” diye teslim edecektir bu duruma canı sıkılan İmparatoriçe, “ister genç ister yaşlı, ister güzel ister çirkin olsun, onun karşısında büyülenmiş gibi. Rohan onların putu, akıllarını başlarından almış, öyle ki, o da burada bulunmaktan gayet memnun ve amcası, Strasbourg Piskoposu, öldükten sonra da burada kalmak istediğini temin etmekte.” Fakat dahası da var; gönlü incinmiş İmparatoriçe sadık ve güvendiği Kaunitz'inin de Rohan'ı sevgili dostu olarak andığını ve hatta kendi oğlu, annesinin “hayır” dediği her şeye “evet” demekten zevk alan Joseph'in bile bu piskopos kavalyle arkadaş olduğunu fark edecek; ailesini, sarayını, bütün şehri bu zarif beyin kendi o hoppaca yaşama sanatından tarafa ayartmakta olduğunu görecektir. Fakat Maria Theresia o sıkı sıkıya Katolik Viyanası'ndan öyle hafifmeşrep bir Versailles, bir Trianon yapmak, kendi aristokrasisi içinde zinanın ve zamparalığın baş göstermesine izin vermek istemez: Bu veba, Viyana'ya yerleşmemelidir, onun için de Rohan gitmelidir. Marie-Antoinette'e mektup üstüne mektup yazar, bu “adi kişinin”, bu vilain évêque'in, bu esprit incorrigible'in, bu volume farci de bien de mauvais propos, bu mauvais sujet'nin, bu vrai panier percé'nin<sup>118</sup> gözünün önünden alınması için her şeyi yapmasını ister – öfkenin bu aklı başında kadını ne kindarca sözlere tevessül ettirdiği görülüyor. İnim inim inleyerek, darda kalmış da haykırırcasına kendisini Şeytan'ın gönderdiği bu elçiden nihayet “kurtarmaları” için yalvarır. Ve Marie-Antoinette kraliçe olur olmaz, gerçekten, annesine itaat ederek Louis Rohan'ın Viyana elçiliği görevinden geri çağrılmasını gerçekleştirir.

Fakat Rohan gibi biri düşerse yukarı doğru düşer. Kaybettiği elçilik makamı yerine piskoposluğa yükseltilir, çok geçmeden de ihsancıbaşıluğa: İhsancıbaşı saraydaki en üst, elinden Kral'ın bütün bağışlarının dağıtıldığı ruhani görevlidir. Gelirleri ölçüye sığmamaktadır; çünkü Strasbourg Piskoposu, ayrıca Alsace Landgrafi<sup>119</sup>, geliri gayet bol bir manastır olan Saint-Vaast'ın başrahibi, kraliyet hastanesinin müdürü, Sorbonne'un müdürü ve üstüne üstlük –kimse bilmez, hangi eserinden ötürü– Fransız Akademisi'nin üyesidir. Fakat gelirleri ne kadar devasa ölçülerde artıyor da olsa, giderlerinin hep altında



kalmaktadır; çünkü Rohan parayı kucak kucak saçıp savurur, iyi niyetle, hafif gönülle, müsrifçe. Milyonlar verip Strasbourg'daki piskoposlar sarayını yeniden yaptırır, en lüks partileri o verir, kadınlara masraf etmekten çekinmez; ama en önde gelen zevkleri arasında, tek başına yedi metresten fazla paraya mal olan Mösyö Cagliostro vardır. Piskoposun mali durumunun bir hayli üzüntü verici halde olduğu çok geçmeden bir sır olmaktan çıkar, Hz. İsa'nın Hizmetçisi'ne Tanrı'nın Evi'nden çok Yahudi tefecilerin eşliğinde, ilahiyat bilginlerinden çok hanımlarla birlikte rastlanır olur. Daha geçenlerde, Parlamento bile Rohan'ın yönettiği hastanenin borçlarıyla ilgilenmiştir; böyle olunca Kraliçe'nin ilk ağızda bütün o dolandırıcılığı, kendisi hesabına kredi sağlamak için bu havai biraderin tezgâhladığına inanmasında şaşılacak bir şey yoktur. "Kardinal, benim adım istismar etti," diye yazar o ilk öfke ânında ağabeyine, "aşağılık, beceriksiz bir kalpazan gibi. Herhalde çok sıkışık olduğu bir ara, kuyumcuların parasını vadesi gelinceye kadar ödeyebileceğini, bu arada kimsenin de bir şeyden haberi olmayacağını umut etti." Marie-Antoinette'in hatası anlaşılabilir, özellikle bu adamı affetmemek yolundaki katılığı anlaşılabilir. Çünkü on beş yıldır, Strasbourg Katedrali'ndeki o ilk karşılaşmadan beri, Marie-Antoinette annesinin emrine sadakatle, bu adama tek bir laf yöneltmemiş, onu bütün sarayın gözü önünde açıkça rezil etmiştir. Bu durumda, tam da bu adamın tutup kendi adını bir dolandırıcılık işine karıştırmasını aşağılık bir intikam gibi kabul edecektir; onun gözünde bu, Fransız yüksek aristokrasiden gelen, şerefine yönelmiş saldırılar içinde en küstahça ve en sinsice yapılanı olmaktadır. Ve ateşli sözlerle, gözyaşlarıyla Kral'a, merhamet göstermeden, ibretiâlem için bu dolandırıcıyı –dolandırılan kişiyi dolandırıcı olarak görmekle hata etmektedir– bütün kamuoyu huzurunda cezalandırmasını emreder.

Karısının her söylediğine iradesizce katılan Kral, arzu ve davranışları söz konusu olduğunda doğabilecek sonuçları asla ölçüp biçmeyen kraliçesi bir şey istemişse, ötesini hiç düşünmez. Suçlamayı incelemeyen, dosyaları istemeden, kuyumcuya ya da kardinale bir şey sormadan, kölecesine bir itaatle, düşüncesizce bir kadın öfkesinin elulağı olmayı üstlenir. 15 Ağustos günü Kral, Bakanlar Kurulu'nu Kardinal'i hemen tutuklatma niyetiyle şaşırtır. Kardinali mi? Kardinal Rohan'ı mı? Bakanlar hayretten donakalır, dehşete kapılır, afallayarak birbirlerinin yüzüne bakakalırlar. Sonunda içlerinden biri sormaya cesaret eder: Böyle yüksek ve üstelik ruhani erkândan birisini adi bir suçlu gibi alenen tutuklatmak nahoş bir durum olmayacak mıdır? Fakat gerçek budur, Rohan'ın açık biçimde küçük düşürülmesidir Marie-Antoinette'in istediği ceza, Kraliçe'nin adının öyle her aşağılık işe alet edilemeyeceğine dair sonunda herkesin görebileceği bir ibret örneği yaratılmalıdır. Bu yüzden, işlemin herkesin gözü önünde yapılmasında ısrar eder. Bakanlar sonunda, hiç istemeye istemeye, çok rahatsız olmuş bir halde ve içlerinde kötü sezgilerle razı gelirler. Birkaç saat sonra beklenmedik gösteri başlar. Meryem Ana'nın göğe yükseltildiği gün aynı zamanda Kraliçe'nin isim günü olduğundan, bütün saray Versailles'da tebrik resmine çıkmıştır; Œil-de-Bœuf ve galeriler tıklım tıklım saraylılarla ve yüksek erkânla doludur. Seyirliğin hiçbir şeyden habersiz başrol oyuncusu Rohan da, ki ona bu bayram gününde kutsal Papalık dairesini temsil etme görevi düşmektedir, koro önlüğünü artık çıkarmış, erguvani cüppesi içinde, kralın odası önündeki, beyefendi ve hanımefendiler, grandes

entrées<sup>120</sup> için öngörülmüş mekânda beklemektedir.

Fakat XVI. Louis ortaya çıkıp zevcesiyle bir merasim havası içinde ayine gideceği yerde, Rohan'ın yanına bir uşak yaklaşır. Kral, ondan özel odasına gelmesini rica etmektedir. Orada, dişlerini dudaklarına geçirmiş, bakışları başka tarafa yönelik, Rohan'ın selamına karşılık vermez bir halde Kraliçe ve aynı resmiyet içinde, buz gibi, nezaketsiz bir tavırla, şahsi düşmanı olan Bakan Baron Breteuil beklemektedir. Daha Rohan, kendisinden ne istendiğini pek düşünmeye fırsat bulamadan, Kral pat diye kabaca lafa girer: "Sevgili kuzenim, Kraliçe adına satın aldığınız şu elmas gerdanlık meselesi de nedir?"

Rohan'ın rengi atar. Buna hazırlıklı değildir. "Sire, görülüyor ki ben dolandırılmışım, fakat dolandıran ben değilim," diye kekeler.

"Mesele buysa, sevgili kuzenim, o zaman endişe etmeyin. Fakat bütün bu olanları açığa çıkarın."

Rohan yanıt veremez. Karşısında ses çıkarmadan, tehditkâr bir şekilde Marie-Antoinette'in durduğunu görmektedir. Nutku tutulur. Şaşkınlığı Kral'ın merhametini harekete geçirir, bir çıkış yolu arar. "Bana rapor edeceğiniz ne varsa yazın," deyip Marie-Antoinette ve Breteuil'le birlikte odadan çıkar. Yalnız kalan Kardinal bir kâğıda on beş satır kadar bir şeyler karalar ve bu açıklamasını tekrar içeriye giren krala takdim eder. Valois adlı bir kadın bu gerdanlığı Kraliçe için satın almak üzere kendisini uygun görmüştür. Şimdi, bu kadın tarafından dolandırıldığını anlamaktadır.

"Nerede bu kadın?" diye sorar Kral.

"Bilmiyorum Sire."

"Gerdanlık sizde mi?"

"O kadının elinde."

Kral bunun üzerine Kraliçe'yi, Breteuil'ü ve başmühürdarı çağırır ve iki kuyumcunun dilekçesini okutur. Güya Kraliçe'nin elinden çıkmış olan vekâletnameleri sorar.

Kardinal yerle bir olmuş bir halde kabul edecektir: "Sire, yazılar benim elimde. Anlaşılan sahte olacaklar."

"Hem de ne sahte," diye yanıt verir kral. Kardinal şimdi gerdanlığın parasını ödemeyi teklif ederse de, kral sert bir ifadeyle konuyu kapatır: "Mösyö, söz konusu şartlarda evinizi mühürletmekten ve şahsınızı zapturapt altına aldirmaktan kaçınamayacağım. Kraliçe'nin ismi benim için değerlidir. Bu isim kötüye kullanılmıştır ve ben bu konuda ihmalkâr davranma hatasını işleyemem."

Rohan yalvar yakar olup böyle bir hakarete, üstelik Tanrı'nın huzuruna çıkıp bütün saray için Papalık ayinini yöneteceği bir sırada maruz bırakılmamasını rica eder. Kral, ki yumuşak ve iyi yürekli bir insandır, kendi de aldatılmış olan bu adamın gözler önündeki çaresizliği karşısında tereddüte kapılır. Fakat şimdi Marie-Antoinette artık duramaz ve gözlerinde öfke yaşlarıyla Rohan'dan hesap sorar: Sekiz yıl boyunca onunla tek sözcük konuşmaya tenezzül etmeyen Kraliçe'nin, Kral'dan habersiz, gizli işler yürütmekte aracı olarak kendisini seçeceğine nasıl olmuş da inanabilmiştir? Kardinal bu suçlamaya verecek yanıt bulamaz: Bu soytarıca maceraya karışma saçmalığını nasıl yapabildiğini artık kendi de anlayamamaktadır. Kral üzgündür fakat kararı verir: "Dilerim, gösterecek haklı sebepleriniz vardır! Fakat ben, kral ve koca olarak üstüme düşen görevi yerine getirmeye

mecburum.”

Görüşme bitmiştir. Dışarıda, tıka basa dolu kabul salonunda bütün aristokrasi sabırsızca ve merakla beklemektedir. Ayinin çoktan başlamış olması gerekmektedir, niçin bu kadar gecikmiştir, ne olmaktadır içeride? Bekleyenlerden birkaçı öyle sert adımlarla, öyle bir sabırsızlıkla bir aşağı bir yukarı dolaşmaktadır ki, pencereler hafifçe tıngırdamaktadır; öbürleri bir kenara oturmuş, fiskos etmektedir. Havada bir fırtınanın dolanıp durduğu hissedilmektedir.

Kralın odasına bağlanan çift kanatlı kapı birden hışımla açılır. İlk olarak erguvani cüppesi içinde Kardinal Rohan belirir, sapsarıdır, ağzı sımsıkı kapalı; arkasında Breteuil, eski asker, o kaba, bağcı yüzü kızarmış, gözleri heyecandan pırıl pırıl. Salonun ortasında birden, muhafız alayı yüzbaşısına, özellikle yüksek bir sesle bağırır: “Mösyö Kardinal’i tevkif ediniz!”

Herkes bir irkilir. Herkes donakalmıştır. Bir kardinal tutuklansın ha? Bir Rohan! Üstelik Kral’ın bekleme odasında! Breteuil olacak bu bıçkın, sarhoş mu? Ama hayır, Rohan direnmez, öfkelenmez, yere bakarak, itaat ederek nöbetçilere doğru ilerler. Saraylılar ürpererek kenara çekilir ve Prens Rohan, Kral’ın ihsancıbaşısı, rahmetin tek kaynağı kilisenin kardinali, Alsace’ın İmparatorluk Prensi<sup>121</sup>, Akademi üyesi ve sayısız onur unvanı sahibi Prens Rohan, bu iki yanda dizilmiş saray halkının araştıran, utandıran, acıyan bakışları altında, art arda salonları geçip merdivenlerden iner, arkasında da, bir forsanın peşinden geliyormuşçasına, bekçisi olan acımasız asker. Rohan kenarda bir odaya alınıp saray nöbetçilerine teslim edilirken bir an gelir, içine düştüğü uyuşukluktan uyanır ve herkesi saran şaşkınlıktan yararlanarak, kurşunkalemle alelacele bir kâğıda birkaç satır yazı verir: Bununla özel rahibine kırmızı bir portföyde bulunan bütün evrakı hemen yakmasını istemektedir; daha sonra davada öğrenileceği üzere, bunların arasında Kraliçe’nin sahte mektupları da vardır. Aşağıda, Rohan’ın hizmetkârlarından biri hemen atına atlar, bir koşu Hôtel de Strasbourg’a varır, henüz polisin daha yavaş hareket eden memurları gelip bütün evrakı mühürlememiş ve henüz –ne eşi menendi görülmemiş bir hakaret!– Fransa’nın ihsancıbaşısı, kralın ve bütün sarayın huzurunda ayini yönetecekken tutulup Bastille’e getirilmemiştir. Aynı zamanda, bu karanlık işte yordakçısı olan herkes için tutuklama emri çıkar. Bugün Versailles’da ayin yapılmayacaktır artık, hem niye yapılsın ki? Kimsede ayin dinleyecek huşu kalmamıştır; bütün saray, bütün şehir, bütün ülke bu haberin etkisi altında, hava günlük güneşlikken düşen bir yıldırım karşısındaymışçasına donakalmıştır.

Kapalı kapının ardında Kraliçe hâlâ heyecanlıdır, öfkeden sınırları hâlâ ayaktadır; geçen sahne korkunç sarsmıştır kendisini – fakat nihayet, şerefini kirleten o hilekârlardan, o sinsi komploculardan biri zapt olunmuştur. Şimdi iyi niyetli herkes ona koşacak, onu tebrik edecek değil midir, bu hain tutuklandığı için? Bütün saray onca zaman zayıf karakterli diye bilinen, ama şimdi gözünü kırpmadan bütün papazların en değerlisini alaşağı eden kralın azmini övmeyecek midir? Fakat gariptir: Kimse gelmez. Hanım arkadaşları bile mahcup bakışlarla uzak durur, çok sessiz bir gündür o gün Trianon’da ve Versailles’da. Aristokrasi kendi ayrıcalıklı sınıfından birinin bu kadar şeref kırıcı bir muameleye tabi tutulmasından duyduğu kızgınlığı gizlemeye gerek duymamaktadır;

Kardinal Rohan ise ki XVI. Louis, eğer kendisini Kral'ın kişisel yargısına teslim ederse merhamet göstereceğini bildirmiştir; ilk dehşetinden kurtulur kurtulmaz, bu lütfu soğukça reddeder ve hakkında hükmü Parlamento'nun vermesini tercih eder. Sabırsız Kraliçe'nin içini bir huzursuzluktur alır. Ulaştığı başarının tadına varamamaktadır Marie-Antoinette: Akşamleyin nedimleri kendisini gözyaşları içinde bulur.

Fakat çok geçmeden, o eski hafifliği yine üste çıkar. "Bana gelince," diye yazacaktır, o delifışek haliyle yine kendini aldatarak, ağabeyi Joseph'e, "bu iğrenç skandal hakkında bir şey daha duymayacağımız için gayet memnunum." Öyle ya, aylardan ağustostur, Parlamento'daki dava ise en iyi ihtimalle aralıkta olacaktır, hatta belki gelecek yıl – o zaman ne diye böyle bir safrayla uğraşsın insanın zihni? Herkes isterse dedikodu etsin ya da homurdansın, ne çıkar ki! Öyleyse, gelsin hemen pudra çanağı, gelsin yeni kostümler, böyle bir fasa fiso yüzünden o nefis komedi iptal olunacak değil ya. Provalar yine kendi düzeninde ilerler, kraliçe Sevil Berberi'ndeki neşeli Rosina'nın rolünü okumaya devam eder; belki hâlâ durdurulması için geç kalınmamış olan o büyük davayla ilgili polis raporlarını okuyacağı yerde. Fakat bu role de bir hayli kayıtsızca çalışmış gibidir. Yoksa, partneri Basilio'nun iftiranın gücünü dile getirdiği sözleri karşısında irkilip düşünmeden edemezdi.

İftira! İftirayı küçümsemekle kimi küçümsemiş olduğunuzun farkında değilsiniz! Ben onun en şerefli insanları alt ettiğini görmüşümdür. İnanın bana, ne sıradan bir kötülük, ne bir alçaklık ne de saçma bir hikâyeye vardır, ki işe iyi girilirse, büyük bir şehrin aylaklarına aşılması mümkün olsun; hele bizim bu ülkemizde bu sanatın öyle ustaları var ki... Önce alçak bir sestir, firtınanın önünden kaçan bir kırlangıç gibi geçer yanımızdan, pianissimo<sup>122</sup>, bir mırıltıdır ve kaybolur, fakat uçarken de zehirli tohumunu saçar. Bir ağız yakalar tohumu, piano, piano<sup>123</sup>, maharetle kulağa fisıldar. Uğursuzluk gelmiştir işte, büyür, gerinir, yollara düşer, ağızdan ağıza dolaşır, Şeytan gibi koşturur. Ve birden, Tanrı bilir nasıl, dikiliverir iftira, ısıklar çıkararak, gözle görülür şekilde kabararak yükselir, hortum gibi döner, döner, yakalayıp sürükler, gök gürültüsü olur, gökyüzünü kaplayan, herkesi saran bir çığlık, aleni bir kreşendo, bir nefret ve hakaret korosu olur çıkar. Hangi şeytan, ona karşı durabilir ki?

Fakat Marie-Antoinette her zaman olduğu gibi, karşısındakini doğru dürüst dinlememiştir. Yoksa muhakkak kavrayacaktır. Bu söylenen hafif bir oyunun gevezeliği değil, onun kendi kaderidir. Rokoko komedisi 19 Ağustos 1785'teki bu son temsil keskin olarak sona ermektedir: Incipit tragoedia.<sup>124</sup>

**115.** (Fr.) Ailenin İspanyol kanadına Fransız tahtındaki haklarına dair önemli duyuru. (Y.N.)

**116.** (Fr.) Kötü niyetli, dolandırıcı. (Ç.N.)

**117.** (Fr.) Rezil herif. (Y.N.)

**118**1. (Fr.) Sırasıyla: Aşağılık piskopos; yanlış fikirlerle dolu akıl; akım derken bokum diyen bu adam; kötü adam; gerçek müsrif. (Y.N.)

**119.** (Alm.) Almanya ve İskandinavya'da düke değil doğrudan imparatora bağlı olan eyalet kontu. (Ç.N.)

**120.** (Fr.) Büyük giriş. (Y.N.)

**121.** Alman İmparatorluğu'nda belirli yüksek memurlara imparator tarafından verilen prenslik unvanının sahibi. (Ç.N.)

**122.** (İt.) Çok yavaş. (Y.N.)

**123.** (İt.) Yavaş yavaş. (Y.N.)

**124.** (Lat.) Tragedya başlıyor. (Y.N.)

# Kolye skandalı

Peki, gerçekte nedir olup biten? Bunu inanılır bir şekilde dile getirmek kolay değil; çünkü kolye skandalı, gerçekten olup bittiği şekliyle, olabilecek şeylerin en olmayacak, bir romanda okunsa inanılmayacak gibisidir. Fakat gerçeğin aklına yüce bir fikir gelmeye, bu da öyküler uydurmaya yatkın bir gününe rastlamayagörsün, hayal zenginliği ve olayların çetrefilliği bakımından en değme yazara taş çıkartır. Fakat böyle olunca da, hiçbir yazar gerçeğin işine karışmasa, onun dâhiyane buluşlarının üstüne bir de kendi yakıştırmalarını eklemeye kalkışmasa daha iyi olur: Der Grosskophta'da kolye skandalını dramlaştırmaya çalışan Goethe bile, gerçekte tarihin en cüretkâr, en baş döndürücü, en heyecan verici düzenbazlıklarından birini kuru ve tutuk bir eğlenceye dönüştürür. Molière'in bütün komedileri toplansa haydutların, dolandırıcıların, dolandırılanların, soytarılarla bunlara oyuncak olanların bu kadar rengârenk ve keyifli bir mantık örgüsü içinde bir araya geldiği böyle bir entrika, hırsız bir saksaganın, şarlatanlığın bütün hünerlerine vâkıf bir tilkinin ve her söylenene inanan bir ayının, dünya tarihinde gelmiş geçmiş en çılgınca maymunlar komedisini sahnelediği başka bir curcuna daha bulunamaz.

Her gerçek ve doğru komedinin merkezinde bir kadın vardır. Kolye skandalındaki kadın, kavga edip ayrılmış bir asilzade adamla kötü yola düşmüş bir hizmetçi kadının pis, kendi haline bırakılmış kızı olarak büyür, yalınayak, tarlalardan patates çalmakta ve bir lokma ekmek karşılığında köylülerin ineklerini olatmaktadır. Babanın ölümünden sonra anne işi fahişeliğe, kız ise başıboş sürtmeye döker; yedi yaşındadır ve günün birinde yoluna, feryat figân sadakasını dilendiği ve iyice şaşırtdığı Boulainvilliers Markizi çıkmasa açlıktan ölecektir: "Valois'ların kanından olan bu fakir yetime merhamet edin!" Ne? Böyle bitli, açlıktan yarı yarıya ölmüş bir çocuk, kral soyundan mı geliyor? Dini bütün Louis'nin mukaddes kanını mı taşıyor? "Olamaz," diye düşünür Markiz. Fakat yine de, arabasını durdurup küçük dilenciye sorguya çeker.

İnsanın kolye skandalında, daha baştan itibaren, en olmayacak şeyi gerçek kabul etmeye alışması lazım geliyor; en şaşkıncu şeyler gerçek oluyor bu öyküde. Bu Jeanne gerçekten, Jacques de Saint-Rémy'nin meşru çocuğudur, av hırsız, ayyaş ve köylülerin yaka silktiği bir adamdır bu; fakat yine de, rütbe ve eskilik bakımından Bourbonlardan hiç geri kalmayan Valois'ların doğrudan doğruya halefi olur. Bir kral evladının bu kadar akıllara durgunluk verici bir şekilde böyle bir sefaletle düşmesinden etkilenen Boulainvilliers Markizi, kızı küçük kız kardeşiyle birlikte yanına alır ve ikisinin bir yatılı okulda eğitim görmelerinin masrafını üstlenir. Jeanne on dört yaşında bir terzi kadının yanında çıraklığa başlar, çamaşırcılık, ütücülük, suçuluk, çamaşır terziliği yapar ve sonunda aristokrat kızlarını alan bir manastıra yerleştirilir.

Fakat rahibe olmak için küçük Jeanne'in pek kabiliyeti olmadığı çok geçmeden görülecektir. Babasının serseri kanı kaynamaktadır damarlarında, yirmi iki yaşındayken azmeder, kız kardeşiyle manastırın çitini aşır kaçır. Cepte para yok, kafada macera çoktur, Bar-sur-Aube'da belirirler. Güzel bir kız olan Jeanne orada, küçük aristokrasiden bir jandarma subayı bulur, Nicolas de La Motte; çok geçmeden onunla evlenir, hem de son anda olur bu iş, çünkü rahibin bu evliliği takdisi çoktan yolda olan ikizlerin gelişinden

hemen bir ay önce olabilmıştır. Madam La Motte; aslında, ahlak bakımından mezhebi bu kadar geniş bir adamla –hiçbir zaman kıskançlık etmemiştir– huzur içinde bir küçük burjuva hayatı sürebilirdi. Fakat “Valois kanı” hakkını istemektedir; bu küçük Jeanne’ın kafasında daha baştan bir tek fikir vardır: Yükselmeli! Nasıl, hangi yollardan olursa olsun. Önce, iyiliğini gördüğü Boulainvilliers Markizi’nin başına ekşir ve ne şans ki, kadının kendisini Zabern’de, Kardinal Rohan’ın sarayında kabul edeceği tutar. Güzeldir ve beceriklidir ya, hemen bu kibar ve iyi niyetli kardinalin zaafını kullanmayı başarır. Kardinal’in teşebbüsüyle kocası –herhalde görünmez bir çift boynuz karşılığı olarak– hemen şövalye beratını elde eder ve birikmiş borçları ödenir.

Jeanne şimdi yine haline şükredebilirdi. Fakat yukarıya doğru yaptığı bu hoş sıçramayı yalnızca bir aşama olarak görmektedir. Kocasını La Motte, Kral tarafından şövalye tayin edilmiştir ya, adam da şimdi kendine, kendi iradeişahanesiyle, bilaharç, kontluk bağışlar. İnsan gerçekten, eğer “Kontes Valois de La Motte” gibi tumturaklı bir isimle şişinebiliyorsa, sadaka gibi lütuf akçesi ve mütevazı bir subay maaşıyla taşrada kalıp ziyan mı olmalı? Ne saçma! Böyle bir isim, ne kadar kendini beğenmiş ve ahmak varsa güzelce yolmakta kararlı, gözü kara güzel bir kadın için senede 100.000 livre değerindedir. İki düzenbaz bu amaçla Paris’te, Neuve-Saint-Gilles Caddesi’nde bir evin tamamını kiralar, tefecilere Kontes’in, Valois soyundan olmakla miras hakkı iddia ettiği uçsuz bucaksız çiftliklerden dem vururlar ve ödünç aldıkları eşyayla bir yüksek sosyete oyunu sahnelerler – gümüş çatal bıçak hep yalnızca üç saatliğine olmak üzere, yakındaki bir dükkândan kiralanmaktadır. Sonunda, Paris’te alacaklıları fazla sıkıştırmaya başlayınca, Kontes Valois de La Motte, Versailles’a çıkıp saraya taleplerini yönelteceğini açıklar.

Tabii, sarayda tek bir kimseyi tanımamaktadır, böyle olunca, yalnızca Kraliçe’nin bekleme odasına kabul edinceye kadar güzel bacaklarına kara sular inecektir. Fakat bu yırtık dolandırıcı, oynayacağı oyunu çoktan düşünmüştür. Diğer ricacılarla birlikte Madam Elisabeth’in kabul odasında beklerken aniden baygınlık geçirir. Herkes başına üşüşür; kocası, Kontes’in o yüksekte uçan ismini anar ve gözünde yaşlarla, baygınlığın nedeninin yıllar süren açlık ve bunun yol açtığı takatsizlik olduğunu anlatır. Turp gibi hasta öyle merhamet görür ki, sedyeyle evine taşınır, ardından 200 livre gönderilir ve maaşı 800 livre’den 1.500 livre’e çıkarılır. Fakat bu bir Valois için sadaka değil de nedir? Öyleyse, aynı tezgâhı bir daha, bir daha kurmalıdır, Kontes Artois’nın bekleme odasında ikinci bir baygınlık daha geçirir, Kraliçe’nin geçeceği yer olan Aynalı Galeri’de de bir üçüncüsünü. Maalesef bu zorlu dilencinin, cömertliğine özellikle güvendiği Marie-Antoinette’in bu olaydan hiç haberi olmaz, Versailles’da dördüncü bir bayılma da şüphe uyandıracaktır; bunun üzerine ikili pek ahım şahım olmayan bir ganimetle Paris’e döner. Elde ettikleri şey umduklarının yanına yaklaşmamaktadır. Tabii ki, bunu ağızlarından kaçırmamaya pek özen gösterirler, tersine, Kraliçe’nin kendisini sevgili akrabası olarak ne büyük bir âlicenaplıkla, ne kadar candan karşıladığını anlatırlar da anlatırlar. Ve ortada, Kraliçe’nin meclisinde saygın bir yeri olan bir Kontes Valois’yı tanıyan olmanın önemine inanan bol bol insan olduğundan, çok geçmeden bir sürü yağlı koyun gelir kırılacak; iki düzenbazın kredisi bir süre için yine düzelmiştir. Bu borca batmış iki dilenci, bütün bir malikâne personeli edinirler –mundus vult decipi<sup>125</sup>– bu personelin başında sekreter dedikleri biri vardır, Rétaux de Vilette adındaki bu adam gerçekte asil kontesinin yalnızca katakullilerini

değil, yatağını da fütursuzca paylaşmaktadır, hatta ikinci bir sekreter olan Loth ise ruhban sınıfındandır. Buna ek olarak arabacılar, uşaklar, oda hizmetçileri tutulur, çok geçmeden Neuve-Saint-Gilles Caddesi'nde pek şen bir hayat yaşanmaya başlar. Bu evde eğlenceli oyun partileri vardır, gerçi tuzağa düşen kazlar için pek getirisi olmamaktadır; fakat yine de ne idüğü belirsiz hanımlar sayesinde neşeli geçen partilerdir. Ne var ki, son zamanlarda, alacaklı ve icra memuru olduğunu söyleyen o tedirgin edici kişiler askıntı olmaya başlamıştır ve aradan geçen bunca haftadan, aydan sonra nihayet para görmek gibi yakışıksız taleplerde bulunmaktadırlar. Muhterem çift için deniz bir kere daha bitmiştir, küçük numaralar artık işe yaramamaktadır. Büyük bir vurgun için işe koyulmanın zamanıdır.

Büyük boyda bir dolap çevirmek için hep iki şeye gerek vardır: büyük bir dolandırıcı ile büyük bir ahmağa. Ne mutlu ki bu ahmak çoktan ellerinin altındadır: Ve bu kimse Fransız Akademisi'nin aristokrat üyesi, itibarlı Strasbourg Piskoposu, Fransa'nın İhsancıbaşısı, Kardinal Rohan'ın ta kendisidir. Tamamen zamanının adamı, ötekilerden ne daha kurnaz ne daha aptal, dış görünüşüyle büyüleyici biri olan bu Kilise büyüğü de yüzyılının hastalığını çekmektedir: kolay inanırlık. İnsanlık asla bir inancı olmadan uzun süre yaşayamaz; öte yandan, yüzyılın putu Voltaire, Kilise inancını moda olmaktan çıkardığı için, bunun yerine XVIII. yüzyıl salonlarına batıl inanışlar sızmaya başlamıştır. Simyacılar, Kabalacılar, Gül-Haçlılar, şarlatanlar, kara büyücüler ve mucize yaratan hekimler için bir altın çağ başlamaktadır. Hiçbir soylu bey, hiçbir monden hanım yoktur ki, Cagliostro'nun loncasında, Saint-Germain Kontu'yla yemekte, Mesmer'in manyetizma seanslarında bulunmuş olmasın. Bu "aydınlanmış" hovardalar tam da o kadar açık fikirli oldukları için, generalseler hizmetlerini, kraliçeseler saygınlıklarını, papazsalar Tanrılarını ciddiye almaz oldukları için, karşısındaki dehşetli boşluğa karşı metafizik, mistik, tabiatüstü, akıl erdirilmez herhangi bir oyun oynama ihtiyacı içindedirler ve bunca uyanıklıklarına, zekâlarının bunca kıvraklığına rağmen, eşsiz bir ahmaklıkla en beceriksiz dolandırıcıların bile tuzağına düşerler. Cagliostro, Zabern'deki saraya yerleşmiş, ev sahibinin parasını ve aklını beceriyle yolup durmaktadır. Şimdi, nasıl kâhinlerle haydutlar birbirlerini hemen ilk bakışta tanırsa, burada da Cagliostro ile La Motte'un karşılaşmasında böyle olmuştur; beriki, kardinalin bütün gizli arzularını bilen Cagliostro'dan Rohan'ın en gizli arzusunu da öğrenir, Fransa'nın başbakanı olmaktır bu arzu, korktuğu tek engelin ne olduğunu da bulup çıkarır: Kraliçe Marie-Antoinette'in kendi şahsına karşı gösterdiği o bilinen, fakat kendisinin nedenini açıklayamadığı tepki. Bir erkeğin zaafını bilmek demek, yırtık bir kadın için daima onu çoktan avucunun içine almış olmak demektir; düzenbaz hanımefendi bir telaş öyle bir dolap kurar ki, döndürmek için koştugu piskopos olacak beygir ter yerine altın dökmeye başlar. La Motte, 1784 Nisanı'nda, "sevgili dostu" Kraliçe'nin ne kadar büyük bir samimiyetle kendisine sırlarını açtığı yolunda, arada sırada birkaç laf eder olur; gittikçe öyle güzel hikâyecikler uydurmaya başlar ki, yüreğinde bir kötülük olmayan kardinalde, bu çıtı pıtı hanımcığin kendisi için kraliçe nezdinde ideal bir elçi olabileceği inancı uyanır. Elbette, kırgınlık hissetmektedir, majestelerinin yıllardır yüzüne bile bakmayışından, bunu La Motte'a itiraf etmekten çekinmez; oysa kendisi ona samimiyetle hizmet etme iznine nail olmaktan daha



büyük bir mutluluk düşünmemektedir. Ah, birisi olsa da, Kraliçe'ye kendisinin duyguları konusunda gerçeği sonunda anlatabilse! "Sırdaş"ı La Motte, Rohan'ın derdine kulak verir, ortak olur ve Marie-Antoinette'e onun lehinde bir şeyler söyleyeceğini vaat eder, derken Rohan da bu kadının tavsiyesinin ne biçim ağırlığı olduğuna şaşır kalır; çünkü daha mayıs çıkmadan, La Motte Kraliçe'nin fikir değiştirdiğini ve Kardinal'e yakında bu değişikliği gösteren gizli bir işaret vereceğini müjdelemiştir; fakat herkesin görebileceği bir işaret olmayacaktır bu henüz: Kraliçe gelecek saray kabulünde ona belli bir şekilde, gizlice baş eğerek işaret verecektir. İnsan bir şeye inanmak istemesin, bayıla bayıla inanır. İnsan bir şey görmek istemesin, pek kolaylıkla görür. Gerçekten, içinde kötülük olmayan Kardinal, bir sonraki kabulde, Kraliçe'nin baş eğişinde belli bir "nüans" fark ettiğini zanneder ve bunu canla başla uğraşarak sağlayan aracı kadının eline dükaları sayar.

Fakat Madam La Motte için bu altın madeni daha yeterince değerlendirilmemiştir. Kardinali giydiği deli gömleğine daha da sıkı sarmak için, ona kraliçelerinin teveccühünü gösteren daha elle tutulur bir şey vermelidir. Mektup nasıl olur acaba? Ne diye tutmaktadır insan böyle gözü kara bir sekreteri evinde ve yatağında? Rétaux gerçekten, tereddütsüz, Marie-Antoinette'in elyazısıyla, arkadaşı Valois'ya yazılmış mektuplar döşenir. Hele o çılgın bu mektupları sahici sanıp hayran hayran seyrediyorsa, niçin bir adım daha atmamalı bu kârlı yolda? Niçin Rohan ile Kraliçe arasında gizli bir mektuplaşma tezgâhlayıp adamın kasasının dibini görmemeli? La Motte'un tavsiyesi üzerine, gözleri kamaşmaktan görmez olmuş kardinal şimdiye kadarki davranışının ayrıntılı bir şekilde nedenlerini açıklayan bir mektup yazar, günlerce üzerinde çalışıp orasını burasını düzeltir ve sonunda temize çekip bu kelimenin tam anlamıyla hizmeti parayla ödenmez kadına teslim eder. Ve, bak hele, gerçekten bir sihirbaz, gerçekten Kraliçe'nin en samimi arkadaşı değil midir bu kadın? Hemen birkaç gün sonra Madam La Motte beyaz nervürlü kâğıt üzerine yazılmış, küçük boyda, kenarları altın yaldızlı bir köşesinde Fransız zambağı görülen bir mektupçuk getirir. Hep o kadar erişilmez olan, mesafe koyan, mağrur Habsburglu Kraliçe şimdiye kadar aşağıladığı kuluna şöyle yazmaktadır: "Sizi artık suçlu olarak görmek mecburiyetinde olmadığımdan memnunum; dilediğiniz kabulü ise size henüz sağlayamayacağım. Şartlar böyle bir kabule müsaade eder etmez size haber vereceğim. Ketum olunuz!" Dolandırılan adamın sevinçten içi içine sığmamaktadır, La Motte'un tavsiyesi üzerine Kraliçe'ye teşekkür eder, tekrar mektup alıp tekrar mektup yazar ve yüreği Marie-Antoinette'in en yüksek teveccühüne layık olmanın gururu ve özlemiyle dolup taşarken, La Motte da onun ceplerini boşalttıkça boşaltır. Bu cüretkâr oyun, bütün canlılığıyla sürmektedir.

Yazık ki, bu komedide hâlâ oyuna çıkmamış önemli bir kişi vardır, ki bu da oyunun başkişisidir: Kraliçe. Fakat o işin içine girmeden bu tehlikeli dolap uzun uzadıya dönemez, çünkü gerçekte Kraliçe'nin buz gibi bakışlarını o nefret ettiği yüzünün hep ötelinde bir yerlere yönelttiği ve asla hitap etmediği kişi insanların en safı bile olsa, kendisine kraliçenin selam verdiği sürgit anlatılabilir bir öykü değildir. Zavallı çılgının sonunda işin içinde bit yeniği sezmesi tehlikesi gittikçe büyümektedir. Bu durumda iyice gözü kara cinsinden bir hamle düşünülmelidir. Kraliçe'nin şahsen Kardinal'le konuşması tabii ki söz konusu olmadığına göre o ahmağın Kraliçe'yle konuşmuş olduğuna inanmasını

sağlamak yetmez mi? Acaba, bütün düzenbazlıkların en sevdiği zamanı, karanlığın bastığı saati ve uygun bir yeri, örneğin Versailles Parkı'nda herhangi, gölgeli bir köşeyi seçip Rohan'la Kraliçe'nin iki çift laf öğretilmiş bir benzerini bir araya getirmek nasıl olur? Geceleyin bütün kediler karadır; zaten Kardinal'in o heyecanlara kapılmış, aklı başından gitmiş haliyle düşeceği bu oyunun aldatıcılığı da Cagliostro'nun gözbağcılıkları ve görgüsüz bir kâtibin elinden çıkmış altın kenarlı mektuplardan daha aşağı kalacak değildir.

Fakat bir figüran, bugün film setlerinde söylendiği üzere, bir “dublör” böyle alelacele nerede bulunur? Eh, her cinsten ve boydan, zayıfından toplusundan, incesinden irisinden, sarışınından esmerinden gayet yardım seven hanımların ve hanımcıkların sabah akşam iş gereği bir aşağı bir yukarı yürüdükleri yerde; Paris'in fahişelik merkezi Kraliyet Sarayı Bahçesi'nde. Bu nazik seçip getirme işini “Kont” de La Motte üstlenir; uzun uzadıya araması gerekmeden buluvorecektir Kraliçe'nin yerini alacak benzerini, Nicole adlı genç bir hanım –sonra adı Barones d'Oliva olur– güya şapkacıdır, gerçekte ise kadın müşterilerden çok erkeklere hizmet etmekle meşguldür. Onu bu hafif rolü üstlenmeye razı etmek pek zahmete mal olmaz, “Çünkü,” diye açıklayacaktır Madam La Motte hâkimlerine, “kendisi çok aptaldı.” 11 Ağustos günü bu aşk hizmetkârı Versailles'a, kiralanmış bir daireye getirilir, üzerine Kontes Valois kendi eliyle, Kraliçe'nin, Madam Vigée-Lebrun tarafından yapılmış portresinde giydiğine tıpatıp benzetilerek yapılmış, beyaz benekli bir muslin rop giydirir. Bir de itinayla pudralanmış saçına yüzü gölgeleyen, geniş kenarlı bir şapka oturtuldu mu, on dakikalığına kraliyetin ihsancıbaşısı karşısında kraliçeyi oynayacak olan, bu arada hafif bir ürküntüye kapılmış fettan tazeyi salın gitsin akşam karanlığının bastığı parka! Bütün çağların en cüretkâr haydutluk komedisi başlamıştır.

La Motte çifti tebdilikıyafet etmiş düzmece kraliçesiyle Versailles teraslarından süzülüp geçer. Gökyüzü üstlerine, haydutlara karşı hep lütufkâr olduğu üzere, aysız bir karanlık sermektedir. Venüs Korusu'na inerler, burada çamların, sedirlerin, ladinlerin gölgesinde bir siluetten fazla bir şey görmek pek mümkün değildir, yani aşk oyunlarına büyümlü bir şekilde uygun, bu harikulade soytarılık oyununa ise daha bile uygun bir yerdir burası. Zavallı küçük yosmacık titremeye başlar. Bu elin yabancıları, nasıl bir maceraya sürüklemiştir kendisini? Ona kalsa kaçıp gidecektir. Korku içinde, elindeki gülü ve emredildiği üzere burada kendisine hitap edecek olan kibar bir beye vereceği pusulayı tutmaktadır. Derken çakıllar gıcırda bile. Bir adam silueti görünür, bu Rétaux'dur, kralın bir uşağı rolünde Rohan'ı getirmektedir. Nicole birdenbire kuvvetle öne itildiğini hisseder – yanındaki iki çöpçatan karanlık yutmuşçasına kaybolur. Yalnız başına kalakalmıştır, doğrusu yalnız da değil; çünkü kendisine doğru uzun boylu, zayıf, şapkasını alnına indirmiş, yabancı bir adam yürümektedir: Bu, kardinaldir.

Garıptir, ne kadar soytarıca davranmaktadır bu yabancı. Saygıyla yere kadar eğilir, yosmanın elbisesinin eteğini öper. Şimdi Nicole'ün ona gülü vermesi gerekmektedir, bir de hazırlanmış mektubu. Fakat şaşkınlığı içinde gülü düşürür ve mektubu unuttur. Ve boğazı düğümlenerek, kendisine güçbela ezberletilmiş birkaç sözcüğü kekeler: “Geçmişteki her şeyin unutulduğunu umut edebilirsiniz.” Bu sözler yabancı kavalıyı ölçsüz bir sevince boğmuş görünmektedir, tekrar tekrar eğilir, gözle görülür bir saadet hali içinde, en hizmetkârane teşekkürlerini sunar, zavallı küçük şapkacıysa, bu teşekkürün ne olduğunu

anlamaz. O yalnızca korkmakta, herhangi bir şey söyleyerek kendini belli etmekten ölesiyeye korkmaktadır. Fakat Tanrı'ya şükür ki, o sırada çakıllar yine gıcırdar, hızlı adımlar yaklaşır, biri alçak sesle ve heyecanla seslenir: "Çabuk, çabuk gidiniz! Madam ve Artois Kontesi çok yakındalar." Söylenen, etkisini yapar, kardinal korkuya kapılır ve bir telaş, Madam La Motte'un eşliğinde oradan uzaklaşır, bu arada soylu zevci de küçük Nicole'ü geri götürür; bu komedinin düzmece kraliçesi kalbi çarpa çarpa sarayın yanından geçip giderken, içeride, gecenin kendi gibi karanlık camların ardında gerçek Kraliçe her şeyden habersiz uyumaktadır.

Aristophanes'e layık dolap başarıyla döndürülmüştür. Kardinal, bu zavallı öküz, artık kafasının üstüne, bütün aklını başından alan bir darbe yemiştir. Şimdiye kadar, hissettiği güvensizliği hep uyuşturmak gerekmiştir, verilmiş sanılan baş selamı yalnızca yarım bir delil olmuştur, mektuplar da öyle; fakat şimdi, bu dolandırıcılık kurbanı, Kraliçe'nin ta kendisiyle konuşmuş olduğunu ve onun kendisini affettiğini bizzat ağzından işittiğini sandığına göre, Kontes La Motte'un her bir sözü, İncil'den de daha gerçek gelecektir kulağına. Yol iniş de olsa çıkış da olsa La Motte'un dümen suyundadır artık. Bu akşam Fransa'da ondan daha mutlu bir insan yoktur. Rohan kendini başbakan olarak, Kraliçe'nin gözdesi olarak görmektedir bile.

Birkaç gün sonra La Motte, Kardinal'e, Kraliçe'nin teveccühünün bir kanıtını daha iletir. Majesteleri –Rohan onun yüreğinin ne kadar merhametli olduğunu elbet bilirmiş– zor duruma düşmüş asil bir ailenin eline 50.000 livre ulaştırmak istemektedir; fakat şu sıra ödeme yapmasına engel bir durum vardır. Acaba Kardinal bu hayırperverliği onun yerine üstlenecek midir? Rohan, alabildiğine mutlu, Kraliçe'nin o devasa gelirlerine rağmen ödeme zorluğu içinde olduğuna bir an bile şaşmaz. Bütün Paris bilmektedir ya, sürekli borç içinde olduğunu. Hemen, Cerf-Beer adlı bir Alsace Yahudisini çağırır, ondan 50.000 ödünç alır, iki gün sonra bu altınlar takır takır La Motte'ların masasının üstüne dökülür. Şimdi artık kuklayı oynatacak ipler geçmiştir ellerine. Üç ay sonra dozu artırır; Kraliçe bir kere daha para arzu etmektedir, Rohan da hamisinin hizmetine bir an önce koşabilmek için rehine mobilya ve gümüş eşya verir.

Artık Kont ve Kontes de La Motte için cennetimsi bir zaman başlamıştır. Kardinal ta uzakta, Alsace'ta oturmakta ama parası neşeyle onların cebinde şingirdamaktadır. Artık endişelenmeleri gerekmeyecektir, parayı sayan bir soytarı bulunmuştur. Kendisine ara sıra kraliçe adına bir mektup yazılacaktır, o da sökülecektir dükaları. O zamana kadar vur patlasın, çal oynasın, yarını düşünmek de ne oluyormuş! Yalnızca hükümdarlar, prensler, kardinaller değildir bu hafif çağda düşüncesiz olan, haydutlar da öyledir. Alelacele, Barsur-Aube'da şatafatlı bir bahçesi ve zengin bir çiftliği olan bir köy evi alınır, bu yüksek malikânede altın tabaklardan yenir, pırıl pırıl kristallerden içilir, oynanır, müzik yapılır, en üst sosyete Kontes Valois de La Motte'un cemiyetine dahil olabilmek için akın eder. Ne güzeldir, böyle ahmakların olduğu bir dünya!

Oyunda üç kere en yüksek kâğıdı çeken, düşünmeden dördüncü defa da en büyük cüreti gösterip banko diyecektir. Beklenmedik bir rastlantı La Motte'un eline koz asını verir. Verdiği davetlerden birinde, birisi, saraya iş yapan zavallı kuyumcular olan Böhmer ile Bassenge'in büyük sıkıntıları içinde olduğunu anlatır. Bütün sermayelerini ortaya

koyup, epey de borçlanıp insanın yeryüzünde gördüğü en şahane elmas kolyeye yatırım yapmışlardır. Bu süs aslında Dubarry için hazırlanmıştır, çiçek felaketi XV. Louis'yi öbür dünyaya göçürme, o da mutlaka almış olacaktır kolyeyi; ardından İspanya sarayına teklif etmişlerdir, üç kere de mücevherat çılgını olan ve hep her şeyi, uzun boylu fiyat sormadan alıveren Marie-Antoinette'e. Fakat Louis, o sıkıcı tasarruf ustası, 1 600.000 livre'i cebinden çıkarmak istememiştir; kuyumcular da şimdi gırtlaklarına kadar borca batmış haldedir, faizler o güzel elmasları yemeye başlayacaktır neredeyse; herhalde bu harika kolyeyi, onunla birlikte de sahip oldukları bütün paralarını tekrar dağıtmaları gerekecektir. Acaba kendisi, Kontes Valois, değil mi ki Kraliçe Marie-Antoinette'le bu kadar samimidir, acaba arkadaşı kraliçelerini bu mücevheri satın almaya razı edemez mi, taksitle tabii, en iyi koşullarla? Kendisi de hatırı sayılır para kazanabilecektir bu işten. Kraliçe üzerinde etkili olduğu yolundaki efsanenin ayakta kalmasına büyük özen gösteren La Motte, konuşup yardımcı olmaya çalışacağını söyler ve 29 Aralık günü iki kuyumcu, bu harika mücevher kutusunu göstermek üzere Neuve-Saint-Gilles Caddesi'ne getirir.

Ne manzaradır bu! La Motte'un kalbi duracak gibi olur. Gün ışığında bu elmaslar gibi, onun akıllı kafasında da küstahça düşünceler pırıldamakta, uçuşmaktadır: Acaba şu baş eşek kardinalin kolyeyi Kraliçe için gizlice satın alması sağlansa nasıl olur? Adam Alsace'tan yeni dönmüştür ki, La Motte onu sıkı bir kısıka alır. Yeni bir teveccühün el ettiğini söyler. Kraliçe, tabii zevcinin haberi olmadan değerli bir mücevher almak istemekte, bunun için de ketum bir aracıya gerek duymaktadır; güveninin işareti olarak, bu gizli ve şerefli görevi vermek için Rohan'ı düşünmüştür. Gerçekten, La Motte hemen birkaç gün sonra bir zafer haberi verircesine, Böhmer'e bir alıcının bulunduğunu bildirerek adamı mutluluğa boğar: Kardinal de Rohan. 29 Ocak günü Kardinal'in sarayında, Hôtel de Strasbourg'da, satış sözleşmesi yapılır: 1 600.000 livre, iki yıl içinde, altı aylık dört vadeyle ödenecektir. Mücevher 1 Şubat'ta teslim olunacak, ilk taksit 1 Ağustos 1785'te verilecektir. Kardinal koşulları kendi eliyle imzalayıp La Motte'a verir; bu da sözleşmeyi "arkadaş"ı Kraliçe'ye ileticektir; dolandırıcı kadın hemen ardından, 30 Ocak'ta majestelerinin bütün şartları uygun bulduğu haberini getirir.

Fakat – ahırın kapısına bir adım kala inadı tutar şimdiye kadar alabildiğine uysal davranan eşeğin. Nihayetinde işin içinde bir milyon ve altı kere yüz bin livre vardır, en hovarda prens için bile hatırı sayılır bir meblağ! Böyle devasa bir kefalet altına giren için hayat memmat meselesidir bu, elinde hiç değilse borç senedi gibi bir şey, Kraliçe'nin imzaladığı bir belge olsun ister. Yazılı bir şey mi? Memnuniyetle! Sekreterin işi ne, gücü nedir? Ertesi gün La Motte sözleşmeyi getirir; işte, maddelerden her birinin kenarında Kraliçe'nin elyazısıyla "Onaylanmıştır!" şerhi, sözleşmenin sonunda ise "kendi eliyle" attığı imza vardır: "Marie-Antoinette de France." Sarayın ihsancıbaşısı, Akademi üyesi, eski bir elçi ve hayallerinde yarının devlet bakanı olan biri azıcık kafasını işletse, Fransa'da bir Kraliçe'nin bir belgeyi asla ön isminden başka türlü bir isimle imzalamayacağını bilecek, dolayısıyla "Marie-Antoinette de France" şeklinde bir imzanın ilk bakışta bile, işin içinde, ustalığı bir yana, en adisinden, gayet bilgisiz bir sahtekâr olduğunu ifşa ettiğini görüp itiraz edecektir. Fakat ne diye kuşku duymalı ki, Kraliçe kendisini bizzat Venüs Korusu'nda gizlice kabul ettiğine göre? Bu gözleri kamaşmış Kardinal, borç senedini asla elinden çıkarmayacağına ve hiç kimseye göstermeyeceğine dair dolandırıcı kadına yemin

üstüne yemin eder. Ertesi gün, 1 Şubat'ta kuyumcu mücevheri Kardinal'e getirir, o da akşamleyin, Kraliçe'ye bizzat teslim edildiğinden emin olmak için kendi eliyle La Motte'a götürür. Neuve-Saint-Gilles Caddesi'nde uzun uzun beklemesi gerekmez, çok geçmeden bir erkeğe ait ayak seslerinin merdivenlerden yukarı çıktığı işitilir. Madam La Motte, Kardinal'den bir yan odaya geçmesini rica etmektedir, odanın camlı kapısından teslim işinin usulünce yapıldığını gözleyip onaylayabilecektir. Gerçekten, tamamen siyahlar içinde genç bir adam belirir –tabii yine Rétaux, aslan sekreter– ve kendini şu sözlerle tanıtır: “Kraliçe'nin emriyle geliyorum.” “Ne harika kadın şu Kontes Valois de La Motte,” diye düşünmeden edemez Kardinal, ne kadar büyük bir ketumiyet içinde, ne kadar sadık bir yürekle, ne büyük ustalıkla her şeyi ayarlamıştır! Mücevher kutusunu iç rahatlığıyla La Motte'a teslim eder, kadın da esrarengiz ulağın eline tutuşturur; adam geldiği gibi, tuttuğu yüküyle birlikte bir telaş kaybolur, onunla birlikte kolye de, mahşer gününe kadar yok olur. Kardinal etkilenmiş bir şekilde veda eder: Şimdi, böyle bir dostluk hizmetinden sonra, artık Kraliçe'nin gizli yardımcısı olan kendisinin, artık Kral'ın birinci hizmetkârı, Fransa'nın başbakanı olması uzun sürmeyecektir!

Birkaç gün sonra bir Yahudi kuyumcu Paris polisine başvurarak zarara uğrayan meslektaşları adına şikâyetle bulunur: Rétaux de Villette en değerlisinden elmasları öyle düşük fiyatlarla satmaktadır ki, çalıntı olduklarını düşündürmektedir. Polis bakanı Rétaux'yu önüne getirtir. Buysa, elmasları Kral'ın bir akrabasından, Kontes Valois de La Motte'tan satması için aldığını beyan eder. Kontes Valois ismi, bu asil isim, memur üzerinde hemen bir yumuşatıcı etkisi yapar, ölesiye dehşete düşmüş olan Rétaux'yu alalacele salıverir. Ama yine de: Kontes şimdi, sökülen taşları –uzun süren avın ganimetini hemen kesip parçalamışlardır bu arada– Paris'te okutmanın ahmakça bir tehlikeye atılmak olacağını anlamıştır. Bunun üzerine yiğit kocasının ceplerini elmaslarla doldurup adamı Londra'ya gönderir – New Bond Street ve Piccadilly kuyumcuları böyle bol ve ucuz bir mal kaynağı bulmuş olmaktan gayet memnun kalırlar.

Hayda, şimdi birdenbire para gelmiştir; bu, cüretkârlıkta üstüne olmayan dolandırıcı kadının bile rüyasında görmeye cesaret edemeyeceği kadar, onun da bin katı para. Bu olağanüstü başarının verdiği arsızca cüret içinde, yeni edindiği zenginliği bütün şatafatıyla göstermekten çekinmez. Dörder İngiliz kırsağının çektiği arabalar edinilir, ihtişamlı uniformalar giymiş uşaklar, tepeden tırnağa sim işlemelere boğulmuş bir Zenci, halılar, goblenler, bronzlar, tüylü şapkalar, kıpkırmızı kadifeden bir yatak. Saygıdeğer çift daha sonra, Bar-sur-Aube'daki krallara layık rezidansına taşınırken, alalacele bulunup alınmış bunca değerli eşyayı taşımak için tastamam yirmi dört araba gerekecektir. Bar-sur-Aube, Binbir Gece' deki gibi, unutulmaz bir eğlence yaşar. Yeni gelen Karun'un kervanının önünden şatafatlı atlı ulaklar ilerlemekte, arkadan beyaz döşemeli, inci beyazı boyalı Berline tipi İngiliz arabası gelmektedir. Çiftin ayaklarını ısıtmak için (gerçi o ayakları bir telaş ülke dışına kaçmakta kullansalar daha hayırlı olacaktır) sarındıkları atlas örtüler, Valois ailesinin armasını taşımaktadır: “Rege ab avo sanguinem, nomen et lilia” – “Kral atamdan almışım kanı, ismi ve zambağı.” Bir zamanların jandarma subayı bir ihtişama bürünmüştür ki: Bütün parmaklarında yüzükler, ayakkabılarında elmaslı tokalar vardır, kahraman göğsünde üç ya da dört saat zinciri pırıldamaktadır ve gardırobunun dökümü –

sonradan tutulacak olan mahkeme dosyasından görülebilir– Mecheln dantelleriyle süslü, oyma işli altın düğmeleri ve en kıymetlisinden kordonları olan en az on sekiz adet ipek ya da brokar, yepyeni elbise bulundurmaktadır. Yanındaki zevcesinin lüks bakımından ondan hiç geri kalır tarafı yoktur; bir Hint putu gibi mücevher ışıltıları, pırıltıları yaymaktadır. Böyle zenginlik o küçük Bar-sur-Aube’da görülmüş değildir, çok geçmeden de mıknaş gibi bir etki yaymaya başlar. Etraftan bütün aristokrasi bu malikâneye akın eder ve orada verilen cömert âlemlerden payını alır; sürülerle uşak, değerli gümüş kaplarda en seçme yemekleri sunmakta, müzisyenler yemek müziği çalmakta, Kont yeni bir firavun gibi şahane mekânlarını arşınlamakta ve insanlara avuç dolusu para dağıtmaktadır.

Kolye öyküsü bu noktada yine o kadar absürd ve fantastik bir hal alır ki, insana hiç olmayacak bir şeymiş gibi gelir. Sahtekârlığın en geç üç-beş, ya da sekiz-on hafta sonra ortaya çıkması gerekmez mi? Nasıl olur da –diye sormaktadır ister istemez olağan akıl– bu iki haydut, sanki polis diye bir şey yokmuşçasına, zenginliklerini bu kadar küstahça bir şatafat içinde gösterebilmektedir? Fakat Madam La Motte aslında tamamen doğru bir hesap yapmaktadır; şöyle düşünür: Gerçekten kötü bir darbe gelecek olursa, arkasına geçeceğimiz iyi bir adam var. İş patlak verirse ne olacak ki, o her şeyi düzene sokacaktır, Mösyö Kardinal Rohan! Fransa’nın ihsancıbaşısı asla istemeyecektir bu skandalın ortaya çıkmasını, yoksa dünya döndükçe bizzat gülünç hale düşecektir. Hiç ses çıkarmadan ve gözünü kırpmadan kolyeyi kendi cebinden ödemeye razı olacaktır. Öyleyse neden korkmalı ki: İşin içinde böyle bir ortak olduktan sonra, damaskodan yatağında rahat rahat uyuyabilir insan. Gerçekten de dert etmezler kendilerine, becerikli Madam La Motte ile saygıdeğer zevci ve kalemine güçlü sekreteri; bunun yerine, insanın ahmaklığından o becerikli elleriyle sağdıkları bitmez tükenmez sermayenin getirisini avuç avuç harcaayıp sefa sürerler.

Ufak bir nokta vardır ki, bu arada iyi yürekli Kardinal Rohan’a tuhaf gelmektedir. Hemen ilk resmî kabulde kraliçeyi kıymetli kolyeyle süslenmiş olarak görmeyi beklemiş, belki de tek bir kelime olsun etmesini, sırdaşça bir baş selamı almayı, bütün başkalarının göremeyeceği kadar kapalı ve yalnızca kendisi için anlaşılır bir takdir jesti görmeyi umut etmiştir. Ne gezer! Marie-Antoinette her zamanki soğukluğuyla önünden geçer gider, kolye beyaz boynunda ışıldamaz. “Kraliçe benim kolyemi niçin taşımıyor?” diye sorar nihayet La Motte’a, iyice şaşırılmış olarak. Kurnaz kadın yanıt bulmakta hiçbir zaman zorlanmamıştır ki: Parası tamamen ödenmediği sürece kolyeyi taşımak Kraliçe’ye ters gelmektedir. Ancak ödenince yapacaktır kocasına sürprizi. Sabırlı eşek yine başını samana sokar ve bu yanıtla yetinir. Fakat nisan yavaş yavaş mayısa döner, mayıs haziran olur, ilk 400.000 livre’in ödeme günü olan 1 Ağustos gittikçe yaklaşır. Zaman kazanmak için yeni bir hile düşünür dolandırıcı. Kraliçe düşünmüş, diye anlatır, fiyatı yine de çok fazla buluyormuş; kuyumcular 200.000 livre inmezse, kolyeyi geri göndermekte kararlıymış. Kurnaz kadın, aklı sıra kuyumcuların uzun uzadıya tartışmalara gireceğini, böylece de zaman geçeceğini hesap etmektedir. Fakat yanılır. Fiyatı zaten çok yüksek tutmuş olan ve çoktandır etekleri tutuşmuş olan kuyumcular öneriyi hiç itirazsız kabul eder. Bassenge bir yazı hazırlayıp Kraliçe’ye indirimine razı olduklarını belirtir, Böhmer de, Rohan’ın izniyle bu yazıyı zaten başka bir mücevher teslim edeceği tarih olan 12 Temmuz günü Marie-Antoinette’e verir. Mektup şöyle demektedir:

Majesteleri, bize teklif edilmiş olan ve bizim de bütün gayretimiz ve hürmetimizle kabul ettiğimiz yeni tediye şartlarının Majestelerinizin emirlerine karşı sadakatimizin ve itaatimizin yeni bir delili olarak nazarı itibara alındığını farz etmeye mezun olduğumuz için derin bir saadet hissetmekteyiz. Mevcut elmas takıların en güzeli olan kolyenin kraliçelerin en yücesinin ve en iyisinin hizmetinde olmaya layık görüldüğünü düşünmek içimizi hakiki bir tatminle dolduruyor.

Bu mektup, çetrefil üslubuyla, konuyu bilmeyen biri için ilk bakışta anlaşılır gibi değildir. Fakat bu kişi yine de, dikkatle okuyup biraz düşünse, aslında sormadan edemeyecektir: Hangi ödeme şartları? Hangi elmas takı? Fakat yüzlerce örnekten ötürü bilinmektedir ki, Marie-Antoinette nadiren yazılı ya da basılı bir şeyi sonuna kadar okur, pek canını sıkıyarak böyle şeyler; ciddi ciddi düşünmek hiç ona göre bir iş olmamıştır. Bu mektubu da, ancak Böhmer selamını verip gittikten sonra açar. Hizmetkârane bir ifadeyle yazılmış bu çetrefil lafların anlamına –gerçekte olup bitenden tamamen habersiz olduğundan– varamadığı için de, nedimesine Böhmer’i işi aydınlatmak için geri çağırmasını buyurur. Fakat ne yazık ki kuyumcu saraydan ayrılmıştır bile. Neyse, yakında anlaşılacaktır bu Böhmer çılgınınının ne demek istediği! “Bir dahaki sefer,” diye düşünür Kraliçe ve mektubu hemen ateşe atar.

Bu mektubun yok edilmesi de, Kraliçe’nin işin ardını soruşturmaması da –kolye skandalının her yönü gibi– ilk bakışta olur şey gibi görünmemektedir, hatta Louis Blanc gibi o kadar dürüst tarihçiler bile, mektubun böyle atılıverilmesinde kuşku uyandıracak bir nokta görmeye, Kraliçe’nin bu karanlık işten bir şekilde haberi olduğunu düşünmeye yatkınlık göstermişlerdir. Gerçekte, bu alelacele yakıverme olayında, ömrü boyunca kendisine yöneltilmiş her bir satır yazıyı kendi dikkatsizliğinden ve sarayın ispiyonculuğundan duyduğu korku içinde daima, hemen yakmış olan bir kadın söz konusu olduğundan, şaşılacak bir şey yoktur: Tuileries baskınından sonra bile yazı masasında, kendine hitap eden tek bir yazı bulunamamıştır. Ne var ki, başka zaman dikkatliliğe hizmet eden bu tutum, bu olayda dikkatsizliğe dönüşmüştür.

Sahtekârlığın daha önce ortaya çıkmaması için demek ki bir dizi rastlantı bir araya gelmiştir. Fakat bütün bu üçkâğıtçılık artık fayda etmez olur; 1 Ağustos yaklaşmakta, Böhmer parasını istemektedir. La Motte son bir savunma oyunu sahneler: Birdenbire, kuyumcuların önünde kâğıtlarını ortaya döker ve küstahça der ki: “Dolandırıldınız. Kardinal’in elindeki kefaletin imzası sahte. Fakat prens zengindir, parayı kendisi ödeyebilir.” Bununla darbeyi kendi üzerinden savuşturabileceğini ummaktadır, aslında gayet mantıklı bir hesapla ummaktadır ki, kuyumcular şimdi öfkeyle kardinalin üstüne çullanacak, ona her şeyi anlatacaklardır, o da bütün saray ve toplum karşısında ölesiye bir gülünçlüğe düşmemek için, utanç içinde çenesini tutacak ve 1.600.000 livre’i gık demeden sökülecektir. Fakat Böhmer ile Bassenge mantıklı olarak, psikolojik açıdan düşünmemekte, yalnızca paraları uğruna tir tir titremektedir. Borç içindeki Kardinal’le bir alışverişleri olsun istemezler artık. Kraliçe –henüz ikisi de Marie-Antoinette’in oyunun içinde olduğu kanaatinde, öyle ya, son mektuplarını suskunlukla karşılamıştır– kuyumcuların gözünde, ödeme gücü şu palavracı kardinalden daha yüksek bir borçludur. Şu da var: En kötü durumda bile –yine hata etmektedirler böyle düşünmekte– kolye, Kraliçe’nin elindedir ya, o değerli teminat.

Şimdi soytarılığın daha ileri götürülemeyeceği noktaya ulaşılmıştır. Ve yalanlarla karşılıklı aldatmalardan oluşan bu Babil Kulesi, Böhmer, Versailles'a gelip Kraliçe'nin huzuruna kabul edilmeyi istediğinde, tek bir darbeyle darmadağın olur. Bir dakika geçmiştir ki, kuyumcular da, Kraliçe de burada adice bir dolandırıcılığın dönmüş olduğunu anlamışlardır; asıl dolandırıcının kim olduğunu ise artık mahkeme gösterecektir.

Bütün davaların en karışığı olan bu dava üzerine bütün dosyalar ve ifadelerden, bugün sarsılmaz bir kesinlikle bilinen bir şey vardır: Marie-Antoinette'in kendi adı, kendi kişiliği, kendi onuruyla oynanan bu aşağılık oyundan en ufak bir şekilde bile haberi olmamıştır. Hukuki anlamda alabildiğine masumdur, dünya tarihinin bu en cüretli haydutluğunun yalnızca kurbanıdır, haberdarı değil, hele suçlusu hiç değil. Kardinal'i hiçbir zaman kabul etmemiş, dolandırıcı La Motte'u asla tanımamış, kolyenin tek bir taşını olsun hiçbir zaman eline almamıştır. Yalnızca açık biçimde kötülüğe uğraşan bir nefrete ve bilinçli bir iftiraya dayanılarak kendisinin bu dolandırıcıyla ve bu kafasız kardinale işbirliği içinde davrandığı ileri sürülebilmiştir; tekrar tekrar söylenmeli ki, Kraliçe, haydutlar, sahtekârlar, hırsızlar ve ahmaklar tarafından onursuzca bir skandalın içine tamamen habersiz olarak çekilmiştir.

Yine de – ahlaki açıdan Marie-Antoinette tamamen beraat ettirilemez. Çünkü bütün bu dolandırıcılık, yalnızca onun bütün şehirce bilinen kötü ünü dolandırıcılara cesaret verdiği için ve kraliçenin her türlü düşüncesizliği yapabileceği, dolandırılanlar bakımından daha baştan inanılır bir şey olduğu için sahneye konulabilmiştir. Trianon'un yıllarca süren hafiflikleri ve çılgınlıkları olmasa, bu yalanlar komedyasının da hiçbir şekilde temeli olmayacaktır. Akli başında hiçbir insan, gerçek bir hükümdar olan bir Maria Theresia'nın kocasından gizli mektuplaşabileceğini ya da karanlık parkların ağaçları arasında randevu verebileceğini düşünmeye cesaret edemezdi. Eğer daha önce bütün Versailles'da Kraliçe'nin geceleri parkta gezmeye çıktığı, mücevherlerini takas ettiği, ödenmemiş borçları olduğu yolunda dedikodular olmasaydı, Rohan olsun, iki kuyumcu olsun, Kraliçe'nin para sıkıntısı içinde olduğu ve kocasının bilgisi dışında taksitle ve aracılar eliyle gizli kapaklı biçimde, değerli elmas eşya satın alacağı yolundaki akla ziyan bir yalana inanmazlardı. Eğer temeli Kraliçe'nin kendi havailiği atmış, kötü ünü de inşaata merdiven tutmuş olmasaydı, La Motte böyle bir yalanlar şatosunu asla kuramazdı. Tekrar ve tekrar söylemeli: Kolye skandalının bütün bu fantastik dolambaçlarında Marie-Antoinette akla gelebilecek en masum insandır; fakat ismi kullanılarak böyle bir dolandırıcılığa yeltenilir ve inanılır kılınmış olması onun tarihî suçudur, öyle de kalacaktır.



# Dava ve karar

Napoléon, şahin bakışıyla Marie-Antoinette'in kolye davasındaki can alıcı hatasını görmüştür. "Kraliçe suçsuzdu, suçsuzluğunu alenen duyurmak için de, Parlamento'nun mahkeme olmasını istedi. Sonuç, herkesin Kraliçe'yi suçlu sayması oldu." Gerçekten, bu olayda Kraliçe ilk defa kendine güvenini kaybetmiştir. Başka zaman o pis kokular saçan dedikodu ve iftira çamuruna gözücuyla bile bakmadan geçip giderken, bu defa şimdiye kadar hep küçük gördüğü bir mercie sığınmaktadır: kamuoyuna! Yıllar boyunca, sanki o zehirli okların vızıltılarını hiç duymamış, hissetmemiş gibi davranmıştır. Şimdiyse, aniden parlayan ve neredeyse histerik olan bir öfke içinde mahkeme kurulmasını isterken, gururunun nice zamandır, ne kadar büyük bir şiddetle örselenmiş olduğunu açık vermektedir; hepsinin içinde en ileri gitmiş olan şu Kardinal Rohan, içlerinde en göze görünür olanı, herkesin yerine ceremeyi çekmelidir. Fakat işin uğursuz yanı şudur ki, bu zavallı soytarının düşmanca bir niyeti olduğuna inanan da yalnızca Kraliçe'dir. Hatta Viyana'da bile II. Joseph, kız kardeşinin Rohan'dan en büyük suçlu olarak söz etmesi karşısında, kuşku içinde başını sallamaktadır: "İhsancıbaşıyı olabilecek en havai insan olarak bilirim, fakat itiraf edeyim ki, şimdi suçlandığı derecede bir haydutluk ve bu kadar büyük bir adilik yapmaya muktedir olacağı, hiçbir zaman aklımın ucundan bile geçmemiştir." Versailles ise Rohan'ın suçuna daha da az inanmaktadır ve çok geçmeden, Kraliçe'nin bu haşince tutuklamayla, rahatsızlık vermeye başlamış bir suç ortağından kurtulmak istediği yolunda tuhaf bir dedikodu yayılır. Kendisine annesinin aşıladığı nefret, Marie-Antoinette'i pek düşüncesizce bir çıkış yapmaya itmiştir. Ve bu ani hareket, o koruyucu hükümdar mantosunun omuzlarından düşmesine yol açar; ortalığı saran nefretin karşısına örtüsüz çıkmak durumundadır şimdi.

Çünkü şimdi bütün gizli rakipleri sonunda ortak bir dava etrafında toplanabilmektedir. Marie-Antoinette, kibri incinmişlerden oluşan koca bir yılan yuvasına elini arsızca daldırmıştır. Louis Kardinal de Rohan –Nasıl unutabilmiştir bunu!– Fransa'nın en eski ve en şanlı isimlerinden birini taşımaktadır ve öbür feodal sülalelere, en başta da Soubise, Marsan, Condé ailelerine kan bağıyla bağlıdır; doğal olarak şimdi hepsi de kendilerini, içlerinden birinin adı bir yankesici gibi kralın sarayında tutuklanmış olmasından dolayı, ölesiye hakarete uğramış hissetmektedir. Ayrıca yüksek ruhban kesimi de küplere binmektedir. Bir kardinali, böyle yüksek bir şahsiyeti, Efendimizin huzuruna çıkıp ayin okumasına birkaç dakika kala, kilisenin tören cüppesi sırtındayken askerin birine tutuklatmak ha! Ta Roma'ya kadar şikâyetler edilir. Gerek asiller gerek ruhban, kendilerini bütün zümre olarak sövgüye uğramış saymaktadır. Bundan başka güçlü bir grup olan masonlar da, savaşmaya kararlı biçimde arenaya çıkar, çünkü jandarmalar yalnızca hamileri olan Kardinal'i değil, aynı zamanda tanrısızların ilahı, masonların başı, Üstad-ı Azam Cagliostro'yu da Bastille'e götürmüştür; şimdi sonunda tahtın ve sunağın haşmetli sahiplerini iyice rahatsız etme fırsatı çıkmaktadır. Başka zaman saray dünyasının bütün eğlencelerinin ve iç gıcıklayıcı skandallarının dışında kalan halk ise bu olup bitenler karşısında kendinden geçmiştir. Sonunda ona büyük bir gösteri sunulmaktadır: bir kamu davasının sanık sandalyesinde gerçek bir kardinal, onun piskoposluk cüppesinin erguvani

gölgesinde bir dizi süzme haydut, dolandırıcı, simsar, sahtekâr ve arka planda da –Başlı başına bir zevk!– o mağrur, o kibirli Avusturyalı kadın! Bahtını, tüyünü ve kalemini kuşanarak arayan bütün o şövalyeler, o broşür yazarları, karikatür çizerleri, gazete çığırkanlarına “Güzel İtibarlı”nın skandalından daha eğlendirici bir konu bahsedilemezdi. Montgolfier’ nin bütün bir insanlık hesabına yeni bir dünya fetheden uçuşu bile Paris’te, hayır, hatta bütün dünyada, bu kadar, bir kraliçe tarafından açılan ve zamanla kraliçeye karşı bir davaya dönüşen bu dava kadar ilgi uyandırmamıştır. Savunma konuşmalarının kanun uyarınca sansürlü olarak basılma izni olduğundan, kitapçı dükkânları daha duruşmadan önce, kalabalıkların hücumuna uğrar, polis duruma el koymak zorunda kalır. Voltaire’lerin, Jean-Jacques Rousseau’ların, Beaumarchais’lerin ölümsüz eserleri onyıllar boyunca bile bu savunma metinlerinin bir hafta içinde vardığı tiraja ulaşamayacaktır. Yedi bin, on bin, yirmi bin nüsha, bu savunmaları çiziktirip basanların elinden daha üzerlerindeki mürekkep kurumadan, kapış kapış alınmakta; yabancı elçiliklerde elçiler gün boyu, memlekette dostane meraklar içinde kalmış efendilerine Versailles Sarayı skandalı üzerine çıkan en son alay metinlerini zaman kaybetmeksizin gönderebilmek için durmadan paket bağlamaktadır. Herkes her şeyi okumak, çoktan okumuş olmak istemekte; haftalar boyunca başka bir şey konuşulmamakta, en çığgınca tahminlere körlemesine inanılmaktadır. Asıl duruşmaya ise taşradan kervan kervan insan gelir. Asiller, burjuvalar, avukatlar; Paris’te zanaatçılar, dükkânlarını saatlerce yüzüstü bırakır. Halkın yanılmaz içgüdüğü bilinçsizce hissetmektedir: Burada yalnızca tek bir hatanın muhakemesi edilmeyecektir, bu küçük, pis yumaktan, ucu Versailles’a varan bütün ipler kendi kendine sökülecektir, lettres de cachet denen o başına buyruk tutuklama emirlerinin çıkarılması garabeti, sarayın israfı, mali işlerdeki idaresizlik, bütün hepsi şimdi hedef alınabilecektir; ilk kez bütün halk tesadüfen yerinden düşmüş bir çit tahtasının gediğinden o erişilmezlerin gizli dünyasına bakabilecektir. Bu davada söz konusu olan, bir kolyeden fazla bir şeydir, halihazırdaki hükümet düzenidir; çünkü bu davanın açılmasıyla atılan taş, ustalıkla kullanılırsa dönüp bütün hâkim sınıfı, Kraliçe’yi, böylece de krallık idaresini vurabilecektir. “Ne büyük ve umut verici bir olay!” diye bağırır gizli cephecilerden biri Parlamento’da:

Bir kardinalin haydut olduğu ortaya çıkıyor! Kraliçe bir skandal davasına karışıyor! Ne çok pislik yapmış hem piskoposluk hem kraliyet esasına! Özgürlük düşüncesi için ne büyük bir zafer!

Kraliçe, tek alelaceleci hareketiyle nasıl bir uğursuzluğun ipini boşandırdığının henüz farkında değildir. Fakat bir bina çürümüş, altı çoktan oyulmuşsa, duvardan tek bir çiviye sökmek yeter: Hiçbir yeri ayakta kalmamacasına yıkılır.

Mahkeme karşısında Pandora’nın esrarengiz kutusu yavaşça açılmaktadır. Kutunun içinde olan her neyse ortalığa hiç de gül kokuları yaymamaktadır. Hırsız kadının lehine bir durum varsa, o da yalnızca, soylu zevci La Motte’un zaman kaybetmeden, kolyeden geriye kalanlarla birlikte Londra’ya kapağı atabilmiş olmasıdır; böylece gözle görülür delil nesnesi ortadan kaybolmuştur; hırsızlık ve çalıntı mal bulundurma suçları, nesne

görünürde olmadığından, başkasının üzerine atılabilir ve bu arada hep alttan alta, kolyenin belki daha Kraliçe'nin elinde bile olabileceği olasılığı ima edilir. Madam La Motte, ki kibar beylerin bu olayı kendi sırtına bindireceğini anlamıştır, Rohan'ı gülünç bir duruma düşürmek ve kuşkuyu üzerinden savmak için, hepten suçsuz olan Cagliostro'yu hırsızlıkla suçlar ve zorla davanın içine çeker. Hiçbir çareye başvurmadan geri kalmamaktadır. Birdenbire zenginleşmesini açıklamak üzere, küstahça ve utanmazca, Kardinal'in sevgilisi olduğunu ileri sürer, "Zaten herkes biliyor," der, "bu çapkın rahibin cömertliğini! İş Kardinal hesabına artık en azından yüz kızartıcı hale gelmektedir ki, sonunda sanığın yardımcısının yardımcıları olan Rétaux ile "Barones d'Oliva" kılığındaki küçük şapkacıyı ele geçirmek mümkün olur ve bunların ifadeleriyle her şey açığa çıkar.

Fakat bir isim vardır ki, iddia makamı olsun, savunma olsun, ürkekçe üzerinden atlayıp geçmektedir: Kraliçe. Sanıklardan her biri, Marie-Antoinette'i en küçük bir töhmet altında bırakmaktan özenle kaçınmaktadır, hatta La Motte bile –ileride başka türlü konuşacaktır– Kraliçe'nin kolyeyi teslim almış olduğu düşüncesini adice bir hakaret olarak reddeder. Fakat tam da bu durum, Kraliçe'den herkesin söz birliği etmişçesine, böyle yerlere kadar eğilmelerle, saygılar duyarak söz etmesi şüpheli kamuoyunun üzerinde ters bir etki yaratır; Kraliçe'nin "korunması" yolunda bir fısıltı geldiği dedikodusu yayıldıkça yayılır. Dedikodularda Kardinal'in büyüklük göstererek suçu üzerine aldığı söylenmektedir; hele o alelacele, kimsenin eline geçmesin diye yaktığı mektuplar, hepsi de sahte miydi bakalım? Yoksa işin içinde, gerçi ne olduğunu kimse bilmez ama yine de bir iş, bu meselenin Kraliçe için nahoş bir tarafı var mıdır?

Vakanın tamamen netlik kazanması hiç işe yaramaz, "Semper aliquid haeret";<sup>126</sup> Marie-Antoinette, adı tam da mahkeme karşısında anılmadığından, görünmez bir biçimde mahkemeye çıkarılmış olur.

Sonunda, 31 Mayıs'ta karar verilecektir. Ucu bucağı görülmez bir kalabalık saat sabahın beşinden itibaren Adalet Sarayı'nın önünde birikir; Seine Nehri'nin sol rıhtımına sığmamaktadır insanlar, Pont-Neuf Köprüsü'yle sağ kıyı da sabırsız bekleşenlerle tıklım tıklım doludur; atlı polis düzeni zahmetle sağlayabilmektedir. Altmış dört hâkim daha yoldayken bile, seyircilerin heyecanlı bakışlarından, coşkulu bağrıışlarından, verecekleri kararın bütün Fransa için ne kadar önemli olduğunu hisseder; fakat asıl can alıcı uyarı kendilerini Büyük Meclis salonunun ön odasında, Grand Chambre'da beklemektedir. Burada, matem elbiseleri içinde Rohan, Soubise ve Lorraine ailelerinin on dokuz temsilcisi iki yana dikilmiş, aralarından geçen hâkimlerin önünde eğilmektedir. Hiçbiri bir söz söylemez, hiçbiri ileri bir adım atmaz. Elbiseleri, tavırları her şeyi dile getirmektedir. Ve bu sessiz yalvarış, mahkemenin kararıyla Rohan ailesine tehlike altındaki onurunu iade etmesi dileği, kendileri de çoğunlukla Fransa'nın üst aristokrasisinden gelen meclis üyeleri üzerinde devasa bir etki yapar; daha görüşmelerine başlamamışken şunu bilmektedirler: Halk ve aristokrasi, bütün ülke, Kardinal'in beraatini beklemektedir.

Fakat yine de, on altı saat sürer istişareleri; Rohanların ve sokaktaki on binlerin on yedi saat, sabahın saat altısından akşamın saat onuna kadar beklemesi gerekecektir. Çünkü hâkimler, etkisi uzun erimli bir karar karşısında bulunmaktadır. Sahtekâr kadınla ilgili karar daha önceden verilmiştir, yordakçuları ve küçük şapkacı kız üzerine de... Kızı, bu

şirin ve hiçbir şeyden habersiz haliyle Venüs Korusu'na dalıvermiş olduğundan, gönül rahatlığıyla salıverirler. Asıl verilecek olan karar, yalnızca kardinalle ilgili olandır. Onu, sabit olduğu üzere kendisi de dolandırılmış olduğu, dolandırıcı olmadığı için beraat ettirmek konusunda hemfikirdirler; fikir ayrılığı yalnızca bu beraatin biçimiyle ilgilidir; çünkü bu noktada davaya büyük bir siyasi mesele bağlıdır. Saray tarafı, bu beraatin “ceza gerektiren girişim” olarak bir uyarıyla birlikte kararlaştırılmasını ister –ki haksız da değildir– çünkü kardinal bir Fransa kraliçesinin, kendisiyle karanlık bir ağaçlıkta randevulaşabileceğine inanma suçunu işlemiştir. İddia makamı, Kardinal'in, Kraliçe'nin kutsal kişiliği karşısında gösterdiği bu saygı noksanlığının karşılığı olarak, grande chambre karşısında alçakgönüllülük içinde açık biçimde özür dilemesini ve makamlarından geri çekilmesini talep eder. Karşı taraf, Kraliçe'ye karşı olanların tarafı ise davanın düşmesini istemektedir. Kardinal dolandırılmıştır, şu halde kusursuz ve suçsuzdur. Böyle, eksiksiz bir beraat sadağında zehirli bir ok taşıyan bir beraat olacaktır. Çünkü Kardinal'in, Kraliçe'nin herkesçe bilinen hareket tarzından ötürü böyle gizli ve kendi başına işler çevirmesinin mümkün olduğunu düşünmüş olabileceği kabul edilirse, Kraliçe'nin havailiği de açıkça kınanmış olacaktır. Terazinin kefesinde büyük bir ağırlık vardır: Rohan'ın davranışı en azından taht sahibi kadına karşılık saygısızlık olarak görülürse Marie-Antoinette'e adının istismarıyla zedelenen onuru geri verilmiş; Rohan hepten beraat ettirilirse aynı zamanda ahlaken Kraliçe'ye hüküm giydirilmiş olacaktır.

Parlamento'nun hâkimleri bunu bilmekte, taraflar bilmekte ve sabırsızlığı had safhadaki halk bilmektedir: Bu karar, söz konusu olan tek ve önemsiz vakayı aşan bir karar olacaktır. Burada paylaşılan kozlar, kişisel bir meseleyle ilgili değildir, çağın politikasıyla ilgilidir: Fransa Parlamentosu, Kraliçe'nin kişiliğini hâlâ “kutsal”, dokunulmaz olarak mı, yoksa aynı herhangi bir Fransız yurttaşı gibi kanunlara tabi olarak mı görmektedir; gelmekte olan devrim ilk defa burada bir şafak kızılığı yansıtmaktadır, Marie-Antoinette'in giyotine götürülmeden önce tutulduğu o tüyler ürpertici hapisane olan Conciergerie'yi de içinde barındıran pencerelerine. Aynı binada bitecek olan, aynı binada başlamaktadır. Şimdi Madam La Motte'un hesap verdiği salonda ileride Kraliçe hesap verecektir.

Hâkimler on altı saat istişarede bulunur, fikirler ve bir o kadar da çıkarlar amansız bir mücadele verir. Çünkü iki taraf da, hem kral tarafı hem kral karşıtı olanlar, ellerinden geleni artlarına koymamış, ceplerine el atmaktan da çekinmemişlerdir; haftalardır bütün Parlamento üyeleri etki altında bırakılmakta, tehdit edilmekte, işlenmekte, yemlenmekte ve satın alınmaktadır; hatta sokaklarda şöyle şarkılar bile duyulur olmuştur:

Si cet arrêt du cardinal  
Vous paraissait trop illégal  
Sachez que la finance  
Eh bien  
Dirige tout en France  
Vous m'entendez bien!<sup>127</sup>

Sonunda, Kral ile Kraliçe'nin Parlamento'ya karşı yıllardır gösterdikleri kayıtsızlığın

öcü alınır, hâkimler arasında aristokrasiye artık esaslı ve göz ardı edilemeyecek bir ders verme zamanının gelmiş olduğunu düşünenler pek çoktur. Yirmi ikiye karşı yirmi altı oyla –yarış başa baş sonuçlanmaktadır– Kardinal “her türlü kusurdan müstesna” olarak beraat ettirilir, arkadaşı Cagliostro ve o küçük Kraliyet Sarayı şapkacısı da öyle. Yardakçılara karşı da lütuf gösterilir, yalnızca sınır dışı edilmeye kurtulurlar. Bütün hesabı ödeyen La Motte olur, oybirliğiyle suçluluğuna karar verilir, kırbaç cezasıyla cezalandırılır, eti “V” (voleuse<sup>128</sup>) işaretiyle dağlanır, sonra da ömür boyu hapis cezasıyla Salpêtrière’de<sup>129</sup> ortadan kaybolur.

Fakat Kardinal’in beraatiyle birlikte sanık sandalyesinde oturmamış biri de hüküm giymiş olmaktadır; hem de yine aynı şekilde ömür boyu: Marie-Antoinette. Kraliçe artık düşmanlarının iftiralarına ve dizginlenmek bilmez nefretlerine karşı korunmasız kalacaktır.

Kararı duyanlardan biri, mahkeme salonundan ilk dışarı fırlayan olur, ardından yüzlercesi koşarak beraat kararını kendinden geçmişçesine sokağa yayar. Coşku çığlıkları yükselir, yükselir, uğultusu karşı kıyıya ulaşır. “Yaşasın Parlamento!” – Alışıl gelmiş “Yaşasın Kral”ın yerini alan yeni bir çığlık bütün şehirde yankılanır. Hâkimler kendilerine duyulan şükranın coşkusuna karşı durmakta güçlük çekmektedir. Herkes onları kucaklamakta, salondaki kadınlar onları öpmektedir, yollarına çiçekler serpiilmektedir; beraat edenlerin zafer alayı çok gösterişli başlar. On bin kişi, zafer kazanmış bir kumandanın peşinden gidercesine, tekrar erguvani cüppesini giymiş olan Kardinal’in ardından, bu geceyi de geçireceği Bastille’e yürür; durmadan yenileri gelen kalabalıklar gün ağarınca kadar orada bekleyip sevinç çığlıkları atacaktır. Cagliostro’nun göklere çıkarılışının da bundan aşağı kalır yeri yoktur; şehrin onun onuruna ışıklandırılmasını da yalnızca polis yasağı önleyebilmektedir. Böylece bütün bir halk, Fransa için, kraliçenin ve kraliyetin saygınlığını öldürücü bir şekilde zedelemekten başka hiçbir şey yapmamış, hiçbir hizmette bulunmamış bu iki adamın başarısını kutlar – endişe verici bir işarettir bu.

Kraliçe’nin çaresizliğini gizlemeye çalışması boşuna olur; bu kamçı darbesi yüzünün orta yerine fazlasıyla keskin, fazlasıyla açık bir biçimde inmiştir. Nedimesi, onu gözyaşları içinde bulur; Mercy, Viyana’ya, çektiği acının “aklıselimle bakıldığında sebebiyet veren vesilenin icap ettirir görüldüğünden daha büyük” olduğunu bildirir. İçgüdüünün bilinçli düşüncesine her zamanki üstünlüğü içinde Marie-Antoinette, bu yenilginin ortadan kaldırılması olanaksız zararını hemen fark etmiştir; kraliyet tacını başına geçirdiğinden bu yana, ilk kez, karşısına kendi iradesinden daha güçlü bir güç çıkmıştır.

Fakat son karar hâlâ Kral’ın elinde bulunmaktadır. Kral’ın sağlam bir önlem alarak karısının aşağılanmış onurunu kurtarması ve o boğuk direnişi gecikmeksizin ürkütüp kırması hâlâ mümkündür. Güçlü bir kral, kararlı bir kraliçe böylesine isyankâr bir Parlamento’ya kapıyı gösterebilmelidir; XIV. Louis olsa böyle davranırdı ve hatta belki XV. Louis de öyle. Fakat XVI. Louis’nin cesareti oldukça zayıftır. Parlamento’yla hesaplaşmaya cesaret edemeyip yalnızca karısına bir tür tatmin sağlamak için Kardinal’i sürgüne gönderir, Cagliostro’yu ise sınırdışı eder; Parlamento’yu –gerçekten vurmak yerine– kızdıran, adaleti ise –karısının onurunu yeniden inşa etmeksizin– aşağılayan yarım yamalak bir önlem olur bu. Her zamanki kararsızlığı içinde orta yolu tutar, ki bunun politikada her zaman en hatalı yol olduğu ortaya çıkmıştır. Böylece yokuş inilmeye başlamış olur, çok geçmeden de bu karıkocanın birleşik kaderinde Grillparzer’in öylesine

unutulmaz biçimde dizelere döktüğü o eski Habsburg laneti gerçek olacaktır:

Asil hanedanımızın lanetidir bu,  
Yarı yollarda, yarım işlerde  
Yarım çarelerle, bocalayarak ilerlemek.

Büyük bir karar, Kral hesabına, bir daha geri gelmeyecek biçimde ıskalanmıştır. Parlamento'nun Kraliçe'ye karşı verdiği kararlar yeni bir çağ başlamış olmaktadır.

Madam La Motte'a karşı da saray aynı, uğursuz yarım yamalaklık yöntemini uygular. Burada da iki olasılık söz konusu olmuştur: ya yüce gönüllü davranıp suçlu kadının o korkunç cezasını affetmek –böylesi harika bir etki yapardı– ya da tersine, cezanın olabildiğince açık biçimde infaz edilmesini sağlamak. Fakat o içten içe duyulan utanç yine bir orta çözüme sığır. Gerçi merasimle iskeleler kurulup bütün halka barbarca bir gösteri olan o herkese açık dağlama cezasının uygulanacağı vaadinde bulunulur, çevredeki binaların pencereleri akla ziyan fiyatlardan kiraya verilmiştir bile; fakat saray son anda kendi cesaretinden ürüntüye kapılır. Saat sabah beşte, yani özellikle kimsenin şahit olmasından endişe edilmeyecek bir saatte, on dört cellat ciyak ciyak bağırır ve öfke içinde çırpınan kadını Adalet Sarayı'nın merdivenine sürükler; burada yüzüne karşı, halka açık biçimde dayak yiyeceği ve dağlanacağı kararı okunacaktır. Fakat yakalayıp getirdikleri çılgın bir dişi aslandır, isterik kadın canhıraş bir feryada koyulur, Kral'a, Kardinal'e, Parlamento'ya ettiği küfürler etrafta bütün uyuyanları uyandırır; La Motte vurmakta, ısırmakta, tekme atmaktadır, öyle ki, dağlama işlemini yapabilmek için sırtından elbiselerini yırtıp yırtıp almak zorunda kalırlar. Fakat kor halindeki damganın omzuna değdiği an öyle bir fırlar ki, bir yandan bütün çıplaklığı seyircilerin keyfini kabartırken, o yakıcı "V" omzuna değil, göğsüne iner. Bu azgın hayvan gördüğü eziyetin acısıyla bir çığlık koparıp dişlerini yeğinin üstünden celladın etine geçirir, sonra da baygın düşer. Kadını baygın haliyle, bir hayvan leşi gibi Salpêtrière'e sürüklerler; karar uyarınca burada ömrü boyunca, sırtında gri bir çul, ayaklarında tahta nalınlarla çalışacaktır, yalnızca kara ekmekle mercimek yiyerek.

Cezanın infazının bu tüyler ürpertici ayrıntıları duyulur duyulmaz, bütün sempati bir anda La Motte'un lehine döner. Elli yıl önce –Casanova'da okunabilir– bütün aristokrasi, hanımlarıyla birlikte, suçu minicik bir çakıyla XV. Louis'yi bir çizikle yaralamak olan deli Damiens'a yapılan işkenceyi dört saat boyunca izleyip bu talihsiz insan parçasının etinin kor halinde maşalarla kıştırılışını, kızgın yağla haşlanışını ve bitmek tükenmek bilmez bir can çekişmenin ardından, bu arada birdenbire bembeyaz kesilen saçları başında fırça gibi dikildikten sonra, çarka bağlanışını seyrederek keyiflenirken, aynı toplum yine modaya uyarak insansever olmuştur ve içi "masum" La Motte'a karşı birdenbire ilgiyle dolmaktadır. Çünkü ne mutlu ki, şimdi Kraliçe'ye karşı cephe almanın yeni ve hiç mi hiç tehlikeli olmayan bir biçimi bulunmuştur: olayın "kurban"ına, "zavallı talihsiz kadın"a karşı gözle görülür biçimde sempati sergilemek. Orléans Dükü halka açık bir yardım kampanyası açar, bütün aristokrasi zindana hediyeler gönderir, günbegün kibar arabalar çekilir Salpêtrière'in önüne. Hüküm giymiş hırsızın ziyaret, Paris sosyetesinde dernier cri<sup>130</sup>

sayılmaktadır. Fakat yönetici rahibe günün birinde bu merhametli ziyaretçi hanımlar arasında Kraliçe'nin en iyi arkadaşlarından birini, Prens Lamballe'ı görür. Kendi isteğiyle mi gelmiştir, yoksa, milletin hemen fısıllama yaymaya başladığı üzere, Marie-Antoinette'in verdiği gizli görevle mi? Ne olursa olsun, bu yersiz merhamet Kraliçe'yle ilgili meselenin üzerine nahoş bir gölge düşürür: Bu uluorta merhamet gösterisi ne demek oluyor?" diye sormaktadır herkes. "Kraliçe'yi vicdanı rahatsız mı ediyor? "Kurban"ı ile gizlice anlaşmaya mı çalışıyor? Mırıldanmalar bitmek bilmez. Birkaç hafta sonra da, Madam La Motte esrarengiz bir biçimde –bilinmeyen eller geceleyin zindanının kapılarını açmıştır– İngiltere'ye kaçınca bütün Paris'te tek bir ses duyulur: Beriki yüce gönüllülük gösterip mahkeme karşısında kolye skandalıyla ilgili olarak Kraliçe'nin suçunu ya da suç payını ifşa etmediği için Kraliçe "arkadaş"ını kurtarmıştır. Gerçekte, La Motte'un kaçışını sağlamak, komplocu sülalenin yapabileceği en sinsice oyun olmuştur. Çünkü şimdi Kraliçe'nin hırsızla işbirliği yaptığına dair esrarengiz dedikodulara kapı açılmış olmakla kalmaz, cezalandırılmış olan La Motte da Londra'da şikâyetçi olarak ortaya çıkar, en hayasızından yalanlarının ve iftiralarının basılmalarını sağlar, hatta dahası var, Fransa'da ve Avrupa'da sayısız kimse bu tür "açıklama"ların peşinde olduğundan, sonunda yine bir sürü para kazanmaya başlar. Daha Londra'ya geldiği gün, oradaki bir matbaacı kendisine büyük paralar vaat eder; iftiraların ucunun nerelere varabileceğini şimdi anlamış olan saray, boş yere o zehirli oku yerine varmadan tutmaya çalışır; Kraliçe'nin gözdesi Polignac gönderilir, La Motte'u 200.000 livre'e satın alıp susmasını sağlasın diye; fakat bu yırtık haydut, sarayı ikinci kere dolandırır, parayı alır, sonra "hatıralar"ını hiç çekinmeden defalarca hep değişen biçimlerde, hep daha sansasyonel bir şekil alan eklemeler uydurarak yayımlar. Bu hatıralarda skandal düşkünü bir okur çevresinin duymayı umduğu her şey vardır, hatta daha fazlası: Sözde Parlamento karşısındaki dava, göstermelik bir oyun olmuştur; zavallı La Motte en kalleşçe biçimde feda edilmiştir. Tabii ki kolyeyi ısmarlamış ve Rohan'dan teslim almış olan Kraliçe'den başkası değildir; La Motte ise bir masumiyet timsali, yalnızca dostluk yüzünden suçu üzerine almıştır, kraliçenin kirletilmiş onurunu korumak için. Bu pişkin yalancı, Marie-Antoinette'le bu arkadaşlığının ne tür bir arkadaşlık olduğunu da aynen o şehvet düşkünü gürhün bilmek istediği gibi açıklar: more lesbico<sup>131</sup>, yatak mahremiyeti. Tarafsız bakan biri bu yalanların çoğunun ne kadar beceriksizce örüldüğünü hemen görecektir; La Motte, Marie-Antoinette'in Kardinal Rohan'la daha grandüşes iken, berikin elçiliği sırasında bir aşk ilişkisi yaşadığını iddia eder; oysa iyi niyetli herkes için Marie-Antoinette'in, Rohan, Viyana'da elçiyken çoktan Versailles'da Dauphine kimliğini almış bulunduğu iki kere iki gibidir. Fakat iyi niyetliler seyrelmiştir. Büyük okuyucu kitlesi ise La Motte'un anıları arasına yerleştirdiği o sözümona Kraliçe tarafından Rohan'a yazılmış, misk kokulu aşk mektuplarını büyük keyif içinde okumakta, daha da fazlasını öğrenmek istemektedir. Şimdi bir hicviyenin ardından öbürü gelir, her biri de açık saçıklık ve alçaklık bakımından öncekinin üstüne çıkar; çok geçmeden, "Kraliçe'nin Sefihçe Alakalar İçinde Bulunduğu Bütün Şahısların Listesi" yayımlanır; her iki cinsten tastamam otuz dört isim bulunmaktadır bu listede, dükler, tiyatrocular, uşaklar, Kral'ın kardeşleri, kardeşin oda hizmetçisi, Madam Polignac, Madam Lamballe ve nihayet, kırbaçtan geçirilen sokak fahişeleri dahil olmak üzere, kısaca toutes les tribades de Paris<sup>132</sup>. Fakat salonların ve sokağın Marie-Antoinette'e atfettiği sevgililer,

bu otuz dört isimle tükenmemektedir; bütün bir şehrin, bütün bir milletin erotik uçuşlara geçmiş hayal gücü eline bir kadını geçirdi mi, ister imparatoriçe, ister film yıldızı, kraliçe ya da opera sanatçısı olsun, bu kadına bir çığ gibi yüklenir ve o zaman olduğu gibi bugün de akla gelebilecek bütün taşkınlıkları, sapkınlıkları yakıştırarak düşlediği zevkleri kitlesel bir orgazm ve göstermelik bir öfke içinde yaşamaya çalışır. Başka bir hicviye, La vie scandaleuse de Marie-Antoinette<sup>133</sup>, daha Avusturya imparatorluk sarayındayken, on üçündeki Marie-Antoinette'in dinmek bilmez fureurs utérines'ini<sup>134</sup> (üçüncü bir hicviyenin zevkli başlığı da budur) yatıştırmayı bilen güçlü bir Macar uşaktan söz eder; Bordel Royal<sup>135</sup> (bir başka hicviyenin başlığıdır) içindeki mignons et mignonnes<sup>136</sup> ile birlikte kendinden geçmiş okur çevresine kraliçeyi çeşitli eşleriyle Aretino<sup>137</sup> tarzı sevişme pozlarında gösteren pornografik gravürlerle tanıtılır. Çirkef gittikçe daha yükseklere sıçramakta, yalanlar gittikçe daha kindarlaşımakta ve insanlar, bu "suçlu" hakkındaki her şeye inanmak istedikleri için her birine inanmaktadır. Kolye davasından iki-üç yıl sonra Marie-Antoinette artık bir daha kurtarılamaz biçimde, bütün Fransa'nın en düşkün, en ahlaksız, en düzenbaz, en despot kadını olma şöhretine ulaşmıştır; buna karşılık o üçkâğıtçı, o dağlanmış La Motte masum kurban sayılmaktadır. Ve sonra devrim başlar başlamaz da kulüpler, ülke dışına kaçmış olan La Motte'a kol kanat gererek tekrar Paris'e getirmeye ve bütün o kolye davasını yeniden, fakat bu defa kendi devrim mahkemelerinin karşısında, La Motte'u davacı ve Marie-Antoinette'i sanık sandalyesine oturtarak yeniden görmeye çalışır. Yalnızca La Motte'un ani ölümü olur –kovalanma psikoza içindeki kadın, 1791'de geçirdiği bir kriz sırasında pencereden atlamıştır– bu büyük dolandırıcının bir zafer alayı içinde Paris'ten geçirilip kendisine "cumhuriyete hizmette bulunmuştur" sıfatının verilmesine engel olan. Kader işe karışmış olmasa dünya, kolye davasından da grotesk bir adliye komedisi görecektir: iftiraya bulduğu kraliçenin idamını kalabalığın sevgi gösterileri içinde seyreden bir La Motte.

**126.** (Lat.) Geride hep bir iz kalır. (Y.N.)

**127.** (Fr.) Eğer Kardinal'in bu kararı / Size çok yasadışı geldiyse / Bilin ki Fransa'da / Maliye yönetir her şeyi / Duydunuz mu beni! (Y.N.)

**128.** (Fr.) Hırsız. (Ç.N.)

**129.** Devrim öncesi Paris'inin zindanlarından biri. (Ç.N.)

**130.** (Fr.) Son moda. (Ç.N.)

**131.** (İsp.) Lezbiyen tarzı. (Ç.N.)

**132.** (Fr.) Paris'in bütün lezbiyenleri. (Y.N.)

**133.** (Fr.) Marie-Antoinette'in Skandal Dolu Hayatı. (Ç.N.)

**134.** (Fr.) Seks düşkünlüğü. (Ç.N.)

**135.** (Fr.) Kraliyet Genelevi. (Ç.N.)

**136.** (Fr.) Genç erkek ve kadın sevgilileri. (Y.N.)

**137.** Pietro Aretino (1492-1556). Güçlü kişilere yönelen ve zaman zaman şantaj havasını taşıyan, pornografik öğelerle dolu eserler



veren İtalyan Şair, düzyazı ustası ve oyun yazarı. (Y.N.)

# Halk uyanıyor, kraliçe uyanıyor

Kolye davasının tarihî önemi, kamuoyunun bütün dikkati ve keskinliğiyle Kraliçe'nin şahsını ve Versailles'ın pencerelerini mercek altına almış olmasındadır; fakat karışık dönemlerde göz önünde olmak her zaman tehlikelidir. Çünkü hoşnutsuzluk –ki aslında edilgin bir durumdur– dövüşken olabilmek, kendini eyleme dönüştürebilmek için her zaman bir insan figürüne gerek duyar ve bu figür, bir fikrin sancağını taşıyan biri de olabilir; biriktirilmiş nefretin yöneltilebileceği bir nişan tahtası da: İncil'deki günah keçisi. “Halk” denen o esrarengiz varlığa verilmiş tek olanak, yalnızca insandan yola çıkarak, antropomorf düşündürmek; onun anlama ve kavrama yetisinde bütünüyle berraklaşan şey hiçbir zaman kavramlar olmaz, yalnızca kişiler olur; bu nedenle her zaman, ortada bir suç olduğunu hissettiği zaman, suçluyu görmek ister. Fransız halkı artık çoktan beridir belli belirsiz, kendisine bir yerlerden yapılmakta olan bir haksızlığı hissetmektedir. Uzun zaman boyunca itaat gösterip boyun eğmiş, daha iyi zamanların geleceği inancı içinde umut etmiş, her yeni Louis'nin tahta çıkışında yeni baştan coşkuyla bayrakları dalgalandırmış, feodal beylere olsun, Kilise'ye olsun, her zaman hem parasıyla hem emeğiyle hizmet etmiştir; ama o eğildikçe üstündeki baskı da sertleşmiş, vergiler kanını bir o kadar daha açgözlülükle emmeye devam etmiştir. O zengin Fransa'da ambarlar boştur, icarlı mülkler fakirleşmektedir, Avrupa'nın en güzel göğünün altında uzanan o bereketli topraklarda ekmek bulunamamaktadır. Bu işin bir suçlusu olsa gerektir; birileri ekmek bulamıyorsa, herhalde, ötekiler fazla tıktığı içindir; yükümlülükler birilerinin boğazını sıkıyorsa, o zaman, gereğinden fazla hakka konmuş başka birileri var demektir. Yavaş yavaş bütün ülkede, her açık seçik düşünüşün ve arayışın yaratıcı bir güçle başını çeken o boğuk huzursuzluk doğmaya başlar. Bir Voltaire'in, bir Jean-Jacques Rousseau'nun gözünü açtığı burjuva sınıfı kendi başına hükmetmeye, kınamaya, okumaya, yazmaya, haberleşmeye başlar; ufukta, büyük fırtınanın habercisi olan şimşekler çakmaya başlamıştır. Çiftlikler yağmalanır, feodal beylere tehditler gelmeye başlar. Büyük bir hoşnutsuzluk, kara bir bulut gibi nice zamandır bütün ülkenin üstüne çökmüştür.

Derken, arka arkaya iki parlak şimşek çakar ve halka bütün durumun nasıl olduğunu aydınlatır: Kolye davası bunlardan biridir, Calonne'un bütçe açığıyla ilgili açıklaması da diğeri. Reformlarında engellerle karşılaşan Maliye Bakanı, belki saraya karşı gizli bir düşmanlık da beslediğinden, ilk defa ortaya bariz rakamlar koymuştur. Çoktandır susulup saklanan, şimdi bilinmektedir: XVI. Louis'nin on iki yıllık hükümdarlığı sırasında bir milyar iki yüz elli milyon borç alınmıştır. Bütün halk bu şimşeğin ışığı altında benzi atmış bir halde kalakalmıştır. Bir milyar iki yüz elli milyon, astronomik bir rakam, harcanmıştır; peki ne için, kim tarafından? Kolye davası yanıt verir; böylece, birkaç sous karşılığında on saat eşek gibi çalışan çulsuzlar, kendileri yokluk içindeyken, bir buçuk milyon değerinde elmasların belli çevrelerde zaman zaman verilen âşıkdaşlık hediyelerinden olabildiğini, on milyona, yirmi milyona şatolar alındığını öğrenirler. Herkes de Kral'ın, bu mütevazı adamcağızın, ruhen bir küçük burjuva olan Louis'nin bu hayallere sığmaz harcamalarda payı olmadığını bildiğinden, bütün hınç bir şelale gibi, onun gözünü kör eden, müsrif, havai Kraliçe'ye yönelir. Devlet borçları için aranan suçlu bulunmuştur. Şimdi

bilinmektedir, kâğıt parçalarının niçin günden güne değersizleştiği, ekmeğin pahalılandığı ve vergilerin hep yükseldiği; çünkü bu fahişe karı, Trianon'unda bütün bir odayı elmaslarla kaplatacak kadar müsriftir, çünkü Avusturya'ya, ağabeyi Joseph'e, girdiği savaşta yardım olarak, gizlice yüz milyon altın para göndermiştir, çünkü yolu yatağından geçen herifleri, oynaştığı tazeleri maaşlara, makamlara, iratlara boğmaktadır. Felaket birden bir gerekçe kazanmış, iflas sorumlusunu bulmuş, Kraliçe yeni bir lakaba kavuşmuştur. "Bayan Bütçe Açığı" denmektedir kendisine, Fransa'nın bir ucundan öbür ucuna kadar; Marie-Antoinette'in sırtını dağlanmışçasına yakan bir isimdir bu.

Kara bulut boşanmıştır şimdi: Broşürler, mücadele bildirileri dolu gibi yağmaya başlar, makaleler, öneriler, dilekçeler sağanak gibi iner; Fransa'da şimdiye kadar hiç bu kadar çok konuşulmuş, yazılmış, nutuk çekilmiş değildir; halk uyanmaktadır. Amerikan Bağımsızlık Savaşı'ndan gelen gönüllüler ve askerler en ahmak köye varıncaya kadar her yerde, ne sarayı, ne kralı, ne aristokrasisi bulunan, yalnızca ve yalnızca yurttaşları olan, alabildiğine eşitlik ve özgürlük dolu bir ülkeden dem vurmaktadır. Hem zaten, Jean-Jacques Rousseau'nun Toplum Sözleşmesi'nde açık seçik, daha ince ve daha gizli bir şekilde Voltaire'in, Diderot'nun yazılarında, kraliyet düzeninin kesinlikle Tanrı'nın tek istediği ve var olan dünyaların en iyisi olmadığı yazılı değil midir? O eski, ağızsız, dilsiz, boyun eğmiş hürmet ilk kez merakla başını kaldırmakta, bununla birlikte de aristokrasinin, halkın ve burjuvazinin üstüne yeni bir güven duygusu gelmektedir; mason localarındaki kısık sesli mırıltılar yavaş yavaş, ta uzaklardan duyulur bir homurdanmaya, gök gürültüsüne döner, hava elektriklenir, gökkubbe alevlenmeye hazırdır. Elçi Mercy, şöyle yazmaktadır Viyana'ya:

Belayı fevkalade ölçülere varacak kadar büyüten şey, ruhların gittikçe kızışmakta olduğudur. Denebilir ki, ajitasyon yavaş yavaş toplumun bütün sınıflarını kendi tarafına almıştır, ve bu ateşli huzursuzluk Parlamento'ya muhalefetine ısrarlı olma gücünü vermektedir. İnsanların kamuya açık yerlerde bile Kral, prensler ve bakanlar hakkında ne kadar cüretle konuştuğu inanılacak gibi değildir; bu kişilerin harcamaları eleştirilmekte, sarayın israfı alabildiğine karamsarlıkla betimlenmekte, sanki ülke hükümete sızmışçasına, genel meclislerin toplantıya çağrılmasının zorunlu olduğu vurgulanmaktadır. Bu konuşma özgürlüğünü cezai önlemlerle bastırmak artık olanaksız olmuştur, çünkü humma öylesine her yeri sarmıştır ki, insanlar biner biner hapse atılsa bile belanın önüne geçilmiş değil, yalnızca halkın gazabı, isyanın kaçınılmaz olacağı bir raddeye getirilmiş olur.

Her taraftaki hınç artık maskeye ve dikkatliliğe gerek duymamakta, açıkça öne çıkıp söylemek istediğini söylemektedir. Hatta saygının göstermelik biçimlerine bile uyulmaz olmuştur. Kraliçe, kolye davasından kısa bir süre sonra, ilk defa locasına geldiğinde öyle bir ıslıklanmıştır ki, bir daha tiyatroya gitmez olmuştur. Madam Vigée-Lebrun, yaptığı Marie-Antoinette portresini "Salon"da sergilemek istediğinde "Bayan Bütçe Açığı"nın resminin açık biçimde tacize uğraması olasılığı o kadar yüksek bulunur ki, Kraliçe'nin portresinin alelacele oradan uzaklaştırılması yeğlenir. Versailles'ın şık odalarında, aynalı salonlarında, her yerde Marie-Antoinette, nefretin soğuk soluğunu artık yalnızca sırtında değil, açıkça, insanlarla göz göze, yüz yüze geldiğinde de hissetmeye başlar. Nihayet son aşağılanmayı da yaşar: Polis şefi bin dereden su getirerek, Kraliçe'nin şu sıra Paris'i

ziyaret etmemesinin tavsiye olunacağını, sinir bozucu bazı olaylara karşı korunmasının artık garanti edilemeyeceğini bildirir. Koca bir ülkenin yığılıp birikmiş kızgınlığı olanca vahşetiyle şimdi tek bir insanın üzerine boşanmaktadır; ve Kraliçe, tasasızlığından aniden sıyrılarak, her yandan yediği bu nefret kırbaçlarıyla uyarılmış ve beli bükülmüş olarak, çaresizlik içinde, son sadık bendelerine yakınmaktadır: “Benden ne istiyorlar? Ne yaptım ben onlara?”

Marie-Antoinette’i ürkütüp o mağrur ve vurdumduymazca *laissez-aller*’sinden<sup>138</sup> çıkarmak için bir yıldırımın düşmesi gerekmiştir. Şimdi uyanmıştır, hep kötü öğütleri dinlemiş, zamanında gelen her öğüde ise kulaklarını kapatmış olan Kraliçe, neleri ihmal ettiğini şimdi kavramaya başlar ve o kendine has, sinirli aceleciliğiyle hatalarının en çok infial uyandırmış olanlarını görülür bir şekilde düzeltmeye koşar. Önce, bir kalemde, kendi pek yüksek olan gündelik masraflarını kısıtlar. Matmazel Bertin’e yol verilir, gardırop, ev ekonomisi, ahırlarla ilgili kısıtlamalara gidilerek yılda bir milyonun üstünde tasarruf sağlanır, salonlardan kumarla birlikte krupiyeler de kaybolur, Saint-Cloud Sarayı’ndaki yeni inşaat durdurulur, öbür saraylar olabildiğince çabuk satılır, en başta Trianon’dan himayesi altına girmiş kimselerin oturtulduğu bir dizi gereksiz mevki iptal edilir. Marie-Antoinette ilk kez kulağı dışarıya açık olarak yaşamakta, ilk kez eski iktidara, sosyetenin modasına değil yeni iktidara itaat etmektedir: kamuoyuna. Daha bu ilk deneme bile, şöhretinin zararına olmak üzere onyıllarca ihsanlara boğduğu arkadaşlarının gerçek duyguları konusunda aydınlanmasını sağlar, çünkü bu sömürgeci takım devlette kendi zararlarına yapılan reformlara karşı pek anlayış göstermemektedir. Bu arsız dalkavuklardan biri, açıkça, insanın dün elinde tuttuğuna yarın da sahip olacağından güven duyamadığı bir ülkede yaşamının katlanılmaz bir şey olduğundan yakınır. Fakat Marie-Antoinette kararlılığından ödün vermez. Uyanık gözlerle bakmaya başlayalı, bazı şeyleri daha iyi görmektedir. Gözle görülür biçimde, kendini Polignac’ların o uğursuz çevresinden çeker ve tekrar eski danışmanlarına, Mercy ile çoktan uzaklaştırdığı Vermond’a yaklaşır: Sanki, böyle geç vakit aklının başına gelmesiyle Maria Theresia’ya boşa gitmiş uyarıları için sonradan hak vermek istiyor gibidir.

Fakat “çok geç” – bu uğursuz sıfat artık bütün çabalarının yanıtı olacaktır. Bütün bu küçük feragatler ortalığı sarmış olan patırtı içinde fark edilmez bile, alelacele yapılan tasarruf Danaos kızlarının taşı gibi olan dehşetli bütçe açığında birer damla gibi kaybolur gider. Şurada burada alınacak tek tek önlemlerle hiçbir şey kurtarılamayacaktır, saray şimdi dehşet içinde bunu görmektedir, bir Herakles gerekmektedir o devasa bütçe açığı kayasını kaldırıp atacak. Maliye işlerinin başına bir yardımcının ardından bir diğeri, bir bakanın ardından bir başkası daha getirilir, fakat hepsi de yalnızca hesabı o an için yapılmış ve hepimizin dünden de, bugünden de pek iyi bildiğimiz çareleri uygular (tarih hep tekrar etmektedir). Eski borçlanmaları görünürde yok ediveren dev borçlanmalar, amansızca bir vergilendirme, *assignat*<sup>139</sup> basımı ve altın paranın eritilip değeri düşürülerek yeniden darp edilmesi, yani örtülü enflasyon. Fakat hastalık gerçekte daha derinde, dolaşımın hatalı olmasında, bütün zenginliğin kamu ekonomisi yönünden sağlıklı bir şekilde dağılırarak birkaç feodal sülalenin elinde birikmesinde gizli olduğundan ve bu maliye hekimleri de o noktada neşteri ele almaya cesaret edemediğinden, devlet

hazinesinin gücünü kaybetmesi kronik halini korur. “İsraf ve düşüncesizlik kraliyet hazinesini tüketince,” diye yazar Mercy, “bir çaresizlik ve korku çılgılığıdır yükseliyor. O zaman Maliye bakanları gittikçe gaddarlaştıran çareler tatbik ediyorlar, son olarak altın paranın dolandırıcılık ölçüsüne varacak bir şekilde eritilip yeniden darbu ya da yeni vergilerin tesisi gibi. Bu anlık çareler o gün için güçlükleri yatıştırıyor ve sonra hemen, akıl almaz bir havailikle çaresizlik halinden en büyük tasasızlığa geçiliyor. Son tahlilde kesin olan şey, şimdiki hükümetin nizamsızlık ve istismar bakımından önceki hükümeti aştığı ve halihazırda işlerin bir felakete sebebiyet vermeden böyle devam etmesinin ahlaken mümkün olamayacağıdır.” Fakat sarayda, yıkımın ne kadar hızlanarak yaklaştığı hissedildikçe huzursuzluk da artar. Sonunda, sonunda kavramaya başlamışlardır: Bakanları değiştirmek yetmez, düzen değiştirilmek zorundadır: İflasa ramak kala, ilk kez, özlenen kurtarıcının artık soylu bir aileden olması değil, her şeyden önce –Fransız sarayında yeni bir kavram– popüler olması ve “halk” denen bu bilinmedik ve tehlikeli varlığa güven aşılması istenir.

Böyle bir adam vardır, sarayca tanınmaktadır, hatta zorunlu kalındığında kendisine danışılmıştır da, burjuva kökenli ve yabancı olmasına, bir İsviçreli olmasına rağmen, daha da beteri: gerçek bir sapkın, bir Kalvinist olmasına rağmen. Fakat bakanlar, bu dışlanmış uzmandan pek hoşlanmamıştır ve onu, Compteur rendu’sü<sup>140</sup> içinde milleti fazlasıyla bir cadılar mutfağının sırlarına ortak ettiği için alelacele safdışı etmişlerdir. O zamanlar kızdırılıp kaçırılan bu uzman, istifasını Kral’a küçüklüğüyle hakarete varan dört köşe bir mektup kâğıdı üzerinde göndermiştir; saray adabına sığmayan bu saygısızlığı XVI. Louis de unutmaz: Uzun bir süre, Necker’i bir daha asla görevlendirmeyeceğini –hatta yemin ederek– söyler durur.

Fakat Necker’in zamanı şimdi gelmiş değilse hiçbir zaman gelmeyecektir; Kraliçe, kükreyen vahşi bir hayvan olan bu kamuoyunu yatıştırabilecek bir bakanın özellikle kendisi için ne kadar zorunlu olduğunu sonunda kavrar. Seçimini kabul ettirebilmek için kendisinin de içindeki direnişin üstesinden gelmesi gerekecektir; çünkü önceki, çabucak gözden düşmüş bakanlar Loménie de, Brienne de yalnızca onun nüfuzu sayesinde göreve getirilmiştir. Bu girişim de başarısızlığa uğrasın da yine sorumlusu kendisi mi olsun? Fakat o sonsuza kadar kararsız kocasının hâlâ çekince içinde olduğunu görünce gözünü karartıp bu tehlikeli adama el atar, denize düşenin yılanı sarıldığı gibi. 1785 Ağustosunda Necker’i özel dairesine çağırır ve kafası kızıp kaçmış adamı kazanmak için bütün ikna sanatını kullanır. Necker bu dakikada bir çifte zafer yaşamaktadır: bir Kraliçe tarafından görevlendirilmek değil, ricalarla göreve çağrılmak ve aynı zamanda bütün bir halk tarafından isteniyor olmak. “Yaşasın Necker!” – “Yaşasın Kral!” nidaları çınlar o akşam, atanması duyulur duyulmaz, Versailles’in galerilerinde, Paris’in caddelerinde.

Yalnızca Kraliçe’de bu coşku çılgınlıklarına katılacak cesaret yoktur; o deneyimsiz elleriyle kaderin çarkına müdahale etmiş olmanın sorumluluğu, büyük bir ürküntü içinde bırakmıştır kendisini. Şu da var: İçinde açıklanması mümkün olmayan bir sezgi, bu isme ilişkin olarak bir karamsarlık uyandırmaktadır; ve bir kere daha içgüdüünün aklından daha güçlü olduğu görülecektir. “Onu tekrar çağıran kişinin,” diye yazar aynı gün Mercy’ye, “ben olduğumu düşündükçe titriyorum. Uğursuzluk getirmek benim kaderim, şeytani entrikalar onun bir kere daha başarısızlığa uğramasına sebep olur ya da o Kral’ın

otoritesini bir kenara iterse insanlar benden şimdiye kadarkinden de çok nefret edecek.”

“Düşündükçe titriyorum,”; “Bu zayıflığımı af buyurun,”; “Uğursuzluk getirmek benim kaderim,”; “Sizin gibi iyi ve sadık bir dostun bana şu an destek olmasına çok ihtiyacım var”. Eski Marie-Antoinette’ten böyle sözleri ne bir okuyan ne duyan olmuştur. Yeni bir tondur bu, sarsılmış, dünyası ta derinden karışıp altüst olmuş bir insanın sesi, artık şımarık genç kadının hafif, kahkahalarla kanat çırpın sesi değil. Marie-Antoinette, adı bilgi olan acı elmanın tadına bakmıştır, uyurgezerlere özgü o güveni yok olmuştur; öyle ya, korkusuz olan hep yalnızca tehlikeyi görmeyendir. Şimdi, oturduğu yüksek mevkinin karşılığının nasıl büyük bir bedel olduğunu anlamaya başlar. Sorumluluk: Şimdiye kadar Matmazel Bertin’in modaaya uygun bir şapkasını hafiflikle taşıdığı başını ilk defa tacı ağrıtmaya başlamıştır. Ne kadar ürkekleşmiştir yürüyüşü, kırılğanlaşan toprağın altından gelen yanardağ gürlemelerini hissetmeye başladığından bu yana... Ama şimdi daha ileri gitmemeli, iyisi mi geriye! İyisi mi bütün seçimlerden uzak durmalı, politikadan ve politikanın bulanık suyunda balık avlamaktan sonsuza kadar kaçmalı, o kadar kolayca varılan ve şimdi o kadar tehlikeli olduğu görülen kararlara karışmamalı. Bütünüyle bir başkalaşıma uğramıştır şimdi Marie-Antoinette’in tavrı. Şimdiye kadar gürültü ve şamata içinde mutlu olan kadın, şimdi sessizliği, ücra köşeleri aramaktadır. Tiyatrodan, şenliklerden, maskeli balolardan uzak durur, Kral’ ın Devlet Konseyi’ne katılmak istemez; artık yalnızca çocuklarının yanında nefes alabilmektedir. Kahkahalarla dolu bu odaya nefret ve kötülük denen veba girememektedir. Anne olarak kendini, Kraliçe’den daha çok güvende hisseder. Hayalleri kırılmış bu kadın geç vakitte bir sırta daha vâkıf olmuştur: İlk kez bir adam, gerçek bir arkadaş, ruhen bağlı bir dost, gönlünü harekete geçirmekte, yatıştırmakta, mutlu etmektedir. Şimdi artık her şey iyiye gidebilir; yalnızca sessizce yaşamalı, en küçük çevresi içinde, artık kadere, gücünü ve hilekârlığını ilk defa kavradığı bu esrarengiz rakibe meydan okumamalı.

Fakat asıl şimdi, bütün yüreğinin sükûnet istediği bu sıra, zamanın barometresi fırtınayı göstermektedir. Tam da hatalarını anladığı ve geri dönmek, böylece görünmez olmak istediği saatte, merhametsiz bir irade Marie-Antoinette’i tarihin en heyecanlı olaylarının ta ortasına doğru iter.

**138.** (Fr.) Kayıtsızlık. (Ç.N.)

**139.** (Fr.) Fransa’da 1789-1796 yılları arasında basılan kâğıt para. (Ç.N.)

**140.** (Fr.) Özetleyen rapor. (Y.N.)

## Kararın verildiği yaz

Necker, Kraliçe'nin batmanın eşiğine gelen devlet gemisinin dümeninin başına geçirdiği adam, rotayı kararlılıkla, dosdoğru fırtınanın üzerine gidecek şekilde tutar. Korkuyla yelkenleri toplama yoluna gitmez, uzun uzadıya diplomatlık etmez, yarım yamalak önlemlerin yararı yoktur artık, can alıcı, devasa bir tek önlem olabilir: güvenin tamamen yeniden sağlanması. Şu son yıllarda halkın bel bağladığı merkez, Versailles'dan başka tarafa kaymıştır. Halk artık ne Kral'ın vaatlerine ne borç senetlerine ne de assignat'larına inanmaktadır; Paramentosu'ndan da, Ayan Meclisi'nden de artık hiç umudu kalmamıştır; yeni bir otorite –hiç değilse bir zaman için– kurulmalıdır ki, borçlar dengesini yerine getirip anarşinin önünü alsın; çünkü sert geçen kışı halkın yumruklarını da sertleştirmiştir; köyden kaçıp şimdi şehirlerde açlık çeken sürülerin kapıldığı çaresizlik her an patlayabilecek gibidir. Kral böylece, her zamanki tereddütlü haliyle, son anda, sınıf meclislerini, iki yüzyıldan beri ilk defa olmak üzere bütün halkı toplamaya karar verir. Hakları ve zenginliği henüz elinde tutan birinci ve ikinci sınıfların, yani aristokraziyle ruhbanın fazlaca olan ağırlığını daha baştan kısmak için de, Necker'in tavsiyesi üzerine, üçüncü sınıfın temsil oranını iki katına çıkarır. Böylece iki güç birbirini dengelemektedir ve bu sayede son kararın hükümdarda olması sağlanmaktadır. Ulusal Konsey'in kurulması, Kral'ın sorumluluğunu azaltacak ve otoritesini yükseltecektir: Böyle düşünür saray.

Fakat halk başka türlü düşünmektedir; kendini ilk defa olarak göreve çağrılmış hissetmektedir ve şunu bilmektedir: Krallar, halklarını yalnızca çaresizliklerinden ötürü istişareye çağırır, iyiliklerinden değil. Böylece halka devasa bir görev verilmiştir, fakat aynı zamanda, bir daha ele geçmeyecek bir fırsat da; halk bundan faydalanmaya karardır. Şehirden kıra bir coşku sarhoşluğudur yayılır, seçimler bir bayram olur, toplantılar ulus inancının yükseldiği ocaklar – doğa her zaman, büyük kasırgalardan önce yaptığı gibi, en renkli, en aldatıcı şafaklarını sergiler. Nihayet büyük eser başlayabilecektir: 5 Mayıs 1789'da, Sınıflar Meclisi'nin açılış günü, Versailles ilk kez yalnızca bir kralın rezidansı değil, bütün Fransa devletinin başşehri, beyni, kalbi ve yüreği olur.

O küçük Versailles şehri hiçbir zaman, 1789 yılının bu bahar günlerinde olduğu kadar çok insanı bir arada görmemiştir. Kral'ın saray erkânı her zaman olduğu gibi dört bin kişiyi bulmaktadır, neredeyse iki bin temsilci de Fransa göndermiştir, buna Paris'ten ve başka yerlerden gelip bu dünya tarihine mal olan gösteride bulunmak isteyen sayısız meraklı eklenir. İnsanlar çuval çuval altın verip güçbela bir oda, bir avuç düka verip bir saman şilte edinir, kalacak yer bulamayan yüzlerce kişi kemerlerin altında, bina girişlerinde yatar, birçoğu daha gecedен, bardaktan boşanırcasına inen yağmura rağmen, büyük seyri kaçırmamak için sıraya dizilir. Gıda fiyatları üç-dört katına çıkar, kalabalık yavaş yavaş katlanılmaz hale gelir. Daha şimdiden, sembolik olarak görülmektedir: Bu daracık taşra şehrinde yalnızca bir Fransa hükümdarına yer vardır, iki değil. Er ya da geç birisi meydana diğerine bırakacaktır: ya kraliyet, ya Ulusal Konsey. Fakat ilk saat kavgaya değil, Kral ile halk arasındaki büyük barışmaya ayrılmıştır. 4 Mayıs günü, sabahın erken saatlerinden itibaren çanlar çalınmaktadır: Kullar görüşmeye başlamadan önce, bu kutsal yerde başlanan yüce eseri Tanrı'nın takdis etmesi için yalvarılacaktır. Bütün Paris, çocuklarına ve

çocuklarının çocuklarına yeni bir çağın başladığı bu günü anlatabilmek için hacılar misali Paris'e akın etmiştir. İnsanlar, değerli dokumaların asıldığı pencerelerde balık istifi gibi sıkışmış, ölüm tehlikesine kulak asmaksızın, salkım salkım bacalara yapışmış halde beklemekte, kimse büyük geçit töreninin bir ayrıntısını bile kaçırmak istememektedir. Gerçekten de, olağanüstü bir geçit olur bu, sınıfların kendini sergileyişi; Versailles Sarayı son defa olmak üzere, kendini halka gerçek majeste, onun hem doğuştan gelen, hem ısrarla çağrılan efendisi olarak etkileyici bir şekilde sunmak için bütün ihtişamını ortaya koyar. Saat sabah onda kralın kafilesi saraydan çıkar, önde at binmiş olarak üstlerinde yanardöner üniformalarıyla pajlar ve dimdik kaldırdıkları yumruklarının üstünde doğanlarıyla doğancılar gelmektedir, ardından, Kral'ın başlarında renkli sorguçları salınan, harika koşumlu atların çektiği, altından ve camdan yapılmış ihtişam arabası majestelerine yakışır bir yavaşlıkla ilerlemektedir. Sağında ağabeylerinden biri, arabacı oturağında küçük kardeşi, arka koltukta da genç Angoulême, Berry ve Bourbon dükleri oturmaktadır. Coşkulu, "Yaşasın Kral!" çığlıkları ilk arabayı bir fırtına gibi sarar ve bu coşku, içinde Kraliçe'yle prenseslerin geçtiği ikinci arabayı karşılayan buz gibi, kaskatı sessizliğin verdiği utancı bir kat daha artırır. Daha bu sabah saatinde bile, kamuoyu Kral ile Kraliçe'yi keskin bir çizgiyle, açık seçik birbirinden ayırmaktadır. Bunu izleyen, içlerinde ailenin diğer üyelerinin ağır bir merasim yürüyüşüyle, Notre-Dame Kilisesi'ne doğru ilerlediği arabalar da –burada üç sınıftan iki bin adam, ellerinde birer mum, bir resmi geçit halinde beraberce şehre doğru gitmek üzere saraylıları beklemektedir– aynı suskunlukla karşılanır.

Arabalar kilisenin önünde durur. Kral, Kraliçe ve bütün saray iner, kendilerini alışılmadık bir manzara beklemektedir. Asil sınıfların temsilcilerine, evet, eğlentilerden ve balolardan tanıdıkları, sim kordonlu, gösterişli ipek ceketleri, cüretkâr bir kıvrımla yükselen beyaz tüylü şapkalarıyla bu insanlara yabancı değillerdir, keza ruhbanın renkli ihtişamını, kardinallerin sırtındaki alev alev kırmızıyı, piskoposların mor cüppelerini de bilmektedirler; bu iki sınıf, birinciyle ikinci, yüzyıllardan beri sadakatle tahtın etrafında yer almış, onun bayramlarını süslemişlerdir. Fakat o karanlık kitle de kimdir, o özellikle gösterişsiz siyah, üzerlerinde yalnızca fularların bembeyaz ışıldadığı ceketlerle, üç köşeli sıradan şapkalarıyla gelmiş bu yabancı insanlar, bu tanınmayanlar, bugün bile isimsiz kalanlar, kilisenin önünde birlikte, kendi başına bir blok halinde dikilenler? Hangi düşünceleri gizlemektedir, bu yabancı, hiçbir yerde görülmemiş, cüretkâr, duru ve hatta sert bakışlı yüzler? Kral ve Kraliçe beraberliklerinin verdiği güç içinde ne köle gibi eğilen ne de coşkulu kutlama çığlıkları atan, yalnızca erkekçe ve sessizce bekleyen, yenilenme çalışmasına bu mağrurlarla, süslülerle, bu ayrıcalıklı ve ünlülerle eşitlik içinde girişmeyi bekleyen rakiplerini süzerler. Giydikleri o iç karartıcı siyahlar içinde, ciddi ve kendini açığa vurmeyen varlıklarıyla itaatkâr danışmanlardan çok hâkimlere benzemekte değil midirler? Kral ile Kraliçe belki daha bu ilk karşılaşmadan, kaderlerinin ne olacağıнын sezgisiyle ürpererek, etkilenmişlerdir bile.

Fakat bu ilk karşılaşma, bir silah gösterisine ayrılmış değildir: O kaçınılmaz çarpışmadan önce bir birlik beraberlik saati olsun istenir. İki bin kişi devasa bir alay halinde, herkes elinde yanan bir mum, bir kiliseden bir kiliseye, Notre-Dame de Versailles'dan Saint-Louis Katedrali'ne, iki sıralı dizilmiş İsviçreli ve Fransız muhafızların arasından geçerek yürür. Başlarının üzerinde çanlar uğuldamakta, yanlarında davullar



gümbürdemekte, üniformalar parıl parıl ışıkmaktadır, öyle ki yalnızca rahiplerin söylediği ilahilerdir, geçit alayının askerî özelliğini yumuşatıp ona daha yüce bir merasim havası katan.

Uzun alayın başında –son gülen iyi gülecektir– paralel iki sıra halinde üçüncü sınıfın temsilcileri yürümektedir, sonra aristokratlar, sonra ruhban gelmektedir. Üçüncü sınıfın son temsilcileri geçerken halkın arasında (rastlantı olmayan) bir hareket olur, seyirciler coşku içinde bağrışmaya başlar. Bu coşkunun hedefi Orléans Dükü’ dür, saraya sırtını çevirip demagogca bir hesap güderek, kraliyet ailesinin içinde yürümektense üçüncü sınıf mebuslarının dizisine katılmayı yeğlemiştir kendisi. Kral bile, altında En Kutsal Olan’ın – elmas işli ayin cüppesi içindeki Paris Başpiskoposu tarafından– taşındığı gölgeliğin ardından yürürken, halkın karşısında ulustan yana ve kraliyet otoritesine karşı olduğunu açıkça dile getiren bu kişi kadar büyük bir alkışa boğulmayacaktır. Saraya karşı beslenen bu gizli düşmanlığı daha da bariz hale getirmek için, birkaç kişi Marie-Antoinette’in yaklaştığı ânı seçer ve, “Vive la Reine!” yerine, düşmanının adını kasten anarak, avazı çıktığı kadar, “Yaşasın Orléans Dükü!” diye bağırır. Marie-Antoinette hakareti hisseder, bocalar ve sararır; büyük bir zorlukla tavrını bozmamayı ve bu aşağılanma yolunu dik başla sonuna kadar yürümeyi başarır. Fakat daha ertesi gün, Ulusal Konsey’in açılışında kendisini yeni bir aşağılanma beklemektedir. Kral salona girişinde canlı bir şekilde alkışlarla kutlanırken, o gelince bir dudak oynamaz, bir el kalkmaz: Buz gibi, elle tutulur bir suskunluk çarpar yüzüne, keskin bir rüzgâr gibi. Mirabeau, yanında oturana, “Voilà la victime,”<sup>141</sup> diye mırıldanır; sonra kendisi hiç işin içinde olmayan biri, Amerikalı vali Morris bile Fransız arkadaşlarını teşvik edip bu hakarete varan susuşu, bir seslenişle, daha az hakaret sayılabilecek bir hale getirmeye çalışır. Fakat başarılı olamaz. “Kraliçe ağlıyordu,” diye yazacaktır bu özgür ulusun evladı günlüğüne, “ve tek bir ses çıkmıyordu onun lehine. Ben elimi kaldırırdım; fakat ben burada hislerimi ifade etme hakkına sahip değilim. Beyhude yere, yanımda oturanlardan rica ettim.” Üç saat boyunca, sanık sandalyesinde oturur gibi bekleyecektir Fransa’nın Kraliçesi, halkın temsilcilerinin selamına ve dikkatine nail olamadan; ancak Necker’in bitmek tükenmek bilmeyen konuşmasından sonra, Kral’la birlikte salondan çıkmak için ayağa kalktığı anda, birkaç milletvekili acıyarak, utangaç bir, “Vive la Reine!” çıkaracak gücü bulur kendilerinde. Marie-Antoinette bu birkaç kişiye minnetle, başını eğerek teşekkür eder ve sonunda bu jest, bütün dinleyicilerin alkışını alevlendirmeyi başarır. Fakat Marie-Antoinette sarayına dönerken yolda, artık herhangi bir hayale kapılacak gibi değildir; merhameten aldığı bu çekingence selam ile halkın sevgisinin bir zamanlar kendiliğinden gelen o büyük, sıcak, kükreyip köpüren ve o zamanki çocuk kalbini kuşatan seli arasındaki farkı açık seçik hissetmektedir. Şimdiden bilmektedir ki, kendisi barışın dışında bırakılmıştır ve bir ölüm kalım savaşı başlamıştır. Bugünleri yaşayan bütün seyircilerin dikkatini çeker Marie-Antoinette’in tedirgin, rahatsız hali. Hatta Ulusal Meclis’in açılışında, mor beyaz lame elbisesinin şahane görkemi içinde, eşsiz bir devekuşu tüyüyle süslenmiş, yüce ve güzel haliyle belirdiğinde, Madame de Staël tavrında bir üzüntü ve sıkıntı ifadesi fark eder, ki başka zaman o kadar tasasızca neşeli ve cilveli biri olan bu kadında tamamen yeni ve yadırgatıcı bir haldir bu. Ve gerçekten, Marie-Antoinette pek bir zahmetle ve iradesini sonuna kadar zorlayarak bu podyuma çıkabilmiştir; düşünceleri, dertleri bugünlerde başka

bir yerdedir. Çünkü bilmektedir ki, kendisi kraliyet ihtişamıyla ve görev gereği bir azamet içinde halkın karşısında saatlerce boy gösterirken, en büyük oğlu, altı yaşındaki Dauphin, Meudon'daki küçük yatağında acı çekerek ölmektedir. Daha geçen yıl dört çocuğundan birini, on bir yaşındaki Prenses Sophie-Beatrix'i kaybetmenin acısını yaşamıştır, şimdiyse ölüm, ikinci bir defa çocuklarının odasında kurban aramaktadır. İlk doğan bu çocukta raşitizm eğilimi olduğuna dair belirtiler daha 1788'de kendini göstermiştir. "En büyük oğlumdan dolayı pek endişeliyim," diye yazar o sıralar II. Joseph'e. "Çocukta biraz yapısal bozukluk var, bir kalçası ötekenden daha yüksek ve sırtında omurları biraz kaymış ve dışarı çıkmış halde. Bir süredir hep ateşi var, çok zayıf ve kuvvetten düşmüş bulunuyor." Sonra durumda yine aldatıcı düzelmeler olur fakat çok geçmeden deneyimli annenin bir umudu kalmaz. Halk genel meclislerinin açılışındaki resmi geçit, bu renkli, yadırgatıcı gösteri, zavallı hasta oğlanın yaşadığı son eğlence olur: Paltolara sarılı, yastıklarla desteklenmiş ve çoktan beri yürüyemeyecek kadar zayıf düşmüş bir halde, donuk, ateşli gözleriyle kraliyet ahırlarının balkonundan babasının, annesinin ve pırıltılar saçarak iki sıralı ilerleyen alayın geçişini seyredebilmektedir. Bir ay sonra defnedilecektir. Çocuğunun gelmekte olan bu kaçınılmaz ölümünü Marie-Antoinette bütün o günler boyunca kafasında taşımıştır, bütün endişesi çocuğuna yöneliktir: Bu bakımdan, Marie-Antoinette'in insan olarak ve anne olarak en vahiminden bir dertle dolu olduğu haftalardadır durup durup tekrar ısıtılan o, meclise karşı sabahlardan akşamlara sinsice entrikalarla uğraştığı efsanesinden ahmakça bir şey yoktur. İçindeki mücadele ruhu o günlerde yaşadığı acı ve karşılaştığı nefretle tamamen sönmüştür; ancak sonraları, tamamen yalnız kalıp da kocasının ve ikinci oğlunun krallığı için mücadeleye giriştiğinde, son bir direniş gösterebilmek için kendini toparlayacaktır. Fakat şimdi gücü kaybolmuştur, oysa tam da bugünlerde, yuvarlanıp gelmekte olan kaderi durdurabilmek için şaşkınlık içinde kalmış ve mutsuz bir insanın değil Tanrı'nın gücü gerekmektedir.

Çünkü olaylar birbirini bir sel hızıyla izlemektedir. Daha birkaç gün sonra ayrıcalıklı iki sınıf, asiller ile ruhban, üçüncü sınıfla kıran kırana bir kıskançlık yarışına girmiştir bile; dışlanan üçüncü sınıf kendi kendine Ulusal Meclis olduğunu ilan eder ve Balo Evi'nde, halkın iradesi, anayasa yerine getirilmeden dağılmamaya ant içer. Saray kendi eliyle çatısının altına soktuğu, halk adlı bu iblisten korkar; Kral, başvurduğu ve başvurmadığı bütün danışmanlarının tavsiyeleri arasında bir gidip bir gelerek, bir gün üçüncü sınıfa, ertesi güne birinciyle ikinciye hak vererek, alabildiğine kararlılık ve güç isteyen o saatlerde uğursuz bir şekilde yalpalayarak, bazen eskinin mağrur usulünce ayaktakımını yalınkılıç evine sepetlemek isteyen asker kabadayılara eğilim gösterir, bazen tekrar tekrar mülayim olmayı öğütleyen eden Necker'e. Bir gün üçüncü sınıfa meclis salonunu kapatır sonra, Mirabeau, "Ulusal Meclis yalnızca süngü kuvveti karşısında gerileyecektir," açıklamasını yapar yapmaz ürkerek vazgeçer. Fakat sarayda kararsızlık ne ölçüde büyüyorsa, halkta da kararlılık o ölçüde büyür. "Halk" denen dilsiz yaratık basın özgürlüğüyle bir gece içinde ses kazanmıştır, yüzlerce broşürün ağzıyla bağırarak hakkını istemekte, kışkırtıcı öfkesini ateşli gazete makaleleriyle ortaya dökmektedir. Kraliyet Sarayı'nda, ev sahibi Orléans Dükü'nün himayesi altında her gün konuşan, bağırان, ajitasyon yapan, birbirlerini durmadan kışkırtan on bin kişi toplanmaktadır. Ağızları ömür boyunca kapalı kalmış, kimsenin tanımadığı insanlar birdenbire, içlerindeki konuşma,

yazma isteğini keşfetmekte, hırslı ve işsiz yüzlerce kişi, gün bugündür, demekte, herkes politikayla uğraşmakta, ajitasyona girmekte, okumakta, tartışmakta, savunmaktadır. “Günün her saati,” diye yazar İngiliz Arthur Young, “kendi broşürüyle birlikte geliyor, bugün on üç tane yayımlandı, dün on altı, geçen hafta yirmi iki, ve bunların yirmisinin on dokuzu hürriyetten yana.” – Yani ayrıcalıkların giderilmesinden yana, mutlakiyete ilişkin olanlar dahil. Her gün, neredeyse her saat kraliyet otoritesinden bir parça kopup gitmektedir, “halk” ve “ulus” sözcükleri iki-üç hafta içinde yüz binlerce kişi için kuru harflerden ibaret olmaktan çıkmış, her şeye kadir olmayı ve en yüce adaleti ifade eden dinî birer kavram olmuştur. Subaylar ve askerler bile bu karşı konulmaz harekete katılmaya başlamıştır, şehrin ve devletin memurları halkın gücünün bu şahlanışı karşısında dizginlerin nasıl ellerinden kayıp gittiğini fark etmektedir artık, hatta Ulusal Meclis bile bu akımın dümen suyuna kapılmış, hanedana yönelik rotasını kaybetmiş, yalpalamaya başlamıştır. Kraliyet Sarayı’ndaki danışmanlar gittikçe ürkekleşir ve çoğu zaman olduğu gibi, ruhun güvensizliği, kapıldığı ürküntüden kurtulmak için ezici bir güç gösterisine sığınmaya çalışır: Kral, gözdağı vermek için, kendisine sadık kalan ve güvenilir son alayları toparlar, Bastille’de hazır bekler hale getirir ve sonunda, içinde olmayan bir iktidar varmışçasına kendi kendini aldatmak için, halkın önüne düşmanlık eldivenini fırlatıp 11 Temmuz günü, sevilen tek bakan olan Necker’i azledip bir cani gibi sürgüne gönderir.

Bundan sonraki günler, silinmez harflerle dünya tarihine kazınmıştır; ne var ki insanın bu tarihi okuyup izleyemeyeceği tek bir kitap vardır, ki o da bihaberliğiyle talihsiz Kral’ın kendi elyazısıyla tuttuğu günlüğüdür. Burada 11 Temmuz için yalnızca şu görülür: “Hiçbir şey yok. Mösyö Necker seyahate çıktı.” Ve Kral’ın gücünün artık kesin olarak parçalandığı gün olan 14 Temmuz, Bastille’e hücum tarihinde günlükte yine o trajik “rien” kelimesi yer alır – yani bugün hiç ava çıkılmamış, hiç geyik vurulmamış, yani önemli hiçbir şey olmamıştır. Paris’te o gün hakkında başka türlü düşünülmemekte, o günü bütün bir ulus şimdiden, özgürlük bilincinin doğum günü olarak kutlamaktadır. 12 Temmuz’da, öğlene doğru Necker’in azledildiği haberi Paris’e ulaşır, barut fıçısına kıvılcım düşer. Kraliyet Sarayı’nda, Orléans Dükü’nün kulüp arkadaşlarından biri, Camille Desmoulins bir koltuğa sığar, elinde bir tabanca sallar ve Kral’ın bir Saint Barthélemy Katliamı<sup>142</sup> düzenlemekte olduğunu haykırır, silahlara sarılmaya çağırır. Bir dakika içinde, isyanın sembolü kokart bulunmuştur: cumhuriyetin üç renkli bayrağı. Birkaç saat sonra her tarafta asker saldırıya uğrar, silah depoları soyulur, yollar kesilir. 14 Temmuz’da yirmi bin kişi Kraliyet Sarayı’ndan Paris’in o nefretlerini toplayan zindan kalesine, Bastille’e yürür, birkaç saat sonra Bastille alınmıştır ve kaleyi savunmak isteyen valinin solgun başı bir mızrağın ucunda hoplamaktadır. Devrimin kanlı fenerinin ilk parlamışığıdır bu. Halkın öfkesinin böyle taşmasına karşı artık kimse direnç göstermeye cesaret edemez, Versailles’dan açık seçik bir emir almamış olan birlikler geri çekilir, akşamleyin Paris bin mum yakarak zafer eğlencesine çıkar.

Dünya tarihi değişirken on mil ileride, Versailles’da ise kimsenin bir şeyden haberi yoktur. Aykırı fikirli bakan sepetlenmiştir, şimdi ortalık durulacaktır, çok geçmeden yine ava çıkabilecektir insan, umulur ki hemen yarın. Fakat derken Ulusal Meclis’ten art arda ulaklar gelmeye başlar: Paris’te kargaşa vardır, silah depoları yağma edilmektedir, insanlar Bastille’e saldırıya geçmiştir. Kral rapor ister, fakat doğru dürüst bir karar vermez:

Sonuçta, şu can sıkıcı Ulusal Meclis ne güne durmaktadır? Çareyi orası bulmalıdır. Her zaman olduğu gibi bugünün de o kutsal programı değiştirilmez, rahatına düşkün, ağırkanlı ve hiçbir şeye merak duymayan bu adam her zaman olduğu gibi (nasıl olsa her şey yarın vaktiyle öğrenilecektir) saat onda yatağına yatar ve o ağır, bulanık, dünya yerinden oynasa olsa sarsılmayacak uykusunu uyur! Fakat ne küstah, gözü kara, ne anarşistçe bir zamandır bu! Saygısızlığı bir hükümdarın uykusunu bölecek kadar bile ileri götürebilmektedir. Liancourt Dükü, Paris'teki olayların haberini ulaştırmak için, atının ağzından köpükler saça saça Versailles'a koşar. Kendisine Kral'ın uykuda olduğu söylenir. Adam Kral'ın uyandırılmasında ısrar eder; sonunda kendisini o kutsal yatak odasına alırlar! Haberi verir: "Bastille zapt olundu! Vali öldürüldü! Başı bir mızrağın ucunda bütün şehri dolaşıyor!"

"Fakat bu bir isyan," diye kekeler talihsiz hükümdar, dehşet içinde.  
Felaketin habercisiyse merhametsizce düzeltir:  
"Hayır, Sire, bu bir devrim."

**141.** (Fr.) İşte kurban! (Ç.N.)

**142.** Din savaşları sırasında, 24 Ağustos 1572'de, Fransa'da Katolikler tarafından Protestanlara karşı yapılan katliam. (Y.N.)

# Arkadaşlar kaçıyor

XVI. Louis'nin, 14 Temmuz 1789'da uykusundan uyandırıldığında, Bastille'in düşüşüyle ilgili olarak aldığı haberde geçen ve daha az önce dünyaya gelmiş olan bu "devrim" kelimesini bütün anlamı ve önemi içinde kavramamış olmasıyla pek alay edilmiştir. Fakat Maurice Maeterlinck, "Bilgelik ve Kader" in ünlü bölümünde, sonradan akıllı görünenlere "insanın nelerin olup bittiğini öğrendikten sonra aslında nasıl davranmış olmanın yerinde olacağını bilmesinin alabildiğine kolay" olduğunu hatırlatır. Kuşkusuz, ne Kral ne Kraliçe bu ilk hücum işaretleri geldiğinde, olan depremin yıkıntı alanının nereleri kapsayacağını yaklaşık da olsa görememiştir; fakat başka bir soru: Bütün çağdaşlar arasında, bu ilk saatlerde başlayan o hareketin dev boyutlarını hisseden kim vardır, hatta devrim ateşini tutuşturanlar arasında bile bunu anlayan olmuş mudur? Yeni halk hareketinin bütün önderleri, Mirabeau, Bailly, Lafayette, dizginlerinden boşandırdıkları bu gücün kendilerini hedefin de ötesine taşıyacağını ve kendi iradeleri dışında sürükleyip götüreceğini henüz kendileri de bilmiyordur; çünkü 1789'da, sonraki devrimcilerin en hıncılıları, Robespierre, Marat, hatta Danton bile gayet inançlı birer kralcıdır daha. "Devrim" kavramı bugünkü dilde kullandığımız o geniş, vahşi ve dünya tarihine yönelik anlamını ancak Fransız Devrimi'nin kendisi sayesinde kazanacaktır. Devrimin kanını ve ruhunu belirleyen şey, ancak sayılar olmuştur, hemen o ilk saat değil. Garip bir çelişkidir: Kral XVI. Louis için o kadar uğursuz olan şey, devrimi anlamamış olması değildir, tersine: Yetenek bakımından vasat olan bu adamın devrimi insanın yüreğini yumuşatacak bir çabayla anlamaya çalışmış olmasıdır. XVI. Louis tarih okumayı severdi; bir zamanlar, bu utangaç oğlan üzerinde hiçbir şey meşhur David Hume ile, "İngiltere Tarihi" nin yazarıyla şahsen tanıştırmak kadar büyük bir etki yapmamıştı; çünkü en sevdiği kitaptı bu. Daha Dauphin iken bu kitapta başka bir krala, İngiltere Kralı Charles'a karşı nasıl devrim yapıldığını ve sonunda adamın nasıl idam edildiğini anlatan bölümü özellikle heyecan duyarak okumuştur. Bu bölüm ürkek veliaht üzerinde güçlü bir uyarı etkisi yapmıştır. Sonra da, benzeri bir memnuniyetsizlik hareketi kendi memleketinde başlayınca, XVI. Louis kendini ancak, bu kitabı yeniden yeniden okuyarak ve o talihsiz selefinin hatalarından, böyle bir huzursuzluk halinde bir kralın nelerden kaçınması gerektiğini zaman kaybetmeden öğrenerek koruyabileceğini düşünmüştü. Charles'ın şiddetli davrandığı hususlarda kendisi esnek olmak istiyor, böylece sonların en kötüsünden kaçabileceğini umuyordu. Fakat tam da bu, Fransız Devrimi'ni bambaşka türden bir devrimle paralellik kurarak anlamaya çalışma çabası Kral'ı dara sokmuştur. Çünkü bir hükümdar dünya tarihini ilgilendiren saniyelerde kararlarını eski reçetelere, hep geçersiz duruma düşen örnek insanlara bakarak veremez. Yalnızca bir dehanın kâhin bakışıdır, içinde yaşanan zaman içinde neyin kurtarıcı ve doğru olduğunu gören; yalnızca kahramanca öne atılan eylem dizginleyebilir, temelden gelen vahşi, karmakarışık, atak güçleri. Bir fırtına hiçbir zaman, yelkenlerin söndürülmesiyle yatıştırılmaz; fırtına yine de, gücü kırılmadan kasıp kavurmasına devam eder, ta ki kendiliğinden yorulup dininceye kadar.

XVI. Louis'nin trajedisi budur: Kendisi için anlaşılmasız olanı, tarihe bir okul kitabına

bakar gibi bakarak anlamak istemiş, tavrında bir krala ilişkin ne varsa ürkekçe feda ederek devrimden korunmaya çalışmıştır. Marie-Antoinette öyle değildir: Çareyi kitaplarda aramamış, pek bir kimseye de sormamıştır. Düşünüp geriye gitmek de, ileriye gitmek de en büyük tehlike anlarında bile onun tarzı olmamıştır, her türlü hesaplama, bağlantı kurma onun spontane karakterine uzak kalır. Onun insani gücü yalnızca ve yalnızca içgüdüye dayanır. Ve bu içgüdü ilk andan itibaren devrime hoyratça bir hayır der. Bir kral sarayında doğmuş, Tanrı'nın inayeti anlayışıyla yetiştirilmiş, hükümdar olarak sahip olduğu hakların Tanrı vergisi bir gerçek olduğuna inanmış biri olarak daha en baştan, halkın her türlü hak iddiasını ayaktakımının yakışiksiz bir başkaldırısı olarak görmüştür. Kendisi için bütün özgürlükleri ve her hakkı isteyen kimse, bunları başkalarına da tanımak için en az eğilim gösterendir daima. Marie-Antoinette ne kendi içinde ne de dışta bir tartışmaya yanaşır; ağabeyi Joseph gibi şöyle der: "Mon métier est d'être royaliste." "Bana düşen yalnızca, kralcı olmaktır." Onun yeri yukarıda, halkın yeri aşağıdadır; o aşağı inmek istemez, halkın yükselmesine de izin yoktur. Bastille'e hücumdan giyotine kadar, kendini her an sarsılmaz bir şekilde haklı hisseder. Yeni hareketle bir an bile gönülden ittifak kurmaz. Bütün bu devrim, onun için isyan kelimesinin allanıp pullanmışından ibarettir.

Fakat Marie-Antoinette'in devrime karşı bu mağrur ve sert, bu sarsılmaz bir katılığa sahip tutumu (en azından başlangıçta) halka karşı en küçük bir düşmanlık barındırmaz. Daha rahat bir havanın hüküm sürdüğü Viyana'da yetişmiş olan Marie-Antoinette, halkı le bon peuple<sup>143</sup> olarak görür; günün birinde o uslu sürünün kendi kendine, önünde yürüyen o kıskırtmacılardan, laf ebelerinden hayal kırıklığına uğramış olarak yüz çevireceğinden ve o koruyucu yemliğe, ezelden beri bağlı olduğu hanedanın bağrına döneceğinden adı gibi emindir. Bu yüzden bütün nefreti karmakarışık ideolojiler adına ya da çıkar hırsı nedeniyle namuslu halkı ayartıp ona tahta ve sunağa karşı hak iddia etme telkinlerinde bulunmaya kalkan factieux'lere<sup>144</sup>, şu komploculara, kulüpçülere, demagoglara, hatiplere, yükselme düşkünlerine ve ateistlere yöneliktir. Un amas de fous, de scélérats, "bir ahmaklar ve caniler güruhu," diye adlandırır yirmi milyon Fransız'ın seçtiği mebusları; bu Kora<sup>145</sup> güruhuna yalnızca bir saat kulak verebilen herkesin onun indinde işi bitmiştir, bu yenilik düşkünlerinden söz etmekle yetinen bile kuşku duyulacak biridir. Kraliçe, kocasının ve çocuklarının hayatını kendi canını tehlikeye atarak üç kere kurtaran Lafayette'e tek bir teşekkür sözü bile etmeyecektir, halkın teveccühüne çanak açmış bu kendini beğenmiş dilenci tarafından kurtarılmaktansa mahvolup gitmek yeğdir! Hiçbir zaman, hapisanede bile, hâkim olarak tanımadığı ve cellat dediği hâkimlerine, hiçbir milletvekiline bir ricada bulunarak şeref bahşetmez; karakterindeki bütün inatçılıkla her türlü uzlaşmaya karşı bükülmez bir direniş gösterir. Marie-Antoinette, devrimi ilk ânından sonuna kadar yalnızca ve yalnızca kirli, insanlığın en aşağı ve adi içgüdüleriyle bulandırılmış bir çamur seli olarak görmüştür. Devrimin dünya tarihinden aldığı hakkı, yapıcı iradesini hiçbir şekilde kavramamıştır; çünkü yalnızca kendi kraliyet haklarını anlamaya ve iddia etmeye kararlıdır.

Bu bir türlü anlamak istememe hali, Marie-Antoinette'in tarihî hatası olmuştur: İnkâr edilmesin. Düşünce bağlantılarını topluca görebilme, zihin derinliği bu çok vasat ve siyasi açıdan dar kafalı kadına ne gördüğü eğitimin ne kendi iç iradesinin verdiği şeylerdir; onun için kavranılır olan, hep yalnızca, insani olan, yakın olan, duyularla algılanır olandır. Fakat

yakından, insani çerçeveden bakıldığında, her siyasi hareket bulanık görünür; bir fikrin, yeryüzünde gerçekleşmeyegörsün, yansıyan resmi hep çarpıktır. Marie-Antoinette devrim hakkındaki hükmünü –Başka ne yapsın ki?– devrimin önderlerine bakarak vermektedir; devrim zamanlarında hep olduğu gibi, burada da sesi en çok çıkanlar en dürüst, en iyi olanlar değildir. Kraliçe'nin kuşkusunu uyandırmasa mıydı, aristokratlar arasında kalbinin devrim için çarptığını ilk keşfedenlerin Mirabeau ve Talleyrand gibi en çok borçlu, ünü en kötü, ahlaken en bozulmuşları olması? Marie-Antoinette nasıl etseydi de, devrim davasının dürüst ve etik bir dava olduğunu düşünseydi, bir tarafta o cimri, doymak bilmez ve her kirli işe hazır Orléans Dükü'nün bu yeni kardeşliğe övgüler düzdüğünü görürken? Ulusal Meclis, en sevgili üyesi olarak Mirabeau'yu, gerek rüşvetçilik, gerek belden aşağı öyküler yazma konusunda Aretino'nun okulundan yetişmiş, kız kaçırma ve başka karanlık hikâyeler yüzünden Fransa'nın bütün hapishanelerinde yatmış, sonra da ömrünü casus olarak geçirmiş, aristokrasinin yüz karası olan bu adamı seçerken? Böyle insanlara sunaklar dikiyorsa bir dava, ilahî bir dava olabilir mi? Balıkçı kadınlarla sokak fahişelerinden oluşan ve zaferinin yamyamca işareti olarak kanlı mızraklarının ucunda kesilmiş başlar dolaştıran bir güruhu gerçekten, yeni bir insancılık çağının öncüsü olarak mı görseydi? Marie-Antoinette başlangıçta yalnızca kaba güç gördüğünden özgürlüğe de inanmamakta, yalnızca insanlara baktığından bu vahşi ve dünyayı altüst eden hareketin arkasındaki fikirden haberi bile olmamaktadır; bize insan ilişkilerinin en yüce prensiplerini getirmiş olan, inanç özgürlüğünü, düşünce özgürlüğünü, basın özgürlüğünü, çalışma özgürlüğünü, toplantı özgürlüğünü getirmiş Yeniçağ'ın kanun levhasına sınıfların, ırkların ve mezheplerin eşitliğini ilk olarak kazıyan ve Ortaçağ'ın o rezil kalıntıları olan işkenceyi, angaryayı, köleliği kaldıran bir hareketin büyük, insancıl kazanımlarını hiç fark etmemiş, hiç anlamamıştır, sokağın vahşi çılgınlıkları arkasındaki bu fikir hedeflerini ucundan kıyısından anlamaya çalışmamıştır. Bu nerede başlayıp nerede bittiği görülmeyen kargaşanın yalnızca kaos tarafını görür de, bu dehşetli mücadelelerin ve kasılmaların sonucu olarak doğrulmak isteyen yeni bir düzenin ana hatlarını göremez; böyle olunca da, kaçınılmaz olan gelir. Marie-Antoinette devrime karşı adaletsiz olduğu için, devrim de ona karşı sert ve adaletsiz olur.

Devrim düşmandır – Kraliçe'nin tutumu budur. Kraliçe engeldir – devrimin temel görüşü budur. Halk kitlesi o yanılmaz içgüdüleriyle kraliçenin tek temel muhalif olduğunu sezer, mücadelenin bütün hıncı daha baştan onun kişiliğine yönelir. XVI. Louis'nin esamisi okunmamaktadır, ne lehte ne aleyhte, bunu en ücra köydeki çiftçi, sokaktaki en küçük çocuk bile bilmektedir artık. Bu korkak, ürkek adamın içine birkaç tüfek atışıyla öyle bir korku salınabilir ki, her isteğe hem evet, hem amin der; başına kırmızı kep oturtulabilir: “Kahrolsun Kral! Kahrolsun Despot!” diye bağırılması emredilse, Kral kendisi olduğu halde, kukla gibi itaat edecektir. Tek bir irade savunmaktadır Fransa'da tahtı ve tahtın haklarını; ve “Kral'ın sahip olduğu bu tek adam” Mirabeau'nun ifadesiyle, “karısı”dır. Demek ki, devrimden yana olan, Kraliçe'ye karşı olmak zorundadır; Marie-Antoinette baştan itibaren saldırıların boy hedefi olur ve bütün devrimci yazılar onu nişan tahtası olarak şaşmaz bir şekilde öne çıkarabilmek için, XVI. Louis'yi halkın gerçek babası, iyi, faziletli, soylu, fakat maalesef pek zayıf ve “yoldan çıkarılmış” adam olarak

göstermeye başlar. Her şey bu insanseverin gönlünce olsa, Kral ile halk arasında harika mı harika bir barış hüküm sürecektir. Fakat hükmetme çılgınlığı, despotluğu içinde olan o yabancı kadın, ağabeyinin dediğinden şaşmayan, kadın ve erkek âşıklarıyla düştüğü bataktan çıkamayan o Avusturyalıdır; bu ruh birliğini istemeyen yalnızca odur, çağırdığı savaş birlikleriyle özgür Paris'i harap etmek için durmadan yeni yeni komplolar düşünmektedir. Cehennemden çıkmış gibi hilelerle subayları avucunun içine almıştır, toplarını savunmasız halkın üzerine çevirsinler diye; gözünü kan bürümüş haliyle askerlere şarap ve hediyeler vererek bir Saint Barthélemy Katliamı için kışkırtmaktadır; gerçekten, bu zavallı, talihsiz Kral'ın gözü açılmalıdır artık karısı hakkında! Aslında iki taraf da zihniyet bakımından aynı yöne gitmektedir: Marie-Antoinette için halk iyidir, fakat factieux tarafından yoldan çıkarılmaktadır. Halka göre Kral iyidir ve yalnızca karısı tarafından kışkırtılmakta, gözü boyanmaktadır. Böylece, mücadele aslında yalnızca devrimcilerle kraliçe arasında sürer. Fakat Kraliçe'ye yönelen nefret arttıkça, kınamalardaki haksızlık ve iftira payı arttıkça, Marie-Antoinette'in içinde de inat bir o kadar sertleşir. Büyük bir hareketi kararlılıkla yürüten ya da ona karşı kararlılıkla savaşan kişide direnç büyüye büyüye onun kendi boyunu aşar; bütün bir dünya kendisine düşman kesileli, Marie-Antoinette'in çocuksu kibri gurura dönüşmekte ve güçlerinin dağınıklığı toplanarak gerçek bir karakter halini almaktadır.

Fakat Marie-Antoinette'in bu geç kalmış gücü yalnızca savunmada kendini gösterebilecektir; insan ayağında kurşun gibi bir ağırlık varsa düşmanının karşısına çıkamaz. Bu ağırlık da o zavallı, ikircikli Kral'dır. Bastille'inin düşmesiyle sağ yanağına bir tokat inmişken, daha ertesi sabah Hıristiyanca bir alçakgönüllülük göstererek sol yanağını uzatır; kınayıp cezalandırmak yerine, Ulusal Meclis'te, belki hâlâ kendisi için savaşmaya hazır olan birliklerini Paris'ten çekme vaadi verir ve bununla kendisi uğrunda canını vermiş savunucularını inkâr etmiş olur. Bastille valisinin katillerine karşı sert bir söz söylemeye cesaret etmemekle bu yıldırı hareketini Fransa'da haklı güç olarak tanımış olur, kendi geri adım atmasıyla isyana meşruiyet kazandırır. Paris, Kral'ın kendisini bu şekilde küçük düşürmesine karşı teşekkür olarak, bu uysal hükümdarın başına çelenkler takmaya ve ona –fakat yalnızca kısa bir süre için– Restaurateur de la liberté française<sup>146</sup> unvanını vermeye seve seve hazırdır. Şehrin kapılarında belediye başkanı kendisini, milletin kralını yeniden fethettiği yolunda lastikli bir ifadeyle karşılar; XVI. Louis, halkın onun otoritesine karşı saldırının sembolü olarak seçtiği kokartı itaatle alır ve kalabalığın coşkusunun aslında hiç mi hiç şahsını değil, başındaki hükümdarını böyle köleleştirmeyi başarmış olan kendi gücünü kutladığını fark etmez. 14 Temmuz'da XVI. Louis Bastille'i kaybetmiştir, ardından 17'sinde onurunu da gönderir ve rakibinin karşısında o kadar eğilir ki, başındaki taç yuvarlanıp gider.

Kral, kendisi bir kurban verdiği göre, Marie-Antoinette de bundan geri duramayacaktır. O da iyi niyetini kanıtlayacak bir şey yapmalı, yeni efendinin, halkın, en haklı bir şekilde nefret duyduğu kimselerden kendi oyun arkadaşlarından, Polignac'lardan, Artois Kontu'ndan vazgeçtiğini açıkça belirtmelidir. Bunların kınanan insanlar olarak ömür boyu Fransa'dan uzak durması istenir. Aslına bakılırsa, zorla



dayatılmasa, ayrılmak Kraliçe'ye zor gelmeyecektir; çünkü içten içe bu hafifmeşrep alaydan çoktan uzaklaşmıştır. Yalnız şimdi, veda saatinde, en güzel, en dertsiz yıllarının bu yoldaşlarına karşı içinde çoktan soğumuş olan arkadaşlık bir kere daha kıpırdar. Bütün çılgınlıkları içinde bir uçarılıktır yaşamışlardır, Madam Polignac bütün sırlarını paylaşmış, çocuklarını büyütmüş, yetişip serpildiklerini görmüştür. Şimdi gitmesi istenmektedir: Bu ayrılığın aynı zamanda kendi tasasız gençliğinden ayrılmak olduğunu görmemek olur mu? Çünkü artık o tasasız saatler sonsuza kadar geçmiş, bitmiş olacaktır; Dix-huitième'in o porselen aydınlığındaki, kaymaktaşı düzgünlüğündeki dünyası devrimin yumrukları altında parça parça olmuştur, ince ve narin zevklerden alınan zevk ilelebet bitmiştir. Belki büyük fakat kaba, belki güçlü fakat canice bir zaman yaklaşmaktadır. Rokokonun gümüş saati çalmış çalmış, melodisini bitirmiştir, geçmiştir Trianon günleri. Gözyaşlarını bastırmaya çalışan Marie-Antoinette, bir zamanki arkadaşlarına bu son gidişlerinde eşlik edemez. Kendi odasında kalır, kendi duygularına hâkim olamamaktan o kadar korkmaktadır ki... Fakat sonra, akşamleyin, aşağıda Artois Kontu'yla çocukları için, Condé Dükü için, Bourbon Dükü için, Madam Polignac için, bakanlar ve Rahip von Vermond için, gençliğini sarmış olan bütün bu insanlar için arabalar beklerken, masadan aceleyle bir mektup kâğıdı çekip alır ve Polignac'a şu sarsıcı sözleri yazar:

Adieu,<sup>147</sup> değerli arkadaşım!

Bu söz korkunç, fakat böyle icap ediyor. İşte, atlar için lazım gelen emir. Artık yalnızca sizi kucaklayacak kadar gücüm kaldı.

Bu alt perdeden ses o andan itibaren kraliçenin her mektubunda hissedilecektir: Uzağı sezen bir melankoli başlar bütün söylediklerinin etrafını sarmaya: "Sizden ayrılmış olduğum için hissettiğim teessürün," diye yazar hemen sonraki günlerde Madam Polignac'a, "size tamamını ifade edemeyeceğim; yalnızca sizin de aynı hisler içinde olacağınızı umut ediyorum. Benim sağlığım, her ne kadar devamlı maruz kaldığı sarsıntılarla biraz zayıflamış da olsa, gayet iyidir. Etrafımızda yalnızca zaruret, talihsizlik ve talihsizler bulunuyor – gitmiş olanları saymıyorum. Bütün dünya kaçıyor ve ben, benim yakınımında bulunmuş olanların şimdi benden uzaklaşmış olduğunu düşünmekten mutlu oluyorum." Fakat çetin sınavı kazanmış bir dostu karşısında bile bir zayıflık ânında yakalanmış hale düşmemek için ve sanki kraliçe olarak bir zamanlar elindeki güçten geriye yalnızca bir şeyin, hükümdarca tavrın kaldığını bilirmiş gibi, çabucak şu sözleri ekler:

Fakat emin olunuz, bu iğrençlikler ne gücümü ne cesaretimi sarsacaktır; bunların bir parçasını bile feda etmeyeceğim, tersine, bu iğrençlikler bana yalnızca daha çok dikkatli olmayı öğretecektir. Tam da bunun gibi anlarda insan, insanları tanımayı ve hangilerinin gerçekten kendi dostu olup hangilerinin olmadığını ayırt etmeyi öğreniyor.

Şimdi şamata içinde yaşamayı pek ama pek çok sevmiş Kraliçe'nin etrafını sessizlik kaplar. Büyük kaçış başlamıştır. Nerededir bir zamanki arkadaşlar? Hepsi güneş görmüş kar gibi kaybolup gitmiştir. Eskiden hediye masasının etrafında arsız çocuklar gibi patırtı edenler, Lauzun, Esterhazy, Vaudreuil, nerededirler; iskambil masasının oyuncularını, dans

arkadaşları, kavalyeler nerededir? Atlara, arabalara binmiş, –“Sauve qui peut”<sup>148</sup>– tebdilikıyafet ederek Versailles’ı terk etmişlerdir, fakat bu sefer bir balo için değildir bu kılık değiştirme, halk tarafından linç edilmemek için başka kılıklara bürünmektedirler. Her akşam bir araba daha hareket eder, bir daha dönmemek üzere altın kaplama kapılardan çıkar, fazlasıyla uzayan salonlar alabildiğine sessizleşir; artık tiyatro yok, balolar yoktur, geçitler ve kabuller yoktur, artık yalnızca sabahları ayın, sonra da küçük kabinde, ne önereceklerini kendileri ne öğüt vereceğini şaşırmış bakanlarla o uzun, boşuna görüşmeler. Versailles, El Escorial<sup>149</sup> olup çıkmıştır: Aklı olan kaçmaktadır.

Fakat asıl şimdi, bütün dünyaya karşı en yakın arkadaşı geçinen herkes, Kraliçe’yi terk ettiğinde karanlığın içinden, gerçekten dost olan kişi belirir: Hans Axel von Fersen. Sevgisiyle örnek bu insan, Marie-Antoinette’in gözüne girmiş biri sayılmanın şan, şeref getirdiği onca zaman boyunca, sevdiği kadının onurunu korumak için çekingenlik gösterip ortalarda görünmemiş ve böylece onun en derin sırrını meraklardan ve gevezeliklerden saklamıştır. Fakat şimdi, aşağılanmış birinin dostu olmanın ne çıkar, ne şeref, ne hürmet, ne gıpta topladığı, tersine cesaret ve sınırsız bir fedakârlık kararlılığı istediği sırada gelip Marie-Antoinette’e arka çıkmaktadır onun bu biricik seveni ve sevileni; ve böylece tarihe geçmektedir.

**143.** (Fr.) İyi halk. (Ç.N.)

**144.** (Fr.) Komplocu. (Ç.N.)

**145.** Kitabı Mukaddes, Eski Ahit, “Çölde Sayım” 36. Kora, Hz. Musa ve kardeşi Harun’a karşı başkaldıran ve yandaşlarıyla birlikte toprak ya da ateş tarafından yutulan Levili. (Y.N.)

**146.** (Fr.) Fransa’ya özgürlüğü yeniden getiren. (Ç.N.)

**147.** (Fr.) Elveda. (Y.N.)

**148.** (Fr.) Herkes canını kurtarsın. (Y.N.)

**149.** XVI. yüzyılda İspanya Kralı II. Felipe’nin ikametgâhı olarak kullandığı, yarı manastır olarak inşa edilen kraliyet sarayı. (Y.N.)

## Dost ortaya çıkıyor

Hans Axel von Fersen'in adı ve kim olduğu uzun yıllar bir esrar perdesi ardında kaldı. Basılıp yayılan o âşıklar listesinde, elçilerin mektuplarında, aynı yıllarda yaşamış olanların hatıralarında geçmez bu isim; Fersen, Madam Polignac'ın salonunun bilinen misafirleri arasında değildir; neresi aydınlıksa, nerede bol ışık varsa, onun uzun boylu, ciddi silueti orada yoktur. Kendini böyle akıllıca, hesaplıca geri çekmesi sayesinde saray sosyetesinin kötücül dedikodularından kurtulur, fakat tarih de onu uzun zaman göz ardı eder; hatta, Kraliçe Marie-Antoinette'in yaşamındaki en derin sır neredeyse sonsuza dek karanlıkta kalacaktır; derken, geçen yüzyılın<sup>150</sup> ikinci yarısında birdenbire romantik bir söylenti yayılır. İsveç'te bir şatoda, ulaşılmaz ve mühürlü bir halde, Marie-Antoinette'in yığınla mahrem mektubu bulunmaktadır. Kimse başlangıçta bu olasılık dışı söylentiye kulak asmaz, ta ki o gizli mektuplaşmalar bir bir yayımlanana kadar; bütün mahrem ayrıntılar acımasızca kesilip atılmıştır, fakat bu durum yine de bu tanınmadık Kuzeyli aristokratı bir çırpıda Marie-Antoinette'in bütün arkadaşları arasında en birinci, en seçkin yere geçirmektedir. Bu yayım o güne kadar havai sayılan bu kadının bütün karakter tablosunu değiştirir; olağanüstü büyük ve tehlikelerle dolu bir ruhsal dram kendini gösterir, yarı yarıya kral sarayının gölgesinde, yarı yarıya şimdiden giyotinin üzerinde yaşanan bir idil, hani o olasılık dışı haliyle yalnızca tarihin kendi uydurmaya cesaret edebileceği cinsten romanlardan biri: İki insan birbirinin aşkıyla yanıp tutuşmakta, sırlarını görev duygusu ve dikkatlilik içinde, alabildiğine korkularla dolu olarak gizlemek zorunda kalmakta, hep birbirlerinden ayrılmakta, o yıldızlar kadar uzak dünyalarından koparak tekrar tekrar kavuşmaya çalışmaktadır, biri Fransa Kraliçesi, öbürü Kuzey'den gelen küçük, yabancı bir genç aristokrat. Ve iki insana ilişkin bu kaderin ardında, yıkılmakta olan bir dünya, mahşeri bir zaman, tarihin alev alev yanan bir sayfası vardır; hem de üstündeki yarı yarıya silinmiş, bozulmuş formüller, işaretler olayların ardındaki gerçeğin tamamını gömüldüğü esrardan ancak azıcık azıcık kurtarabildiğinden, alabildiğine heyecan verici bir sayfadır.

Bu büyük, tarihî aşk dramı hiç de şatafatla değil, tamamen o dönemin rokoko üslubu içinde başlar; öykünün girişi Faublas'dan<sup>151</sup> kopya edilmiş gibi gelir insana: Genç bir İsveçli, bir senatör oğlu, yüksek aristokrasiden bir ismin mirasçısı, on beş yaşındayken bir özel öğretmen eşliğinde üç yıllığına yolculuğa çıkarılır – dünyayı öğrensin diye. Hans Axel, Almanya'da liseye gider ve savaş sanatı öğrenimi görür, İtalya'da tıp ve müzik eğitimi alır, Cenevre'de o zamanlar için yapılmaması düşünülmeyecek bir ziyarette bulunur ve bütün bilgeliğin Pythia'sı<sup>152</sup> olan Voltaire'e uğrar, o da onu, kara kuru hafifcecik bedeni işlemeli ropdöşambra bürünmüş halde, babacan bir şekilde kabul eder. Böylece Fersen, fikir bakımından olgunluk sınavını vermiş olmaktadır. Artık on sekiz yaşındaki gencin tek eksiği, son cilasıdır: Paris, kibarca sohbet tarzı, adabımuaşeret. Böylece genç bir Dix-huitième aristokratının tipik eğitim hayatı tamamlanmış olur. Dört dörtlük kavalye şimdi elçi olabilir, bakan ya da general olabilir, kendisine dünyanın üst katının kapısı açılmıştır.

Genç Axel von Fersen asaletе, ahlaklı bir kişiliğe, ölçülü ve objektif bir akla, büyük bir servete ve yabancı olmanın kendine özgü havasına ek olarak, gayet özel bir kredi mektubu daha taşımaktadır yanında: Tablo gibi güzel bir adamdır. Duruşu dik, geniş omuzlu, adaleli biri olarak, çoğu İskandinavyalı gibi, ilk bakışta hantal ve ağır bir izlenim vermeyen, erkekçe bir görünüşü vardır; sonsuz bir sempatiyle bakar insanlar, resimlerdeki açık ve hatları düzgün yüzüne: duru ve kararlı gözler, üzerlerinde Türk palası gibi yuvarlak, dikkati çekecek ölçüde siyah, yay gibi kaşlar. Serbest bir alın, sıcak, şehvetli ve – pek güzel görüleceği üzere– susmasını bilen bir ağız: İnsan, resimlere bakınca gerçek bir kadının böyle bir adamı seveceğini ve dahası, insani açıdan ona tamamen güveneceğini anlar. Fersen'i causeur<sup>153</sup> olarak, homme d'esprit<sup>154</sup> olarak, özellikle hoşsohbet bir salon efendisi olarak öven ise pek yok gibidir, fakat biraz kuru olan zekâsı, insani açıklığıyla ve doğal inceliğiyle birleşmektedir; daha 1774'te İsveç elçisi, Kral Gustav'a gururla şunu bildirebilmektedir: Benim dönemimde burada bulunmuş olan bütün İsveçliler içinde, bütün dünya nezdinde en iyi kabulü görmüş olan o idi.

Bu arada, bu genç kavalye, somurtkan ve kadın kıymeti bilmez biri değildir, hanımlar onu, buzdan bir örtünün altında bir cœur de feu<sup>155</sup> olmakla över; Fransa'da eğlenmeyi ihmal etmez ve Paris'te sarayın ve büyük sosyetenin bütün balolarına sektirmeden devam eder. Bu arada şaşırtıcı bir macera gelir başına. Bir akşam, 20 Ocak 1774 akşamı, kibarlar âleminin olduğu kadar şaibeli kesimin de buluşma yeri olan opera balosunda, giyimi çarpıcı derecede şık, ince belli, yürüyüşü görülmemiş derecede uyumlu bir hanım kendisine doğru gelir ve kadife maskesinin koruyuculuğu altında, flörtçü bir sohbet tutturur. Kendisine gösterilen teveccühten pek hoşlanan Fersen, kadının neşeli tarzına keyifle uyar ve bu atak sohbet arkadaşını biraz iç gıcıklayıcı ve eğlendirici bulur, belki de o gece için her türlü umuda kapılır. Fakat derken, yavaş yavaş birkaç başka beyin ve hanımın meraklı meraklı fısıldaşarak etraflarında topladığını, kendisiyle maskeli hanımın, gittikçe alevlenen bir şekilde, dikkatlerin merkezi haline geldiğini fark eder. Sonunda, durum çoktan mahcup edici bir hale gelmiştir, bu entrikacı kibar hanım maskesini indirir: Kendisi Marie-Antoinette'tir –sarayın yıllıklarına geçecek, benzeri görülmemiş bir vaka– Fransa tahtının veliahtının karısı bir kere daha o tatsız evlilik yatağından, uykucu kocasının yanından kaçıp opera balosuna gitmiş ve laflamak için kendine yabancı bir kavalye bulmuştur. Nedimeler, skandalın fazla büyümesini önler. Hemen bu başına buyruk kaçağı ortalarına alıp tekrar locasına götürürler. Fakat şu geveze Versailles'da sır olarak kalan ne vardır ki? Herkes hayret ve dehşetle, Dauphine'in saray adabına aykırı biçimde gösterdiği bu ilgiyi fısıldaşmaktadır, herhalde hemen ertesi gün Elçi Mercy kızgın bir halde Maria Theresia'ya şikâyette bulunacaktır, Schönbrunn'dan da, özel ulaklarla, tête à vent, kafasında kavak yelleri esen kıza yönelik o acı mektuplardan biri gelecek, annesi çocuğunu bu uygunsuz dissipation'ları<sup>156</sup> bırakması ve o kahrolası âlemlerde önüne gelenle beraber görünüp kendini elin ağzına düşürmemesi yönünde uyaracaktır. Fakat Marie-Antoinette aklına koyduğunu yapmıştır: Genç adam hoşuna gitmiş, kendisi de ona bunu göstermiştir. O akşamdan itibaren, mertebesi ve mevki bakımından hiç de öyle olağanüstü bir durumda olmayan genç kavalye, Versailles balolarına özel bir ilgiyle kabul edilmeye başlar. İki arasında daha o zaman, böyle ümitlendirici bir başlangıçtan sonra, hemen belli bir eğilim oluşmuş mudur? Bilinmiyor. Bilinen şu ki, çok geçmeden

büyük bir olay bu –kuşkusuz masum– cilveleşmeyi yarıda keser; çünkü o küçük prenses, XV. Louis'nin ölümüyle bir gecede Fransa Kraliçesi oluverir. İki gün sonra –Kendisine bir işaret eden mi olmuştur?– Hans Axel von Fersen, İsveç'e geri döner.

Birinci perde sona ermiştir. Bu perdede cereyan eden bir flört girişimi, asıl oyunun bir girişi olmaktan öte bir şey değildir. On sekiz yaşında iki genç karşılaşmış ve birbirlerinden hoşlanmıştı, voilà tout<sup>157</sup> – bugünün diline çevrildiğinde: bir dans dersi arkadaşlığı, bir liseli flörtü. Henüz can alıcı bir şey olmamış, duygunun derinliklerine dokunulmamıştır.

İkinci perde: Dört yıl sonra, 1778'de, Fersen tekrar bir Fransa seyahati yapar; babası yirmi iki yaşındaki genci kendine zengin bir eş ayarlasın diye göndermiştir, ya Londra'daki Matmazel Reyel'i ya da Cenevrelî banker kızı, sonradan Madame Staël adıyla dünya çapında meşhur olan Matmazel Necker'i ayartacaktır. Fakat Axel von Fersen, evlilik mesleğine pek büyük bir eğilim göstermemektedir, nedeni de çok geçmeden anlaşılacaktır. Daha gelir gelmez, gala giyimi içinde sarayda kendini gösterir genç asilzade. Akıllarda mıdır acaba hâlâ? Kendisini bir hatırlayan olacak mıdır? Kral asık yüzle baş sallar, ötekiler bu önemsiz yabancıyı kayıtsızca süzer, kimse onunla kibarca bir çift laf etmez. Yalnızca Kraliçe, kendisini görür görmez, kabına sığamayarak seslenir: “Ah, c'est une vieille connaissance.” “Aa, biz çoktandır tanışıyoruz.” Hayır, onu unutmamıştır, o güzel Kuzeyli kavalyesini, demek ki saman alevi olmamıştır başlangıçtaki ilgisi ve hemen yeniden alevlenir. Fersen'i toplantılarına çağırır, ona bir sürü incelikler gösterir; tıpkı tanışmalarının başında, opera balosunda olduğu gibi Marie-Antoinette'tir ilk adımı atan. Çok geçmeden, Fersen, babasına şu haberi verebilecektir: “Kraliçe, tanıdığım prenseslerin en değerlisidir, benim hatırımı sormak âlicenaplığını gösterdi. Creutz'a benim kendisinin pazar günleri yapılan oyun partisine niçin gelmediğimi sormuş, benimse kabulün iptal edildiği bir gün gelmiş olduğumu öğrenince benden bayağı özür dilemiş.” – “Aşkolsun delikanlıya,” diyeceği geliyor insanın, Goethe'nin ağzıyla konuşulacak olursa; bu mağrur kadın, düşeslerin bile selamına yanıt vermeyen, bir Kardinal de Rohan'a yedi yıl, Dubarry'ye ise dört yıl boyunca bir baş eğerek selam vermeyi esirgemiş bir kadın, yolu oraya düşmüş küçük bir asilzadeden, bir kere boşu boşuna Versailles'a gelme zahmetine girdiği için özür diliyorsa... Birkaç gün sonra, genç kavalye babasına, “Oyun misafirlerine her katılışımında sözü bana yöneltiyor,” haberini verir. Bütün teşrifat kurallarına aykırı olarak, “prenselerin en değerlisi” genç İsveçliden, bir kere de ülkesinin üniformasını giymiş olarak Versailles'a gelmesini rica eder: Bu yabancı kıyafetin onun üstünde nasıl durduğunu mutlaka –Bir âşık kaprisi!– görmek istemektedir. Beau Axel<sup>158</sup> bu dileği elbette yerine getirir. Eski oyun yine baştan başlamıştır.

Fakat: Bu kez, sarayın binlerce dikkatli gözle izlediği bir kraliçe için tehlikeli bir oyundur bu. Marie-Antoinette şimdi daha dikkatli olmalıdır; çünkü artık o eskinin on sekiz yaşındaki, çocuksuluğu ve gençliğiyle affedilebilen prensesi değil, Fransa'nın kraliçesidir. Fakat kanı canlanmıştı artık. Sonunda, yedi müthiş yıldan sonra, beceriksiz koca XVI. Louis evlilik görevini başarmış, Kraliçe'yi gerçekten zevcesi kılmış bulunmaktadır. Fakat bu ince ruhlu kadın, dolu dolu, neredeyse kabından taşan bir güzelliğe ulaştığı sırada, kocası olacak şiş göbekliyi genç, pırıl pırıl sevgiliyle karşılaştığında neler hissedecektir! İlk defa coşku içinde âşık olan bu kadın, sık sık

gösterdiği incelikler ve daha da çok olmak üzere kızarıp şaşkınlıklarıyla Fersen'e karşı beslediği duyguyu kendisi bile fark etmeden bütün meraklılara açık etmeye başlar. İnsani olarak en cana yakın niteliği, Marie-Antoinette için sık sık olduğu gibi yine tehlikeli olmaktadır: yakınlık ya da soğukluk duyduğu insana karşı duygularını gizleyememesi. Nedimelerinden biri, bir keresinde, Fersen beklenmedik bir anda içeriye girince, Kraliçe'nin tatlı bir ürküntü içinde titremeye başladığını gayet iyi gördüğünü ileri sürer; başka bir defasında başına şu gelir: Piyanoda oturmuş Dido'nun aryasını söylerken, bütün sarayın gözü önünde, "Ah, que je fus bien inspirée, quand je vous reçus dans ma cour"<sup>159</sup> sözlerine gelince –başka zaman öylesine soğuk kalan– mavi gözleri taparcasına bir sevecenlikle ışıldayarak, kalbinde gizlice sevdiği (dolayısıyla, artık gizleyemeden sevdiği) kişiye yönelir; fiskoslar başlamıştır bile. Çok geçmeden, kraliyetin özel işlerini dünyanın en önemli olayı sayan bütün saray sosyetesini, tutkulu bir arzuyla durumu takibe koyulur: Kraliçe Fersen'i sevgilisi yapacak mıdır, nasıl ve ne zaman? Çünkü Marie-Antoinette'in duyguları fazlasıyla açık, kimsenin gözünden kaçmayacak biçimde yönünü bulmuştur ve yalnızca kendisinin bilincinde olmadığı bir şey vardır: Fersen, genç Kraliçe'den en son lütuf da dahil olmak üzere her lütfu elde edebilecektir, yeter ki elini önündeki ganimete uzatacak cesarete ya da hafifliğe sahip olsun.

Fakat Fersen İsveçlidir, tam bir erkektir, bir şahsiyettir. Kuzeylilerde güçlü bir romantik yaradılış, sakin ve neredeyse serinkanlı bir akılla sorunsuzca el ele yürüyebilir. Fersen, durumun açmazını hemen görür. Kraliçe kendisinden hoşlanmaktadır, bunu ondan daha iyi bilen olamaz, fakat o da kendi yönünden bu genç, şirin kadını ne kadar seviyor ve sayıyor bile olsa, böyle bir his zaafını çapkınlık yolunda istismar etmek ve Kraliçe'yi boş yere insanların ağzına sakız etmek, dürüstlüğüne aykırı gelecektir. Açık bir aşk ilişkisi ortaya eşi görülmemiş bir skandal çıkaracaktır: Marie-Antoinette daha platonik olarak gösterdiği eğilimiyle bile yeterince zor duruma düşmüştür. Öte yandan, Fersen, bir Yusuf<sup>160</sup> rolü oynayamayacak, sevdiği genç, güzel bir kadının ilgisini edeplice ve soğukça reddedemeyecek kadar da istekli ve genç hissetmektedir kendini. O zaman, bu harikulade adam böyle nazik bir durumda bir erkeğin yapabileceği en asil hareketi yapar – kendisiyle tehlike altındaki kadın arasına bin mil mesafe koyup bir telaş, Lafayette'in emir subayı olarak, Amerika'ya gidecek orduya yazılır. Çözülme bilmez ve trajik bir şekilde ayaklarına dolaşmadan önce bağı keser.

Sevgililerin bu ayrılışı üzerine elimizde kuşku götürmez bir belge bulunuyor, İsveç elçisinin Kral Gustav'a yazdığı ve Kraliçe'nin Fersen'e olan eğilimini tarihî olarak belgeleyen o resmî yazı. Elçi şöyle yazmaktadır:

Majestelerine bildirmeliyim ki, genç Fersen, Kraliçe'nin o kadar teveccühünü kazanmıştı ki, bu durum bazı kimselerin şüphesini uyandırmaktaydı. İtiraf etmeliyim, ben kendim de Kraliçe'nin Fersen'e bir eğilim duyduğunu sanıyorum; bunun şüpheye meydan vermeyecek kadar bariz işaretlerini idrak etmiş bulunuyorum. Genç Kont Fersen bu hadisede tevazuu, çekingenliği ve her şeyden önce, Amerika'ya gitme kararıyla örnek bir tutum göstermiş olmaktadır. Buradan ayrılmasıyla bütün tehlikeleri bertaraf etmiştir; böyle bir ayartıya karşı durmak ise kuşkusuz ki yaşının üzerinde bir azim icap ettirmiş olsa gerektir. Son günler boyunca Kraliçe gözlerini ondan ayıramamaktaydı ve ona baktığında gözleri doluyordu. Majestelerinden bu sırrı kendilerine ve yalnızca Senatör Fersen'e

münhasır olarak saklamalarını rica ederim. Saraydaki dalkavuk takımı kontun yola çıkacağını işittiğinde hepten pek sevindi, Fitz-James Düşesi ise kendisine, “Nasıl olur bayım, fethinizi yüzüstü mü bırakıyorsunuz?” dedi. “Bir fetih yapmış olsaydım, bu fethi yüzüstü bırakmazdım. Serbestçe ve esef hissetmeksizin ayrılıyorum.” Majesteleri bu cevabın Fersen’in yaşının fevkinde bir akıllılık ve ihtiyat gösterdiğini kabul edeceklerdir. Ayrıca, Kraliçe şimdi eskisine nazaran daha çok itidal ve akıllılık göstermektedir.

Marie-Antoinette’in “fazilet”ini savunanlar, bu belgeyi o gün bugündür, Kraliçe’nin çiçek beyazı masumiyetinin bayrağı olarak sallar durur. Fersen son anda zinaya varacak bir eğilimden kaçınmış, iki sevgili hayran olunacak bir feragat göstererek birbirlerinden uzaklaşmış, büyük tutku “saf” kalmıştır; böyle fikir yürütürler. Fakat bu delil, nihai bir durumu değil, o zaman, 1779 yılında Marie-Antoinette ile Fersen arasında son yakınlaşmalara henüz varılmadığı biçimindeki geçici bir gerçeği kanıtlamaktadır. Bu tutkunun asıl tehlikeli yılları ancak daha sonraki yıllar olacaktır. Daha ikinci perdenin sonuna gelmiş bulunuyoruz, olayın en çapraşık halini almasından epey uzaktayız henüz.

Üçüncü perde: Fersen’in tekrar dönüşü. Dört yıllık gönüllü sürgünden sonra, 1783’te Amerika yardım birliğiyle dönüşünde karaya çıktığı Brest’ten doğruca Versailles’a koşar. Kraliçe’yle Amerika’dayken de mektuplaşarak bağlantısını sürdürmüştür; fakat aşk canlı canlı beraber olmayı ister. Ne olur artık ayrılık olmasın, artık yakın bir yerde kök salmalı, iki çift gözün arasına fersahlar girmemeli! Anlaşılan, Fersen, Kraliçe’nin arzusu üzerine hemen bir Fransız alayının kumandanlığı için başvurur; niçin mi? Bu bilmeceyi İsveç’teki tutumlu, ihtiyar senatör baba bir türlü çözemez. Hans Axel niçin ille de Fransa’da kalmak istiyor? Tecrübeli bir asker olarak, eski ve asil bir ismin mirasçısı olarak, romantik Kral Gustav’ın gözdesi olarak ülkesinde istediği konuma gelebilir oysa. “Niçin ille de Fransa?” diye sormaktadır hayal kırıklığı içindeki senatör durup durup. “Büyük bir mirasa konacak bir gelin, İsviçre’deki milyonların sahibi Matmazel Necker’i alıp getirmek için,” diye alelacele bir yalan uydurur oğul, inanmakta zorlanan babasına. Fakat gerçekte aklından evlenmekten başka her şeyin geçtiğini, aynı günlerde kız kardeşine içini dökmek için yazıp kalbinin anahtarını apaçık gösterdiği mektubu açığa vurmaktadır.

Hiçbir zaman bir evlilik bağı kurmama kararını verdim; tabii bir şey olmayacak... Ait olmak istediğim ve beni yücelten biricik kadına ait olamayacağım. Ben de öyleyse kimseye ait olmak istemiyorum.

Bu yeterince açık mı? Onu yücelten ve onun evlilik bağıyla ait olamayacağı “biricik” kadının, günlüklerinde Kraliçe için kullandığı bu elle’in<sup>161</sup> kim olduğunu daha sormalı mı? Bu ilgiye kendi kendine ve kız kardeşine karşı, Marie-Antoinette’in ilgisinden bu kadar emin olarak sahip çıktığına göre, can alıcı şeyler cereyan etmiş olsa gerektir. Babasına da, kendisini Fransa’da tutan, “güvenip kâğıda dökemeyeceği pek çok şahsi sebep”ten bahsederken, bu pek çok sebebin ardında açıklamak istemediği tek bir sebep vardır: Marie-Antoinette’in, kendine seçtiği dostun sürekli olarak yakınında olması isteği ya da emri. Çünkü Fersen şimdi o alay kumandanlığı için başvurusunu arz eder etmez,

yine “bu mevzuyla alakadar olma âlicenaplığını gösteren” kim olur? Başka zaman asla askerî tayinlerle uğraşmayan Marie-Antoinette. Ve çok geçmeden, bu görev kabul ettirildiğinde, durumu İsveç Kralı’na –bütün usule aykırı olarak– bildiren kimdir? Tek yetkili olarak makamın sahibi, en yüksek kumandan değil, kendi eliyle bir mektup yazan karısı, Kraliçe.

Marie-Antoinette ile Fersen arasındaki derin, daha doğrusu, en derin cinsten ilişkinin başlangıcı en büyük olasılıkla bu yıla ya da bunu izleyen yıllara oturtulabilir. Tabii, Fersen daha iki yıl boyunca “ayak sürüye sürüye” Kral Gustav’a seyahatlerinde yaver olarak refakat etmek zorundadır; fakat 1785’ten sonra kesin olarak Fransa’da kalır. Ve bu yıllar Marie-Antoinette’i kesin biçimde değiştirmiştir. Kolye davası alabildiğine kalabalığa düşkün olan kadını yalnızlığa itmiş ve içindeki, işlerin özünü görebilme duyusunu açmıştır. O zeki ama güvenilmez, eğlendirici ama hain, kibar ama oyunbazlardan meydana gelen cafcıflı çevreden çekilmiştir; o güne kadar yaralanmış kalbi şimdi birçok değersiz kimse yerine tek bir gerçek dost görmektedir. Etrafı saran nefret karşısında sevecenlik, güven, sevgi gereksinimi ölçülmez boyutlara gelmiştir; o şimdi, artık kendini kalabalıkların hayranlığının yanıltıcı yankılanmalarına kibirle ve budalaca harcamak yerine, açık ve kararlı bir ruh sahibi olan bir insana adayacak olgunluğa erişmiştir. Ve yine Fersen, bu eşsiz şövalye ise bu kadını, iftiraya, hakarete uğradığını, üstüne çamur atıldığını ve tehdit altında olduğunu bildi bileli daha da şevkle, duygularının bütün doluluğuyla sevmektedir; Marie-Antoinette bütün dünyanın taptığı bir kadınken, etrafında bin dalkavuk varken onun eğiliminden ürküp kaçan Fersen, asıl şimdi, yardıma muhtaç ve yalnız bir hale düşeli beri onu sevme cesaretini göstermektedir. “Çok mutsuz,” diye yazar kız kardeşine, “ve her şeyin üzerinde hayranlık uyandıran cesareti, onu daha da çekici kılıyor. Beni inciten tek şey, bütün ıstıraplarını tamamen telafi edemeyişim ve onu hak ettiği ölçüde mesut kılamayışımdır.” Marie-Antoinette’in mutsuzluğu ne kadar artarsa, Fersen’in her şeyi aşkıyla telafi etme yolundaki erkekçe iradesi de o kadar güçlenip büyür: “Elle pleure souvent avec moi, jugez, si je dois l’aimer”.<sup>162</sup> Ve felaket ne kadar yaklaşırsa, iki sevgili o kadar büyük bir ateşle, o kadar trajik bir şekilde birbirlerine sokulur: Marie-Antoinette, ölçüsüz büyüklükteki hayal kırıklığına karşılık onun yanında son bir mutluluk bulmak için; Fersen de, şövalyevari aşkı, sınır tanımayan feragatiyle ona kaybettiği bir krallığı telafi etmek için.

Şimdi, bir zamanlar yüzeysel olan bu eğilim ruha yayılalı, âşıkdaşlık aşka döneli beri ikisi de ilişkilerini dünyadan gizli tutmak için aklın alabileceği en büyük çabayı göstermektedir. Marie-Antoinette hiçbir kuşkuyla yer bırakmamak için genç subayı karargâh olarak mesela Paris’e değil, sınır yakınında bulunan Valenciennes’e tayin ettirir. Ve kendisi saraya “çağrıldığında” (Fersen’in günlüğünde çağırının kim olduğu özenle gizlenmektedir), bütün becerisini gösterip seyahatinin gerçek hedefini bütün arkadaşlarından gizler, ki Trianon’da bulunmasına kimse ucuz bir kulp takmasın. “Sana buradan yazdığımı kimseye söyleme,” diye uyarır kız kardeşini, Versailles’dan yazarken, “çünkü bütün öbür mektuplara Paris diye tarih attım. Hoşça kal, şimdi Kraliçe’ye gitmem lazım.” Fersen, Polignac’ların davetlerine hiç gitmez, Trianon’da en yakın dostların katıldığı toplantılarda hiç kendini göstermez, kızak gezilerine, balolara, oyun partilerine hiç katılmaz: Oralarda, kraliçenin görünüşte lütfuna ermiş olanlar olabildiğince göze batar



şekilde boy gösterebilirler; çünkü tam da o kibar halleriyle, saray karşısında asıl sırrı gölgelemeye ruhları bile duymadan yardım etmektedirler. Onlar gündüze hükmeder, Fersen'in ülkesi gecedir. Onlar kur yaparlar ve konuşurlar, Fersen sevilir ve susar. Yalnızca kendi karısının da Fersen'e sırılsıklam âşık olduğunu ve ona kor gibi aşk mektupları yazdığının dışında her şeyi bilen, bu sırta ortak edilmiş biri olan Saint-Priest, iddialarını bütün ötekilerin söylediklerinden daha geçerli kılan bir kesinlikle şunu yazmıştır: "Fersen her hafta üç ya da dört kere Trianon'a gidiyordu. Kraliçe de, yanında hiç kimseler olmadan aynı şeyi yapıyordu ve bu randevular dışarıya karşı asla kendi konumunu vurgulamayan ve Kraliçe'nin bütün arkadaşları içinde en ağzı sıkısı olan bu dostun tevazuuna ve çekingenliğine rağmen herkesin dedikodusuna sebep oldu." Ne var ki, beş yıl içinde sevgililere bütün bahşedilen, hep kaçamak, kısacık, gelip geçici birliktelik saatleridir, çünkü Marie-Antoinette kendi cesaretine ve nedimelerinin güvenilirliğine rağmen fazla ileri gidememektedir; ancak 1790'da, ayrılıktan kısa bir zaman önce, Fersen alabildiğine mutlu bir halde, sonunda bütün bir gün "onunla", avec elle olabildiğini bildirir. Yalnızca geceyle sabah arası, parkın gölgeleri içinde, belki Trianon'da oraya buraya serpiştirilmiş bulunan küçük Hameau köyü evlerinden birinde bekleyebilir Kraliçe kerubisini<sup>163</sup>; Figaro'daki, hisli, romantik müziğiyle o bahçe sahnesi. Bu sahnenin sonu şimdi esrarengiz bir şekilde Versailles'ın ağaçlıklarında ve Trianon'un menderesler çizen patikalarında oynanmaktadır. Fakat çok geçmeden, üst perdeden prelüdüyle, sert darbeleriyle Don Juan müziğinin gümbürtüsü, kapının önünde baş şövalyenin ağır, her şeyi ezip geçen ayak sesleri duyulur: Üçüncü perde rokoko inceliğinden devrim trajedisinin büyük üslubuna geçmektedir. Ancak son perde, kanın ve şiddetin dehşetiyle alabildiğine göklere çıkarılmış olan son perde getirecektir kreşendoyu, ayrılmanın çaresizliğini, yıkılışın coşkusunu.

Asıl şimdi, tehlikenin en büyük olduğu, başka herkesin ortadan kaybolduğu sıra öne çıkar gerçek ve tek dost, onunla ve onun için ölmeye hazırdır; Fersen'in şimdiye kadar gölgede kalmış silueti şimdi, zamanın o soluk, fırtınalı göğü karşısında muhteşem bir erkek timsali olarak açık seçik belirir. Sevdiği kadın ne ölçüde tehdit altındaysa, onun kararlılığı da o kadar büyür; geleneğin bir Habsburg prensesinin, bir Fransız kraliçesinin ve yabancı bir İsveçli asilzadenin çevresine çizdiği sınırları ikisi birlikte umursamaksızın aşarlar: Fersen her gün saraya gelir, bütün mektuplar onun elinden geçer, her karar onunla birlikte düşünülür, yapılacak en güç işler, en tehlikeli sırlar onunla paylaşılır, yalnızca o bilir Marie-Antoinette'in bütün niyetlerini, bütün endişelerini ve umutlarını, gözyaşlarını da, yılgınlıklarının, en acı matemini de yalnızca o bilir. Tam da herkesin kendisini terk ettiği –çünkü kendisinin her şeyi kaybettiği– anda, bütün bir yaşam boyunca boşu boşuna aradığını bulmuştur Kraliçe: dürüst, başı dik, erkek cesaretine sahip dostunu.

**150.** XIX. yüzyıl. (Y.N.)

**151.** Louvet de Couvrai'nin *Les Amours du chevalier de Faublas* (Şövalye de Faublas'ın Aşkları) adlı Richard Strauss'un *Der Rosenkavalier* operasının librettosu olarak uyarlanan romanı. (Ç.N.)

- 152.** Delphoi şehrinin mabedinde öğüt arayanlara geleceği okuyan rahiplerin unvanı. (Ç.N.)
- 153.** (Fr.) Hoşsohbet kişi. (Ç.N.)
- 154.** (Fr.) Zeki adam. (Ç.N.)
- 155.** (Fr.) Ateşten kalp. (Ç.N.)
- 156.** Fr.) Aşırı harcama; eğlence. (Ç.N.)
- 157.** (Fr.) Hepsi bu. (Ç.N.)
- 158.** (Fr.) Yakışıklı Axel. (Ç.N.)
- 159.** (Fr.) Ah, sizi sarayıma kabul ederek ne kadar iyi yapmışım. (Y.N.)
- 160.** Yeni Ahit'te, Davud Peygamber soyundan gelen, saygın marangoz. Meryem'in nişanlısı ve daha sonra kocası olarak geçer; Hazreti İsa'ya babalık etmiştir. (Y.N.)
- 161.** (Fr.) Dişil üçüncü şahıs zamiri. (Ç.N.)
- 162.** (Fr.) Benimle sık sık ağlıyor, onu sevmeli miyim, siz karar verin. (Y.N.)
- 163.** Tektanrılı dinler geleneğinde insan, hayvan ya da kuş özelliklerini taşıyan kanatlı göksel yaratık ve Tanrı'nın tahtının taşıyıcısı. (Y.N.)

# Öyle miydi, değil miydi?

(Araya sıkıştırılan bir soru)

Demek şimdi bilinen, inkâr edilemez biçimde bilinen, Hans Axel von Fersen'in onca zaman sanıldığı gibi, Marie-Antoinette'in ruhunun romanının yan kişilerinden biri değil, baş kişisi olduğudur; biliniyor ki, kraliçeyle olan ilişkisi yalnızca kibarca bir âşıkdaşlık, romantik bir flört, şövalyevari bir troubadour<sup>164</sup> macerası değil, yirmi yıl boyunca çelikleşip her sınavdan geçmiş, kendine has gücün bütün işaretlerini, tutkunun ateş rengi kisvesini, cesaretin bir asa gibi yükselişini, duygunun hovardaca cömertliğini taşıyan bir aşktır. Son bir belirsizlik kalmıştır bu aşkın biçimine ilişkin. Bu aşk –geçen yüzyılda edebî olarak ifade edilemediği gibi– “saf” bir aşk mıdır? (Bununla kastedilen şey daima, alçaklık bu ya, tutkuyla seven ve tutkuyla sevilen kadının seven ve sevilen erkeğe iffetlilik gösterip son noktada kendini vermekten kaçınması olmuştur.) Yoksa bu aşk o anlamda “yasak” aşk mıdır, yani: Bizim anladığımız anlamda bütüncül, özgür, cömert ve kendini bahşeden, her şeyi bahşeden bir aşk mı? Hans Axel von Fersen yalnızca cavaliere servente,<sup>165</sup> Marie-Antoinette'in romantik hayranı mıydı, yoksa gerçekten ve bedenen de onun sevgilisi miydi – öyle miydi, değil miydi?

“Hayır!,” “Kesinlikle!” diye bağırır hemen –garip bir öfkeyle ve kuşku uyandırıcı alelacecilikle– belirli kralcı ve gerici, ne pahasına olursa olsun Kraliçe’yi, “Kraliçelerini” “saf” ve her çeşit “aşağılamadan” koruma çabası içinde bulunan biyograflar. “Fersen, Kraliçe’yi tutkuyla seviyordu,” demektedir Werner von Heidenstam gıpta edilesi bir kesinlikle, “öyle ki, ete dair tek bir düşünce bile troubadour’ların ve şövalyelerin meclisine layık olan bu sevgiyi kirletmemiştir. Marie-Antoinette onu, zevce olarak görevlerini ve kraliçe olarak haysiyetini bir an olsun unutmadan sevmiştir.” Fransa’nın son kraliçesinin, kendisine hanedanlarımızın annelerinin tamamının ya da tamamına yakınının miras bıraktığı o *dépôt d’honneur*’e<sup>166</sup> ihanet etmiş olabileceği, bu tür hürmet fanatikleri için düşünülemeyecek bir şeydir; yani, birisi böyle düşünecek olursa protestolara girerler. Öyleyse, aman Tanrı aşkına bu *affreuse calomnie*<sup>167</sup> (Goncourt) araştırılmasın, gerçek durumun ne olduğunu ortaya çıkarmak için hiç *acharnement sournois ou cynique*<sup>168</sup> olmasın! Daha birisi bu meseleye yaklaşmayagörsün, Marie-Antoinette'in “saf” lığının kayıtsız şartsız savunucuları hemen alarm zillerini çalmaya başlar.

İnsan gerçekten bu emre uyup dilini tutmalı ve Fersen'in Marie-Antoinette’e ömür boyunca “alnında azizlik halesi”yle mi, yoksa erkekçe, insanca bir gözle de mi bakmış olduğu sorusuna dokunmadan geçmeli mi? Oysa daha çok, bu sorudan iffet adına kaçınan, asıl meseleyi ıskalamış olmaz mı? Çünkü bir insanı son sırrını bilmedikçe tanımış olmayız, hele bir kadının karakterini aşkının varoluş biçimini anlamadıkça hiç bilemeyiz. Bunun gibi dünya tarihini ilgilendiren bir konuda, yıllar boyunca kısıp tutulmuş bir tutku, bir gün birinin hayatına yalnızca rastlantısal olarak şöyle bir değip geçiyor değil, ruhun mekânını doldurup taşıyorsa, bu aşkın hangi sınıra kadar gidebildiği sorusu abes kaçmaz, içten pazarlıklı olmaz, bu kadının ruhunun portresi bakımından can alıcı bir soru olur.

İnsan bir resmi doğru çizmek istiyorsa gözünü iyice açmalıdır. Öyleyse: Yaklaşalım, durumu ve belgeleri gözden geçirelim. Araştıralım, belki sorunun yine de bir yanıtı vardır.

Birinci soru: Marie-Antoinette'in Fersen'e tamamen teslim olmasının burjuva ahlakının verdiği anlamda suç olduğu kabul edilecek olursa – kim vardır onu bu nihai teslimle suçlayan? Çağdaşları arasında yalnızca üç kişi, ne var ki, hatırı sayılır üç adam, kapı ardından kulak kabartan cinsinden değil, durum hakkında kesin bilgileri olduğu kabul edilebilecek kadar olayların içinde olan kimseler: Napoléon, Talleyrand ve XVI. Louis'nin bakanı olan Saint-Priest, bütün olan bitenin her günkü görgü tanığı. Üçü de çekince koymadan, Marie-Antoinette'in Fersen'in sevgilisi olduğunu iddia ederler, hem de öyle bir iddia ederler ki, kendilerince bundan kuşku duymak için neden yoktur. Durumu en iyi bilen kişi olan Saint-Priest, ayrıntılar bakımından en kesin olanlarıdır. Kraliçe'ye karşı husumet beslemeksizin, tamamen nesnel bir şekilde, Fersen'in yaptığı gece ziyaretlerinden bahseder: Trianon'a, Saint-Cloud'ya ve Lafayette'in yalnızca ve yalnızca kendisine gizlice girme hakkı tanımış olduğu Tuileries'ye. Polignac'ın bu sırrı bildiğini anlatır, bu kadın, Kraliçe'nin eğiliminin konumundan hiçbir şekilde avantaj sağlamak istemeyen bir ecnebiye yönelmiş olmasını pek yerinde bulmuştur. Fazilet savunucularının yaptığı gibi, üç kişinin bu yoldaki ifadelerini bir kenara itip Napoléon'u ve Talleyrand'ı iftiracı olarak adlandırmak aslında tarafsız bir araştırmanın gerektirdiğinden fazla cesaret ister. Fakat ikinci soru: Çağdaşlarından ya da görgü tanıklarından hangileri Fersen'in Marie-Antoinette'in sevgilisi olduğu yolundaki iddiayı iftira olarak görmüştür? Biri bile değil. Şu da dikkati çeker: Tam da sırdaş olma durumundaki kişiler tuhaf bir söz birliği içinde, Fersen'in adını ağza almaktan kaçınmaktadır. Kraliçe'nin saçına taktığı her iğneyi üç kere gözden geçiren Mercy, resmî raporlarında Fersen adını bir kere bile anmaz; saraydaki sadık yardımcıları kendisine hep "belli bir şahıs"a mektuplar götürdüklerini anlatır. Fakat bu şahsın ismini söyleyen olmaz; yüzyıl boyunca kuşkulu bir suskunluk birliği hüküm sürer ve ilk resmî biyograflar da büyük bir çabayla, Fersen'in adını bile anmayı unuttur. Bu durumda insan, romantik fazilet efsanesinin olabildiğince iz bırakmadan unutulması için sonradan bir mot d'ordre<sup>169</sup> çıkarılmış olduğu izlenimine kapılmadan edemiyor.

Böylece, tarih araştırmaları uzun zaman çetin bir soru karşısında kalakalmıştır. Her tarafta ipuçlarıyla karşılaşmış, yine her tarafta üçkâğıtçı becerisine sahip eller can alıcı belgeyi ortadan kaybedivermiştir. Araştırmacılar eldeki malzeme temelinde –asıl, kesin deliller artık elimizde olmayan malzemede bulunuyordu– gerçek bir suçüstü. Forse che si, forse che no, "belki öyle, belki de değil," demiştir tarih bilimi, Fersen vakasındaki inandırıcı son deliller elde olmadığı için de dosyalarını şu iç çekişle kapatmıştır: Elimizde yazılı, basılı bir şey, yani bizim alanımızda son sözü söyleyen türden bir kanıt yok.

Fakat gözün gördüğüne sıkı sıkıya bağlı araştırmanın bittiği yerde, ruhu seyretmenin özgür ve canlı sanatı başlar; paleografinin yetersiz kaldığı noktada, mantık yoluyla ele geçirdiği olasılıklar yoluyla dosyalar ve olgulardaki çıplak gerçekten çoğu zaman daha doğru sonuçlara ulaşan psikoloji kendini göstermelidir. Elimizde tarihin belgelerinden başka bir şey olmasaydı, ne kadar dar, ne kadar fakir, ne kadar eksikli olurdu bu tarih! Kesin olan, açıkça görünen bilimin alanıdır, çokanlamlı olan, yorum isteyen, açıklanması

gereken ise ruh sanatının doğuştan kendine ait bölgesi; malzemenin kuru kanıt için yetmediği yerde, psikologlar için ölçüye sığmaz daha nice olanaklar bulunur. Duygu, bir insan hakkında bütün belgelerin bildiğinden hep daha fazlasını bilir.

Ama önce belgeleri bir daha inceleyelim. Hans Axel von Fersen, romantik ruhlu da olsa, düzeni seven bir adamdı. Büyük bir titizlikle günlük tutar, her sabah güzel güzel, havanın nasıl, hava basıncının kaç olduğunu, bu atmosfer olaylarının yanı başına da siyasi ve şahsi olayları yazardı. Ayrıca –olağanüstü düzenli bir adamdı– gelen ve gönderilen mektupları tarihleriyle birlikte not ederdi. Bundan başka, yazacağı şeylerle ilgili notlar alır, mektuplaşmasını yöntemli bir şekilde saklardı – yani bir tarihçi için ideal bir adamdı; çünkü 1810’da öldüğünde geriye, bütün yaşamını kapsayan düzenli bir arşiv, eşi bulunmaz bir belgeler hazinesi bırakmıştı.

Peki bu hazine ne oldu? Hiç. Daha bu bile insana tuhaf geliyor. Bu arşivin varlığı, mirasçıları tarafından özenle –ya da doğrusunu söyleyelim: korkuyla– saklanır, kimsenin arşivlere girmesine izin verilmez, arşivin varlığından bile kimsenin haberi olmaz. Sonunda, Fersen’in ölümünden yarım yüzyıl sonra, ardıllardan biri, bir Baron Klinkowström çıkar ve mektuplaşmayla günlüklerin bir kısmını yayımlar. Fakat ne tuhaf – eksiksiz değildir artık bunlar. Marie-Antoinette’in mektuplarından posta defteri kayıtlarına “Josephinens” olarak geçmiş olan bir bölümü kaybolmuştur, Fersen’in o can alıcı yıllara ait günlükleri de öyle; ve işin en tuhafı, mektuplarda koca koca satırların yerine sıra noktalar konulmuştur. Ortada, mirasa dalıp bir şeyleri bozan bir el vardır. Ve ne zaman elde mevcut, bir zamanlar eksiksiz olan bir mektup, varlığı sonradan gelen kuşaklar tarafından bozulur ya da yok edilirse, bir şeyleri idealize etmek amacıyla gerçeklere gölge düşürmek istendiği kuşkusundan kurtulamayız. Fakat önyargılı olmaktan sakıncalı. Serinkanlı ve adil olmaya devam edelim.

Demek, mektuplarda bazı yerler eksiktir ve bunların yerine noktalar konulmuştur. Niçin? “Bunlar orijinalde okunmaz hale getirilmiştir,” diye iddia eder Klinkowström. Kimin tarafından? Herhalde Fersen’in kendisi. “Herhalde!” Fakat niçin? Buna Klinkowström (bir mektupta) pek mahcup bir yanıt verir, herhalde o satırlarda siyasi sırlar bulunmaktaydı, ya da Marie-Antoinette’in İsveç Kralı Gustav üzerine hoş gitmeyecek sözleri. Fersen de bu mektupların hepsini –Hepsini mi?– Kral’a gösterdiğine göre, herhalde –Herhalde!– o pasajları silmiştir. Tuhaf! Mektupların büyük bölümü şifreliydi, bu durumda Fersen, Kral’a zaten ancak kopyalarını göstermiş olabilirdi. Niçin orijinallerini sakatlayıp okunmaz hale getirsin ki? Bu bile kuşku uyandırıyor. Fakat ne dedik, önyargı yok.

İnceleyelim! Önce, okunmaz hale getirilmiş ve noktalarla aktarılmış yerlere daha yakından bir bakalım. Dikkatimizi ne çekiyor? Önce şu: O kuşkulu noktalar hemen her zaman yalnızca, mektubun başladığı ya da bittiği yerde, hitapta ya da Adieu kelimesinden sonra görünmekte. “Je vais finir,”<sup>170</sup> denmektedir mesela, yani: İşlerle, siyasetle ilgili konuları bitiriyorum, şimdi geliyor... hayır, şimdi gelen hiçbir şey yoktur bu bozulan yayında, noktalar, noktalar, noktalardan başka. Noktayla atlanan yerler mektubun ortasındaysa, o zaman da, tuhaftır ki, hep de politikayla hiç ilgisi olmayan pasajlarda bulunur. Bir örnek daha: “Comment va votre santé? Je parie que vous ne vous soignez pas

et vous avez tort ... pour moi je me soutiens mieux que je ne devrais”<sup>171</sup> – akli başında birisi aradaki bu boşluğa siyasi bir anlam oturtabilir mi? Ya da Kraliçe çocukları hakkında şöyle yazarken: “Cette occupation fait mon seul bonheur ... et quand je suis bien triste, je prends mon petit garçon.”<sup>172</sup> Bin kişiden dokuz yüz doksan dokuzu burada İsveç Kralı’nı hedef alan bir alayın silinmiş olacağını düşünmek yerine buradaki eksiği şöyle dolduracaktır: “Sen buradan ayrılalı.” Demek ki Klinkowström’ün çaresizce iddiaları ciddiye alınması değildir; burada siyasi sırlardan bambaşka bir şey hasıraltı edilmiştir: insani bir sır. Bunu açığa vurmak içinse ne mutlu ki, bir yol vardır: Mikro fotoğrafı böyle üstü karalanmış mektup satırlarını tekrar görünür hale getirebilir. Öyleyse gelsin orijinaler!

Fakat sürpriz! Orijinaler yoktur artık: 1900’lere kadar, yani yüzyıldan uzun bir zaman, mektuplar gayet iyi korunmuş bir durumda, düzenli biçimde, Fersen’in mirasçılarında kalan şatoda bulunmaktadır. Oysa şimdi birdenbire ortadan yok olmuşlardır. Çünkü boyayıp kapattığı satırların açığa vurulabileceği olasılığı, o ahlakı sıkı Baron Klinkowström için herhalde korkulu bir rüya olmuştur; bunun için, Marie-Antoinette’in mektuplarını ölümünden kısa bir süre önce yakmıştır – Herostratus’tan<sup>173</sup> bu yana eşi görülmemiş bir eylem, saçma, hem ayrıca görüleceği gibi, anlamsız da. Fakat Klinkowström, Fersen vakasında ne pahasına olursa olsun, ışık yerine alacakaranlık hüküm sürsün ister, duru ve itiraz kabul etmez gerçek yerine efsane. “Şimdi, iç rahatlığıyla ölebirim,” diye düşünmüştür; çünkü Fersen’in “onuru”, Kraliçe’nin namusu mektup kanıtlarının ortadan kaldırılmasıyla kurtarılmıştır.

Fakat bu autodafe<sup>174</sup> işi cürümden de öte bir şeydir: ahmaklıktır. Birincisi, delilleri yok etmek, başlı başına bir suçluluk duygusunun kanıtını oluşturur. Sonra da kriminolojinin dehşetengiz bir kanunu vardır: Her ne zaman kanıtlar aceleyle yok edilirse geriye yine hep bir kanıt kalır. Bu durumda da Alma Sjöderhelm, olağanüstü bir araştırmacı kadın, geriye kalan kâğıtları gözden geçirirken Marie-Antoinette’in o mektuplarından birinin Fersen’in kendi eliyle yazılmış bir kopyasını bulur; yalnızca Fersen’in elyazısını taşıdığı için vaktiyle yayıncının gözünden kaçmış bir mektuptur bu (o “meçhul el” herhalde orijinali yakmıştır). Bu buluntu sayesinde elimize ilk kez eksiksiz olarak Kraliçe’nin çok özel birkaç satırı, bununla da bütün diğer mektupların anahtarı, ya da daha doğrusu, erotik diyapazonu geçmektedir. Şimdi o ürkek yayıncının öbür mektuplarda neleri atıp yerine noktalar koyduğunu sezinleyebiliriz. Çünkü bu mektubun sonunda da bir Adieu, bir hoşça kal bulunmaktadır; fakat bunun ardından gelen kazıntılar ve noktalı pasajlar değildir, şudur: “Adieu, le plus aimant et le plus aimé des hommes,” yani çevirecek olursak: “Elveda, bütün erkeklerin en seveni ve en sevileni.”

Nasıl da bambaşka bir etki yapar bu işaret üzerimizde! Fersen vakası önyargısız bir biçimde incelenmek istendiğinde, herhalde bu belge gibi daha nicelerini, dünyanın bir daha hiç öğrenemeyeceği kadar çoğunu ellerinde tutmuş olan bütün o Klinkowström’ler, Heidenstam’lar ve diğer “saflık” andı içmişlerin niçin böyle iyiden iyiye telaşa kapıldığı şimdi anlaşılıyor mu? Çünkü kalbin seslerini dinlemeyi bilen için, bir erkeğe bu kadar cesaretle ve bütün gelenekleri göz ardı ederek seslenebilen bir kraliçenin ona sevgisinin son kanıtını da vermiş olacağından şüphe edilemez: Kurtulan bu tek bir satır bütün öbür yok edilenleri telafi etmektedir. Eğer yok etmek kendi başına bir kanıt ise – kurtarılan bu bir tek sözcük görmesini bilene kanıtı sunmaktadır.

Fakat dahası, dahası var! Kurtulan bu mektubun yanı sıra, Fersen'in yaşamında da öyle bir olay vardır ki, karakterbilim açısından can alıcı önemde görünür. Kraliçe'nin ölümünden altı yıl sonra geçer bu olay. Fersen, Rastatt Kongresi karşısında İsveç hükümetini temsil etme durumundadır. Burada Bonaparte, Baron Edelsheim'a kaba bir şekilde, kralcı zihniyetini bildiği ve üstelik Kraliçe'yle yatmış olan Fersen'le pazarlığa oturmayacağını söyler. İlişkisi olmuş, demez. Meydan okurcasına, neredeyse edepsizce bir ifade kullanarak, "Kraliçe'yle yatmış olan" der. Fersen'i savunmak Baron Edelsheim'ın aklından bile geçmez; ona da bu gerçek çok doğal görünmektedir. Yalnızca, gülererek, Ancien Régime'den<sup>175</sup> kalma bu hikâyelerin çoktan geride bırakılmış olduğunu sandığını, bunların siyasetle bir ilgisinin olmadığını söyler. Sonra gidip Fersen'e bütün bu konuşmayı anlatır. Ya Fersen, o ne yapar? Ya da şöyle: Ne yapması gerekirdi, eğer Bonaparte'ın söylediği gerçektir olsaydı? Ölmüş Kraliçe'yi hemen bu suçlamaya karşı (eğer haksız bir suçlama idiyse) savunması gerekmez miydi? Bağırması gerekmez miydi: İftira! İftirasının üstüne üstlük bir de o kaba lafı kullanan bu yeniyetme, yerden bitme Korsikalı generali hemen kılıç kılıca hesaplaşmaya davet etmez miydi? Şerefli, dürüst bir karakter, bir kadına sevgilisi olmadığı halde öyle olduğu iftirasının yakıştırılmasına meydan verir mi? Şimdi, çoktan beri gizli gizli dolaşan bir iddiayı yalınkılıç yerle bir etmek fırsatı ve hatta görevi Fersen'in elindedir.

Fakat Fersen ne yapar? Eyvah, susar. Alır eline kalemi ve Edelsheim ile Bonaparte arasındaki bütün bu konuşmayı, kendisinin kraliçeyle "yatmış" olduğu suçlaması dahil olmak üzere, temiz temiz günlüğüne kaydeder. Kendi başına en özel satırlarını yazarken bile, biyograflarının kanısınca "adice ve alay edercesine" bir iftira olan bu iddiayı çürütmek için tek sözcük sarf etmez. Başını eğer ve böylece der ki: evet. Birkaç gün sonra İngiliz gazeteleri bu küçük olayı yayar ve bu arada kendisinden ve "bedbaht Kraliçe"den söz ederlerken, "ce qui me choqua," (Çevirelim: "Bu iş canımı sıktı,") ifadesini ekler. Budur Fersen'in bütün protestosu, daha çok, karşı protestosu. Bir kez daha bir suskunluk, bütün sözlerden fazlasını söylemektedir.

Demek görülüyor ki: Ürkek seleflerinin bir dereden su getirerek gizlemeye çalıştığını, yani Fersen'in Marie-Antoinette'in sevgilisi olduğunu, sevenin kendisi asla inkâr etmemiştir. Bir yığın olgu ve belge, delil niteliğinde düzinelerce başka ayrıntıyı ortaya çıkarmaktadır: kız kardeşinin ona yalvararak, Fersen, Brüksel'de başka bir sevgiliyle beraber açıkça görüldüğünde, Kraliçe'nin (elle) bundan haberi olmamasına özen göstermesini istemesi, yoksa kırgınlığa kapılacağını söylemesi ("Ne hakla kırılırsın?" diye sormak gerek, eğer sevgilisi değildiyse); Fersen'in geceyi Tuileries'de, kraliçenin dairesinde geçirdiğini kaydettiği pasajın silinmiş olması; bir oda hizmetçisi kızın Devrim Mahkemesi karşısında ifadesinde, birinin sık sık geceleri Kraliçe'nin odasını gizlice terk ettiğini anlatması. Bunlar ayrıntılardır, ağırlıklarını ise yalnızca, hepsinin de fazlasıyla birbirini tamamlaması sayesinde kazanırlar – yine de, bu kadar birbirinden uzak ögelere dayanan bir kanıtlama, eğer aralarında karaktere ilişkin son ve can alıcı bağlantı olmasaydı, inandırıcı olmazdı. Bir davranış tarzı hep yalnızca tek insanın kişiliğinin bütününden hareketle açıklanabilir; çünkü bir insanın her bir irade eylemi, bu insanın doğasının kendi içinde bir bütün oluşturan neden-sonuç ilintileri içinde yer alır. Fersen ile

Marie-Antoinette arasında tutkulu ve yakın bir ilişki mi, yoksa yalnızca saygılı ve geleneksel bir ilişki mi olduğu, bu nedenle son tahlilde, kadının ruhsal tutumunun bütününde gizlidir; ve bütün bu zan altında bırakıcı ayrıntılardan sonra, öncelikle şu soru sorulmalıdır: Karakterbilim yönünden hangi davranış, Kraliçe'nin karakterine uyar, özgürce kendini vermek mi, yoksa ürkekçe kendini geri çekmek mi? Bu açıdan bakan uzun uzun tereddüt etmez. Çünkü Marie-Antoinette'te bütün zaaflarının karşısında büyük bir güç bulunmaktadır: Gerçekten egemenlik duygusu taşıyan cesareti engel tanımaz, çekince bilmez. En derininde dürüst, kendini olduğundan başka göstermekte yeteneksiz olan bu kadın, yüzlerce defa, çok daha önemsiz vesilelerde bütün gelenek engellerini aşmış, arkasından yapılan dedikodulara kayıtsız kalmıştır. Gerçek büyüklüğe yalnızca kendi kader çizgisinin tepe noktasına yükseldiği can alıcı anlarda ulaşmış da olsa Marie-Antoinette asla, hiçbir durumda küçüklük göstermemiş, ürkek davranmamış, namus ve ahlakın, cemiyet ya da saray ahlakının farklı bir tarzını kendi iradesinin üstünde saymamıştır. Peki, bu cesur kadın, özellikle de gerçekten sevdiği o tek kişi söz konusu olduğunda mı aniden iffetli kadını, aslında yalnızca devlet yaptırımıyla bağlandığı, asla aşkla bağlanmadığı Louis'nin namuslu karısını oynamaya başlamıştır? Bütün disiplin ve düzen bağlarının çözüldüğü bir mahşer döneminin, ölüme yaklaşmanın verdiği sarhoşça bir kendinden geçmişliğin, çöküşten yayılan ürpertinin orta yerindeyken, bir tutkuyu cemiyete ilişkin avantajlarına feda etmiştir, öyle mi? Kimsenin dizginleyemediği, engelleyemediği Marie-Antoinette kendi kendini duygunun en doğal, en dişil biçiminden alıkoyup geri durmaya zorlamış ve bunu da bir hayalet uğruna, gerçek bir evliliğin sürgit karikatürü olagelmış bir evlilik uğruna, hiçbir zaman erkek olarak hissetmediği bir koca uğruna, hükmedilmez doğasındaki olanca özgürlük içgüdüsüyle ta eskiden beri nefret ettiği bir ahlak uğruna mı böyle bir şeyi yapacak? Böyle inanılmaz bir şeye inanmak isteyen varsın inansın. Fakat Marie-Antoinette'in portresini çarpıtanlar, onun bu biricik tutkulu aşk yaşantısını cüretle ve hesapsızca sonuna kadar özgürce yaşadığını kabul edenler değil, bu korkusuz kadına soluk, korkak, dikkatliliğin ve ihtiyatlılığın kaygılara boğduğu, sonuna kadar gitmeye cesaret edemeyen ve kendi içinde doğal olanı dize getiren bir ruh yakıştırmak isteyenlerdir. Fakat bir karakteri yalnızca bütün olarak kavrayabilen kimse için, Marie-Antoinette'in hem hayal kırıklığı içindeki tüm ruhu hem de uzun zaman istismar edilmiş ve hayal kırıklığına uğratılmış bedeniyle Hans Axel von Fersen'in sevgilisi olmuşluğunda hiç mi hiç kuşku yoktur.

Peki ya Kral? Her zinada aldatılan üçüncü kişi, üçlü ilişkinin nazik, utanç verici, gülünç ucunu oluşturur; bu ilişkinin sonradan karanlığa boğulması da büyük ölçüde XVI. Louis'nin namını gözetmek için yapılmış olabilir. Gerçekte, XVI. Louis kesinlikle gülünç bir boynuzlu değildir; çünkü Fersen ile karısının arasındaki bu yakın ilişkiyi kuşkusuz ki bilmektedir. Saint-Priest açık olarak şöyle der: "Kraliçe, Kral'ın kendisiyle kont arasındaki ilişkiyi öğrenmesi için lazım gelen çareleri ve yolları bulmuştu."

Bu görüş, durumun genel görünüşüne mükemmel biçimde uymaktadır. Marie-Antoinette'e hiçbir şey ikiyüzlülük ve rol yapma kadar yabancı değildi; kocasını sinsice aldatmak ruhen onun tavrına uymaz, ayrıca o pek sık rastlanan bulanık karışım, hem koca hem âşıkla ilişkiyi bir arada yürütme çirkinliği onun karakteri için söz konusu değildir.



Kuşkusuz ki –herhalde evliliğin on beşinci yılıyla yirminci yılı arasında, görece geç bir tarihte– sonunda Fersen’le yakın ilişkiye girdiğinde, Marie-Antoinette, kocasıyla olan bedeni ilişkisini de bitirmiştir; imparator ağabeyin bir mektubu da sırf karakterbilime dayanan bu tahmini şaşırtıcı bir şekilde destekler: Joseph, kız kardeşinin dördüncü çocuğunun doğumundan sonra XVI. Louis’den kaçınmayı istediği haberini Viyana’da bir şekilde almıştır: Tarih, Fersen’le yakın ilişkilerinin başladığı zamana tastamam uymaktadır. Açıkça görmeyi seven için, demek ki durum açıktır. Devlet yaptırımının, hiç mi hiç sevmediği ve kesinlikle çekici olmayan bir adamla evlendirdiği Marie-Antoinette, yıllar yılı ruhundaki aşk gereksinimini evlilik zorlaması uğruna bastırır. Fakat iki oğul doğurur doğurmaz, yani hanedana şüphe götürmez biçimde Bourbon kanı taşıyan iki veliaht verir vermez, kendini devlete, kanuna, ailesine karşı ahlaki görevini yerine getirmiş hisseder, artık özgürdür. Siyasete feda edilmiş yirmi yıldan sonra, son ve trajik sarsıntılar içindeki saat gelip çattığında, çetin sınavlar geçirmiş olan bu kadın, kendi saf ve doğal hakkını geri ister: Çoktan beri sevdiği, onun için her şey olan, dostu ve âşığı, sırdaşı ve yoldaşı, onun gibi cesur, fedakârlığıyla onun fedakârlığını tartabilen bu adama artık kendini kapatmayacaktır. Alımlı ve faziletli bir kraliçe yaratan yapay teoriler, Marie-Antoinette’in davranışlarının o berrak gerçekliği karşısında ne kadar zavallıdır; ve bu kadının kraliyet “namus”unu savunmak isteyenler, onun insani cesaretini ve ruhi saygınlığını ne kadar aşağılamaktadır! Çünkü bir kadın asla, yıllardır sınıdığı, yanılmak bilmez duygularının izinden özgürce yürüdüğü zamankinden daha dürüst ve daha soylu olamaz, bir kraliçe asla, en insani biçimde hareket ettiği zamankinden daha hükümranca davranamaz.

**164.** (Fr.) Saz şairi. (Ç.N.)

**165.** (İt.) Bir hanıma, çoğu zaman evli bir hanıma eşlik eden kavalye. (Y.N.)

**166.** (Fr.) Saygınlık hazinesi. (Ç.N.)

**167.** (Fr.) Korkunç iftira. (Y.N.)

**168.** (Fr.) Sinsi hırs. (Y.N.)

**169.** (Fr.) Talimat. (Ç.N.)

**170.** (Fr.) Son vereceğim. (Y.N.)

**171.** (Fr.) Sağlığınız nasıl? Bahse girerim kendinize bakmıyorsunuz ve yanlış yapıyorsunuz ... bense olmamam gereken kadar iyiyim. (Y.N.)

**172.** (Fr.) Bu meşguliyet benim tek mutluluğum ... çok üzgün olduğumdaysa küçük oğlumu alıyorum. (Y.N.)

**173.** Kendi adı ünlensin diye şehrindeki Artemis Tapınağı’nı yakan Efesli. (Ç.N.)

**174.** (Fr.) Engizisyon’un din değiştirenleri, sapkınları, cadıları yakılmaya mahkûm etmesi gibi, kitapların alenen yakılması içinde kullanılan söz. (Ç.N.)

**175.** (Fr.) Eski Rejim. Fransa tarihinin Rönesans’tan 1789 Devrimi’ne kadar olan dönemine verilen isim. (Y.N.)

# Versailles'da son gece

Bin yıllık Fransa'da tohumların, bu 1789 yazında olduğu kadar çabuk boy verdiği görülmemiştir. Saplar büyüyüp başaklanmıştır ama, bir kere kanla gübrelendi ya, devrimin sabırsız hasadı daha da çabuk olgunlaşmıştır. Onyılların ihmallerini, yüzyılların adaletsizliklerini tek bir kalem darbesi silmektedir ve şimdi de, Fransız halkının haklarının kralları tarafından zindanda tutulduğu öbür, o görülmez Bastille yıkılmaktadır. 4 Ağustos günü, dinmek bilmeyen sevinç çılgınlıkları arasında feodalizmin ezeli kalesi düşer, asiller angarya ve öşürden, kilise babaları harç ve tuz vergisinden vazgeçer, köylülerin serbest, şehirlilerin özgür, basının özgür olduğu bildirilir, insan hakları ilan edilir; o yaz Jean-Jacques Rousseau'nun bütün rüyaları gerçek kılınmıştır. Çok geçmeden pencereler zangırdamaya başlar, bazen sevinç çılgınlıklarından, bazen (krallar tarafından kendi eğlenceleri, halk tarafından ise artık kendi hakkı için ayrılmış olan) Menus plaisirs<sup>176</sup> salonundaki kavgadan: Daha yüz adım ileriden, insanlardan oluşagelen o arı kovanının bitmek bilmez uğultusu işitilmektedir. Fakat bin adım ileride, büyük Versailles Sarayı'nda, şaşkına uğramışlığın suskunluğu hüküm sürer. Saray ürküntü içinde, pencerelerinden karşıya, gürültüsü ayyuka çıkan bu misafire bakmaktadır, yalnızca danışma için çağırılmışken daha şimdiden hükümdarın efendisi rolüne soyunan misafire. Nasıl geri göndermeli bu sihirbaz çırağını? Buna akli ermeyen Kral, danışmanlarına akıl danışır, onlarınsa biri diğerine itiraz eder; "En iyisi," diye düşünür Kraliçe ile Kral, "oturup fırtınanın azgınlığının geçmesini beklemeli. Aman ses çıkarmamalı şimdi, arka planda kalmalı. Aman, zaman kazanmalı, o zaman her şey kazanılmış olur."

Fakat devrim ilerlemek ister, tıkanıp kalmak istemiyorsa ilerlemek zorundadır; çünkü devrim kabaran bir harekettir. Duraklamak onu tehlikeye atar, geri gitmek sonu olur, kendini kanıtlamak için istemek zorundadır, hep daha fazlasını istemek, yenilmemek için fethetmek zorundadır. Bu huzursuz ilerleyişin davullarını gazeteler çalar; bu çocuklar, devrimin bu sokak veletleri bağrışa çağrışa, keyiflerince asıl ordunun önünden koşarlar. Tek bir kalem darbesi, yazılan söze, konuşulan söze özgürlüğü vermiştir, ilk coşkusu içinde daima vahşiliğe, ölçsüzlüğe dönüşen o özgürlüğü. On, yirmi, otuz, elli gazete ortaya çıkar. Mirabeau bir gazete kurar, Desmoulins, Brissot, Loustalot, Marat; ve her biri okur toplamak için çığırtkanlık ettiğinden ve her biri öbürünü burjuva yurtseverliği bakımından geride bırakmak istediğinden, ihtiyat diye bir şey tanımadan seslerini yükseltirler, bütün memlekette artık yalnızca onların sesi duyulur. Aman sesi çok çıksın, aman şöyle iyice vahşi olsun, ne kadar gürültü yaparsa o kadar iyi – ve bütün nefret saraya yöneltilsin! Kral'ın ihanet planları kurduğu, hükümetin tahıl getirilmesini engellediği, yabancı alayların meclisleri dağıtmak için yaklaşılmaya başladığı, yeni bir Saint Barthélemy Katliamı tehdidinin bulunduğu söylentisi yayılır. Uyanın yurttaşlar! Uyanın yurtseverler! Ratatam, ratatam! – Gazetelerin davul gümbürtüsü gece gündüz milyonların yüreğine korku, güvensizlik, öfke, kırgınlık aktarır. Davulcuların arkasında ise yabaları ve kılıçlarıyla ve her şeyden önce ölçüye sığmaz bir öfkeyle silahlanmış olarak, Fransız halkının şimdiye kadar daha ortada görülmemiş ordusu beklemektedir bile.

Kral için fazla hızlı gitmektedir işler, devrim için fazla yavaş; o dikkatli, hantal adam böyle yeni fikirlerin tutkulu ilerleyişine ayak uyduramamaktadır. Versailles çekinmekte, geciktirmektedir: Öyleyse ileri, Paris! Bir son ver artık bu bitmek bilmez danışmalara, kralla halk arasındaki bu katlanılmaz allem kallem oyununa; böyle gülmektedir gazete davulları. Senin yüz bin, iki yüz bin yumruğun var, silah depolarındaysa tüfekler hazır, toplar seni bekliyor: Al onları oradan, git getir kralla kraliçeyi, hem onları geçir eline hem de sıkı sıkı kendi kaderini! Devrimin genel karargâhında, Orléans Dükü'nün sarayı Kraliyet Sarayı'nda son söz söylenmiştir: Söylenir söylenmez de herkes hazırdır; saray taraftarıyken saf değiştirmiş biri, Huruge Markisi, gizlice bir girişimin başını çekmeye başlar bile.

Fakat sarayla şehir arasında karanlık yer altı dehlizleri vardır. Kulüplerdeki yurtseverler, rüşvetle kandırdıkları hizmetçiler yoluyla, sarayda olan her şeyi bilmektedir; saray ise ajanları yoluyla tasarlanan saldırıdan haberdar olur. Versailles, harekete geçmeye karar verir ve Fransız askerleri kendi yurttaşlarına karşı durmak bakımından güvenilirliği kaybettiğinden, sarayı korumak için bir Flaman alayı çağrılır. 1 Ekim günü birlikler sürekli ordugâhlarından Versailles'a yürür; saray da bunlara sıcak bir karşılama olsun, diye bir tören hazırlar. Büyük opera salonu bir ziyafet için boşaltılır ve Paris'te dehşetli bir yiyecek sıkıntısı hüküm sürdüğüne aldırılmaksızın, şarap ve leziz yiyeceklerden yana hiç tasarruflu davranılmaz. Bağlılığın yolu da, aşkinki gibi, çoğu zaman mideden geçmektedir. Birliklerde Kral'a karşı daha da özel bir hayranlık uyansın diye, Kral ile Kraliçe –şimdiye kadar hiç görülmemiş bir şeref– kucakta Dauphin'le tören salonuna girer.

Marie-Antoinette hiçbir zaman zekâsını kullanarak, hesapçı davranarak ya da överek insan kazanma sanatının meyvelerini toplamayı bilememiştir. Fakat bedeninde olsun, ruhunda olsun, doğa vergisi bir yücelik vardır ki, bu etkiyle ilk kez karşılaştığı herkesi kazanabilmektedir: Ne tek bir kişi ne de kitle hiçbir zaman kurtulamamıştır bu ilk etkinin tuhaf büyüünden (sonra, tanışıklık ilerledikçe uçup gider bu etki). Bu defa da, bu güzel, genç kadın hem böyle yüce tavırlı, aynı zamanda da cana yakın bir tarzla içeriye girdiğinde subaylar, askerler oturdukları yerden fırlar, kılıçlar coşkuyla kınlarından çekilir, Kral ve Kraliçe'ye gümbür gümbür bir, "Vivat!"<sup>177</sup> çekilir ve bu arada herhalde halk için öngörülmüş olan "Vivat!" unutulur. Kraliçe sıralar arasından yürümektedir. Büyüleyici bir şekilde gülümsemesini bilir, harikulade bir kayıtsızlık içinde dostane davranmasını bilir, aristokrat annesi gibi, erkek kardeşleri, neredeyse bütün Habsburglular gibi (ve bu sanat Avusturya aristokrasisi içinde kuşaktan kuşağa miras bırakılmıştır), içinde sarsılmaz bir gurur taşıırken, özellikle en aşağı tabakadan insanlara karşı doğal bir şekilde nezaket ve yakınlık göstermeyi ve bunu yaparken de tenezzül ediyormuş gibi görünmemesini bilir. Samimi olarak mutluluk ifade eden bir gülümsemeyle, öyle ya, bu, "Vive la Reine!" bağırışlarını kim bilir ne zamandır işitmemiştir, çocuklarıyla beraber ziyafet masasının etrafını dolaşır; ve bu iyi yürekli, lütufkâr, bu gerçekten krallara layık kadını görmek, onun bu kaba askerlere gelip misafir olması, subayları da, askerleri de bir kralla kendinden geçmiş bir halde bağlı kılar. O saat herkes Marie-Antoinette için ölmeye hazırdır. Fakat Kraliçe de mutludur bu gürültülü toplantıdan ayrıldığında; gelenlere sunulan hoş geldin kadehiyle, o da geleceğe duyulan güvenin altın şarabını içmiş bulunmaktadır: Henüz bağlılık, güvenlik diye bir şey vardır Fransa'da taht için.

Fakat hemen ertesi gün yurtsever gazetelerin davulları gümbürdemeye başlar, ratatatam, ratatatam; Kral ve saray halka karşı kiralık katiller tutmuştur. Askerleri kırmızı şarapla sarhoş etmişlerdir, Kral'ın sözünü dinleyip yurttaşların kırmızı kanını akıtsınlar diye; köle ruhlu subaylar üç renkli kokartı yere atıp çiğnemiş, aşağılamıştır, uşaklara has şarkılar söylenmiştir – ve bütün bunlar olurken Kraliçe meydan okurcasına gülümsemiş durmuştur. Hâlâ farkında değil misiniz yurtseverler? – Paris'e saldırmak istiyorlar, alaylar yola çıktı bile. Haydi öyleyse şehirliler, kalkışın son mücadeleye, haydi, karar saatidir! Toplanın yurtseverler – ratatatam, ratatatam...

İki gün sonra, 5 Ekim'de Paris'te bir hengâmedir kopar. Kopar da, bu hengâmenin aslında nasıl oluştuğu da Fransız Devrimi'nin o pek çok olan, akıl ermez sırlarından biridir. Çünkü görünüşte temelden gelen bu hareket iyice bakıldığında öylesine uzun uzadıya düşünülmüş ve düzenlenmiş, siyaseten öylesine doğru biçimde kullanılmış bir harekettir ve edilen ateş doğru mevkiden, doğru hedefe öylesine dosdoğru bir yol kat ederek ulaşmıştır ki, tetiği çok akıllı, her şeyi bilen, çok becerikli ve alışkın eller çekmiş olsa gerektir. Şu bile usta işi –tacı hedef alan seferi Kraliyet Sarayı'nda Orléans Dükü adına idare eden Choderlos de Laclos gibi bir psikoloğa layık– bir düşüncedir: Bir erkekler ordusuyla değil, kadınlardan oluşan bir birlikle gidilecek ve kral, Versailles'dan zorla alınıp getirilecek. Erkekler isyancı, başıbozuk denebilir; iyi kumanda altında bir asker itaat gösterip erkeklerin üstüne ateş açar. Oysa kadınlar halk ayaklanmalarında hep ne yapacağını bilmeyenler gibi görünür, onların yumuşak göğsü karşısında en keskin süngü bile geriler ve üstelik, Kral gibi alabildiğine ürkek ve duygulu bir adam, topları kadınların üstüne doğrultma emrini asla veremez. Öyleyse önce –yine bilinmez, kimin parmağı, hangi entrikalar vardır işin içinde– Paris'in ekmek iaşesi iki gün yapay olarak durdurularak açlık yaratılır, halkın hiddetinin bu eşsiz zembereği kurularak heyecan zirvesine çıkarılır. Sonra da, anaför dönmeye başlayınca, gelsin hemen kadınlar, kadınlar en başa, ön saflara!

Gerçekten, 5 Ekim sabahı bir nöbetçi kulübesine dalıp eline davulu alan genç bir kadındır ve parmaklarında yüzüklerden bir servet olduğu iddia edilir. Arkasına hemen, avazları çıktığı kadar ekmek diye bağrışan bir kadınlar alayı takılır. Hengâme çıkmıştır bile, çok geçmeden kadın kılığına girmiş erkekler bu sürüye katılır ve bunlar, köpüren kalabalığa önceden belirlenmiş yolu gösterir: belediye binası. Yarım saat sonra burası ele geçirilmiştir. Tabancalar, mızraklar ve hatta iki top yürütülür buradan; ve birden –kim çağırmış, kim etkilemiştir bilinmez– bir önder peydahlanır, Maillard diye biri, başıbozuk bir halde kaynaşıp duran bu kitleyi ordu şeklinde düzenler ve Versailles'a yürümeye kışkırtır, sözümona ekmek için, gerçekteyse, Kral'ı Paris'e getirmeye. Her zaman olduğu gibi çok geç olarak –asilce bir imana ve sahici bir beceriksizliğe sahip olan bu adama musallat bir talihsizliktir, olayları hep bir saat geriden takip etmesi– Lafayette, ulusal muhafızların komutanı gelir oraya, beyaz atının üstünde. Onun üstüne düşen elbette kalabalığın yola çıkışına engel olmaktır, sözünü geçirmek için elinden geleni de yapar; fakat askerleri onu dinlemez. Bu durumda ona, Ulusal Muhafız Alayı'yla birlikte kadınlar ordusunun arkasından yürüyerek bu açık isyanı bir meşruluk peleriniyle örtmekten başka yapacak bir şey kalmaz. Hiç de soyluca bir iş değildir, bunu bilmektedir o eski özgürlük çığırkanı ve görevinden memnun değildir. Lafayette ünlü kır atının üstünde, kara kara

düşünerek kadınların devrim ordusunun ardından bir tırıs tutturmuştur: serinkanlı, mantık hesapları içindeki insan aklının, unsurların bu olağanüstü mantıkdışı tutkusunun arkasından boşu boşuna yetişmeye çalışırken düştüğü güçsüzlüğün bir sembolü gibi.

Versailles Sarayı'nın, yaklaşan bu bin başlı tehlikeden öğlene kadar hiç mi hiç haberi olmaz. Her gün olduğu gibi Kral, av atını eyerletmiş ve Meudon Ormanı'na gitmiştir; Kraliçe ise yine, sabah erken, yürüyerek Trianon'a geçmiştir. Ne yapsın Versailles'da, yakınlarının ve en iyi arkadaşlarının çoktan kaçtığı, yanı başındaki Ulusal Meclis'te factieux'lerin kendisine karşı her gün yeni, nefret dolu dilekçeler verdiği bu sarayda? Ah, yorulmuştur bütün bu acılardan, bu boşa giden mücadelelerden, insanlardan, hatta kendi kraliçeliğinden. Varsa yoksa birkaç saat sessizce oturup kalmak şimdi, kimse olmadan, politikadan iyice uzak, ekim güneşinin yaprakları bakır rengine çevirdiği parkta! Yalnızca, sessiz sessiz, tarhlardaki son çiçekleri koparmalı, kış gelmeden, o korkunç kış, ve belki bir de tavuklara, küçük havuzdaki Çin'den gelme kırmızı balıklara yem vermeli. Sonra da dinlenmeli, sonunda dinlenmeli bütün o heyecanları, sarsıntıları unutmak için; hiçbir şey yapmamalı, hiçbir şey istememeli, mağarada, sırtında sade bir sabahlıkla bankta oturmalı, elde açılmış bir kitap, okumadan, doğanın o büyük yorgunluğunu hissetmeli, kendi yüreğinde sonbaharı.

Öylece oturmaktadır Kraliçe mağarada, kayalara oyulmuş bankın üzerinde –çoktan unutmuştur buraya bir zamanlar “aşk mağarası” adını verdiğini– derken yoldan bir pajın geldiğini görür, elinde bir mektupla. Kalkar ve ona doğru yürür. Mektup Bakan Saint-Priest'tendir ve ayaktakımının Versailles'a yürümekte olduğunu bildirmektedir, kraliçe gecikmeden derhal saraya dönmelidir. Bir telaş şapkasını, mantosunu kapar ve genç ve dinamik kalmış yürüyüşüyle saraya koşar; herhalde, bu küçük sevgili sarayına ve onca zahmetle yapay olarak yaratılmış manzaraya dönüp bir kere bile bakamayacak kadar çabuk. Çünkü nereden bilecektir, bu yumuşak çayırları, aşk tapınağı ve sonbahar ışığı altındaki havuzuyla bu alımlı tepelikleri, Hameau'sunu ve Trianon'unu hayatında son kez gördüğünü, bu ayrılışın son vedalaşma olacağını!

Saraya gelince, Marie-Antoinette, asil beyleri ve bakanları ne yapacağını bilmezcesine bir heyecan içinde bulur. Paris'ten buraya yüründüğü yolundaki kesinliği belirsiz söylentiyi getiren kimse yalnızca, kafileden önce yola çıkmış bir hizmetkârdır, bütün sonraki habercileri kadınlar yolda alıkoymuştur. Derken, sonunda bir atlı gelir, köpüren atından atlayıp alelacele mermer merdiveni çıkar: Fersen. Fedakârlığı hiç bitmeyen bu adam tehlikenin işaretini görünce eyerine atlamış ve kadınlar ordusunu, Camille Desmoulins'in coşku dolu ifadesiyle, bu “sekiz bin Judith”i dörtnala geçip gelmiştir, tehlike ânında kraliçenin yanında olmak için. Sonunda Kral da toplantıya katılır. Kendisini Porte de Châtillon yakınlarında, ormanda bulmuş ve en sevdiği eğlencesi sırasında rahatsız etmek zorunda kalmışlardır. Güncesine akşamleyin, kızgın kızgın, avın sonucunu şu ifadeyle kaydedecektir: “Hadiseler yüzünden yarıda kaldı.”

Orada dikilmektedir Kral şimdi, neye uğradığını şaşırılmış halde, gözlerinde korku; her şey olup bittikten ve o genel şaşkınlık içinde isyanın öncü koluna Sèvres'deki köprünün kapatılması unutulduktan sonra, görüş alışverişlerine ancak başlanır. İki saat vardır, henüz bol bol zaman kalmaktadır sert bir karar için. Bir bakan, Kral'ın ata binip Dragoner ve

Flaman alaylarının başında, o disiplinsiz yığına karşı koşturmasını önerir. Onun yalnızca görünmesi bile kadın sürüsünü geri çekilmeye zorlayacaktır. Daha dikkatli olanlar ise Kral ile Kraliçe'nin hemen sarayı terk edip Rambouillet'ye geçmesini tavsiye eder; böylece, tahta karşı hazırlanmış bu sinsice plan boşa çıkacaktır. Fakat ezelden beri tereddüt içinde olan Louis karar verememektedir. Bir kere daha, kararsızlığı yüzünden, karşı çıkmaktansa olayların üstüne üstüne gelmesine göz yumar.

Kraliçe, çenesi sınımsız kenetli, bu çaresiz ve içlerinden hiçbiri gerçekten erkek olmayan adamların ortasında dikilmektedir. İçgüdüleriyle bilmektedir ki, her çeşit kaba kuvvet başarıya ulaşacaktır; çünkü dökülen ilk kandan beri herkes herkesten korkmaktadır. "Toute cette révolution n'est qu'une suite de la peur."<sup>178</sup> Fakat yalnız başına her şeyin ve herkesin sorumluluğunu nasıl üstüne alsın! Aşağıda, avluda atları koşulmuş halde arabalar hazır beklemektedir, bir saat içinde kraliyet ailesi, bakanlar ve yalnızca kralın izinden her yere gitmeye ant içmiş olan Ulusal Meclis, Rambouillet'ye ulaşabilecektir. Fakat Kral hâlâ yola çıkış işaretini vermez. Bakanlar, en başta da Saint-Priest ısrarlarını artırdıkça artırır: "Sizi yarın Paris'e götürürlerse, Sire, taç elden gitti demektir." Kendi popülerliğine bütün krallıkların korunmasından fazla değer veren Necker ise buna karşı çıkar; iki fikir arasında Kral, her zaman olduğu gibi, iradesizce gidip gelen bir sarkaç gibi sallanır kalır. Yavaş yavaş akşam olmakta ve atlar aşağıda, bu arada çıkan fırtınanın altında, sabırsız sabırsız hâlâ eşelenip durmakta, uşaklar saatlerdir araba kapısında beklemekte ve görüşmeler hâlâ sürmektedir.

Ama derken, Avenue de Paris tarafından karmakarışık yüzlerce sesin oluşturduğu bir gürültü duyulur. Gelmişlerdir. Boşanan yağmura karşı iş önlüklerini başına geçirmiş, bin kafalı bir kitle gecenin karanlığında yürüyüp gelmektedir, halin amazonları. Devrim muhafızları, Versailles kapılarında durmaktadır. Artık çok geçtir.

İliklerine kadar ıslanmış, aç, üşüye üşüye, pabuçları yolun vıcık vıcık balçığıyla dolmuş bir halde, kadınlar yaklaşmaktadır şimdi. Yolda geçirdikleri altı saat bir keyif gezintisi olmamıştır, her ne kadar yol boyunca konyak meyhanelerinin zoraki misafiri olunmuş ve zil çalan mideler biraz ısıtılmış ise de. Kadınların sesleri kabadır, bağırıktan kısılmıştır ve söyledikleri, kraliçenin pek hoşuna gidecek türden değildir.

İlk ziyareti Ulusal Meclis'e yaparlar. Meclis sabah erken saatlerden beri toplantı halindedir ve içindeki bazı kişiler –Orléans Dükü'nün yolunu hazırlayanlar– için bu amazonlar yürüyüşü hiç beklenmedik bir olay değildir. Önce kadınlar Ulusal Meclis'ten yalnızca ekmek ister: Program uyarınca, kralın Paris'e götürülmesinden tek kelimeyle söz edilmez! Bunun üzerine, saraya kadınlardan oluşan, Başkan Mounier ile birkaç mebusun eşlik edeceği bir delegasyon gönderilmesi kararlaştırılır. Seçilen altı kadın saraya yollanır; uşaklar bu şapkacılara, balıkçılara ve sokak perilerine nezaketle kapıları açar; gelen acayip delegasyon başka zaman ancak yedi kuşak kanı mavi asillerin ayak basabildiği büyük mermer merdivenden yukarı alay-ı vâlâ ile buyur edilir. Ulusal Meclis'in başkanına eşlik eden mebusların arasında iriyarı, babacan görünüşlü bir bey de vardır, ki pek dikkatleri çekmez. Fakat adamın ismi, Kral'la bu ilk karşılaşmasına sembolik bir ağırlık vermektedir. Çünkü Paris mebuslarından Dr. Guillotine, 5 Ekim günü saraya ilk ziyaretini yapmaktadır.

İyi yürekli Louis, bayanları o kadar nazıkçe karşılar ki, sözcüleri olan genç kız – Kraliyet Sarayı müdavimlerine çiçek ve herhalde başka şeyler de sunmaktadır– ne yapacağını bilemediğinden düşüp bayılır. Hemen imdadına koşarlar, ülkenin can babası heyecandan yüreği ağzındaki kızı kucaklar, coşku içindeki kadınlara ekmek ve istedikleri her ne varsa vaat eder ve hatta dönüş yolculuğu için kendi arabalarını hizmetlerine verir. Her şey parlak bir şekilde sona ermiş görünmektedir; fakat aşağıda, gizli ajanların kışkırttığı kadınlar sürüsü kendi delegasyonunu öfke çılgınlıklarıyla karşılar: para yemiş, yalanlarla avutulmuştur temsilciler. Altı saat Paris'ten buraya sağanak altında, aç karnına ve boş vaatlerle gerisingeriye dönmek için taban tepmemişlerdir. Hayır, burada kalacak ve Kral'la Kraliçe'yi ve bütün o çeteyi almadan Paris'e dönmeyeceklerdir; orada öğreteceklerdir onlara hile neymiş, böyle oyalamalar neymiş. Kadınlar doğruca, yatıp uyumak için Ulusal Meclis'e girer, bu arada içlerinde özellikle meslekten olanları, en başta da Théroigne de Méricourt, Flaman alayının askerlerinin dileklerini yerine getirmeye koyulur. Başıbozuk tipler isyan alayının peşine katılıp sayılarını çoğaltmıştır, yağ kandillerinin o cılız, güvensiz ışığında, parmaklıkların etrafında tehlikeli gölgeler dolaşmaktadır.

Yukarıda saray hâlâ bir karara varmış değildir. Acaba yine de kaçılrsa daha iyi mi olacaktır? Fakat o ağır arabalarla bu kaynayan kalabalığın içinden geçmeye nasıl cesaret etmeli? Artık çok geçtir. Nihayet, nihayet gece yarısı uzaktan davul sesleri duyulur: Lafayette yaklaşmaktadır. İlk ziyaretini Ulusal Meclis'e, ikincisini Kral'a yapar. Samimi bir bağlılıkla eğilir ve, "Sire, hayatımı siper edip Majestelerinin hayatını kurtarmak için geldim," derse de kendisine kimse teşekkür etmez, hele Marie-Antoinette hiç. Kral artık yola çıkmaya ya da Ulusal Meclis'ten uzaklaşmaya niyeti olmadığını açıklar. Görünüşte her şey yola girmiştir. Kral vaadini vermiştir, Lafayette ile halkın silahlı gücü Kral'ı korumak için görev başındadır; böylece mebuslar evlerine gider, ulusal muhafızlarla isyancılar insanın iliklerine işleyen yağmurdan kurtuluşu kışlalarda ve kiliselerde ve hatta kapı kemerlerinin, merdiven tonozlarının altında bulur. Yavaş yavaş son ışıklar söner, Lafayette de bütün nöbetçileri bir kere daha teftiş ettikten sonra, kralın güvenliği için uyanık kalacağına söz verdiği halde, saat sabahın dördünde Hôtel de Noailles'da yatağa yatar. Kraliçe ile Kral da kendi odalarına çekilir; Versailles Sarayı'nda son defa yatağa girdiklerinin farkında bile değillerdir.

**176.** (Fr.) Küçük hazlar. (Y.N.)

**177.** (Lat.) Yaşasın! (Ç.N.)

**178.** (Fr.) Tüm bu devrim, yalnızca korkunun bir uzantısı. (Y.N.)

# Monarşinin cenaze arabası

Eski iktidar, kraliyet ve koruyucuları, asilzadeler, uykuya yatmıştır. Fakat devrim gençtir, kanı sıcaktır, kaynamaktadır, ona dinlenmek gerekmez, sabırsızlıkla sabahı ve eylemi bekler. Caddelerin orta yerine yakılmış kamp ateşlerinin çevresinde Paris ayaklanmasının askerleri toplanır, yatacak yer bulamamışlardır: Hiç kimse bunların niçin evlerinde, yataklarında değil de hâlâ Versailles'da olduğunu açıklayamaz, öyle ya, Kral itaat gösterip her şeyi kabul ve vaat etmiştir. Fakat yerin altından gelen bir irade bu huzursuz topluluğu tutmakta, yönetmektedir. O kapıdan bu kapıya dolaşan gölge adamlar, gizli emirler vermekte ve sabahın saat beşinde, saray henüz karanlık ve uyku içindeyken, tek tek gruplar, yolunu bilen kimselerin idaresinde, sessizce ta şapel avlusundan dolaşıp sarayın pencerelerinin altına ulaşabilmektedir. İstedikleri nedir? Ve kimdir bu şüpheli gölgelere yol gösteren, kim getirmektedir onları buralara, kim yönlendirmektedir onları bu henüz ne olduğu bilinmeyen ama güttükleri belli hedefe? Yönlendirenler karanlıkta kalır; Orléans Dükü ile Kral'ın kardeşi Provence Kontu bu gece sarayda, meşru krallarının yanında olmayı yeğlememişlerdir ve herhalde, niçin yeğlemediklerini de bilmektedirler. Her neyse: Aniden bir patlama olur, istenen bir çarpışma için hep zorunlu olan o kışkırtıcı patlamalardan biri. Hemen, her taraftan isyancılar koşup gelir, düzinelercesi, yüzlercesi, binlercesi, mızraklar, kazmalar, tüfeklerle silahlanmış olarak, alay alay kadın ve kadın kılığına girmiş alay alay erkek. Hücum dosdoğru bir yere yönelmektedir: Kraliçe'nin dairesine! Fakat nasıl olur da, Versailles'a asla ayak basmamış olan o Parisli balıkçı kadınlar, hallerde çalışan kadınlar düzinelerce merdiveni, yüzlerce odasıyla alabildiğine girdili çıktılı bu sarayda doğru merdiveni hemencecik bulurlar? Kadınlarla kadın giyimli adamlardan oluşan dalga bir hamlede merdivenden yukarı, Kraliçe'nin odalarına doğru kabarır. Birkaç muhafız içeriye girmelerini önlemeye çalışır, bunlardan ikisi alaşağı edilip barbarca öldürülür, iriyarı, sakallı bir adam orta yerde cesetlerin başını keser, birkaç dakika sonra bu başlar, kanları damlaya damlaya, upuzun mızrakların ucunda dans etmektedir.

Fakat kurban edilenler üstlerine düşeni yerine getirmiştir. Canhıraş ölüm çığlıkları sarayı tam zamanında uyandırmıştır. Üç muhafızdan biri kendini kurtarmış, yaralı halde merdivenden yukarı koşup avazı çıktığı kadar binanın mermer megafonuna bağırıştır: "Kraliçe'yi kurtarın!"

Bu çığlık Kraliçe'yi gerçekten kurtarır. Nedimelerden biri dehşetle uyanır, Kraliçe'yi uyarmak için odasına dalar. Dışarıdan muhafızların alelacele sürgülediği kapılara inen kazma ve balta darbelerinin uğultusu gelmeye başlamıştır. Çorap, ayakkabı giyecek zaman bile kalmamıştır, Marie-Antoinette gömleğinin üzerine yalnızca bir ceket geçirir, omuzlarına bir atkı atar. Öylece, yalınayak, elinde çorapları, kalbi çarpa çarpa, koşa koşa, Œil-de Bœuf'e ulaşan ve bu geniş salon üzerinden Kral'ın dairesine uzanan koridoru geçer. Fakat dehşet! Kapı kilitlidir. Kraliçe'yle nedimleri gittikçe artan bir umutsuzlukla, durmadan kapıyı yumruklar, fakat o acımasız kapı kapalı kalır. Beş dakika, ürkütücü uzunlukta beş dakika boyunca, yan tarafta o katiller odalara girer, yatakları, dolapları altüst ederlerken, beklemek zorundadır Kraliçe, ta ki kapının öbür tarafından bir hizmetçi



yumruk vuruşlarını duyup bu kaçanları kurtarınca kadar; ancak o zaman sığınabilir Marie-Antoinette kocasının dairesine; derken mürebbiye Dauphin ile kızını da Kraliçe'nin yanına getirir. Aile kavuşmuş, hayat kurtulmuştur. Ama hayattan fazla bir şey de kurtulmuş değildir.

Sonunda, bu gece Morpheos'a<sup>179</sup> kurban sunmakla iyi etmemiş olan, bu yüzden de o saat bu saattir adı "Général Morphée" kalacak olan uykucu da uyanmıştır: Lafayette; ihtiyatsızca güven duymuş olmasının neye mal olduğunu görür. Esir alınmış has muhafızları artık emir sahibi birinin otoritesiyle değil, yalnızca ricalarla, yalvarmalarla başları kesilmekten kurtarabilir; ayaktakımını, girdikleri odalardan ancak son derecede büyük zorluklarla çıkarabilir. Şimdi, tehlike geçtikten sonra, güzelce tıraş olmuş ve pudralanmış olarak, kralın kardeşi Provence Kontu ile Orléans Dükü de belirirler; tuhaftır, ne tuhaftır ki, heyecan içindeki kalabalık bu ikisine hürmetle çekilerek yol açar. Şimdi taht konseyi toplantısına başlayabilir. Fakat görüşülecek ne kalmıştır ki? On bin kişilik kalabalık sarayı kara, kan lekeli yumruğunun içinde küçük, kırılğan bir ceviz kabuğu gibi tutmaktadır; bu kavrayıştan kaçmak, sıvışmak olamaz artık. Bitmiştir artık yenenin yenilenle pazarlığı, çekişmesi; kitle, pencerelerin dibinde, bin ağızdan çıkan bir çığlıkla, kendisine dün ve bugün kulübün ajanlarınca gizliden fısıldanmış olan isteği haykırmaktadır: "Kral Paris'e! Kral Paris'e!" Bu tehditkâr seslerin çarptığı camlar zangırdamakta, eski sarayın duvarlarındaki kral ataların resimleri ürkmüş, sarsılmaktadır.

Bu buyurganca sesleniş karşısında Kral soran bakışlarını Lafayette'e çevirir. İtaat etmeli midir, daha doğrusu; itaat etmesi mi gerekmektedir? Lafayette, bakışlarını indirir. Halkın bu tanrısı, dünden beri tanrılık makamından alındığını bilmektedir. Kral hâlâ bir şeyleri geciktirme umudundadır: Tepinen bu kalabalığı oyalayabilmek, zafere kurt gibi acıkmışlara hiç değilse bir lokma atabilmek için balkona çıkmaya karar verir. Bu efendi adam görünür görünmez kalabalık şevkle alkış tutar. Kitleler krallarını hep alt ettikleri zaman alkışlar. Hem niye alkışlamasın ki kalabalık, hükümdarı başı açık karşısına çıkıyor, aşağıya, az önce kendisini koruyanlardan iki kişinin başının kesilip mızrak uçlarına geçirildiği avluya dostça bakışlarla bakıyorsa? Fakat bu ağırkanlı, onur söz konusu olduğunda bile kanı alevlenmeyen adam taviz vermekte gerçekten hiç zorlanmamaktadır; hem, eğer halk –o kendi onurunu böyle ayakları altına aldıktan sonra– sakinleşip evine dönse, herhalde bir saat sonra atına biner, rahat rahat avına çıkar, dün "olaylar" yüzünden kaçırdığını telafi etmeye çalışırdı. Ne var ki, halka bu zafer yetmemiştir; kendini hissetmenin sarhoşluğuna ermişken, şarabın daha da sıcaklığını, daha da ateşlisini istemektedir. Kraliçe de, o mağrur, o sert, o küstah, o boyun eğmez Avusturyalı da dışarı çıkmalıdır! O da ve asıl o, o kibirli kadın başını eğerek ortadaki görünmez boyunduruğa sokmalıdır. Çığlıklar gittikçe vahşileşir, ayaklar gittikçe artan bir gürültüyle yere vurulur, sesler kısıklılaşırken çağrı tekrarlanır: "Kraliçe, Kraliçe balkona!"

Marie-Antoinette, öfkeden beti benzi atmış, dişleri kenetlenmiş bir halde, yerinden kıpırdamaz. Ayaklarını felç eden, yanaklarından rengi alıp götüren şey, belki de çoktan hedefe doğrultulmuş tüfekler, taşlar, küfürler değil, gururdur, asla ve kimse karşısında eğilmemiş bu başın, bu boynun taşıdığı, o imhası mümkün olmayan yücelik hissidir. Ne yapacağını bilemez halde herkes ona bakmaktadır. Tepinmelerden pencereler

zangırdamaktadır, neredeyse taşlar uçuşmaya başlayacaktır, sonunda Lafayette, Kraliçe'ye yönelir: "Madam, halkı teskin etmek için elzem bu." "O zaman çekinmem," diye yanıt verir Marie-Antoinette ve iki çocuğunu sağlı sollu elinden tutar. Dimdik, başı havada, dudakları kenetlenmiş olarak balkona çıkar. Fakat lütf isteyen bir ricacı gibi değil, pekâlâ, gözünü kırpmadan ölmeye kararlı biçimde saldırıya geçmiş bir asker gibi. Balkonda kendini gösterir ama eğilmez. Fakat tam da onun bu dimdik duruşu dizginleyici bir etki yapar. Bu iki bakışta, Kraliçe'yle halkın bakışlarında, iki güç akışı birbiriyle karşılaşır; bu gerilim o kadar büyük bir güçle titreşmektedir ki, o devasa meydanda bir dakika süreyle tümüyle bir ölüm sessizliği hüküm sürer. Kimse bilmemektedir bu yırtılacak kertede gerilmiş şaşkınlık ve dehşet sessizliğinin nasıl çözüleceğini; bir öfke ulumasıyla mı, tüfek patlamasıyla mı, yoksa taş yağmuruyla mı? Derken Lafayette, büyük anlarda hep cüret göstermiş olan bu adam, Kraliçe'nin yanına gelir, şövalyece bir tavırla onun önünde eğilir ve elini öper.

Bu jest gerilimi bir çırpıda yırtar. En şaşırtıcı olan gerçekleşir: "Yaşasın Kraliçe! Yaşasın Kraliçe!" haykırışlarıyla dolar meydan, bin ağızdan. O aynı, demin Kral'ın zayıflığıyla eğlenen halk, zoraki bir gülümsemeyle, ödleğe bir selamla kendisinden teveccüh dilenmeyen bu kadının gururunu, taviz vermez inatçılığını istemdişi kutlamaktadır.

Balkondan çekilip odaya girince herkes Marie-Antoinette'in etrafını sarar, onu sanki ölüm tehlikesinden kurtulmuş gibi tebrik eder. Fakat bir kere hayal kırıklığına uğramış bu kadın, halkın o gecikmiş, "Yaşasın Kraliçe!" çığlıklarına aldanmaz artık. Gözleri dolu doludur, Madam Necker'e şunları söyler: "Biliyorum, bizi, Kral'la beni, Paris'e gitmeye zorlayacaklar, bizim önümüzden de mızraklarının ucunda muhafızlarımızın kellelerini taşıyacaklar."

Marie-Antoinette'in hissettiği doğru çıkar. Karşısında bir kere eğilmekle memnun kılınamayacaktır halk artık. Kendi iradesinden geri dönmektense bu binayı taş üstünde taş bırakmamacasına yerle bir etmek isteyecektir. Kulüpler, bu devasa makineyi boşuna harekete geçirmemişlerdir, boşuna yürümemiştir bu binlerce kişi altı saat boyunca yağmur altında. Homurdanmalar yine tehlikeli bir şekilde kabarmaya başlamakta, saraydakileri korumak için yürüyüp gelmiş ulusal muhafızlar, kitlelerle birlikte saraya saldırmaya hazır görünmektedir. Derken saray nihayet direnmeyi bırakır. Balkondan ve pencerelerden aşağı, Kral'ın ailesiyle Paris'e taşınmaya kararlı olduğunu bildiren pusulalar atılır. Daha fazlasını istemiş değildir halk. Artık askerler tüfeklerini yerine asar, subaylar halkın arasına karışır, herkes birbirini kucaklar, sevinç çığlıkları yükselir, kalabalığın üzerinde bayraklar dansa durur, uçlarında kanlı kellelerin olduğu mızraklar alelacele, önden Paris'e gönderilir. Bu tehdide gerek kalmamıştır.

Öğleden sonra saat ikide sarayın büyük, altın kaplı ama demir kapıları açılır. Altı atlı koca bir baruş<sup>180</sup>; Kral'ı, Kraliçe'yi ve bütün aileyi o taşlı yolu geçerek, bir daha dönmek üzere Versailles'dan uzaklaştırır. Fransa'da dünya tarihinin bir bölümü, kraliyet otokrasisiyle geçmiş bir bin yıl bitmektedir.

Bardaktan boşanırcasına yağan yağmur ve fırtına esintileri altında devrim, 5 Ekim'de

kralını alıp getirmek için yola çıkmıştır. 6 Ekim'deki zaferini pırıl pırıl bir gün selamlar. Hava bir sonbahar duruluğu içinde, gökyüzü ipek maviliğindedir, ağaçlardaki altın rengini almış yaprakları kımıldatan bir esinti bile yoktur; sanki doğa merakla nefesini tutmuş, bir halkın kralını nasıl kaçırdığını gösteren, yüzyıllardan beri eşi görülmemiş bu sahne oyununu seyretmektedir. Ama ne seyirliktir bu, XVI. Louis ile Marie-Antoinette'in kendi başşehirlerine dönüşü! Yarı yarıya cenaze alayı, yarı yarıya şenlik geçidi, monarşinin mezar yolculuğu ve halkın karnavalı. Her şeyden önce de, ne kadar yeni, ne tuhaf bir moda uyan bir teşrifattır bu! Kral'ın arabasının önünden, her zaman olduğu gibi sırmalı uşaklar koşuyor değildir, sağında ve solunda, demirkırı atlarının üzerinde, işlemeli ceketleri içinde, dörtnala şahincilerle saray muhafızları gidiyor değildir, şatafatlı elbiseleri içinde tören arabasının etrafını alan aristokrasi değil, kirli, düzensiz bir seldir, bu kederli arabayı ortasına almış, bir gemi enkazı gibi sürükleyen. Önde, üniformaları pis ve bakımsız halde, Ulusal Muhafız Alayı ilerlemektedir, düzgün sıralar halinde değil, kol kola girmiş, ağızlarında pipolar, gülüp şarkı söyleyerek, her biri süngüsünün ucuna bir somun ekmek geçirmiş olarak. Aralarda kadınlar, ata biner gibi topların üstüne oturmuş, davetkâr Dragoner askerleriyle bir eyeri paylaşarak ya da yaya yürüyerek, işçiler ve askerlerle kol kola, sanki dansa gidiliyormuş gibi. Arkalarında, kraliyet kilerlerinden alınmış unu taşıyan arabaların takırtısı, Dragoner'lerin korumasında; atlı alayı durmadan, dörtnala bir ileri bir geri gidip gelir, seyre gelenlere avazı çıktığı kadar, amazonların önderi Théroigne de Mericourt'a doğru çılgınca kılıç sallayıp coşkulu haykırımlarla bağırır. Bu köpüren şamatanın orta yerinde, toza bulanmış olarak, o zavallı, hüznü araba gitmekte, içinde XV. Louis' nin zayıf iradeli selefi XVI. Louis, Maria Theresia'nın trajik kızı Marie-Antoinette, çocukları ve mürebbiye yarıya kadar indirilmiş perdelerin ardında sıkış sıkış oturmaktadır. Onları, aynı kederli tempoyla kraliyet prenslerini, saray erkânını, mebusları ve bir avuç sadık kalmış dostu taşıyan arabalar takip etmekte, Fransa'nın eski iktidarı, karşı konulmazlığını bugün ilk defa sınamış olan yeni iktidarı tarafından sürüklenip götürülmektedir.

Altı saat sürer bu cenaze alayının Versailles'dan Paris'e gidişi. Yolda bütün binalardan insanlar dışarı fırlar. Fakat seyirciler bu rezilce yenilmişler karşısında şapka çıkarmaz, yalnızca merak içinde, sessiz sessiz yolun kenarına dizilir; herkes Kral ile Kraliçe'yi bu aşağılanmışlıkları içinde görmek istemektedir. Kadınlar zafer çılgınlıkları içinde ganimetlerini göstermektedir: "Geri getirdik hepsini: fırıncıyı, fırıncı kadını ve küçük fırıncı çırağını. Şimdi bitti artık açlık." Marie-Antoinette bütün bu nefret ve aşağılama seslenişlerini duyar ve ne bir şey görmek ne görünmek için arabanın bombeli duvarına yaslanır. Gözleri buğuludur. Belki bu uzun, bitmek bilmez altı saat süren yolculuk boyunca, bu aynı yol üzerinde neşeyle ve hafiflik içinde yaptığı sayısız başka yolculukları hatırlamaktadır, Polignac'la kabriyolede maskeli baloya, operaya, gece yemeklerine gidişleri ve sabah gün ağarırken dönüşleri. Belki de bakışları muhafızlar arasında birini aramaktadır, kılık değiştirmiş olarak at üstünde kafileye eşlik eden Fersen'i, tek gerçek dostunu. Belki hiçbir şey düşünmemektedir ve yalnızca yorgun, yalnızca bitkindir; çünkü bilmektedir, tekerlekler yavaş yavaş ve kaçınılmaz olarak belaya doğru dönmektedir.

Sonunda, monarşinin cenaze arabası, Paris'in kapılarında durur. Burada, siyaseten

ölmüş olanı bir de törenle kutsanışı beklemektedir. Meşalelerin kıpırtılı ışığında Belediye Başkanı Bailly, Kral'ı ve Kraliçe'yi karşılar ve Louis'yi ilelebet kendi tebaasının tebaası haline getiren bu 6 Ekim gününü "güzel bir gün" olarak över. "Ne güzel bir gündür bu," der coşkuyla, "ki Parislilere, siz Majestelerini ve kraliyet ailesini şehirlerine alabilme iznini vermiştir." O vurdumduymaz Kral bile, fil derisine rağmen, bu işneyi hisseder, kısaca savmaya çalışır: "Umut ederim ki Mösyö, ikametim barışı, birliği ve kanunlara itaati sağlasın." Fakat ölesiye yorgun yolcuların sükûn bulmasına hâlâ izin yoktur. Daha Belediye'ye gideceklerdir, bütün Paris elindeki ganimeti seyredibilsin diye. Bailly, Kral'ın sözlerini aktarır: "Kendimi bu iyi şehrim Paris'in sakinlerinin orta yerinde her zaman haz ve güven içinde görüyorum." Fakat bu arada "güven" sözünü tekrarlamayı unuttur. Şaşırtıcı bir uyanıklık içinde, Kraliçe bu atlamanın farkına varır. Bu "güven" sözüyle isyankâr halka bir yükümlülük vermenin ne kadar önemli olduğunu görür. Seslenerek, Kral'ın güvenini de dile getirmiş olduğunu hatırlatır. "İşitiyorsunuz, beyler," der Bailly, kendini çabucak toplayarak, "benim söylediğimden de iyi."

Son olarak, zorla evine döndürdükleri bu aileyi pencereye de çıkarırlar. Sağdan, soldan yüzlerine meşaleler tutulur, halk bunların kılık değiştirmiş mankenler değil, gerçekten Versailles'dan alınıp getirilen Kral ile Kraliçe olduğuna emin olabilsin diye. Halk da bu beklenmedik zaferinin coşkusu, sarhoşluğu içindedir; ne vardır şimdi cömertlik etmeyecek? Çoktandır duyulmaz olmuş o nida, "Yaşasın Kral, yaşasın Kraliçe!" çığlıkları, gök gürlemeleri gibi, tekrar tekrar Grève Meydanı'nı doldurur; sonra da XVI. Louis ile Marie-Antoinette'in askerî koruma olmaksızın Tuileries'ye gidip nihayet bu korkunç günün yorgunluğunu üzerlerinden atmalarına ve dibini boyladıkları uçurumun ne kadar derin olduğunu düşünmelerine izin çıkar.

Toza bulanmış, ateş gibi yanan arabalar karanlık, harap bir sarayın önünde durur. Hanedan, XIV. Louis'den bu yana, yüz elli yıldan beri, eski krallarının sarayı olan Tuileries'de oturmaz olmuştur; odalar boştur, mobilya taşınıp götürülmüştür, ne yatak ne ışık vardır, kapılar kapanmaz olmuştur, kırılmış camlardan hava soğuk soğuk üfleemektedir. Ödünç bulunmuş mumlarla alelacele, bir meteor gibi gökten düşüvermiş kraliyet ailesine iyi kötü yatacak bir yer yapmaya çalışılır. "Burada her şey ne kadar çirkin, anne," der içeriye girerlerken, Versailles'ın ve Trianon'un pırıltısı içinde yetişmiş, yanan şamdanlara, ışıltılı aynalara, zenginliğe ve şaşaaaya alışmış, dört buçuk yaşındaki Dauphin. "Çocuğum," diye yanıt verir Kraliçe, "burada XIV. Louis oturuyordu ve memnundu. Biz ondan daha müşkülpesent olmamalıyız." Fakat kayıtsız Louis rahatsız yatağına şikâyet etmeden girer. Esner ve ötekilere tembel tembel der ki, "Herkes bulabildiği yere yatsın. Bana gelince, ben memnunum."

Marie-Antoinette ise memnun değildir. Özgürce seçmediği bu evi hiçbir zaman hapisneden başka bir şey olarak görmeyecek, kendisinin buraya ne kadar aşağılayıcı bir biçimde getirildiğini hiçbir zaman unutmayacaktır. Sadık yoldaşı Mercy, "Kimse asla inanmayacaktır," diye yazar bir telaş, "son yirmi dört saat içinde nelerin olduğuna. Kim ne anlatırsa anlatsın, hiçbiri mübalağa değildir ve bilakis, bizim gördüklerimizin ve çektiğimiz ıstırabın yanında hiç kalır."

**179.** Eski Yunan ve Roma'da dūřler tanrısı. (Y.N.)

**180.** Bir fayton tūrü. (Y.N.)

# Kendine geliş

1789'da devrim, kendi gücünün hiç farkında değildir, bazen kendi cesaretinden ötürü ürküntüye kapıldığı olur: Bu kez de öyle olmuştur; Ulusal Meclis, Paris'in şehir mebusları, bütün Şehir Meclisi, yüreklerinde henüz içtenlikle Kral'a sadıkken, kralı savunmasız bir şekilde ellerine teslim eden amazon güruhunun oyunu karşısında daha çok dehşete kapılmış haldedirler. Utançlarından, vahşice yapılmış bu kaba güç ediminde kanun dışı olan tarafı silip gözlerden saklamak için akla gelen ne varsa yaparlar, ağız birliğine varırlar ve kraliyet ailesinin kaçırılmasını, iş olup bittikten sonra "gönüllü" bir taşınma yalanına çevirmeye çalışırlar. Kraliyet otoritesinin mezarının üstüne en güzel gülleri, monarşinin gerçekte 6 Ekim'den beri sonsuza dek ölmüş, tabuta konulmuş olduğunu gizleyecekleri umuduyla, serpmek için göz yaşartıcı bir yarışa girerler. Kral'a en derin bağlılıklarını belirtmek için bir heyetin ardından birini daha gönderirler. Parlamento otuz üyesini yollar, Paris Belediyesi saygılarını sunar, belediye başkanı Marie-Antoinette'in karşısında şu sözlerle eğilir: "Şehir sizi krallarının sarayında görmekten mesuttur ve Kral'ın ve siz Majestelerinin kendisine, bu sarayı devamlı rezidansınız olarak seçme lütfunda bulunmalarını arzu etmektedir." Aynı saygılı tavrı Büyük Meclis, Üniversite, Sayıştay, Taç Konseyi, nihayet, 20 Ekim'de bütün Ulusal Meclis de gösterir; pencerelerin önünde günbegün büyük halk kitleleri toplanmakta ve seslenmektedir: "Yaşasın Kral! Yaşasın Kraliçe!" Herkes, hükümdara bu "gönüllü taşınma" üzerine duyduğu sevinci göstermek için elinden gelen her şeyi yapmaktadır.

Fakat olduğundan başka görünmekte oldum olası beceriksiz kalan Marie-Antoinette ve ona itaatte kusur etmeyen kral, insani açıdan gerçi anlaşılır fakat politik yönden tamamen çılgınlık anlamına gelen bir inatla, olguların böyle allanıp pullanmasına karşı direnir. "Buraya ne tarzda geldiğimizi unutabilseydik, hayli memnun olabilirdik!" diye yazar Kraliçe, Elçi Mercy'ye. Fakat gerçekte unutamaz ve unutmayı da hiç istemez. Çok fazladır çektiği aşağılanmalar, zorla Paris'e getirilmiş, sarayı olan Versailles'a baskın yapılmış, has muhafızları öldürülmüş ve bütün bunlar olurken Ulusal Meclis parmağını oynatmamış, Ulusal Muhafız Alayı parmağını oynatmamıştır. Kendilerini zorla Tuileries'ye hapsetmişlerdir, bütün dünya bir hükümdarın kutsal haklarının böyle ayaklar altına alındığından haberdar olmalıdır. İkisi de, durup dinlenmeden, özellikle, kendi yenilgilerinin altını çizer: Kral avdan vazgeçer, Kraliçe tiyatroya gitmez, caddelerde görünmezler, bir yere gitmezler ve böylece Paris'te yeni baştan popüler olma fırsatını –ki bu önemlidir– kaçırlar. Bu inatla içine kapanış ise tehlikeli bir peşin hüküm yaratır. Çünkü saray zora koşulmuş olduğunu beyan etmekle halkı da kendisinin güçlü taraf olduğuna ikna etmektedir; Kral durmadan zayıf taraf olduğunu açığa vurdukça gerçekten zayıf taraf olma durumuna düşmektedir. Tuileries'yi görülmez hendeklerle saran, çılgınca bir inat göstererek, henüz kimsenin tartışma konusu etmediği özgürlüklerini esarete çeviren halk değil, Ulusal Meclis değil, Kral ile Kraliçe olmuştur.

Fakat saray, Tuileries'yi hapisane olarak görüyorsa hiç değilse krallara layık bir hapisane olmalıdır burası. Hemen ertesi günler içinde devasa arabalar Versailles'dan

mobilyaları getirir, marangozlarla duvar kaplamacıları gece geç saatlere kadar odalarda çekiç sallar. Çok geçmeden, eski saray memurlarından kendini ülke dışına atmayı tercih etmemiş olanları yeni rezidansta toplanmaya başlar, bütün o oda hizmetçisi, uşak, arabacı, aşçı takımı hizmetli katlarını doldurur. Artık yeni koridorlarda eski uşak üniformaları pırıldar olmuştur, her şey Versailles'ın bir yansıması gibidir ve merasimler de bir kazaya uğramadan bu tarafa getirilmiştir; tek fark olarak, olsa olsa, kapıların önünde şimdi, işten çıkarılan aristokrat has muhafızlar yerine, Lafayette'in şehirli birliklerinin nöbet tuttuğu görülür.

Kraliyet ailesi, Tuileries'nin devasa odalar dizisi içinde ancak pek azına yerleşmiştir, çünkü artık eğlence düzenlemek istememektedirler, balolar, şenlikler olmayacak, göze batıcı bir şey yapılmayacak, gereksiz şatafat gösterilmeyecektir. Aile için Tuileries'nin yalnızca ve yalnızca bahçeye bakan (1870'te, Komün sırasında yanmış ve tekrar yapılmamış) bölümü elden geçirilmektedir: üst katta kralın yatak odasıyla kabul odası, kız kardeşi için bir oda, çocuklardan her birine bir oda ve küçük bir salon. Düzayak, Marie-Antoinette'in yatak odası, yanında bir kabul ve bir tuvalet odası, bir bilardo odası ve yemek salonu. Bu iki kat, asıl merdiven dışında, yeni yapılan küçük bir merdivenle de bağlanmıştır. Bu merdiven Kraliçe'nin alt kattaki odalarından Dauphin'in odasıyla kralın odasına çıkmakta ve bu bağlantı kapısının anahtarı yalnızca ve yalnızca kraliçede ve çocukların mürebbiyesinde bulunmaktadır.

Bu yerleşme planına bakıldığında bir şey göze çarpar: Marie-Antoinette'in ailenin geri kalanından kuşkusuz ki kendi talimatıyla sağlanmış olan tecridi. O yalnız yatar, yalnız oturur; yatak odası da, kabul odası da öyle bir yerdedir ki, Kraliçe istediği zaman, kimse görmeden misafir kabul edebilir, misafirin herkese açık olan merdivenden ve ana girişten geçmesi gerekmez. Çok geçmeden bu önlemlerin anlamı kendini gösterecektir; ayrıca yine, Kraliçe'nin her zaman üst kata çıkabilmesinin, oysa kendisinin hizmetkârlar, ispiyoncular ve ulusal muhafızlar (ve belki de Kral) ile karşılaşmaması mümkün olmayacak şekilde korunmuş olmasının faydası da görülecektir. Esaret halinde bile, içindeki désinvolture'ü<sup>181</sup> kişisel özgürlüğün son kalıntısını, son nefesine kadar savunacaktır.

İsli yağ kandillerinin gece gündüz, güçlükle aydınlatabildiği karanlık koridorlarıyla, helezonik merdivenleri, tıka basa dolu uşak odaları ve her şeyden önce halkın her şeye kadirliğinin sürekli tanıkları olarak nöbet tutan ulusal muhafızlarıyla eski saray, aslında oturulması hoş bir yer değildir; yine de, kaderin bir köşeye sıkıştırdığı kraliyet ailesi burada Versailles denen o taş sandukada olduğundan daha sessiz, daha mahrem ve hatta daha rahat bir hayat sürmektedir. Kraliçe kahvaltıdan sonra çocukları yanına getirtir, sonra ayine gider ve beraber yenen öğle yemeğine kadar odasında yalnız kalır. Ardından, kocasıyla bir parti bilardo oynar; Kral için istemeye istemeye bıraktığı avın yerini pek dolduramayan bir jimnastik olmaktadır bu. Sonra, Kral kitap okur ya da uyurken, Marie-Antoinette yine kendi mekânlarına dönüp yakın arkadaşlarıyla, Fersen'le, Prens Lamballe ya da başkalarıyla görüşüp danışmaya oturur. Akşam yemeğinden sonra bütün aile büyük salonda toplanır: Kral'ın biraderi, Lüksemburg Sarayı'nda oturan Provence Kontu ile karısı, yaşlı halalar ve birkaç sadık dost. On birde ışıklar söner, Kral ile Kraliçe yatak odalarına gider. Günün bu sessiz, düzenli küçük burjuva düzeni değişiklik nedir bilmez, eğlence ve şatafat hiçbir şekilde yoktur. Giyim kuşam sanatkârı Matmazel Bertin

artık neredeyse hiç çağrılmamaktadır, kuyumcuların dönemi kapanmıştır; çünkü XVI. Louis şimdi parasını daha önemli amaçlar için elinde tutmak zorundadır, rüşvet için, gizli siyasi hizmetler için. Gözler, pencerelerden bahçeye kayar ve insana sonbaharı, yaprakların erkenden dökülüşünü gösterir. Şimdi pek ivedi yürümektedir, eskiden Kraliçe için geçmek bilmeyen zaman. Nihayet şimdi, oldum olası korktuğu sessizlik almıştır etrafını, şimdi ilk defa ciddi olarak, açık seçik biçimde kendi özünü düşünmeye fırsat doğmuştur.

Sükûnet, yaratıcı bir unsurdur. İnsanın içindeki güçleri toplar, temizler, düzenler, delifışek hareketliliğin dağıttığı ne varsa tekrar birleştirir. Nasıl ki çalkalanmış bir şişe, sonra yere konulunca, içinde ağır olan hafif olandan ayrılırsa, karışık bir yaradılışta da suskunluk ve düşünüp taşınma karakteri daha bir belirgin olarak ortaya çıkarır. Haşin bir şekilde kendi kendisiyle uğraşma durumunda bırakılan Marie-Antoinette kendini bulmaya başlamaktadır. Şimdi görülür ki, bu kanı hafif, kararı hafif mizaç için kendisine kaderin her istediğini vermiş olmasının rahatlığı kadar büyük bir uğursuzluk olmamıştır; hayatın tam da bu hak etmeden aldığı hediyeleri onu içten içe yoksullaştırmıştır. Talih onu fazlasıyla erken ve aşırı cömertçe şımartmıştır, doğuştan yüksek bir konum ve daha da yüksek bir mevki hiç zorlanmadan kucağına düşmüş ve o da sanmıştır ki, kendini yorması gerekmez, yalnızca dilediği gibi yaşamaya devam etmesi yeter – sanki her şey yolunda gibidir. Bakanlar düşünmüş, halk çalışmış, bankacılar rahatı için gerekeni ödemiş, şımarık hanım da bütün bunları düşünmeden, minnet duymadan almıştır. Ancak şimdi, onu bütün bunları, tacını, çocuklarını, kendi hayatını tarihin en heybetli kargaşasına karşı savunmaya yönelten o akıllara sığmaz baskının meydan okumasıyla, kendi içinde direnme gücü aramaya başlar ve birdenbire, tam kullanılmamış zekâ ve enerji rezervleri bulup çıkarır. Nihayet bir sınır aşılmıştır: “Ancak bela karşısında anlıyor insan kim olduğunu.” Bu bir sarsıntıdan gelen ve sarsıcı güzel söz şimdi bir anda, mektuplarından birinde parlayıvermektedir. Onu uyaranlar, annesi, dostları onyıllar boyunca bu inatçı ruha söz geçirememişlerdir. Bu söz dinlemez kadına bütün o öğütler çok erken verilmiştir. Marie-Antoinette’in ilk gerçek öğretmeni acıdır, söz dinlemeyenin ders aldığı tek öğretmen.

Bu tuhaf kadının iç hayatında belayla birlikte yeni bir çağ başlar. Fakat bela aslında hiçbir zaman bir karakteri değiştirmez, onun içine zorla yeni unsurlar sokmaz; yalnızca, çoktan var olan yönleri geliştirir. Marie-Antoinette’in bu son mücadele yıllarında değişip birdenbire zeki, faal, enerjik ve canlı biri olduğunu düşünmek yanlış olur; bütün bu unsurlar yaradılışında zaten eskiden beri bulunmaktadır; o yalnızca, ruhunun esrarengiz bir ataleti yüzünden, idrakindeki oyunbazlık yüzünden kişilik hazinesinin bu yarısını çalıştırmamıştır; şimdiye kadar yaşamla hep oynamış –bu, güç isteyen bir iş değildir– ama hiç mücadele etmemiştir; ancak şimdi, baş etmek zorunda kaldığı büyük meydan okuyuş ortaya çıkmalı beri, bütün bu enerjiler bilenip silah olmaya koyulur. Marie-Antoinette düşünüp tartmaktadır artık, düşünmek zorunda kaldığından beri. Çalışmaktadır, çünkü çalışmak zorunda kalmıştır. Büyüyüp yükselmektedir, çünkü kader onu, karşısındaki gücün azameti altında sefilce ezilmemek için, büyük olmak zorunda bırakmıştır. Hem dış, hem iç hayatında baştan sona bir değişiklik başlar şimdi Tuileries’de. Yirmi yıl boyunca hiçbir elçinin anlattığını dikkatle sonuna kadar dinleyememiş, hiçbir mektubu alelacele



okuyuvermekten öte dikkate almamış olan, asla bir kitap okumamış, oyundan, spordan, modadan ve benzeri önemsiz şeylerden başka hiçbir şeyi dert etmemiş olan o aynı kadın, yazı masasını bir devlet dairesine, odasını bir diplomasi salonuna dönüştürür. Bütün bakanlarla ve elçilerle –şimdi herkesin tedavisi mümkün olmayan bir zayıflık vakası olarak bir kenara ittiği kocasının yerine– pazarlıklara girer, onların aldığı önlemleri gözden, yazdığı mektupları elden geçirir. Diplomasi alanında, ülke dışındaki dostlarına danışabilmek için şifreleme işini öğrenir ve gizli haberleşme için en garibinden teknikler akıl etmeye başlar; bazen görünmez mürekkeple yazılır, bazen belli bir rakamlar sistemine göre yazılmış haberler dergilerin ve çikolata kutularının içinde oradan oraya uçurulur; her sözcük, konuyu bilenler için apaçık, anlaması istenmeyenler içinse anlaşılmaz olsun diye en özenli bir biçimde ölçülüp biçilmelidir. Bütün bunlar, yanında bir yardımcı, bir sekreter olmadan, kapının ardında ve odasının içinde ispiyoncular varken yapılır: Tek bir mektubu yakalansa, kocası da, çocukları da elden gitti demektir. Böyle çalışmaya hiç alışmamış olan bu kadın, vücutça bitkin düşünceye kadar çalışır: “Yazı işlerinden iyice yorgun düştüm,” diye iç çekmektedir bir mektubunda; birindeyse şöyle der: “Artık ne yazdığımı görmüyorum bile.”

Ve daha başka, çok anlamlı bir ruh değişikliği: Marie-Antoinette sonunda dürüst akıl hocalarının değerini anlamaktadır, siyasi konularda başına buyruk, aklına estiği gibi, ilk gördüğüne bakarak karar vermek yolundaki çılgınca küstahlığını bırakır. Eskiden o sessiz, kır saçlı Elçi Mercy’yi hep esnemelerini bastırmaya çalışarak kabul eder ve kılı kırk yaran bu sıkıcı adam, kapıyı arkasından kapattığında gözle görünür şekilde rahat bir nefes alırken, şimdi mahcup bir halde bu yıllardır kadrini bilmediği dürüst ve çok tecrübeli adamı kazanmaya çaba gösterir: “Bedbahtlığım arttıkça, gerçek dostlarıma karşı da o derecede büyük bir yükümlülük hissediyorum.” Bu insani tonla yazmaktadır artık annesinin eski dostlarına; ya da: “Sizinle tekrar serbestçe konuşabileceğim ve sizi, şahsınıza karşı hayatım boyunca pek haklı olarak besleyeceğim bütün hislerden dolayı temin edebileceğim bir ânı bulabilmek için sabırsızlanıyorum.” Marie-Antoinette hayatının otuz beşinci yılında, sonunda, olağanüstü bir kader tarafından hangi görev için seçildiğinin farkına varmıştır. Diğer güzel, koket, akılcı vasat kadınların moda konusundaki kısa ömürlü zaferlerini geçersiz kılmak için değil, sonraki çağların kalıcı, sürekli değerlendirmesi karşısında kendini kanıtlamak, üstelik iki yönden kanıtlamak için: bir kraliçe olarak ve Maria Theresia’nın kızı olarak. Gururu, ki şimdiye kadar şımarık bir kızın büyüklükten uzak çocukluk gururu olagelmiştir, şimdi kararlılıkla, büyük bir çağ karşısında dünyanın karşısına büyük ve cüretli bir şekilde çıkma görevine yönelir. Artık kişisel başarısı, iktidarı ya da kendi mutluluğu için mücadele etmemektedir: “Şahıslar olarak alındığımızda, biliyorum ki, saadet namına her düşüncenin, bundan sonra ne olursa olsun, zamanı geçmiş bulunmaktadır. Fakat başkaları için ıstırap çekmek bir kralın vazifesidir, ki biz de bunu iyi bir şekilde yerine getiriyoruz. Keşke günün birinde bu anlaşılabilir.” Geç olmuştur, fakat Marie-Antoinette tarihî bir kişilik üzere seçilmiş olduğunu, ruhunun en derinine kadar kavramıştır ve bu kendi zamanının ötesine geçme iddiası gücüne olağanüstü güç katar. Çünkü bir insan kendi derinlerine yaklaşırken, kişiliğinin en iç varlığını terk etme kararlılığını gösterdiğinde, kendi kanı içinde bütün atalarından gelen o belli belirsiz güçleri harekete geçirir. Habsburglardan biri olması,

imparator şerefi taşıyan, alabildiğine eski bir sülalenin torunu ve mirasçısı, Maria Theresia'nın kızı olması bu zayıf, güvensiz kadını birdenbire, sihirli bir şekilde, kendi seviyesinin üzerine çıkarır. Şimdi kendini, "digne de Marie Thérèse", annesine "layık" olmaya yükümlü hissetmektedir ve "cesaret" kelimesi kraliçenin ölüm senfonisinin laytmotifi olmaktadır. durmadan, "hiçbir şeyin cesaretini kıramayacağı" nı tekrar eder; sonra, Viyana'dan biraderi Joseph'in o dehşetli can çekişmesi sırasında erkekçe bir kararlılıkla son ânına kadar tavrını bozmadığı haberi gelince, bir bakıma kâhince bir işaretin kendisine yöneldiğini hisseder ve hayatının en çok özgüven taşıyan sözünü söyler: "Cesaret edip derim ki, bana layık olarak ölmüştür."

Ne var ki, dünyaya karşı bir bayrak gibi yüksekte taşınan bu gurur, Marie-Antoinette'e başkalarının sezebileceğinden pahalıya mal olur. Çünkü bu kadın, ruhunun en derin temelinde bakıldığında ne gururlu ne de güçlüdür; kahraman değil, gayet kadınca bir kadındır, fedakârlık ve şefkat için yaratılmıştır, mücadele için değil. Gösterdiği cesaret yalnızca ötekilere cesaret versin dindedir; kendisi ta içinden, daha iyi günlerin geleceğine artık inanmamaktadır. Odasına döner dönmez, dünya karşısında gurur bayrağını taşıdığı kolları bitkinlikle düşer, hemen her defasında Fersen, onu gözyaşları içinde bulur; alabildiğine sevdiği ve nihayet bulduğu bu dostuyla geçirdiği aşk saatlerinin flörtçü oyunlarla hiçbir benzerliği yoktur, kendi de sarsılmış olan bu adam, bütün gücünü ortaya koyarak sevdiği kadını yorgunluklarından, melankolilerinden çekip çıkarmak zorundadır ve tam da Marie-Antoinette'in bu mutsuzluğu, âşığına en derininden bir duygu uyandırmaktadır. "Çok ağlıyor," diye yazar kız kardeşine, "ve çok mutsuz. Nasıl sevmeliyim ki onu!" Son yıllar bu kolayca kanan yürek için fazla sert olmuştur. "Çok dehşet ve fazlasıyla kan gördük, ömrümüzde bir daha mesut olamayacak kadar çok." Fakat bu savunmasız kadına karşı nefret durup durup yeniden yükselir, onunsa vicdanından başka savunucusu yoktur. "Bütün dünyaya sesleniyorum, sahiden herhangi bir haksızlık yapmış olduğumu ispat etmesi için," diye yazar, ya da, "Adilane kararı istikbalden bekliyorum ve bu bana bütün ıstıraplara katlanmakta yardım ediyor. Bana karşı adil olmaya yanaşmayanları onlarla meşgul olamayacak kadar hakir görüyorum." Fakat yine de içini çektiği olur: "Böyle bir yürekle böyle bir dünyada yaşıyoruz!" Ve şu hisseditir: Bazı saatlerinde, bütün umudunu kaybetmiş bu kadın artık yalnızca her şeyin çok geçmeden bir son bulmasını diler. "Şimdi yaptığımız ve çektiğimiz, keşke günün birinde hiç değilse çocuklarımızı mesut etse! Kendime tanıdığım tek arzu artık budur." Marie-Antoinette'in "saadet" kelimesiyle bağı artık bir tek çocuklarına yönelik bu düşüncedir. "Bundan sonra eğer mesut olabilirim bu, iki çocuğum sayesinde mümkün olacaktır," der bir defasında; bir başka defa da, "Çok kederliysen küçük oğlumu buraya alıyorum," der; yine bir başka defasında, "Bütün gün yalnızım, çocuklarım ise tek tesellim. Onları olabildiğince etrafımda bulunduruyorum." Ömrün ona verdiği dört çocuktan ikisi ölüp elinden gitmiştir; bir zamanlar bütün dünyaya karşı düşüncesizce açıkken şimdi bir kenara itilmiş bu kadın, geriye kalan bu iki çocuğunu hem umutsuz hem tutkulu bir sevgiyle sarmalar. Özellikle Dauphin pek bir sevinç kaynağıdır, çünkü boylu poslu, neşeli, akıllı ve şefkatli bir çocuktur, bir chou d'amour<sup>182</sup> diye bahseder annesi kendisinden sevgiyle; fakat bütün duyguları gibi, feleğin çemberinden geçmiş bu kadının eğilimleri ve şefkati de zamanla

**durulaşmıştır. Oğlanı taparcasına sevdiği halde şımartmaz. “Bu çocuğa karşı şefkatimiz sert olmalı,” diye yazar mürebbiyesine. “Onun şahsında bir kral yetiştirdiğimizi unutmamalıyız.” Ve oğlunu Madam Polignac yerine yeni bir mürebbiyeye, Madam Tourzel’e emanet ederken, bu kadına işini göstermek için kaleme aldığı psikolojik betimlemede birdenbire, parlak bir şekilde, şimdiye kadar içinde gizli kalmış olan bütün insan tanıma ve sezgi yetenekleri kendini gösterir:**

Oğlumun yaşı, dört yıl ve dört aydan iki gün eksiktir. Boyundan ve dış görünüşünden bahsetmiyorum, onu kendiniz görüyorsunuz. Sıhhati hep iyi olmuştur, fakat daha beşikteyken bile, sinirlerinin fevkalade hassas olduğu ve en küçük bir farklı sesin ona tesir ettiği dikkati çekmiştir. İlk dişleri geç çıktı, fakat bir hastalık ya da arıza olmaksızın çıktı, ancak sonuncusunda, galiba altıncısında bir kasılma geçirdi. O zamandan beri böyle kasılmalar yalnızca iki kere görüldü, biri 1787’yi 1788’e bağlayan kış içerisinde, diğeri kendisine aşı yapıldığı zaman; fakat ikincisi pek hafif geçti. Sinirlerindeki ince hassasiyet, bilmediği her gürültünün ona korku vermesine sebep oluyor; mesela köpeklerden korkuyor; çünkü yakınıdayken havladıklarını işitmişti. Ben onu köpeklerle yüz yüze gelmeye hiç zorlamadım; çünkü zannederim ki, aklı ilerledikçe korkusu da kendiliğinden gidecektir. Bütün güçlü ve sağlam yapılı çocuklar gibi çok delişmen ve aniden gelen öfkelenmelerinde gayet şiddetlidir; yine de iyi ve şefkatli bir çocuktur, inadı tutmadığı zamanlar. Gayet güçlü bir benlik hissi vardır ve bu, eğer iyi idare edilirse günün birinde kendi istifade edeceği şekilde çevrilebilir. Birisine güven hissetmeden önce kendini dizginlemeyi, sabırsızlığını ve hiddetini gizlemeyi, böylece yumuşak huylu ve cana yakın görünmeyi bilir. Bir vaatte bulunduğu zaman gayet itimata şayandır; fakat gevezedir, konuşulurken işittiklerini tekrar etmeyi sever ve bunlara sık sık, yalan söylemek istemeksizin, hayal gücünün kendisini inandırdığı bir şeyleri ekler. Bu onun en büyük hatasıdır ve onda mutlaka düzeltilmesi icap eden noktadır. Bunun dışında, tekrar edeyim, iyi bir çocuktur ve şefkat ve enerji sarf edildiğinde, pek fazla sert olunmaksızın, kolayca idare edilebilir ve kendisinden her beklenen elde edilebilir. Sertlik onu isyana sevk edecektir, çünkü yaşına göre fazla karakter sahibidir. Yalnızca bir misal vereyim: En küçük yaşlarından itibaren, “Affedersiniz” sözü onu hep öfkelenmiştir. Haksız ise kendisinden istenen her şeyi yapacak ve söyleyecektir, fakat, “Affinizi rica ederim” sözünü yalnızca gözyaşları içinde ve inanılmaz eziyetler çekerek dile getirecektir. Çocuklarım baştan beri bana çok güvenecekleri ve doğru olmayan bir şey yaptıklarında bana söyleyecekleri şekilde terbiye edilmiştir. Bunun sebebi şudur: Ben onlarla hesaplaşırken asla kızmış gibi yapmam, daima, incinmiş ve yaptıkları kötü şeyden müteessir olmuş gibi yaparım. Ben onları söylediğim her şeyin, her “evet” ya da “hayır”ın bir daha geri alınmayacağına alıştırdım; fakat onlara kararlarımın sebebini de her zaman, kendileri ve yaşları için anlaşılır bir tarzda beyan ederim, benim yalnızca keyfi, gelip geçici bir kararım olduğunu zannetmesinler diye. Oğlum, henüz okuma bilmiyor ve öğrenmesi pek zayıf; kafası yorulmaya gelemeyecek kadar dağınık. Yüksek mevkiinden en ufak bir haberi bile yok ve ben bilhassa, bunun böylece kalmasını istiyorum. Çocuklarımız kim olduklarını fazlasıyla erken öğreneceklerdir. Oğlum, kız kardeşini bütün kalbiyle sevmektedir; ne zaman ki bir şeyden zevk alır – ister bir yere gitmek, ister bir hediye almak olsun– aynısını kardeşi için de talep eder. Mizaç olarak neşelidir ve sıhhati bakımından çokça açık havada bulunması lazımdır...

**Anne olarak yazdığı bu belge, kadın olarak yazdığı, daha önceki mektuplarının yanına konulduğunda, hepsinin aynı elden çıktığına inanılması değildir; o kadar uzaktır yeni**

Marie-Antoinette ötekenden, belanın mutluluktan, umutsuzluğun kibirden uzak olduğu kadar. Bela, damgasını en belirgin şekilde yumuşak olan ruhlara, hazır hale gelmemiş esnek ruhlara vurur. Şimdi keskin çizgilerle bir karakter oluşmaktadır, şimdiye kadar akan su gibi huzursuz ve muğlak kalmış bir karakter. “Sen ne zaman kendin olacaksın?” diye yakınmıştır hep annesi umutsuzlukla. Şimdi, şakaklarındaki ilk ağaran saçlarla birlikte Marie-Antoinette, nihayet kendisi olmuştur.

Bu tümünden değişikliğin bir tanığı da, Kraliçe'nin Tuileries'de yaptırdığı tek ve son resimdir. Kucharski, Polonyalı bir ressam, bu portreyi ana çizgileriyle hazırlamış, Varennes'e kaçış ise onu tabloyu bitirmekten alıkoymuştur; yine de elimizdeki en mükemmel resimdir bu. Wertmüller'in ihtişamlı tabloları, Madam Vigée-Lebrun'un salon resimleri durup dinlenmeksizin seyirciyi, değerli kostümler ve dekorasyon yoluyla, bu kadının Fransa Kraliçesi olduğuna inandırma zahmetini gösterir. Başında o harika devekuşu tüyleriyle süslenmiş şatafatlı şapkasıyla, brokar elbisesinde elmasların pırıltısıyla kadife kaplı tahtının önündeysen olsun, hatta mitolojiden ya da köy hayatından gelen bir elbiseyle resmedilmiş olsun, her zaman bir yerlerde görülür bir işaret vardır ve seyredene der ki: “İşte bu hanım yüksek bir kadındır, hayır, memleketin en yüksek kadını, kraliçedir.” Kucharski'nin bu resmi bütün bu göz alıcı örtüleri bir kenara bırakır: Güzellikle dolup taşan bir kadın bir koltuğa oturmuş, hülyalı bakışlarla bakmaktadır. Biraz yorulmuş, bitkin düşmüş görünür. Olağanüstü bir tuvalet giymiş değildir, boynunda takı, mücevherat pırıltısı görülmez, süslenmemiştir – o gülünç hileler geride kalmıştır, bunlara zaman yoktur şimdi; göze çarpmak istemenin yerini sükûnet almıştır, kendini beğenmişliğin yerini ise sadelik. Saçları gevşekçe, doğal bir şekilde, sanatkârane bir düzen içinde, ilk gümüşü tellerinin pırıltısını göstererek dökülmektedir, giydiği elbise ise o hâlâ dolgun ve parlak omuzlardan rahatça kayıyor gibidir; fakat bu kadının tavrında, etkileyip kendini beğendirme budalalığına işaret eden hiçbir şey bulunmaz. O ağız artık gülümsemez, gözleri beni beğenin, demez; bir tür sonbahar ışığı içinde, hâlâ güzel fakat şimdiden daha yumuşak, daha anaç bir güzelliğe sahip, arzuyla vazgeçişin arasındaki alacakaranlıkta, femme entre deux âges<sup>183</sup>, artık genç değil ama yaşlı da değil, artık arzu duymayan, fakat daha arzulanabilir biri olan bu kadın, kendi kendine hülyalara dalmıştır. Bütün diğer resimlerde izleyici, kendi güzelliğine âşık bir kadının koşuşturmasınının, dansın, gülüşün orta yerinde durup bir anlığına ressama yüzünü döndüğü, sonra hemen çılgınlığına devam edivereceği izlenimine kapılırken burada şu hissedilir: Bu kadın sessizliğe ermiştir ve sessizliği yüceltmektedir. Mermerden, fildişinden yapılma değerli çerçevelerin içindeki binlerce putlaştırmadan sonra, tam bitmemiş bu bir tek sayfa nihayet insanı göstermektedir; hepsinin içinde biricik bu resim, ilk defa, bu kraliçenin bir de ruh gibi bir şeye sahip olduğunu sezdirir.

**181.** (Fr.) Davranışlarda aşırı özgürlük. (Y.N.)

**182.** (Fr.) Canımın içi. (Y.N.)

**183.** (Fr.) Orta yaşlı kadın. (Ç.N.)

# Mirabeau

Devrime karşı yürütülen o yıpratıcı savaşta Kraliçe' nin sığındığı yalnızca tek bir müttefiki olmuştur: zaman. "Bize yalnızca esnekliğin ve sabrın yardımını olabilir." Fakat zaman güvenilir, oportünist bir müttefiktir, düzenli bir şekilde güçlünün tarafına geçer ve her kim elini kolunu kavuşturup ona güvenirse yüzüstü bırakır. Devrim yürüyüşüne devam eder, her gelen hafta ona şehirde, köylüler arasında, orduda bin yeni nefer kazandırır ve yeni kurulan Jakobenler Kulübü her geçen gün, monarşiyi sonunda menteşelerinden sökecek olan kaldıracı biraz daha kanırtır. Sonunda Kral'la Kraliçe münzevi yalnızlıkları içinde tehlikeyi sezer ve müttefik aramaya başlarlar.

Önemli bir müttefik vardır ki, saraya hizmetini herhalde –bu değerli sır kimseye gösterilmeden, en dar çevre içinde tutulmaktadır– tekrar tekrar, üstü kapalı sözlerle sunmuştur. Eylül günlerinden beri Tuileries'de bilinmektedir ki, Ulusal Meclis'in önderi, o çok korkulan, çok hayranlık duyulan Kont Mirabeau, devrimin bu aslanı, altından yemini Kral'ın elinden yemeye hazırdır. "Şunun sarayda bilinmesine çalışın ki," demiştir zamanında arada laf taşıyan birine, "ben onlara karşı olmaktan çok onların tarafında bulunmaktayım." Fakat saray, Versailles' da, güvenlik içinde oturduğu sürece kendi durumunu sarsılmaz saymış, Kraliçe başka hiç kimsenin olmadığı kadar devrime önderlik etme yeteneğine sahip olan, çünkü kendisi isyanın ruhu olan, özgürlük iradesinin ete kemiği bürünmüş hali, insan kılığına girmiş yıkım, nefes alıp veren anarşi olan bu adamın önemini daha anlamamıştır. Ulusal Meclis'in diğer üyeleri, uysal, iyi niyetli âlimler, keskin zekâlı hukukçular, dürüst demokratlar, idealistçe bir düzen ve yeni düzen hayali görürler; yalnızca bu bir kişi için devletteki kaos, kendi iç kaosundan kurtuluş anlamına gelmektedir. Ondaki o yanardağ gücü, ki bir keresinde gururla, on adamın gücüne denk düştüğünü söyler, kendini layıkıyla gösterebilmek için dünyayı saran bir fırtınaya gerek duyar; kendi ahlaki, maddi ve ailevi ilişkileri sarsılmış bir halde olduğundan, temelinden sarsılmış bir devlete ihtiyacı vardır; öyle ki, yıkıntıları üzerinde yükselebilirsin. Vahşi yaradılışının şimdiye kadarki bütün patlamaları, o küçük hiciv broşürleri, o kadın ayartmalar, düellolar ve skandallar Fransa'nın bütün hapishanelerinin dizginleyemediği, kabından taşan canlılığı karşısında yetersiz kalan supaplardan ibarettir. Daha büyük bir mekân gerekir bu yaban ruha, daha büyük işler gerekir bu azametli zihne: Dar bir ahırda fazla uzun bir zaman kapalı kaldıktan sonra banderilla<sup>184</sup> uçlarının yakıcı acısıyla kudurmuş bir boğa gibi devrim arenasında koşturup durmakta, karşısındaki o çürük sınır meclisleri engelini hemen ilk darbesiyle yıkıp geçmektedir. Bu gök gürültüsü gibi gürleyen ses ilk defa duyulduğunda Ulusal Meclis ürker, fakat onun buyurganlığı karşısında boyunduruğuna girer; bu güçlü zihin ve bir o kadar da büyük yazar, bu güçlü demirci Mirabeau en cüretli ifadeleri bulup en zor kanunları birkaç dakika içinde demirden levhalara kazıyıp vermektedir. Alev alev yanan coşkusu içinde bütün meclisin iradesini elinden çekip almaktadır; öyle ki, karanlık geçmişinden dolayı şahsına karşı beslenen güvensizlik, kaosun bu elçisine karşı düzen fikrinin bilinçaltında hissettiği korunma ihtiyacı olmasa: Fransız Ulusal Meclis ilk gününden itibaren bin iki yüz baş yerine tek bir başa, hiçbir engelle sınırlanmamış tek bir efendiye sahip olacaktır.

Fakat özgürlüğün bu yükselen sesi, kendisi özgür değildir: Borçlar belini bükmekte, kirli davalardan oluşan bir ağ, elini kolunu bağlamaktadır. Bir Mirabeau ancak olanaklarını müsrifçe tükettiği sürece yaşayabilir, faal olabilir. Ona gereken tasasızlıktır, şatafat, dolu cepler, şıkır şıkır altınlar, herkese açık bir sofraya, sekreterler, kadınlar, yardımcılar, uşaklardır... Eli dolu olmalıdır ki varlığını yayabilsin. Peşinde bir alay alacaklı köpeğinin koştuğu bu adam, kendisi için özgürlüğün biricik şekli olan bu özgürlüğe sahip olabilmek için, herkese yamanmaya çalışır: Necker'e, Orléans Dükü'ne, Kral'ın kardeşine ve sonunda sarayın kendisine. Fakat Marie-Antoinette –aristokrasiden düşman tarafına geçenler kadar çok nefret ettiği kimseler yoktur– Versailles'da kendini henüz o kadar güçlü saymaktadır ki, bu monstre'un hizmetleri olmadan da edebileceği kanaatindedir. "Umarım," diye yanıt verir aradaki adama, La Marck Kontu'na, "bu son utanca, bir Mirabeau'nun yardımına sığınmak vaziyetine hiçbir zaman düşmeyiz."

Şimdi bu noktaya gelinmiştir. Beş ay sonra –bir devrim içinde bitmek tükenmek bilmez bir zaman parçasıdır bu– La Marck Kontu Elçi Mercy üzerinden, Kraliçe'nin Mirabeau ile pazarlık yapmaya, yani onu satın almaya hazır olduğu haberini alır. Ne mutlu ki iş işten geçmemiştir: İlk teklif gelince Mirabeau, fırlatılan altın yemi havada kapar. XVI. Louis'nin her biri iki yüz elli bin livre'lik dört borç senedini, hepsi birden bir milyon, kendi eliyle imzalayıp hazır tuttuğunu ve bunların ona Ulusal Meclis'in toplantısı bittiğinde teslim edileceğini –"Bana iyi hizmetlerde bulunması şartıyla," diye eklemiştir– sabırsızlıktan içi içini yiyerek haber alır. Ve bu yüksek mahkeme üyesi yıllar boyu icra memurlarının, zabıtanın nefes aldırmadığı bu adam, borçlarının tek bir kalem darbesiyle yok oluverdiğini ve kendisini ayda altı bin livre'in beklediğini görür görmez, "öyle bir sarhoşluk içinde sevinç haykırılarına boğuldu ki, bu tezahüratın derecesi beni ilk anda şaşırttı." (La Marck Kontu) Aynı o her zaman herkesi ikna ettiği, hep başarılı olmuş o ateşle bu kez kendi kendini, hem kralı, hem devrimi hem de ülkeyi yalnızca kendisinin kurtarabileceğine ikna eder. Mirabeau birdenbire, paralar ceplerinde tıngırdamaya başlayalı beri, kendisinin, devrimin o kükreyen aslanının, aslında hep ateşli bir kralcı olageldiğini hatırlar. 10 Mayıs günü kendini satışının makbuzunu şu sözlerle imzalar: Kral'a "sadakat, gayret ve cesaret" ile hizmet etmek yükümlülüğünü üstlenmektedir.

Ben, monarşik prensiplerimi daha önce de, hatta sarayda yalnızca zaaf teşhis ettiğim ve Maria Theresia'nın kızının ruhu ve düşünceleri hakkında bilgi sahibi olmadığım ve bu kadar yüksek mevkide bir müttelikim olabileceğini tahmin etmediğim günlerde de beyan etmiş bulunuyordum. Hatta, gerçi adil, fakat yanlış yöne sevk edilmiş bir kraldan ne hak ne de mükâfat bekleyebileceğime inandığım zamanlarda bile hükümdara hizmetim olmuştur. Fakat asıl bana gösterilen güven, cesaretimi pekiştirdiği ve prensiplerimin kabul edilmesinin verdiği şükran hissi içime kuvvet doldurduğu zaman elimden neler gelmeyecektir ki. Ben her zaman olduğum gibi olacağım: monarşik iradenin kanunca kurulu haliyle savunucusu ve hürriyetin, kraliyet iradesi tarafından tasdik gördüğü nispette bir havarisi. Yüreğim, aklın kendisine önceden çizmiş olduğu yolu takip edecektir.

Bu coşup taşmalara rağmen iki taraf da şunu gayet iyi bilmektedir: Bu sözleşme, pek de öyle onurlu bir sözleşme değildir; daha çok, gün ışığı görmemesi gereken bir şeydir.

Bunun için, Mirabeau'nun şahsen hiçbir zaman sarayda görünmemesi, Kral'a tavsiyelerini yalnızca yazılı yoldan ulaştırması kararlaştırılır. Mirabeau, sokak için devrimci olmalı, Ulusal Meclis'te Kral'ın davası için çalışmalıdır – bulanık bir iştir bu, kimsenin kazanmayacağı ve kimsenin ötekine güvenemeyeceği bir iş. Mirabeau hemen işe girişir ve hükümdara tavsiyelerle dolu mektup üzerine mektup döşenir; fakat mektupların asıl adresi Kraliçedir. Onun umudu –Kral'ın hükmü yoktur, bunu çok geçmeden görmüştür– Marie-Antoinette tarafından anlaşılmalıdır. “Kral'ın,” diye yazar hemen ikinci notunda, “yalnızca bir adamı vardır ve bu adam, karısıdır. Karısı için, kraliyetin otoritesi tekrar sağlanmadığı müddetçe, emniyet yoktur. Tahmin ederim ki, taht olmaksızın yaşamak istemeyecektir; fakat şundan ise eminim ki, hayatını kurtarabilmesi için, aynı zamanda tahtı da kurtarması icap etmektedir. Bir kadının ve bir çocuğun at üzerinde neler yapabileceğini göstermenin zamanı gelecek, belki de pek yakında gelecektir. Onun ailesinde bu denenmiştir, fakat o an gelene kadar her şey hazırlanmalı ve tesadüflerin yardımıyla olsun, küçük ayarlamalarla olsun, sıradışı bir buhranın sıradan adamlarla atlatılacağına inanılmamalıdır.” Bu sıradışı, bu alışılmadık adam, Mirabeau, açıkça kendisini sunmaktadır. O hırçınlaşmış dalgaları sözün üç uçlu mızrağıyla nasıl kendi kabarttıysa öyle yatıştırabileceğini ummaktadır: Kendinden fazlasıyla emin tavır, özgüveninin kızışmışlığı içinde kendini bir taraftan şimdiden Ulusal Meclis'in başkanı, öbür taraftansa Kral ile Kraliçe'nin başbakanı olarak görür. Fakat Mirabeau yanılmaktadır. Marie-Antoinette bir an bile olsun, bu mauvais sujet'ye gerçekten iktidar vermeyi düşünmez. Vasat insan, şeytani insana her zaman, içgüdüünden gelen bir kuşkuyla bakmıştır, Marie-Antoinette de karşısına ilk ve son çıkan deha olan bu kişinin ölçüye sığmaz ahlakdışılığını hiç mi hiç kavrayamaz. Onun karakterinin pervasız dolambaçları karşısında yalnızca huzursuzluk hisseder, titanlara has ihtirası Kraliçe'yi kazanmaktan çok ürkütür. Bu yüzden Marie-Antoinette'in en gizli düşüncesi, bu vahşi, kaba kuvvete eğilimli, ölçüsüz, ne yapacağı belli olmaz adamı, kendisine duyulan gerek ortadan kalkar kalkmaz, hemen parasını ödeyip başından savmaktır. Satın alınmıştır, öyleyse öncelikle gayretle çalışmalıdır, ödenen onca para karşılığında tavsiyeler vermelidir, çünkü akıllıdır ve beceriklidir. Tavsiyeleri okunacaktır, bunların içinden fazla eksantrik ve fazla cüretle düşünülmüş olmayanları kabul edilecektir, hepsi o kadar. Bu ajitasyon ustasına Ulusal Meclis'te “doğru dava” adına oylamalarda ihtiyaç vardır, olup biteni öğrenip bildirmesi ve barış için arabuluculuk etmesi için ihtiyaç vardır ona, bir de olsa olsa, kendi rüşvet yemiş biri olarak, başkalarını rüşvetle kazanmak için ihtiyaç vardır. Bu aslan, Ulusal Meclis'te kükremeli ve aynı zamanda, tasmasını saraya teslim etmelidir. Böyle düşünür Marie-Antoinette bu olağanüstü boyutlu zekâ karşısında, fakat işe yararlığına gereğinden az inandığı, “ahlaklılığı”nı her zaman aşağı gördüğü, dehasını ise ilk saniyesinden son saniyesine kadar hiçbir zaman fark etmediği bu insana, bir damlacık olsun gerçek güven duymaz.

Çok geçmeden, ilk coşkunun balayı havası dağılmıştır. Mirabeau, mektuplarının bir fikir ateşi tutuşturacak yerde, yalnızca kraliyet kâğıt sepetini doyurduğunu fark eder. Fakat ister kendini beğenmişlikten olsun, ister vaat edilen para sebebiyle, sarayı tavsiye yağmuruna tutmaktan geri durmaz. Yazılı önerilerinin meyve vermediğini görünce de son



çabaya girişir. Politikadaki deneyiminden olsun, kadınlarla geçirdiği sayısız maceradan olsun bilmektedir ki, elindeki asıl güç, en güçlü yönü yazıları değil konuşmalarındır; yarattığı elektriklenmenin en karşı koyulmaz, en dolaysız şekli şahsından kaynaklanandır. Bunun için dur durak bilmeden, aracı kişi olan La Marck Kontu'na, kendisine nihayet Kraliçe'yle bir görüşme fırsatı vermesi için ısrarda bulunur. Bir saatlik bir konuşma olsa, Kraliçe'nin güvensizliği, daha önce yüzlerce başka kadında olduğu gibi, hemen hayranlığa dönüşecektir. Bir kere, yalnızca bir kere huzura kabul edilse! Çünkü özgüvenini sarhoş eden bir düşünce vardır: O bir sefer, son sefer olmayacaktır. Onu bir kere tanıyan, bir daha çekiminden kurtulamaz.

Marie-Antoinette uzun süre direnir, sonunda razı olur ve Mirabeau'yu 3 Haziran günü Saint-Cloud Sarayı'nda kabul etmeye hazır olduğunu bildirir.

Tabii ki bu karşılaşma, tamamen sır olarak kalmak zorundadır; talihin garip bir cilvesi olarak Mirabeau'nun elde ettiği şey, Kardinal de Rohan'ın dolandırılmış bir budala olarak rüyasını gördüğü şeydir: bir ağaçlığın kuytusunda bir bahçe sahnesi. Saint-Cloud Parkı'nda, ki bunu aynı yaz Hans Axel von Fersen de öğrenmiştir, bir sürü gizlenecek köşe vardır. Kraliçe, "Ben bir yer buldum," diye yazar, Mercy'ye, "Gerçi rahat değil, fakat onunla buluşmaya ve evle bahçe tarafından gelebilecek rahatsızlıkları uzak tutmaya müsaittir."

Zaman olarak pazar sabahı, saat sekiz belirlenir, sarayın henüz uyuduğu ve muhafızların ziyaretçi geleceğini tahmin etmediği bir saat. Mirabeau, kuşkusuz heyecan içinde, geceyi kız kardeşinin Passy'deki evinde geçirir. Bir araba kendisini sabah erken Saint-Cloud'ya götürür, arabacı olarak hizmetinde bulunan adam, kılık değiştirmiş olan yeğenidir. Arabayı gizli bir yerde bekletir Mirabeau, sonra bir komplocu gibi şapkasını iyice yüzüne indirip yakasını kaldırır ve önceden kararlaştırılmış ve özellikle kilitlenmeden bırakılmış bir yan kapıdan Kraliyet Parkı'na girer.

Çok geçmeden çakıltaşlarının üzerinde hafif ayak sesleri duyar. Kraliçe, yanında hiç kimse olmaksızın belirir. Mirabeau eğilmek ister; fakat Marie-Antoinette'in bu ayaktakımı aristokratının, o tutkunun mahvettiği, çiçek hastalığının kemirdiği, darmadağınık saçlarla çevrili, kaba ama yine de güçlü yüzünü gördüğü anda ister istemez ürperdiği görülür. Mirabeau, bu dehşeti fark eder, buna çoktan aşınadır. Bilmektedir ki her zaman, bütün kadınlar, o tatlı Sophie Voland dahil, kendisini ilk gördüklerinde böyle bir dehşete kapılıp geri çekilmiştir. Fakat çirkinliğindeki dehşet uyandıran o Medusa gücünde aynı zamanda, karşısındakini kavrayıp tutan bir şey de vardır; bu ilk ürküntüyü her zaman bir şaşkınlığa, bir hayranlığa ve –Hem de ne kadar sık!– alabildiğine ölçsüz bir ihtirasa çevirmeyi başarmıştır.

Kraliçe'nin bu saatte Mirabeau'yla ne konuştuğu sır olarak kalır. Şahitleri olmadığından, bütün anlatılanlar, her şeyi bildiğini iddia eden nedime Madam Campan'ınkiler dahil, yalnızca hikâye ve tahmindir. Bilinen yalnızca şudur: Mirabeau Kraliçe'yi değil; Kraliçe Mirabeau'yu kendi iradesi altına almıştır. Miras aldığı ve kraliyetin ebedî etkisine sahip halesiyle bezenen yüceliği, doğal onuru ve –aslında sebat yoksunu biri olan Marie-Antoinette'i ilk konuşmada olduğundan hep daha akıllı, daha enerjik ve daha kararlı gösteren– aklının uyanıklığı, Mirabeau'nun kolay alevlenen, gösterişli yaradılışı üzerinde karşı konulmaz bir sihir etkisi yapar. Cesaret hissedeceği

verde, sempati hissetmektedir. Daha heyecanı geçmemiştir, parktan ayrılırken, yeğenin kolunu yakalar ve o kendine özgü ateşli haliyle şöyle der: “Harika bir kadın, gayet kibar ve gayet bedbaht. Ama ben, onu kurtaracağım.” Marie-Antoinette tek bir saat içinde, rüşvetçi ve sallantılı birini kararlı birine çevirmiştir. “Bana hiçbir şey engel olamaz, sözümü tutmamaktansa ölürüm,” diye yazar Mirabeau, aracılıkla görevli La Marck’a.

Elimizde, Kraliçe’nin bu karşılaşmayla ilgili bir görüşü yok. Habsburglu dudaklarından hiçbir söz, tek bir minnet ya da güven sözü dahi çıkmamıştır. Mirabeau’yu bir daha hiç görmek istememiş, ona tek bir satır olsun yazmamıştır. O karşılaşmada da onunla bir pakt kurmuş değildir; yalnızca onun kendisine olan sadakatini kabul etmiştir. Ona yalnızca, uğruna kendisini feda etme izni vermiştir.

Mirabeau bir söz vermiştir, daha doğrusu: iki söz. Kral’a sadakat yemini etmiştir, bir de halka: Mücadelenin orta yerinde ve aynı zamanda bu tarafın da, öbür tarafın da genelkurmay başkanıdır. Bir politikacının hiçbir zaman, böyle ikili bir rolden daha tehlikeli bir görev üstlendiği olmamış, kimse de bu rolü ondan daha dâhiyane bir şekilde sonuna kadar oynamamıştır (Wallenstein, onun yanında acemi çaylak kalır). Mirabeau’nun o dramatik haftalar ve aylar boyunca ortaya koyduğu verim, yalnızca bedeni bakımdan bile eşsizdir. Mecliste ve kulüplerde konuşmalar yapar, ajitasyon ve kulis çalışmalarını sürdürür, misafirler kabul eder, okur, çalışır, öğleleri Meclis için raporlar, önergeler yazar, akşamlarıysa Kral için gizli raporlar. Üç-dört kâtip aynı zamanda çalışmakta, yine de konuşmasının o uçup giden acelesine yetişememektedir, oysa onun tükenmek bilmez gücü için bütün bunlar bile yeterli değildir. O daha çok iş ister, daha çok tehlike, daha çok sorumluluk ve aynı zamanda, hepsine ek olarak, yaşamak ve hayatın tadını çıkarmak. Bir ip cambazı gibi dengeyi korumaya çalışır, bazen sağa, bazen sola eğilir, o olağanüstü yaradılışının her iki temel gücünü, ileriye gören politikacı zihnini de, kanı kaynayan, karşı durulmaz ihtirasını da, tamamen her iki davanın da hizmetine adar, vuruş ve siper alma arasında şimşek hızıyla geçişler yapar, kılıcını o denli hızlı sallar ki, kimi hedef aldığını kimse bilmez: Kral’ı mı yoksa halkı mı? Fakat böyle bir çelişki sürgit ayakta tutulamaz. Kuşkular belirmeye başlamıştır bile. Marat ona, “Satılmış!” der, Fréron ise, sokak lambası<sup>185</sup> ile tehditler savurur. “Daha çok fazilet, daha az kabiliyet,” diye seslenirler kendisine Ulusal Meclis’te; fakat o, gerçekten başı dönmüş halde, korku bilmez, yılgınlık bilmez, borçlarını herkesin bildiği Paris’te, yeni kazandığı serveti aldırış etmeden dağıtmaya başlar. Halkın şaşırması, mırıldanması ve birdenbire nasıl olup da böyle prenlere layık bir hayat yaşayabildiğini, olağanüstü ziyafetler verebildiğini, Buffon’un kütüphanesini satın alabildiğini, opera şarkıcısı ve fahişe kadınlara dizi dizi elmaslar takabildiğini sorması onu ilgilendirmez; o, Zeus gibi, fırtınaların içinden korkmadan yürür durur, çünkü kendini fırtınaların efendisi olarak görmektedir. Biri kendisine saldırdı mı, hemen öfkenin gürzüyle, hicvinin şimşegiyle yere serer, Filistileri yere seren bir başka Samson’dur.<sup>186</sup> Altında uçurum, etrafında kuşku, arkasında ölüm tehlikesi olunca içindeki dev gücü nihayet gerçek ve kendine uyan ortamında hissetmekte, karşılaştırma kabul etmeyen o on adamlık gücü, tam bir alev olmuş bu karar günlerinde, sönmesine ramak kalmışken, dev gibi yükselip gücünü tüketmektedir. Sonunda bu sıradışı adama, kendi dehasına uyan bir ölçü verilmiştir: kaçınılmazı önlemek, kadere dur demek görevi; varlığının bütün ağırlığıyla kendini olayların ortasına atar ve milyonlara karşı tek

başına, devrimin kendi döndürmeye başladığı o devasa çarkını geri çevirmeye çalışır.

Bu iki tarafa karşı mücadeledeki atılganlığın hayranlık uyandıran tarafını, bu ikili oyunun azametli yönünü kavrayabilmek Marie-Antoinette'inki gibi çizgisi dümdüz bir karakterin siyasi kavrama gücünün harcı değildir. Mirabeau'nun yayımladığı makalelerin cüreti, verdiği öğütlerin şeytaniliği arttıkça onun, temelde objektif düşünen aklı da o ölçüde korkuya kapılır. Mirabeau'nun aklındaki şudur: Dinsizin hakkından imansızla gelecek; devrimi, devrimin aşırılığıyla, anarşisiyle mahvedecektir. Koşulları düzeltmek mümkün değilse, o zaman –böyle der Mirabeau'nun o adı kötüye çıkmış politique de pire'i<sup>187</sup>– olabildiğince tez elden, daha da kötüleştirmelidir, tıpkı iyileşmeyi hızlandırmak için uyarıcı ilaçlarla krizin patlak vermesine çalışan hekimin yaptığı gibi. Halk hareketini geriletmek yerine onu ele geçirmeli, Ulusal Meclis'e tepeden saldırmak yerine halkı Ulusal Meclis'i def etmesi için gizliden gizliye kışkırtmalı, huzur ve barış umudu beslemek yerine ülkede haksızlığı, huzursuzluğu en üst kızışma noktasına kadar çıkarmalı ve böylece güçlü bir düzen ihtiyacı, eski düzene dönme ihtiyacı yaratmalı, bu arada hiçbir şeyden ürkmemeli, içsavaştan bile ürkmemelidir – böyle der Mirabeau'nun ahlakdışı ama siyasi bakımdan ileri görüşlü teklifleri. Fakat böyle bir cüret karşısında, sesi bir hücum borusu gibi yükselerek, “Dört düşman var, koşa koşa gelen: vergiler, iflas, ordu ve kış. Bir karar verilmeli ve olaylara hazırlıklı olunmalı, bunlar idare altına alınmalıdır. Kısacası, içsavaş katidir ve belki mecburidir,” dediğinde, böyle gözü kara tahminler karşısında kraliçenin yüreği titrer. “Nasıl olur da Mirabeau ya da başka bir varlık, bir içsavaş çıkarmanın mümkün olabileceğini ve hele bu vaktin şimdiden gelmiş olabileceğini düşünebilir,” yanıtını verir, dehşet içinde ve bu tasarımı “baştan başa çılgınlık” olarak adlandırır. Her çareye, bu arada en korkuncuna da başvurmaya hazır olan bu ahlak düşmanına karşı duyduğu güvensizlik, yavaş yavaş göz ardı edilemez bir hal almaya başlar. Mirabeau boş yere, “gök gürlemeleriyle bu korkunç uyuşukluğu kovalama”ya çabalar, onu dinleyen olmaz, yavaş yavaş da kraliyet ailesinin ruhundaki bu kayıtsızlığa karşı duyduğu öfke royal bétail'a, kasabın gelmesini sabırla bekleyen kral kılığındaki bu koyun yaradılışına karşı belli bir aşağılamaya dönüşür. Çoktan bilmektedir ki, bu iyiye yalnızca kayıtsızca açık, gerçek eyleme ise kabiliyetsiz olan saray için verdiği mücadele boşunadır. Fakat mücadele onun yapısında vardır. Kendisi de kaybolmuş bir adamken, kaybolmuş bir dava uğruna mücadele eder, kendisi o büyük, kara dalgaya kapılmışken, bir kez daha Kral ile Kraliçe'ye şu umutsuz kehanetiyle seslenir:

İyi, ama zayıf Kral! Bedbaht Kraliçe! Kör bir güven ile aşırı bir güvensizlik arasında bocalamanın sizi sürüklediği şu dehşetli uçurumu görsenize! İki tarafa da bir kere daha gücünü toplama fırsatı kalıyor; fakat bu, son fırsat olacak. Bunu kullanmaktan vazgeçilirse ya da bu iş başarısızlıkla neticelenirse, bu devletin üstünü bir matem tülü kaplayacak. Ne olacak devlete? Nereye sürüklenecek, yıldırımın çarptığı ve fırtınanın oraya buraya savurduğu gemi? Bilmiyorum. Fakat ben, herkesi yutan batıştan kurtulsam bile, çekildiğim köşemde daima gurur içinde kendi kendime şunu söyleyebileceğim: Ben hepsini kurtarmak için kendi mahvımı göze aldım. Fakat onlar istemedi.

Onlar istemedi; Kutsal Kitap bile, eşekle öküzü aynı sabana koşmamayı<sup>188</sup>

buyurmuştur. Sarayın o ağırkanlı, tutucu düşünce biçimi büyük tribünün ateşli bir şekilde coşup koşan, hırs içinde dizginini, özengisini sarsalayıp duran canlılığıyla uygun adım gidememektedir. Eskidünya'dan bir kadın olan Marie-Antoinette, Mirabeau'nun devrimci doğasını anlayamaz, siyaset alanında şansını deneyen bu dâhi şövalyenin yalnızca dosdoğru yönelişini kavrayabilir, giriştiği gözü kara “ya hep ya hiç” oyununu değil. Mirabeau son dakikaya kadar, içindeki mücadele aşkı uğruna, o ölçüsüz cüretinden duyduğu gurur uğruna savaşıyor. Herkese karşı tek kişi, halkın kuşkusu altında, sarayın kuşkusu altında, Ulusal Meclis'in kuşkusu altında, aynı zamanda herkesle beraber ve herkese karşı oynamaktadır. Vücudu mahvolmuş halde, kanı ateşler içinde, durup durup yeniden arenaya çıkar ve oradaki bin iki yüz kişiye bir kere daha iradesini kabul ettirmeye çalışır; sonra, 1791 Martı'nda –sekiz ay boyunca hem Kral'a hem de devrime hizmet etmiştir– ölüm onu alt eder. Hâlâ konuşmasını yapmakta, hâlâ, son âna kadar, sekreterlerine dikte ettirmekte, hâlâ, son gece, iki opera şarkıcısı kadınla yatmaktadır; sonra birden, bu heybeti besleyen güç kırılır. Evinin önünde sürü sürü insanlar durmakta, devrimin kalbinin hâlâ atıp atmadığına kulak vermektedir; öldüğünde üç yüz bin kişi cenazesinin ardından gider. Panthéon, tabutunun sonsuza kadar istirahatgâhı olmak üzere ilk defa kapılarını açar.

Fakat ne kadar zavallıdır “sonsuzluk” kelimesi böyle fırtına gibi ilerleyen bir zaman için! İki yıl sonra, Mirabeau'nun Kral ile bağlantısı ortaya çıkarıldığında, başka bir kararnameyle henüz toprak olmamış cesedi mezardan çıkarılıp kadavra çukuruna atılacaktır.

Mirabeau'nun ölümünde susan yalnızca saraydır, niçin sustuğunu da bilmektedir. Madam Campan'ın anlattığı o saçma, Marie-Antoinette'in gözünde bir yaş damlasının pırıldadığını görüldüğü hikâyesi rahatça bir kenara itilebilir. Bundan daha inanılmayacak bir şey olamaz; çünkü Kraliçe, bu beraberliğin bitişini içinin rahatladığını açığa vuran bir iç geçirmeyle karşılamış olsa gerektir: Bu adam, hizmetçilik edemeyecek kadar büyük, itaat gösteremeyecek kadar cüretli olmuş; saray ondan sağlığında korkmuştur, hatta ölüsünden bile korkmaktadır. Daha Mirabeau hırıltılar içinde yatağında can çekişirken evine, saraydan güvenilir bir ajan gönderilir; Mirabeau'nun yazı masasından kuşkulu mektuplar hemen yok edilecek, böylece her iki tarafın da utanç duyduğu –Mirabeau'nun, saraya hizmet ettiği için, Kraliçe'ninse onu kullandığı için– o anlaşma gizli kalacaktır. Fakat onun ölümüyle, monarşiyle halk arasında arabuluculuk etme olasılığı olan son adam ortadan kalkmaktadır. Şimdi Marie-Antoinette ile devrim, kafa kafaya gelmişlerdir.

**184.** (İsp.) Boğa güreşi sırasında boğanın boynuna ve sırtına saplanan süslü, dikenli, sivri mızrak. (Y.N.)

**185.** Jacques-René Hébert'in, “Papa sokak lambasına, rahipler akıl hastanesine,” düsturuna gönderme. (Y.N.)

**186.** Şimşon olarak da bilinir. İsrailoğullarının efsanevi gücüyle tanınan savaşçı kahramanı. Tanrı Dagon'a adanan büyük Filistî tapınağını yerle bir etmiştir. (Ç.N.)

**187.** (Fr.) Beterin beteri politikası. (Ç.N.)

**188.** Eski Ahit, “Yasa’nın Tekrarı”, 22:10 (“Çift sürmek için eşeği öküzle birlikte koşmayacaksınız”). (Y.N.)

# Kaçış hazırlıkları

Mirabeau'nun ölümüyle birlikte kraliyet, devrime karşı savaşındaki tek yaverini kaybetmiştir. Saray yine tek başına kalakalmıştır. İki olasılık vardır: devrimle savaşmak ya da ona teslim olmak. Her zaman olduğu gibi, saray, iki kararın en uğursuzunu, orta yolu seçer: kaçışı.

Mirabeau bile, Kral'ın otoritesini yeniden kurabilmesi için, Paris'te zorunlu biçimde tutulduğu savunmasızlık konumundan çıkması üzerinde düşünüp taşınmıştır; öyle ya, esirler savaşa kalkışamaz. İyi mücadele etmek için insanın eli kolu serbest olmalı, ayaklarının altındaki toprak sağlam olmalıdır. Ne var ki Mirabeau, Kral'ın gizlice sıvışmasını istememiştir, bu onun onuruna aykırı düşecektir. "Bir kral halkından kaçmaz," ve bundan da vurucu bir ifadeyle, "Bir kral ancak güpegündüz çekip gidebilir, ve yalnızca, hakikaten kral olabilmek için gidebilir," demiştir. Onun teklifince, XVI. Louis arabasıyla çevrede bir geziye çıkmalıdır, gittiği yerde kendisini sadakatini koruyan bir atlı alayı bekliyor olmalı ve bu alayın orta yerinde, atının üstünde dimdik, gün ışığında ordusuna katılmalı ve özgür bir adam olarak Ulusal Meclis'le pazarlığa girişmelidir. Ne var ki, böyle bir eylem için ona uygun adam gerekir, cüretli davranma çağrılarının ise XVI. Louis gibi kararsız birinin kulaklarına eriştiği hiçbir zaman olmamıştır. Gerçi bu fikrin üzerinde durur, ona danışır, buna danışır, fakat o sonuçta, rahatını yaşamından çok seven biridir. Şimdi ise Mirabeau ölmüş olduğuna göre, bu düşünceyi enerjik biçimde yeniden ele alan, her gün karşılaştığı aşağılanmalardan yorgun düşmüş Marie-Antoinette olur. Ona ürküntü veren şey, kaçıştaki tehlike değil, sıvışma kavramının bir kraliçe gözünde ifade ettiği onursuzluktur. Fakat günden güne kötüleşen durum bir seçim bırakmamaktadır: "Yalnızca iki şık kalıyor," diye yazar Mercy'ye, "ya isyankârların kılıcı altında mahvolacağız, eğer galip gelirlerse neticede hiç hükmümüz kalmayacak ya da bizim iyiliğimizi istediklerini iddia eden, fakat hakikatte bize hep kötülük etmiş ve daima edecek olan insanların despotluğu altında prangaya vurulmuş olarak kalacağız. Eğer biz kendimiz bir karar verip kendi kuvvetimiz ve tavrımızla efkârıumumiye istikamet veremezsek istikbalimiz budur ve belki bizi bekleyen o an, düşünülüğünden daha yakındır. Bana inanınız, size söylediğim şey hezeyan içindeki bir fikrin mahsulü değil ya da vaziyetimiz karşısında duyduğumuz tiksintiden ya da sabırsızlıktan doğan bir hareket değildir, tehlikeyi ve şu anda karşımızda açılan çeşitli imkânları pekâlâ biliyorum; fakat karşımıza her taraftan o kadar dehşetli şeylerin çıktığını görüyorum ki, kendini kurtarmaya çalışırken mahvolmak yine de tamamen hareketsiz kalıp kendimizi başkalarının mahvetmesine bırakmaktan evladır." Hep serinkanlı, sakınlı olan Mercy de Brüksel'den yazdığı mektuplarında durup durup gördüğü sakıncaları belirttiğinden, Marie-Antoinette daha bir şiddetle ve daha bir ileri görüşlülükle öyle bir mektup yazar ki, eskiden her şeye kolayca kanan bu kadının kendi devrilişini nasıl bir acımasızlıkla gördüğünü anlatmaktadır:

Vaziyetimiz dehşetlidir, ve o derecede dehşetlidir ki, doğrudan doğruya görme fırsatına haiz bulunmayan bir kimsenin tasavvur etmesi mümkün değildir. Bizim için artık tek bir seçim kalıyor: Ya factieux'lerin talep ettiğini yapacağız ya da mütemadiyen başlarımızın üstünde sallanıp duran kılıcın

altında mahvolacağız. Bana inanın ki, tehlike hususunda mübalağa etmiyorum. Bilirsiniz, benim prensibim daima, mümkün olduğu kadar taviz vermek, ümidi zaman ve efkârı umumiyenin değişmesine bağlamak olmuştur. Fakat bugün her şey değişmiş bulunuyor; biz ya mahvolacağız ya da önümüzde kalan son yolu yürüyeceğiz. Gözümüz katiyen, bu yolun tehlikesiz olduğunu zannedecek kadar kamaşmış değildir; fakat eğer nasıl olsa mahvolacaksak hiç değilse bu, şanımla olsun ve biz şeref ve din uğruna, vazifemizin bize emrettiği her şeyi yapmış olalım... Tahmin ederim ki taşra başşehirden daha az bozulmuştur; fakat bütün kraliyette başı çeken Paris'tir. Bütün memleketi, kulüpler ve gizli cemiyetler idare etmektedir; dürüst insanlar ve hoşnutsuz olanlar, büyük ekseriyeti teşkil ettikleri halde memleketten kaçmakta ya da saklanmaktadır; çünkü güçlü olanlar, onlar değildir ve aralarında birlik eksiktir. Kral serbest olup muhkem bir şehirde kendini gösterebildiği zaman, şimdiye kadar susan ve inleyen ne kadar çok hoşnutsuz kimsenin meydana çıktığına hayret edilecektir. Fakat ne kadar tereddüt edilirse o kadar az destek bulunacaktır; çünkü cumhuriyet ruhu her gün bütün sınıflar içinde yeni ilerlemeler kaydetmektedir, askerî birlikler her zaman olduğundan daha da zor durumdadır ve daha fazla tereddüt edilecek olursa onlara da itimat mümkün olmayacaktır.

Fakat devrim tehlikesinden başka, ikinci bir tehlikenin tehdidi daha söz konusudur. Fransız prensleri, Artois Kontu, Condé Prensi ve göç etmiş olan diğerleri –ki kahraman olarak işe yaramaz, diklenmekte rakip tanımayan kişilerdir– sınır boylarında, ihtiyatlı davranarak kınlarından çıkarmadıkları kılıçlarını şıkırdatarak şamata etmektedirler. Bütün saraylarda entrikalar çevirmekte, kaçmış olmalarının utanç verici tarafını maskeleyerek için, tehlike olmadığı sürece, kahraman rolüne soyunmaktadırlar; bir saraydan öbürüne gidip imparatorları ve kralları Fransa'ya karşı kışkırtmaya çalışmakta ve bu arada, bu kof gösterileriyle Kral'ın ve Kraliçe'nin başındaki yaşamsal tehlikeyi artırdıklarını ne düşünmekte ne dert etmektedirler. "Biraderi ve kız kardeşim, onun (d'Artois'nın) umurunda bile değil," diye yazar İmparator II. Leopold, "gli importa un frutto"<sup>189</sup> böyle ifadelerle söz ediyor Kral'dan ve planlarıyla, tecrübeleriyle Kral'ı ve kardeşimi ne kadar tehlikeye attığını düşünmüyor." En büyük kahramanlar Koblenz'e ve Torino'ya çöreklenmiş, şatafatlı ziyafetler vermekte ve Jakobenlerin kanına susamış olduklarını iddia etmektedirler; Kraliçe bunları hiç değilse çılgınlıkların en kabasından uzak tutmak için binbir zahmete girer. Böylelerinin de yelkenindeki rüzgâr dindirilmelidir. Kral özgür olmalıdır ki, bu iki unsuru, aşırı devrimciler ile aşırı gericileri, Paris'in içindeki ve sınır boylarındaki ölçsüzleri dizginleyebilsin. Kral özgür olmalı, bu hedefe ulaşmak için de en utanç verici cinsten de olsa bir tek o sapa yola girilmelidir: kaçış.

Kaçışın gerçekleştirilmesi, Kraliçe'nin işi olmuştur; bununla ilgili pratik hazırlıkları da büyük bir doğallıkla, hiçbir şeyi gizlemediği ve hiç çekintisizce güvendiği bir kişiyle paylaşacağı da açıktır: Fersen. Şu sözü eden kişi: "Ben yalnızca size hizmet için yaşıyorum." Marie-Antoinette, ancak bütün güçlerin seferber edilmesiyle, daha da fazlası, insanın yalnızca kendi hayatını ortaya koymasıyla üstesinden gelinebilecek bir işi bu kişiye, bu tek dosta verir. Güçlükler ölçüye sığar gibi değildir. Ulusal muhafızların gözetimi altında tutulan, hemen her uşağın bir ispiyoncu olduğu saraydan çıkıp bütün o yabancı, düşman şehri geçmek için dikkatle, çok özel türden önlemler alınmalı ve ülkeyi kat etmek içinse, birliklerin başındaki tek güvenilir kumandan, General Bouillé'yle

konuşulup anlaşılmalıdır. Bu kumandan, plan öyledir, Montmédy'ye kadar olan yolun yarısına, yani Châlons yakınlarına kadar süvari birlikleri göndererek Kral'ın arabasını karşılayacaktır; öyle ki, araba tanınacak ya da takibe uğrayacak olursa içindeki bütün kraliyet ailesiyle beraber hemen korunabilsin. O zaman da yeni güçlükler çıkmaktadır: Sınır bölgesindeki bu dikkat çekici askerî hareketi haklı göstermek için bir bahane bulunmalıdır; Avusturya hükümeti tarafından sınırda bir ordu birliği toplanmalıdır ki, General Bouillé'ye kendi birliklerini hareket ettirmek için bahane olsun. Bütün bunlar sayısız yazışmayla gizlice irdelenmeli, üstelik bu işte çok büyük dikkat gösterilmelidir; çünkü mektupların çoğu açılmaktadır ve Fersen'in de söylediği gibi, "bu tedbirlerden en küçüğü bile fark edilirse her şey kaybedilmiş olacaktır". Bundan başka –bir güçlük daha– bu kaçış, büyücek miktarlarda para gerektirmektedir ve Kral'la Kraliçe tamamen parasızdır. Biraderinden olsun, İngiltere, İspanya, Napoli'deki diğer prenslerden ya da saray bankerinden olsun, birkaç milyon ödünç alma yolundaki bütün denemeler başarısız kalmıştır. Başka her şey gibi bu konuda da Fersen, bu küçük, yabancı asilzade, bir çare bulur.

Fakat Fersen, tutkusundan güç almaktadır. Neredeyse on kafayla, on elle ve fedakârlıkla dolu tek bir yürekle çalışmaktadır. Geceleri ya da öğleden sonraları gizli yollardan süzülerek gelir ve saatlerce Kraliçe'yle bütün ayrıntıları görüşür. Dışarıdaki prenslerle, General Bouillé'yle mektuplaşmayı yürütür, asilzadelerin en güvenilir olanları içinden ulak kılığına girerek kaçışa refakat edecek, mektupları getirip götürecektir, sonra yine sınıra ulaştıracak kimseleri seçer. Arabayı kendi adına sipariş eder, sahte pasaportları edinir, kendi servetini rehin gösterip biri İsveçli, biri Rus iki hanımdan üçer yüz bin livre ödünç alır ve nihayet kendi aile bankerinden de üç bin koparır. Kılık değiştirmek için gerekecek elbiseleri parça parça Tuileries'ye getirir, bir yandan da Kraliçe'nin elmaslarını dışarı kaçıtır. Haftalarca, gece gündüz mektup yazar, görüşmelerde bulunur, planlar kurar ve seyahatler yaparken dinmek bilmeyen bir gerilim ve yanı sıra sürekli bir ölüm tehlikesi altındadır; çünkü bütün Fransa'nın üzerine gerilen bu ağın bir tek ilmiği çözülsün, güvenilip sırta ortak edilmiş bir kişi bu güveni istismar etse, ağızlarından tek sözcük kaçırılsa, bir tek mektup yakalansa hayatı elden gitti demektir. Fakat cüretle ve aynı zamanda salim kafayla, yorulmak bilmeden; çünkü tutkunun verdiği hareketle, arka planda, sessiz bir kahraman olarak dünya tarihinin büyük dramlarından birinde, üstüne düşen vazifeyi yerine getirir.

Ne var ki hâlâ tereddüt edilmektedir, kararsız Kral hâlâ, talihin yüzüne gülerek bir şekilde kendisini bu kaçışın utancından ve zahmetinden kurtaracağını ummaktadır. Fakat boşunadır; araba ısmarlanmış, bulunabildiği kadar para binbir güçle bir araya getirilmiş, arabanın eskort işi Bouillé'yle karara bağlanmıştır. Şimdi bir tek eksik kalmıştır: açık bir vesile, bu nereden bakılırsa bakılsın hiç de şövalyece olmayan kaçış için ahlaki bir gerekçe. Dünyaya karşı, Kral ile Kraliçe'nin sırf korkaklıklarından değil, terör kendilerini buna zorladığı için kaçtıklarını apaçık gösterecek bir şey. Bu bahaneye sahip olmak için Kral, Ulusal Meclis'e ve Belediye'ye, Paskalya haftasını Saint-Cloud'da geçireceğini bildirir. Bildirir bildirmez de, tam arzu edilip hesaplandığı üzere, Jakoben basın, bu konunun üstüne atlar ve sarayın Saint-Cloud'ya yalnızca, orada yeminsiz bir rahibin



ayinine katılıp günah çıkarmak için gitmek istediğini, üstelik Kral'ın oradan ailesiyle birlikte kaçabileceği tehlikesinin açıkça ortada olduğunu ileri sürer. Kışkırtıcı makaleler etkisini gösterir. 19 Nisan günü, Kral, herkesin görebileceği şekilde hazırlanıp kapının önüne çekilmiş geçit arabasına bineceği sırada, karşısında toplanıp getirilmiş ve bu yolculuğu zorla engellemeye hazır, koca bir insan kalabalığını, Marat'nın ve kulüplerin ordularını bulur.

Fakat Kraliçe'yle danışmanlarının istediği de tam böyle, açık bir sürtüşmedir. Bütün dünyaya gösterilmelidir ki XVI. Louis, bütün Fransa'da, arabasına binip temiz hava almaya on mil öteye gidebilecek kadar özgürlüğü kalmamış olan tek kişidir. Bütün kraliyet ailesi, göstermelik olarak, arabaya biner ve atların koşulmasını bekler. Fakat kalabalık ve onunla birlikte Ulusal Muhafız Alayı ahır kapılarının önünü tutmuştur. Sonunda o ezeli "kurtarıcı", Lafayette gelir ve Ulusal Muhafız Alayı'nın kumandanı olarak Kral'ın yolunun açılması emrini verir. Fakat onu dinleyen olmaz. Kırmızı ihtar flamasını açmasını emrettiği belediye başkanı, kumandanın yüzüne güler. Lafayette halkla konuşmak ister, sözü bağrıışlarla kesilir. Anarşi açık açık, haksızlık yapma hakkı olduğunu savunmaktadır.

Bu arada, üzgün kumandan kendisine itaat etmeleri için birliklerine boş yere dil dökerken Kral, Kraliçe ve Prenses Elisabeth bağrıış çığrıış içindeki kalabalığın orta yerindeki arabanın içinde sakin sakin oturmaktadırlar. O vahşice patırtı, o büyük küfürler Marie-Antoinette'i etkilemez; tersine, özgürlük havarisi, halkın sevgilisi Lafayette'in taşkın kalabalık karşısında küçüldükçe küçülmesini zevkle seyretmektedir. Aynı derecede nefret ettiği bu iki güç arasındaki anlaşmazlığa karışmaz; sakin sakin, heyecanlanmadan bırakır ki etrafındaki patırtı çağıldasın dursun, çünkü böylece, ulusal muhafızların otoritesinin kalmamış olduğunun, Fransa'da mutlak anarşinin hüküm sürdüğünün, ayaktakımının kraliyet ailesine hakaret etmesine kimsenin karşı çıkamadığının ve böylece Kral'ın da kaçmakta ahlaken haklı olduğunun kanıtı apaçık ve bütün dünyaca görülür biçimde ortaya konulmaktadır. İki saat on beş dakika boyunca halk iradesini göstermeye bırakılır; ancak bundan sonra kral arabaları tekrar ahırlara sokma emrini verir ve Saint-Cloud gezisinden vazgeçtiğini bildirir. Her zafer kazanışında olduğu gibi, daha demin tepinen, haykıran, öfke içindeki kalabalık birdenbire coşkuyla dolmuştur; herkes Kral'la Kraliçe lehine tezahürata durur ve aniden fikir değiştirmişçesine, Ulusal Muhafız Alayı da kraliçeye kendisini koruyacağına dair söz verir. Fakat Marie-Antoinette, bu korumanın ne türden bir şey olduğunu bilmektedir, yüksek sesle yanıt verir: "Evet, bunu umut ederiz. Fakat şimdi kabul etmelisiniz ki, biz hür değiliz." Bu sözleri kasten yüksek sesle söylemektedir. Görünüşte Ulusal Muhafız Alayı'na, aslında bütün Avrupa'ya yöneltilmiştir.

Hemen o gece, 20 Nisan gecesi niyet harekete çevrilmiş olsa nedenle sonuç, hakaretle öfke, darbeyle karşı darbe birbirlerini dolaysız bir mantık silsilesi içinde tamamlamış olacaktır. İki basit, hafif, dikkati çekmeyen araba, birinde Kral'la oğlu, ötekinde Kraliçe ile kızı, bir de olsa olsa Madam Elisabeth: İçinde iki kişinin seyahat ettiği böyle, her gün birçoğu görülen türden kabriyoleye kimse dikkat etmeyecek, kraliyet ailesi de kimseleri uyandırmadan sınıra ulaşacaktır: Bunun kanıtı, Kral'ın biraderinin, Provence Kontu'nun, aynı günlerde, böyle göze çarpmaz şekilde hareket etmesi sayesinde hiç pürüz çıkmadan kaçması olmuştur.

Fakat yaşam ile ölüm arasında bir parmak mesafe kalmışken bile kraliyet ailesi, o kutsal hanedan kanunlarını çiğnemeyecek, en tehlikeli yolculukta bile ölümsüz teşrifatını yanına alacaktır. Birinci hata: Beş kişinin tek bir arabada gitmesine karar verilir, yani bütün aile, baba, anne, kız kardeş ve iki çocuk; tam da insanların onları Fransa'nın en ücra köyünde bile yüzlerce gravürden tanıdıkları gibi. Fakat bununla da bitmez: Madam Tourzel kraliyet çocuklarını bir an bile terk etmeyeceği yolunda ettiği yemini hatırlar, öyleyse o da –ikinci hata– arabadaki altıncı kişi olarak gelmelidir. Bu gereksiz yük yüzünden, belki her on beş dakikanın, her dakikanın can alıcı önem taşıdığı yolculuğun hızı düşer elbette. Üçüncü hata: Bir kraliçenin kendi işini kendi görmesi düşünülür şey değildir. Öyleyse ikinci bir arabada iki de nedime gelecektir; şimdi, sekiz kişiye varılınca durulur. Fakat arabacı, önden giden atlı, postacı ve uşak rollerinde de yolu bilmeseler bile aristokrasiden olmaları gereken, güvenilir kimseler olması gerektiğine göre, bu mutlu kabile on iki kişiyi, Fersen ile arabacısı eklenince on dört kişiyi bulur bile: bir sır söz konusu olduğunda fazlasıyla büyük bir rakam. Dördüncü, beşinci, altıncı ve yedinci hata: Kraliçe ile Kral'ın Montmédy'de öyle seyahat elbiseleri içinde filan değil, gala kıyafetiyle boy gösterebilmeleri için tuvaletlerin götürülmesi gerekir, yani yüz kilo filan yük daha, gıcır gıcır yeni bavullara konulup arabanın üstüne yüklenir – böylece kafilenin hızı bir kere daha düşürülürken göze baticılığı bir kat daha artırılır. Gizliden sıvışma olması gereken şey, yavaş yavaş şatafatlı bir geziye dönmektedir.

Bütün hataların en büyüğü ise şudur: Günlerden bir gün Kral ile Kraliçe yirmi dört saatlik bir yola çıkacaklarsa isterse cehennemden kaçıyor olsunlar, rahat seyahat etmelidirler. Öyleyse yeni bir araba ısmarlanır, özellikle geniş, özellikle rahat, yaylı, taze taze boya ve servet kokan, her at değişim noktasında hiçbir arabacının, posta uşağının, hiçbir posta memurunun, seyisin olağanüstü merakını celbetmemesi düşünülemeyecek bir araba. Fakat Fersen –âşıklar asla ileri görüşlü olmaz– Marie-Antoinette için her şeyi elden geldiğince şahane, güzel ve lüks yapmak istemektedir. Onun verdiği kesin ölçüler uyarınca (sözümona Kontes Korff diye biri için) devasa bir araba yaptırılır, dört tekerlekli koca bir harp gemisi, yalnızca kraliyet ailesinin altı ferdini, ayrıca mürebbiyeyi, arabacıyı ve uşağı taşımakla kalmayıp her çeşit konfor için, gümüş sofrası takımı, gardırop, erzak ve hatta kralların bile duyduğu küçük ihtiyaçları karşılayacak oturma için yeri olan bir araba. Bütün bir şarap mahzeni kurulur içine ve doldurulur, çünkü kraliyet ailesinin gırtlığının ihtiyacı malumdur; işin garabetini daha da büyütme için, arabanın iç duvarları açık renkli damaskoyla kaplanır, öyle ki, insanın neredeyse, araba kapısının üstüne zambaklı armayı resmetmeyi niçin unutmuşlar, diye şaşacağı gelir. Bu lüks arabanın ağır donanımıyla az çok hızlıca gidebilmesi için en azından sekiz ama çoğu yerde on iki ata ihtiyacı vardır, yani: Hafif, iki atlı, bir posta arabasının atları beş dakikada değiştirilebiliyorsa bu iş böyle bir arabada her defasında yarım saat sürmekte, yani yaşam ile ölüm arasındaki her on beş dakikanın can alıcı bir önem taşıdığı bir yolculukta dört ila beş saat gecikmeye sebep olmaktadır. Yirmi dört saat boyunca uşak elbisesi giymek zorunda kalan asil refakatçilerin bu aşağılanmasını telafi etmek üzere, kendilerine tertemiz, gıcır gıcır ve böylece bir hayli göze batan hizmetçi kıyafetleri verilir ki, bu da Kral ile Kraliçe için tasarlanan mütevazı tebdilikıyafetle tuhaf bir çelişki göstermektedir. Olayın kraliyet ailesi tarafındaki bu göze baticılığı bir yana, yol üzerindeki her kasabada durup dururken, sözümona “para taşıyan”

bir arabayı bekleyen Dragoner müfrezelerinin belirmesiyle, üstelik son olarak da Choiseul dükünün tarihî bir budalalık gösterip askerî birliğin tek tek birimleri arasında irtibat subayı olarak en olmayacak insanı, Figaro'nun ta kendisini, Kraliçe'nin berberi olan, saç yapmak için birebir, ama diplomasi işlerinin alabildiğine yabancı ve Kral'a sadık kalmaktan çok kendi ebedî Figaro rolüne sadakat gösteren o ilahî Léonhard'ı seçmesiyle zaten çetrefil olan durum, bir kat daha karmakarışıklaştırılmış olur.

Bütün bunların tek mazereti şudur: Fransa'nın devlet teşrifatı tarihte bir kralın kaçıyla ilgili hiçbir örnek bulamamıştır. Vaftiz olmaya ya da taç giymeye, tiyatroya ya da ava nasıl gidileceği, büyük kabulde hangi, küçüğünde hangi, ayinde, avda, oyunda hangi elbisenin, hangi ayakkabıların, saç tokalarının kullanılacağı gibi konularda teşrifat, yüzlerce ayrıntısıyla hazırlıklıdır. Fakat bir kral ile kraliçenin atalarının sarayından tebdilikıyafet nasıl kaçacağına ilişkin kurallar yoktur; burada doğaçlama, cesaretle, özgürce bir çözüm bulunmalı, yaşanan ânın gerekleri kavranmalıdır. Bütünüyle dünyaya yabancı olduğu için saray, gerçek dünyayla ilk karşılaşmasında da âcizlik içinde alta düşmüştür. Fransa Kralı kaçmak için bir uşak kıyafetine girdiği an, artık kaderinin efendisi de olamamaya başlar.

Bitmez tükenmez gecikmelerden sonra kaçış günü olarak 19 Haziran belirlenir; vakit çoktan gelip geçmektedir bile; çünkü bu kadar çok elin gerdiği gizli bir ağ, her an herhangi bir yerinden yırtılabilir. Bu alçak sesle fısıldaşmaların, haberleşmelerin orta yerinde aniden, Marat'nın Kral'ın kaçırılması için bir komplo kurulduğunu haber veren makalesi bir kırbaç darbesi gibi şaklar.

Onu her kuvveti kullanarak, onun davasının bütün kralların davası olduğu bahanesiyle Felemenk'e kaçırmak istiyorlar ve siz de bu kaçışın önünü kesemeyecek kadar ahmaksınız. Parisliler, aklın terk ettiği Parisliler!

Karşınızda durup durup tekrarlamaktan yoruldum, Kral'ı da, Dauphin'i de duvarlarınızın ardında sıkı tutun, iyi koruyun, Avusturyalı kadınla kayınbiraderini ve ailenin geri kalanını hapsedin; tek bir gün kaybetmek bile bütün milletin başına bela getirebilir.

İçindeki hastalıklı güvensizlik yüzünden dikkate değer bir ileri görüşlülüğe sahip olan bu adam, tuhaf bir kehanette bulunmaktadır: Ne var ki, "tek bir gün kaybetmek" ulus için değil, Kral ile Kraliçe için bela demek olacaktır. Çünkü Marie-Antoinette çoktan en küçük ayrıntısına kadar belirlenmiş kaçış bir kere daha erteler. Fersen'in 19 Haziran için her şeyi hazır etmek çabasıyla bitkin düşünceye dek çalışması boşuna olmuştur. İçindeki tutku haftalardır aylardır artık yalnızca bu girişime hizmet eder haldedir. Her gece, Kraliçe'ye yaptığı ziyaretlerden her dönüşünde paltosunun altında başka başka giyecekler taşır, sayısız mektuplaşmalardan sonra General Bouillé ile Dragon<sup>190</sup> ve Husar<sup>191</sup> birliklerinin, kralın arabasını hangi noktada bekleyeceklerini kararlaştırmıştır; Vincennes yolunda dizginleri kendi eline alıp kendi kullanacağı posta atlarını nasıl idare edeceğini sınamaktadır. Güvenilen kişilerin hepsine bilgi verilmiş, mekanizma en küçük çarkına kadar ayarlanmıştır. Fakat son anda Kraliçe dur emrini verir. Nedimelerinden biri, bir devrimciyle ilişkisi olanı, aniden kuşku uyandırmıştır. Bu kadının izin günü olarak da bir

sonraki sabah, 20 Haziran planlanmış olduğundan o gün beklenmelidir. Demek, yirmi dört saat daha, uğursuz bir gecikme. Generale emrin değiştiği bildirilir. Yola çıkmaya hazır bekleyen Husar'lara, eyer indir, emri verilir; zaten canı dışında olan Fersen ve içindeki huzursuzluğun artık üstesinden gelemez haldeki Kraliçe yeni bir gerilim yaşarlar. Fakat nihayet bu son gün de geçer. Her kuşkuyu dağıtmak için, Kraliçe öğleden sonra çocuklarını ve görümcesini Tivoli'ye, bir eğlence bahçesine götürür. Dönüşte kumandana alışılmış azameti ve kendinden eminliği içinde bir sonraki gün için alınacak önlemleri bildirir. Heyecanı pek belli olmamakta, kralınsa hiç belli olmamaktadır; çünkü bu sinir yoksunu adamda heyecanlanma kabiliyeti zaten hiç yoktur. Akşamleyin Marie-Antoinette saat sekizde dairesine çekilir ve kadınları uğurlar. Çocuklar yatağa yatırılır ve görünüşte tasasızca, akşam yemeğinden sonra büyük salonda bütün aile bir araya gelir. Özellikle dikkatli bir gözlemci belki bir şeyi fark edebilecektir, Kraliçe bazen ayağa kalkmakta ve sanki uykusu gelmiş gibi saate bakmaktadır. Fakat aslında hiçbir zaman, bu gecekinden daha gergin, daha uyanık ve kadere daha boyun eğmiş bir halde olmamıştır.

**189.** (İt.) Bir meyve kadar önemli. (Y.N.)

**190.** XVI. yüzyıl sonu Avrupa'da, hücumda hafif süvari, savunmada ise piyade olarak savaşan atlı asker. Karabina ya da alaybozan tüfeğinin bir türü olan "dragon" adlı silahı kullandıkları için bu adla anılırlardı. (Y.N.)

**191.** (Mac. *Huszár*'dan) Avrupa'da XV. yüzyıl Macar hafif süvari birlikleri örnek alınarak düzenlenen ve keşif görevinde kullanılan hafif süvari birimine bağlı asker. (Y.N.)

## Varennese kaçış

Bu 20 Haziran 1791 gününün akşamı en kuşkucu bir gözlemci bile Tuileries’de dikkatini çekecek bir şeye rastlamayacaktır: Her zaman olduğu gibi ulusal muhafızlar nöbet yerlerindedir, her zaman olduğu gibi nedimelerle uşaklar akşam yemeğinden sonra ortalıktan çekilmişlerdir ve büyük salonda, her gün olduğu gibi, Kral, kardeşi Provence Kontu ve ailenin öbür üyeleri sakın sakın oturmuş tavla oynamakta ya da sohbet etmektedirler. Yoksa, Kraliçe’nin aşağı yukarı saat onda, konuşmanın orta yerinde yerinden kalkıp bir süre için ortadan kaybolması göze batacak bir şey midir? Ne münasebet! Belki küçük bir işine bakacak ya da bir mektup yazacaktır; hizmetçilerden hiçbiri arkasından gitmez, çıktığı koridor da bomboştur. Fakat Marie-Antoinette bu defa heyecan içinde durakalır, soluğunu tutarak muhafızların keskin ayak seslerine kulak kabartır, sonra bir telaş yukarıya, kızının yatak odasına koşar ve yavaşça kapıyı vurur. Küçük prenses uyanır, korkuyla (ikinci, vekil olarak gelmiş bulunan) mürebbiyeye, Madam Brunier’e seslenir; bu kadın gelir, Kraliçe’nin çocuğun çabuk giydirilmesi yolunda verdiği anlaşılabilir emre şaşır fakat direnmeye kalkmaz. Bu arada Kraliçe, damasko gölgeğelinin perdelerini açarak Dauphin’i de uyandırmış, ona şefkatle şunları fısıldamaktadır: “Gel, kalk, yola çıkıyoruz. Birçok askerın olduğu bir kaleye gidiyoruz.” Küçük prens uyku sersemliği içinde bir şeyler mırıldanır, kılıcıyla üniformasını ister, öyle ya, askerlerin yanına gidecektir. Fakat Marie-Antoinette birinci mürebbiyeye, sırrı çoktandır bilen ve prensi, bir maskeli baloya gidileceği bahanesiyle kız çocuk kılığına sokacak olan Madam Tourzel’e, “Çabuk, çabuk, yola çıkıyoruz,” diye buyurur. İki çocuk da gürültü yapmadan merdivenden aşağıya, Kraliçe’nin odasına götürülür. Orada kendilerini eğlenceli bir sürpriz beklemektedir. Çünkü Kraliçe gömme dolabı açınca, içinden bir muhafız subayı çıkar, kararlı Fersen’in ihtiyaten oraya yerleştirdiği bir Herr von Malden. Dört kişi şimdi nöbetçisiz olan çıkışa doğru yürür.

Avluda neredeyse hiç ışık yoktur. Arabalar uzun bir sıra halinde dizilmiştir, birkaç arabacıyla uşak tembel tembel ortalıkta dolaşmakta ya da ağır silahlarını bırakmış olan ulusal muhafızlarla laflamaktadır ve –ne güzeldir bu ılık yaz akşamı– akılları ne görevde ne de tehlikededir. Kraliçe kapıyı bizzat açıp dışarıya bakar: Böyle karar anlarında dikkati bir an olsun elden bırakmamaktadır. Ve hemen arabaların gölgesinden bir adam süzülüp yaklaşır, arabacı kılığındadır ve hiç laf etmeden Dauphin’i elinden tutar: Yorulmaz Fersen’dir bu, sabah erkenden beri insanüstü bir çaba içindeki Fersen. Posta uşaklarını hazır etmiş, üç muhafızını ulak kılığına sokmuş ve herkesi doğru yerine yerleştirmiştir. Gece için gereken eşyaları saraydan gizlice çıkarmış, arabayı hazır etmiş ve üstüne üstlük, öğleden sonra, heyecandan gözyaşlarını tutamayan kraliçeye teselli vermiştir. Bir keresinde kıyafet değiştirmiş olarak, diğerlerinde her zamanki kılığıyla Paris’i üç kere, dört kere, beş kere telaşla kat etmiştir, her şeyi yoluna sokmak için. Şimdi, Fransa’nın Dauphin’ini kral sarayından alıp götürmekle canını tehlikeye atmakta, bunun için de, çocuklarını ona ve yalnızca ona emanet eden, sevdiği kadının minnettar bakışından başka bir ödül istememektedir.

Dört gölge karanlığa kayıp gider, Kraliçe sessizce kapıyı kapatır. Dikkat çekmeden,

hafif, tasasızca adımlarla, sanki yalnızca bir mektup alıp gelmiş gibi salona döner ve görünüşte hiçbir şey umurunda değilmişçesine laflamasına devam eder; bu arada çocuklar büyük meydandan başarıyla geçirilip eski moda bir atlı faytona yerleştirilir ve burada hemen uykuya dalar; aynı zamanda Kraliçe'nin iki nedimesi başka bir arabayla önden Claye'a gönderilir. Sonra, saat on birde kritik saat gelir çatar. Provence Kontu ile karısı, – onlar da bugün kaçacaktır– her zaman olduğu gibi saraydan ayrılır, Kraliçe ile Madam Elisabeth odalarına çekilir. Şüphe uyandırmamak için Kraliçe soyunma işini nedimesine yaptırır, ertesi sabah bir geziye çıkmak için bir araba ısmarlar. Saat on bir buçukta, Lafayette'in Kral'a yaptığı kaçınılmaz ziyaret şimdi bitmiş olmalıdır, ışıkların söndürülmesi emrini verir – hizmetçiler için odalarına çekilebilecekleri işaretidir bu. Fakat kapı nedimelerin arkasından kapanır kapanmaz Kraliçe yine yerinden fırlar, çabucak giyinir, hem de gri ipekten, göze çarpmayan bir elbise seçer, başına mor tülünün ardında yüzünün tanınmadığı siyah bir şapka oturtur. Şimdi geriye yalnızca, yavaşça küçük merdivenden aşağıya, kapıya inmek kalır, burada güvenilir biri kendisini beklemektedir, sonra da o karanlık Place du Carrousel'i geçmek – her şey yolunda gider. Fakat ne kötü rastlantı, tam da o sırada alev alev ışıklar saçan eşlikçileri, meşalecileri olan bir araba yaklaşır, her şeyin her zamanki gibi pek güzel yolunda olduğunu sanan Lafayette'in arabası. Kraliçe ışık üstüne vurmada, alelacele kemerli kapının karanlığına siner ve Lafayette'in arabası o kadar yakınından geçer ki, elini uzatsa tekerlerine dokunacaktır. Kimse fark etmemiştir. Birkaç adım daha, derken içinde dünyada en çok sevdiği varlıkların, Fersen ve çocukların bulunduğu o kiralık arabaya ulaşır.

Daha da zoru, Kral'ın dışarı çıkmasıdır. Önce, Lafayette'in her akşam tekrarlanan ziyaretine katlanması gerekir, bu da o kadar uzun sürer ki, bu kez o vurdumduymaz adama bile sakin durmak zor gelecektir. Durup durup koltuğundan kalkar, pencereye gider, gökyüzünü izlemek istermiş gibi. Sonunda, on bir buçukta bu can sıkıcı misafir izin ister. XVI. Louis yatak odasına geçer ve burada, kendisini gayet büyük bir özenle koruyan teşrifata karşı vereceği son, amansız mücadele başlar. Eski mi eski bir âdete göre Kral'ın oda hizmetçisi aynı odada uyumak zorundadır, bileğine bir kordon sarılıdır, öyle ki, efendisinin kordonun öbür ucundan bir çekmesiyle hemen uyanabilecektir. Demek ki bu zavallı adam şimdi kaçmak istiyorsa başta, kendi oda hizmetçisinin elinden kurtulmak zorundadır. XVI. Louis de her zamanki ağır, rahat hareketleriyle oda hizmetçisinin yardımıyla soyunur, yatağa yatar ve gölgeğin iki tarafındaki perdeleri, uyumak istermiş gibi indirir. Aslında yalnızca, uşağın soyunmak için komşu odacığa geçeceği ânı beklemektedir, işte o zaman, o kısacık an içinde –bir Beaumarchais'ye layık bir sahnedir bu– Kral çabucak gölgeğin arkasından sıyrılır, yalınayak ve sırtında geceliğiyle öbür kapıdan oğlunun bu arada boşalmış olan odasına süzülür; burada kendisi için sade bir takım elbise, kaba bir peruka ve –Bir yüzkarası daha!– bir uşak şapkası hazır edilmiştir. Bu arada sadık uşak ise usul usul, gölgeğinin arkasında yatan sevgili kralını uyandırmak korkusundan nefesini tuta tuta yatak odasına dönmüştür ve kordonun ucunu her gün olduğu gibi bileğine dolamaktadır. Bu arada, sırtında geceliğiyle, kolunda gri bir ceket, peruka ve uşak şapkasıyla XVI. Louis, Mukaddes Louis'nin halefi ve vârisi, Fransa ve Navarra Kralı, merdivenden alt kata süzülür; burada kendisini gömme dolaba saklanmış

olan has muhafızı Herr von Malden beklemektedir, yolu göstermek için. Sirtında zümrüt yeşili bir pardösü ve haşmetli başının üzerinde uşak şapkasıyla Kral sakın sakın, sarayının hiç kimsenin olmadığı avlusunu geçer; bekçiliğe hiç de meraklı olmayan ulusal muhafızlar kendisini tanımaz, geçirirler. Böylece işin en zor tarafı başarılmış görünmektedir, gece yarısı olduğunda aile faytonda toplanmış durumdadır; arabacı kılığına girmiş olan Fersen yerine oturur ve uşak kılığındaki Kral ile ailesini Paris'in bir ucundan öbür ucuna götürür.

Paris'in bir ucundan öbür ucuna, evet, ne uğursuzluktur ki, böyle! Çünkü Fersen, araba sürmeye değil, kendini bir yerden bir yere arabacılara taşıtmaya alışkın bu asilzade o karmakarışık şehrin sonsuz labirentini bilmemektedir. Ayrıca ihtiyaten –Ne uğursuz bir ihtiyattır bu!– hemen şehirden çıkıvermek yerine, bir kere daha Matignon Caddesi'ne gidip büyük arabanın yola çıktığından emin olmak ister. Gece yarısı değil, ancak saat ikide ulaşır o kıymetli yolcular şehir kapısına – iki saat, yeri doldurulmaz iki saat kaybedilmiştir.

Gümrük bariyerinin ardında bekleyecektir o heybetli araba; ilk sürpriz: Ortada yoktur. Yine zaman kaybolur, ta berikiler arabayı, dört at koşulmuş ve ışıkları kısılmış halde buluncaya kadar. Fersen ancak o zaman faytonu öbür arabaya yanaştırabilir, kraliyet ailesi birinden öbürüne, ayaklarını –Aman sakın ha!– Fransa sokaklarının çamurunda kirlenmeden geçebilsin diye. Saat gecenin on ikisi yerine sabaha karşı iki buçuk olmuştur, atlar nihayet arabayı çekmeye başladığında. Artık Fersen kırbacı sakınmaz, yarım saat sonra Bondy'dedirler ve bir muhafız subayı güzelce dinlenmiş sekiz yeni at ile kendilerini beklemektedir. Burada vedalaşılacaktır. Bu kolay olmaz. Marie-Antoinette güvendiği tek insanın kendilerinden ayrıldığını görmek istememektedir, fakat Kral açıkça, Fersen'in bundan öteye kendilerine refakat etmesini arzu etmediğini açıklamıştır. Hangi nedenden, bilinmez. Belki, sadık yoldaşlarının karşısına karısının bu pek mi pek yakın ahbabıyla çıkmak istememiştir, belki Fersen için daha iyi olur diye – her neyse, Fersen bunu, “Il n'a pas voulu,”<sup>192</sup> diye not edecektir. Ayrıca zaten, Fersen'in yolcular kurtulduktan sonra hemen yanlarına gelmesi de kararlaştırılmıştır: yani kısa bir vedalaşma. Böylece Fersen – ufukta hafif bir ışıltı yükselmeye başlamış, sıcak bir yaz günü olacağını haber vermektedir bile– bir kere daha atıyla arabaya yaklaşır ve yabancı posta uşaklarını yanıltmak için bilhassa yüksek sesle bağıırır: “Hoşça kalınız, Madam Korff!”

Sekiz at dört attan iyi çeker, heybetli araba keyifli bir tırısla şosenin boz çığırında sallana sallana ilerler. Herkesin keyfi yerindedir, çocuklar uykularını almıştır, kral her zamankinden neşelidir. Kendilerine taktıkları sahte isimler üzerine şakalar yapmaktadırlar: Madam Tourzel şimdi “Madam Korff” diye kibar bir hanım olmuştur, Kraliçe ise çocukların mürebbiyesidir ve adı da Madam Rochet'dir, başında uşak şapkasıyla Kral onun vekilharcı Durand, Madam Elisabeth ise nedimesidir: Dauphin, kız kılığına girmiştir. Aile aslında, bu rahat arabanın içinde, sarayda, yüz uşağın ve altı yüz ulusal muhafızın gözleri altında olduğundan daha özgürce bir beraberlik içindedir; çok geçmeden XVI. Louis'nin sadık, onu hiç terk etmeyen dostu, buradayım, der: iştahı. Krallara layık yolluklar çıkarılır, gümüş takımlardan bol bol yemek yenir, tavuk kemikleri, şarap şişeleri atılır arabanın penceresinden ve değerli muhafızlar da unutulmaz. Bu

maceradan pek hoşlanan çocuklar, arabanın içinde oynamakta, Kraliçe herkesle sohbet etmektedir ve Kral da bu beklenmedik fırsatı değerlendirip kendi memleketini tanımaya koyulur: Haritayı çıkarıp yolun ilerleyişini örnek bir ilgiyle köy köy, mezra mezra takip eder. Yavaş yavaş hepsinin içine bir güvenlik duygusu yerleşmektedir. Atların değiştirileceği ilk istasyonda, saat sabahın altısı, şehirliler henüz yataklarında yatmaktadır, Kontes Korff'tan pasaport soran olmaz; şimdi artık yalnızca o büyük Châlons şehri aşılacaktır, sonra her şey çantada kekliktir, çünkü kendilerini bu son engelin dört mil ilerisinde, Pont-de-Somme-Vesle'de genç Choiseul Dükü'nün emrinde bulunan, ileriye alınmış ilk süvari birliği beklemektedir bile.

Nihayet Châlons, öğleden sonra saat dört. Kesinlikle kötü niyetle değildir, posta durağının önünde bu kadar çok insanın toplaşması. Bir posta arabası geliyorsa, elbet herkes posta uşaklarından bir telaş, Paris'ten gelen son haberleri almak isteyecektir, belki de bir sonraki durağa götürülmek üzere bir mektup ya da paket vardır verilecek; hem üstelik, böyle küçük, sıkıcı bir taşra şehrinde, bugün de böyledir bu, o zaman da insan, yabancı insanları, güzel bir arabayı görmekten hoşlanır: Tanrım, sıcak bir yaz gününde bundan başka ve bundan güzel yapacak ne vardır ki! Meraklıları bilmiş bilmiş arabayı incelemeye koyulur. Gıcır gıcır, yepyeni, saptamasında bulunurlar en başta, saygıyla ve alışılmışın pek üstünde bir asalet örneği; damasko kaplamalı, pek güzel kapitone işli, bagajı şatafatlı, mutlaka aristokrat bunlar, belki göç ediyorlar. Aslında, içindekileri görmek, onlarla gevezelik etmek merakındadır herkes ama ne tuhaf: Niçin altı kişinin altısı da bu harika, sıcak günün ortasında, bu kadar uzun bir yolculuktan sonra inatla arabada oturmaktadır ki, uyuşmuş bacaklarını biraz hareket ettirip açacakları ya da bir bardak serin şarap içip sohbet edecekleri yerde? Niçin bu üniformalı uşaklar böylesine küstah bir kibarlık gösterisi içindedirler ki, sanki pek fevkalade bir şeylermiş gibi? Tuhaf, tuhaf! Hafif bir mırıltıdır başlar, birisi posta müdürüne yaklaşır kulağına bir şey fısıldar. Müdür pek allak bullak olmuşa benzer. Fakat işe daha fazla bulaşmaz ve arabayı yoluna devam ettirir –niçin, kimse bilmemektedir– ne var ki yarım saat sonra bütün şehrin ağzına yayılmıştır dedikodu: Kral ve kraliyet ailesi Châlons'dan geçti.

Fakat arabadakilerin hiçbir şeyden haberi yoktur, tersine, bütün yorgunluklarına rağmen keyifleri pek yerindedir, öyle ya, bir sonraki konak yerinde Choiseul, Husar'larıyla beklemektedir kendilerini: O zaman bitecektir bütün bu rol yapmalar, gizlenmeler; uşak şapkası fırlatılıp atılacak, sahte pasaportlar yırtılacak ve nihayet, onca zaman kulakların işitmediği, "Vive le Roi! Vive la Reine!" nidaları yükselecektir. Madam Elisabeth sabırsızlıkla durup durup pencereden bakar, Choiseul'ü ilk selamlayan olmak için; ulaklar, ellerini alçalan güneşe karşı siper eder, Husar'ların kılıç parıltılarını ta uzaktan görmek için. Fakat göremez. Hiçbirini göremez. Nihayet bir atlı, fakat tek bir atlı, önden yola koyulmuş bir muhafız subayı.

"Choiseul nerede?" diye seslenirler kendisine.

"Gitti."

"Ya öbür Husar'lar?"

"Bir adam bile yok."

Birdenbire keyiflere bir durgunluk gelir. Yolunda gitmeyen bir şey vardır. Üstelik, hava kararmakta, gece olmaktadır. Ürkütücüdür şimdi bu yaban ellere, ne olacağı



bilinmeze gitmek. Fakat dönmek olmaz, durmak olmaz, kaçak biri için yalnızca bir yol vardır: ileri de ileri. Burada Husar'lar yok ise o zaman Sainte-Ménéhould'da Dragoner'leri bulacaklardır, orası da yalnızca iki saat ötededir, o zaman selamete ermişler demektir. Bu iki saatin geçmesi bütün günden uzun sürer. Fakat –bir sürpriz daha– Sainte-Ménéhould'da da eskort yoktur. Atlılar uzun uzun beklemiş, gündüzün hanlarda oturup can sıkıntısından içip öyle berbat bir şekilde sarhoş olmuş, patırtı etmişlerdir ki, bütün halkın dikkati üzerlerine çekilmiştir. Sonunda kumandan, saray berberinin muğlak bir haberiyle iyice şaşkınlaşmış olarak, askerlerini şehirden çıkarıp daha geride, yolda bekletmeyi daha akıllıca bulmuş, şehirde de yalnızca kendisi kalmıştır. Nihayet sekiz atlı araba bütün şatafatıyla çıkagelir, ardından da iki atlı kabriyole – sade yurttaş için o günün hemen ikinci açıklaması güç ve esrarengiz olayı. Önce gelip bekleyen Dragoner'ler, kimse niye, neden geldiklerini bilmiyor, şimdi kibar üniformalar içindeki uşaklarıyla bu iki araba; hele bakın, ne büyük bir hürmetle selamlıyor Dragoner'lerin kumandanı bu tuhaf misafirleri. Hayır, hürmetle kalsa iyi, efendisiymişlercesine: Onlarla konuştuğu sürece elini şapkasından çekmiyor. Jakobenler Kulübü'nün üyesi ve keskin Cumhuriyetçi, Posta Müdürü Drouet, dikkat kesilir. Bunlar yüksek aristokrat olmalıdır, “Belki de göç etmekte,” diye düşünür, “en kibarın da kibarı ayaktakımından bizim gibiler aslında bu işe el koymalı.” Her neyse önce kendi posta uşaklarına usulca, bu esrarengiz yolculara eşlik ederken pek tez davranmamaları emrini verir ve araba, uykusu gelmiş yolcularıyla birlikte, uykusu gelmiş gibi bir hızla yoluna devam eder.

Fakat onlar yola çikalı on dakika olmuş olmamıştır ki –Châlons'dan bir haber getiren mi vardır, yoksa halkın içgüdüğü doğru bir tahminde mi bulunmuştur?– ortalığa aniden, arabada kraliyet ailesinin olduğu söylentisi yayılır. Bir patırtıdır, gidip gelmedir başlar, Dragoner'lerin kumandanı hemen tehlikeyi hissedip askerlerini eskort olarak arabanın arkasından koşturmak ister. Fakat çok geç olmuştur artık, öfkesi kabarmış halk kalabalığı itiraz eder ve kafaları şarapla iyice kızışmış Dragoner'ler de halkla kardeşlik kurarak itaat etmez olur. Kararlı birkaç kişi, halkı hep birlikte yürümeye çağırır, ortalık heyecan ve bağırış çağırış içindeyken tek bir adam bir karar verir: Posta Müdürü Drouet'dir bu, askerlik hizmetinden bu yana iyi bir atlıdır, kendisi için bir at hazırlatır ve bir arkadaşının refakatinde dörtnala, en kısa yoldan o ağır arabayı geçip daha önce Varennes'e ulaşır. Orada bu şüpheli yolcularla ayrıntılı bir şekilde yüz yüze konuşması mümkün olacaktır, bir de gerçekten Kral ise o zaman kendisine ve tacına Tanrı acısın! Binlerce kez olduğu gibi, bu kez de kararlı bir insanın tek bir kararlı hareketi, dünya tarihini değiştirmektedir.

Bu arada Kral'ın dev arabası, Varennes'e inen kıvrımlı yolda durmadan ilerlemektedir. Güneşin kızdırdığı bir damın altında yirmi dört saat sıkış sıkış yolculuk etmek yolcuları yormuştur; çocuklar uyumuş, Kral haritaları toparlamış, Kraliçe susmuştur. Bir saat daha, yalnızca son bir saat sonra eskortla buluşup emniyete kavuşacaklardır. Fakat yine bir sürpriz: Kararlaştırılmış olan, Varennes dışındaki at değişim yerinde at yoktur. Burada beklemekle görevli iki subayı –insan Figaro'yu habercisi yapmamalı– önden gönderilen berber Léonhard, karmakarışık laflarıyla Kral'ın artık gelmeyeceğine inandırmıştır. Yatmış, uyumaktadırlar ve bu uyku Kral'ın başına, tıpkı Lafayette'in 6 Ekim'deki uykusu kadar uğursuzluk getirecektir. O zaman, yorgun atlarla

Varennes'e girmek gerekir, belki orada at değiştirme olanağı bulunacaktır. Fakat ikinci sürpriz: Kapının kemeri altında birkaç genç insan, önden giden atlının üstüne yürüyüp emreder: "Dur!" Bir anda iki arabanın etrafı bir genç adam güruhuyla sarılıverir. Drouet ve adamları on dakika daha önce gelmiş, Varennes'in bütün devrimci gençliğini yataklarından ya da hanlardan toplayıp getirmişlerdir. "Pasaportlar!" diye emreder biri. "Acelemiz var, hemen yerimize varmamız lazım," diye yanıt verir arabadan bir kadın sesi. Sözüm ona "Madam Rochet", aslında Kraliçedir, bu tehlikeli anda kararlılığını toplayabilen tek kişi. Fakat direnmenin yararı olmaz, en yakındaki hana, adı –Dünya tarihi ne kadar gaddar olabilmektedir!– "Büyük Hükümdar Hanı" olan yere kadar gitmek zorunda kalırlar, orada belediye başkanı beklemektedir zaten, aslında, "Sauce" diye iştah açıcı bir ismi olan bir bakkaldır bu adam ve pasaportları görmek istemektedir. Bu küçük bakkal, ki içinden Kral'a bağlıdır ve belalı bir işe bulaşacağından ödü kopmaktadır, pasaportlara şöyle bir göz atar ve, "Tamamdır," der. Ona kalsa bırakacaktır, araba yoluna bir güzel devam etsin. Fakat oltaya balığın vurduğunu hisseden şu genç Drouet, yumruğunu masaya indirir ve bağırır: "Bunlar Kral ve ailesidir ve siz yabancı bir memlekete gitmelerine müsaade ederseniz vatan hainliği suçu işlemiş olursunuz." Böyle bir tehdit, mazbut aile babasının fena halde iliklerine işler, aynı zamanda Drouet'nin arkadaşlarının marifetiyle kilisenin tehlike çanı da çalmaya başlar, bütün pencerelerde ışıklar yanar, şehir alarma geçmiştir. Arabanın etrafında gittikçe büyüyen bir kalabalık toplanır: Güç kullanmadan yola devam etmek düşünülecek şey değildir; çünkü taze atlar da henüz koşulmamıştır. Bakkal belediye başkanı, düştüğü bu çıkmazdan kurtulmak için, vaktin yola devam için zaten pek geç olduğunu, Madam Kontes Korff ve refakatindekilerin kendi evinde gecelemelelerini teklif eder. "Sabah oluncaya kadar," diye düşünmektedir kurnaz başkan, "her şey açıklığa kavuşmuş olur, ama iyi ama kötü, ben de boynuma inen bu sorumluluktan kurtulurum." Kral tereddüt içinde de olsa –yapacak daha iyi bir şey yoktur, üstelik Dragoner'ler de gelecektir zaten– daveti kabul eder.

Bir ya da iki saat içinde Choiseul ya da Bouillé burada olacaktır. Böylece XVI. Louis başında sahte perukayla eve girer ve ilk iş olarak, bir şişe şarapla bir parçacık peynir getirilmesini irade buyurur. Kral bu mu? Kraliçe bu mu? – Huzursuzluk içinde, heyecan içinde fısıldaşmaktadır ihtiyar kadınlar, koşup gelmiş çiftçiler. Çünkü o zamanlar Fransa'nın küçük bir şehri büyük, uçsuz bucaksız saraydan öylesine, millerce uzaktadır ki, bütün bu tebaasından bir kişi bile Kral'ın yüzünü sikkelerin üstüne darp edilmiş olduğundan başka türlü görmüş değildir ve bir ulak gönderip asil bir efendiyi çağırarak gerekecektir; bu yabancı yolcunun gerçekten Kontes Korff'un bir uşağı mı, yoksa XVI. Louis mi, Fransa ve Navarra'nın "En Hıristiyan Kral"ı mı olduğunu nihayet belirleyebilmek için.

## Varennese'de gece

Marie-Antoinette, bu 21 Haziran 1791 gecesi, hayatının otuz altıncı, Fransa Kraliçesi olarak on yedinci senesinde, ilk defa bir Fransız burjuvasının evine ayak basar. Bir saraydan bir saraya, bir hapishaneden bir hapishaneye geçişteki tek kesintidir bu. Yol önce bakkalın dükkânından geçer, içerisi ağır bir yağ, kuru sucuk ve keskin baharat kokmaktadır. Art arda dizilip gacıır gucur, dimdik bir merdivenden üst kata çıkarlar, kral, daha doğrusu, sahte perukalı, kim olduğu bilinmeyen bey ile Kontes Korff olduğu söylenen kadının o mürebbiyesi: iki oda, bir oturma odasıyla bir yatak odası, alçak tavanlı, fakirane ve kir pas içinde. Kapının önüne hemen yeni türden muhafızlar dikilir, ki Versailles'daki pırıl pırıl muhafızlara hiç mi hiç benzememektedir bunlar, ellerinde yabalarıyla iki çiftçi. Sekizi de, Kraliçe, Kral, Madam Elisabeth, iki çocuk, mürebbiye ve iki nedime kız bu daracık yerde durmakta, oturmaktadır. Çocuklar, ölesiye yorgun, bir yatağa yatar ve hemen uyurlar, Madam Tourzel'in gözetimi altında. Kraliçe bir koltuğa oturmuş, tülünü yüzüne örtmüştür; kimse öfkesini, içinin acısını görmüş olmasıyla övünememelidir. Yalnızca Kral hemen, evindeymiş gibi yerleşmeye başlar, sakın sakın masaya oturur ve bıçakla koca koca peynir dilimleri kesmeye başlar. Kimseden bir sözcük çıkmamaktadır.

Nihayet sokakta nal sesleri duyulur ama aynı zamanda yüzlerce ağızdan çıkan haykırış da kulağa gelir: "Husar'lar! Husar'lar!" Aynı şekilde yanlış haberlerle şaşkına dönmüş olan Choiseul sonunda gelmiştir, birkaç kılıç darbesiyle yolunu açar ve askerlerini evin etrafına toplar. Dürüst Alman Husar'lar, komutanın kendilerine çektiği nutku anlamaz, neyin söz konusu olduğunu bilmezler, bütün kavradıkları, konuşmada geçen iki Almanca kelimedir: "Der König und die Königin."<sup>193</sup> Ama yine de, itaat ederler ve kalabalığa karşı öyle sert bir tırısı geçerler ki, araba, insanların kışkacından bir an için kurtulur.

Choiseul Dükü alelacele merdivenden yukarı çıkar ve teklifini yapar. Kendisi yedi at vermeye hazırdır. Kral, Kraliçe ve maiyetlerindeki binmeli ve birliklerinin orta yerinde, derhal kasabadan basıp gitmelidirler, çevredeki ulusal muhafızlar toplanıp gelmeden önce. Subay raporunu verdikten sonra çakı gibi bir selamla eğilir: "Majesteleri, emrinizi bekliyorum."

Fakat emirler vermek, hızlı kararlar almak hiçbir zaman XVI. Louis'nin işi olmamıştır. Olmayacak laflar etmeye başlar: Acaba Choiseul, bu yarma hareketi sırasında karısına, kız kardeşine, çocuklarından birine bir merminin isabet etmeyeceğini garanti edebilecek miymiş? Acaba hanlara dağılmış olan öbür Dragoner'lerin toplanmasını beklemek daha tavsiyeye şayan olmaz mıymiş? Bu düşünüp tartmalarla dakikalar, çok değerli dakikalar geçer. Aile küçük, karanlık odada, hasır koltuklarda oturmakta, eski nesil oturmakta, tereddüt etmekte, ölçüp biçmektedir. Fakat devrim, genç nesil, beklemez. İmdat çanlarının uyandırdığı milisler, köylerden akın edip gelmektedir, ulusal muhafızlar eksiksiz olarak toplanmıştır, surlardan eski topu indirip getirmiş, sokaklara barikatlar kurmuşlardır. Dağılmış askerler ise yirmi dört saat boyunca saçma sapan bir şekilde eyer üstünde oraya buraya koşturduktan sonra, gelsin şarap demekte ve halkla kardeşlik kurmaktadır. Sokaklar gittikçe daha çok insanla dolar. Sanki can alıcı karar saatlerinin söz

konusu olduğu kitlelerin ta bilinçaltlarına kadar ulaşmış gibi, bütün çevredeki topraklı topraksız köylüler, koyun çobanları, işçiler uykularından kalkıp kocakarılar meraktan değneklerine yapışıp bir defa Kral'ı görmek için Varennes'e yürürler; hem şimdi, Kral kendisi olduğunu açığa vurmak zorunda olduğuna göre, hepsi de onu surlarından dışarı bırakmamaya kararlıdır. Arabaya taze at koşma yolundaki her çabaya engel olunur. "Paris'e gidecek, yoksa ateş ederiz, onu arabasında vururuz," diye bağırılmaktadır vahşi sesler posta uşaklarına, derken bu karmaşanın orta yerinde bir daha tehlike çanı çalınır. Bu dramatik gecede yeni bir alarm: Paris yönünden bir araba gelmiştir; Ulusal Meclis'in Kral'ı yakaladılar diye ülkenin her yönüne doğru rastgele yola çıkardığı iki komiser, kaçakların izini bulmayı başarmıştır. Ortak iktidarın elçilerini, sınırsız coşkunluk bağrıları karşılar. Şimdi Varennes'in üzerinden sorumluluk alınmıştır, şimdi artık dünya tarihi üzerinde karar vermek durumunda olan bu fakir kasabanın o küçük fırıncıları, kunduracıları, terzileri ve kasapları değildir: Ulusal Meclis'in, halkı kendi otoritesi olarak tanıdığı tek otoritenin elçileri gelmiştir. İki ulak bir zafer alayı içinde babayiğit bakkal Sauce'un evine götürülür, merdivenlerden Kral'ın yanına çıkarılır.

Bu arada korkunç gece yavaş yavaş bitmiş, saat sabahın altı buçuğu olmuştur. İki elçiden biri, Romeuf, solgundur, tutuktur ve kendine verilen görevden hiç memnun değildir. Lafayette'in emir subayı olarak Tuileries'de sık sık Kraliçe'nin dairesi önünde nöbet tutmuştur, emri altındakilere her zaman içinden gelen o doğal iyi yüreklilik ve sıcaklıkla davranan Marie-Antoinette de kendisini hep hoş tutmuş, sık sık o da, Kral da kendisiyle bir arkadaş gibi konuşmuştur; Lafayette'in bu emir subayının yüreğinin ta içinde bir tek arzu vardır: bu iki kişiyi kurtarmak. Fakat görünmez bir şekilde Kral'ın aleyhine çalışan uğursuzluk istemiştir ki, bu görevde yanına ikinci bir kişi, Bayon adında çok hırslı ve devrime tümüyle sadık bir refakatçi verilsin. Romeuf izi yakalar yakalamaz, gizliden gizliye yolculuğunu uzatıp Kral'a zaman vermeye çalışmış; fakat Bayon, bu acımasız gözcü durmadan bastırmıştır; Romeuf de şimdi öylece, yüzü kızararak, Ulusal Meclis'in kraliyet ailesinin yolundan alıkonmasını buyuran o uğursuz kararını Kraliçe'ye teslim etmenin korkusu içinde, karşılarında kalakalmıştır. Marie-Antoinette şaşkınlığını bastıramaz: "Ne? Siz mi, bayım? Hayır, bu hiç aklıma gelmezdi!" Romeuf, düştüğü şaşkınlık içinde, bütün Paris'in heyecan içinde olduğu, devlet menfaatinin Kral'ın geri dönmesini gerektirdiği gibi bir şeyler kekeler. Kraliçe sabırsızlanır, arkasını döner, bu karmakarışık gevezeliğin ardında kötü bir şey hissetmektedir. Sonunda Kral, kararnameyi ister ve haklarının Ulusal Meclis tarafından kaldırıldığını ve kraliyet ailesine rastlayan her ulağın onu yolculuğuna devam etmekten alıkoyacak önlemleri alması gerektiğini okur. Kaçış, yakalama, hapsetme kelimelerinden gerçi ustaca kaçınılmıştır. Fakat bu kararnameyle Ulusal Meclis ilk defa olarak, Kral'ın özgür değil, iradesine tabi olduğunu dile getirmektedir. Ağırkanlı Louis bile dünya tarihini sarsan bu değişikliğin farkına varır.

Fakat kendini savunmaz. "Artık Fransa Kralı yok," der uykulu sesiyle, sanki bu konu onun kendisini pek ilgilendirmiyormuş gibi ve kararnameyi dalgın dalgın, bitkin çocuklarının uyuduğu yatağın üstüne bırakır. Fakat o anda Marie-Antoinette birden ayaklanır. Ufak tefek konularda hep ilgisiz davranan, görünüşe ilişkin her şeyde yüzeysel kalan bu kadının üzerine, gururuna dokunulduğu, şerefi tehlike altına girdiği zaman aniden bir azamet gelip oturmaktadır. Ulusal Meclis'in kendisi ve ailesi üzerine karar

verme küstahlığını gösteren kararnamesini buruşturur ve bir hakaret ifadesiyle yere fırlatır: “Bu kâğıdın çocuklarımı kirletmesini istemiyorum.”

Bu meydan okuyuş karşısında küçük memurların tüyleri ürperir. Dramatik bir sahneye engel olmak için, Choiseul kâğıdı bir telaş yerden kaldırır. Bu odada bulunan herkes aynı derecede şaşkına dönmüştür, Kral, karısının cüretinden dolayı, iki elçi sıkıntı verici rollerinden dolayı; hepsi bir kararsızlık havası içindedir. Derken Kral görünüşte feragat belirten, gerçekte ise sinsice bir öneride bulunur. Kendisini yalnızca iki-üç saat burada dinlenmeye bırakmalarını ister; sonra Paris’e dönecektir. Kendileri de görmektedir, çocukların ne kadar yorgun olduğunu, öylesine korkunç iki gün ve geceden sonra insanın biraz dinlenmeye ihtiyacı vardır. Romeuf, Kral’ın ne istediğini hemen anlar. İki saat içinde Bouillé’nin bütün süvari birliği orada olacaktır, arkalarında da piyadelerle toplar. İçinden Kral’ı kurtarmak istediğinden itiraz etmez: Sonuçta, bu iş seyahatine çıkmasının sebebi, durduraktan başka bir şey değildir. Onu da yerine getirmiştir. Fakat öbür komiser, Bayon, ortada hangi oyunun döndüğünü çabucak anlar ve sinsiliği sinsilikle karşılamaya karar verir. Görünüşte öneriyi kabul eder, kayıtsızca, sallana sallana merdivenden aşağı iner ve kalabalık etrafını sarıp ne olduğunu sorunca, sahte bir iççeğiyle der ki: “Ah, yola çıkmak istemiyorlar... Bouillé yaklaşmakta, onu bekliyorlar.” Bu birkaç sözcük iyice alevlenmiş yangına körük olur. Buna izin verilemez! Böyle bir oyuna gelinemez artık! “Paris’e! Paris’e!” Gürültüden camlar zangırdamakta, Belediye Meclisi’nin üyeleri ve en başta o bahtsız bakkal Sauce, Kral’a ha bire yola çıkması gerektiğini ısrar etmekte, yoksa güvenliğini sağlayamayacaklarını söylemektedirler. Husar’lar, kalabalığın içinde güçlerini gösteremeyecek şekilde sıkışıp kalmış ya da halk tarafına geçmiştir; bir zafer gösterisi olarak araba, kapının önüne çekilir ve hemen atları koşulur, herhangi bir gecikmeye engel olmak için. Şimdi ise aşağılayıcı bir oyun başlar, çünkü artık yalnızca on beş dakikaların hesabı yapılmaktadır. Bouillé’nin Husar’ları pek yaklaşmış olmalıdır, kurtarılacak her dakika kraliyeti kurtarabilecektir: Öyleyse şimdi bütün, en onursuzcasından çarelere de başvurarak Paris yoluna çıkış geciktirilmelidir. Marie-Antoinette bile boyun eğmek ve ömründe ilk defa bir ricada bulunmak zorundadır. Bakkalın karısına döner ve kendisine yardım etmesi için yalvarır. Fakat bu zavallı kadın, kocasının başına geleceklerden korkmaktadır. Gözlerinde yaşlarla, Fransa’nın bir kralından ve kraliçesinden evinde misafir olma hakkını esirgemenin dehşeti içinde olduğundan; fakat kendisinin de çocuk sahibi olduğundan ve kocasının bu işi hayatıyla ödeyeceğinden yakınıır – sezgisinde haklıdır zavallı kadın, çünkü o gece Kral’a gizli birkaç kâğıdı yakmakta yardım etmesi, talihsiz bakkalın kellesine mal olacaktır. Kral ile Kraliçe en olmayacak bahanelerle hareketi geciktirir de geciktirir; fakat zaman akıp gider ve Bouillé’nin Husar’ları ortada görünmez. Artık her şey hazırdır, derken XVI. Louis –ne kadar düşmüş demektir, böyle komediler oynayacak hallere geldiyse– biraz daha yemek yemek istediğini açıklar. Bir kraldan küçük bir öğün esirgenebilir mi? Hayır ama bu öğünün önüne gelmesi için de acele edilir, yeter ki bir gecikmeye sebep olunmasın. XVI. Louis birkaç lokma atar ağzına, Marie-Antoinette tabağını aşağılamayla kenara iter. Şimdi artık kaçacak köşe kalmamıştır. Ama yeni, son bir olay daha girer araya: Aile artık kapıdadır, derken nedimelerden biri, Madam Neuveville sahte kasılmalar içinde yere yığılır. Marie-Antoinette hemen, buyurgan bir edayla, nedimesini bu durumda bırakamayacağını bildirir. Bir hekim

gelmeden gitmeyecektir. Fakat hekim de –bütün Varennes ayakta dır ya– Bouillé'nin birliklerinden önce gelir. Yalancı hastaya yatıştırıcı birkaç damla verir; artık bu acıklı oyunun devamı mümkün değildir. Kral içini çeker ve en önden o daracık merdiveni iner. Arkasından, dudaklarını hırsıyla ısırarak, Choiseul dükünün kolunda Marie-Antoinette gelmektedir. Bu dönüş yolculuğunda nelerle karşılaşacakları içine doğmaktadır. Fakat kendi endişelerinin orta yerinde, daha çok dostunu düşünmektedir: Choiseul geldiğinde ona yönelttiği ilk söz şu olmuştur: “Fersen, kendini kurtarabildi mi dersiniz?” Yanında gerçek bir adam olsa bu cehennem yolculuğunun bile üstesinden gelecektir; fakat bir sürü zayıf ve kararsız arasında tek başına güçlü kalmak zordur.

Kraliyet ailesi arabaya biner. Hâlâ Bouillé ve Husar'larının geleceğini umut etmektedirler. Fakat ne gezer! Etraflarında yalnızca kitlelerin uğuldayan sesleri. Sonunda büyük kervan harekete geçer. Altı bin insan sarmıştır çevrelerini, bütün Varennes ganimetiyle yoldadır, derken öfke ve korkunun yerini bağırsık çığırsık bir zafer duygusu alır. Üzerinde avaz avaz devrim şarkıları, etrafında proleter ordusuyla monarşinin felaket gemisi, oturduğu kayalıktan ayrılmış, dönmektedir.

Yalnızca yirmi dakika sonra ise sıcak gökyüzüne yükselen toz bulutu şosenin üzerinde henüz bir sütun gibi durakalmaktadır, şehrin öbür ucundan dört nala süvariler sökün eder, koca koca bölükler. Sonunda gelmişlerdir Bouillé'nin Husar'ları, boş yere beklenenler! Yarım saat daha, Kral o kadar daha oyalanabilse onu kendi ordusunun ortasına alacaklar, şimdi tezahürat yapanlarsa kös kös evlerine gideceklerdir. Fakat Bouillé, Kral'ın cesareti kırılmış halde gitmeye razı olduğunu işitince birliklerini geri çeker. Ne diye şimdi beyhude yere kan dökmeli? O da bilmektedir ki, monarşinin kaderi hükümdarın zayıflığıyla karara bağlanmıştır, Fransa'da artık XVI. Louis Kral, Marie-Antoinette de Kraliçe değildir.

# Dönüş yolculuğu

Gemiler sakin denizde fırtınada olduğundan hızlı yol alır. Araba Paris'ten Varennes'e olan yolu yirmi saatte kat etmiştir; dönüş yolculuğu üç gün sürecektir. Kral'la Kraliçe hakaret kupasındaki acı içkiyi damla damla, dibini görünceye kadar içeceklerdir. Uykusuz geçmiş iki geceden sonra ölesiye yorgun, üstlerindeki elbiseleri değiştirmeden –Kral'ın gömleği öyle kirlenmiştir ki, askerin birinden bir gömlek ödünç almak zorunda kalır– araba olacak o kızgın fırının içinde, altısı bir arada oturmaktadırlar. Haziran güneşi merhamet etmeksizin, arabanın alev alacak derecede kızışmış tavanına vurmaktadır, havada toz tadı vardır, utanç içindeki ailenin kederli dönüşüne gittikçe büyüyen bir kalabalık kin dolu alaylarla bağrışarak eşlik etmektedir. Versailles'dan Paris'e gidişlerindeki o altı saatlik yolculuk, bununla karşılaştırıldığında bir cennet gezintisi gibi kalır. Arabanın içine kaba mı kaba laflar yağmakta, herkes yuvaya dönmek zorunda bırakılanların rezilliğinden zevk almaya çalışmaktadır. Öyleyse pencereleri kapatıp bu tekerlekli kazanın kaynar derecede kızışmış buğusunda pişip susuzluk çekmek, dışarıdakilerin alaylı bakışlarının insanın üstünde dolaşmasına, küfürlerinin onurunu zedelemesine razı olmaktan iyidir. Talihsiz yolcuların yüzü çok geçmeden sanki boz renkli bir unla kaplanmış, gözleri uykusuzluk ve tozdan kızarmıştır bile, fakat dışarıdan, perdelerin devamlı inik tutulmasına da izin verilmez, çünkü her durakta herhangi bir ufak belediye başkanı Kral'a yönelik olarak, ders verici bir nutuk çekmese olmayacağı inancıyla çıkagelmekte, Kral da her seferinde, niyetinin Fransa'yı terk etmek olmadığına inandırmak ihtiyacını hissetmektedir. Bu gibi anlarda tavrını bozmayan, en başta Kraliçe olur. Duraklardan birinde kendilerine nihayet açlıklarını gidermeleri için yiyecek bir şeyler getirdiklerinde, dışarıda halk gürültü çıkarır ve perdelerin kaldırılmasını ister. Madam Elisabeth hemen itaat edecek olur; fakat Kraliçe enerjik olarak hayır, der. Gürültü çıkaranlara aldırılmaz ve ancak bir on beş dakika sonra, artık bu emri yerine getirdiği düşünülemezce olduğunda, kendisi perdeleri kaldırır, tavuk kemiklerini dışarı atar ve kararlı bir şekilde der ki: “İnsan tavrını korumalıdır, sonuna kadar.”

Sonunda bir umut pırıltısı: Mola, Châlons'da, akşamleyin. Burada şehirliler taştan bir zafer takının ardında beklemektedir, bu tak –tarihin ironisi bu ya– yirmi bir yıl önce, Marie-Antoinette'in şerefine dikilmiştir ve Avusturya'dan camdan tören arabası içinde gelip halkın coşkulu bağrışları arasında müstakbel zevcine doğru ilerlerken altından geçtiği taktır ve frizine şu yazı kazılıdır: “Perstet aeterna ut amor”: “Bu abide, aşkımız kadar kalıcı olsun.” Fakat aşk, has mermerden ve yontulmuş taştan daha geçicidir. Marie-Antoinette'in gözlerinin önüne bir rüya gibi, vaktiyle bu kemerin altında, merasim elbisesi içinde aristokrasiyi kabul etmiş olduğu, caddenin ışıklar ve insanlarla dolup taşıdığı, çeşmelerden onun şerefine şarap aktığı gelir. Şimdi kendisini artık yalnızca soğuk, olsa olsa merhamet dolu bir nezaket beklemektedir; ama bu bile o gürültücü, küstahça üstüne üstüne gelen nefretten sonra bir iyiliktir. İnsan uyuyabilir, elbise değiştirebilir; fakat ertesi sabah, güneş yine bir düşman gibi ortalığı kızdırmaya başlar, çile dolu yollarına devam edeceklerdir. Onlar Paris'e yaklaştıkça halk da bir o kadar kindarlaştır; Kral yüzünün tozunu ve kirini silmek için bir sünger mi istedi, memurun biri alayla şöyle der: “İnsan

seyahate çıkarsa böyle olur işte.” Kraliçe kısa bir dinlenmeden sonra arabanın basamaklarını mı tırmanıyor, arkasından, yılan ıslığı gibi, bir kadının sesi duyulur: “Dikkat et, küçüğüm, yakında başka basamaklar göreceksin.” Kendilerine selam veren bir asilzade atından alışı ediliyor, tabanca ve bıçaklarla yere serilir. Kraliçe ile Kral, devrim “hata”sına düşenin yalnızca Paris’ten ibaret olmadığı ve bu yeni mahsulün memleketlerinin bütün tarlalarında bir güzel çiçek açmış olduğunun ancak şimdi farkına varmaktadır; fakat belki, bütün bu olup biteni iyice hissedecek güçleri bile kalmamıştır: Yorgunluk, yolcuları yavaş yavaş tamamen hissiz hale getirir. Ölgün ölgün arabada oturmaktadırlar, artık kadere karşı kayıtsızdırlar; derken sonunda, sonunda karşıdan ulaklar at koşturup gelir ve Ulusal Meclis’in üç üyesinin, kraliyet ailesini, yolculuğu sırasında korumak üzere, karşılamaya gelmekte olduklarını bildirir. Hayat kurtulmuştur artık ama fazlası değil.

Araba, şosenin ortasında durur: Üç mebus, kralcı Maubourg, burjuva Avukat Barnave, Jakoben Pétion karşıdan gelir. Kraliçe arabanın kapısını bizzat açar. “Ah, beyler,” der heyecan içinde ve üç adama çabucak elini uzatır, “dikkat ediniz de bir felaket olmasın ve bize refakat etmiş olan kimseler kurban edilmesin, hayatları korunsun.” Büyük anlarda gösterdiği, yanılmak bilmeyen isabetliliğiyle, söylenecek doğru sözü buluvermiştir: Bir kraliçe kendisi için değil, yalnızca kendisine hizmet edenler için korunma ricasında bulunabilir.

Kraliçe’nin kararlı tavrı daha en baştan itibaren, gelen elçilerin lütüfkârca davranmasına engel olur. Jakobenlerden Pétion bile notlarında istemeye istemeye, Marie-Antoinette’in canlı bir şekilde söylediği sözlerinin üzerinde büyük bir etki bıraktığını itiraf etmek zorunda kalır. Hemen, gürültü edenlere sessiz olmalarını emreder ve sonra Kral’a, Ulusal Meclis’in elçilerinden ikisinin arabada yer almasını teklif eder, onların varlığı kraliyet ailesini her türlü taşkınlıktan koruyacaktır. Öyleyse Madam Tourzel ile Madam Elisabeth’in öbür arabaya geçmeleri gerekmektedir. Fakat Kraliçe, “Böyle de olur,” der, “biraz sıkıştıvereceklerdir, yer açmak için.” Alelacele şu oturma düzeni kararlaştırılır: Barnave, Kral’la Kraliçe’nin arasına oturur, Kraliçe’ye Dauphin’i kucağına alır. Pétion, Madam Tourzel ile Madam Elisabeth’in arasına oturur, bu arada Madam Tourzel de prensesi dizlerinin arasına sıkıştırır. Altı yerine sekiz kişi, kış kışa sıkışmış bir halde oturmaktadırlar şimdi, monarşinin temsilcileri ile halkın temsilcileri bir arabada; ve herhalde denebilir ki, kraliyet ailesi ile Ulusal Meclis’in mebusları birbirlerine bu saatlerde olduğu kadar yakın hiçbir zaman olmamıştır.

Şimdi bu arabada olup bitenler, beklenmedik olduğu kadar doğal şeylerdir de. Başlangıçta iki kutup arasında, kraliyet ailesinin beş ferdi ile Ulusal Meclis’in iki temsilcisi, mahpuslar ile gardiyanlar arasındaki düşmanlığın zirvesinde bir gerilim bulunmaktadır. İki taraf da birbirine karşı otoritesini tavizsizce korumaya iyiden iyiye kararlıdır. Marie-Antoinette, ki tam da bu factieux koruması altında, onların lütfuna teslim olmuş halde olduğundan, ısrarla bakışlarını kaçırmakta ve ağzını açmamaktadır: Onun, Kraliçe’nin, kendilerinin gönlünü kazanmak istediğini düşünmemelidirler. Mebuslar ise ne pahasına olsun, nezaketlerinin yaltakçılık sanılmasını istemez: Bu yolculukta Kral’a bir ders verilmeli, ona öğretilmelidir ki, Ulusal Meclis’in üyeleri, özgür



ve satın alınmaz adamlar olarak başlarını –onun o dalkavuk saraylı takımının tersine– dik tutan kimselerdir. Öyleyse mesafe, mesafe, mesafe!

Bu hava içinde Jakoben Pétion açık hücumla bile geçer. Hemen ilk başta, içlerinde en gururluları olan Kraliçe'ye küçük bir ders verip onun metanetini kıracaktır. “Aldığım çok kesin habere göre,” diye başlar, “kraliyet ailesi sarayın yakınında sıradan bir faytona binmiştir, bir İsveçlinin sürdüğü bir arabaya, adı da... İsveçlinin adı da...” Pétion lafı yarıda bırakır, sanki ismi hatırlayamıyormuş gibi, Kraliçe'ye bu İsveçlinin isminin ne olduğunu sorar. Zehirli hançerle indirilmiş bir darbedir bu, Kraliçe'ye yaptığı, kocasının yanında sevgilisinin adını sorması. Fakat Marie-Antoinette vuruşu güçlü bir şekilde savuşturur: “Seyislerimin isimleriyle ilgilenmek âdetim değildir.” Bu ilk çekişmeden sonra daracak mekânı, kötücül bir düşmanlık ve gerilim doldurur.

Sonra küçük bir olay bu sıkıcı havayı gevşetir. Küçük prens annesinin kucağından atlamıştır. İki yabancı bey pek merakını çekmektedir. Minicik parmaklarıyla Barnave'ın resmî elbisesindeki bir piriç düğmeyi tutar ve güçlükle üzerindeki yazıyı okur: “Vivre libre ou mourir.”<sup>194</sup> Bu Fransa'nın müstakbel kralının, devrimin temel vecizelerini bu yoldan öğrenmek durumunda kalışı, iki komiseri doğal olarak pek neşelendirir. Yavaş yavaş bir sohbet başlar. Derken tuhaf bir şey gerçekleşir: Küfretmek için kalkışan Balam<sup>195</sup> takdis etmeye karar vermek zorunda kalır. İki taraf da birbirini aslında, uzaktan tahmin edebileceklerinden daha cana yakın bulmaya başlar. Taşralı ve Jakoben olan Pétion, genç bir taşra avukatı olan Barnave, “despot”u özel hayatında yanına yaklaşılmaz, kasıntı, burnu havada, ahmak ve küstah biri olarak hayal etmiş ve içinde yaşadığı saray buhurunun her insancılığı boğmadan edemeyeceği zannına kapılmış bulunmaktadırlar. Şimdiyse bu Jakoben ile bu burjuva devrimcisi kraliyet ailesi içinde fertlerin birbiriyle çok doğal bir alışveriş içinde olduğunu görmekten şaşırırmaktadırlar. Cato'yu<sup>196</sup> oynamak isteyen Pétion bile, şunu yazmadan geri duramayacaktır:

Onlarda benim hoşuma giden bir çeşit sadelik ve aile havası görüyorum; kraliyet tantanasından eser yok, bir rahatlık ve ailevi cana yakınlık var. Kraliçe, Madam Elisabeth'e “küçük kız kardeşim,” diyor; Madam Elisabeth de aynı tarzda karşılık veriyor. Madam Elisabeth, Kral'a “ağabey” diye hitap ediyor. Kraliçe, prensi dizleri üstünde hoplatıyor, küçük prenses biraderiyle oynuyor ve Kral bütün bunları, durgun ve donuk dahi olsa, hoşnut bakışlarla seyrediyor.

İki devrimci şaşırarak görürler ki: Kral çocukları, aynı evlerindeki kendi çocukları gibi oynamaktadır, hatta yavaş yavaş, kendilerinin Fransa'nın kirli çamaşırlar içindeki hükümdarından çok daha şık giyimli olmalarından ötürü hicap duymaya bile başlarlar. Kral içerken Pétion'a nezaketle kendi bardağını takdim etmektedir, hele Fransa ve Navarra Kralı'nın, oğlu küçük bir ihtiyacını dile getirdiğinde, bizzat kendi elleriyle Dauphin'in pantolon düğmelerini çözmesi ve beriki çişini yaparken gümüş lazımlığı tutması, şaşkınlıktan şaşkınlığa düşen Jakoben'e doğaüstü bir olay gibi gözükür. Ama bu “despot”lar aslında aynı bizim gibi insanlar, sonucuna varır, yavuz devrimci. Bir o kadar da Kraliçe şaşırmıştır. Ama bunlar aslında pek hoş, nazik insanlarmış, Ulusal Meclis'teki bu “scelerat”lar<sup>197</sup>, bu “monstre”lar. Hiç kana susamış değil, hiç kültürsüz değil, hepsinden önce de, hiç ahmak değil; tersine, onlarla sohbet etmek Artois Kontu ve

hempalarıyla sohbetten çok daha akıllıca bir şey oluyor. Daha beraberce üç araba saati yol gitmemişlerdir ki, karşılıklı olarak sertlik ve kibirle hava atma niyetinde olan iki taraf – harika ve kökünden insani bir değişim geçirerek– birbirinin gönlünü kazanmak için çalışmaya koyulur. Kraliçe ortaya siyasi meseleleri koyar, iki devrimciye kendi çevrelerinde olanların hiç de kötü gazetelerin yanlış yöne sevk ettiği halkın sandığı gibi, dar görüşlü ve kötü niyetli olmadığını kanıtlamak için. İki mebus ise Kraliçe’ye Ulusal Meclis’in hedeflerini, Mösyö Marat’ın vahşice çığlıklarıyla bir tutmaması gerektiğini açıklamaya çalışır; söz cumhuriyete gelince de, Pétion bile ihtiyatlı davranıp kaçamak ifadeler kullanır. Çok geçmeden görülür ki, –alabildiğine eski bir deneyimdir– saray havası en kararlı devrimcileri bile şaşkın hale sokmaktadır, hele ezelden majesteye yakın olma halinin, gösteriş düşkünü bir adamı ne derecede bir çılgınlığa kadar götürebileceğini, Pétion’un notları kadar eğlenceli bir şekilde gösteren bir şey daha yoktur. Korku içinde geçen üç geceden, rahatsız arabada, yakıcı sıcakta geçen üç günlük cehennem yolculuğundan, bütün bu ruhsal heyecan ve aşağılanmalardan sonra kadınlar ve çocuklar elbette feci şekilde yorulmuştur. Madam Elisabeth uyumak için gayriihtiyarı olarak, yanında oturan Pétion’a yaslanır. Buysa kendini beğenmiş budalanın hemen flörtçü bir fetihte bulunduğu kuruntusuna kapılıvermesine yol açar ve anıları arasında, saray havasıyla başı dönmüş bu zavallıya yüzlerce yıl boyunca gülünmesini sağlayacak olan şu satırları yazar:

Madam Elisabeth şefkatle dolan gözlerini, kendisine o ânın verdiği ve pek çok alaka uyandıran o teslimiyet hissini ifadesiyle bana çevirdi. Gözlerimiz bazen bir çeşit mutabakat ve karşılıklı cazibe içinde karşılaşmaktaydı; gece iniyordu ve ay ışığı da buna benzer, alımlı bir berraklık yaymaya başlıyordu. Madam Elisabeth, prensesi kucağına aldı, yarı yarıya benim ve kendisinin dizlerine oturttu. Prenses uykuya daldı, ben bir kolumu uzattım ve Madam Elisabeth, kendi kolunu benimkinin üzerine koydu. Kollarımız böylece birbirine sarılmış oluyor, benim kolum onun koltuk altına değiyordu. Hareketini ve elbiseleri geçip gelen sıcaklığını hissetmekteydim. Madam Elisabeth’in bakışları, bana daha dokunaklı gelmeye başlıyordu, tavrında muayyen bir teslimiyet fark etmekteydim, gözleri nemlenmişti ve melankolisinin içine muayyen bir çeşit şehvet karışmaktaydı. Yanılıyor olabilirim, belki bedbahtlığın tezahürleri zevkinkilerle karıştırılıyordur; fakat zannederim ki, eğer yalnız olsaydık, kollarımın arasına süzülecek ve kendini tabiatın içgüdülerine teslim edecekti.

Yoldaşı Barnave üzerinde majestelerinin bıraktığı büyülü etki ise “Yakışıklı Pétion”un bu gülünç erotik fantezilerinden çok daha ciddidir. İyice genç, yeni avukat çıkmış haliye taşradaki şehrinden Paris’e gelen bu idealist devrimci, bir kraliçenin, Fransa Kraliçesi’nin tevazu gösterip kendisine devrimin temel fikirlerini, kulüp arkadaşlarının düşüncelerini anlattırmasıyla hepten büyülenmiş, sarhoş olmuştur. “Ne büyük fırsat,” diye düşünmektedir bu Posa Markisi<sup>198</sup> elinde olmadan, “Kraliçe’ye bu kutsal prensipler karşısında duyulacak saygıyı ve kabulü öğretmek, onu belki de meşrutiyet fikri hesabına kazanmak için.” Ateşli genç avukat konuşmakta, kendi konuştuğunu duymakta ve –hiç aklına gelir miydi avukatın– bu sözümona yüzeysel kadının (Tanrı bilir, iftira etmişlerdir!) onu tamamen ilgi duyarak, tamamen anlayış göstererek dinlediğini görmektedir, hem itirazları da ne kadar akıllıcadır. Marie-Antoinette, Avusturyalı cana yakınlığı, karşılaştığı

fikirleri görünüşte ciddiye alışıyla bu kolay kanalı tamamen etkisi altına almıştır. Şaşırarak hissetmektedir ki, nasıl da haksızlık edilmiştir bu asil kadına, ne büyük adaletsizlik yapılmıştır. Oysa o en iyisi olsun istemektedir, hele kendisine doğru işaretleri verecek biri olsa, Fransa'da her şey iyiye dönebilecektir. Kraliçe, kendisinin de zaten böyle bir danışman aradığı yolunda hiç kuşku bırakmaz, hem de Barnave'a, gelecekte kendisine doğru bilgileri aktararak deneyimsizliğini giderirse minnettar kalacağını belirtir. Evet, bugünden böyle onun görevi olacaktır bu: fikirlerine hiç beklemediği kadar anlayış gösteren bu kadına halkın gerçek arzularını iletme ve diğer taraftan Ulusal Meclis'i onun demokratik zihniyetinin saflığına ikna etme. Mola verdikleri Meaux Başpiskoposluk Sarayı'nda Marie-Antoinette, Barnave'ı iltifatlarla sarıp sarmalamayı öylesine iyi bilir ki, adam da onun her hizmetine amade hale gelir; böylece Kraliçe tamamen gizli bir şekilde – kimse ortaya böyle bir sonuç çıkabileceğini sezmiş değildir– Varennes'e yaptığı yolculuktan beraberinde koskoca bir siyasi başarı getirir. Ve ötekiler yalnızca terler, yemek yer, yorgunluk çeker ve çuvallarken o, bindiği tekerlekli hapisanede kraliyet davası hesabına son bir zafer daha kazanır.

Yolculuğun üçüncü ve son günü, en dehşetli günü olur. Fransa'nın göğü de halktan yana, Kral'a karşıdır. Güneş merhametsizce, sabahtan akşama kadar, dört tekerlekli, toza bulanmış ve tıklım tıklım dolu arabayı, daha doğrusu fırını ısıtmaktadır, serin elini arada sırada bir dakikalığına olsun ateş gibi tavanın üstüne koyan tek bulut bile yoktur. Sonunda kabile, Paris'in kapıları önünde durur, fakat kalyonunda evine taşınan Kral'ı görmek isteyen yüz binlerce kişi eziyetlerinin semeresini almak istemektedir: Öyleyse, Kral'la Kraliçe'nin Saint-Denis Kapısı'ndan geçip evleri olan saraya gitmelerine izin verilemez, bitmez tükenmez bulvarlardan epey bir yol dolaşmaları gerekecektir. Bütün yol boyunca onurlarına tek bir ses çıkmaz, küfür de olsa tek sözcük duyulmaz; çünkü afişler, Kral'a selam veren herkesin hakaret göreceğini duyurmuş, halkın esirine hakaret eden herkese de dayak cezası verileceği tehdidinde bulunulmuştur. Kral arabasının arkasından gelen arabayı ise sonsuz coşku çığlıkları sarar, bu arabada halkın bütün bu zaferi borçlu olduğu biricik adam, kendini beğenmişlikle endam göstermektedir: Posta Müdürü Drouet, kral olacak av hayvanını, hilesi ve kindarlığıyla haklamış olan cesur avcı.

Bu yolculuğun en tehlikeli ânı, araba ile sarayın giriş kapısı arasındaki son iki metredir. Kraliyet ailesi, mebuslar tarafından korunduğuna ve öfke, ille de bir kurban istediğine göre, Kral'ın "kaçırılmasına" yardım etmiş olan üç masum muhafızın üstüne çöker. Bir anda arabacı oturağından çekilip indirilmişlerdir ve Kraliçe bir an için, bir kere daha kanlı başların sarayının önünde mızraklar üzerinde sallandığını görür gibi olmuştur, o anda ulusal muhafızlar araya girer ve kapıya giden yolu süngü gücüyle açar. Ancak şimdi açılır fırının kapısı; kirli, terli ve yorgun argın iner Kral, ağır adımlarıyla, ilk olarak arabadan. Onu Kraliçe izler. Hemen Autrichienne'e karşı tehlikeli bir mırıldanmadır başlar, fakat o, araba ile kapı arasındaki kısa mesafeyi hızlı adımlarla geçmiştir, arkasından çocuklar gelir; amansız yolculuk son bulmuştur.

İçeride uşaklar merasim havasında dizilmiş beklemektedir: Tıpkı her zamanki gibi kurulmuştur sofrası, hiyerarşi korunmuştur; eve dönenler yalnızca rüya görmüş olduklarını zannedebilir. Fakat gerçekte bu beş gün kraliyetin temellerini reformların sürdüğü beş

yıldan fazla sarsmıştır, çünkü mahpusların başında taç yoktur artık. Kral bir kere daha, bir basamak daha aşağıya inmiş, devrim bir kere daha, bir basamak yükselmiştir.

Fakat o yorgun adamı pek ırgalıyor gibi değildir bu durum. Her şeye karşı kayıtsız olduğu gibi, kendi kaderine karşı da kayıtsızdır. Hiç sarsılmayan elyazısıyla, günlüğüne şu nottan başka bir yorum düşmez: “Meaux’dan saat altı buçukta hareket. Paris’e varış saat sekizde, mola vermeden.” XVI. Louis gibi birinin hayatının en derin rezaleti üzerine söyleyeceklerinin hepsi budur. Pétion da aynı şekilde şunu bildirir: “Sanki hiçbir şey cereyan etmemişçesine sakindi. İnsan onun bir av partisinden geri dönmüş olduğunu zannedebilirdi.”

Marie-Antoinette ise her şeyin kaybedilmiş olduğunu bilmektedir. Bu beyhude yolculuğun bütün eziyeti onun için herhalde, gururunu neredeyse öldüren bir sarsıntı olmuştur. Fakat gerçek bir kadın, sahiden seven bir âşık olarak, geç ve sonuncu olduğu kesin bir tutkunun verdiği fedakârlıkla bu cehennem içinde bile yalnızca yanından giden adamı düşünmekte, dostunun, Fersen’in kendisi için gereğinden fazla endişelenebileceğinden korkmaktadır. Korkunç tehlikeler sağanağı altında bile, kendi çilesinin onu en çok huzursuz eden tarafı, Fersen’in bu çileyi paylaşması, endişelenmesidir. “Bizim için müsterih olun,” diye yazar çabucak bir kâğıda, “hayattayız.” Ertesi sabah da, daha ısrarlı, daha sevecen bir ifadeyle (asıl yakınlık belirten yerleri Fersen’in torunu silmiştir; fakat yine de kelimelerin titreşimi şefkatin soluğunu hissettirir):

Ben hayattayım. (...) fakat sizin için endişeliyim ve sizin de bizden haber alamadığınız için ıstırap çektiğinize nasıl üzülüyorum! Tanrı’dan dileğim yazdığımın size ulaşmasıdır; siz bana yazmayınız, bu bizi tehlikeye atmak olur ve her şeyden önce, şimdi herhangi bir vesileyle gelmeyiniz. Bizim buradan çıkmamıza yardım edenin siz olduğunuz biliniyor. Siz dönerseniz, her şey kaybedilmiş olur. Biz burada gece gündüz muhafaza altındayız; fakat bu bana bir şey ifade etmiyor. (...) Endişe etmeyiniz, bana hiçbir şey olmayacaktır. Meclis bize müsamaha gösterecek. Adieu. (...) size artık yazamayacağım.

Yine de yazar, asıl şimdi Fersen’den bir sözcük almadan durmaya katlanamayacaktır. Ertesi gün de, rahatlatma, sevgi ve havadis talep eden en ateşli, en sevecen mektubu yazar:

Size yalnızca, sizi sevdiğimi söyleyebilirim ve bunun için bile pek vaktim yok. Ben iyiyim, benim için endişe etmeyiniz, ben de sizin iyi olduğunuzu bilmeyi pek isterdim. Bana şifreli olarak yazınız, adresi oda hizmetçinize yazdırınız. (...) Ve bana, size yazacağım mektupları kimin adresine göndereceğimi yazınız; çünkü bu olmadan artık yaşayamam. Hoşça kalınız, bütün insanların en seveni ve en sevileni. Sizi bütün kalbimle kucaklarım.”

“Bu olmadan artık yaşayamam”: Kraliçe’nin dudaklarından böyle bir ihtiras çığlığının çıktığı daha önce hiç duyulmamıştır. Fakat Kraliçe olarak elinde ne kadar az şey kalmış, eski iktidarından ne çok şey alınmış olursa olsun; yanına yalnızca kadın olarak, hiç kimsenin çekip alamayacağı bir şey kalmıştır: aşkı. Ve bu duygu ona hayatını azametle ve azimle savunacak gücü vermektedir.

**194.** (Fr.) Ya hür yaşa, ya öl. (Ç.N.)

**195.** İsrailoğullarını lanetlemek için zorlanan, ancak Balak'ın baskılarına rağmen Yehova'ya sadık kalarak İsrailoğullarını kutsayan peygamber. (Y.N.)

**196.** Marcus Porcius Cato (MÖ 234-MÖ 149). Yaşlı Cato olarak da bilinir. Katı ahlakçılığıyla tanınan tutucu Romalı devlet adamı. (Ç.N.)

**197.** (Fr.) Cani, hain. (Y.N.)

**198.** Friedrich Schiller'in *Don Carlos* adlı eserinde, hem kralın samimi dostu hem de hürriyetçilerin sözcüsü olan karakter. (Y.N.)

# Aldatan aldatana

Varennes'e kaçış, devrimin tarihinde yeni bir bölümü başlatır; bugünle birlikte yeni bir parti doğmuştur: Cumhuriyetçiler. Şimdiye kadar, 21 Temmuz 1791'e kadar, Ulusal Meclis tamamen kralcıdır; çünkü tamamen asillerden ve burjuvalardan oluşmaktadır; fakat gelecek seçimler için şimdiden, üçüncü sınıfın, burjuvazinin ardından dördüncü, o büyük, fırtına gibi temelden gelen kitle proletarya, öne geçmeye çalışmaktadır ve burjuvazinin içine de, tıpkı Kral'ın zamanında burjuvaziden korktuğu gibi bir korku salmaktadır. Bütün o kocaman mülk sahipleri sınıfı korku ve gecikmiş bir esef içinde, hangi şeytani öğeleri ayağa kaldırdığını fark eder ve hızla meşrutiyete geçerek Kral'ın gücüyle halkın gücünü birbirleri karşısında sınırlamak ister. Bu konuda XVI. Louis'nin onayını almak için onun şahsını korumak gerekecektir; böylece ılımlı taraflar, Varennes'e kaçışından dolayı Kral'a karşı hiçbir suçlamada bulunulmamasını kabul ettirirler; Kral, Paris'i, gönüllü olarak, kendi iradesiyle terk etmemiştir, ikiyüzlülükle ilan ettikleri budur, Kral "kaçırılmıştır". Sonra, Jakobenler, Champ de Mars Meydanı'nda kralın tahttan indirilmesi için bir gösteri düzenlediğinde, burjuvazinin önderleri olan Bailly ile Lafayette, kalabalığı ilk defa olarak kararlı bir şekilde süvarileri yürüterek, havaya ateş açarak dağıtırlar. Fakat kendi evinde sıkı sıkıya etrafı sarılmış olarak yaşayan Kraliçe –Varennes'e kaçıştan bu yana kapılarını kilitlemesi yasaktır ve ulusal muhafızlar her adımını gözaltında tutmaktadır– böyle gecikmiş kurtarma çabalarının gerçek değeri hakkında artık çoktan beri yanılmamaktadır. Pencerelerinin önünde o eski, "Yaşasın Kral!" seslenişinin yerini alan yeni, "Yaşasın Cumhuriyet!" nidalarını fazlasıyla sık duymaktadır. Ve bilmektedir ki, bu cumhuriyet ancak, önce kendisi, kocası ve çocukları ortadan kalkarsa kurulabilecektir.

Varennes'deki gecenin asıl uğursuz tarafı –bunu da görmüştür Kraliçe çok geçmeden– kendi kaçışlarının başarısız kalmasından çok, Louis'nin küçük erkek kardeşinin, Provence Kontu'nun aynı zamanda kaçışının başarıya ulaşması olmuştur. Brüksel'e gelir gelmez, onca zaman zar zor yürüttüğü ağabeye itaat yükünü sırtından atar; Kral XVI. Louis, Paris'te mahpus olduğu süre için kendini naip ve kraliyetin hukuki temsilcisi ilan eder ve bu süreyi olabildiğince uzatmak için gizliden gizliye, elinden gelen her şeyi yapar. "Kral'ın esir alınışından hissedilen memnuniyet, burada gayet uygunsuz bir şekilde gösterilmiş bulunuyor," diye yazar Fersen, Brüksel'den, "Artois Kontu'nun neredeyse ağzı kulaklarına varıyordu." Şimdi, nihayet dimdik eyerin üstünde oturmaktadır; o, uzun zaman atını ağabeyin ardından süklüm püklüm sürmek durumunda kalanlar, şimdi kılıçlarının şakırtısını duyurabilir ve hiçbir şeyden çekinmeden meydan okuyup savaşa çağırabilirler; bu arada XVI. Louis, Marie-Antoinette ve sonunda XVII. Louis de mahvolursa, olsun, o zaman tahta giden iki basamak bir adımda atlanmış olacaktır ve "Sayın" Provence Kontu, nihayet XVIII. Louis adını takınabilecektir. İşin uğursuz tarafı şudur ki, dışarıdaki prensler de bu görüşe katılmaktadır; çünkü onlara göre, monarşi fikri bakımından hangi Louis'nin Fransız tahtında oturduğu hiç mi hiç önemli değildir; aslolan Avrupa'da devrim zehrinin, cumhuriyet zehrinin kökünün kazınması, "Fransız salgını"nın<sup>199</sup> daha filizlenirken kurutulmasıdır. İsveç Kralı III. Gustav tüyler ürpertici bir soğukkanlılıkla

## şunları yazar:

Kraliyet ailesinin kaderi karşısında hissettiğim alaka ne kadar büyük dahi olsa, terazinin diğer kefesinde Avrupa'daki dengenin umumi vaziyetindeki müşkülât, İsveç'in kendine has menfaatleri ve hükümdarların davası daha ağır basmaktadır. Her şey Fransa'da kraliyetin tekrar tesisine bağlıdır ve bizim için, bu tahtta şimdi XVI. Louis, XVII. Louis ya da X. Karl'ın oturuyor olması bir fark teşkil etmez, yeter ki tahtın kendisi tekrar tesis olunsun ve o Binicilik Mektebi<sup>200</sup> (Ulusal Meclis) darmadağın edilsin.

Bu ifadeden daha açık seçiği ve daha kiniği bulunamaz. Hükümdarlar için yalnızca "hükümdarların davası", yani onların kendi, kısıtlanmamış iktidarı söz konusudur ve III. Gustav'ın dediği gibi, Fransız tahtına hangi Louis' nin oturduğu "fark teşkil etmez". Gerçekten fark etmemektedir ve fark etmeyecektir de. İşte bu kayıtsızlık, Marie-Antoinette ile XVI. Louis'nin hayatına mal olur.

Marie-Antoinette'in şimdi, içeriden ve dışarıdan gelen bu çifte tehlikeye, memleket içinde cumhuriyetçiliğe ve sınır boylarında prenslerin savaş çığırkanlığına karşı aynı anda savaşması gerekecektir: İnsanüstü bir görevdir bu, üstelik tek bir kadın, zayıf, hayatı sarsılmış ve bütün dostları tarafından terk edilmiş bir kadın için büsbütün başarılmaz bir görev. Bu işe bir dâhi gerekecektir, aynı zamanda Odysseus ve Akhilleus olan, kurnaz ve cüretkâr, yeni bir Mirabeau; fakat bu büyük gereksinim karşısında yalnızca küçük yardımcıları vardır etrafta, Kraliçe de bunlara başvurur. Marie-Antoinette, Varennes dönüşü, mecliste büyük laflar savuran o küçük taşra avukatı Barnave'ın övgülü sözlere – yeter ki bir kraliçenin ağzından çıkıyor olsunlar– ne de çabuk kapıldığını hızlı bakışıyla görüvermiştir; şimdi bu zayıflığı kullanmaya karar verir.

Bunun üzerine, gizli bir mektupla doğrudan doğruya Barnave'a hitap eder: Varennes'den döneli beri "o kadar çok sohbet edip hislerini paylaştığı kimsenin zekâsı ve fikriyatı üzerine uzun uzun düşünmüş(tür); eğer kendisi onunla bir tarz mektup sohbeti tesis edebilirse bundan pek ziyade istifade edebilecek(tir)". Barnave, kendisinin ketumiyetinden ve halkın refahı söz konusu olduğunda her zaman zorunluluklara boyun eğmeye hazır bulunan karakterinden emin olabilir. Bu girişten sonra amacını daha bir açıklıkla belirtir:

Şu andaki vaziyet, içinde kalmaya devam edilecek gibi değildir. Bir şeyin cereyan etmek mecburiyetinde olduğu bellidir. Fakat ne? Bilmiyorum. Ben bunu öğrenmek için ona müracaat ediyorum. Konuşmalarımızdan ne kadar iyi niyetli olduğumu görmüş olsa gerektir. Daima böyle kalacağım. Bu, bize kalan ve içimden hiçbir zaman koparılamayacak olan, biricik servettir. Onda adalet arzusu bulunduğunu idrak ettiğimi zannetmekteyim, bu arzuyu biz de beslemekteyiz ve aleyhimize ne söylenmiş olursa olsun, her zaman beslemişizdir. O bizi şimdi, arzularımızı beraberce hakikate ulaştıracak bir vaziyete getirmelidir. Eğer bana fikirlerini bildirecek bir yol bulursa, ben de neleri kabul ettirebileceğimi ona açıkyüreklilikle beyan edeceğim. Eğer hakikaten umumun refahını görürsem, her fedakârlığa hazırım.

Barnave, bu mektubu arkadaşlarına gösterir, hepsi de hem sevinir hem korkar; fakat sonuçta o günden itibaren birlikte Kraliçe'ye –XVI. Louis'nin esamisi okunmamaktadır– gizli danışmanlık etme işini üstlenmeye karar verirler. İlk olarak, Kraliçe'den prenslerin geri dönmesini ve ağabeyi olan Avusturya İmparatoru'nun Fransız meşrutiyetini tanınmasını sağlamanı isterler. Kraliçe görünüşte uysalca bütün bu tekliflere yanaşır. Ağabeyine danışmanlarının yazdığı şekilde mektuplar gönderir, onların dediklerini yapar; yalnızca “şeref ve minnettarlığın tehlikede olduğu nokta”da uysal davranmayı reddeder. Ve bu yeni siyaset öğretmenleri hemen, dikkatli ve kadirşinas bir öğrenci buldukları hissine kapılır.

Fakat ne de kocaman bir yanılğı içindedir bu dürüst adamlar! Marie-Antoinette gerçekte bu factieux'lere teslim olmayı bir an bile aklından geçirmez, bütün bu fikir alışverişi yalnızca o eski temporiser<sup>201</sup>, geciktirme işini kolaylaştırsın diyedir, ağabeyi o dört gözle beklenen “silahlı kongre”yi toplayıncaya kadar. Penelope<sup>202</sup> gibi, gündüzün yeni dostlarıyla ördüğü kumaşı, geceleyin tekrar söker. Görünüşte itaat ederek önceden kendisine yazdırılan mektupları ağabeyi İmparator Leopold'e gönderirken, aynı zamanda Mercy'ye şunu bildirir: “Size, ayın 29'unda yazdığım mektubun benim üslubuma uymadığını kolaylıkla fark etmiş olacaksınız. Fakat buradaki, bu mektubun müsveddesini elime ulaştıran partinin arzusuna icabet etmem gerektiği fikrindeydim. Böyle bir başka mektubu da dün İmparator'a yazdım ve ağabeyimin benim şimdiki vaziyetimde benden istenen her şeyi yapmaya ve yazmaya mecbur olduğumu anlamayacağını umut etseydim, kendimi rezil olmuş hissederdim.” Sonra, İmparator'un bu mektupta kendisine ve kendisinin işleri gördüğü tarza dair tek bir sözcük bulunmadığından emin olmasının “mühim” olduğunu belirtir. Böylece her mektup, bir Uriya mektubu<sup>203</sup> olur çıkar. Gerçi, “Adil olmak icap ederse bu danışmanlar, her ne kadar hep kendi fikirlerinde ısrar etmekteyseler de nizamı ve bununla beraber kraliyeti ve kralın otoritesini yeniden tesis yolunda büyük bir içtenlik, dürüstçe bir kararlılık sahibidirler,” fakat kendisi bu yardımcıların arkasından dürüstçe gitmeyi reddeder: “Her ne kadar iyi niyetlerine inanıyorsam da, fikirleri mübalağalıdır ve bize hiçbir zaman uyamaz.”

Marie-Antoinette'in bu çelişki içinde başladığı iş, tüyler ürpertici bir ikili oyundur ve onun için hiç de onurlu olmayan bir oyundur, çünkü siyasetle uğraşmaya başlayalı ilk defa ki, yalan söylemek zorunda kalmaktadır ve bunu da alabildiğine cesur bir şekilde yerine getirmektedir. Yardımcılarına attığı adımlarda herhangi bir art niyet beslemediğini ikiyüzlülükle temin ederken, aynı zamanda Fersen'e şöyle yazar: “Korkmayınız, ben o enragé<sup>204</sup> kimselere av olmayacağım. Onlardan birkaçıyla görüşüyor ya da münasebette bulunuyorsam, bu yalnızca onları kullanmak içindir; fakat içimde bunların hepsine karşı o kadar çok tiksinti duyuyorum ki, hiçbir zaman onlarla aynı davayı güdemem.” Bu iyi niyetli, kendisi için başlarını giyotine uzatan insanlara ihanetin bir yerde haysiyetsizlik olduğunun tamamen farkındadır, ahlaki olarak pekâlâ suçlu olduğunu hissetmektedir; fakat sorumluluğu zamanın ve kendisini böylesine zavallıca bir rol üstlenmeye zorunlu kılan koşulların üstüne kararlı biçimde yıkmaktadır. “Bazen,” diye yazar, ne yapacağını bilmez bir halde, sadık dostu Fersen'e, “Artık kendimi dahi anlamaz haldeyim ve bu konuşanın hakikaten kendim mi olduğunu düşünmek mecburiyetini hissediyorum. Fakat



ne yaparsınız? Bütün bunlar mecburidir ve bana inanın, eğer hemen bu çarelere tevessül etmiş olmasaydım, daha şimdiden düşmüş olduğumuzdan daha aşağılara düşerdik. Böylece hiç değilse zaman kazanıyoruz ve bütün ihtiyacımız budur. Eğer günün birinde tekrar kendim olabilir ve bütün bu dilenci heriflere (gueux) beni, kendi soytarıları haline getiremediklerini ispat edebilirsem, ne mutlu bana.” Kraliçe'nin dizginlenmez gururu yalnızca bir rüya görmekte, düş kurmaktadır: tekrar özgür olabilmek ve siyaset yapmak, diplomasi yapmak, yalan söylemek zorunda kalmamak. Fakat başında tacıyla Kraliçe olarak bu kısıtsız özgürlüğü kendisine Tanrı'nın verdiği bir hak olarak hissettiğinden, bu mevkiini kısıtlamaya çalışan herkesi hiçbir sakınım göstermeksizin aldatma hakkının da bulunduğunu düşünür.

Fakat aldatan yalnızca Kraliçe değildir, karar noktasından önceki bu buhranda oynanan büyük oyunda her bir taraf ötekini aldatmaktadır – gizliden yapılan her tür siyasetin ahlakdışı olduğunu o zamanki hükümetlerin, prenslerin, elçilerin ve bakanların o sonsuz mektuplaşmalarında her zaman fark etmek mümkün olmaz. Herkes yer altında herkese karşı ve herkes yalnızca kendi kişisel çıkarı için çalışmaktadır. XVI. Louis, Ulusal Meclis'i aldatmakta, Meclis ise diğer taraftan cumhuriyet düşüncesinin kralı tahttan indirmeye yetecek kadar yerleşmesini beklemektedir yalnızca. Meşrutiyetçiler, Marie-Antoinette'e karşı artık çoktandır sahibi olmadıkları bir güç gösterisinde bulunmakta ve onun tarafından rezalet derecesinde soyтары yerine konulmaktadırlar; çünkü Kraliçe onların ardından, ağabeyi Leopold'la müzakereler yürütmektedir. Bu ağabey ise kız kardeşini oyalamaktadır; çünkü onun davası uğruna tek bir asker, tek bir kuruş harcamamaya kararlıdır ve bu arada, Polonya'nın ikinci bir defa paylaşılması için, Rusya ve Prusya'yla ittifaka girmektedir. Fakat Prusya Kralı, Berlin'de oturduğu yerden Avusturya İmparatoru'yla Fransa'ya karşı “silahlı kongre” görüşmeleri yaparken, kendi elçisi aynı zamanda Paris'te Jakobenleri finanse etmekte ve Pétion'la aynı sofrada yemek yemektedir. Fransa dışına kaçan prensler ise savaşa kışkırtmaktadır; fakat biraderleri XVI. Louis'nin tahtı korumasını sağlamak için değil, tahta olabildiğince çabuk, kendileri çıkabilmek için; ve bütün bu kâğıt turnuvalarının orta yerinde, kraliyet fikrinin Don Kişot'u İsveçli Gustav bütün bunların hiçbiri kendisini ilgilendirmezken, yalnızca Avrupa'nın Kurtarıcısı Gustav Adolf'u oynama jestleri sahnelemektedir. Fransa'ya karşı ittifakın ordusuna kumanda edecek olan Braunschweig Dükü aynı zamanda, kendisine Fransa tahtını takdim eden Jakobenlerle pazarlık içindedir, öte yandan Danton ile Dumouriez de ikili bir oyun oynamaktadırlar. Prensler de en az devrimciler kadar birlik içinde olmaktan uzaktır; birader kız kardeşini, Kral halkını, Ulusal Meclis Kral'ı, bir hükümdar ötekini aldatmakta, her biri ötekine yalan söylemektedir, sırf kendi davası için biraz zaman kazanabilmek için. Herkes bu karışıklıktan bir şeyler koparmak istemekte ve tehditleriyle ortalığa hâkim olan güvensizliği artırmaktadır. Kimse elini yakmak istemezken, herkes ateşle oynamakta, fakat hepsi de, imparatorlar, krallar, prensler, devrimciler, bu sürgit antlaşmacalar ve yanılmacalarla bir güvensizlik atmosferi (ki bugün dünyayı zehirlemekte olanın bir benzeridir) yaratmakta, fakat bu arada, aslında istemiyor olsalar da, yirmi beş milyon insanı tutup yirmi beş yıl sürecek bir savaşın seline atmaktadırlar.

Bu arada, bu küçük hilelere aldırmaaksızın zaman fırtına gibi ilerlemekte, devrimin hızı eski diplomasinin “zaman kazanma” taktiklerine aldırılmamaktadır. Bir karara

varılmalıdır. Ulusal Meclis sonunda bir anayasa taslağını hazırlayıp bitirmiş ve kabulü için XVI. Louis'ye arz etmiştir. Artık bir yanıt verilmek zorundadır. Marie-Antoinette bilmektedir ki, bu monstrueuse<sup>205</sup> meşrutiyet –Rus Çariçesi Yekaterina'ya yazdığı gibi– “ahlaken ölüm manasına gelmektedir, insanı bütün fenalıklardan kurtaran bedeni ölümden bin defa kötüdür”, meşrutiyetin kabulünü, Koblenz'de ve saraylarda teslimiyet, hatta belki de kişisel özgürlüğün keyfi bir tezahürü olarak kınayacaklardır, fakat kraliyet gücü o kadar düşmüştür ki, mağrurların içinde en mağruru olan kendisi bile kabulü tavsiye etmekten başka çare görmemektedir.

“Seyahatimizle kâfi derecede ispat etmiş olmaktayız ki,” diye yazar, “umumun refahı mevzubahis olduğunda şahsımızı tehlikeye atmaktan geri durmayız. Fakat halihazırda Kral, kabulden daha uzun zaman kaçınabilecek vaziyette değildir. Bana inanınız ki, eğer ben söylüyorsam, mesele hakikaten budur. Siz benim karakterime vâkıfsınız ve bilirsiniz ki, bu karakter beni aslında daha asilce ve cesurane bir harekete yöneltebilirdi. Fakat kendini bile bile bir tehlikeye manasızca atmanın âlemi yoktur.” Fakat teslimiyet belgesinin imzalanacağı kalem çoktan hazır dururken, Marie-Antoinette diğer yandan sırdaşlarına –biri öbürünü aldatmakta, derken kendi de aldatılmaktadır– Kral'ın halka karşı verdiği sözü tutmaya hiç mi hiç niyeti olmadığı haberini ulaştırır.

Kabul hususunda, düşünen bir varlığın bizim bütün yaptıklarımızı hür olmadığımız için yaptığımızı fark etmemesi bana imkânsız görünüyor. Mühim olan, yalnızca şimdi etrafımızı sarmış olan “canavar”ların şüphesini uyandırmamaktır. Her halükârda bizi yalnızca haricî güçler kurtarabilecektir, ordu kaybolmuştur, para artık mevcut değildir, silahlanan ayaktakımını tutacak hiçbir dizgin, hiçbir set kalmamıştır. İhtilalin rehberlerini bile, nizam vaazları verdiklerinde artık dinleyen olmamaktadır: İçinde bulunduğumuz elemli vaziyet budur. Bir de buna ekleyiniz ki, tek bir dostumuz kalmamıştır, bütün dünya bize ihanet içindedir, bir kısmı korkudan, diğerleri zaaftan ya da hıristan ve ben bile bize bir çeşit özgürlüğü tekrar bahşedecekleri güne korkuyla bakacak hallere düşmüş bulunmaktayım. En azından şimdi, içinde bulunduğumuz bu iktidarsızlık vaziyetinde, kendimize yapabileceğimiz bir itham yoktur.

### **Sonra, hayran olunacak bir dürüstlikle şunu ekler:**

“Bu mektupta bütün ruhumu buluyorsunuz. Belki yanılıyorum; fakat bu benim kurtulmak için gördüğüm tek çaredir. Elimden geldiği kadar iki taraftan da insanları dinledim ve onların fikirlerini hallederek kendi fikrime şekil verdim; buna riayet edilir mi, bilmiyorum. Siz muhatap olduğum şahsı tanıyorsunuz; insan onu ikna ettiğini zannettiği anda bir başka şahsın sözü ya da fikri, kendisi dahi farkına varmadan, aklını çelebilir ve yalnızca bu yüzden binlerce iş yapılamaz hale gelebilir; her neyse, ne olursa olsun, benimle dostluğunuzu ve yakınlığınızı muhafaza ediniz. Buna çok ihtiyacım var; ve inanınız ki, başıma hangi felaket gelecek olursa olsun, benim şartlara intibak etmem icap edebilir, fakat bana layık olmayan herhangi bir tedbire asla rıza göstermeyeceğim. İnsan, kim olduğunu ancak beladayken doğruca hissediyor. Benim kanım, oğlumun damarlarında akmaktadır ve umut ederim ki, kendisi günün birinde, Maria Theresia'nın torunlarından biri olmaya layık olduğunu gösterecektir.

**Bunlar büyük ve sarsıcı sözler, fakat bu özü dürüstlüğe yatkın kadının oynamak**

zorunda kaldığı yanılmacılar karşısında hissettiği utancı gizlemiyorlar. Marie-Antoinette, yüreğinin derinliklerinde bilmektedir ki, bu sahteciliği sürdürmektense gönüllü olarak tahttan feragat etmek, kraliyete daha yaraşır bir tutum olacaktır. Fakat artık seçecek halde değildir. Reddetmek daha asil olurdu,” diye yazar sevgili Fersen’ine, “fakat bu, mevcut şartlar dahilinde imkânsızdır. Arzu ederdim ki, kabulün payı daha kıt olsaydı; fakat kötü niyetli şahıslarla çevrilmiş bulunuyoruz; buna rağmen sizi temin ederim: Çeşitli versiyonlar içinde yine de en az fena olanı imzalanmıştır. Prenslerin ve mültecilerin çılgınlığı da hareket tarzımızı tayin etmiştir. Bu bakımdan kabul metninde, tasdik verirken en iyi niyetlerimizi ortaya koymadığımız şeklinde tefsire müsait tek bir satır bulunmaması zaruri olmuştur.”

Meşrutiyetin bu dürüst olmayan ve bu yüzden de politik olmayan göstermelik kabulüyle kraliyet ailesi, bir nefeslik zaman kazanmaktadır: bu ikili oyunun –çok geçmeden görülecektir– bütün ve gaddarca kazancı budur. Derin bir nefes alarak herkes, ötekinin yalanına sahiden inanmış gibi yapar. Bir saniyeliğine açılır o fırtına bulutları, dağılıp gider. Bir kez daha, halk teveccühünün güneşi Bourbonların başları üzerinde aldatici parıltısını gösterir. Kral, 13 Eylül günü, ertesi gün Meclis’in orta yerinde anayasayı ilan edeceğini bildirdikten hemen sonra, şimdiye kadar Kraliyet Sarayı’nı gözaltında tutmuş olan muhafızlar geri çekilir, Tuileries Bahçeleri halka açılır. Mahpusluk bitmiştir ve –çoğunun fazla erkenci davranıp inandığı üzere– devrim de bitmiştir. Marie-Antoinette hatırlanamayacak kadar uzun, haftalar, aylar sürmüş bir zamandan bu yana, ilk kez, fakat aynı zamanda son kez, o sönüp gitmiş seslenişi duyar: “Yaşasın Kral! Yaşasın Kraliçe!”

Fakat dost ya da düşman, sınırın bu yanında ya da diğer yanında herkes, onu artık pek uzun bir zaman yaşatmamaya çoktan karar vermiştir.

**199.** Birçok Avrupa dilinde “Fransız hastalığı” olarak bilinen bulaşıcı hastalık frengiye gönderme yapılıyor. (Ç.N.)

**200.** Meclis eskiden binici yetiştirmekte kullanılan yerde çalışmaya başladığından, kralcılar tarafından bu küçümsemeyle adlandırılıyor. (Ç.N.)

**201.** (Fr.) Zamanı kollamak. (Y.N.)

**202.** Yunan mitolojisinde kocası Odysseus’un Troya Savaşı’ndan sonraki uzun yokluğunda, kendisine yeni bir eş seçmeye zorlanan kadın. Adayları oyalamak için kayınpederi Leartes için ördüğü kefen bitince evleneceğini söyledi ve gündüz ördüğü parçayı gece sökerek kocası dönünceye kadar üç yıl dayandı. (Y.N.)

**203.** Getirenin öldürülmesini buyuran mektup anlamında bir deyim. Eski Ahit’te Davud Peygamber, Bat-şeba’yla evlenebilmek için kocası Hitti Uriya’yı, eline kumandana yazılmış bir mektup vererek savaşa gönderir; mektupta yazılı olduğu gibi Hitti Uriya ön safta çarpışmaya sokulur ve ölür. (Ç.N.)

**204.** (Fr.) Öfkeden kudurmuş. (Ç.N.)

**205.** (Fr.) Korkunç. (Ç.N.)

# Dost son kez görünüyor

Marie-Antoinette'in yıkılışında aslında trajik olan sahneler hiçbir zaman o büyük fırtınalar değil, hep bunların ara yerinde parlayıveren, aldatıcı güzellikteki günler olmuştur. Devrim, eğer bir sel gibi iniverip monarşiyi bir hamlede altında ezivermiş olsaydı; hareket, bir çığ gibi ilerleyip soluklanmaya, düşünmeye, umut edip direnç göstermeye fırsat vermemiş olsaydı, kraliçeye bu yavaştan can çekişme kadar korkunç bir sinir harbi yaşatmazdı. Fakat fırtınaların arasına hep ani rüzgârsız dönemler girer: kraliyet ailesi devrim boyunca beş kere, on kere, barışın artık kesin biçimde yeniden kurulmuş, kavganın sonunda bitmiş olduğunu zannedebilecektir. Fakat devrim deniz gibi, doğanın bir unsurudur, dalgaları araziye bir sıçramayla basmaz, dalgası her yıkıcı darbeden sonra geriler, görünüşte gücü kesilmiştir; fakat aslında yalnızca, daha da yok edici bir hız almak için çekilmektedir. Ve hücumu uğrayanlar son dalganın en güçlüsü, en can alıcısı olup olmadığını hiçbir zaman bilemez.

Meşrutiyetin kabulünden sonra buhran aşılmış görünür. Devrim kanun olmuş, huzursuzluk sabit bir biçim alıp donmuştur. Birkaç gün, birkaç hafta aldatıcı bir rahatlık gelir, haftalar süren bir kandırıcı coşku; caddeleri sevinç çığlıkları, Meclis'i coşkunluk doldurmakta, tiyatrolar alkışlarla inlemektedir. Fakat Marie-Antoinette gençliğinin o safdil, tasasız inancını kaybetmiştir. "Ne yazık," diye içini çeker çocuklarının mürebbiyesine, bayram havasında aydınlatılmış şehirden saraya döndüğünde, "bu kadar güzel bir şey, bizim kalplerimizde yalnızca keder ve huzursuzluk uyandırabiliyor." Hayır, o kadar sık hayal kırıklığına uğramıştır ki, artık aldatılmak istememektedir. "Şu an için her şey sakin," diye yazar Fersen'e, kalbinin dostuna, "fakat bu sükûnet yalnızca bir pamuk ipliğine bağlı ve halk, her zaman olduğu gibi, her an için her türlü dehşete hazır. Bize halkın bizim tarafımızda olduğunu temin ediyorlar. Bir kelimesine bile inanmıyorum, en azından kendi şahsım için. Bütün bunun ne demek olduğunu biliyorum. Çoğu durumda bedeli ödenmiştir bunun ve halk bizi yalnızca, talep ettiğini yaptığımız kadar sevmektedir. Bunun uzun zaman daha böyle devamı mümkün değildir. Paris'te eskisinden olduğu kadar az emniyet vardır, çünkü ahali bizi hakir görmeye alıştı." Gerçekten, yeni seçilen Ulusal Meclis bir hayal kırıklığı olur; bu Meclis, Kraliçe'nin fikrinde "eskisinden bin kat fena"dır ve hemen ilk kararlarından biriyle Kral'a hitaptaki "Majeste" unvanını kaldırır. Hemen birkaç hafta sonra başı çekenler, cumhuriyete karşı sempatilerini açıkça ortaya koyan Jirondenler<sup>206</sup> olmaya başlar ve o kutsal barış gökkuşağı bir telaş, yeniden yükselen bulutların arkasında kaybolur. Yeniden mücadele başlar.

Kral'la Kraliçe durumlarının hızla kötüye gitmesinden, devrimden önce kendi akrabalarını sorumlu tutmalıdır. Provence Kontu ile Artois Kontu, Koblenz'de karargâhlarını kurmuş, oradan Tuileries'ye karşı açıkça savaş sürdürmektedirler. Kral'ın büyük çaresizlik içinde meşrutiyeti kabul etmiş olması, onlar için, satın aldıkları gazeteciler aracılığıyla, Marie-Antoinette ile XVI. Louis'yi ödlekler olarak rezil edip kendilerini de o tuzu kuru halleriyle kraliyet fikrinin gerçek ve biricik saygıdeğer savunucuları rolüne yükseltmek için bulunmaz bir fırsat olmuştur: Ağabeylerinin bu

oyunun bedelini hayatıyla ödemek zorunda kalabileceği, umurlarında değildir. XVI. Louis, biraderlerine boş yere ricalarda bulunup hatta onlara emredip geri dönmelerini ve böylece halkın haklı güvensizliğini gidermelerini ister. Miras hırsı içindeki kardeşler sinsi sinsi, bu isteğin mahpus Kral'ın özgür iradesinin ifadesi olmadığını ileri sürer, Koblenz'de menzil dışı kalmaya ve tehlikeye girmeden kahraman rolü oynamaya devam ederler. Marie-Antoinette, "hep, bizim yanımızda olduğunu beyan etmiş ve bize asla kötülükten başka bir şey yapmamış olan bu aşağılık güruh," diye söz ettiği bu mültecilerin ödlekligi karşısında öfkeden titremektedir. Kocasının akrabalarını açıkça suçlayarak kendilerini, yalnızca "onların hareketlerinin içinde buldukları bu duruma sokmuş olduğu"nu belirtir. "Bizim isteklerimizden kaçınabilmek için, bizim serbest olmadığımızı (ki bu doğrudur) söyleme âdetini edindiler, öyle ki bizim düşündüğümüzü söylemeye mezun olmadığımızı ve kendilerinin daima bizim aleyhimize hareket etmek mecburiyetinde olduklarını iddia ediyorlar." İmparator'a boş yere yalvararak prensleri ve ülke dışındaki diğer Fransızları dizginlemesini ister; fakat Provence Kontu, Kraliçe'nin elçisinden önce davranıp Kral'ın bütün emirlerinin "zor altında verilmiş" olduğunu anlatır ve her yandaki savaş taraftarları arasında kabul görür. İsveç Kralı Gustav, XVI. Louis'nin meşrutiyetin kabulünü bildirdiği mektubunu açmadan geri gönderir; Rus Çariçesi Yekaterina ise Marie-Antoinette'e, daha da aşağılayıcı bir alaycılıkla, insanın tespih çekmekten başka umudunun kalmamasının üzücü olduğunu belirtir. Viyana'da kendi ağabeyi, dolambaçlı bir haberi vermek için bile haftalar geçirir; aslında bütün güçler, Fransa'daki anarşik şartlardan kendi hesaplarına herhangi bir yarar sağlamak için fırsatın uygun olmasını beklemektedir. Kimse doğru dürüst yardım eli uzatmaz, kimse açık seçik bir öneride bulunmaz ve kimse Tuileries'de zor durumda olanlara ne dilediklerini, ne istediklerini samimi olarak sormaz: Hepsi gittikçe daha kızışarak –talihsiz mahpuslar hesabına– kendi ikili oyununu oynamaktadır.

Fakat Marie-Antoinette, kendisi ne istemekte, gönlü neyi dilemektedir? Hemen her siyasi hareket gibi rakibinin hep derin ve esrarengiz planlar içinde olduğunu sanan Fransız Devrimi, Marie-Antoinette ve comité chien'in<sup>207</sup> Tuileries'de Fransız halkına karşı devasa bir Haçlı seferi hazırladığına inanmaktadır ve kimi tarihçi de bu lafları tekrarlamıştır. Aslında Marie-Antoinette, bu zoraki diplomat, hiçbir zaman açık seçik bir düşünce, gerçek bir plan sahibi olmuş değildir. Hayran olunacak bir fedakârlıkla, onun için sürpriz sayılacak bir gayretle her tarafa mektup üstüne mektup yazmakta, muhtıralar kaleme alıp muhtıraları elden geçirmekte, görüşmeler yapıp danışmanlarla konuşmaktadır, fakat ne kadar çok yazarsa, aslında hangi siyasi hedefi güttüğü de o kadar az anlaşılmaktadır. Kafasında belli belirsiz, silahlı bir dış güçler birleşmesi vardır, yarım bir önlem, ne çok şiddetli, ne çok uysal, bir yandan devrimcileri tehdit edip sindirecek, öte yandan Fransızların milliyet duygusuna meydan okumayacak bir şey; fakat bunun nasıl ve ne zaman olacağını kendisi için bile açıkça belli değildir, faaliyet içindedir, mantıklı olarak düşünmez, yaptığı sert çıkışlar ve attığı çılgınlıklar boğulmakta olan birinin çabaladıkça suya daha fazla batışını andırır. Bir keresinde, gidilecek tek yolun halkın güvenini kazanmak olduğunu yazar ve aynı solukta, aynı mektupta şöyle der: "Barış imkânı artık kalmamıştır." Savaş istemez ve geleceği çok doğru, berrak biçimde görür: "Bir taraftan, onlara karşı

aslında mücadele etmemiz mükellefiyeti vardır, bundan kaçınmak mümkün olmayacaktır, diğer taraftan ise burada, dışarının birlikleriyle ittifak içinde olduğumuz şüphesi mevcuttur.” Birkaç gün sonra ise tekrar, “Yalnızca silahlı bir kuvvet her şeyi yeniden tesis edebilir,” diye yazar, “dışarıdan yardım olmadan hiçbir şey yapamayız!” Bir yandan ağabeyini kışkırtır: İmparator artık nihayet ona yapılan hakareti hissetmelidir. “Artık bizim emniyetimiz için endişe edilmesin, harp için meydan okuyan burasıdır, bu memleketler.” Fakat sonra yine ağabeyinin kollarına atılır. “Dışarıdan bir hücum, bizi bıçağın altına yatıracaktır.” Sonunda kimse onun niyetinin ne olduğunu anlamaz olur. Paralarını yalnızca bir “silahlı birleşme” için çarçur etmeyi akıllarının ucundan bile geçirmeyen, eğer masrafa girip ordularını sınıra göndereceklerse o zaman şöyle dört dörtlük, ilhaklı, tazminatlı bir savaş isteyen diplomasi daireleri omuz silkmektedir, tutup da askerlerinin yalnızca, “Pour le roi de France,”<sup>208</sup> hazır ola geçirilmesi istendiğinde. “Ne isim vermeli,” diye yazar Rus Çariçesi Yekaterina, “daima iki, taban tabana zıt şekilde davranan kimselere?” En sadık dost Fersen bile –ki Marie-Antoinette’in en gizli düşüncelerinden bile haberdar olduğuna inanmaktadır– sonunda bir yerde, Kraliçe’nin aslında neyi, savaşı mı barışı mı istediğini, meşrutiyetle barışmış mı, yoksa meşrutiyetçileri oyalamakta mı olduğunu, devrimi mi yoksa prensleri mi aldatmakta olduğunu artık bilemez olur; halbuki bu çileli kadının yalnızca bir istediği vardır: yaşamak, yaşamak, yaşamak ve artık aşılanmamak. İçten içe, doğrucu karakteri için dayanılmaz olan bu ikili oyun nedeniyle herkesin sezdiğinden fazla acı çekmektedir; kendisine zorla verilen rolden duyduğu tiksinti içinde durup durup yeniden insani bir çılgılık bırakıverir:

Hangi tavrı, hangi tonu takınmalıyım, ben kendim de bilmez oldum. Bütün dünya beni rol oynamakla, sahtekârlıkla itham ediyor ve kimse –haklı olarak– ağabeyimin, kendi kız kardeşinin korkunç vaziyetine bu kadar az alaka gösterdiğine, ona bir sözcük söylemeyip onu hiç durmadan tehlikeye maruz bıraktığına inanamıyor. Evet, o beni tehlikeye atıyor ve gerçekten harekete geçmekle atacak olduğu tehlikenin bin kat büyüğüne. Nefret, itimatsızlık ve küstahlık şu anda memleketi harekete geçiren üç kuvvettir. İnsanlar fazlasıyla korku içinde olduklarından ve aynı zamanda kendilerine dışarıdan hiçbir şey yapılmayacağına inandıklarından küstahtır. (...) Olduğumuz gibi kalmaktan kötüsü yoktur, çünkü zamandan ve Fransa’nın içinden bekleyeceğimiz bir yardım kalmamıştır.

Tek bir kişi çıkar sonunda, bütün bu gidip gelmelerin ve bu emretmelerle emri geri almaların, yalnızca ne yapacağını bilmemenin çaresizliğe kapılmanın işaretleri olduğunu, bu kadının tek başına kendini kurtaramayacağını kavrayan. Yanında kimse olmadığını bilmektedir; çünkü XVI. Louis kararsızlığı yüzünden adam yerine sayılmaz. Kral’ın kız kardeşi, Madam Elisabeth de, kralcı efsanelerin övdüğü o yüce, o sadık, o Tanrı’ya sığınmış fikir yoldaşı değildir pek. “Madam Elisabeth o kadar densiz, etrafı o kadar entrikacılarla sarılı ve her şeyden önce biraderlerinin o kadar hükmü altında ki, kendisiyle konuşmak hiç mümkün değil, yoksa bütün gün kavga etmeden olmayacak.” Daha da sert, dürüstlüğü derinliklerinden daha da vahşice gelen bir ifadeyle: “Bizim aile hayatımız bir cehennemdir, dünyanın en iyi niyetleriyle dahi olsa, bundan başkası söylenemez.” Fersen uzaktan, gittikçe daha açık seçik olarak hisseder ki, Marie-Antoinette’e şimdi artık

yalnızca bir kişi yardım edebilecektir ve bu bir kişi, güvenine sahip olan kocası değil, ağabeyi değil, akrabalarından biri değil, kendisidir. “Ona yazarsanız deyin ki, bütün o millerce ve memleketlerce mesafe, kalpleri birbirinden ayıramaz; ve ben bu hakikati her gün daha çok hissediyorum.” Sonra, ikinci bir defa: “Onun nerede olduğunu bilmiyorum. İnsanın sevdiklerinden haber almaması ve hatta nerede bulduklarını dahi bilmemesi benim için dehşetli bir eziyettir.” Bu son, ateş gibi sevda sözlerine bir hediye eşlik etmiştir; küçük, önyüzünde üç zambağın ve şu sözlerin kazınmış olduğu bir altın yüzük: “Terk eden korkaktır.” Marie-Antoinette bu yüzüğü, Esterhazy’ye böyle yazar, bilhassa kendi parmağının ölçüsüne göre yaptırmış, göndermeden önce de üç gün kendi takmıştır, henüz canlı olan kanın sıcaklığı soğuk altına işlesin diye. Fersen, sevgilinin bu yüzüğünü parmağında taşımaktadır ve üstündeki, “Terk eden korkaktır,” yazısıyla bu yüzük onun vicdanına günbegün bir sesleniş olmakta, onu bu kadın için her şeyi göze almaya çağırmaktadır; mektuplarında umutsuzluğun tonu o derece yükselir ve Fersen, sevdiği kadının, bütün insanlar tarafından terk edildiği için ne kadar çılgınca bir şaşkınlığın etkisi altına gitmeye başladığını görür ki, kendini gerçekten kahramanca bir girişime kamçılanmış hisseder: sözlerini yazıya dökmek yoluyla doğru dürüst anlayamadıkları için, Marie-Antoinette’i Paris’te, kanundışı durumda olduğu ve bulunursa ölümünün kesin sayılacağı o Paris’te, görmeye karar verir. Marie-Antoinette, bu haber gelince korkuya kapılır. Hayır, dostundan bu kadar büyük ve gerçekten kahramanca bir fedakârlık istememektedir. Gerçekten seven biri olarak onun hayatını kendi canından çok ve onun yanında olmasıyla kendisine verebileceği huzur ve mutluluktan da çok sevmektedir. Bunun için, 7 Aralık’ta alelacele yanıt verir: “Halihazırda sizin buraya gelmeniz tamamen imkânsızdır. Bu, saadetimizle kumar oynamak olur. Bunu ben söylüyorsam inanabilirsiniz; çünkü sizi görmeyi haddinden fazla arzu etmekteyim.” Fakat Fersen, dediğinden dönmez. Sevgilisini o anki durumdan çekip çıkarmanın mutlaka gerekli olduğunu bilmektedir. İsveç Kralı’yla birlikte yeni bir kaçış planı düzenlemiştir; Marie-Antoinette’in itirazına rağmen, seslenilen bir yüreğin açık kulağıyla, onun kendisini ne kadar çok arzuladığını ve binbir ihtiyat içinde, gizleme taktikleri kullanılarak yazılmış bütün o mektuplardan sonra bir kez daha özgürce, içini içinden geldiği gibi dökebilmenin bu tamamen tek başına kalmış kadının ruhunu ne kadar rahatlatacağını bilmektedir. Şubat başında Fersen daha çok beklemeyip Fransa’ya, Marie-Antoinette’e doğru yola çıkma kararını verir.

Bu karar, aslında bir intihar kararıdır. Bire karşı yüz olasılıkla bu yolculuktan geri dönemeyecektir; çünkü o sırada Paris’te onun kellesi kadar değerli bir kelle daha yoktur. Hiçbir isim onunki kadar çok, onunki kadar nefretle anılmış değildir; Fersen, Paris’te açıkça kanundışı ilan edilmiş biridir, arama emri bütün ellerde gezmektedir ve onu yolda ya da Paris’te görüp tanıyan bir kişi çıkmayagörsün, cenazesi lime lime sokağa serilmiş demektir. Fakat Fersen –ki bu, onun kahramanlığını bin kat daha artırmaktadır– yalnızca Paris’e gidip orada, gizli bir köşede gizlenmek istememekte, doğrudan doğruya Minotauros’un o girilmez labirentine, gece gündüz bin iki yüz ulusal muhafızın koruduğu Tuileries’ye, o devasa hizmetçi alayı içinde her uşağın, her nedimenin, her arabacının kendisini şahsen tanıdığı saraya girmek istemektedir. Fakat bu asilzadenin ettiği yemini yerine getirmek için eline geçen fırsat, ya budur, ya hiç. “Ben yalnızca size hizmet için yaşıyorum.” 11 Şubat günü sözünü tutar ve bütün devrim tarihinin en cüretkâr

girişimlerinden biri için yola çıkar. Fersen perukalı olarak, üzerine İsveç Kralı'nın atmış olması gereken imzayı gözünü karartıp taklit ettiği bir sahte pasaportla, sözümona diplomatik bir görevle Lizbon'a gitmektedir, tek refakatçisi olan emir subayıyla beraberdir ve bu subayın uşağı rolünde seyahat etmektedir. Bir mucize olarak kâğıtlar ve şahıslar gerçekten iyice kontrol edilmez, bir belaya çatmadan 13 Şubat'ta, saat beş buçukta Paris'e ulaşır. Fersen orada güvenilir, kendisini gizlemeye hayatını tehlikeye atmak pahasına hazır bir hanım arkadaşı, daha doğrusu bir sevgilisi bulunduğu halde, posta arabasından inince doğrudan Tuileries'ye gider. Kış aylarında hava erken kararmaktadır, karanlık da böyle bir maceraya atılan kimse için pek güzel bir korunmadır. Anahtarının hâlâ elinde olduğu gizli kapıda –şaşılacak bir şans– bu kez de bekçi yoktur. Sadakatle saklanan anahtar, görevini yerine getirir, Fersen içeri girer. Sekiz aylık o gaddarca uzaklık ve dile gelmez olaylardan sonra –o günden bu yana dünya değişmiştir– âşıklar buluşmuştur, Fersen bir kez daha ve son kez olarak Marie-Antoinette'in yanındadır.

Bu dikkate değer ziyaret hakkında, Fersen'in kaleminden çıkmış ve birbirinden gözle görülür şekilde farklı iki ayrı rapor vardır, biri resmî, öbürü kişisel olanı; ve tam da ikisinin arasındaki farklılık Fersen ile Marie-Antoinette'i birbirine bağlayan ilginin gerçek biçimi bakımından sonsuz derecede aydınlatıcıdır. Çünkü Fersen resmî raporunda kendi kralına, 13 Şubat günü akşam saat altıda Paris'e vardığını ve hemen aynı akşam majesteleri – özellikle çoğul kullanılmıştır, yani Kral Louis ile Marie-Antoinette– görüp kendileriyle konuştuğunu ve ikinci kez ertesi akşam görüştüğünü anlatır. Fakat Fersen'in pek geveze biri olarak tanıdığı ve Marie-Antoinette'in kadın olarak namını kendisine emanet etmek istemediği İsveç Kralı'na göre biçilmiş olan bu rapor, kendi günlüğündeki kaydın çok mahrem oluşuyla çelişki içindedir. Orada önce şu yazılıdır: “Ona<sup>209</sup> gittim; her zamanki yolumdan geçtim. Ulusal muhafızlardan endişe duydum; dairesi harika.” Demek açıkça, “ona” denmektedir, “onlara” değil. Bunu, günlükte iki sözcük daha izler, ki sonradan o malum ahlak budalası el tarafından mürekkeple okunmaz hale getirilmiştir. Fakat ne mutlu ki, bu kelimeleri açığa çıkarmak sonradan mümkün olmuştur ve anlamca çok yüklü bu iki sözcük şöyledir: “Resté là,” yani: “Orada kaldım.”

Bu iki sözcükle o Tristan gecesinin bütün vaziyeti anlaşılır: Demek ki Fersen o akşam, İsveç Kralı'nın inanmasını istediği üzere, her iki majeste tarafından değil, yalnızca Marie-Antoinette tarafından kabul olunmuştur ve –bu konuda da kuşku yoktur– o geceyi Kraliçe'nin dairesinde geçirmiştir. Tuileries'den geceleyin çıkıp gitmek, sonra tekrar gelip bir daha gitmek, tehlikenin yoktan yere büyütülmesi demek olacaktır; çünkü koridorlarda gece gündüz ulusal muhafızlar devriye gezmektedir. Marie-Antoinette'in odaları ise düzayak ve bilindiği gibi bir yatak odasıyla küçücük bir tuvalet odasından ibarettir: Öyleyse, ahlak bekçilerini o kadar mahcup eden açıklamadan başkası yoktur: Fersen bu geceyi ve ertesi günü, gece yarısına kadar, Kraliçe'nin yatak odasında, bütün sarayda milli muhafızların kontrolünden ve uşakların bakışlarından korunan tek odada saklanarak geçirmiştir.

Susmayı her zaman iyi bilmiş olan Fersen, yalnız geçirdikleri o saatler hakkında kişisel günlüğünde bile susmaktadır: Bu en soylu görev, başka herkes için de geçerlidir. Bu gecenin de yalnızca ve yalnızca romantik şövalyelik hizmetiyle ve siyasi konuşmalarla



geçirildiğine inanmak kimseye yasak edilemez. Fakat kalbiyle ve düşüncesinin berraklığıyla hisseden, ebedî bir yasa olarak kanın gücüne inanan için şu açıkça ortadadır: Fersen, Marie-Antoinette'in ta eskiden beri sevgilisi değildiye de, bu kader gecesinde, insan cesaretinin en uç noktaya varıncaya kadar ortaya konulmasıyla zorlanıp alınmış ve son olduğu kesin mi kesin bu gecede sevgilisi olmuştur.

İlk gece tamamen sevenlere aittir, ancak ertesi akşam siyaset konuşulur. Saat altıda, yani Fersen'in gelişinden tam yirmi dört saat sonra, ketum koca, kahraman haberciyle yüz yüze konuşmak üzere Kraliçe'nin odasına girer. XVI. Louis, Fersen'in ortaya koyduğu kaçış planını geri çevirir; birincisi, bu planı uygulanamaz gördüğünden, ikinci olarak da onur duygusundan ötürü; çünkü Ulusal Meclis'e Paris'te kalacağı sözünü açıkça vermiştir ve kendi sözünü çiğnemek istememektedir. Fersen bu konuda günlüğünde saygıyla şu ifadeyi kullanır: "Çünkü o şerefli bir insan." Sonra Kral bu güvenilir dostu karşı, erkek erkeğe, samimiyetle durumunu açar. "Biz bizyiz," der, "konuşabiliriz. Biliyorum ki beni zayıflıkla ve karar vermeye muktedir olmamakla itham ediyorlar; fakat şimdiye kadar benim vaziyetimde bulunan kimse olmamıştır. Biliyorum, (kaçmak için) doğru ânı kaçırdım, 14 Temmuz'da ve bu ânı bugüne kadar bir daha da bulamadım. Bütün dünya beni yalnız bıraktı." Kraliçe de, Kral da artık kendilerini kurtarma umudu beslememektedir. Dış güçler onların şahıslarını dert etmeksizin, akla gelen her yolu denemelidir. Yalnızca, Kral'ın burada bazı şeylere rıza göstermesine şaşırılmamalıdır; kendileri burada belki, hiç de gönüllerine göre olmayan şeylere mecbur kalmaktadırlar. Kendileri için tek yapabilecekleri, zaman kazanmaktır, kurtuluşun kendisi dışarıdan gelmelidir.

Fersen gece yarısına kadar sarayda kalır. Konuşulacak her şey konuşulmuştur. Sonra bu otuz saattir gelecek olan en zor şeye sıra gelir, vedalaşmak zorundadırlar. İki de kabul etmek istemez, ikisi de yanılmaz bir şekilde sezer: Bu son! Bütün bu hayatta sonuncu defa! Fersen büyük bir sarsıntı içindeki sevgilisini teselli için, herhangi bir olanak bulur bulmaz tekrar geleceğini vaat eder ve mutluluk duyarak hisseder ki, yanında olmakla onu yatıştırmıştır. Kraliçe, Fersen'i karanlık, şans eseri kimsenin olmadığı koridordan kapıya kadar geçirir. Daha son sözleri söylememiş, son defa kucaklaşmamışlardır, bir ayak sesinin yaklaştığı duyulur. Ölüm tehlikesi! Fersen paltosuna bürünür, başına perukasını geçirir, dışarıya süzülür, Marie-Antoinette dönüp odasına kaçar; sevgililer birbirlerini son kez görmüştür.

**206.** (Fr. Grondins) Fransız Devrimi sırasında, Gironde ilinden gelme genç avukatların oluşturduğu ılımlı cumhuriyetçiler. (Y.N.)

**207.** (Fr.) Avusturya komitesi; Avusturyalı komplocular. (Ç.N.)

**208.** (Fr.) Fransa Kralı için. (Ç.N.)

**209.** Burada üçüncü şahıs zamirinin dişil biçimi kullanılıyor. (Ç.N.)

# Savaşa sığınış

Eski mi eski bir reçetedir: Devletler, hükümetler iç buhranların nasıl üstesinden geleceklerini bilemediklerinde, gerilimi saptırıp dışarıya yöneltmeye çalışırlar; bu ebedî kanuna göre devrimin sözcüleri de, neredeyse kaçınılmaz hale gelen içsavaştan kaçınmak için, aylardır Avusturya'ya savaş açılmasını istemektedir. XVI. Louis meşrutiyetin kabulüyle kral olarak rütbesini gerçi indirmiş, fakat sağlama bağlamıştır. Devrimin şimdi artık –Lafayette gibi yumuşak huyluların inandığı gibi– bir daha başlamamak üzere bitmiş olması gerekir. Oysa, yeni seçilen Ulusal Meclis'e hâkim olan Jironde'ler, yürekten cumhuriyetçidir. Kraliyeti ortadan kaldırmak istemektedir ve bunun için de, kraliyet ailesini kaçınılmaz biçimde halkla karşı karşıya getireceğinden, savaştan iyi bir yol yoktur. Çünkü yabancı orduların ileri kolunu, Kral'ın o iki gürültücü biraderi oluşturmakta, düşman kurmaylar da kraliçenin ağabeyinin komutası altında bulunmaktadır.

Açık bir savaşın kendi davalarına yararı değil, yalnızca zararı olacağını bilmektedir Marie-Antoinette. Askerî sonuç her ne olursa olsun, onların zararına olacaktır. Devrimin orduları, mültecilere, imparatorlara ve krallara karşı zafer kazanırsa Fransa'nın bundan böyle başında bir "despot"a katlanmayacağı kesindir. Öte yandan ulusal birlikler Kral'ın ve Kraliçe'nin akrabalarına yenilirse Paris'in galeyana gelen ayaktakımı bundan kuşkusuz ki Tuileries'deki mahpusları sorumlu tutacaktır. Kazanan Fransa mı, tahtlarını kaybederler; kazanan yabancı güçler mi, hayatlarını kaybederler. Bu yüzden Marie-Antoinette sayısız mektup yazarak ağabeyi Leopold'e ve mültecilere sakin davranmaları için yalvarmış, bu dikkatli, çekingen, hesabını bilen ve içinden savaş düşmanı olan hükümdar da gerçekten, o kılıç şakırdatan prensleri ve mültecileri başından savmış ve meydan okuma olarak yorumlanabilecek her hareketten kaçınmıştır.

Fakat Marie-Antoinette'in talihinin yıldızı çoktan kararmıştır. Kaderin sürpriz olarak elinde tuttuğu nesi varsa onun aleyhine dönmektedir. Tam da şimdi, 1 Mart' ta ani bir hastalık ağabey Leopold'ü, barışın koruyucusunu alıp götürür ve iki hafta sonra da bir komplocunun tabanca kurşunu, kraliyet fikrinin Avrupa'daki hükümdarlar arasındaki en iyi savunucusunu, İsveç Kralı Gustav'ı öldürür. Böylece savaş kaçınılmaz hale gelir. Çünkü Gustav'ın selefi artık monarşistlerin davasını desteklemeyi düşünmemekte, II. Leopold'ün selefi de kan bağı olduğu kadını dert etmemekte, yalnızca ve yalnızca kendi çıkarlarını ölçüp biçmektedir. Yirmi dört yaşındaki bu akıllı kıt, soğuk, hepten duygusuz, içinde Maria Theresia'nın ateşli ruhundan bir kıvılcım bile kalmamış İmparator Franz'dan ise Marie-Antoinette ne anlayış görür ne de anlayış göstermeye niyet. Marie-Antoinette'in elçilerini buz gibi, mektuplarını kayıtsızlıkla karşılar; akrabasının ruhen en korkuncundan bir ikilem içine düşmüş olduğu ya da alacağı önlemlerin onun hayatını tehlikeye atacağı umurunda değildir. Franz bu durumu, yalnızca iktidarını büyütmek için iyi bir fırsat olarak görmektedir ve Ulusal Meclis'in bütün dileklerini ve taleplerini soğuk ve kışkırtıcı bir tavırla reddeder.

Bu durumda Jironde'lerin keyfine diyecek yoktur. 20 Nisan günü XVI. Louis, uzun bir direnişten sonra –ve iddia edildiği üzere– gözlerinde yaşlarla "Macaristan Kralı"na ilanî harp etmek zorunda kalır. Ordular harekete geçer ve kaderin çarkı dönmeye başlar.

Kraliçe bu savaşta yüreğiyle hangi taraftadır? Eski vatanından yana mı, yeni vatanından yana mı? Fransız ordularından yana mı, yabancı ordulardan yana mı? Bu can alıcı soru sorulduğunda, Marie-Antoinette'in hayatını anlatan kralcılar, onu kayıtsız şartsız savunup övenler, ürkekçe kıvırmaya başlar, hatta onun anılarına ve mektuplarına sahte paragraflar ekleyip Kraliçe'nin bu savaşta bütün ruhuyla müttefik birliklerin zaferini ve Fransız birliklerinin mağlubiyetini istediği yolundaki berrak ve kesin gerçeği gölgelemeye çalışırlar. Bu taraftarlık, görülmeyecek gibi değildir; bunu suskunlukla geçiştiren sahtecilik etmiş olur. İnkâr eden yalan söyler. Çünkü dahası var: Kendini her şeyden önce kraliçe ve ancak bundan sonra Fransa Kraliçesi olarak hisseden Marie-Antoinette, kraliyet iktidarını kısıtlayanlara karşı ve bunu hanedan anlamında güçlendirmek isteyenlere karşı durmakla kalmaz, Fransa'nın yenilgisini hızlandırıp dışarıdakilerin zaferini güçlendirmek için yetkili olduğu ve olmadığı her şeyi de yapar. "Tanrı verse de, bu memleketin karşıma çıkardığı bütün hakaretlerin intikamını alayım," diye yazar Fersen'e ve anadilini çoktan unutmuş, Almanca mektupları tercüme ettirmeden anlayamaz olduğu halde, şöyle der: "Hiçbir zaman, Alman olarak doğmuş olmaktan dolayı şimdikinden daha büyük bir gurur hissetmiş değilim." Savaş ilan edilmeden dört gün önce devrim ordularının sefer planını, bildiği kadarıyla, Avusturya elçisine ulaştırır – ya da daha doğrusu: İfşa eder. Tutumu tamamen açık seçiktir: Marie-Antoinette için Avusturya ve Prusya bayrakları dost, o memleketin tricolore'u<sup>210</sup> ise düşman bayrağıdır.

Kuşkusuz ki bu –insanın dilinin ucuna geliveren bir kelimeyle– açıkça vatan hainliğidir ve herhangi bir ülkenin mahkemesi bugün böyle bir davranışı suç sayacaktır. Fakat unutulmamalıdır ki, ulusallık ve ulus kavramı XVIII. yüzyılda henüz, keşfedilmiş değildir; Avrupa hesabına bu kavrama şekil vermeye ancak Fransız Devrimi girişecektir. Marie-Antoinette'in düşünüş biçimine ayrılmaz bağlarla bağlı olduğu XVIII. yüzyıl henüz hanedan bakış açısından başka bir görüş bilmemektedir; memleket krala aittir, kral neredeyse hukuk da oradadır; kral için ve kraliyet için savaşan mutlaka haklı dava için savaşmaktadır. Kraliyete karşı olan, isyancıdır, bozguncudur: Kendi memleketini savunuyor olsa bile. Şaşırtıcıdır ki, yurtseverlik düşüncesinin henüz tamamen muğlak olması bu savaş sırasında karşı tarafta da kendi yurduna düşman bir tavır yaratır: Almanların en iyileri; Klopstock, Schiller, Fichte, Hölderlin özgürlük fikri aşkına, Alman birliklerinin yenilmesini isterler; öyle ya, bunlar halkın birlikleri değil, despotizm davasının ordularıdır. Onlar Prusya askerlerinin geri çekildiğine sevinirken Fransa'da Kral'la Kraliçe kendi birliklerinin mağlubiyetini kişisel kazanç olarak kaydeder. O tarafta da, bu tarafta da savaş, ülkenin çıkarları değil, birer fikir uğruna yapılmaktadır: hükümranlık ve özgürlük. Ve eski yüzyıl ile yeni yüzyıl arasındaki anlayış farkını şundan iyi gösteren bir şey daha yoktur: Birleşik Alman ordularının kumandanı, Braunschweig Dükü bir ay önce ciddi ciddi, Almanlara karşı Fransız ordularının idaresini üstlenip üstlenmemeyi düşünmüştür. Görülüyor: Yurt ve ulus kavramı 1791 yılında, XVIII. yüzyılın ruhları için henüz berraklık kazanmış değildir. Ancak halkın ordularını, halkın bilincini, böylece de bütün bütün uluslar arasındaki kardeş kavgasını yaratan, ulusalcı yurtseverlik düşüncesini ortaya çıkarıp ve bir sonraki yüzyıla miras bırakacak olan, bu savaş olacaktır.

Paris'te, Marie-Antoinette'in yabancı güçlerin zaferini arzu ettiğine ilişkin ve ülkeye karşı hainlik işlediğine ilişkin kanıt yoktur. Fakat halk, kitle olarak hiçbir zaman mantıki ve bir plan çerçevesinde düşünmüyorsa da, tek tek fertlere göre daha temel, daha hayvansı bir havadan koku alma kabiliyetine sahiptir; düşünce yerine içgüdüleriyle hareket eder ve bu içgüdüler neredeyse hiç yanılmaz. Fransız halkı daha en baştan beri, Tuileries'deki o düşmanca atmosferi hissederek; dışarıdan elle tutulacak belli bir neden olmaksızın, Marie-Antoinette'in halkın ordusuna ve davasına karşı gerçekten işlediği, askerî sırları ortaya dökmekle işlediği suçun kokusunu alır ve kraliyet sarayından yüz adım ileride, Ulusal Meclis'te Jirondenlerden biri, Vergniaud bu suçlamayı açık açık, salona haykırır: "Size seslendiğim bu tribünden saray görülebiliyor, içinde yozlaşmış danışmanların bize bir meşrutiyet vermiş olan Kral'ı kandırdığı ve yanılttığı, bizi vurmak istedikleri demirleri dövdüğü ve bizi Avusturya hanedanının eline teslim edecek hileleri ördüğü saray. Karşıdevrimin hazırlandığı ve bizi gerisingeriye uşaklığın duvarları arkasına atacak her çarenin düşünüldüğü sarayın pencerelerini görüyorum." İleri sürdüğü bu komplonun başını çeken kimse olarak herkesin Marie-Antoinette'i anlaması için de, bir tehdit savurarak şunu ekler: "Bu sarayda oturan herkes bilsin ki anayasamız, dokunulmazlığı yalnızca krala tanımıştır. Bilsinler ki, kanun istisnasız bütün suçluları yakalayacaktır ve suçu meydana çıkarılan hiçbir baş, kılıçtan kurtulmayacaktır." Devrim, dışarıdaki düşmanı, ancak içeridekinden de kurtulursa yenebileceğini kavramaya başlar. Dünya karşısında büyük kapışmayı kazanabilmesi için, içeride Kral etkisiz hale getirilmelidir. Şimdi bütün gerçek devrimciler enerjik bir şekilde, çatışmayı istemektedir; yine gazeteler önde yürümekte ve Kral'ın tahttan indirilmesini talep etmektedir; eski nefreti yeni vuruculukla canlandırmak için, sokaklarda La vie scandaleuse de Marie-Antoinette başlıklı o kötü üne sahip broşürün yeni baskıları dağıtılmaktadır. Ulusal Meclis'te kasıtlı olarak önergeler verilerek, Kral'ın anayasadan aldığı veto etme hakkını kullanacağı umut edilmektedir; hele bir önerge vardır ki, inançlı bir Katolik olan XVI. Louis hiçbir zaman onaylamayacağından, bu hakkını kullanmak zorunda kalacaktır: anayasa üzerine yemin etmeyi reddeden rahiplerin kanun gücüyle sınır dışı edilmesi. Kesin kopuş aranmakta, çağrılmaktadır. Gerçekten, Kral ilk kez bütün gücünü toplar ve veto eder. Güçlü olduğu sürece haklarının hiçbirini kullanmamıştır; şimdi, çöküşe bir kulaç kala, bu talihsiz adam en talihsiz ânında, ilk kez cesaret göstermeye çalışmaktadır. Fakat halk artık bu balmumundan heykelin itirazını dinlemek niyetinde değildir. Bu veto, Kral'ın halkına karşı çıktığı ve halkına yönelttiği son söz olacaktır.

Kral'a ve her şeyden önce karısına, bu boyun eğmez, kibirli Avusturyalıya esaslı bir ders vermek için Jakobenler, devrimin bu akıncı kolu, sembolik bir gün seçer: 20 Haziran. Halkın temsilcileri üç yıl önce bugün ilk defa olarak, Versailles'in balo salonunda süngülerin gücü karşısında kaçmamak ve Fransa'ya kendi güçleriyle şekil ve kanun vermek yolundaki yeminin töreni için bir araya gelmişlerdir. Bir yıl önce bugün Kral, uşak kılığına bürünmüş olarak, sarayının küçük kapısından geceleyin dışarıya süzölmüştür, halkın buyruğundan kaçmak için. Bu yıldönümünde ona şimdi, kendisinin bir hiç, halkınsa her şey olduğu hatırlatılmalıdır. 1789'da Versailles saldırısı gibi, 1792'de Tuileries saldırısı da yöntemli bir biçimde hazırlanır. Fakat o zaman o amazonlar ordusu henüz yeraltında,

kanundışı olarak, karanlığın koruyuculuğuna sığınılarak toparlanmıştır; bugünse güpegündüz, tehlike çanlarının uğultusu altında, bira taciri Santerre'in kumandası altında on beş bin adam yürümekte, Belediye buna dalgalanan bayraklarla eşlik etmekte, Ulusal Meclis kapılarını açmakta ve Belediye Başkanı Pétion, ki görevi düzeni sağlamaktır, Kral'a karşı girişilen bu hakaretin belirgin bir şekilde başarıya ulaşması için körmüş, sağırmış gibi yapmaktadır.

Devrimci kollarının yürüyüşü Ulusal Meclis önünde bir kutlamadan ibaretmiş gibi başlar. On beş bin adam düzenli sıralar halinde, Ça ira<sup>211</sup> temposuyla, üzerlerinde "Kahrolsun veto!", "Ya özgürlük ya ölüm!" yazılı pankartlarla, içinde Ulusal Meclis'in toplandığı Binicilik Okulu'nun önünden geçer; saat üç buçukta büyük gösteri bitmiş görünür, dağılmaya başlanacaktır. Fakat asıl miting gerçekte şimdi başlar. Çünkü barış içinde çekip gitmek yerine, bir emir almadan, fakat gözle görülür bir idare altında, o devasa halk kalabalığı sarayın girişine atılır. Orada gerçi ulusal muhafızlar ve jandarmalar yalın süngü durmaktadır; fakat saray, alışılmış kararsızlığı içinde, bu önceden pekâlâ görülebilecek durum için emirler vermiş değildir, askerler direniş göstermez ve bir anda kitleler o dar kapılardan içeri akın eder. Bu kalabalığın basıncı o kadar büyüktür ki, neredeyse kendi kendine merdiveni çıkıp birinci kata ulaşır. Artık duracak gibi de değildir, kapılar devrilip kırılır ya da kilitler parçalanır ve herhangi bir koruma önlemi alınmadan, ilk girenler Kral'ın karşısına çıkarılır; kendisini pek yetersiz bir şekilde, bir grup ulusal muhafız korumaktadır. Şimdi XVI. Louis kendi evinde isyankâr halkın resmi geçidini kabul etmek zorundadır ve bir çatışmayı önleyen yalnızca onun o sarsılmaz, ağırkanlı sakinliği olur. Bütün meydan okumalara sabırla, nazikçe yanıtlar verir, sans-culotte'lardan<sup>212</sup> birinin başından çıkarıp verdiği kırmızı kepi itaatle başına geçirir. O boğucu sıcakta üç buçuk saat reddetmeksizin, direnç göstermeksizin bu düşman misafirlerin görme merakına ve alayına katlanır.

Aynı zamanda bir başka ayaklanmacı güruhu kraliçenin dairesine girmiştir; 5 Ekim'de Versailles'daki dehşet sahnesi tekrarlanacak gibi görünmektedir. Fakat Kraliçe, Kral'dan büyük tehlike altında bulunduğundan subaylar bir telaş askerleri çağırmış, Marie-Antoinette'i bir köşeye itmiş ve korunması için, hiç değilse bedenine zarar gelmemesi için önüne kocaman bir masayı itmişlerdir; ayrıca ulusal muhafızlar üç sıra halinde bu masanın önünde beklemektedir. Vahşice içeri dalan kadınlar ve adamlar gerçi Marie-Antoinette'in vücuduna ulaşamaz, fakat bu "canavar"ı sergilenen bir eşya gibi, meydan okuyarak seyredebilecek kadar, Marie-Antoinette'in ise tek tek her bir küfrü ve tehdidi duyabileceği kadar yakınına gelirler. Bu girişimiyle Kraliçe'nin doyurucu bir şekilde hakarete uğramasını ve iyice korkutulmasını hedefleyen, fakat gerçekten kaba kuvvet kullanılmaması yolunda çaba gösteren Santerre, muhafızlara halkın iradesini gerçekleştirebilmesi ve mağlup kraliçeyi seyredebilmesi için kenara çekilmelerini emreder ve aynı zamanda Marie-Antoinette'i yatıştırmaya çalışır: "Madam, sizi yanıltıyorlar, halk size hiçbir kötülük yapmak niyetinde değil. Siz yeter ki isteyin, herkes sizi, bu çocuk gibi sevecektir." (Bunu derken korkuyla, titreyerek annesine yapışan Dauphin'i gösterir.) "Ayrıca, korkmayın, size hiçbir şey yapmayacaklar." Fakat ne zaman factieux'lerden biri Kraliçe'ye yardımını teklif etse berikinin gururu kabarmaktadır. "Beni ne yanıltan ne aldatan oldu," der Kraliçe, "korktuğum da yok. Dürüst insanlar arasında kimsenin

korkması lazım gelmez.” Kraliçe düşman bakışlara ve en küstahından konuşmalara buz gibi ve gurur içinde direnir. Yalnızca, çocuğuna kırmızı kepi giydirmeye zorlandığı zaman yüzünü çevirir ve subaylara der ki: “Bu kadarı fazla; bu, insanın sabrını taşıyor.” Fakat bir saniye bile korku ya da güvensizlik belli etmeden direnir. Belediye Başkanı Pétion ancak içeriye girenlerin tehdidi altında olma hali geçtikten sonra belirir ve kalabalıktan, “halkın saygıdeğer amacına şüphe düşürmemek için” evine dönmesini ister. Fakat sarayın boşaltılması daha akşamın geç saatlerine kadar sürecektir ve Kraliçe, hakarete uğramış bu kadın, savunmasızlığının bütün acısını ancak şimdi hissedecektir. Şimdi bilmektedir her şeyin kaybedilmiş olduğunu. “Henüz yaşıyorum, fakat bu bir mucizedir,” diye yazar aceleyle, güvendiği arkadaşına, Hans Axel von Fersen’e. “Bugün korkunçtu.”

**210.** (Fr.) Üç renkli. Fransız devriminin kırmızı, beyaz, mavi bayrağı. (Ç.N.)

**211.** (Fr.) “Kazanacağız”. Bir devrim marşı. (Ç.N.)

**212.** (Fr.) Külotsuz. Devrim ordusunda görev yapan, giysi ve silah bakımından yetersiz biçimde donatılmış gönüllülere verilen ad. *Culotte* denen kısa pantolon yerine, uzun pantolon giyiyorlardı. (Y.N.)

# Son ığlıklar

Marie-Antoinette nefretin soluğunu ta yüzünde hissedeli, devrimin mızraklarını Tuileries’de, kendi odasında göreli ve Ulusal Meclis’in aczini, belediye başkanının kötü niyetini yaşayalı beri, eğer dışarıdan derhal yardım gelmeyecek olursa, kendisinin ve ailesinin artık kurtarılamaz biçimde mahvolacağını bilmektedir. Onu artık yalnızca Prusyalıların, Avusturyalıların fırtına gibi bir zaferi kurtarabilir. Gerçi Şimdi son, en son saatte eski ve birdenbire yeni edinilmiş dostlar bir kaçış için çaba göstermektedir. General Lafayette Şahsen bir süvari bölüğünün başına geçerek kralı ve ailesini 14 Temmuz günü Champ de Mars Meydanı’ndaki törenler sırasında çekip çıkarmak ve Şehirden yalınlık ı uzaklaştırmak ister. Fakat Lafayette’i hâlâ bütün belaları başlatan kişi olarak gören Marie-Antoinette çocuklarını, kocasını ve kendisini bu kolay kanan adama emanet etmektense mahvolmayı tercih eder.

Daha asilce bir nedenden de, Hessen-Darmstadt Eyalet Kontesi tarafından gelen bir başka öneriyi de reddeder; buna göre Kraliçe en çok tehlike altındaki kişi olarak saraydan kurtarılacaktır; fakat bu kaçış olanağı yalnızca onun için düşünülmüştür. “Hayır, Prens,” diye yanıt verir Marie-Antoinette, “teklifinizi, bütün değerini hissediyor olmama rağmen, kabul edemeyeceğim. Ben hayatımı benim için değerli olan, bahtsızlıklarını paylaştığım ve kendileri için her ne söylenirse söylensin, kaderlerini taşımakta gösterdikleri cesaretle her yakınlığı hak etmiş olan kimselere vakfetmişimdir... Günün birinde bizim yaptığımız ve çektiğimiz her Şey hiç değilse çocuklarımızı daha mesut etsin; bu benim dilemeye cesaret ettiğim biricik dilektir. Hoşça kalınız, Prens! Benim her Őeyim alındı, onları sevmem için daima bana kalacak olan kalbimden başka; asla Şüphe etmeyiniz ki bu, katlanamayacağım tek felaket olacaktır.”

Bu, Marie-Antoinette’in artık kendisi için değil, sonraki dünya için yazdığı ilk mektuplardan biri olur. İinin en derininde Şimdiden bilmektedir: Bela artık durdurulacak gibi değildir, yleyse artık yalnızca son görevini yerine getirerek, tavrını koruyarak, başı dik gitmelidir felakete. Belki de Şimdiden bilinçaltında, çabuk ve olabildiğince kahramanca bir ölümü zlemektedir, çamura böyle yavaş yavaş gmlme, bu, anbean biraz daha aşağıya düşme yerine. 14 Temmuz günü, Bastille’e saldırı bayramıdır –son kez– Champ de Mars Meydanı’ndaki büyük merasime katılmak zorunda olduğundan, elbisesinin altına, ihtiyatlı kocasınınki gibi, bir zırh gömleği giymeyi reddeder; geceleri, bir keresinde odasında Şüpheli bir karaltı belirmiş olduğu halde, yalnız yatmaktadır. Evden çıkamaz olur çünkü çoktandır, halkın ne Şarkılar söylediğini duymadan, kendi bahçesine bile ayak basamaz olmuştur: “Madame Veto avait promis de faire gorger tout Paris.”<sup>213</sup> Geceleri uyumak mümkün değildir artık; kulede ne zaman bir an alınsa saraydakilerin tüyleri ürperir, Tuileries zerine çoktandır tasarlanan son hcumun işaret çanı olabilir bu. Ulaklar ve ispiyoncularla gizli kulüpler ve varoşlardaki seksiyonlar üzerine her gün, hatta neredeyse her saat bilgi edinen saray, Jakobenlerin Şiddet kullanarak işi bitirmesine sayılı gün kaldığını; , sekiz, on, belki on dört gün içinde her Şeyin biteceğini bilmektedir; hem bu ispiyoncuların ortaya döktüğü de hiç mi hiç sır değildir. Çünkü gittikçe yükselen seslerle, Marat’nın ve Hbert’in gazeteleri, kralın tahttan indirilmesini ister olmuşlardır

bile. Yalnızca bir mucize –Marie-Antoinette bunu bilmektedir– kurtarabilir onları, ya da Prusya, Avusturya ordularının hızla, yakıp yıkarak ilerlemesi.

O son bekleme ve sabırsızlık içinde direnme günlerinin korkusu, dehşeti, yılgınlığı kraliçenin en sadık dostuna yazdığı mektuplara yansır. Aslında bunlar artık mektup değil, haykırıdır; vahşi, kasılmalar içinde atılan korku çığlıkları, izlenip köşeye sıkıştırılmış ve boğazına sarılmış birinin hem muğlak hem de tiz çığlıkları. Artık Tuileries’den haber uçurmak, alabildiğine dikkat göstererek ve cüretkârane yollara başvurarak olabilmektedir; çünkü hizmetçiler artık güvenilir değildir, pencerelerin dibinde, kapıların ardında ispiyoncular beklemektedir. Marie-Antoinette’in mektupları çikolata paketlerine saklı, dürülüp şapka kenarlarına saklanmış, görünmez mürekkeple ve şifreli (çoğu zaman başka birinin elyazısıyla) yazılmış olarak öyle bir dil kullanmaktadır ki, yakalanmaları halinde tamamen zararsız görüneceklerdir. İlk bakışta yalnızca her çeşit genel konulardan, uydurulmuş işlerden ve olaylardan bahsetmektedirler; kraliçenin gerçekten söylemek istediği genellikle üçüncü şahıs olarak dile getirilmiş ve üstelik şifrelenmiştir. Bu imdat seslenişlerinin arası sıklaşır, gittikçe sıklaşır; 20 Haziran’dan önce Kraliçe henüz şöyle yazmaktadır: “Arkadaşlar, eski hale dönüşü imkânsız ya da en azından gayet uzak addediyorlar. Bunun için mümkünse onları teskin ediniz, buna ihtiyaçları var, vaziyetleri günden güne daha dehşetli bir hal almaktadır.” 23 Haziran’da uyarı daha bir ciddileşir. “Dostunuz, en büyüğünden bir tehlike içindedir, hastalığı dehşetli ilerlemeler gösteriyor, hekimlerin bildiği bir çare artık kalmamıştır... Onu bir daha görmek istiyorsanız acele ediniz ve çaresizlik içindeki vaziyetini annesine babasına bildiriniz. Termometre, ateşin son haddini bulduğunu göstermektedir.” (26 Haziran) “Ona kurtuluşu getirmek için acil bir buhrana ihtiyaç vardır, bunun hâlâ kendini göstermemiş olmasından dolayı çaresizlik içindeyiz. Vaziyetini kendisiyle bağı olan herkese anlatınız ki tedbirlerini alabilsinler. Zaman daralıyor...” Ne yapacağını bilmeyen bu kadın, gönderdiği imdat çığlıkları arasında bazen, gerçekten seven her kadın gibi, her şeyin üstünde değer verdiği insana bu derecede huzursuzluk verdiği için ürküntüye kapılır; Marie-Antoinette en uç derecedeki korkusu ve çaresizliği içinde, kendi kaderini düşünmek yerine, ulaştırdığı dehşet çığlıklarının sevgilisinde yol açacağı ruh sarsıntısını düşünür: “Vaziyetimiz korkunçtur fakat pek fazla huzursuz olmayınız, ben cesaret hissediyorum ve içimde, pek yakında mesut ve kurtulmuş olacağımızı söyleyen bir şey seziyorum! Yalnızca bu düşünce beni ayakta tutuyor... Hoşça kalınız! Huzur içinde bir daha ne zaman görüşeceğiz!” (3 Temmuz) Ve bir daha: “Benim için fazla endişeye kapılmayınız. Bana inanınız, cesaret daima galip geliyor... Hoşça kalınız ve yalnızca, eğer mümkünse kurtuluşumuz için vaat olunan yardımı hızlandırmaya bakınız. (...) Bizim için kendinize iyi bakınız ve bizden dolayı endişe etmeyiniz.” Fakat sonra bir mektup ötekini kovalar. “Yarın Marsilya’dan sekiz yüz adam geliyor ve diyorlar ki, sekiz gün içinde, planlarını tatbik için kâfi miktarda güçleri olacakmış.” (21 Temmuz) Üç gün sonra da: “Herr von Mercy’ye söyleyiniz, Kral’ın ve Kraliçe’nin hayatı azami tehlike içindedir ve tek bir günün kaybı dahi, hesabı mümkün olmayan bir bela getirebilir. (...) Katil çetesi durmadan büyümekte, günden güne.” Ve 1 Ağustos tarihli son mektup –ki aynı zamanda Fersen’in Kraliçe’den aldığı en son mektuptur– bütün tehlikeyi, çaresizliğin son noktasına kadar ulaşmış olmanın verdiği



**görüş berraklığıyla dile getirir:**

Kral'ın hayatı ve Kraliçe'ninki de, uzun zamandır sahiden tehlike altında bulunuyor. Altı yüz kadar Marsilyalının ve Jakobenin bütün kulüplerinden birçok başka kimsenin gelmiş olması maalesef gayet yerinde olan endişemizi artırıyor. Gerçi kraliyet ailesinin emniyeti için bütün tedbirler alınmakta; fakat katiller ha bire sarayın etrafında kol geziyor: Halkı kıskırtıyorlar, Ulusal Meclis'in bir kısmına fena bir zihniyet, diğer kısmına zaaf ve korkaklık hâkimdir. (...) Artık hançerlerden kurtulmayı ve şimdiden tahtı devirmek için etrafına toplaşan komplocuların oyununu bozmayı düşünmenin zamanıdır. Artık epey vakittir factieux'ler, kraliyet ailesini bertaraf etme niyetlerini hiç mi hiç saklamamaktadırlar. Son iki geceki toplantılarda yalnızca bu işin nasıl yapılacağı hususunda anlaşamadılar. Önceki mektubumdan yirmi dört saat dahi olsa zaman kazanmanın ne kadar mühim olduğunu biliyorsunuz; bugün bunu yalnızca tekrar edip ekleyebilirim ki, eğer şimdi yardımımıza koşulmazsa, Kral'ı ve Kraliçe'yi yalnızca takdirilahi kurtarabilecektir.

Âşık, sevgilisinin bu mektuplarını Brüksel'de alır; nasıl bir çaresizliğe kapıldığını düşünebiliriz. Sabahtan gecelere kadar kralların, kumandanların, elçilerin tembelliğine karşı mücadele eder, mektup üstüne mektup yazar, ziyaret üstüne ziyaret yapar, sabırsızlığının kamçılanmış halinin verdiği bütün güçle hızla ilerlenmesi, askerî harekâtın yapılması için ısrar eder. Fakat ordu kumandanı, Braunschweig Dükü, bir ilerleme hareketinin aylar öncesinden, günü gününe hesaplanmış olması gerektiği görüşünde olan o eski kurmay geleneğinin askeridir. Birliklerini yavaş yavaş, itinayla, sistemli bir şekilde, savaş sanatının Büyük Friedrich'in yanında öğrendiği, fakat çoktan eskimiş kanunlarına göre düzenler ve o ezeli general kibri içinde, ne politikacıların ne de dışarıdan olanların kararıyla, kendi yazıp çizdiği seferberlik planlarından bir parmak bile ayrılmaya yanaşır. Ağustos ortasından önce sınırları aşamayacağını açıklar, fakat sonra da bir çırpıda –askerî geziler bütün generallerin ezelden beri en sevdiği rüya olmuştur– Paris'e kadar ulaşacağını vaat eder.

Fakat Tuileries'den gelen korku çığlıklarıyla ruhu altüst olan Fersen, şunu bilmektedir: O kadar zaman kalmamıştır. Kraliçe'yi kurtarmak için bir şey vuku bulmalıdır. Ve bu âşık, tutkusunun verdiği şaşkınlık içinde, tam da sevgilisini mahvedecek olan şeyi yapar. Çünkü ayaktakımının Tuileries'ye hücum etmesini önlemek için aldığı önlem olur, bu hücumu asıl hızlandıran. Marie-Antoinette uzun zamandan beri ittifak güçlerinden bir manifesto istemektedir.

Onun –gayet doğru olan– düşüncesine göre, bu manifesto ile cumhuriyetçilerin ve Jakobenlerin davasını gözle görülür bir şekilde Fransız ulusunun davasından ayırmak gerekir, öyle ki, Fransa'nın iyi niyetli (Kraliçe'nin anladığı anlamda iyi niyetli) unsurlarına böylece cesaret, gueux'ye, “dilenci herifler”e ise korku verilsin. Her şeyden önce, bu manifestoda, Fransa'nın iç işlerine karışılmamalıdır ve, “Kral'dan pek fazla bahsetmekten ve aslında Kral'a destek olunmak istendiğini bariz bir şekilde hissettirmekten kaçınılmalı”dır. Onun hayalindeki, Fransız halkına yönelik bir dostluk beyannamesi ve aynı zamanda teröristlere karşı bir tehdittir. Fakat ruhunda dehşeti hissedenden bahtsız Fersen, müttefikler tarafından gelecek gerçek bir askerî yardımın daha ebediyet kadar uzun bir zaman süreceğini bildiğinden, bu manifestonun olabilecek en sert tonla

yazılmasını ister; kendisi bir taslak yazar, bir arkadaşı aracılığıyla gönderir ve uğursuzluk bu ya, tam da bu taslak olur kabul edilen! İttifak birliklerinin Fransız birliklerine gönderdiği bu adı kötüye çıkmış manifesto öyle buyurgan bir eda taşımaktadır ki, sanki Braunschweig Dükü'nün alayları şimdiden zaferi kazanmış, Paris kapılarına dayanmıştır; durumu daha iyi bilen Kraliçe'nin kaçınmak istediği her şey vardır bu yazıda. Durmadan "En Hıristiyan Kral"ın kutsal kişiliğinden söz edilmekte, Halk Meclisi dizginleri kanundışı olarak eline geçirmiş olmakla suçlanmakta, Fransız askerlerinden hemen o an gerçek efendileri olan kralın emrine girmeleri istenmekte ve Paris şehrinden, eğer Tuileries Sarayı kaba güçle ele geçirilirse, askerî infazlar ve tamamen imha yoluyla, "ibretiâlem için, ebediyete kadar hatırlanacak şekilde intikam" alınacağı tehdidi savrulmaktadır: Zayıf karakterli bir general tarafından, daha ilk tüfek ateşlenmeden dile getirilen bu düşünceler daha çok Timur'a yakışır gibidir.

Bu kâğıttan tehdidin etkisi korkunç olur. Şimdiye kadar sadakatle Kral'a bağlı kalanlar bile, krallarının Fransa'nın düşmanları indinde ne kadar değerli olduğunu duyunca, yabancı birlikler zafere ulaşırsa bunun devrimin bütün kazanımlarını yok edeceğini görünce, o zaman Bastille'in boşu boşuna düşürülmüş, Balo Binası'ndaki yeminin faydasız olarak edilmiş, Champ de Mars Meydanı'nda sayısız Fransız'ın içtiği andın geçersiz kalmış olacağını görünce, bir çırpıda cumhuriyetçi olur, bu çılgınca tehditle, için için yanan ateşe bombayı atan el, Fersen'in eli, sevgilinin eli olmuştur. Ve yirmi milyonun öfkesi bu saçma sapan meydan okumayla patlar.

Braunschweig'dan gelen felaket manifestosu, Paris'te temmuzun son günlerinde haber alınır. Müttefiklerden gelen, Tuileries'ye saldırılırsa Paris'i yerle bir etme tehdidi halk tarafından düpedüz hücum çağrı olarak görülür. Hemen hazırlıklar yapılır ve bunlar hemen gerçekleştirilmediyse, bu yalnızca çekirdek birlik, Marsilyalı altı yüz seçme cumhuriyetçi beklendiği içindir. 6 Ağustos'ta yürür, gelirler; güneyin güneşiyle kararmış, vahşi ve kararlı çehrelerdir bunlar ve adımlarının temposuna uygun olarak yeni, birkaç hafta sonra bütün memleketi saracak olan bir şarkıyı söylemektedirler, Marseillaise<sup>214</sup>, hepten silik bir subayın parlak bir saatine denk gelip ortaya çıkan o coşkulu devrim marşı. Şimdi her şey çürümüş monarşiye son darbeyi indirmek için hazırdır. Hücum başlayabilir: "Allons, enfants de la patrie..."<sup>215</sup>

**213.** (Fr.) Madam Veto, bütün Paris'i boğazlatmaya ant içmişti. Madam Veto Kral'ı birçok talebe hayır demeye yönlendirdiği iddia edilen Marie-Antoinette'e takılan bir addır. (Y.N.)

**214.** (Fr.) Fransa'nın millî marşı. (Ç.N.)

**215.** (Fr.) "Haydi, vatanın çocukları..." (Ç.N.)

# 10 Ağustos

Ağustosun dokuzunu onuna bağlayan gece, günün iyice sıcak olacağını haber vermektedir. Bin yıldızın ışıttığı gökte bir bulut yoktur, bir esinti yoktur; caddeler alabildiğine sessizdir, çatılar ayın beyaz ışığında pırıldamaktadır. Hele sokaklar böyle alışılmışın dışında boş ise bu olsa olsa yalnızca alışılmadık, tuhaf bir şeyin hazırlandığını doğrular. Devrim uyumamaktadır. Önderler seksiyonlarda, kulüplerde, evlerinde buluşmuş oturmaktadır. Emirler getirip götürülen ulaklar kuşku uyandıracak bir sessizlik içinde bir semtten ötekine koşturmaktadır, isyanın kurmayları, Danton, Robespierre ve Jirondenler, kendileri görünmezliklerini koruyarak, Paris halkından oluşan kanundışı orduyu saldırı için silahlandırmaktadır.

Fakat sarayda da uyuyan yoktur. Günlerdir bir isyan beklenmektedir. Şurası bellidir: Marsilyalılar yürüyüp Paris'e boşuna gelmemiştir, son haberler de ertesi sabah yürümelerinin beklenebileceği yolundadır. Bu boğucu sıcaklıktaki yaz gecesinde pencereler açıktır, Kraliçe ile Madam Elisabeth dışarıya kulak kabartmaktadır. Fakat henüz işitilen bir şey yoktur. Kapıları kilitli Tuileries Parkı'nın ötesinden sakin bir sessizliğin soluğu işitilmekte, avlulardan yalnızca nöbetçilerin ayak sesleri gelmekte, bazen bir kılıç çınlamakta ya da bir at ayağını yere vurmaktadır; öyle ya, sarayda iki binin üstünde asker ordugâh kurmuş haldedir, galeriler subaylar ve silahlı asillerle doludur.

Sonunda, saat gece yarısı on ikiyi çeyrek geçe –herkes pencerelere üşüşür– uzakta, varoшта bir çan sesi duyulur, tehlike çanının sürekli çınlayışı, derken bir ikincisi, üçüncüsü, dördüncüsü. Ve uzaktan, uzaktan davul uğultusu. Artık şüphe kalmamıştır, isyan toparlanmaktadır. Birkaç saat daha geçsin, karar verilmiş olacaktır. Kraliçe heyecan içinde durup durup pencereye koşar, bu tehdit işaretlerinin güçlenip güçlenmediğine kulak vermek için. Uykuyu tatmamış bir gecedir bu. Nihayet, saat sabah dörtte, güneş bulutsuz gökte kan kırmızısı yükselir. Yakıcı bir gün olacaktır.

Sarayda her şey hazırlanmıştır. Son saatte, dokuz yüz adam gücünde, tacın en güvenilir alayı gelmiştir; İsviçreliler, sert, sarsılmaz adamlar, demir gibi bir disiplin içinde yetiştirilmiş, görevlerine onurla bağlı. Saat akşamın altısından beri ayrıca, ulusal muhafızlardan ve süvarilerden seçilmiş on altı tabur da Tuileries'yi korumaktadır, çekme köprüler indirilmiş, nöbetçiler üç katına çıkarılmış, bir düzine top sessiz tehditler savuran ağızları açık, girişi tıkamıştır. Ayrıca iki bin asile haber gönderilmiş ve kapılar gece yarısına kadar açık tutulmuştur, ne var ki boşuna olmuştur bu; yalnızca yaklaşık yüz elli kişilik, küçük bir gruptur gelenler, çoğu yaşlıca, kır saçlı aristokratlar. Disiplini Mandat adlı cesur, enerjik ve hiçbir tehdit karşısında gerilememeye kararlı bir subay sağlamaktadır. Fakat bunu devrimciler de bilmektedir, kendisine saat sabah dörtte birdenbire görevden alındığı bildirilir, Belediye binasında beklenmektedir. Anlamsızlık bu ya, Kral da onu gönderir; Mandat kendisini neyin beklediğini bile bile emre uyar. Belediye tarafından görev verilmeden kendi kendini atayan yeni bir devrimci komün, Mandat'yı karşılar ve işini bitirir; iki saat sonra, sinsice öldürülmüş olarak, kafatası parçalanmış halde, Seine'de yüzmektedir. Koruyucu birliklerin kumandanı yoktur artık; kararlı yüreğini, azimli elini kaybetmiştir.

Çünkü Kral, kumandan değildir. Ne yapacağını bilmeyen adam kararsızlık içinde, üzerinde mor elbisesi, başında uykuda yassılaştırmış perukasıyla, zavalıca, boş bakışlarıyla bir odadan öbürüne tökezleyerek yürümekte ve beklemekte ve beklemektedir. Daha dün Tuileries’yi kanlarının son damlasına kadar savunmayı kararlaştırmışlar ve burası meydan okurcasına bir enerjiyle bir kaleye, bir ordugâha çevrilmiştir. Fakat şimdiden, daha düşman kendini göstermemişken, tekrar güvensizlik duyulmaya başlanmıştır ve bu güvensizlik, XVI. Louis’den kaynaklanmaktadır. Ne zaman bir karar verilecek olsa aslında ödle olmayan fakat her sorumluluk karşısında eli ayağına dolaşan bu adam, hastalanmış gibi olmaktadır; böyleyken, kumandanlarının titrediğini gören askerlerden ne kadar cesaret beklenebilir? Subaylarının sıkı emri altındaki İsviçreli alayı sapasağlam durmaktadır, fakat ulusal muhafızlardan kuşkulu işaretler gelmeye başlamıştır bile, durup durup şu sorunun sorulduğu duyulmaktadır: “Muharebe olacak mı?”; “Muharebe olmayacak mı?”

Kraliçe, kocasının zayıflığından duyduğu acıyı artık pek saklayamaz olur. Marie-Antoinette şimdi artık son bir karar istemektedir. Fazlasıyla yorulmuş sınırları bu sonsuz gerilimi, gururuysa bu hep tehlike altında olma ve boyun eğme halini artık çekemeyecektir. Şu son iki yıl içinde, esnekliğin ve geri adım atmanın devrimin isteklerini zayıflatmadığını, tersine, yalnızca kendine güvenini güçlendirdiğini yeterince görmüştür. Şimdiyse kraliyet son, bir arkasında yalnızca uçurum olan en alt basamakta durmaktadır: Bir adım daha, her şey kaybolmuş olacaktır, şeref de. Ona kalsa bu, gururundan yerinde duramayan kadın, kendisi inecektir aşağıya, cesaretini kaybeden ulusal muhafızların yanına, onlara kendi kararlılığından kararlılık ve görevlerini yapmalarını öğütleyecektir. Bu saatte içinde belki bilinçsiz olarak annesinin anısı canlanmıştır: Maria Theresia’nın, kucağında veliahtla, aynı şekilde tereddüt içindeki Macar aristokratlarının karşısına çıkışı ve onları yalnızca bu jestiyle canlandırıp kendi tarafına çekişi. Fakat yine bilmektedir ki, böyle bir saatte bir kadın kocasının, bir kraliçe kralın yerine geçemez. Onun için XVI. Louis’yi ikna edip çarpışmadan önce bir gösteri daha yapmasını ve savunmacılardaki cesaretsizliği bir nutuk vererek kırmasını ister.

Düşünce doğrudur: Marie-Antoinette’te içgüdü her zaman yanılmazlığını göstermiştir. Napoléon’un tehlikeli anlarda içinden gelen kanaat olarak buluverdiği cinsten ateşli birkaç söz, Kral’ın askerleriyle beraber öleceği yolunda bir yemin, kararlı bir jest gelseydi... Bu henüz sallantılı durumdaki taburlar, demirden bir duvar gibi birleşmişti bile. Fakat çolpa, miyop, ağırkanlı, hiç savaşçı gibi görünmeyen bir adam merdivenden aşağı sallana takıla inmiş, şapkasını koltuğunun altına kısırmış, beceriksizce seçilmiş kopuk kopuk birkaç laf etmektedir: “Diyorlar ki, geliyorlarmış... Benim davam bütün iyi yurttaşların davası... Cesurca dövüşeceğiz değil mi?..” O tereddütlü ton, o çekingen tavır, güvensizliği azaltacak yerde çoğaltır. Ulusal muhafızlar zayıf adımlarla saflarına yaklaşan bu zayıf adamcığa küçümsemeyle bakar; o beklenen, “Yaşasın Kral!” nidası yerine, iki anlamlı nida yükselir: “Yaşasın Ulus!” Sonra da, kral cesaret edip parmaklıklara kadar gittiğinde – burada taburlar halkla kardeşlik kurmaya başlamıştır bile– apaçık isyan çılgınlıkları duyar: “Kahrolsun Veto! Kahrolsun şişko domuz!” Kendi taraftarları ve bakanları şimdi dehşetle kralın etrafını sarmış, onu saraya geri götürmektedir. “Tanrı aşkına, Kral’la alay ediyorlar!” diye seslenir birinci kattan Bahriye bakanı ve gözyaşlarından ve uykusuzluktan şişip

kızarmış gözleriyle bu zavallıca tiyatroya bakakalmış olan Marie-Antoinette acı içinde yüzünü çevirir. “Her şey kaybedildi,” der nedimesine, sarsılmış bir halde. “Kral azim gösteremedi ve bu içtima iyiden çok kötü netice verdi.” Savaş daha başlamadan bitmiştir.

Monarşi ile cumhuriyet arasındaki bu son karar mücadelesinin sabahı Tuileries önündeki kalabalığın içinde Korsikalı genç bir teğmen, kadrosuz bir subay da bulunmaktadır: Napoléon Bonaparte, biri kendisine günün birinde XVI. Louis’ nin halefi olarak bu sarayda oturacağını söyleyecek olsa, adamları deli diye alay edecek biridir. O sırada görevde değildir ve yanılmaz asker bakışıyla bir saldırının ve savunucuların şanslarını tartar. Birkaç top atışı, sert bir çıkış ve bu it sürüsü (kendisi sonraları, Saint-Helena Adası’nda, varoş taburlarından da böyle bahsedecektir) süpürülüp atılır. Kral bu küçük topçu subayını yanına almış olsa, bütün Paris’e sözünü dinletebilecektir. Fakat o saraydakilerden birinde bile bu küçük teğmenin demir yüreği ve çabucak kavrayan bakışı yoktur. “Hücum yok, sıkı duruş ve güçlü müdafaa.” Askerlere verilen bütün emir budur – yarım bir önlem ve daha bu yüzden bile, tam bir yenilgi. Bu arada, saat sabahın yedisi olmaktadır, isyancıların ön safları yaklaşmıştır, düzensiz, iyi silahlanmamış bir kalabalık, tehditkârlığı savaş yeterliliğinden değil, yalnızca boyun eğmez kararlılığından ötürü. Şimdiden tek tek insanlar çekme köprüünün önünde toplanır. Karar artık daha uzun zaman ertelenemeyecektir. Başmabeyinci Roederer, sorumluluğunu hisseder. Daha bir saat önce krala, Ulusal Meclis’e gidip onun koruması altına girmeyi tavsiye etmiştir. Fakat Marie-Antoinette celallenmiştir bunun üzerine: “Mösyö, kâfi miktarda kuvvetimiz vardır ve nihayet kimin dediğinin olacağını tespit etmenin zamanıdır: Kral’ın mı yoksa isyankârların mı, meşrutiyetin mi yoksa devrimcilerin mi?” Fakat Kral’ın kendisi şimdi kararlı bir söz bulamamaktadır. Güç nefes alır halde, şaşkın bakışlarla koltuğuna oturmuş beklemekte, neyi beklediğini bilmeden beklemektedir; tek istediği ertelemektir, yalnızca karar vermemek. Derken Roederer, kendisine her yerde geçiş izni sağlayan kuşağıyla, bir kere daha çıkagelir, yanında birkaç Şehir Meclisi üyesi vardır. “Sire,” der XVI. Louis’ ye kararlı bir tavırla, “Majestelerinin beş dakikadan fazla kaybedecek zamanları yoktur, Ulusal Meclis dahilinde olmaktan başka bir emniyet bulunmamaktadır.” “Fakat ben, Carrousel Meydanı’nda henüz çok insan görmüyorum,” diye yanıt verir, hep yalnızca zaman kazanmak isteyen XVI. Louis, ürkekçe. “Sire, devasa bir kalabalık on iki topla birlikte varoşlardan gelmektedir.”

Belediyenin bir memuru, dantel tüccarıdır ve Kraliçe vaktiyle kendisinden sık sık alışveriş etmiştir, Roederer’in uyarısına katılır. Fakat, “Siz susunuz, Mösyö,” diye onun ağzının payını verir Marie-Antoinette hemen (hep o aynı, saygı duymadığı biri onu kurtarmak istediğinde gösterdiği öfke), “Bırakınız da başmabeyinci konuşsun!” Şimdi kendisi Roederer’e döner. “Fakat Mösyö, burada silahlı bir kuvvetimiz var.” “Madam, bütün Paris yürüyüş halinde, herhangi bir mukavemete imkân yoktur.”

Marie-Antoinette heyecanını tutamaz artık, yanakları al al olur, içlerinde hiçbiri erkekçe düşünmeyen bu adamlara karşı, kendi bütün zayıflığı içinde bağırp çağırmamak için kendine hâkim olması gerekmektedir. Fakat sorumluluk korkunçtur; bir Fransa Kralı’nın huzurunda bir kadının savaşma emri vermesine izin olamaz. Böylece, ilelebet kararsız kocasının kararını bekler. O ise sonunda başını kaldırır, Roederer’e birkaç saniye

bakar, sonra içini çeker ve nihayet karar vermiş olmaktan mutlu, der ki: "Gidelim!"

Ve XVI. Louis iki sıralı dizilmiş, yüzüne hiç saygı duymadan bakan asilzadelerin arasından, kendilerine savaşıp savaşmayacaklarına dair herhangi bir laf söylemenin unutulduğu İsviçreli askerlerin önünden, gittikçe yoğunlaşan ve Kral'ı, karısını ve bir avuç sadık adamını açık açık alaya alan, giderek tehdit eden halk kalabalığının arasından mücadele etmeden, hatta direnç göstermeyi hiç mi hiç denemeden, atalarının inşa ettiği ve bir daha hiç dönemeyeceği bu saraydan ayrılır. Bahçeyi geçerler, önde Kral ile Roederer, arkasında, Bahriye vekilinin kolunda Kraliçe, yanında oğluyla yürümektedir. Şereflerine yakışmayan alelacele içinde, bir zamanlar sarayın neşe ve tasasızlık içinde atlı gösterileri seyredip eğlendiği ve şimdi halkın seçtiği Ulusal Meclis'in gurur içinde, can korkusu içindeki Kral'ın mücadele etmeden kendisine sığınışını yaşadığı, üstü kapalı Binicilik Okulu'na yürürler. Yol yaklaşık iki yüz adımdır. Fakat bu iki yüz adımla Marie-Antoinette ve XVI. Louis, iktidarlarından bir daha dönemeyecekleri şekilde inmişlerdir. Kraliyet bitmiştir.

Ulusal Meclis, karışık duygular içinde, bir zamanki efendisinin, kendisine hâlâ yemin ve şeref bağıyla bağlı olduğu efendisinin kendisinden misafir hakkı istediğini görür. İlk sürprizin verdiği büyüklük duygusu içinde Vergniaud, başkan sıfatıyla der ki: "Sire, Ulusal Meclis'in kararlılığına güvenebilirsiniz. Bu Meclis'in üyeleri halkın ve müesses otoritenin haklarının muhafazası için ölmeye yemin etmiştir." Bu büyük bir yemindir; çünkü Kral henüz meşrutiyet uyarınca kanuni olarak kurulmuş olan iki otoriteden biridir ve bu kargaşanın orta yerinde Ulusal Meclis, sanki henüz kanun düzeni ayaktaymış gibi yapmaktadır. Meclis kılı kırk yarar biçimde, Kral'a, Meclis'in görüşmesi sırasında salonda bulunmayı yasak eden anayasa maddesini hatırlar. Fakat görüşmeye devam etmek de istendiğinden, Kral'a sığınak olarak, zabıt kâtiplerinin oturduğu yan loca gösterilir. Bu loca alçak, içinde ayakta dik durulamayacak kadar alçak tavanlı bir mekândır, önde birkaç koltuk, arkada bir hasır kanepeler; şimdiye kadar bir demir parmaklıkla asıl toplantı salonundan ayrılmış bulunmaktadır. Bu parmaklık şimdi, birkaç mebusun eline eğeleri, çekiçleri alıp bizzat yardım etmesiyle alelacele sağlamlaştırılır, çünkü hâlâ, ayaktakımının kraliyet ailesini zorla çekip çıkarabileceği hesaba katılmaktadır; bu en uç durum için, mebusların bütün görüşmeleri kesip kraliyet ailesini ortalarına almaları öngörülür. O kızgın ağustos gününde boğucu bir sıcak içindeki bu kafesin içinde şimdi Marie-Antoinette ile XVI. Louis, çocuklarıyla beraber, Meclis'tekilerin meraklı, kötü niyetli ve acıyan bakışlarına maruz şekilde, on sekiz saat bekleyecektir. Fakat aşağılanmalarının her çeşit belirgin ya da gürültücü nefret gösterisinden de dehşetli tarafı, Ulusal Meclis'in bu on sekiz saat boyunca kraliyet ailesinin orada oluşunu görmezden gelmekle gösterdiği kesin kayıtsızlıktır. Kendilerine dikkat edilmez, sanki kapı uşağı ya da tribün seyircisidirler; hiçbir milletvekili yerinden kalkıp onları selamlamaya gelmez, kimse bu daracık yerde oturmalarını daha katlanılır hale getirmek için onlara herhangi bir rahatlık sağlamayı düşünmez. Yalnızca, onlar orada yokmuşçasına nasıl konuşulduğunu dinlemek zorundadırlar: Bir hortlaklar oyunudur bu; sanki insan, bir pencereden kendi cenaze törenini seyrediyormuş gibi.

Birdenbire Meclis'in üzerinden bir heyecan dalgası geçer. Birkaç milletvekili yerlerinden fırlayıp kulak kabartır, kapı birden açılır ve çok geçmeden yandaki Tuileries'den tüfek atışları duyulur, derken, pencereleri sarsan bir uğultu: top gümbürtüsü. İsyancılar şimdi, saraya girerken İsviçreli muhafızlarla karşılaşmıştır. Kaçışının o zavallıca acelesi içinde Kral, bir emir vermeyi tamamen unutmuş ya da her zaman olduğu gibi davranıp açık seçik bir evet ya da hayır deme gücünü bulamamıştır. Daha önce verilip geri alınmamış savunmada kalma emrine sadık kalan İsviçreli muhafızlar boş dört duvardan ibaret Tuileries'yi savunmakta ve subaylarının emri üzerine birkaç el ateş etmektedirler. Çok geçmeden avluyu boşaltmış, getirilen topları ele geçirmiş ve böylece, kararlı bir hükümdarın kendisine sadık adamlarıyla birlikte şerefli bir biçimde kendini nasıl koruyabilecek olduğunu göstermişlerdir. Fakat Kral, o kafasız hükümdar – çok geçmeden sahiden kafasından olacaktır– kendisinin cesaretsizlik gösterdiği bir durumda, başkalarından cesaret ve kan talep etmemenin görevi olduğunu hatırlar ve İsviçrelilere emir göndererek sarayın her nasıl olursa olsun savunulmasının bırakılmasını ister. Fakat hükümdarlığının oldum olası geçerli kaderidir: Çok geç! Kararsızlığı ya da unutkanlığı şimdiden binin üstünde insanın hayatına mal olmuştur. Acı içindeki kitle, engelle karşılaşmadan korunmasız saraya girer. Tekrar ışımaktadır devrimin kanlı feneri: Mızrakların ucunda öldürülen kralcıların başları taşınır, kafa kesmeler ancak öğleye doğru on birde biter. Bugün artık devrilecek kelle değil, yalnızca bir taç kalmıştır.

Boğucu locada sıkış sıkış, kraliyet ailesi tek bir sözcük söyleme izni olmaksızın, bu toplantıda olup biten her şeyi yaşamak zorundadır. Önce sadık İsviçrelilerinin, baruttan kapkara, yüz göz kanlar içinde içeriye dalışını, arkasından muzaffer isyancıların bunları zorla Meclis'in korumasından çekip almak isteyişlerini görür. Sonra Meclis başkanının masasının üstüne saraydan alınan ganimet yayılır: gümüş eşya, ziynet, mektuplar, çekmeceler ve assigna'lar. Marie-Antoinette dişleri kenetlenmiş halde, isyanın elebaşlarının nasıl övüldüğünü dinlemek zorunda kalır. Dinleyecektir şimdi, savunmasız, tek sözcük etmeden, çeşitli seksiyonlardan milletvekillerinin parmaklıklara gelerek en şiddetli sözlerle Kral'ın tahttan indirilmesini istediklerini ve en apaçık gerçeklerin bile çarpıtılarak anlatıldığını, mesela sarayın emri üzerine tehlike çanının çalındığı ve ulusun sarayı değil, sarayın ulusu kuşatmış olduğu gibi. Ve bir kere daha, politikacıların her zaman, rüzgârın değiştiğini hisseder hissetmez ödlekleştğini gösteren o ezeli ve hep tekrarlanan tiyatroyu seyredeceklerdir. O aynı, daha iki saat önce Meclis adına, kurulu otoriteye dokunulmasına izin vermektense ölmeyi tercih edeceğini vaat eden Vergniaud, şimdi alelacele teslim olur ve yürütme gücü sahibinin, yani Kral'ın, derhal azlini isteyen bir önerge verip kraliyet ailesinin “yurtaşların ve kanunun muhafazası altında” Lüksemburg Sarayı'na naklini ister, yani: hapsini. Kralcı zihniyetteki milletvekilleri için geçişin biraz daha yumuşak olması için, göstermelik olarak, veliahtın eğitimi için bir mürebbi tayini talep olunur, ama aslında artık kimsenin fikrinde taç ya da herhangi bir kral yoktur. Tek hakkı olan veto elinden alınmaktadır, onun geri çevirdiği kanunları, Ulusal Meclis kendi başına buyruk şekilde aynen yürürlüğe koymakta, tek bir bakış bile kâtip locasındaki o biçare, yorgun yorgun koltuğunda oturup terlemekte olan adamın onayını sormamakta, o da belki ta içinde, artık kendisine soru sorulmamasından memnunluk duymaktadır. XVI. Louis'nin bundan böyle vereceği hiçbir karar kalmamıştır.

Bundan böyle, onun hakkında karar verilecektir.

Sekiz saat, on iki saat, on dört saat sürer toplantı. Ve locaya tıkıştırılmış beş insan, bu dehşet gecesinde uyumamış ve bu sabahtan beri bütün bir sonsuzluğu yaşayıp geçmişlerdir. Bütün bu olandan hiçbir şey anlamayan çocuklar yorulmuş, uyuyakalmıştır; ter, Kral'la Kraliçe'nin alınlarından buğu buğu yükselmektedir; Marie-Antoinette durup durup mendilinin suyla ıslatılmasını ister, bir ya da iki kere merhametli bir elin kendilerine uzattığı bir bardak buzlu suyu içer. Gözleri çakmak çakmak, yorgun ve aynı zamanda korkunç bir uyanıklık içinde, sözcükler makinesinin saatlerdir kendi kaderlerini öğüttüğü bu alabildiğine sıcak kazanın içinde gözlerini bir noktaya dikmiş, bakmaktadır. Bir lokma bile yemez, kocasının tam tersine. XVI. Louis, seyircilere aldırmadan birkaç defa yemek getirtmiş, o ağır, yavaş çenesiyle bu locada, aynı Versailles'ın gümüş takımlarla kurulmuş sofrasında olduğu rahatlıkla öğününü gevelemiştir. Bu krallık ihtişamından uzak vücutta en uç tehlike bile açlığı ve uyku düşkünlüğünü ortadan kaldıramaz; o ağır gözkapakları yavaş yavaş kapanır ve XVI. Louis, tacına mal olan o mücadelenin orta yerinde bir saatçik kestirir. Marie-Antoinette yanından öteye kaymış, karanlığa gömülmüştür. Böyle saatlerde hep, şerefinden çok midesi için endişe eden ve en dehşetengiz aşağılanmanın orta yerinde bile rahat rahat yemeğini tıkınıp uyuyabilen kocasının o ürkütücü derecede liyakatsiz zayıflığından utanmaktadır. Gözleri yanarak başka tarafa bakar, içindeki acıyı açığa vurmamak için bakışlarını Meclis'ten de öteye çevirmiştir ve en çok istediği şey, yumruklarıyla kulaklarını kapamak olsa gerektir. Bugünün bütün o aşağılamalarını tek hisseden odur ve düğüm düğüm boğazında daha şimdiden, daha gelecek ne varsa onun öd gibi acı tadını hissetmektedir; fakat bir an bile tavrını bozamaz, kendisine meydan okunduğunu hissettiği saatlerde hep büyümüştür; bu asiler tek bir gözyaşı görmemeli, bir inilti işitmemelidir, iyiden iyiye locanın karanlığına çekilir.

Sonunda, bu kafeste geçen gaddarca on sekiz saatten sonra Kral'la Kraliçe bir zamanların Feuillants Manastırı'na gidebilir, burada kendilerine o çıplak, terk edilmiş hücrelerden birinde alelacele bir yatak hazırlanır. Fransa Kraliçesi'ne yabancı kadınlar bir gömlek, biraz çamaşır ödünç verir; kendi hizmetçi kızlarından birinden, kendi parasını kaybettiği ya da karışıklık içinde unuttuğu için, birkaç altın borç almak zorunda kalır. Nihayet şimdi, yalnız kalınca, Marie-Antoinette birkaç lokma bir şey yer. Parmaklıkları pencerelemin dışında hâlâ sessizlik yoktur, hâlâ, durmak bilmeden –şehri bir humma kaplamıştır– insan sürüleri geçip durmaktadır, Tuileries' den bu yana ise arabaların uğultusu duyulmaktadır. Ölen bin kişinin cesetlerini taşıyan arabalardır bunlar: gecenin çirkin işi. Kraliyetin kadavrası günün aydınlığında ortadan kaldırılacaktır.

Ertesi sabah da, ondan sonrakinde de kraliyet ailesi yine aynı korkunç delikte Ulusal Meclis'in görüşmelerini izlemek zorunda kalacaktır; güçlerinin bu harlı fırında eriyip gittiğini anbean hissedebileceklerdir. Daha dün Kral' dan söz edilmiştir, bugünse Danton "halka zulüm edenler"den, Cloots "kral denen biri"nden dem vurmaktadır. Daha dün Lüksemburg Sarayı hanedan için "ikametgâh" olarak seçilmiş ve Dauphin için bir mürebbinin görevlendirilmesi istenmiştir; bugünse ifade daha bir keskinleşmiştir bile: Kral'ı "ulusun muhafazası altına almak", esaret için daha güzel bir sözdür; ayrıca, 10



Ağustos gecesi meydana gelen ve yeni, devrimci Belediye olan Lüksemburg Komünü'nün ya da Adalet Bakanlığı'nın müstakbel rezidans olmasına razı olmamakta ve bunun nedenini de açıkça söylemektedir: Bu iki binadan kaçmak fazlasıyla kolaydır. Komün detenu'nün<sup>216</sup> emniyetini –mahpusluk için kullanılan kavram gittikçe biraz daha çıplaklık kazanmaktadır– ancak Temple'da garanti edebilecektir. Ulusal Meclis, kararı üzerinden atmaktan gizliden gizliye memnun, Kral'la ilgilenme işini Komün'e devreder. Komün ise kraliyet ailesini “felaketin icap ettirdiği bütün hürmeti” göstererek Temple'a götürmeyi vaat eder; böylece her şey hallolunmuştur; kelimeler değirmeni bütün gün, saat gecenin ikisine kadar dönmesine devam eder, fakat locanın karanlığında iki büklüm, kaderin gölgesinde gibi oturan aşağılanmışların lehine söylenen bir tek söz yoktur.

Sonunda, 13 Ağustos'ta Temple hazırdır. Korkunç uzunlukta bir yol kat edilmiştir bu üç gün içinde. Mutlak kraliyetten Ulusal Meclis'e gelmesi yüzyıllar sürmüştü, Ulusal Meclis'in kurulmasından meşrutiyete iki yıl, meşrutiyetten Tuileries baskınına birkaç ay, Tuileries baskınından mahpusluğa kadar ise yalnızca üç gün. Şimdi artık giyotine kadar yalnızca birkaç hafta süre kalmıştır; sonra da, tabutun içine yalnızca tek bir itiş.

13 Ağustos günü, saat akşamın altısında kraliyet ailesi Pétion'un idaresinde Temple'a getirilir – geceleyin değil, saat akşamın altısında, karanlık basmadan önce, çünkü muzaffer halk, bir zamanki efendisini ve her şeyden önce onu, o kibirli kraliçeyi zindana giderken seyredibilsin istenmektedir. Araba iki saat boyunca, özellikle yavaş yavaş, şehrin koca bir yarısını kat eder; özellikle Vendôme Meydanı'ndan dolaşılır, XVI. Louis büyük büyükbabası XIV. Louis'nin, Ulusal Meclis'in emri üzerine parçalanıp kaidesinden indirilen heykelini seyredibilmeli ve içinde artık, sona eren şeyin yalnızca kendi değil, aynı zamanda bütün soyunun hükümdarlığı olduğuna dair kuşku kalmamalıdır.

Fakat Fransa'nın şimdiye kadarki efendisinin atalarının sarayını bir hapisaneyle değiştirdiği o aynı akşam, Paris'in yeni efendisi de kurulduğu yeri değiştirecektir. Aynı gece giyotin, Conciergerie'nin avlusundan alınır ve getirilip Carrousel Meydanı'na dikilir. Fransa bilmelidir: 13 Ağustos'tan beri Fransa'ya emirleri veren XVI. Louis değil, terördür.

# Temple

Kraliyet ailesi bir zamanlar Templier şövalyelerinin<sup>217</sup> sarayı olan Temple'a vardığında hava kararmıştır bile. Ana binanın pencereleri –bir halk bayramı değil midir kutlanan– sayısız fenerle aydınlatılmıştır. Marie-Antoinette bu küçük sarayı iyi bilir. Burada rokokonun o mutlu, hafif yıllarında Kral'ın kardeşi, kendi dans arkadaşı, eğlence yoldaşı Artois Kontu'yla beraber bulunmuştur. On dört yıl önce bir kez, şingir mıngır çingirak sesleri içinde, değerli kürklere sarınmış olarak rengârenk resimli kızağıyla buraya gelmiştir, kayınbiraderinin misafiri olarak ayaküstü bir yemek yemek için. Bugün kendisini kont kadar nazik olmayan ev sahipleri devamlı kalmaya davet etmektedir, kapıların önünde dikilenlerse uşaklar değil, ne olur ne olmaz diye nöbet tutan ulusal muhafızlar ile jandarmalardır. Mahpuslara akşam yemeğinin verildiği büyük salonu, Conti Prensi'ne Çay Misafirligi adlı ünlü bir tablodan biliriz. Burada kibar bir cemiyeti bir konser vererek eğlendiren oğlanla genç kız, sekiz yaşındaki Wolfgang Amadeus Mozart ile ablasından başkası değildir: Bu mekânlar müzik ve neşeyle çınlamış, bu binada son olarak, mutlu, hayatın tadını çıkarmayı bilen asil efendiler oturmuştur.

Fakat Marie-Antoinette ve XVI. Louis için Komün tarafından ikametgâh olarak belirlenen yer, altın varaklı lambrilerinde belki hâlâ usulcacık o gümüşü Mozart hafifliğinin cınlayadurduğu bu şık saray değildir, bitişikteki kalenin iki eski mi eski, yuvarlak ve sivri çatılı kulesidir. Ortaçağ'da Templier şövalyeleri tarafından zaptı mümkün olmayan bir sato olarak ağır kesme taşlarla yapılmış bu kuleler, gri ve karanlık halleriyle Bastille'in bir benzeri olarak insanın önce hortlak görmüşçesine tüylerini ürpertir. Ağır, demir takviyeli kapılarıyla, alçak pencereleri ve duvarlarla çevrili, karanlık avlularıyla geçmiş zamanların unutulup gitmiş baladlarını, gizli mahkemeleri, engizisyonu, cadı zindanlarını, işkence odalarını hatırlatıp ibret verirler. Parisliler kaba kuvvetin hâkim olduğu bir çağdan kalma, kullanılmayan ve onun için de, canlı bir küçük burjuva mahallesinin orta yerinde çift kat esrarengizlik taşıyarak durup duran bu kalıntılara çekine çekine, ürkek bakışlarla bakar: Gaddarca bir ifade taşıyan bir semboldür, bu eski, bir işe yaramayan duvarların yine eski ve bir o kadar işe yaramaz hale gelmiş kraliyet için hapisane olarak seçilmesi.

Bundan sonraki haftalar, bu geniş zindanın emniyete alınmasına ayrılır. Kuleleri çepeçevre saran bir dizi küçük ev yıkılır, avludaki bütün ağaçlar kesilir, gözetlemeye hiçbir yönde engel olmasınlar diye, ayrıca kulelerin etrafındaki bu iki tıraş edilmiş, çıplak avlu taştan bir duvarla öbür binalardan ayrılır, öyle ki, asıl zindana gelinceye kadar önce üç kale duvarının geçilmesi gerekecektir. Bütün çıkışların yanına bekçi kulübeleri yapılır, her katın koridorlarına açılan her iç kapının önüne de bir bariyer konulur, öyle ki, girip çıkan herkes yedi ya da sekiz nöbetçiye hüviyetini gösterecektir. Mahpusların sorumluluğunu üzerinde bulunduran Şehir Meclisi, gardiyan olarak, her gün kura çekilerek değiştirilmek üzere, gece gündüz nöbetleşe bütün mekânları kontrol altında tutma ve akşamları bütün kapıların bütün anahtarlarını idareleri altına alma yükümlülüğünü taşıyan dört komiser tayin eder. Onlardan ve Şehir Meclisi üyelerinden başka bütün Temple Kalesi arazisine hiç kimse belediye başkanlığının özel izin kartı olmadan giremez: Ne Fersen ne de başka bir iyi niyetli dost yaklaşabilecektir artık kraliyet ailesine, mektuplaşma ve haberleşme

olanağı artık geri gelmez biçimde sona ermiştir – ya da öyle görünmektedir.

Başka bir ihtiyat önlemi ise kraliyet ailesini daha da ağır yaralar. 19 Ağustos gecesi belediye başkanlığının iki memuru, kraliyet ailesinden olmayan bütün şahısların götürülmesi emriyle çıkagelir. Kraliçe'ye, Prenses Lamballe'den ayrılmak özellikle acı verir; bu kadın, kendini emniyete almışken, tehlike saatinde dostluğunu gösterebilmek için gönüllü olarak Londra'dan dönüp gelmiştir. İkisi de birbirlerini bir daha görmeyeceklerini sezer; herhalde hiçbir tanığın bulunmadığı bu vedalaşma sırasında olmuştur, Marie-Antoinette'in arkadaşına son bir sevgi işareti olarak, üzerinde, "Felaketle ağardılar," yazısı kazınmış, içinde bir tutam kır saç olan yüzüğü verişi; daha sonra, öldürülen prensesin parça parça edilmiş cesedi üzerinde bulunacaktır bu yüzük. Mürebbiye Madam Tourzel ile kızı da bu ortak hapisaneden bir başkasına, Force'a gideceklerdir, Kral'ın refakatçileri de öyle: Kendisine kişisel hizmeti için yalnızca bir oda hizmetçisi bırakılır. Bununla bir sarayın son ışıltısı, pırıltısı da yok edilmiş ve kraliyet ailesi; XVI. Louis, Marie-Antoinette, iki çocukları ve Prenses Elisabeth bir başlarına kalmıştır.

Bir olaydan duyulan korku ekseriya hadisenin kendisinden daha katlanılmaz olur. Mahpusluk, Kral'la Kraliçe için ne kadar hakaret demek olsa da, şahıslarına en başta belli bir güvenlik sunmaktadır. Kendilerini saran kalın duvarlar, barikatlarla kesilmiş avlular, filintaları hep dolu nöbetçiler her kaçma çabasına engel olacaktır; fakat her baskına karşı korumaktadırlar da. Artık, Tuileries'de olduğu gibi, her gün, her saat tehlike çanlarına, alarm davullarına kulak kabartmak zorunda kalmayacaktır kraliyet ailesi, bugün mü, yarın mı bir saldırının bekleneceğini düşünmeyecektir; bu ıssız kulede bugün de, yarın da günün programı aynıdır, yaprağın kıvıldamadığı, emniyet içindeki o içine kapanmışlık ve dünyanın bütün heyecanlarından uzaklık hep aynıdır. Belediye, mahpus kraliyet ailesinin sırf bedensel rahatlığı için başlangıçta her şeyi yapar: Mücadelede amansız olan devrim, kendi iç iradesine bakıldığında insanlıkdışı değildir. Her sert darbeden sonra bir an için ara verir, özellikle bu araların, bu gevşemelerin yenilmişlere yenilgilerini daha da kuvvetle hissettirdiğinin farkında bile değildir. Temple'a getirilişlerinden sonraki ilk günlerde Belediye, hapisaneyi mahpuslar için olabildiğince rahat bir yer haline getirmeye gayret eder. Büyük kuleye yeniden duvar kâğıdı kaplanır, mobilyalar konur, dört odalı bütün bir kat Kral için, dört oda Kraliçe, Madam Elisabeth ve çocuklar için hazırlanır. O karanlık, küf kokulu kuleden her zaman çıkmalarına, bahçede gezinmelerine izin vardır ve Komün her şeyden önce, Kral'ın rahatlığı için maalesef en önemli olan şeyle, iyi ve bol yemek sağlanmasıyla ilgilenir. Sofrası için en az on üç eleman çalışmaktadır. Her öğlen en az üç çorba, dört meze, iki kızartma, dört hafif yemek, kompostolar, meyveler, Malvasia ve Bordeaux şarabı, şampanya çıkar, öyle ki üç buçuk ay içinde mutfak masrafları tastamam otuz beş bin livre tutmuştur. Çamaşır, elbise, mefruşat bakımından da, XVI. Louis'ye henüz suçlu olarak davranılmadığı sürece, her şey bolca düşünülür. Zamanını geçirmesi için, isteği üzerine, 257 kitaplık koca bir kütüphane –çoğunlukla Latin klasikleri– sahibi olur: Bu ilk, gayet kısa süren dönemde kraliyet ailesinin kapalı bir yere yerleştirilmesinde hiç mi hiç bir cezalandırma niteliği yoktur ve Kral'la Kraliçe, ruhsal sıkıntıları bir yana bırakılırsa, sessiz, sakin ve neredeyse huzur dolu bir hayat sürdürebilecek gibidir. Marie-

Antoinette sabahları çocuklarını yanına alır ve onlara ders verir ya da onlarla oyun oynar, öğleyin birlikte yemek yer, yemekten sonra bir parti tavla ya da satranç oynarlar. Sonra Kral, Dauphin'i bahçede gezdirip onunla uçurtma uçururken, gözetleme altındayken açıkça gezinemeyecek kadar gururlu olan Kraliçe çoğu zaman odasında el işleriyle meşgul olur. Akşamları çocukları yatırır, biraz sohbet eder ya da iskambil oynarlar, bazen eski günlerdeki gibi klavsen çalmayı ya da bir parça şarkı söylemeyi dener; fakat büyük dünyadan, kadın arkadaşlarından koparılmış haliyle, o bir daha geri gelmeyecek olan yürek hafifliğinin eksikliğini çekmektedir. Az konuşur, öncelikle çocuklarının yanında olmayı ya da yalnız kalmayı tercih eder. İçinde XVI. Louis ile kız kardeşinin sahip oldukları o büyük sofuluğun verdiği teselli eksiktir; ötekiler çok dua etmekte, bütün oruç günlerine sıkı sıkıya uymakta, böylece dayanma duygusundan gelen bir soğukkanlılık içinde yaşayıp gitmektedirler. Marie-Antoinette'in yaşama iradesi, bu iki ruhsuz insanınki kadar kolay kırılacak gibi değildir: Düşünceleri hâlâ, bu kapalı duvarlar arkasında bile dünyaya dönüktür; zaferlere alışkın ruhu daha direnmekte, daha umudunu yitirmek istememektedir – bir bendin arkasına yığılan bu güç şimdi içten içe toparlanmaktadır. Mahpusluk halindeyken mahpusluğu kabul etmeyen, yalnızca odur; ötekiler bunu hissetmez bile, hele nöbetçiler olmasa, o hep devam eden, yarın ne olacağı korkusu olmasa, küçük burjuva XVI. Louis ile manastır rahibesi kardeşi Madam Elisabeth, aslında yıllar ve yıllar boyunca farkına varmadan özleyip durdukları hayat tarzına kavuşmuş bulunmaktadır: düşüncelerin ve sorumlulukların olmadığı bir pasiflik. Fakat nöbetçiler vardır. İçeridekilere hiç durmadan, kaderleri üzerine karar verenin başka bir güç olduğu hatırlatılmaktadır. Komün, yemek odalarının duvarına büyük ebatta bir yaprak kâğıdın üstüne, bir kral için acı verici bir tarih olan "Cumhuriyetin Birinci Senesi" ibaresiyle basılmış "İnsan Hakları Beyannamesi" metnini asmıştır. Sobasının pirinç levhaları üzerinde "Özgürlük, Eşitlik" yazısı okunmakta, öğle yemeğine davetsiz misafir olarak koruma birliğinin bir komiseri ya da kumandanı gelmektedir. Her bir parça ekmek yabancı ellerce kesilmekte, içinde gizli bir haber olup olmadığına bakılmaktadır, Temple arazisine gazete girmesine izin yoktur, keza kuleye giren ve kuleden çıkan herkes nöbetçi takımlarınca inceden inceye, birtakım kâğıtlar çıkarıp çıkarmadığına bakmak için yoklanmaktadır, ayrıca oda kapıları da dışarıdan kilitlenmektedir. Kral ya da Kraliçe arkalarından, elinde doldurulmuş tüfeğiyle gelen bir nöbetçi olmadan bir adım atamaz, tanıksız bir konuşma yapamaz, sansürsüz bir basılı kâğıt okuyamaz. Kendi başına olmanın mutluluğunu ve lütfunu yalnızca kendi ayrı yatak odalarında yaşayabilirler.

Fakat bu gözetleme acaba sahiden eziyet olsun diye düşünülmüş bir şey miydi? Kraliyet mahpuslarının nöbetçileri ve müfettişleri, kralcı tarihin o eziyet edebiyatında yazdığı gibi, sadist işkenceciler miydi? Marie-Antoinette ve yanındakiler acaba sahiden gereksiz acı çektirmelerle aşığılanmış, bu iş için de sans-culotte'ların özellikle hoyrat olanları mı seçilmişti? Komün'ün raporları bunu yalanlar, fakat onlar da taraftır. Devrimin mağlup Kral'a gerçekten, bile bile hakaret ve eza edip etmediği yolundaki can alıcı soruyu adil bir şekilde yanıtlamak için alabildiğine dikkatli olmak gerekir. Çünkü devrim kavramı bile aslında geniş bir laftır: En yüce idealizmden çıplak vahşete, yüce gönüllüğüden gaddarlığa, ruhtan bunun zıddı olan kaba güce kadar varan ve kesintisiz olarak birbirine eklenen dilimlerden oluşmuş gelmiş bir yelpazedir; yanardöner rengini, hep insanlardan

ve durumlardan aldığından, durmadan değiştirmektedir. Fransız Devrimi'nde –her devrimde olduğu gibi– açık seçik, iki tür devrimci birbirinden ayrılır: idealizmleriyle devrimci olanlarla garazlarıyla devrimci olanlar; birileri kitleden daha iyi bir yaşam sürmüştür ve kitleyi kendi düzeylerine çıkarmak, onun eğitimini, kültürünü, özgürlüğünü, yaşama biçimini daha iyiye götürmek isterler. Ötekilerse uzun zaman kötü şartlarda yaşamıştır, durumu daha iyi olanlardan intikam almak ister, yeni kavuştukları gücün eski güç sahiplerinin zararına tadını çıkarmak ister. Bu tutum, temeli insanın çelişkili doğasında kurulu olduğundan, bütün zamanlar için geçerlidir. Fransız Devrimi'nde önceleri idealizm baskındır: Asiller ve burjuvalar olmak üzere memleketin saygın kişilerinden oluşan Ulusal Meclis halka yardım etmek, kitleleri kurtarmak ister, fakat kurtarılan kitle, zincirlerinden çözülen şiddet çok geçmeden kurtarıcılarına karşı tavır alır: İkinci dönemde köktenci unsurlar, garaz yüzünden devrimci olanlar baskın çıkar; bunlar için de iktidar o kadar yeni bir şeydir ki, doya doya tadını çıkarma iştahını bastıramaz. Bu zihince küçük ve baskı altından nihayet kurtulmuş insanlar dümenin başına geçtiklerinde, güttükleri hedef de devrimi kendi ölçülerine çekip kendi ruhsal vasatlıklarına indirmek olur.

Böyle garazlı devrimcilere en tipik ve en iğrenç örnek, tam da kraliyet ailesiyle ilgilenmesi için görevlendirilen Hébert'tir. Devrimin en asil, fikirce en yüksek olan kişileri, Robespierre, Camille Desmoulins ve Saint-Just müzevirlerin bu en çirkefinin, çığırkanların bu en rezilinin ne mal olduğunu hemen anlarlar: Devrimin şerefine üstünde bir çıbandır bu adam ve Robespierre de bu çıbanı –tabii çok geç olmak üzere– kızgın demiriyle dağlayıp atacaktır. Önceki hayatı çok kuşkulu, hakkında tiyatro veznesiyle ilgili olarak bir zimmet davası açılmış, işsiz ve vicdansız bu adam, süre avından kaçan bir hayvanın nehre dalışı gibi, devrimin orta yerine atlayıverir ve akıntı kendisini taşır; çünkü Saint-Just'ün dediği gibi, “Zamanın ve tehlikenin icaplarına münasip olarak, bir sürüngen gibi rengini değiştirmektedir”. Cumhuriyet döktüğü kanla ne kadar lekelenirse, bu sürüngenin tüyleri de, devrimin bulvar gazeteleri içinde en bayağısı olan, onun yazdığı, daha doğrusu çamurladığı Père Duchesne ile beraber, bir o kadar kızıla bulanır. Bu gazete, en bayağı ifade biçimiyle –Camille Desmoulins, “sanki Paris'in bir lağım ağzıymış gibi,” demektedir– en alt, hepsinin en altındaki sınıfların en iğrenç içgüdülerine dalkavukluk etmekte ve böylece devrimi, memleket dışında saygınlığından yoksun kılmaktadır; fakat kendisi kişisel olarak yüksek gelirin yanı sıra Şehir Meclisi'ndeki sandalyesini ve gittikçe büyüyen gücünü, ayaktakımı arasındaki popülaritesine borçludur; uğursuzluk bu ya, Marie-Antoinette'in kaderi onun ellerine emanet edilmiştir.

Kraliyet ailesinin üzerine efendi ve bekçi olarak getirilmiş böyle bir insan tabii ki, bir Avusturya arşidüşesini, bir Fransa kraliçesini sindirebilmek, ona üstünlüğünü gösterebilmek fırsatını küçük bir ruhun alabileceği bütün zevkle değerlendirecektir. Yüz yüze geldiğinde özellikle mesafeli ve nazik davranan, kendisinin yeni adaletin gerçek ve yetkili temsilcisi olduğunu göstermeye hep dikkat eden Hébert, Kraliçe'nin kendisiyle konuşmayı her reddedişinde duyduğu öfkeyi Père Duchesne'deki adice karalamalar yoluyla dışına döker; “ayyaş ile orospusu” için, Şehir Mabeyincisi Mösyö Hébert'in her hafta en nazik biçimde ziyaretlerine gittiği mahpuslar için durmadan “baş aşağı edilme” ve rasoir national<sup>218</sup> talep eden Père Duchesne'in sesidir. Kuşkusuz ki ağzı yüreğinden daha

ateşlidir, ama tam da yurtseverler içinde en zavallıları, en sahtekârları olan bu adamın hapisaneyeye memur kılınması da mağluplar için gereksiz bir aşağılama olmuştur. Çünkü Hébert korkusu gayet tabii ki, nöbetçi askerler ve memurlar üzerinde etkili olmaktadır. Güvenilmez sayılmak korkusuyla, aslında istediklerinden de hoyratça davranmak zorundadırlar; öte yandan da Hébert'in nefret dolu çığırkanlığı mahpuslara şaşırtıcı bir şekilde yardımcı da olmuştur, çünkü onun nöbetçi olarak getirip kapılarına diktiği o dünyadan habersiz zanaatkârlar, küçük burjuvalar Père Duchesne'de hep "kanlı despot" ile ahlaksız ve müsrif Avusturyalı kadın üzerine yazılar okuyup gelmişlerdir. Şimdi, nöbet göreviyle karşılaştıklarında ne görsünler? Zararsız, şişman bir küçük burjuva, oğulcuğunun elinden tutmuş, bahçede geziniyor ve onunla avlunun yüzölçümünün kaç parmakkare, kaç ayakkare olduğunu ölçüyor; nöbetçiler bu adamın bol bol ve seve seve yemek yiyip uyduğunu ve kitaplarının üstüne eğildiğini görür. Çok geçmeden, bu incelik yoksunu, gerçek aile babasının bir sineği bile incitemeyeceğini anlarlar; böyle bir despottan nefret etmek gerçekten güçtür ve Hébert o kadar sıkı bir şekilde dikkat ediyor olmasa, nöbetçiler bu rahat beyle herhalde halktan bir arkadaşmışçasına sohbet edecek, şakalaşacak, iskambil oynayacaktır. Tabii, Kraliçe araya daha çok mesafe koyar. Marie-Antoinette, sofrada bir defa olsun gardiyanlardan birine hitap etmez ve bir komisyon gelip dileklerini ve şikâyetlerini sorduğunda kestirip atar: Hiçbir şey istememekte, hiçbir şey dilememektedir. Bir zindan bekçisinden bir yardım istemektense bütün güçlükleri üstlenmeyi yeğ tutmaktadır. Fakat bu sade insanları da asıl, onun felaketin orta yerinde gösterdiği bu yücelik etkiler ve her zaman olduğu gibi, gözle görülür bir şekilde acı çeken bir kadın, içlerinde apayrı bir merhamet uyandırır. Yavaş yavaş, tabii kendileri de aslında mahpuslarıyla mahpus halde olan bekçiler, Kraliçe'ye ve kraliyet ailesine karşı belirli bir eğilim hissetmeye başlar, ki çeşitli kaçma girişimlerinin mümkün olmasının tek açıklaması da budur; eğer bekçiler, kralcılarının yazdığı anılarda anlatıldığı gibi görünüşte kaba davranmış ve vurgulu bir şekilde cumhuriyetçilik gösterisi yapmış, gereğinden daha yüksek sesle şarkı söyleyip ıslık çalmışlarsa bu kendi içlerindeki merhameti üstlerindeki denetime karşı gizleme çabasına hizmet etmiştir. Sade halk, alaşağı edilene karşı, uğradığı felaket içinde hürmet göstermeyi Konvansiyon'daki<sup>219</sup> ideologlardan daha iyi bilmiştir ve kraliçe, Temple'ın o sözümona kaba askerlerinden zamanında Versailles'ın salonlarında karşılaştığından çok daha az nefret ve terslik görmüştür.

Fakat zaman durduğu yerde durmaz ve –bu dört duvar arasında fark edilmese de– dışarıda dev kanatlarını çırpmaya devam eder. Sınırlardan fena haberler gelmektedir, Prusyalılar, Avusturyalılar nihayet harekete geçmiş ve ilk hamlelerinde devrimci taburları dağıtmıştır. Vendée'de köylüler isyan halindedir, içsavaş başlamaktadır, İngiliz hükümeti elçisini geri çekmiştir; Lafayette, içi kendi önyak olduğu devrimin köktencilikinden duyduğu acıyla dolu olarak ordudan ayrılır, gıda maddeleri kıtlaşır, halk huzursuzlanır. Bütün kelimelerin en tehlikelisi hıyanet, her yenilgiden sonra olduğu gibi, binlerce dilden çıkıp dolaşmakta ve bütün şehri huysuz etmektedir. Derken Danton, devrimin en güçlü ve en vicdansız adamı, terörün kanlı bayrağını eline alır ve eylül ayının üç günü içinde, hapisanelerde herhangi bir şekilde şüpheli görülen ne kadar insan varsa hepsini kestirmeye girişir. Bu iki bin kişinin arasında kraliçenin arkadaşı, Prenses Lamballe de vardır.

Temple'daki kraliyet ailesinin bu tüyler ürpertici olaylardan hiç haberi olmaz; öyle ya, canlı seslerden, basılı sözlerden apayrı yaşamaktadırlar. Yalnızca, aniden tehlike çanlarının çalmaya başladığını işitirler; Marie-Antoinette belanın bu bronzdan kuşlarını iyi bilmektedir. Bilmektedir ki, onların kanat ırpan ınlamaları şehrin üstünde uuşmayag rs n, bir fırtına çıkacak; derken herhangi bir uursuzluk ıkagelecektir. Kuledeki mahpuslar heyecan içinde fısıldaşmaktadır. Acaba sonunda Braunschweig Dükü taburlarıyla gelmiş kapılara dayanmış mıdır? Devrime karşı bir devrim mi patlak vermiştir?

Aşağıda, kilitli giriş kapısında ise n betilerle Belediye memurları alabildiğine heyecan içinde düşünüp tartışmaktadır; çünkü onlar daha fazlasını bilmektedirler.  nden koşup gelen haberciler, devasa bir kalabalığın varoşlardan s k n ettiği, en önde, bir mızrak üzerinde Prenses Lamballe'in kesilmiş başını, saçları savrula savrula, taşıyıp getirdikleri ve çıplak, lime lime olmuş, orası burası kopmuş gövdesini arkalarından sürükledikleri haberini vermiştir; şüphe yoktur ki, bu insanlıktan çıkmış cani güruhu, kandan ve şaraptan sarhoş bir halde, şimdi son, yamyamca bir zafer daha tatmak ve Marie-Antoinette'e ölmüş arkadaşının kanı çekilmiş başını ve herkesin inandığı üzere uzun zaman ahlaksızlığına alet ettiği gövdesini o çıplak ve mahvedilmiş haliyle göstermek isteyecektir. Nöbetçiler aresizlik içinde, Komün'e haberci gönderip askerî yardım isterler; çünkü kendileri böyle çılgın kitlelere karşı duramayacaklardır; fakat o hilekâr P tion her zaman olduğu gibi, tehlike belirince ortadan kaybolur; takviye gelmez ve derken gösteri alayı o korkunç ganimetiyle giriş kapısının önünde tepinmeye başlar. Kumandan kitleyi daha da kudurtmamak ve zorla içeriye girmesini önlemek için, ki bu kraliyet ailesi için cinayet demek olacaktır, oyalama yoluna gider; bu Bacchus alayını önce Temple arazisinin en dış avlusuna alır ve kalabalık hemen, çamurlu bir sel gibi kapıdan içeri dolar.

Yamyamlardan ikisi çıplak gövdeyi bacaklarından tutmuş sürüklemekte, bir başkası elinde kanlı i organlarını kaldırmakta, bir üçüncüsü bir mızrak üzerinde prensesin benzi beyaza dönmüş kanlı başını taşımaktadır. Bu av ganimetiyle yukarıya, kuleye çıkmak ve kraliçeyi, söyledikleri üzere, orospusunun başını öpmeye zorlamak istemektedirler. Bu ılgın kalabalığa karşı güç kullanmak hiçbir işe yaramayacaktır; bunun  zerine Komün komiserlerinden biri hile yolunu dener. Milletvekili olduğu taşıdığı resmî kuşaktan belli olan bu adam sessiz olunmasını ister ve bir konuşma yapar. Kalabalığa, yem olsun diye, önce bu büyük eyleminden ötürü bir övgü düzer ve başı, bütün Paris'i kat ederek göstermenin daha yerinde olacağını, böylece bütün halkın bu "ganimet"e "zaferin ebedî abidesi" olarak hayranlığını gösterebileceğini söyler. Ne mutlu ki bu dalkavukluk hedefine ulaşır ve sarhoşlar vahşi bağırışlarla çekip gider, çıplak gövdeyi caddelerde, Kraliyet Sarayı'na kadar sürüklerler.

Bu arada kulede kapalı olanlar sabırsızlanmıştır. Aşağıda  fke içindeki bir kalabalığın karmakarışık çığlıklarını işitmekte, ne istediğini ise anlamamaktadırlar. Fakat bu karanlık fırtınanın uğultusunu Versailles ve Tuileries baskını günlerinden bilmekte ve nöbetçilerin yüzleri bembeyaz, heyecan içinde herhangi bir tehlikeyi savuşturmak üzere noktalarına koşturduğunu görmektedirler. Kral huzursuzluk içinde, ulusal muhafızlardan birinden bilgi almak ister. "Eh, bayım," diye yanıt verir adam bir telaş, "madem bilmek istiyorsunuz: Size Madam Lamballe'in kafasını göstermek istiyorlar. Size yalnızca,

pencerede görünmenizi tavsiye edebilirim, eğer halkın yukarı çıkmasını istemiyorsanız.”

Bu sözler üzerine kısık bir çığlık işitilir: Marie-Antoinette bayılıp yere yığılmıştır. “Enerjisinin kendisini yüzüstü bıraktığı tek an bu olmuştur,” diye yazacaktır kızı daha sonra.

Üç hafta sonra, 21 Eylül günü, caddeler yine bir uğultuyla dolar. Mahpuslar tekrar huzursuzluk içinde dışarıya kulak kabartır. Fakat bu kez halkın öfkesi homurdanmakta değil, sevinci coşup taşmaktadır; aşağıdan, gazete satıcılarının özellikle yükselttiği seslerinden, Konvansiyon’un kraliyetin kaldırılmasına karar verdiğini öğrenirler. Ertesi gün milletvekilleri artık kral olmayan Kral’a tahttan indirildiğini bildirmeye gelir. Sonuncu Louis –şimdiden sonra böyle denecektir kendisine, bunun yerini o aşağılayıcı “Louis Capet” ismi alıncaya kadar– bu haberi Shakespeare’in II. Richard’ı kadar büyük bir soğukkanlılıkla karşılar.

Ne yapmalı bir kral? Boyun mu eğmeli? Kral boyun eğecektir. Tahtından mı indirilmeli? Kral buna uyar. Kralın adı mı ortadan kalkmalı? Önemi yok, nasıl isterseniz öyle olsun.

Bir gölgeden ışık almak mümkün değildir, çoktan iktidarsız kalmış birinden iktidar beklenemez. Her tür aşağılanmaya çoktan alışıp dumura uğramış bu adam, itiraz edecek tek sözcük bulamaz, Marie-Antoinette de bulamaz; belki şimdi ikisi de üstlerinden bir yükün kalktığı hissi içindedir. Çünkü bundan böyle yalnızca kendi kaderlerinden sorumludurlar, devletinkinden değil, artık yanlış yapacakları, ihmal edecekleri bir şey kalmamıştır ve kendilerine belki tanınacak olan bir parçacık hayattan başka bir şeyle uğraşmaları gerekmeyecektir. Şimdi en iyisi sevinci, küçük, insani şeylerde bulmaktır, kıza dikişlerinde ya da klavsen çalmakta yardım etmek, oğlanın büyük, tutuk, çocuksu yazısıyla yaptığı okul ödevlerini düzeltmek (tabii, şimdi hep atik davranıp çocuk yine –Nasıl anlasın altı yaşında bir oğlan bu olup biteni?– o binbir güçlkle öğrendiği “Louis Charles Dauphin” ismini yazmışsa kâğıdı yırtmak gerekir). Mercure de France’ın son sayısındaki bulmacalar çözülür, aşağıya, bahçeye inilip sonra yine yukarı çıkılır, şöminenin üstündeki eski saatin alabildiğine yavaş ilerleyişi seyredilir, uzaktaki damlar üzerinde dumanın kıvrılarak yükselmesine bakılır, sonbahar bulutlarının kışı getirişine bakılır. Her şeyden önce de: Bir zamanlar olan unutulmaya çalışılır ve gelecek olan, kaçınılmaz biçimde gelmek zorunda olan düşünölmeye çalışılır.

Şimdi, öyle görünmektedir ki, devrim hedefine ulaşmıştır. Kral tahttan indirilmiş, itiraz etmeden feragat göstermiş, çoluk çocuğuyla sessiz sedasız, kulesinde oturmaktadır. Fakat her devrim öne doğru yuvarlanan bir toptur. Devrimin başını çeken ve çekmeye devam etmek isteyen, bu topu yürüten kişi olarak, dur durak demeden arkasından koşadurmak zorundadır, dengesini koruyabilmek için: Akan bir gelişmenin içinde durakalmak olmaz. Bunu her parti bilmekte ve bu yüzden, ötekilerin arkasında kalmaktan korkmaktadır. Sağcılar ılımlılardan, ılımlılar solculardan, solcular kendi en uç kanatları olan Jirondenlerden, Jirondenler ise Montagnard’lardan<sup>220</sup>, önderler halktan, generaller askerlerden, Konvansiyon Komün’den, Komün seksiyonlardan korkar ve işte bütün



grupların birbirinden duyduğu bu bulaşıcı korku da her birinin içindeki gücü alabildiğine ateşli bir yarışa çevirir; herkesin ılımlı görünme korkusu, yalnızca bu korku olmuştur, Fransız Devrimi'ni asıl hedefini bu kadar ötesine taşıran ve ona o sel gibi inen, kendi kendini devirip geçen hızı veren şey. Devrimin kaderi, kendi kendine tanımış olduğu bütün dinlenme anlarını silip geçmek, hedeflerini, elde edilir edilmez, daha da yükseltmek olmuştur. Başlangıçta, Kral'ın etkisiz hale getirilmesiyle, sonra tahttan indirilmesiyle üstüne düşeni yerine getirdiğini sanır devrim. Fakat altında tahtı, başında tacı olmayan bu zavallı tehlikesiz adam hâlâ bir semboldür; hele cumhuriyet, yüzyıllardan beri toprak altında yatan kralların kemiklerini bile çıkarıp çoktan toprak olanı bir kez daha yakmak istiyorsa, canlı bir kralın gölgesine bile nasıl tahammül edebilir ki? Böylece önderler, herhangi bir geri dönüşü kesin olarak önlemek için, XVI. Louis'nin siyasi ölümünün arkasından bedenen ölümünün de gelmesi gerektiği inancına varır. Kökten bir cumhuriyetçi için, cumhuriyet binası ancak harcı, kral kanıyla karılmışsa kalıcı olabilecektir; çok geçmeden daha az köktenci olan başkaları da, halkın gözüne girme yarışında geri kalmaktan korktuklarından, onlara katılır ve aralık ayında Louis Capet'nin mahkeme edilmesi kararlaştırılır.

Temple'da bu karar, aniden bir komisyonun belirip "bütün kesici eşya"nın, yani bıçakların, makasların, çatalların kendisine teslim edilmesini istemesiyle öğrenilir: Şimdiye kadar yalnızca detenu, gözaltına alınmış olan kişi böylece sanık olarak belirlenmektedir. Bundan başka XVI. Louis, ailesinden ayrılır. Aynı kulede, en yakınlarının yalnızca bir kat altında oturuyor da olsa, ki önlemin gaddarlığı böylece bir kat daha artmaktadır, o günden itibaren ne karısını, ne çocuklarını görmesine izin verilir. Bütün bu kader haftaları boyunca kendi karısı bir kere olsun kocasıyla konuşamayacak, davanın nasıl ilerlediğini, ne sonuca vardığını öğrenemeyecektir. Hiçbir gazeteyi okumasına izin yoktur, kocasının avukatına bir şey soramaz; talihsiz kadın korkunç bir gerilim içindeki bütün bu zamanı yalnız geçirmek zorundadır. Bir kat aşağıda, yalnızca bir duvarla ayrılmış olarak, kocasının ağır adımlarını işitir, onu göremez, onunla konuşamaz: tamamen saçma bir önlemin getirdiği, dile gelmez bir eziyet. Ve 20 Ocak günü bir belediye memuru Marie-Antoinette'in yanına gelip biraz sıkıntılı bir sesle, kendisine bugün istisnai olarak ailesiyle birlikte alt kata, kocasının yanına inme izni verildiğini söylediğinde, Kraliçe bu lütfun korkunçluğunu hemen kavrar: XVI. Louis ölüme mahkûm edilmiştir, kendisi kocasını ve çocukları da babalarını son defa göreceklerdir. Bu trajik âna hürmeten –yarın giyotine çıkacak olandan artık tehlike gelmez– Belediye'nin dört memuru ailenin bu son beraberliğinde karıyı, kocayı, kız kardeşi ve çocukları ilk defa yalnız bırakırlar; vedalaşmayı yalnızca bir camlı kapı arkasından izlerler.

Hükmü verilmiş Kral'la hem kavuşma ve hem de derhal, ebediyen vedalaşma zamanı olan bu duygulandırıcı görüşmede bulunan olmamıştır; basılmış bütün betimlemeler özgür biçimde, romantikçe uydurulmuş şeylerdir ve keza, böyle bir saatin trajik tarafını zamanın o yapmacık üslubu içinde, göz yaşartıcı bir dokunaklılığa indirgemeye çalışan o gravürler de uydurmadır. Çocuklarının babasıyla bu vedalaşma, Marie-Antoinette'in hayatındaki en acılı anlardan biri olmuştur, bundan niçin kuşku duymalı ve bunun sarsıcılığını niçin daha da artırmaya çalışmalı? Ölüme mecbur, ölüme mahkûm birini, en yabancı bile olsa, son adımlarını atmadan önce görmek dahi insani duygulara sahip bir insan için zaten allak

bullak olmaya yetecek bir eziyet olur; oysa Marie-Antoinette, bu adamı –gerçi hiçbir zaman tutkuyla sevmemiş ve kalbini çoktan bir başkasına vermiştir, fakat yine de yirmi yıl günbegün yanında yaşamış, ona dört çocuk doğurmuştur– geçirdikleri o hareketli zaman içinde hep iyi, babacan ve fedakâr biri olarak bilmiştir. Başlangıçta yalnızca devlet iradesiyle, bir hayat boyu beraber olmak üzere birleştirilen bu iki kişi, eskiden, o aydınlık senelerinde olduğundan çok, kulede geçirdikleri şu karanlık zaman içinde insan olarak birbirlerine yakınlaşmıştır. Ve ayrıca, Kraliçe bilmektedir ki, çok geçmeden onun ardından kendisi de bu son basamağı atlamak zorundadır. Kocasını yalnızca kısa bir mesafeyle önden gitmektedir.

Ömrü boyunca bela getirmiş olan yönü, sinirden tamamen yoksun oluşu, Kral için bu çetin sınavda, bu en uç, bu en son saatinde bir kazanca dönüşür; başka zamanlar katlanılmaz derecedeki o kıpırtısızlığı XVI. Louis'ye bu can alıcı anda belli bir ahlak büyüklüğü verir. Ne korku ne de heyecan gösterir; yan odadaki dört kurul üyesi, onun bir kere olsun sesini yükseltip hıçkırdığını işitmez. Acınacak derecede zayıf olan bu adam, bu yerini dolduramayan kral, veda saati geldiğinde bütün hayatı boyunca gösterebildiğinden fazla güç ve onur gösterir. Mahkûm herhangi bir akşam olduğu gibi, saat onda yerinden kalkar ve böylece aileye yanından ayrılması işaretini verir. Gayet açık seçik belirttiği bu isteği karşısında Marie-Antoinette itiraz etmeye, hele kocası iyi niyetli bir kandırmaca olarak, ertesi sabah saat yedide bir kere daha yanına çıkacağını söyledikten sonra hiç cesaret edemez.

Sonra ortalık sessizleşir. Kraliçe yukarıdaki odada yalnız kalır, gece olur, uzun ve uykusuz bir gece başlar. Nihayet gün ağarır ve günle birlikte hazırlıkların o korkunç gürültüleri de uyanır. Marie-Antoinette tekerlekleri ağır bir arabanın avluya girdiğini işitir, merdivenlerde bir aşağı bir yukarı inip çıkan adımlar, adımlar, durmadan adımlar: Bu şimdi rahip midir, yoksa Belediye'nin delegasyonu mu, yoksa cellat mı gelmiştir çoktan? Uzakta, yürüyüp gelen alayların davulları dövülmektedir, ortalık gittikçe aydınlanır, gün açar, çocuklarının elinden babalarını, kendi elinden onca yılın dürüst, saygılı, cömert yoldaşını alacak saat gittikçe yaklaşır. Odasında mahpus, kapısının önünde aman dinlemez bekçiler bekleyen bu keder içindeki kadının, o birkaç merdiveni inmesine, bir şey duymasına, ne olup bittiğine ilişkin herhangi bir şey görmesine izin verilmez ve o şimdi belki de, olanları gerçekte olduğundan bin kat daha büyük bir dehşetle içinde yaşamaktadır. Sonra altındaki katta birden, korkunç bir sessizlik hâkim olur. Kral binadan çıkmıştır, ağır araba onu infaz yerine doğru götürmektedir. Bir saat sonra da giyotin, bir zamanlar Avusturya Arşidüşesi, sonra Dauphine, sonunda da Fransa Kraliçesi olan Marie-Antoinette'e yeni bir isim verecektir: Dul Madam Capet.

**217.** Haçlı Seferleri döneminde kurulmuş, dinsel ve askerî amaçlı şövalye tarikatı. (Y.N.)

**218.** (Fr.) Ulusal tıraş (giyotin bıçağıyla). (Ç.N.)

**219.** Fransız Devrimi sırasındaki Kurucu Meclis. (Y.N.)

**220.** Fransız Devrimi sırasında, burjuvazinin radikal kanadını oluşturan, Jean-Paul Morat önderliğindeki konvansiyon üyeleri. "Dağlılar"

anlamına gelen isimleri, mecliste en yüksek sıralarda oturmalarından kaynaklanır. (Y.N.)

# Marie-Antoinette tek başına

Bıçağın sert düşüşünün ardından belli bir ürküntü sessizliği gelir. XVI. Louis'nin idamıyla Konvansiyon'un istediği yalnızca kraliyet ile cumhuriyet arasına kan kırmızısı bir sınır çizgisi çekmek olmuştur. Milletvekilleri arasında, ki bunlardan çoğu bu zayıf, iyi yürekli adamı giyotinin bıçağı altına gizliden üzülmeye başlamıştır, Marie-Antoinette'i de dava etmek isteyen biri bile yoktur başlangıçta. Komün, dul kadına istediği yas elbiselerini görüşme konusu etmeden verir, gözetim hissedilir derecede gevşer ve eğer Habsburglu kadın, çocuklarıyla memleketine gönderilmeyip orada tutuluyorsa bu, Marie-Antoinette kişi olarak Avusturya'ya istenileni yaptırmakta kullanılacak değerli bir rehine olarak görüldüğü içindir.

Fakat bu hesap yanlıştır; Fransız Konvansiyonu, Habsburgluların aile duygusunu gözünde büyütmemektedir. Tamamen odun gibi, duygusuz biri olan İmparator Franz tamahkârdır, ruh büyüklüğüne sahip değildir ve kan bağı olan Marie-Antoinette için fidye olarak, içinde Floransa Elması'nın yanı sıra sayısız başka değerli eşyaların ve mücevherlerin durduğu imparatorluk hazinesinden tek bir taş bile feda etmeye hiç niyeti yoktur; bundan başka, Avusturya Askerî Partisi, pazarlıkların sonuç vermemesi için elinden geleni yapmaktadır. Gerçi Viyana başlangıçta törensel havada açıklamıştır ki, bu savaşa bir fikir uğruna başlanmaktadır, kesinlikle fetihler yapmak, tazminatlar almak için değil; fakat –Fransız Devrimi de çok geçmeden kendi sözünü inkâr edecektir– durdurulmaz bir biçimde toprak kazanma savaşı haline gelmek, her savaşın özünde vardır. Generaller hiçbir dönemde savaşırken rahatsız edilmekten hoşlanmamıştır; uluslar onlara bu fırsatı gönüllerinden geçtiği kadar sık vermezler ki, onun için bir savaş ne kadar uzun sürerse o kadar iyidir. İhtiyar Mercy'nin, Fersen'in tekrar tekrar ısrarı üzerine Marie-Antoinette'in elinden Fransa Kraliçesi unvanının alınmasıyla birlikte yeniden Avusturya Arşidüşesi ve imparator ailesinin üyesi haline geldiğini, dolayısıyla İmparator'un onu geri istemesinin ahlaki görev olduğunu Viyana Sarayı'na hatırlatmasının hiçbir faydası olmaz. Bir dünya savaşında esir bir kadın, siyasetin ikiyüzlü oyununda bir insan hayatı ne kadar da önemsizdir! Her tarafta yürekler buz gibi, kapılar kapalı kalır. Hükümdarlardan her biri derinden üzgün olduğunu iddia eder; hiçbiri kılını kıpırdatmaz. Marie-Antoinette, XVI. Louis'nin Fersen'e söylediği bir sözü tekrarlayabilecek durumdadır: “Bütün dünya beni terk etti.”

Bütün dünya onu terk etmiştir. Marie-Antoinette bunu, o kilit altındaki odasının yalnızlığı içinde bile hisseder. Fakat bu kadının yaşama azmi daha kırılmamıştır ve bu azimden kendi başının çaresine bakma kararlılığı doğar. Tacını başından alabilmişlerdir; fakat bu kadın, yüzü yorgun ve yaşlanmış da olsa, bir şeyini korumuştur: etrafındaki insanları kazanmasını sağlayan o tuhaf gücünü ve sihri. Gerçek bir kraliçenin karşısında olmanın hâlâ uyandırdığı o esrarengiz çekim gücü, bütün bu küçük burjuva bekçiler ve memurlar için o kadar etkileyicidir ki, Hébert ve diğer Belediye ilgililerinin aldığı bütün ihtiyat önlemlerinin boşa çıktığı görülür. Daha birkaç hafta sonra, aileye nöbetçilik etmekle görevlendirilen o ant içmiş sans-culotte'ların hepsi ya da hemen hepsi, onun

bekçileri olmaktan çok gizli yardımcıları haline gelir ve Komün'ün sıkı talimatına rağmen, Marie-Antoinette'i dünyadan ayıran görülmez duvar delinir. Kazanılan bekçilerin yardımı sayesinde binadan dışarıya ve dışarıdan binaya durmadan haber ve bilgiler kaçırlır, kimisi limon suyuyla ya da görülmez mürekkeple küçük pusulalara yazılmış halde, su şişesinin ağzına tıpa yapılmış olarak ya da soba borusunun içinde taşınır. Uyanık komiserlere inat, kraliçeye siyaset ve savaş sahnesinden gündelik olayları haber vermek için bir el ve jest dili icat edilir; ayrıca, bir gazete satıcısıyla anlaşılıp günün en önemli olaylarını Temple'ın önünde özellikle yüksek sesle bağırarak duyurması kararlaştırılır. Nöbetçiler arasındaki bu yardımcılar topluluğu yavaş yavaş büyür. Ve şimdi, o bitmez tükenmez kararsızlığıyla her gerçek eylemi felce uğratan XVI. Louis de artık yanında olmadığından, herkesin terk ettiği Marie-Antoinette kurtuluş denemesine kendi çabasıyla girişir.

Tehlike bir denek taşıdır. Hayatın vasat ve ılımlı hallerinde ayırt edilmez bir şekilde karışmış olan "insanın cesareti ve korkaklığı" bu sınamada birbirinden ayrılır. Eski toplumun korkakları ve bencilleri, Kral, Paris'e götürülür götürülmez mülteci olarak kaçmıştır. Yalnızca gerçekten sadık olanlar kalmıştır ve kaçmamış olanlardan her biri de kayıtsız şartsız güvenilir biri olarak kabul edilebilir; çünkü Kral'ın eski bir hizmetkârı için Paris'te bulunmak, ölüm tehlikesi demektir. Bu cesur kişiler arasında birinci sırada, eskiden kendisi general, karısı Marie-Antoinette'in nedimesi olan Jarjaves vardır. Kraliçe'ye her zaman destek olabilmek için kalkıp güven içinde bulunduğu Koblenz'den dönmüş ve her fedakârlığa hazır olduğunu bildirmiştir. 2 Şubat 1793 tarihinde, Kral'ın idamından iki hafta sonra, Jarjaves'in yanında tamamen yabancı bir adam belirir ve ona şaşırtıcı bir teklif yapar: Marie-Antoinette'i Temple'dan kurtarmak. Jarjaves tanımadığı, düpedüz bir sans-culotte'a benzeyen bu adama işkillenerek bakar. Hemen bir ispiyoncu olacağını düşünür. Fakat yabancı ona, Kraliçe'nin kendi eliyle yazdığı kuşku götürmeyecek küçücük bir pusula uzatır: "Benim namıma size hitap eden ve size bu pusulayı getiren adama güveniniz. Hislerini bilmekteyim; beş aydır değişmediler." Toulan'dır bu, Temple'ın daimi nöbetçilerinden biri, garip bir psikolojik vaka. 10 Ağustos'ta, kraliyet yerle bir edilsin dendiğinde, Tuileries'ye yapılan baskının ilk gönüllülerinden biri olmuştur; bu kahramanlığı için aldığı madalya, göğsünü gururla süslemektedir. Toulan, Şehir Meclisi'nin Kraliçe'nin gözetimini özellikle güvenilir ve ayartılmaz biri olarak kendisine vermesini, açıkça kanıtladığı bu cumhuriyetçi zihniyetine borçludur. Fakat Saul değişir, Paulus olur;<sup>221</sup> gözaltında tutacağı kadının felaketi, Toulan'ın ruhunu öyle bir harekete geçirir ki, silahı kapıp mücadele etmek için karşılıklarına dikildiği insanların en sadık dostu haline gelir, Kraliçe'ye o kadar büyük fedakârlıkla bağlandığını gösterir ki, Marie-Antoinette gizli haberlerinde kendisinden hep Fidèle, "sadık" takma ismiyle bahseder. Kurtarma komplosuna karışmış herkes içinde bu acayip adam, kelleyi koltuğa para uğruna değil, bir çeşit insaniyet aşkıyla, belki de tehlikeli maceraları sevdiği için alan tek kimsedir; öyle ya, cesurlar hep tehlikeyi sever, nitekim sırf avantaj peşinde olan ötekiler, komplo su yüzüne çıkar çıkmaz kendi yakalarını kurtarma becerisini gösterirken yalnızca Toulan bu çılgınca cüretinin bedelini hayatıyla ödemiştir.

Jarjaves yabancıya güvenir, ama tam da değil. Bir mektup ne de olsa sahte olabilir, her haberleşme tehlike demektir. Bunun için Toulan'dan, Kraliçe'yle her şeyi yüz yüze

konuşmak için kendisinin Temple'a girmesini mümkün kılmasını ister. Bir yabancıyı, bir asilzadeyi o sıkı sıkı korunan kuleye sokmak ilk bakışta olur şey değildir. Fakat Kraliçe bu arada nöbetçiler arasında para vaatleriyle yeni yardımcıları bulmuştur bile; birkaç gün sonra da Toulan, Jarjaves'a yeni bir pusula getirir. "Şimdi, buraya gelmeye kararlı olduğunuza göre, bu yakında olmalıdır; fakat Tanrı aşkına, bilhassa bizimle burada mahpus olan kadın tarafından tanınmamaya dikkat ediniz." Kadının adı Tison'dur ve Kraliçe'ye casus olduğunu söyleyen içgüdüğü haklıdır. Bu kadının şeytana pabucunu ters giydiren dikkati yüzünden bütün plan başarısızlığa uğrayacaktır. Fakat başta, henüz her şey yolundadır. Jarjaves gizlice Temple'a sokulur, üstelik bir dedektif komedisini andırır bir şekilde. Her akşam hapishane arazisine fenerleri yakan bir adam gelmektedir; şehir görevlisinin emri üzerine bütün çevre özellikle iyi bir şekilde aydınlatılmalıdır; çünkü karanlık kaçmayı kolaylaştırabilir. Toulan da bu fenerciye bir arkadaşının Temple'ı öylesine bir görmek istediğini anlatıp elbiseleriyle aletlerini bir akşamlığına ödünç vermesini ister. Fenerci güler ve aldığı parayla şarap içmeye gider. Jarjaves bu kılıkta Kraliçe'ye kadar gitmeyi başarır ve onunla cüretkârane bir kaçış planı hazırlar. O ve Madam Elisabeth, erkek kılığında, şehir görevlilerinin uniformalarını giymiş olarak, ellerinde çalıntı giriş belgeleriyle kuleden çıkacaklardır, sanki Belediye'den geliyor da bir teftişte bulunmuşlar gibi. Çocukları geçirmek daha zor olacaktır. Fakat iyi bir rastlantıdır ki, aynı fenerci işe çıktığında sık sık kendi çocuklarını da yanına almaktadır. Öyleyse fenerci rolü gözü kara bir asilzadeye verilecektir, bu da iki çocuğu, fenercinin yanına aldığı çocuklar imişçesine, fakir elbiseleri içinde, ışıkları yaktıktan sonra rahat rahat kontrol noktasından çıkaracaktır. Sonra, yakında hafif üç araba bekliyor olacaktır; biri Kraliçe, oğlu ve Jarjaves için, ikincisi kızıyla ikinci komplocu Lepître için, üçüncüsü de Madam Elisabeth ile Toulan için. Kaçtıkları ancak beş saat sonra anlaşılabilir olduğundan, bu hafif arabalarla kendilerine kimsenin yetişemeyeceğini ummaktadırlar. Planın cüretkârlığı Kraliçe'yi ürkütmez. Olurunu verir, Jarjaves da ikinci komplocu olan Lepître ile bağlantı kurmaya hazır olduğunu belirtir.

Bu ikinci komplocu, Lepître, eski bir öğretmendir, geveze, ufak tefek ve total bir adam –kraliçe kendisi şöyle yazar: "Yeni adamı göreceksiniz, dış görünüşü lehinde bir intiba bırakmaz, fakat kendisi mutlaka elzemdir ve kazanmamız şarttır"– bu komploda acayip bir rol oynar. Ona yön veren insanıyet değil, bir maceraya katılma hevesi hiç değil, Jarjaves'ın kendisine vaat ettiği büyük meblağdır ve maalesef bu para, Jarjaves'ın elinde hazır değildir; çünkü ne gariptir ki, Şövalye Jarjaves karşı-devrimin Paris'teki asıl para kaynağı olan Baron de Batz ile bağlantı içinde değildir, ikisinin komploları neredeyse aynı zamanda, birbirine dokunmadan, yan yana yürümektedir ve birinin ötekinden haberi yoktur. Böylece zaman kaybedilir, önemli bir zaman; çünkü sır önce Kraliçe'nin eski bankerine açılacaktır. Sonunda, uzun görüşmelerden sonra, para bulunmuştur ve hazırdır. Fakat bu arada, Şehir Meclisi üyesi olarak sahte pasaportları elde etmiş olan Lepître cesaretini kaybetmiştir. Bir söylenti yayılmıştır: Paris'in bariyerleri kapatılacak, bütün arabalar sıkı sıkı aranacak diye. Bu dikkatli adamın içine korku girer. Belki herhangi bir işaret almış ve ispiyoncu kadın Tison'un pusuda beklediğini fark etmiştir; her neyse, yardım etmekten kaçınır ve böylece, dört kişiyi de aynı zamanda Temple'dan çıkarmak imkânsız olur. Yalnızca Kraliçe kurtarılabilir. Jarjaves ve Toulan iknaya çalışırlar.

Fakat Marie-Antoinette gerçek bir kibarlıkla yalnız kendisinin kurtarılması önerisini reddeder. Çocuklarını terk etmektense vazgeçecektir! Jarjayer'a bu sarsılmaz kararını hissedilir bir heyecan içinde açıklar: "Güzel bir rüya besledik, hepsi bu. Fakat bu vesileyle sizin bana karşı fedakârlığınızın yeni bir delilini görmek büyük bir kazanç oldu. Size olan itimadımın hududu yoktur. Her fırsatta, içimde karakter ve cesaret bulunduğunu müşahede edebilirsiniz; fakat bana istikamet vermesi zaruri olan tek husus oğlumun hakkıdır ve buradan çıkmak benim için ne büyük bir saadet ifade etse dahi, ondan ayrılmayı kabul edemem. Bana dün söylediğiniz şeyde bana olan bağlılığınızı pekâlâ görmekteyim ve inanınız ki, hem ben sizin ileri sürdüğünüz sebeplerin gayet benim kendi menfaatime olduğunu hissetmekteyim hem de böyle bir fırsat bir daha asla zuhur etmeyecektir. Fakat çocuklarımı burada bırakmak mecburiyetinde kalırsam hiçbir şeyden tat alamayacağım."

Jarjayer, şövalyece görevini yerine getirmiştir; artık kraliçeye başka faydası olamayacaktır. Fakat bu sadık adam bir hizmette daha bulunur: Onun sayesinde, dışarıdaki dostlara ve akrabalara son bir sevgi ve hayat işareti gönderme yolunda güvenilir bir olanak doğar. XVI. Louis idamından az önce ailesine oda hizmetçisi yoluyla, hatıra olarak, bir mühür yüzüğüyle küçük bir tutam saç ulaştırmak istemiş, fakat şehir görevlileri, idam mahkûmunun bu hediyesinin altında hâlâ esrarengiz bir komplo işareti olacağını zannettiklerinden, verilenlere el koymuş, mühürleyip kaldırmıştır. Kraliçe için cüretle her şeye hazır olan Toulan bu mührü kaldırır ve yadigârları Marie-Antoinette'e getirir. Fakat o bu eşyanın kendi yanında uzun zaman emniyet içinde kalamayacağını hissetmektedir ve elinin altında artık nihayet güvenilir bir ulak olduğundan, yüzükle saç tutamını iyi muhafaza etmeleri için Kral'ın kardeşlerine gönderir. Bunun için Provence Kontu'na şöyle yazar:

Güvenebileceğimiz, sadık bir insanımız olduğundan, bu fırsattan istifade ediyor ve kardeşim ve dostum olarak size bu mirası gönderiyorum, ki herhalde en iyi şekilde, sizin yanınızda muhafazası mümkündür. Getiren kimse size bu değerli yadigârların elimize ne harikulade bir yoldan ulaştığını söyleyecektir. Bize bu kadar yardım eden kimsenin ismini zikretmemeyi yerinde görüyorum. Size, kendimizden haber vermek hususunda şimdiye kadar içinde bulunduğum imkânsızlık ve saadetimizin yüksek derecesi bu dehşetli ayrılığı daha da kuvvetle hissetmemize sebep olmaktadır. Keşke artık daha fazla devam etmese! O zamana kadar sizi kucaklıyor, sizi seviyorum ve bilirsiniz, bu sevgi bütün kalbimden gelmektedir.

Benzeri bir mektubu da Artois Kontu'na yazar. Fakat Jarjayer, Paris'ten ayrılmaktan hâlâ kararsız kalmakta, bu cesur adam hâlâ, orada olmasıyla Marie-Antoinette'e faydalı olabileceğini ummaktadır. Ama nihayet, kalması anlamsız bir tehlike olmaya başlar. Yola çıkmadan kısa bir süre önce, Toulan'ın elinden kraliçenin son bir haberini alır:

Hoşça kalınız; şimdi seyahate karar vermiş olduğunuza göre, bunun hemen olmasını daha iyi telakki etmekteyim. Tanrım, ne kadar acıyorum zavallı karınıza! Ve ne kadar mesut olacağım, yakında tekrar beraber olduğumuz zaman. Bizim için yaptığınız her şey için size karşı duyduğum

minnettarlığın hiçbir zaman sonu gelmeyecektir. Adieu! Ne kadar gaddarca bir kelimedir bu!

Marie-Antoinette sezmekte, bilmektedir ki, uzaklara güvenilir elden haber göndermek için bu son vesiledir, tek ve en son bir fırsat çıkmıştır karşısına. Başka hiç kimseye söyleyecek bir sözü daha yok mudur; o iki kişiden, pek de minnet borcu duymadığı ve yalnızca kan sebebiyle ağabeylerinin mirasının koruyucusu durumuna gelmiş olan Provence ve Artois kontlarından başkasına ileticeği bir sevgi işareti yok mudur? Gerçekten, yeryüzünde kendisi için çocuklarından başka en değerli kişiye, o adama, ondan haber almazsa “yaşayamam” dediği, etrafı cehennem ateşiyle sarılı Tuileries’den bile, kendini ilelebet hatırlasın diye o yüzüğü gönderdiği Fersen’e yollayacak hiçbir selamı yok mudur? Şimdi, bu son, bu en son fırsat eline geçtiğinde kalbi Fersen için bir kere daha kabarmalı değil midir? Fakat hayır: Goguelat’ın anılarında, ki Jarjayes’in Paris’ten bu ayrılışını inceden inceye, mektupların kopyalarıyla birlikte kayda geçirmiştir, Fersen’e ilişkin bir sözcük, ona giden bir selam bile yoktur; bu noktada ruhun bir zorunluluğu olarak son bir haber bekleyen hissimiz doğru çıkmamaktadır.

Fakat öyle değil, his her zaman sonunda haklı çıkar. Marie-Antoinette gerçekten – Başka nasıl olabilirdi ki!– sevgilisini bu son yalnızlığında da unutmamıştır; biraderlere vazifeten gönderilen o haberler belki yalnızca, Jarjayes’in sadık bir şekilde yerine getirdiği asıl haberi örtmek için bir bahanedir. Ne var ki o hatıraların yayımlandığı 1823 yılında, ikisi arasındaki yakın ilişkiyi dünyanın gözünden gizlemeye yönelik olan o Fersen’i unutturma suskunluğu başlamıştı bile. Mektupta bizim için en önemli yer (Marie-Antoinette vakasında alışıldığı üzere) dalkavuk yayıncıları tarafından hasıraltı edilmiş bulunuyordu. Bu pasaj ancak bir asır sonra ortaya çıkar ve gösterir ki, Kraliçe’nin tutkusu hiçbir zaman, mahvından önceki bu son anlarda olduğu kadar güçlü olmamıştır. Marie-Antoinette, sevgilisinin teselli veren anısını sürekli kanında hissetmek için, üzerinde kraliyetin işareti olan zambakların yerine (zambaklı bir yüzüğü Fersen’e göndermişti), Fersen’in amblemi bulunan bir yüzük yaptırmıştı: Nasıl ki Fersen parmağında Kraliçe’nin düsturunu taşıyor idiyse, o da uzak kaldıkları bugünlerde İsveçli asilzadenin amblemini taşımaktaydı; Fransa Kraliçesi kendi eline her bakışında uzaktaki adamı hatırlamış olsa gerektir. Ve şimdi nihayet ona bir kez daha –sezmektedir ki, son bir kere daha– bir sevgi işareti gönderme olanağı doğduğuna göre, Fersen’e bu yüzükle birlikte kendisini ona kutsal bir bağla bağlayan hislerini de koruduğunu gösterecektir. Yazılı amblemi sıcak balmumuna bastırır ve bu izi Jarjayes aracılığıyla Fersen’e gönderir: Daha fazla söze gerek yoktur, bu işaretle her şey söylenmiştir: “Buraya ilave ettiğim izi,” diye yazar Jarjayes’a, “lütfen, geçen kış Brüksel’den bana gelen o malum şahsiyete tevdi ediniz. Kendisine söyleyiniz ki, bu düstur hiçbir zaman şimdikinden daha geçerli olmamıştır.”

Marie-Antoinette’in kendisine özel olarak yaptırdığı bu mühür yüzüğün üstünde yer alan ve “hiçbir zaman şimdikinden daha geçerli olmamıştır” diye vurgulanan yazının içeriği nedir? Bir Fransa kraliçesinin küçük bir İsveçli asilzadenin amblemini işlettiği ve bir zamanlar milyonlar değerindeki hazinesinden aldığı tek parça olarak üzerine titredığı, hapisanede bile hâlâ parmağında tuttuğu yüzüğün üzerinde ne yazılıdır?

İtalyanca beş kelimedenden oluşmaktadır bu vecize, ölüme iki adım kala her zamankinden daha çok hakikat içeren bu sözler der ki: “Tutto a te mi guida,” “Her şey



beni sana götürür.” Bir ölüm mahkûmunun bu sessiz selamından, yaşayan gövde eriyip toprak olmadan önce, bir kere daha, heybetli bir şekilde, ölümün bütün heyecanı, “bir daha asla”nın bütün ateşi yükselmekte ve uzaktaki kişi bu kalbin son ânına kadar kendisine olan aşkla çarptığını öğrenmektedir. Bu veda selamında sonsuzluk fikrine seslenilmekte, duygunun ölümlülük içindeki ölümsüzlüğü yeniden övülmektedir. Giyotinin gölgesinde bu büyük ve benzersiz aşk trajedisinin son sözü söylenmiştir: Artık perde inebilir.

**221.** Hz. İsa'nın havarilerinden Aziz Paulus, doğum yeri olan Tarsus yöresindeki pek çok Yahudi gibi Roma yurttaşlığını kazanmış bir aileden geliyordu ve hem Yahudi adı olan Saul'u hem de Romalı adı Paulus'u kullanıyordu. (Y.N.)

# Son yalnızlık

Yük hafiflemiştir: Son söylenecek söylenmiş, duygu bir kere daha özgürce akıp çıkabilmiştir. Şimdi gelecek olan daha rahat, sakin ve metin olarak beklenebilir. Marie-Antoinette dünyaya veda etmiştir. Artık bir şey ummamakta, bir çaba göstermemektedir. Viyana Sarayı'na, müttefik birliklerin zaferine güvenilemeyecektir artık ve şehir de bilmektedir ki, Jarjays ayrılalı ve sadık Toulan, Komün'ün emriyle uzaklaştırılalı beri, kurtarıcı kalmamıştır. Belediye'nin dikkati, ispiyoncu Tison sayesinde bekçilere çevrilmiştir; kurtarma denemesi zaten eskiden de tehlikeliyken şimdi saçma hale gelmiştir, intihar demek olacaktır.

Fakat öyle mizaçlar vardır ki, tehlike esrarengiz bir şekilde bunları çeker, hayatın “ya hep ya hiç” oyuncularındır, güçlerinin tam etkisini ancak imkânsıza yeltendiklerinde hissederler ve bunlar için cüretle maceraya atılmak, var olmanın biricik uygun biçimidir. Vasat zamanlarda böyle insanlar nefes alamaz; yaşam onlar için fazlasıyla sıkıcı, fazla dar, her eylem fazlasıyla korkakça olur, onlara çılgınca cüretleri için çılgınca görevler gerekir, uçar, akıllara ziyan hedefler, imkânsızı denemek en derin tutkularındır. O zamanlar Paris'te böyle bir adam yaşamaktadır, adı Baron de Batz'dır. Kraliyet ihtişamı ve şerefi içinde devam ederken, bu zengin asilzade, gururu içinde arka planda kalmayı yeğlemiştir; ne diye belini kırmalı insan bir mevki için, bir arpalık için? İçindeki maceracıyı ancak şimdi, tehlike ortaya çağırılmaktadır. Ancak herkes mahkûm Kral'ı, elden gitti, diye hesaptan sildiğinde, kral sadakatinin bu Don Quijote'si anlamsız bir kahramanlık göstererek, Kral'ı kurtarmak için mücadeleye atılır. Tabii, bu çılgın, bütün devrim boyunca olabilecek en tehlikeli yerde kalır: Tek başına bir isimsiz olarak devrimle savaşmak için düzinelerce yabancı isim altında Paris'te saklanır. Sayısız girişim uğruna bütün servetini harcar; bu girişimlerden en çılgıncası da, XVI. Louis idam edilmeye götürülürken, aniden seksen bin silahlı insanın arasından ortaya atılıp kılıcını sallayıp bağırması olmuştur: “Yanıma gelsin, Kral'ı kurtarmak isteyen!” Fakat ona katılan olmaz. Bütün Fransa'da hiç kimse güpegündüz bütün bir şehrin, bütün bir ordunun elinden tek bir adamı koparıp almak isteyecek kadar uçuk bir cesarete sahip değildir. O zaman da Baron de Batz, nöbetçiler şaşkınlığı üstlerinden atıncaya kadar, tekrar kalabalığın içinde kaybolur. Fakat bu başarısızlık cesaretini kırmamıştır ve kendi eyleminin de üstüne çıkmak üzere, Kral'ın idamından hemen sonra, Kraliçe'nin kurtarılması için cüretli bir hayalin ürünü olan bir planı sahneye koyar.

Baron de Batz, devrimin zayıf noktasını, Robespierre' in kızgın demirle dağlayıp gidermeye çalıştığı en içindeki gizli zehir odağını işin ehli bakışlarıyla keşfetmiştir: başlamakta olan rüşvetçilik. Siyasi iktidarla birlikte devrimcilerin eline devletin mevkileri geçmiştir; ve devletin bütün mevkilerine para yapışmış haldedir, çeliği bulayan pas gibi, bu aşındırıcı kimya da ruhları bular. Proleter kökenliler, hiçbir zaman ellerinden büyük paralar geçmemiş olan küçük insanlar, zanaatçılar, kâtipler ve şimdiye kadar meslek sahibi olmamış ajitasyon ustaları şimdi birdenbire, savaş malzemesi alımını, müsadere işlemlerini, mülteci varlıklarının satışını herhangi bir kontrol olmadan yönetmek durumundadır ve bunlardan pek çoğu önlerindeki devasa ayartıya karşı koyacak o Cato<sup>222</sup>

dürüstlüğüne sahip değildir. Zihniyet ile ticaret arasında karanlık bağlar kurulmaya başlar; en yaman cumhuriyetçilerden bazıları, cumhuriyet için yaptıkları hizmetlerden sonra, artık cumhuriyetin sırtından güzelce para kazanmak istemektedirler. Bu yiyicilerin hırsla ganimet peşinde dolaştığı bu sazan göletine, Baron de Batz azimle oltasını atar; bu arada, günümüzdeki etkisi o zamankinden hiç daha az sarhoş etmeyen sihirli bir sözcük fısıldar, “Bir milyon,” der. “Kraliçe’yi Temple’dan çıkarmaya yardım eden herkese bir milyon!” Böyle bir meblağla en kalın hapisane duvarları bile devrilebilir; çünkü Baron de Batz, Jarjaves gibi emir kulu yardımcılarla, fenercilerle, tek tek askerlerle filan çalışmaz, o cüretle ve kararlılıkla bütüne yönelir. Gözetim sisteminin alttaki memurlarını değil, baş organlarını satın alır, her şeyden önce de, Şehir Meclisi’nin en önemli adamını, bütün hapisaneleri, yani bu arada Temple’ı da sorumluluğu altında bulunduran, eski limonatacı Michonis’yi. Oyun tahtasındaki ikinci taşı, bütün seksiyonun askerî idarecisi olan Cortey’dir. Böylece, bütün devlet dairelerinin ve polisın gece gündüz tutuklama emriyle aradığı bu kralcı, Temple’la ilgili hem sivil makamı hem askerî kontrol merciini ele geçirmiştir; Konvansiyon ve emniyet komisyonu bağıra çağıra “rezil Batz” a verip veriştiredursun, o sırtı sağlam bir şekilde işine bakabilir.

Bu komplo üstadı Baron de Batz aynı zamanda, hesapçılık ve rüşvetçilik bakımından sahibi olduğu bu buz gibi soğukkanlılığını alev alev yanan bir cesaretle birleştirmektedir. Ardından yüzlerce ispiyoncunun ve ajanın çaresizlik içinde koşuşup durduğu de Batz – cumhuriyeti devirmek için bir planın ardından diğerini tezgâhlamakta olduğunu emniyet komisyonu çoktan bilmektedir– araziye kendi gözleriyle araştırabilmek için, Forguet adı altında, sıradan bir asker olarak, Temple’ın nöbetçi bölüğünün saflarına katılır. Tüfek elinde, sırtında bir ulusal muhafızın kirli ve eski püskü elbisesi, bu milyonların sahibi, şımarık aristokrat, Kraliçe’nin kapıları önünde bütün diğer askerlerle birlikte en sıradan hizmetleri görmektedir. Marie-Antoinette’in yanına kadar gitmeyi başarıp başarmadığı bilinmiyor, zaten asıl planın içinde olan bir şey değildir bu; çünkü o milyondan aslan payını alacak olan Michonis kuşkusuz ki Kraliçe’ye haber ulaştırmıştır. Aynı zamanda, askerî birlik kumandanı Cortey’in satın alınmış rızasıyla, baronun yardımcılarında gittikçe daha çoğu nöbetçi bölüklerine sokulmaya başlar. Böylece, sonunda dünya tarihinin en şaşırtıcı ve en olmayacak durumlarından biri meydana gelir: 1793 yılında, belli bir gün, devrimci Paris’in orta yerinde, işi olmayan kimsenin Belediye’nin izni olmadan girmeye yetkili olmadığı bütün o Temple arazisi, içinde Fransa’nın düşkün ve mahpus kraliçesi Marie-Antoinette’le birlikte, yalnızca ve yalnızca cumhuriyet düşmanlarının, kılık değiştirmiş bir tabur kralcının gözetimi altına girecek, bunların önderi de, Konvansiyon tarafından olsun, emniyet komisyonu tarafından olsun, yüz kararname ve tutuklama emriyle aranan Baron de Batz olacaktır. Bundan daha çılgın, bundan daha cüretkâr bir kuşatma hiçbir yazarın aklına gelmemiştir.

Nihayet Batz’a can alıcı girişimi yapmanın zamanı gelmiş görünür. Eylem başarıya ulaşırsa, dünya tarihinin en unutulmaz ve en kader değiştirici gecelerinden biri olacaktır, öyle ya, bu gece Fransa’nın yeni kralı XVII. Louis devrimin iktidar sahasından çekilip çıkarılacaktır. Bu gece Baron de Batz ile kaderin oynadığı oyun cumhuriyet için bir hayat memmat meselesidir. Akşam olur, karanlık olur, her şey en ince ayrıntısına kadar hazırlanmıştır. Avluya müfrezesiyle birlikte, rüşvetçi Cortey girer, aralarında komplonun

başı Baron de Batz da bulunmaktadır. Cortey takımı öyle dağıtır ki, en can alıcı çıkışlar yalnızca Baron de Batz'ın bulup getirdiği kralcılarının eline geçer. Aynı zamanda öbür rüşvetçi Michonis odalardaki hizmeti üstlenmiş ve Marie-Antoinette'e, Madam Elisabeth'e ve Marie-Antoinette'in kızına üniforma mantoları ulaştırmıştır. Gece yarısı bu üç kişi, başlarında asker kepleri, omuzlarında tüfekte, sıradan bir devriye gibi, sahte ulusal muhafızlardan birkaçıyla beraber, Cortey'in komutası altında, küçük Dauphin'i de aralarına almış olarak yürüyüp Temple'dan çıkacaktır. Her şey güven içinde görünmekte, plan en küçük ayrıntısına kadar işlemektedir. Cortey muhafızların kumandanı olarak devriyeleri için her zaman büyük kapıları açtırma hakkına sahip olduğundan, onun başını çektiği müfrezenin hiçbir engele rastlamadan sokağa kadar çıkacağı kuşku götürmez bir şeydir. Bundan sonrası için baş komplocu Batz önlemini almıştır, kendisi sahte bir isim altında Paris yakınlarında, polisin daha hiç girmediği bir çiftlik evinin sahibidir: Kraliyet ailesini önce birkaç haftalığına burada saklayacak, sonra ilk sağlam fırsat çıktığında sınır ötesine götüreceklerdir. Bundan başka her biri ikişer tabancalı birkaç işe yarar, gözüpek genç kralcı da caddeye yerleştirilmiştir, alarm verilecek olursa kovalayanları oyalasınlar diye. Bu kadar akıl almaz bir cüret örneği de olsa, en küçük ayrıntısına kadar düşünülmüş bir plandır bu ve aslında uygulanmıştır bile.

Saat on bire gelmektedir. Marie-Antoinette ve yanındakiler her an kurtarıcılarının arkasından yürümeye hazırdır. Aşağıda sert adımlarla devriyenin bir aşağı bir yukarı yürüdüğünü duyarlar; fakat bu nöbetçiler korkutmamaktadır onları, çünkü bilirler ki, o sans-culotte üniformalarının altında dost yürekler çarpılmaktadır. Michonis yalnızca Baron de Batz'ın işaretini beklemektedir. Derken birdenbire –Ne olmuştur? Korkuyla irkilirler– hapishanenin kapısına sert sert vurulur. Herhangi bir kuşku uyanmasın diye geleni hemen içeriye alırlar. Ayakkabıcı Simon'dur bu, dürüst ve rüşvet yemez devrimci, Belediye'de üye; heyecanla içeriye dalmış, Kraliçe'nin kaçırılmış olup olmadığından emin olmak istemektedir. Birkaç saat önce bir jandarma kendisine bir pusula getirmiştir, Michonis'nin bu gece için bir hıyanet planladığı yazılı bir pusula ve o da bu önemli haberi hemen Belediye görevlilerine iletmiştir. Böyle uçarı bir öyküye pek inanmaz onlar; nihayet günbegün yüzlerce ihbar yağmaktadır masalarının üstüne. Üstelik böyle bir şey nasıl olabilir ki: Temple'ı 280 adam bekliyor ve en güvenilir komiserler kontrol ediyor değil midir? Ama ne olursa olsun –Ne çıkar ki?– Simon'a bu gece Temple'ın iç mekânlarının kontrolünü Michonis yerine kendisinin üstlenmesi görevini verirler. Cortey onun geldiğini görür görmez, her şeyin bittiğini anlar. Ne mutlu ki, Simon onun yordakçılardan biri olduğunu hiç mi hiç tahmin etmemektedir. “Sen buradaysan içim rahat,” der yoldaşça bir güvenle Cortey'e ve yukarıya, Michonis'nin yanına, kuleye çıkar.

Bu tek bir kuşkucu adam yüzünden bütün planının bozulmakta olduğunu gören Baron de Batz bir an düşünür: Hemen, çabucak Simon'un ardından koşmalı ve bir tabanca mermisiyle vakit geç olmadan kafasını dağıtmalı mıdır? Fakat bunun pek anlamı olmayacaktır. Çünkü silah sesi bütün öbür nöbetçilerin koşup gelmesine yol açacaktır ve üstelik zaten aralarında bir hain var demektir. Kraliçe artık kurtarılacak gibi değildir: Güç kullanmanın her türlü, onun hayatını gereksiz yere tehlikeye atacaktır. Şimdi mesele, hiç değilse kılık değiştirmiş olarak içeri girenleri kollarına hanel gelmeden Temple'dan

çıkarmaktır. Cortey, ki durum kendisi için de pek nazik bir hale gelmiştir, bir telaş komploculardan bir devriye oluşturur. Bunlar, aralarında Baron de Batz, sakın sakın Temple avlusundan yürüyüp sokağa çıkar: Komplocular kurtulmuş, Kraliçe kendi haline bırakılmıştır.

Bu arada Simon, Michonis'yi öfkeyle sorguya çeker; derhal hesap vermek için Belediye'nin huzuruna çıkacaktır. Kostümleri hemen ortadan kaldırmış olan Michonis sıkı durur. İtiraz etmeden, bu tehlikeli adamın ardından yürüyüp o tehlikeli mahkemenin karşısına çıkar. Fakat ne gariptir, orada Simon'a oldukça soğuk davranıp adamı başlarından savarlar. Gerçi yurtseverliğini, iyi niyetini ve uyanıklığını överler; fakat iyi yoldaş Simon'a açık biçimde, hayalet görmüş olduğunu hissettirirler. Görüldüğü kadarıyla, Şehir Meclisi bütün bu komployu ciddiye almamaktadır.

Aslında –ve bu da siyasetin o yılan deliğine derinlemesine bir bakış atabilmemizi sağlar– şehir görevlileri bu kaçış denemesini gayet ciddiye almış, yalnızca hakkında bir şey duyulmasına engel olmuşlardır. Bunu gösteren son derece tuhaf bir belge vardır: Refah Komisyonu, Marie-Antoinette davasının savcısına, Batz ve yordakçılarının yürütmeye kalkışıp Simon'un engel olduğu o büyük planla ilgili bütün ayrıntıları atlaması için açıkça talimat verecektir. Yalnızca kaçış denemesi olduğu gerçeği söylenecek, bunun ayrıntılarına girilmeyecektir: Şehir Meclisi, rüşvetin emri altındaki en iyi adamları ne ölçüde zehirlemiş olduğunu dünyanın öğrenmesinden korkmuştur; böylece dünya tarihinin en dramatik ve en olmayacak öykülerinden biri yıllar ve yıllar boyunca sır olarak kalır.

Fakat Şehir Meclisi, görünüşte en güvenilir memurlarının rüşvet yiyiciliği üzerine böylesine şaşırır ve kaçış komplosunun yordakçılarını açık biçimde yargılamaya cesaret edemezken diğer taraftan işi daha sıkı tutmaya ve feragat etmek yerine esaret kabul etmeyen yüreğindeki inatla durup durup özgürlüğü için mücadeleye girişen bu gözü kara kadının böyle kaçma denemelerini olanaksız hale getirmeye karar verir. Önce şüpheli komiserler, en başta Toulan ile Lepître, görevlerinden alınır ve Marie-Antoinette bir adi suçlu gibi gözetilmeye başlanır. Geceleyin saat on birde Hébert –şehir görevlileri içinde en saygısızı– gelir ve hiçbir şeyden habersiz, çoktan yataklarına yatmış olan Marie-Antoinette ile Madam Elisabeth'in odalarına dalıp Komün'ün kendisine vermiş olduğu, mekânları ve kişileri “istendiği gibi” arama emrini en esaslı bir şekilde kullanır. Saat sabahın dördüne kadar her mekân, her elbise, her çekmece ve her mobilya iyice aranır.

Fakat bu aramanın sonucu insanı kızdıracak kadar küçüktür – kırmızı deriden, içinde sıradan birkaç adresin bulunduğu bir cüzdan, ucu olmayan bir kurşunkalem muhafazası, bir parça mühür mumu, iki minyatür portre ve hatıra kabilinden başka şeyler, XVI. Louis'nin eski bir şapkası. Aramalar yinelenir fakat her defasında da, suç oluşturacak bir sonuç alınamaz. Bütün devrim süresince dostlarını ve kendisine yardım edenleri tehlikeye atmamak için her yazılı kâğıdı ısrarla hemen yakmış olan Marie-Antoinette bu kez de, soruşturmayı yapan memurların eline dava açılmasına yarayacak en ufak bir ipucu bile vermez. Bir yandan, bu zihni uyanık mücadelecinin kanıt olabilecek bir falsosunu yakalayamadığına kızan, öbür yandan da böyle akıl ermez çabalardan geri durmayacağına emin olan Şehir Meclisi, karşısındaki kadını en hassas olduğu noktadan yaralamaya karar

verir: analık duygusundan. Bu seferki darbe, onu kalbinin orta yerinden vuracaktır. 1 Temmuz'da, komplonun ortaya çıkarılmasından birkaç gün sonra, Refah Komisyonu, Şehir Meclisi'nin verdiği görevle, genç Dauphin'in, Louis Capet'nin, annesinden ayrılarak onunla hiçbir haberleşme olanağı olmaksızın, Temple'ın en güvenli mekânına yerleştirilmesine ya da daha açık ve daha gaddarca bir ifadeyle, annesinin elinden alınmasına karar verir. Mürebbinin seçimi Şehir Meclisi'nin yetkisine alınmakta ve Meclis de bu görevi, besbelli uyanıklığına duyduğu minnettarlıktan dolayı, en güvenilir, en sınanmış, ne parayla, ne duygusal birtakım martavalla kandırılabilen bir sans-culotte olan kunduracı Simon'a vermektedir. Gerçi halkın içinden basit, sade, kaba bir adam, tam bir proleter olan Simon, kralcıların uydurduğu yalanlardaki o ahlaksız ayyaş, cani, sadist filan değildir; fakat yine de ne kadar nefret yatmaktadır bu mürebbi seçiminin altında! Çünkü bu adam herhalde ömründe bir kitap bile okumamıştır, elde olan tek mektubunun gösterdiği üzere, imlanın temel kurallarından bile uzaktan yakından haberi yoktur: Dürüst bir sans-culotte'tur ve bu, 1793'te her makam için yeterli kılan bir nitelik olmuşa benzemektedir. Devrimin entelektüel çizgisi, altı aydan bu yana keskin bir eğriyle inişe geçmiştir. Daha önce Ulusal Meclis'te, Fransa'nın taht vârisini eğitecek kişinin, büyük İnsan Zekasının Tarihsel Gelişimi'nin yazarı, büyük yazar Concordet olması öngörülmüştür. Onunla kunduracı Simon arasındaki fark dehşet vericidir. Fakat "özgürlük, eşitlik, kardeşlik" kelimelerinden özgürlük kavramı Kontrol Komisyonu'ndan bu yana, kardeşlik ise giyotinden bu yana neredeyse assignat kadar değer kaybına uğramıştır; devrimin son, köktenci ve zorba safhasına artık yalnızca eşitlik düşüncesi, daha doğrusu zorla eşit kılma çabası hâkimdir. Böylece bilinçli olarak, genç Dauphin'in kültürlü, kültür şöyle dursun, incelik sahibi bir insan olarak bile eğitilmeyip fikren en alt, en eğitimsiz halk sınıfı seviyesinde tutulacağı niyeti açıklanmış olmaktadır. O nereden geldiğini hepten unutulmalı ve böylece başkalarının onu unutmasını da kolaylaştırmalıdır.

Saat akşamın dokuz buçuğunda altı şehir delegeşi Temple'ın kapılarını yumrukladığında, Marie-Antoinette'in Konvansiyon'un bu, çocuğu annesinin gözetiminden koparma kararından en ufak bir haberi bile yoktur. Gaddarca, ani sürprizler Hébert'in cezalandırma sisteminin bir parçasıdır. Teftişleri hep ani baskınlar olarak, gecenin geç saatlerinde ve önceden haber verilmeksizin olur. Çocuk çoktan yatağına yatırılmış, Kraliçe ile Madam Elisabeth daha uyanıktırlar. Belediye memurları içeri girer, Kraliçe güvensizlik içinde ayağa kalkar; bu gece ziyaretlerinin hiçbiri kendisine aşağılanma ya da kötü bir haberden başka bir şey getirmemiştir. Bu defa memurların kendileri de biraz sıkıntılı görünmektedir. Çoğu aile babası olan bu kimseler için güç bir görevdir, bir anneye Refah Komisyonu'nun emriyle biricik oğlunu derhal, görünürde hiçbir neden olmaksızın ve doğru dürüst vedalaşma fırsatı bulamadan, sonsuza kadar bir yabancının gözetimine vereceğini bildirmek.

Çaresizlik içine düşen anne ile Belediye memurları arasında nasıl bir sahenin yaşandığı hakkında Marie-Antoinette'in kızının, o tek ve son derecede güvenilir görgü tanığının söylediklerinden başka bir belge bulunmuyor. Daha sonra Angoulême Düşesi olan bu kızın anlattığı gibi, Marie-Antoinette'in bu, aslında yalnızca görevlerinin emrettiğini yerine getirme durumunda olan memurlara göz yaşları içinde, çocuğunu kendisine bırakmaları için yalvardığı doğru mudur? Onlara, elinden oğlunu alacak yerde

kendisini öldürsünler, diye bağırdığı doğru mudur? Memurların, itiraz etmeyi daha da sürdürecektir olursa (muhtemel değildir bu, çünkü bu yolda emir almamışlardır) çocuğu ve küçük prensesi öldürme tehdidinde bulunduğu ve sonunda, saatlerce süren boğuşmadan sonra, hıçkırıp feryat eden çocuğu zorla çekip aldıkları ve sürükleyip götürdükleri doğru mudur? Resmî raporun böyle şeylerden hiç haberi yoktur; memurlar kendi açılarından, olanı güzel renklere boyayarak, şunu anlatır: “Ayrılma böyle bir anda beklenen her çeşit hissi tezahüratla beraber vuku bulmuştur. Halkın temsilcileri, vazifelerinin ciddiyetiyle bağdaşması mümkün olan her müsamahayı göstermişlerdir.” Demek burada bir sözün karşısında başka söz, bir tarafın karşısında başka taraf bulunuyor; tarafların konuştuğu yerde de zaten gerçeğe pek söz düşmez. Fakat kuşku duyulmayacak bir şey vardır: Oğlundan böyle zorla ve gereksiz bir gaddarlıkla ayrılış, Marie-Antoinette’in hayatındaki belki de en zor an olmuştur. Bu sarışın, uçarı, büyümüş de küçülmüş çocuğa özellikle bağlıdır annesi; kral olarak yetiştirmek istediği bu oğlan, yalnızca bu çocuk olmuştur, o konuşkan neşesiyle, tükenmez bir merakla sorduğu sorularla ıssız kuledeki saatlerini yine de katlanılır hale getiren. Kuşkusuz bu çocuk, annenin yüreğine kızından daha yakındır; hırçın, somurtkan, nobran bir karakter, zihince durgun ve her bakımdan silik bir çocuk olan bu kız, Marie-Antoinette’in sonsuz canlılıktaki şefkati için o güzel, ince, şaşırtıcı bir uyanıklığa sahip ve şimdi de böylesine anlamsız bir nefret içinde, vahşi bir tarzda bağrından ilelebet koparılan oğlu kadar kapı açmamaktadır. Çünkü her ne kadar Dauphin’in bundan böyle de Temple arazisinde, Marie-Antoinette’in kulesinden yalnızca birkaç metre ileride kalmasına izin varsa da, Şehir Meclisi’nin affedilmez bir şekilciliği anneye çocuğuyla bir sözcük bile konuşma izni vermemektedir; anneye, çocuğunun hasta olduğunu işittiğinde bile, ziyaret yasaklanır. Marie-Antoinette vebalımı şaşcasına her türlü karşılaşmadan uzak tutulur. Hatta –anlamsız bir gaddarlık daha– annenin, oğlunun o acayip eğiticisiyle, kunduracı Simon’la bile konuşmasına izin yoktur, oğlunun ilgili herhangi bir bilgi alması önlenir; dilsiz ve çaresiz bir şekilde, oğlunun aynı havayı paylaştığını bilecek, fakat bir selam veremeyecek, onunla kendi içinde olan ve hiçbir emirle yasaklanamayacak duygu temasından başka bir temas kuramayacaktır.

Nihayet –Küçük, zavallıca bir teselli!– Marie-Antoinette kulenin üçüncü kattaki tek, küçücük bir merdiven penceresinden Dauphin’in bazen oynadığı avluyu görebileceğini keşfeder. Ve sayısız defalar, orada saatlerce dikilip bekler, bir zamanlar bütün devletin kraliçesi olmuş bu kadın, hapishanesinin avlusunda sevgili çocuğunun o ışıltılı gölgesini şöyle bir görebilmeyi umut ederek (bekçiler anlayışlıdır, kaçamak olmaz bu bekleyişler). Parmaklıkları bir deliğin ardında annesinin, çoğu zaman gözyaşlarının arkasından bakarak, her hareketini takip ettiğinden habersiz, neşeli ve tasasız bir şekilde oynamaktadır. (Ne anlar dokuz yaşındaki bir çocuk kaderinden?) Oğlan çabuk, fazlasıyla çabuk uymuştur yeni çevresine, neşeyle yaşayıp giderken kimin çocuğu olduğunu, kimin kanını ve hangi adı taşıdığını unutmuştur. Cesurca, bağıra bağıra, manasını hiç anlamadan, kendisine Simon ile yoldaşlarının öğrettiği Charmagnole’ü, Ça ira’yı söylemektedir;<sup>223</sup> sans-culotte’ların kırmızı külahını giymekte ve bundan keyif almaktadır, annesinin bekçileri olan askerlerle şakalaşmaktadır – bu çocuk annesinden yalnızca taş duvarla değil, bütün bir dünya yoluyla da, daha şimdiden, içten içe ayrılmıştır. Ama yine de annenin yüreği, artık kollarıyla değil, yalnızca bakışlarıyla sarabildiği çocuğunu böyle neşeyle, tasasızca

oyarken gördüğünde, her seferinde yeniden, gümbürtüyle atmaya başlar, çünkü: Ne olacaktır bu zavallının geleceği? Konvansiyon'un aileyi hunhar ellerine teslim ettiği Hébert, o rezil gazetesinde, Père Duchesne'de şu tehditkâr sözleri yazmamış mıdır çoktan:

Zavallı millet, bu küçük kopil er ya da geç senin başının belası olacak; şimdi ne kadar afacansa o kadar da tehlikeli olacak. Bu küçük yılanı ve kız kardeşini ıssız bir adaya bırakmalı; bu oğlandan ne pahasına olursa olsun kurtulmalı. Üstelik, bir çocuğun ne kıymeti vardır, eğer cumhuriyetin selameti mevzubahis ise?

Bir çocuğun ne kıymeti vardır? Hébert için pek yoktur, anne bunu bilir. Bu yüzden, sevgili oğlunun avluda oynadığını görmediği her gün içi ürperir. Bu yüzden de, her seferinde, tavsiyesiyle çocuğunun elinden alınmasına yol açan ve böylece ahlak dünyası içindeki en aşağılık suçu işlemiş olan bu adam, kalbinin bu düşmanı, ne zaman odasında belirse, savunmasız bir öfkeyle titrer: Yenilmiş bir kadına karşı gereksiz bir gaddarlıktır bu. Kraliçe'yi tutup da tam bu Hébert'in, bu Thersites'in<sup>224</sup> ellerine vermiş olması, devrimin tarihindeki karanlık bir sayfasıdır, bakılmayıp çevrilse daha iyi olur. Çünkü en saf fikir bile, küçük insanlara bu fikir adına insanlık dışı şeyler yapma iktidarını verdiğinde alçalır ve küçülür.

Şimdi saatler uzamış, kuledeki parmaklıklılı odalar daha bir karanlıklaşmıştır, çocuğun gülüşüyle aydınlanmaz olalı beri. Artık dışarıdan bir ses, bir haber gelmez olur, son yardımcıları kaybolmuştur, uzaktaki dostlar erişilmez mesafelerdedir. Üç yalnız kadın oturmuş durur, gece gündüz: Marie-Antoinette, küçük kızı ve Madam Elisabeth; çoktandır birbirlerine anlatacakları bir şey kalmamıştır, umut etmeyi unutmışlardır ve belki artık korkmayı da. Bahar gelir, yaz gelir ama onlar inip o küçük bahçeye bile pek çıkmazlar, büyük bir yorgunluk ellerini kollarını ağırlaştırmaktadır. Sınavların en büyüğünü yaşadığı bu haftalarda Kraliçe'nin yüzünde de bir şey söner. Marie-Antoinette'in o yaz herhangi, tanınmamış bir ressam tarafından yapılan portresine bakıldığında, bu çehrenin bir zamanların pastoral temsillerindeki kraliçe, rokokonun kraliçesi olduğu da pek anlaşılabilir, daha Tuileries'de bile gururla, dimdik mücadele eden, heybetli kadın olduğu da. Bu biraz acemice yapılmış resimdeki kadın, ağarmış saçının üstünde dul tülü vardır, otuz sekiz yaşına rağmen –fazla acı çekmiştir– şimdiden yaşlı bir kadındır. Bir zamanlar coşku taşan gözlerinin pırıltısı, canlılığı sönüp gitmiştir, kayıtsızca indirdiği ellerini kucağına koymuş, büyük bir yorgunluk içinde oturmaktadır orada, her seslenişe uyup sona sesleniş de olsa isteyerek ve itirazsız gitmeye hazır. Yüzünün bir zamanlarki alımlılığının yerini sakın bir yas, canlılığının yerini büyük bir boş vermişlik almıştır. Uzaktan bakıldığında, Marie-Antoinette'in bu son resmi bir manastırın başrahibesinin portresi sanılabilir dünyaya ilişkin düşünceleri, dünyaya yönelttiği arzuları kalmamış, artık bu hayatta yaşamayan, şimdiden başka bir hayata geçmiş bir kadın. Güzellik hissedilmez artık bu resimde, cesaret hissedilmez artık, güç kalmamıştır: Büyük, sessiz sessiz katlanılması gereken bir boş vermişlikten başka bir şey yoktur. Kraliçe tahttan feragat etmiş, kadın dünyadan vazgeçmiştir; yalnızca yorgun, solgun bir hanımefendidir, artık hiçbir şeyin şaşkırtamayacağı ve korkutamayacağı mavi ve duru bakışlarıyla bakan.



Zaten korkmaz da Marie-Antoinette, birkaç gün sonra, yine saat sabahın ikisinde kapısı sert sert vurulunca. Daha ne yapabilir ki dünya ona karşı, kocası, çocuğu, sevgilisi, tacı, onuru, özgürlüğü elinden alındıktan sonra? Sakin sakin kalkar, giyinir ve komiserleri içeriye alır. Gelenler kendisine Konvansiyon'un, Dul Madam Capet' nin, hakkında dava açıldığından, Conciergerie'ye nakledilmesini isteyen kararnamesini okur. Marie-Antoinette sakince dinler ve yanıt vermez. Bilmektedir ki, Devrim Mahkemesi'nin dava açması hüküm giymekle, Conciergerie ise ölümler eviyle aynı anlama gelmektedir. Fakat rica etmez, kavga etmez, erteleme dilemez. Kendisini böyle bir haberle, katiller gibi gece ortası baskına uğratan bu insanlara bir kelimeyle olsun yanıt vermez. Aldırmaz bir halde elbiselerini arayıp taramalarına ve yanında taşıdığı her şeyi almalarına göz yumar. Yalnızca bir mendil alabilecektir yanına ve içinde kalbi kuvvetlendirici ilacı olan küçük bir şişe. Sonra bir kere daha –ne kadar çok gelmiştir bu başına– vedalaşması gerekecektir, bu defa görümcesiyle ve kızıyla. Bilir ki, bu son vedadır. Fakat dünya onu vedalaşmaya alıştırmıştır artık.

Arkasına bakmadan, dimdik ve sağlam adımlarla dairesinin kapısına döner ve çok hızlı adımlarla merdiveni iner. Her türlü yardımı geri çevirir, gücünün yetmemesi halini düşünerek, içinde o güçlü esansların olduğu şişeciği yanına vermeleri gereksiz olmuştur: Kuvveti o kendi içinden almıştır bile. En güç olan zaten çoktan katlanılmış, geçmiştir: Şu son aylardaki yaşadıklarından daha kötü bir şey gelemez başına artık. Şimdi daha kolayı gelmektedir: ölmek. Neredeyse kucağına atılacak gibidir ölümün. Öyle alelaceleyle bu korkunç anıların kulesinden koşup gider ki –belki de gözlerini yaşlar bürümüştür– çıkıştaki alçak kapıdan geçerken başını eğmeyi unutur ve alnını şiddetle söveye çarpar. Refakatçileri endişeyle atılır, canını acıtıp acıtmadığını sorar. “Hayır,” diye yanıt verir sakince, “şimdi artık hiçbir şey bana acı veremez.”

**222.** Marcus Porcius Cato (MÖ 95-MÖ 46), Genç Cato olarak da bilinir. Rüşvetle mücadele eden, onurlu siyaset yapılması uğruna savaşan Romalı devlet adamı. (Y.N.)

**223.** Devrim şarkıları. (Ç.N.)

**224.** Troya Savaşı'nda Agamemnon'a dil uzatan asker; Marie-Antoinette'in kendisine kara çalan Hébert'in eline bırakıldığını vurgulamak için. (Ç.N.)

# Conciergerie

Başka bir kadın daha uyandırılmıştır bu gece, Madam Richard, Conciergerie gardiyanının karısı. Akşam geç vakit kendisine aniden, Marie-Antoinette için bir hücre hazırlaması emri getirilmiştir; dükler, prensler, kontlar, piskoposlar, burjuvalardan, her sınıftan kurbandan sonra demek Fransa Kraliçesi de ölümler evine gelmektedir. Madam Richard korkar. Çünkü hâlâ, halktan bir kadın için, “kraliçe” kelimesi devasa bir çanın çınlaması gibi, insanın kalbine saygı titreşimleri göndermektedir. Bir kraliçe, onun çatısının altında bir kraliçe! Madam Richard hemen yatak takımlarının arasından en has, en beyaz ketenleri çekip çıkarır; keza başı üstünde bıçağın sallandığı General Custine, Mainz fatihi, sayısız yıllar önce meclis odası olarak hizmet görmüş olan parmaklıklı hücrelerini terk edecektir; alalacele bu karanlık mekân Kraliçe için hazırlanır. Açılır kapanır bir demir karyola, iki şilte, iki hasır koltuk, bir baş yastığı, hafif bir yorgan, sonra bir de tuvalet testisi ve rutubetli duvara eski bir halı: Kraliçe’ye bundan fazlasını vermeye cesaret edemez. Sonra hepsi o eskinin de eskisi, taştan yapılmış, yarısı yerin altındaki binada beklemeye başlar.

Saat sabah üçte birkaç arabanın takırtısı duyulur. Önce ellerinde meşalelerle jandarmalar karanlık koridora girer, sonra limonata tüccarı Michonis –bu esnek yapılı insan Batz skandalından yakayı sıyırmayı başarmış ve hapishaneler başmüfettişi olarak makamını korumuştur– onun arkasında, kırpışan ışık altında Kraliçe ve arkasında tek canlı olarak zindanda kendisine eşlik etmesine izin verilen küçük köpeği. Saat ilerlemiş olduğundan ve ayrıca, Conciergerie’de Fransa Kraliçesi Marie-Antoinette’in kim olduğu bilinmezmiş gibi yapmak komedi olacağından, onu kütüğe kayıt işleminden geçirmekten vazgeçer ve dinlenmek üzere hemen hücrelerine gitmesine izin verirler. Gardiyanın karısının hizmetçisi, taşralı, genç bir kızcağız, yazma bilmeyen ve yine de Kraliçe’nin son yetmiş yedi gününe dair en gerçek ve en sarsıcı raporları borçlu olduğumuz Rosali Lamorlière perişan bir halde bu solgun, siyah elbiseli kadının arkasından içeri süzülür ve kendisine soyunmakta yardım edebileceğini söyler. “Sağ ol, evladım,” diye yanıt verir Kraliçe, “kimsem kalmayalı beri işimi kendim görüyorum.” Önce saatini duvardaki bir çiviye asar, kendine tanınan kısa ama yine de sonsuz zamanı ölçebilmek için. Sonra soyunur ve yatağa yatar. Tüfeği dolu bir jandarma içeri girer, sonra kapı kapanır. Trajedinin son perdesi başlamıştır.

Conciergerie, bu Paris’te de bilinir, dünyada da, siyasi cürümlüler içinde en tehlikeli olanları için seçilmiş hapishanedir; buranın giriş defterine bir ismin yazılması pekâlâ bir ölüm belgesi olarak geçerli sayılabilir. Saint-Lazare’dan, Carmes’dan, Abbaye’dan, bütün diğer cezaevlerinden günün birinde dünyaya tekrar dönülür, Conciergerie’den asla, ya da pek pek nadir hallerde. Demek ki, Marie-Antoinette de, kamuoyu da bu ölümler evine götürülüşün ölüm dansını çalan kemanın ilk yay darbesi olduğunu düşünmeden edemeyecektir (zaten böyle düşünmeleri istenmektedir de). Aslında, Konvansiyon henüz Kraliçe’nin, bu değerli rehinenin, davasını öyle çarçabuk görmeyi hiç düşünmemektedir. Bu meydan okurcasına nakil yalnızca, Avusturya’yla durmadan, ağır ağır sürüp giden

mübadele pazarlıkları üzerinde bir kamçı etkisi yapmalıdır, bir “acele edin” jesti, siyasi bir baskı aracı; fakat Konvansiyon’da avaz avaz ilan edilen dava açma işi, fiilen bir kenarda bekletilir. “Ölümün kabul salonu”na o gösterişler içinde yapılan ve tabii ki bütün dış ülkelerin gazetelerinde (Refah Komisyonu’nun istediği de budur) bir dehşet çılgılığıyla yanıt bulan nakilden üç hafta sonra bile, Devrim Mahkemesi’nin savcısı Fouquier-Tinville’in eline tek bir dosya bile geçmemiştir; o tumturaklı duyurudan sonra Konvansiyon’un ya da Komün’ün kamuya açık tartışmalarında bir daha Marie-Antoinette’ten söz edilmemiştir. Gerçi Père Duchesne’inde Hébert, devrimin pis iti, ara sıra ürümekte, “Orospu (grue) artık nihayet Samson’un kravatını kendi denemeli,” ve “Cellat kancık kurdun başıyla kegel<sup>225</sup> oynamalı,” demektedir. Fakat daha ileriye düşünen Refah Komisyonu bırakır Hébert konuşsun, “Avusturyalı kancık kaplanı mahkûm etmek için neden bu kadar mırın kırın edildiğini, neden delil aranıp durulduğunu, oysa ona karşı adil olunmak isteniyorsa, boynundaki onca kan borcunu ödeyebilmesi için kıyım kıyım kıyılmasının yerinde olacağı”nı söylesin – bütün bu lafazanlık ve çığırtañlık, gözü yalnızca savaş haritasında olan Refah Komisyonu’nun gizli planlarını bir parmak olsun yerinden oynatmaz. Kim bilir, bu Habsburglu kızı daha ne işe yarayacaktır, belki de pek yakında yarayacaktır, çünkü temmuz günleri Fransız ordusu için belalı olmuştur. Müttefik birlikleri her an Paris’e doğru yürüyebilir; ne diye bu kadar değerli bir kanı boşuna akıtmalı! Onun için bırakırlar, Hébert tepinip bağırırsın; çünkü böylesi, Marie-Antoinette’in yakında idam edileceğinin tasarlandığı görüntüsünü güçlendirmektedir: Gerçekten, Konvansiyon, Kraliçe’nin kaderini askıda tutar. Marie-Antoinette serbest bırakılmaz, mahkûm da edilmez. Kılıcı yalnızca, güzelce görülür bir şekilde, başının üzerinde tutarlar ve arada bir pırıldayan ağzını biraz eğerler, Habsburg Hanedanı’nı korkutacaklarını ve nihayet, nihayet pazarlıklara oturmaya razı edeceklerini umdukları için.

Uğursuzluk odur ki, Marie-Antoinette’in Conciergerie’ye götürüldüğü haberi, kan bağı olan akrabalarının kılını bile kıpırdatmaz: Marie-Antoinette, Kaunitz için yalnızca Fransa’nın hükümdarı olduğu sürece Habsburg siyasetinin aktifler hanesinde bir kalem oluşturmuştur; tahtından indirilmiş bir kraliçe, bahtsız bir kadının özel hayatı bakanlara, generallere, imparatorlara vız gelip tırıs gider; diplomasi duygusallık tanımaz. Yalnızca birinin, tamamen güçsüz birinin kalbine bu haber ateş gibi saplanır: Fersen. Kız kardeşine çaresizlik içinde şöyle yazar:

Kıymetli Sophie’m, benim bir ve biricik dostum,

Şu an belki o dehşetli haberi, kraliçenin Conciergerie Hapishanesi’ne nakline ve şu aşğılık Konvansiyon’un kendisini Devrim Mahkemesi’ne çıkarma kararına dair haberi öğrenmiş bulunuyorsun. Bu andan beri ben artık yaşamıyorum; çünkü benim gibi ortada olmak, hissettiğim bütün o acıları çekmek yaşamak demek değildir. Hiç değilse kurtuluşu için bir şey yapabilseydim, tahmin ederim ki daha az acı çekerdim. Fakat oraya buraya ricalarda bulunmaktan başka bir şey yapmamak, bu benim için dehşetli bir şey. Ne çektığımı yalnızca sen hissedebilirsin, benim için her şey kaybolmuştur, üzüntüm ebediyen sürecek ve yalnızca ölüm bana bu üzüntüyü unutturabilecektir. Hiçbir şeyle meşgul olamıyor, ağır bir imtihandan geçmiş, bu haysiyetli prensesin felaketinden başka bir şey düşünemiyorum. Ne hissettiğimi ifade edecek kuvvetim bile yoktur. Onu kurtarmak için

hayatımı feda ederdim, fakat edemiyorum; benim için en büyük saadet onun için, onu kurtarmak için ölmek olurdu.

Birkaç gün sonra da, “Nefes aldığım havayı kendime çok görüyorum, onun korkunç bir hapishanede kapalı olduğunu gözümün önüne getirince. Bunu düşünmek kalbimi parçalıyor, hayatımı zehir ediyor ve ben durmadan ıstırapla hiddet arasında gidip geliyorum,” diye yazar. Fakat ne önemi vardır bu küçük, olmasa da olur Mösyö von Fersen’in her şeye kadir bir genelkurmay karşısında, bilge, yüce ve büyük siyaset karşısında? Ne yapabilir ki, öfkesini, hayal kırıklığının acısını, çaresizliğini, içini kasıp kavuran, ruhunu tutuşturan bütün o cehennem ateşini durup durup bir yarar sağlamayan ricalara dökmekten, kabul odalarını dolaşıp birbiri ardınca askerlere, devlet adamlarına, prenslere, mültecilere bir Fransa kraliçesinin, Habsburg hanedanından bir prensesin aşağılanıp öldürülmesine böyle rezilce bir serinkanlılıkla seyirci kalınmaması için yalvarmaktan başka. Fakat her tarafta karşısına o yan çizen nazikçe kayıtsızlık çıkar, hatta Marie-Antoinette’in sadık Eckart’ını, Kont Mercy’ yi bile “buz gibi” (de glace) bulur. Mercy, Fersen’in her girişimini saygılı fakat kararlı bir şekilde reddeder ve ne yazıktır ki, tam da bu konuda kendi kişisel garezinin işe karışmasına fırsat verir: Mercy, Fersen’in kraliçeye geleneklerce izin verilenden daha yakın olmasını hiç affetmemiştir ve tutup da kraliçenin âşığından –onu seven ve yaşamasını isteyen tek kişiden– direktif alacak değildir.

Fakat Fersen, dediğinden dönmez. Bütün insanlarda karşılaştığı kendi içindeki ateşten böylesine dehşetli bir şekilde farklı olan bu buz soğukluğu onu çileden çıkarmaktadır. Mercy işe yaramayınca, kraliyet ailesinin öbür sadık dostuna, zamanında Mirabeau’yla pazarlıkları yürütmüş olan La Marck Kontu’na yönelir. Burada daha insanca bir anlayış bulur. La Marck Kontu, Mercy’ye yollanır ve bu yaşlı adama, çeyrek yüzyıl önce Maria Theresia’ya verdiği, kızını son ânına kadar koruyacağı sözü hatırlatılır. Masa başına geçip Avusturya’nın başkumandanı Coburg Prensi’ne kararlı bir mektup yazarlar: “Kraliçe henüz doğrudan doğruya tehdit altında değilken etrafını saran vahşileri uyandırmamak endişesiyle sükût edilmekteydi. Bugün, bir caniler mahkemesine teslim olunduğuna göre, onu kurtarmak için alınacak her tedbir sizin gözünüze bir vazife olarak görünmelidir.” Mercy, La Marck’ ın teşvikiyle, Paris üzerine hızla ilerlenerek orada dehşet uyandırılmasını; diğer bütün askerî harekâtın bu en gerekli olan sefer lehine ertelenmesini talep eder. “Bırakınız, size,” diye uyarır Mercy, “böyle bir anda harekete geçmezsek, günün birinde hepimizin duyacağı üzüntüden bahsedeyim. Bizden sonra gelenler bu kadar büyük bir cürümün muzaffer orduların gelişinden yalnızca birkaç saat önce işlenebildiğine ve orduların buna mani olmaya çalışmamış olduğuna inanmayacaktır.”

Marie-Antoinette’in vakit geçmeden kurtarılması yolundaki bu çağrı maalesef, zayıf ve her şeyden önce felaket ahmak bir adama, dar kafalının tekine yönelmektedir. Başkumandan Prens Coburg’un cevabı da ona göre olur. Nullité’si<sup>226</sup> ile meşhur bu prens, sanki 1793’te henüz Malleus Maleficarum<sup>227</sup> ve Engizisyon zamanlarında yaşanıyormuşçasına, “Majesteleri Kraliçe’nin şahsına karşı en ufak bir kuvvet kullanılması halinde, son yakalanan Konvansiyon üyelerinden dördünün derhal canlı canlı tekerlek işkencesine tabi tutulması” teklifini yapar. Mercy de, La Marck da kibar, rafine

asilzadelerdir, bu ahmaklık karşısında samimi olarak ürkmüşlerdir ve böyle bir budalayla görüşmelerde bulunmanın bir manasının olmadığını anlarlar; bunun için La Marck, Mercy'ye, hemen Viyana Sarayı'na yazması için yalvarır: "Hemen bir başka ulak gönderiniz, orada bütün tehlikenin anlaşılmasını temin ediniz, en ciddi endişeleri dile getiriniz, ki zaten fazlasıyla yerinde endişelerdir. Viyana'da nihayet anlaşılmalıdır ki, tarih eğer günün birinde şöyle söyleyebilecekse, bu İmparator hükümeti için pek ayıp, hatta cesaret edip söyleyeyim, uğursuz olacaktır: O dev gibi, muzaffer Avusturya'dan kırk mil ötede, Maria Theresia'nın kızı, kurtarılması için bir denemede bulunulmuş olmaksızın, giyotine yatırılmıştır. Bu, imparatorumuzun tacındaki plaketin üstünde silinmez bir leke olacaktır." Bununla da kalmayıp o biraz ağırkanlı, yaşlı beyefendiyi daha da ateşlendirmek için, Mercy'ye yönelik kişisel bir uyarısını ekler: "Şuna dikkati çekmeme müsaade ediniz: Beşeriyetin daima adilane olmayan hükmü halihazırdaki müessif şartlar altında, eğer sarayımızı en baştan itibaren ve tekrar tekrar sarsalayıp içinde bulunduğu şu uğursuz vurdumduymazlıktan uyandıracak olmazsanız, sizin, bütün dostlarınızca hürmetle bilinen hakiki hissiyatınızı doğru olarak takdir etmeyecektir."

Böyle bir uyarının dürttüğü ihtiyar Mercy sonunda atağa kalkarak Viyana'ya yazar:

Kendime soruyorum, halaları Altes'in tehdidi altında bulunduğu kaderin yalnızca seyircisi olarak kalmak ve onu bu kaderin elinden almaya ya da hatta zorla çekip almaya çalışmamak İmparator'un haysiyet ve menfaatleriyle bağdaşır mı? (...) İmparator bu şartlar altında hususi vecibeler yerine getirmek mükellefiyetinde değil midir? (...) Unutulmamalıdır ki, hükümetimizin tavrı günün birinde bütün dünya tarafından muhakeme olunacaktır; eğer Majesteleri İmparator onu kurtarmak için ne çaba göstermiş ne de fedakârlıkta bulunmuş olursa, bu hükmün gayet sert olacağından endişe etmek gerekmez midir?

Bir elçi için oldukça büyük bir cesaretle yazılmış bu mektup umursamazlıkla, saray kaleminin kim bilir hangi dosyasına yerleştirilir ve orada cevaplandırılmadan tozlanmaya bırakılır. İmparator Franz parmağını bile kıvıldatmayı düşünmemektedir; sakın sakın Schönbrunn'da gezintilerini yapmakta, Coburg sakın sakın kışlasında bekleyip askerlerini yürüyüş talimlerine çıkarmakta, bu arada, en kanlı savaşta bile kaybedebileceğinden fazlası da firar etmektedir. Bütün hükümdarlar sakın, kayıtsız ve tasasız kalmaya devam eder. Öyle ya, o ezeli Habsburg Hanedanı için şeref azıcık daha çoğu ya da azı ne ifade eder ki! Marie-Antoinette'in kurtuluşu için kimse parmağını oynatmaz ve Mercy içinin acısıyla, öfkeye kapıldığı bir anda şöyle der: "Gözlerinin önünde giyotine götürülüyor bile olsa, yine kurtarmayacaklar."

Coburg'dan, Avusturya'dan medet umulası değildir, prenslerden, mülteciler ve akrabalarından da – o zaman Mercy ile Fersen kendi başlarıyla son çareyi denerler: rüşvet. Dans üstadı Noverre ve para işleriyle uğraşan karanlık bir adam üzerinden Paris'e para gönderilir: Bu paranın hangi ellerde eriyip gittiğini kimse bilmiyor. Önce Danton'a ulaşmaya çalışılır, çünkü o –Robespierre'in burnu doğru koku almıştır– genel olarak yanına yaklaşılır biri sayılmaktadır; gariptir ki, bazı izler de Hébert'e doğru gitmektedir ve –her ne kadar rüşvet işlerinde mutad olduğu üzere, elde kanıt yoksa da– gariptir ki, aylardan beri sarası tutmuş gibi, grue nihayet "alaşağı edilsin" diye tepinip bağırın bu baş

çığırktan, şimdi birdenbire, Marie-Antoinette'in gerisingeriye Temple'a götürülmesini ister olmuştur. Bu karanlık pazarlıklar ne ölçüde başarılı olmuş ya da başarı ihtimali göstermiştir, bunu kim bilebilir? Ne olursa olsun, bu altın güller çok geç fırlatılmıştır. Çünkü bu becerikli dostları Marie-Antoinette'i kurtarmaya çalışırken, alabildiğine beceriksiz bir dost onu uçuruma itivermiştir bile: Ömrü boyunca hep olduğu gibi, dostları başına düşmanlarından daha büyük bir bela açmıştır.

**225.** (Alm.) *Bowling*. (Y.N.)

**226.** (Fr.) Değersizlik, niteliksizlik. (Ç.N.)

**227.** "Cadı Çekici". 1487'de Dominiken rahipleri Henricus Institoris ve Jacob Sprenger tarafından yayımlanmış, cadıların işlediği suçları ve bu suçların nasıl cezalandırılacağını anlatan kitap. (Y.N.)

# Son çaba

Conciergerie, “ölümün bu kabul salonu”, devrimin bütün hapisaneleri içinde en sıkı kurallara sahip olanıdır. Duvarları delinmez, yumruk kalınlığındaki kapıları demirlerle takviyeli, her penceresi parmaklıklılı, her koridorunda bir bariyer, etrafından koca koca nöbetçi bölükleriyle bu eski mi eski binanın duvarlarındaki harç Dante’ nin şu sözüyle karılmış gibidir: “Bırakın, kaybolsun bütün umut...” Yüzyıllardan beri kendini kanıtlamış, terör döneminin kitleler halindeki mahkûm sevkiyatından sonra da yedi kat ağırlaştırılmış bir kontrol sistemi dış dünyayla her türlü bağlantıyı olanaksız kılar. Ne bir mektup ulaştırılabilir ne bir ziyaretçi kabul edilebilir; çünkü gözetleme personeli burada, Temple’deki gibi acemi bekçilerden değil, işinin ehli, bütün hilelere karşı şerbetli gardiyanlardan kuruludur; ayrıca, sanıkların arasına mouton<sup>228</sup> denen profesyonel ispiyoncular karıştırılmaktadır, ki bunlar her kaçma denemesini ilgili makamlara önceden bildirecektir. Bir sistem nerede yıllarca, onyıllarca sınanıp yerleşecek zamanı bulmuşsa, orada tek kişi için direnç göstermek umutsuz görünür.

Fakat böyle kolektif şiddete karşı da esrarengiz bir teselli vardır: Tek insan, eğer boyun eğmezse ve kararlıysa, sonunda, hemen her zaman, her sistemden güçlü çıkar. İnsani olan, kararlılığı kırılmadığı sürece, kâğıttan emri yok edecektir; Marie-Antoinette’in durumunda da böyle olur. Daha birkaç gün sonra Conciergerie’de de, kısmen isminin yaydığı o acayip sihrin, kısmen kişi olarak tavrındaki yüceliğin verdiği güçle, kendisini gözetleyecek olan bütün insanlar onun dostu, yardımcısı, hizmetçisi olmuştur bile. Bina sorumlusunun karısının, aslında kendine verilen görev bakımından, odayı süpürüp kaba bir yiyecek temin etmekten başka bir şey yapması gerekmemektedir. Fakat o, Kraliçe için, insanın içini titreten bir özenle en seçme yemekleri hazırlar, saçını yapmayı teklif eder; şehrin başka bir semtinden her gün, Marie-Antoinette’in tercih ettiği içme suyundan bir şişe getirtir. Bina sorumlusu kadının yardımcısı kız ise hiçbir fırsatı kaçırmaz, mahpusun yanına koşuverip kendisinin bir hizmette bulunup bulunamayacağını sorar. Ya o sıkı jandarmalar, burma bıyıklı, şakır şukur eden palalar taşıyan, bütün bunları aslında yasaklaması gereken jandarmalar ne yapar? Kraliçe’ye her gün –bir sorgunun zaptı bunu göstermektedir– gönüllü olarak, pazardan kendi paralarıyla aldıkları çiçekleri getirip zindan hücrelerine koyarlar. Mutlu zamanlarında onca nefret edilen Kraliçe’nin şimdiki haline karşı insanın içini titreten bir gönül yakınlığı duyanlar, felakete burjuvalardan çok daha yakın yaşayan alt tabaka insanları olur. Conciergerie’nin yakınındaki pazarda satıcı kadınlar tavuğun ya da sebzenin kraliçe için olduğunu duyunca, itinayla en iyi parçaları seçmektedir ve Fouquier-Tinville de mahkeme sırasında, kraliçeye Conciergerie’de, Temple’da olduğundan daha çok kolaylık gösterildiğini şaşırarak ve kızarak öğrenecektir. Tam da ölümün en zalimcesine hüküm sürdüğü yerde, insanlarda da bilinçdışı bir savunma olarak, insaniyet yükselmektedir.

Marie-Antoinette gibi o kadar önemli bir devlet mahkûmu için bile gözetlemenin böylesine gevşek yapılmış olması, önceki kaçma denemeleri göz önünde bulundurulursa, insana başlangıçta şaşkıncı gelir. Fakat bu hapishanenin başmüfettişinin, yardım elini daha Temple komplosunda işin içine sokan limonata tüccarı Michonis’den başkası olmadığı

hatırlanırsa, durum daha iyi anlaşılır. Baron de Batz'ın milyonunun o kandırıcı parıltısı Conciergerie'nin kalın taş duvarlarını bile delip geçmekte, Michonis hâlâ o cüretkârca çifte rolünü oynamaktadır. Her gün görevine sadık ve sert bir hava içinde kraliçenin odasına girmekte, demir parmaklıkları yoklamakta, kapıları sınamakta ve titizce bir özenle bu dolaşmalarını Komün'e rapor etmekte; Komün de gardiyan olarak, bekçi olarak böylesine güvenilir bir cumhuriyetçiyi görevlendirdiği için kendini mutlu saymaktadır. Fakat Michonis gerçekte hep, jandarmaların odadan çıkmasını bekler, sonra Kraliçe'yle neredeyse iki arkadaş gibi sohbet eder, ona Temple'dan çocuklarıyla ilgili, hasretle beklediği haberleri aktarır; hatta arada sırada, ister para hırsından olsun, ister iyilikten, Conciergerie'yi teftiş ederken, bir meraklıyı içeri sokar, bir kere bir İngiliz adam ya da kadın, belki o uçuk fikirli Mrs. Atkins'i, bir kere, Kraliçe'nin son günahını çıkardığı söylenen yeminsiz bir rahibi, bir kere Carnevalet Müzesi'ndeki resmî borçlu olduğumuz ressamı. Ve sonunda, uğursuzluk bu ya, gayretkeşliğiyle bütün bu özgürlükleri ve kolaylıkları bir çırpıda yok eden o cüretkâr çılgını.

Adı Affaire de l'œillet, "karanfil komplosu" olarak bilinen ve Alexandre Dumas'nın sonradan büyük bir romana çevirerek anlattığı bu hikâyeye karanlık bir hikâyedir; bütün sırlarını çözmeyi herhalde artık kimse başaramayacaktır; çünkü mahkeme dosyalarının bildirdiği yetersizdir, kendi kahramanının anlattığında ise bir böbürlenme havası sezilir. Şehir Meclisi'nin ve Hapishaneler Başmüfettişi Michonis'nin dediklerine inanılacak olursa, bütün skandal, hiçbir önem taşımayan bir olaydan ibarettir. Kendisi bir keresinde arkadaşlarıyla bir akşam yemeğinde, her gün hapishanede Kraliçe'nin yanına uğramakla görevli olduğunu anlatmıştır. O zaman bu yabancı, adını bilmediği bey, çok meraklı görünmüş ve bir defasında yanında gelip gelemeyeceğini sormuştur. O da, keyfi yerinde olduğundan, önünü ardını araştırmamış ve bu beyi bir kere teftişe çıkarken yanına almıştır; tabii, Kraliçe'yle tek bir sözcük bile konuşmaması koşuluyla.

Fakat Baron de Batz'ın sırdaşı olan Michonis gerçekten, görüldüğü kadar safdil midir? Gerçekten, gizlice Kraliçe'nin hücrelerine sokacağı bu yabancı adamın kim olduğunu soruşturmak zahmetine girmemiş midir? Girseydi, bu adamın Marie-Antoinette'in iyi tanıdıklarından, Şövalye Rougeville –20 Haziran'da Kraliçe'yi hayatını ortaya koyarak savunan asilzadelerden biri– olduğunu öğrenirdi. Fakat görüldüğü kadarıyla Michonis, Baron de Batz'a merdiveni tutan kişidir ve bu yabancıya niyetinin ne olduğunu pek inceden inceye sormaması için elinde iyi ve her şeyden önce pırıl pırıl nedenleri vardır; herhalde komplo, arada silinmiş olan izlerin bugün görmemize olanak sağladığından çok daha fazla ilerlemiş bulunmaktadır.

Neyse, 28 Ağustos günü hapishane hücresinin kapısında anahtar demetinin şingirtisi duyulur. Kraliçe ve jandarma ayağa kalkarlar. Zindanın kapısı açıldığında Kraliçe ilk anda hep irkilmektedir; çünkü resmî makamların her ziyareti kendisine haftalardır, aylardır kötü haberler getirmiştir. Fakat hayır, gelen yalnızca Michonis'dir, gizli dost, bu defa yanında mahpusun hiç dikkat etmediği, yabancı bir bey vardır. Marie-Antoinette derin bir nefes alır; Michonis'yle sohbete başlar ve çocuklarını sorar: Annenin ilk ve ısrarla sorduğu onlar olmaktadır. Michonis dostça bir yanıt verir, Kraliçe neredeyse neşelenmiştir: Sükûtun gri camdan fanusunun kırıldığı, herhangi birine karşı çocuklarının adını ağzına alabildiği bu



pek az dakika onun için hep bir tür mutluluk olmaktadır.

Fakat Marie-Antoinette birdenbire ölü gibi sararır. Bir saniye sararır. Sonra birden yanaklarına kan hücum eder. Titremeye başlar, dik durmakta zorlanmaktadır. Şaşkınlığı büyüktür, Rougeville'i, sarayda yüzlerce kez yanında yer almış olan ve kendisinden her türlü cüretkârlığın beklenebileceğini bildiği bu adamı tanımıştır. Nedir –zaman bütün bunları düşünemeyecek kadar hızla akıp gitmektedir– ne demektir bu emin ve güvenilir dostun birdenbire hücrelerinde belirmesi? Kendisini kurtarmak mı istemektedirler? Bir şey söylemek mi? Bir şey ulaştırmak mı? Rougeville'le konuşmaya cesaret edemez, jandarmalar ve bakıcı kadından korkusundan, dikkati çekecek ölçüde yüzüne bakmaya bile cesaret edemez ama yine de, adamın kendisine durup durup anlamadığı bir işaret verdiğini fark eder. Mutluluk verici ve aynı zamanda heyecanı eziyet edici bir şeydir, aylardan beri ilk defa yanında bir habercinin olduğunu görüp de haberini anlayamamak; şaşkınlığa uğrayan kadın gittikçe artan bir şekilde huzursuzlanır ve kendini ele vermekten korkar.

Belki Michonis, bu şaşkınlığın farkına varmıştır; her neyse, aklına başka hapishane hücrelerini de gezmesi gerektiği gelir ve alelacele yabancıyla birlikte çıkar gider, fakat tekrar uğrayacağını da açık bir şekilde belirtir.

Marie-Antoinette, yalnız kalmıştır –dizleri titremektedir– oturur ve kendini toplamaya çalışır. İki adam tekrar yanına geldiğinde o ilk şaşırılmış halinden daha dikkatli, sinirleri daha sakin bir şekilde her işarete, her jeste dikkat etmeye karar verir. Ve gerçekten, bir daha gelirler, tekrar anahtarlar şingirdar, tekrar Michonis, Rougeville'le içeriye girer. Şimdi Marie-Antoinette tekrar gücünü emri altına almıştır. Bir yandan Michonis'yle konuşurken, Rougeville'i daha keskin, daha uyanık, daha sakin bir şekilde gözler ve aniden, çabuk bir hareketten, Rougeville'in sobanın arkasındaki köşeye bir şey attığını fark eder. Kalbi çarpmakta, haberi okumak için sabırsızlanmaktadır; Michonis ile Rougeville odadan çıkar çıkmaz soğukkanlılıkla, bir bahane bulup jandarmayı arkalarından gönderir. Gözetlenmediği bu bir dakikadan faydalanıp o nesneyi bulup çıkarır. Ne? Yalnızca bir karanfil mi? Fakat hayır, karanfilin içinde katlanmış bir pusula vardır. Açıp okur:

Velinimetim,

Sizi asla unutmuyacağım, size fedakârlığımı ispat için daima, her çareyi arayacağım.

Çevrenizdekiler için üç ya da dört yüz Louis altınına ihtiyacınız varsa size gelecek cuma getireceğim.

İnsan bu bahtsız kadının bu umut mucizesini yaşadığı anda ne hissettiğini tasavvur edebiliyor. Bir kere daha, üzerindeki karanlık kubbe sanki bir meleğin kılıcıyla yarılmışçasına açılmıştır. Ölüler evinin o dehşetinin, ulaşılmazlığının orta yerine, yedi ya da sekiz sürgülü kapıdan, bütün yasaklara inat, Komün'ün bütün önlemleriyle alay edercesine, onun adamlarından biri, Louis şövalyelerinden, yakından tanıdığı, güvenilir bir kralcı içeri girebilmiştir; şimdi kurtuluş yaklaşmış demektir. Hayatını bir adım kala uçurumdan kurtarmak için elbette Fersen'in sevgili elleri örmüştür bu ağı, elbette son zamanlarda güç kazanmış olan, tanımadık yardımcılarının katkısı olmuştur. Bu artık kaderine razı olmuş, ak saçlı kadına birdenbire yeniden cesaret ve yaşama kararlılığı gelir.

Cesaretlenmiştir artık, hatta işin kötüsü fazla cesaretlenmiştir. Güven duymaktadır ve maalesef çok fazla güven duymaktadır. O üç yüz ya da dört yüz altını, bunu hemen anlar, odasındaki jandarmalara yedirecektir; kendisine düşen yalnızca budur, işin gerisini dostları getirecektir. Aniden alevlenen iyimserliği içinde hemen işe girişir. Kendisini ele verebilecek olan pusulayı didik didik yırtıp atar ve yanıtını hazırlar. Gerçi elinden tüyü, kurşunkalemi, mürekkebi almışlardır, yalnızca bir parça kâğıdı vardır daha. Onu alır ve – çaresizlik insanı mucit kılar– yanıtını harf harf, mektup kâğıdına dikiş iğnesiyle delerek işler; tabii sonradan başka iğne delikleriyle okunmaz hale getirilmiş bu kâğıt bugün hâlâ, anı olarak saklanmaktadır. Bu pusulayı, büyük bir ödül vaat ederek, bir daha gelirse o yabancıya iletmesi için jandarma Gilbert’e verir.

Bu noktada skandalın üstüne karanlık çöküyor. Anlaşılan, jandarma Gilbert içten içe bir kararsızlık çekmiştir. Üç yüz-dört yüz Louis altınının onun gibi zavallı bir şeytan için ayartıcı bir ışıltısı vardır; ama giyotinin bıçağı da ürkütücü bir şekilde ışıldamakta, pırıldamaktadır. Bu zavallı kadına acımaktadır fakat işini kaybetmekten de korku duyar. Ne yapmalı? Kraliçe’nin verdiği görevi yerine getirmek, cumhuriyete ihanet etmek demek olacaktır; onu ihbar etmekse bu zavallı, bedbaht kadının güvenini kötüye kullanmak. Böylece, bu dürüst jandarma önce orta yolu seçer, bina sorumlusunun karısı, her şeye gücü yeten Madam Richard’a açılır. Bak hele, Madam Richard da aynı çaresizliğe ortak olur. O da susmaya cesaret edemez, o da açıkça konuşmaya cesaret edemez ve hele böyle kelleyi koltuğa alırcasına bir komploya katılmaya hiç cesaret edemez; herhalde onun kulağına da çoktan, Batz’ın milyonlarının gizli çingırağı çalınmıştır.

Sonunda Madam Richard da aynı jandarmanın yaptığını yapar: İhbar etmez ama tamamen de susmaz. O da aynı jandarma gibi sorumluluğu başkasına aktarır ve gizli pusula hikâyesini, yüz yüze bir konuşma sırasında yalnızca şefi Michonis’ye anlatır ve bu haber üzerine Michonis’nin benzi atar. Michonis, Rougeville’in şahsında kraliçenin bir yordakçısını getirdiğini daha önce fark etmiş midir, yoksa bunu ancak o an mı öğrenmiştir? Komploya baştan mı dahil edilmiştir, yoksa Rougeville, onu budala yerine mi koymuştur? Her neyse, birdenbire iki kişinin daha bu sırta ortak olması hoşuna gitmez. Büyük bir sertlik gösterisiyle zavallı Madam Richard’dan o şüpheli kâğıdı alıp cebine sokar ve ona bu konuda konuşmamasını emreder. Böylece Kraliçe’nin düşüncesizliğini telafi ettiğini ve bu kritik olayı başarıyla kapattığını ummaktadır. Tabii ki rapor filan vermez; aynı birinci seferde, Batz komplosunda yaptığı gibi, iş tehlikeli olur olmaz içinden sessizce sıyrılır.

Bütün hepsi iyidir, güzeldir. Fakat işin kötüsü, bu olay jandarmayı rahat bırakmamaktadır. Bir avuç altın belki dilini bağlayabilecektir, fakat Marie-Antoinette’in parası yoktur ve adam yavaş yavaş kellenin gideceğinden korkmaya başlamıştır. Beş gün boyunca (olayda şüphe çeken ve açıklanması mümkün olmayan budur) arkadaşlarına ve makamlara karşı cesaretle, tek sözcük etmemecesine sustuktan sonra, nihayet 3 Eylül günü üstlerine rapor verir; hemen iki saat sonra Şehir Meclisi’nin komiserleri heyecan içinde Conciergerie’ye koşar ve konuyla ilgili herkesi sorguya çekerler.

Kraliçe önce inkâr eder. Kimseyi tanımış değildir, birkaç gün önce bir şey yazıp yazmadığı sorusuna ise soğukkanlılıkla, elinde yazmaya yarayacak bir şey olmadığı yanıtını verir. Michonis de başlangıçta bihaber ayaklarına yatar ve ilk ağızda, herhalde çoktan rüşvetini almış olan Madam Richard’ın susacağını umar. Fakat kadın pusulayı ona

verdiğini iddia etmektedir, demek ki çıkarıp vermesi gerekecektir (fakat akıllılık etmiş, metni önceden, eklediği iğne delikleriyle okunmaz hale getirmiştir). Ertesi gün, ikinci sorguda Kraliçe direnmekten vazgeçer. O adamı Tuileries'den tanıdığının ve kendisinden karanfil içinde bir pusula alıp cevaplandırıldığının doğru olduğunu açıklar, yaptıklarını ve suçunu inkâr etmez.

Fakat büyük bir fedakârlıkla, kendini uğruna feda etmeye kalkan adamı korur, Rougeville adını anmaz, bu muhafız subayının adını hatırlamadığını iddia eder; büyüklük gösterip Michonis'yi kollar ve böylece onun da hayatını kurtarır. Fakat yirmi dört saat sonra Şehir Meclisi ve Emniyet Komisyonu, Rougeville adını öğrenmişlerdir; polisler bütün Paris'te boş yere, Kraliçe'yi kurtarmak isteyen ve aslında onun mahvına mührü basan adamı arar.

Sonra bu komplo, beceriksizce başlanmış haliyle, Kraliçe'nin kaderini alabildiğine hızlandırır. Şimdiye kadar kendisine ses çıkarılmadan tanınmış olan hoşgörü bir çırpıda sona erer. Sahip olduğu her şey elinden alınır: son kalan yüzükleri, hatta ta Avusturya'dan, annesinin son hatırası olarak getirdiği küçük altın saat ve çocuklarının şefkatle sakladığı saçlarının bulunduğu küçük madalyon. Tabii ki, Rougeville'e yazdığı pusula için kullandığı bütün iğnelere el konur, akşam ışık yakması yasaklanır. Yumuşak davranmış olan Michonis hizmetten alınır, Madam Richard'ın da işine son verilir ve onun yerine yeni bir gardiyan kadın, Madam Beault konur. Belediye aynı zamanda, 11 Eylül tarihli bir kararnameyle firarının, suçun tekrarlanmasından dolayı şimdikinden daha da güvenli bir hücreye konulması talimatını verir; bütün Conciergerie'de yılmış Belediye'ye yeterince güvenilir gelen başka bir tek hücre de bulunamadığından, eczacının odası boşaltılır ve önüne çifte demir kapı takılır. Kadınlar avlusuna bakan pencereye parmaklıkların yarısı yüksekliğinde duvar örülür; pencerelerin altında kalkanlı iki nöbetçiyle yan odada gece gündüz nöbete duran jandarmalar, canlarından olacakları tehdidi altında, mahpus kadını beklemeye başlar. İnsan aklının erebileceği kadarıyla, artık bu mekâna işi olmayan hiçbir kimse giremeyecektir, yalnızca resmen çağrılacak olan birinden başka; o da cellattır.

Şimdi Marie-Antoinette yalnızlığının son, en alt basamağına varmıştır. Yeni hapisane bekçileri, dostça duygular taşıyor da olsalar, bu tehlikeli kadınla tek sözcük konuşmaya cesaret edemez, jandarmalar da öyle. İncecik tik taklarıyla zamanı parçalara ayıran küçük saat gitmiş, elinden dikiş işleri alınmış, yanında küçük köpekten başka hiçbir şey bırakılmamıştır. Şimdi, yirmi beş yıl sonra, ancak bu uçsuz bucaksız yalnızlık içinde, annesinin kendisine onca defa tavsiye ettiği teselliye hatırlar Marie-Antoinette: Ömründe ilk defa kitap ister ve yorgun, kızarmış gözleriyle bir kitabın ardından birini daha devirir; okumasına kitap yetiştiremezler. Roman istemez, piyes istemez, eğlenceli bir şeyler, duygulu bir şeyler, aşktan söz eden kitaplar istemez, bunlar ona geçmiş zamanları pek fena hatırlatabilir, yalnızca vahşi maceralar, Kaptan Cook'un seyahatleri, deniz kazasına uğramışların maceraları, cesaretle çıkılan yolculukların hikâyeleri, okuyanı yakalayıp sürükleyen, heyecanlandıran, soluğunu kesen kitaplar, okurken zamanın ve dünyanın unutulduğu kitaplar. Yalnızlığının tek yoldaşları uydurulmuş, hayal edilmiş kişilerdir. Artık kimse ziyaretine gelmez, günlerce tek duyduğu şey yandaki Sainte-Chapelle'in çan

sesleri ve anahtarın kilitle gıcırdaması olur, sonra yine sessizlik, tabutun içi gibi dar, rutubetli ve karanlık olan alçak tavanlı odada ebedî sessizlik. Vücudunu hareket ve temiz hava eksikliği zayıflatır, ağır kanamalar yorgun düşürür. Sonunda mahkemeye çağırıldıklarında, bu uzun geceden dışarıya, göğün unuttuğu ışığına çıkan, beyaz saçlı, yaşlı bir kadındır.

**228.** (Fr.) Koyun. (Ç.N.)

# Büyük adilik

Şimdi en alt basamağa ulaşılmıştır, yol sona ermektedir. Tezat konusunda kaderin uydurabileceği en büyük gerilime varılmıştır. Bir imparatorluk sarayında doğmuş, yüzlerce odalı bir kral sarayını mülk edinmiş bir kadın, daracık, demir parmaklıklı, yarı yarıya toprağın altında, rutubetli ve karanlık bir hücrede oturmaktadır. Lüksü seven, hayatını sanatın ve zanaatın ortaya koyduğu binbir çeşit değerli eşyayla çevrelemiş olan bu kadının artık bir dolabı, bir aynası, bir koltuğu bile yoktur; yalnızca en zorunlu şeyler vardır odasında: bir masa, bir sandalye, demirden bir karyola. Bir zamanlar etrafına hizmeti için sayısız görevliden oluşan, burnu havada bir tabur, bir başvekilharç kadın, bir başnedime, dame d'atour,<sup>229</sup> gündüz için iki, gece için iki oda nedimesi, bir kitap okuyucu, bir hekim, cerrahlar, sekreter, kâhyalar, uşaklar, odacılar, berberler, aşçılar ve pajlar toplamış olan bu kadın, şimdi ağarmış saçlarını kendi taramaktadır. Senede üç yüz yeni elbise ihtiyacı olan kadın, şimdi yarı kör gözleriyle, lime lime olmuş zindan elbisesinin etek ucunu yamamaktadır. Güçlü olan bu kadın yorulmuştur, bir zamanlar öylesine güzel olan, arzu edilen bu kadın solmuş, yaşlanmıştır. Öğlenden gece yarısını bir hayli geçinceye kadar muhabbeti sürdürmeyi seven bu kadın, şimdi yalnız başına düşünüp durur, bütün bir geceyi uykusuz geçirerek sabahın parmaklıklı pencereler ardında belirmesini bekler. Yaz devrildikçe, bu karanlık hücre de bir o kadar gölgeye bürünüp tabuta bir o kadar çok benzer, çünkü karanlık her gün biraz daha erken basmaktadır ve Marie-Antoinette'e kuralların sertleştirilmesinden bu yana ışık yakma izni yoktur; yalnızca koridordan bu yana, üstteki bir camlı delikten, bir yağ lambasının zavallı ışığı hücrenin mutlak karanlığına merhametinin ışığını vermektedir. Sonbahara girildiği hissedilmektedir, çıplak fayanslardan soğuk yükselmekte, yakındaki Seine'den gelen sisin rutubeti duvarlardan sızıp girmekte, tahtadan yapılma ne varsa ele ıslak ıslak, sünger gibi gelmektedir; bir küf ve çürüme kokusu vardır ortada, ölümün kokusu gittikçe şiddetlenmektedir. Çamaşırı dağılmakta, elbiseleri yırtılmaktadır; nemli soğuk, ısırın bir romatizma ağrısı şeklinde insanın kemiklerine kadar işlemektedir. Bir zamanlar –ona bin yıl önceymiş gibi gelir– ülkenin kraliçesi, Fransa'nın en neşeli kadını olmuş bu şimdi içi buz kesen mahpus giderek bitkinleşmektedir, etrafındaki sessizlik gittikçe daha soğumakta, etrafındaki zaman gittikçe daha boşalmaktadır. Ölümüne çağırdıklarında korkmayacaktır artık, çünkü bu küçük hücrede tabutun içinde olmayı canlı canlı yaşamıştır.

Paris'in orta yerindeki bu içinde yaşanan mezara o sonbaharda dünyayı saran korkunç fırtınadan tek bir ses bile ulaşmaz. Fransız Devrimi hiçbir zaman bu an olduğu kadar tehlikeye girmemiştir. En güçlü kalelerinden ikisi, Mainz ile Valenciennes düşmüş, İngilizler en önemli savaş limanını ele geçirmiştir, Fransa'nın ikinci büyük şehri Lyon'da isyan vardır, koloniler kaybedilmiştir, Konvansiyon'da kavga, Paris'te açlık ve bezginlik hüküm sürmektedir: Cumhuriyet, yıkılışına iki adımlık mesafede bulunmaktadır. Yalnızca bir şey kurtarabilecektir onu şimdi: umut beslemeyen bir cesaret, intihar edercesine bir meydan okuma; cumhuriyet, korkuyu ancak, kendisi korku verirse aşabilecektir. "Terörü gündeme koyalım." Bu korkunç söz, Konvansiyon'un toplantı salonunda tüyler ürperterek yankılanır ve yapılan işler bu tehdidin amansızca doğrulandığını gösterir. Jirondenler

kanundışı sayılır, Orléans Dükü ve çok sayıda insan Devrim Mahkemesi'ne devredilir. Balta sallanıp durmaktadır, derken Billaud-Varennes yerinden kalkar ve şunu ister: "Konvansiyon daha yakın geçmişte, memleketin yıkımını hazırlayan hainlere karşı büyük bir sertlik örneği göstermiş bulunuyor. Fakat önemli bir karar daha boynunun borcudur. Bir kadın var ki, insanlığın ve cinsinin yüz karası bir kadın, nihayet cürümünün cezasını giyotinde çekmelidir. Daha şimdiden ortalıkta, tekrar Temple'a götürüldüğü, gizlice yargılandığı ve Devrim Mahkemesi'nin onu gizlice beraat ettirdiği rivayetleri dolaşüyor, sanki vicdanı binlerce insanın kanıyla kirlenmiş bir kadını herhangi bir Fransız mahkemesi, Fransız jürisi beraat ettirebilirmiş gibi. Devrim Mahkemesi'nin bu hafta, bu kadın hakkında karar vermesini talep ediyorum."

Her ne kadar bu önerge yalnızca Marie-Antoinette'in mahkeme edilmesini değil, hiç saklamaya gerek görmeden, idamla cezalandırılmasını istiyorsa da, itirazsız kabul edilir. Fakat tuhaftır: Savcı Fouquier-Tinville, ki başka zaman makine gibi durmadan dinlenmeden, soğukkanlılıkla ve hızla çalışır, şimdi kuşkulu bir şekilde ağırdan almaktadır. Bu hafta değil, sonraki hafta değil, ondan sonraki hafta da Kraliçe'ye karşı iddianamesini sunmaz; gizlice elini tutan biri mi vardır, yoksa başka zamanlar bir gözbağcı çabukluğuyla kâğıdı kana, kanı kâğıda dönüştüren bu kösele yürekli adamın elinde gerçekten dişe dokunur bir kanıt belgesi bulunmamakta mıdır? Her neyse, işi uzatır, davanın açılmasını durmadan, tekrar tekrar geciktirir. Emniyet Komisyonu'na yazı yazıp kendisine malzeme gönderilmesini ister; ama tuhaftır ki, Emniyet Komisyonu da kendi tarafından, aynı dikkat çekici yavaşlığı keşfetmiştir. Sonunda birkaç önemsiz kâğıdı derleyip toplar: Karanfil skandalının sorguları, bir tanık listesi, kral davasının dosyaları. Fakat Fouquier-Tinville hâlâ davranmamaktadır. Herhangi bir şey eksiktir elinde, ya davaya başlama yolundaki gizli emir ya özellikle önemli bir belge, iddianamesine gerçek cumhuriyetçi öfkenin parıltısını ve ateşini verebilecek, apaçık bir suç, ister kadın, ister kraliçe olarak işlenmiş olsun, kışkırtıcı, heyecanlandırıcı bir hata. Bir kere daha, tumturaklı sözlerle açılması istenen dava şimdiden bir yerlerde unutulmuş benzemektedir. Derken Hébert, Kraliçe'nin bu en hınçlı, en kararlı düşmanı Fouquier-Tinville'e son anda birdenbire bir belge ulaştırır, bütün Fransız Devrimi'nin en korkunç ve en alçakça belgesini. Ve bu adım can alıcı adım olur: Dava birden hareketlenip yürümeye başlar.

Ne olmuştur? 30 Eylül günü Hébert, Temple'dan, Dauphin'in mürebisi olan kunduracı Simon'dan beklenmedik bir mektup alır. Mektubun ilk kısmını yabancı bir el yazmıştır ve doğru dürüst okunur bir imlayla şöyle demektedir: "Selam! Çabuk gel, dostum, sana söyleyeceklerim var, seni görmekten memnuniyet duyacağım; hemen bugün gelmeye bak, benim hakiki ve yiğit bir cumhuriyetçi olduğumu göreceksin." Mektubun kalanı Simon'un kendi elyazısıyla ve evlere şenlik imlasıyla bu "mürebisi"nin eğitim seviyesini gösterir:

Je te coitte bien le bon jour moi e mon est pousse Jean Brasse tas cher est pousse et mas petiste bon amis la petist e fils cent ou blier ta cher soeur que jan Brasse. Jan tan prie de nes pas manquer a mas demande pout te voir ce las presse mois. Simon, ton amis pour la vis.<sup>230</sup>

Hébert, görevine sadık ve enerjik haliyle, hiç gecikmeden Simon'a koşar. İşittiği, bu

pişkin adama bile o kadar ürkütücü gelmiş olmalıdır ki, şahsen işin içine daha fazla girmek istemeyip bütün Şehir Meclisi'nden belediye başkanının başkanlığında bir komisyon görevlendirmesini ister; bu komisyon da topluca Temple'a gider ve Kraliçe'ye karşı kullanılan can alıcı iddianame malzemesini orada, yerinde, üç sorgu zaptı halinde kaleme alır (zabıtlar bugün de mevcuttur).

Şimdi, Marie-Antoinette'in tarihçesinde uzun zaman inanılmaz sayılmış, ruhen anlaşılır gibi olmayan, ancak devrin sınırlarının aşırı derecede ayakta ve kamuoyunun yıllarca sistematik olarak zehirlenmiş olmasıyla bir ölçüde açıklanabilen o olaya yaklaşıyoruz. Küçük Dauphin, ki çok erken olgunlaşmış, uçarı bir oğlandır, birkaç hafta önce, daha annesinin yanında olduğu sırada, oynarken bir sopayla hayalarını yaralamış, çağrılan bir cerrah da çocuğa bir çeşit bandaj hazırlamıştır. Bununla, daha Marie-Antoinette'in Temple'da bulunduğu sırada geçen olay halledilmiş, unutulmuştur. Fakat derken, bir gün Simon ya da karısı, erken olgunlaşmış ve şımartılmış olan bu çocuğun erkek çocuklara has edepsizliklerle, malum plaisirs solitaires<sup>231</sup> ile zevklendiğini fark eder. Yakalanan çocuk inkâr edecek durumda değildir. Simon'un kendisine ısrarla bu kötü alışkanlığı kimin öğrettiğini sorması üzerine, biçare oğlan annesinin, halasının onu bu yola sevk ettiğini söyler ya da ona bu söylenir. Bu "kancık kaplan"ın her şeyi, en şeytani şeyleri bile pekâlâ yapabileceğine inanan Simon, sormaya devam eder ve bir annenin rezilliği bu kadar ileri götürebileceğine samimi olarak öfke duyarak, çocuğu nihayet, iki kadının kendisini Temple'da sık sık yataklarına aldıklarını ve annesinin kendisiyle enest ilişkide bulunduğunu ileri sürecek hale vardırıır.

Daha dokuz yaşına gelmemiş bir oğlanın ağzından çıkan böyle havsalaya sığmaz bir ifadeye tabii ki aklı başında bir insan, normal bir dönem yalnızca büyük bir kuşkuyla yanıt verecektir. Fakat devrimin sayısız kara çalma broşürleri sayesinde, Marie-Antoinette'in erotik bakımdan doyumsuz olduğu görüşü herkesin o kadar kanına işlemiştir ki, kendi annesinin bu sekiz buçuk yaşındaki oğlunu cinsel olarak istismar ettiği yolundaki saçma suçlama bile Hébert ile Simon'da hiçbir şekilde kuşku uyandırmaz. Tersine, bu fanatik ve gözleri körleşmiş sans-culotte'lar için olay gayet mantıklı ve açıktır. Marie-Antoinette, şu Babilli ezeli fahişe, şu adı kötüye çıkmış şehvet köpeği, Trianon'undan zaten alışıktır, her gün birkaç erkek ve birkaç kadın harcamaya. O zaman bundan doğal ne olabilir sonucunu çıkarırlar; böyle bir dişi kurt, Temple'a hapsedilip de o cehennem kızışmışlığını giderecek eş bulamayınca, kendi, savunmasız, masum yavrusunun üstüne çullanmıştır. Hébert ile acınası arkadaşları –nefretten akılları iyice bulanmıştır– çocuğun kendi annesi aleyhinde uydurduğu bu suçlamaların doğruluğundan bir an bile kuşku duymazlar. Şimdi yalnızca, Kraliçe'nin bu rezaletini aynen zapta geçirmelidir ki bütün Fransa, bu ahlaksız Avusturyalı kadının ne derecede bozulmuş biri olduğunu öğrensin de, ondaki kana susamışlık ve ahlak düşkünlüğüne karşı ceza olarak giyotinin hafif bile kalacağını görsün. Böylece, daha dokuz yaşına gelmemiş bir oğlan, on beş yaşında bir kız sorguya çekilirler – öyle tüyler ürpertici ve utanmazca bir sahnedir ki bu, eğer o kayıtlar, gerçi sararmış olarak, fakat yine de açık seçik okunur şekilde, reşit olmayan çocukların eğri büğrü imzalarıyla Paris'teki Millî Arşiv'de bugün bile duruyor olmasalar, insanın gerçektışı olduklarına inanası gelir.

6 Ekim'deki ilk sorguya Belediye Başkanı Pache, hukukçu Chaumette, Hébert ve

diğer şehir temsilcileri katılır; 7 Ekim'deki ikinci sorgunun imzaları arasında meşhur bir ressam ve devrimin en fikir yoksunu insanlarından biri olan bir isim de bulunmaktadır, David. Sekiz buçuk yaşındaki çocuk, devletin tanığı olarak çağrılır: Kendisine önce, Temple'daki başka olaylarla ilgili sorular sorulur ve geveze oğlan, ifadesinin nerelere varacağını düşünmeden, annesinin gizli yarıdakçılarını ele verir, her şeyden önce Toulan'ı. Sonra o nazik konu dile gelir, zabıt bununla ilgili olarak demektedir ki:

Yatakta Simon ve karısı tarafından defaatle, uygunsuz alışkanlıklar esnasında görüldüğünde, bu kişilere kendisine bu tehlikeli ameliyeyi annesinin ve halasının öğretmiş olduklarını ve kendisinin bu işi, gözleri önünde yaptığını görmekten eğlendiklerini söylemiştir. Bu söylenen, annesiyle halası onu yatakta aralarında yatırdıkları zaman sık sık olmuştur. Çocuk ifade ettiği şekilde bizim şunu anlamamızı sağlamıştır ki, bir keresinde annesi kendisiyle cinsi münasebete varan bir yakınlaşma sağlamıştır; hayalarındaki şişkinlik de bundan ileri gelmektedir ve bu yüzden hâlâ bir bandaj kullanmaktadır. Annesi bu konuda konuşmayı yasak etmiş ve o günden beri bu münasebet birçok defa tekrarlanmıştır. Ayrıca Michonis ve birkaç başka kimseyi, annesiyle gayet samimi bir şekilde konuşmuş olmakla itham etmektedir.

Bu hezeyan ak üstüne kara yazıyla, altında yedi ya da sekiz imzayla ortadadır: Belgenin sahiciliği, ne dediğini bilmez çocuğun bu dehşetli ifadeyi gerçekten vermiş olduğu inkâr edilir gibi değildir. Olsa olsa şu itirazda bulunmak mümkündür: Sekiz buçuk yaşındaki çocukla ensest ilişki kurulduğu suçlaması asıl metinde yoktur, kenara, sonradan eklenmiştir – anlaşılan engizisyon sorgucuları bile bu alçaklığı belgeleme konusunda çekingen davranmıştır. Fakat silinemeyecek bir şey vardır: “Louis Charles Capet” imzası ifadenin altında kocaman, güçbela çiziktirilmiş gibi, bir çocuğun yazısının işlek olmayan harfleriyle öylece durmaktadır. Kraliçe'nin kendi çocuğunun, bu yabancı insanlar karşısında annesine karşı en aşağılık suçlamalarda bulunmuş olduğu gerçektir.

Fakat çılgınlığın bu kadarı da yetmez – sorgu hâkimleri işlerini esaslı bir şekilde yapmak isterler. Daha dokuz yaşına gelmemiş oğlandan sonra on beş yaşındaki kız kardeşi de sorguya çekilir. Chaumette, kıza “erkek kardeşiyle oynarken erkek kardeşinin kendisinin o, dokunmaması lazım gelen yerlerine dokunup dokunmadığını ve annesiyle halasının erkek kardeşini aralarında yatırıp yatırmadığını”nı sorar. Kız, “Hayır!” diye yanıt verir. Şimdi (korkunç bir sahne) iki çocuk, dokuz yaşındakiyle on beş yaşındaki yüzleştirilir, engizisyoncuların gözü önünde annelerinin namusu üzerine kavga etsinler diye. Küçük Dauphin iddiasına bağlı kalır, kız ise durup durup, bu sert adamların orada olmasından ürkmüş ve bu ayıp soruların sorulmasından şaşkına dönmüş bir halde, hiçbir şey bilmediği, bütün bunlardan hiçbirini görmediği ifadesinin arkasına saklanır. Sonra, üçüncü tanık, Madam Elisabeth, Kral'ın kız kardeşi çağrılır: Bu yirmi dokuz yaşındaki, enerjik kız karşısında sorgucuların işi artık masum ya da ürkmüş çocuklar karşısında olduğu kadar kolay değildir. Çünkü önüne Dauphin hakkında tutulan zabıt konar konmaz, hakarete uğrayan kızın yüzü al al olur, kâğıdı tiksinerik fırlatır atar ve böyle bir rezaletin herhangi bir yanıt bile veremeyeceği kadar seviyesinin altında bulunduğunu söyler. Şimdi onunla – bir cehennem sahnesi daha– oğlan yüzleştirilir. Oğlansa yine cesurca, küstahça, halasıyla annesinin kendisine bu terbiyesizlikleri yaptırdığını tekrarlar. Madam Elisabeth artık



kendini tutamaz: “Ah, monstre!” diye bağıır, bu yalancı ufaklığın kendisine bu derecede utanmazca suçlamalar yapması üzerine içinden gelen haklı ve çaresiz öfkenin acısıyla. Fakat komiserler işitmek istediklerini çoktan işitmişlerdir. Bu zabıt da güzelce imzalanır ve Hébert bir zafer duygusu içinde üç belgeyi sorgu hâkimine götürür; şimdi Kraliçe’nin maskesinin o günün ve geleceğin dünyası karşısında, o an için ve ebediyete kadar indirilmiş olduğunu ve rezil edildiğini ummaktadır. Yurtseverliğiyle göğsünü kabartarak, bu belgelerle Marie-Antoinette’in enste kadar varan ahlaksızlığına tanıklık etmek üzere mahkemede ifade vermeye hazır olduğunu belirtir.

Bir çocuğun kendi annesine karşı verdiği bu ifade, belki tarihin ciltlerinde bir eşi daha olmadığından, Marie-Antoinette’in biyografisi açısından en büyük bilmecelerden biri olagelmıştır; Kraliçe’nin ateşli savunucuları bu pek utanç verici darboğazı aşmak için, olmadık dolambaçlara, çarpıtmalara sığınır. Onu devamlı olarak Şeytan’ın insan kılığına girmiş hali olarak betimleyen Hébert ile Simon’un bu komplo için baş başa verdiklerini ve zavallı, hiçbir şeyden haberi bile olmayan oğlana zor kullanarak baskı uyguladıklarını, böylece bu rezil suçlamayı elde ettiklerini söylerler. Bunlar, oğlanı –birinci kralcı açıklama– bazen şekerli ekmek, bazen kamçıyla yola getirmiş ya da onu –ikinci, bir o kadar psikolojiye uymayan açıklama– önce konyakla sarhoş etmişlerdir. İfade sarhoşluk halinde verilmiştir ve bunun için geçersizdir. Kanıtlanamamış bu iddiaların karşısında, her şeyden önce, bu sahnenin bir görgü tanığının, zaptı yazıya geçiren kâtip Danjou’nun kesinlikle tarafsız olan sözleri yer alır: “Ayakları yere kadar ulaşamayan genç prens bir koltukta oturuyor ve küçük bacaklarını sallıyordu. Malum şeyler hakkında sorulduğunda, bunların doğru olduğunu söyledi...” Dauphin’in bütün davranışı daha çok meydan okuyan, oyun oynayan bir küstahlık gösterir. Öbür iki tutanağın metninden de, kuşku götürmeyecek şekilde, oğlanın hiç mi hiç dışarıdan gelen baskıyla hareket etmediği, tersine, halasına yönelttiği o korkunç suçlamayı çocukça bir inatla –hatta bunun içinde belli bir kötü niyet ve intikam hevesi de sezilir– tekrarladığı ortaya çıkar.

Bu nasıl açıklanabilir? Çocukların cinsel konularda söylediklerinin yalan olabileceğini bilimden ve adli psikolojiden eski zamanlara göre çok daha esaslı bir şekilde öğrenmiş, küçük yaştakilerin bu çeşit ruhsal sapmalarına anlayışla yaklaşmaya daha alışık olan bizim kuşağımız için aşırı zor olmayacaktır bu açıklama. Her şeyden önce, Dauphin’in, kunduracı Simon’a verilmesini korkunç bir aşağılanma olarak hissettiği ve annesini kaybetmenin acısını çektiği yolundaki duygusal açıklamayı bir kenara bırakmalıyız; çocuklar aslında yabancı ortama çabuk alışır; ilk başta insanın kulağına ne kadar ürkütücü gelirse gelsin: Sekiz buçuk yaşındaki çocuk kendini herhalde o kaba ama neşesi yerinde Simon’un yanında, Temple’ın kulesinde, durmadan yas tutan, ağlayan, bütün gün ders veren, okumaya zorlayan ve kendisine daha çocukken, geleceğin Roi de France’ı olarak zorla haşmet ve tavır aşılama çalışan iki kadının yanında olduğundan daha mutlu hissetmiştir. Oysa kunduracı Simon’un yanında tamamen özgürdür küçük Dauphin, ders çalışması için Tanrı bilir pek eziyet edilmiyordur; istediği gibi oynayabilir, endişe etmeden, kendine dikkat etmeden; onun için askerlerle Charmagnole’ü söylemenin dindar ve can sıkıcı Madam Elisabeth’le tespah çekip dua okumaktan daha eğlenceli olduğu muhtemeldir. Çünkü her çocuk içgüdüsel olarak aşağıya doğru çekilir, kendisine dayatılan

kültüre ve örfe karşı savunmaya geçer, rahat ve eğitimsiz insanların arasında kendini kültür zorlaması içinde olduğundan daha hoşnut hisseder; doğasındaki anarşik yön daha çok özgürlük, rahatlık olan, daha az kontrol istenen yerlerde daha bir güçle gelişebilir. Sosyal yükseliş isteği ancak zekânın uyanışıyla başlar; buna karşılık on, çoğu zaman on beş yaşına kadar aslında her iyi aile çocuğu evindeki özenli terbiyenin kendisine yasak ettiği her şeyi yapmalarına izin verilen proleter okul arkadaşlarına gıpta eder. Duygunun böyle, çocuklarda doğal olan şekilde, kolayca ortam değiştirir oluşuyla Dauphin de çok geçmeden –işte bu tamamen doğal olan bir şeyi duygusal biyograflar bir türlü kabul etmeye yanaşmaz– o anneye bağlı, melankolik çevreyle bağlarını koparmış ve kunduracının gerçi daha aşağı, fakat daha da rahat ve onun için daha eğlendirici olan çevresine uyum sağlamış görünmektedir; oğlanın bağıra çağıra devrim şarkıları söylediğini kendi kız kardeşi de itiraf etmektedir; kuşku duyulmayacak bir başka tanıgın, Dauphin’in annesi ve halası hakkında sarf ettiğini belirttiği bir ifade öyle kabadır ki, insan tekrarlamaya bile hiç cesaret edemiyor. Çocuğun hayalî ifadelerle özellikle yatkın olduğunu doğrulayan, inkârı mümkün olmayan başka bir belge daha vardır; yıllar önce, dört buçuk yaşındaki oğlu üzerine mürebbiyeye talimatında annesi kendi eliyle şöyle yazmaktaydı:

Gevezedir, konuşulduğunu işittiği şeyi tekrarlamayı sever ve sık sık, yalan söylemek istemeksizin, kendi hayal gücünün kendisini inandırdığı bir şeyler ekler. Bu onun en büyük hatasıdır ve onda mutlaka düzeltilmesi gereken noktadır.

Bu karakter betimlemesiyle Marie-Antoinette bilmecenin çözümü için can alıcı işareti vermiştir. Ve bu işaret Madam Elisabeth’in bir sözüyle tutarlı biçimde tamamlanmaktadır. Şurası bellidir: Çocuklar hemen her zaman, yasak bir iş üzerinde yakalandıkları zaman, suçu başka birine yıkmaya çalışır. İçgüdünün verdiği bir korunma önlemi olarak (büyüklerin çocukları sorumlu tutmak istemediklerini sezdiklerinden), kendilerinin hep biri tarafından “ayartıldığını” ileri sürerler. Bu vakada, Madam Elisabeth’le tutulan tutanak, durumu tamamen açıklamaktadır. Kendisi demektedir ki –ve bu gerçek çoğu kez sorumsuzca göz ardı edilmiştir– yeğeni oğlan çocuklara özgü bu alışkanlığa gerçekten, uzun zamandır müpteladır ve kendisi kesin biçimde hatırlamaktadır ki, hem kendisi, hem yengesi oğlanı bu yüzden sık sık şiddetle azarlamışlardır. Doğru iz burada beliriyor. Demek ki çocuk önce de annesi, halası tarafından yakalanmış ve herhalde ama sert, ama yumuşak, cezalandırılmıştır. Simon kendisine bu kötü alışkanlığı kimin öğrettiğini sorduğunda, bir anıyı doğal bir şekilde bir diğerine bağlayarak, suçuyla beraber ilk yakalanışını da hatırlamakta ve neredeyse kaçınılmaz bir şekilde, öncelikle kendisini bu iş için cezalandıran kişileri düşünmektedir. Bilinçsiz olarak bu cezanın intikamını alır ve böyle bir ifadenin varacağı noktalardan habersiz olarak, ceza verenlerin adlarını kendisini buna yöneltenlermiş gibi söyler, ya da yönlendirici bir soruya hiç çekinmeden, yani tamamen doğru söylüyormuş görüntüsü içinde, evet yanıtını verir. Bu yolun nereye varacağı da bellidir: Bir kere yalana bulaştıktan sonra geri dönemez; hele bir de, bu vakada olduğu gibi, insanların onun iddiasına isteyerek, hatta sevine sevine inandıklarını sezerse, yalanı içinde tamamen güvende olduğunu hisseder ve komiserlerin bundan böyle

sordukları her şeyi de pür neşe kabul eder. Kendini koruma içgüdüleriyle, kendisine ceza getirmeyen ifade biçimi neyse ona sıkı sıkı sarılır. Bu kunduracı ustaları, eski tiyatrocular, badanacılar ve kâtiplerden daha çok meslek eğitimi görmüş psikologlar bile bu yüzden, böylesine açık seçik, kuşkuya meydan bırakmayacak şekilde kâğıda geçirilmiş bir ifade karşısında ilk anda şaşkınlık geçirmemekte zorlanacaktır. Bu özel vakada ise soruşturmacılar ayrıca bir de kitleyi saran telkinin etkisi altındadır; Père Duchesne'in her günkü okuyucuları için bir çocuktan gelen bu korkunç suçlama –bütün Fransa'da pornografik broşürlerin yalanlarıyla her çeşit sefahatin toplandığı kişi olup çıkan– annenin cehennemî karakterine tamamen uymaktadır. Telkin altındaki bu insanları, Marie-Antoinette'in hiçbir suçu, en saçma sapan olanı bile, şaşırtmaz. Onlar da uzun uzadıya şaşırmamış, esaslı bir şekilde düşünmemiş, aynı dokuz yaşındaki o çocuğun tasasızlığıyla, bir anneye karşı gelip geçmiş adiliklerin en büyüğünün altına imzalarını atıvermişlerdir.

Marie-Antoinette'in Conciergerie'de delinip geçilmez biçimde tecrit edilmiş olması ne mutlu ki, çocuğunun bu korkunç ifadesinden hemen haber almasına engel olmuştur. Bu en uç aşağılanmadan, hayatının ancak sondan bir önceki gününde iddianame sayesinde haberdar olacaktır. Onyıllar boyunca onuruna karşı bütün hakaretlere, en aşağılık iftiralara tek söz etmeksizin katlanmıştır. Fakat bu: Kendini kendi çocuğu tarafından bu kadar korkunç bir şekilde iftiraya uğramış görmek, bu akla sığmaz işkence, ruhunun en derin yerlerini sarsmış olmalıdır. Ölümün eşiğine kadar kendisine bu eziyet verici düşünce eşlik etmiştir; giyotinden üç saat önce bile, başka zaman tamamen kendine hâkim bir kadın olan Marie-Antoinette aynı suçu işlemekle suçlanan Madam Elisabeth'e şöyle yazar:

Bu çocuğun sana ne kadar ıstırap vermiş olacağını biliyorum, onu affet, sevgili kardeşim, onun önündeki büyük gençliği düşün ve bir çocuğa istenen şeyi söyletmenin, hatta kendisinin bile anlamadığı şeyi söyletmenin ne kadar kolay olduğunu düşün. Umut ederim ki, senin ikisine de gösterdiğin sevginin ve şefkatin kıymetini bileceği bir gün gelecektir.

Hébert hevesine nail olamaz: Bağıra bağıra ilan ettiği bu suçlamayla dünya karşısında Kraliçe'nin şerefini lekeleyemez; tersine, dava sırasında kaldırdığı balta elinden kayar ve kendi ensesine iner. Fakat bir şeyi başarmıştır: Marie-Antoinette'in ruhunu canice yaralamış, zaten ölümün eline verilmiş bir kadına son saatlerini de zehir etmiştir.

**229.** (Fr.) Oda hizmetçisi. (Y.N.)

**230.** (Fr.) Ben ve eşim sana selamlarımızı gönderiyoruz. Değerli karını ve benim iyi arkadaşlarım olan küçük kızını ve unutmadan sevgili kız kardeşini öpüyorum. Seni önümüzdeki aylarda görme isteğimi rica ederim geri çevirme. Simon, ömür boyu arkadaşın. (Y.N.)

**231.** (Fr.) Mastürbasyon. (Y.N.)

# Dava başlıyor

Artık malzeme istenen kıvama getirilmiştir, artık savcı işini kotarabilir. Marie-Antoinette, 12 Ekim günü ilk sorgu için büyük toplantı salonuna çağrılır. Karşısında Fouquier-Tinville, yardımcısı Herman ve birkaç kâtip oturmaktadır, yanında oturan yoktur. Vekili yok, yardımcısı yoktur, yalnızca kendisini bekleyen jandarma başındadır.

Fakat Marie-Antoinette yalnız geçirdiği pek çok hafta içinde güç toplamıştır. Tehlike ona düşüncelerini toparlamayı, iyi konuşmasını ve daha da iyi susmasını öğretmiştir: verdiği karşılıklardan her biri, hazırcevaplığı ve aynı zamanda ihtiyatlı ve akıllıca oluşuyla şaşırtır. Sakinliği onu bir an bile terk etmez; en çılgınca ya da en sinsice sorular bile onu şaşkına çevirmez. Şimdi, bu son, en son dakikada isminin verdiği sorumluluğu kavramıştır. Marie-Antoinette, şunu bilmektedir: Burada, bu loş sorgu odasında kraliçe olmak zorundadır, Versailles'ın şatafatlı salonlarında yeterince olamadığı ölçüde. Burada, ve burada savcı rolünü oynadığını sanan açıklıktan kaçıp devrime sığınmış o küçük avukata ya da hâkim kılığına girmiş o bekçilerle kâtiplere değil, tek gerçek ve geçerli hakime hesap vermektedir: tarihe. Annesi Maria Theresia yirmi yıl önce, çaresizlik içinde, “Ne zaman sen kendin olacaksın?” diye yazmıştı. Şimdi, ölüme bir adım kala, Marie-Antoinette, kendisine şimdiye kadar yalnızca dışarıdan verilmiş olan o yüceliği kendi gücüyle kazanmaktadır. Adının ne olduğu yolundaki şekil sorusuna yüksek sesle, açık seçik şu cevabı verir: “Avusturya-Lorraine Hanedanı'ndan Marie-Antoinette, otuz sekiz yaşında, Fransa Kralı'nın dulu.” Düzenli bir hukuk davasının bütün şekil gereklerini yerine getirme konusunda ürkekçe bir titizlik gösteren Fouquier-Tinville sorgulama usulü formalitelerine sıkı sıkıya uyar ve bilmiyormuş gibi, tutuklandığı anda nerede ikamet ettiğini sorar. Marie-Antoinette iddia makamına, herhangi bir alay sezdirmeksizin, kendisinin hiçbir zaman tutuklanmadığını, Ulusal Meclis'ten alınarak Temple'a götürüldüğünü bildirir. Sonra dönemin kof coşkusu içinde dile getirilen asıl sorular ve suçlamalar başlar; sanık devrimden önce “Bohemya ve Macaristan Kralı”<sup>232</sup> ile siyasi ilişki içinde bulunmuş, Fransa'nın maliyesini “dehşetengiz bir şekilde”, “halkın alın terinin meyvelerini eğlenceleri ve entrikaları uğruna, vicdansız bakanlarla anlaşma içinde çarçur etmiş” ve İmparator'a “kendisini besleyen halka karşı kullanılmak üzere milyonlar” göndermiştir.

Devrimden bu yana Fransa aleyhine komplolar kurmuş, yabancı ajanlarla pazarlığa oturmuş, kocasını, Kral'ı vetoya yönlendirmiştir. Marie-Antoinette bütün bu suçlamaları nesnel ve kararlı bir şekilde reddeder. Diyalog ancak Herman'ın son derece beceriksizce dile getirdiği bir iddia üzerine canlanır.

“Capet'ye ikiyüzlülük sanatının inceliklerini öğreten sizdiniz, o da bununla Fransa'nın dürüst yurttaşlarını, aşağılığın ve kallesliğin ne dereceye kadar götürülebileceğini bilmeyen o dürüst halkı uzun zaman aldattı.” Marie-Antoinette bu tirat üzerine sakin sakin yanıt verir:

“Evet, halk aldatılmıştır, üstelik en zalimane şekilde aldatılmıştır, fakat zevcim ve benim tarafımızdan değil.”

“Kimin tarafından aldatılmıştır öyleyse halk?”

“Bu aldatmadan menfaati olanlar tarafından. Bizim, kendimizin, halkı aldatmaktan en

küçük bir menfaatimiz yoktu.” Bu iki tarafa çekilir yanıt üzerine Herman hemen atılır. Kraliçe’yi şimdi, cumhuriyete karşı düşmanlık olarak yorumlanabilecek bir ifadeye sürebileceğini ummaktadır.

“Peki kimdir öyleyse, sizin fikrinizce, halkı aldatmaktan menfaati olanlar?”

Fakat Marie-Antoinette bunu beceriklilikle savuşturur. Bunu bilmemektedir. Onların davası, halkı aydınlatmak olmuştur, aldatmak değil.

Herman bu yanıtta alaycılığı sezer ve kınar: “Soruma kati bir yanıt vermediniz.”

Fakat Kraliçe aldığı savunma pozisyonunu bırakıp ileri gidecek değildir: “Bu kişilerin isimlerini bilseydim, hiç çekinmeden yanıt verirdim.” Bu ilk atışmadan sonra sorgu yine objektifleşir. Varennes’e kaçışla ilgili ayrıntıları sorarlar; Marie-Antoinette dikkatle yanıt verir ve bu arada, savcının davanın içine çekmeye çalıştığı o gizli dostlarının hiçbirini ele vermez. Ancak Herman’ın bir sonraki safça suçlamasında tekrar, sert biçimde geri vurur.

“Fransa’yı mahvetmeye yönelik gayretlerinize asla, bir an için bile son vermediniz. Ne pahasına olursa olsun hüküm sürmek ve yurtseverlerin leşlerini çiğneyerek yeniden tahta çıkmak istediniz.” Bu tumturaklı laf salatasına Kraliçe gururla ve sertçe (ah, niçin böyle bir salağı çıkarmışlardır karşısına, sorgusunu yapsın diye) yanıt verir: Kendisi ve kocasının tahta çıkmaları gerekmemiştir; çünkü taht zaten onların tahtı olagelmiş, kendilerinin tek arzusunu da ancak Fransa’nın esenliği oluşturmuştur.

Derken Herman saldırganlaşır; Marie-Antoinette’in o dikkatli ve güvenli tavrının sarsılamayacağını, ağzından kamu davası için “malzeme” alınamayacağını sezdikçe suçlamalarını da bir o kadar öfkeyle sıralamaya başlar: Marie-Antoinette, Flaman alaylarını sarhoş etmiş, yabancı saraylarla mektuplaşmış, savaşa neden olmuş ve Pillnitz Antlaşması üzerinde etkili olmuştur. Fakat Marie-Antoinette onun söylediklerini, olgulara uygun biçimde, düzeltir: Savaşa karar veren kocası değil, Ulusal Konvansiyon olmuştur ve kendisi o resmî yemek sırasında yalnızca iki kere salondan geçmiştir.

Fakat Herman en tehlikeli soruları sona saklamıştır; Kraliçe’nin ya içindeki duyguyu inkâr edeceği ya da bir şekilde cumhuriyete karşı ifadelere başvuracağı sorulardır bunlar. Kendisinden istenen bir devlet hukuku ilmihalidir. “Cumhuriyetin silahlı kuvvetlerinin kaderiyle ilgili olarak sizin menfaatiniz nedir?”

“Benim her şeyin üstünde arzu ettiğim, Fransa’nın saadetidir.”

“Kralların halkın saadeti için elzem olduğuna inanıyor musunuz?”

“Tek bir şahıs böyle şeylere karar veremez.”

“Kuşkusuz ki, oğlunuzun eğer halk nihayet haklarını öğrenip de parçalamamış olsaydı çıkabilecek olduğu bir tahtı kaybetmesine üzülüyorsunuzdur?”

“Eğer memleketinin istifadesi içinse, oğlum hesabına bir şeyin kaybına asla üzülmem.”

Görülüyor ki, sorgu hâkiminin şansı yoktur. Marie-Antoinette, oğlu hesabına “kendi memleketinin istifadesi içinse” hiçbir şeyin kaybına üzülmeceğini söylemekten daha ince bir buluş, daha Cizvitvari bir ifade kullanamazdı, çünkü bağlılık gösteren bu “kendi memleketi” ifadesiyle Kraliçe, açık açık cumhuriyeti yetkisiz ilan etmeksizin, bu cumhuriyetin sorgu hâkimine Fransa’nın hâlâ çocuğunun hukuki memleketi ve mülkü olarak gördüğünü söylemiş, kendisi için en kutsal şey olan, oğlunun tahta çıkma hakkını tehlike altındayken bile feda etmemiş olur. Bu son atışmadan sonra sorgu hızla sona doğru ilerler. Kendisinin esas duruşma için bir vekil gösterip göstermeyeceği sorulur.

Marie-Antoinette hiçbir avukat tanımadığını açıklar ve şahsen tanımadığı bir ya da iki avukatın resmî yolla görevlendirilmesine rıza gösterir. Aslında, bunu bilmektedir, avukatın tanıdık mı yoksa yabancı mı olacağı hiç fark etmez; çünkü bütün Fransa'da şimdi hiç kimsede eski kraliçeyi ciddi ciddi savunacak cesaret yoktur. Onun lehine açıkyüreklilikle tek bir sözcük bile söyleyecek olan, hemen vekil sandalyesinden sanık sandalyesine kayacaktır. Artık –hukuki bir soruşturmanın dış görüntüsü kurtarılmıştır– biçimcilikte yeteneğini göstermiş olan Fouquier-Tinville işe başlayabilir ve iddianamesini yazabilir. Tüy kalemi çabucak, çevikçe kaymaktadır kâğıdın üstünde: Birisi her gün yığın yığın iddianame üretmek durumundaysa, eli de çabuklaşır. Taşra hukukçusu yine de, bu özel vakada, kendini kalemine belli bir şairanelik çalımını vermekle yükümlü hisseder: İnsan bir kraliçeyi suçluyorsa bu, herhangi bir terzi kızın, “Vive le Roi!” diye bağırıldığı için, ensesine yapışırken olduğundan daha merasimli, daha tumturaklı bir hava içinde yapılmalıdır. Onun için yazı alabildiğine şatafatlı ifadelerle başlar: “İddia makamı tarafından tevdi edilen delillerin tetkikinden tespit olunduğu üzere, vaktiyle Fransa kraliçeleri olarak zikredilen ve rezilane isimleri tarih sayfalarından silinemeyecek olan Messalina, Brunhilde, Fredegunde ve Catherine de Médicis gibi Marie-Antoinette, Louis Capet'nin dul karısı da Fransa'da ikamet ettiği müddet boyunca Fransızlar için bir çile, kan emici bir sülük olagelmiştir.” Bu küçük tarih bocalamasından sonra –çünkü Fredegunde'nin ve Brunhilde'nin zamanında ortada henüz bir Fransa krallığı yoktur– malum suçlamalar gelir: Marie-Antoinette “Bohemya ve Macaristan Kralı” diye bir adamla siyasi ilişkide bulunmuş, İmparator'a milyonlar aktarmış, Muhafız Alayı'nın düzenlediği âlemde işbirliği yapmış, içsavaşı çıkarmış, yurtseverlerin katliamına neden olmuş, savaş planlarını dış memleketlere ulaştırmıştır. Biraz üstü kapalı şekilde de Hébert'in suçlaması aktarılarak, Marie-Antoinette'in “tabiata aykırı şahsiyeti ve her türlü cürüme yakınlığı sebebiyle, anne olarak mevkiyle ve tabiatın kanunlarıyla alay edercesine, oğlu olan Louis Charles Capet ile düşünülmesi ya da zikredilmesi bile insanı tiksintiyle titreten ahlaksızlıklar yapmaktan geri durmadığı” belirtilir. Buna karşılık yeni ve şaşırtıcı olan yalnızca, Marie-Antoinette'in kendisini küçük düşürücü bir şekilde betimleyen eserleri bastırıp dağıttırarak, alçaklığı ve ikiyüzlülüğü, yabancı memleketlerde kendisine Fransızlar tarafından ne kadar kötü muamele edildiği inancını uyandıracak derecede ileriye götürdüğü suçlamasıdır. Demek ki Fouquier-Tinville'in fikrine göre, La Motte'un ve sayısız başka kimselerin sevicilikten söz eden broşürlerini de Kraliçe kendisi hazırlamış olmalıdır. Bütün bu suçlamalar temelinde Marie-Antoinette yalnızca gözetim altında biri olmak konumundan çıkartılıp sanık sandalyesine alınmaktadır.

Bir belagat sanatı şaheseri sayılması pek mümkün olmayan bu belge, daha üzerindeki mürekkep kurumadan, 13 Ekim'de avukat Chauveau-Lagarde'a iletilir, o da hemen hapishaneye, Marie-Antoinette'in yanına gider. Sanıkla avukatı iddianameyi birlikte okurlar. Fakat metnin nefret dolu tonundan şaşkınlığa uğrayan ve sarsılan yalnızca avukat olur. Marie-Antoinette, sorgusundan sonra bundan daha iyi bir şey beklememiştir, tamamen sakin kalır. Fakat vicdanı sağlam hukukçu durup durup yeni baştan çaresizliğe düşmektedir. Hayır, böyle bir suçlamalar ve belgeler yığınınını yalnızca tek bir gece içinde gözden geçirmesine olanak yoktur, etkili bir şekilde savunma yapabilmek içinse, bu kâğıt kargaşasına gerçekten nüfuz etmesi gerekecektir. Bunun için Kraliçe'den ısrarla, gözden

geçirdiği malzeme ve incelenecek delillere dayanarak savunmasını hazırlayabilmesi için, üç günlük bir erteleme için başvuruda bulunmasını ister.

“Kime müracaat etmeliyim?” diye sorar Marie-Antoinette.

“Konvansiyon’a.”

“Hayır, hayır... bu asla olmaz!”

“Fakat,” Chauveau-Lagarde ısrar eder, “burada faydası olmayan bir gurur yüzünden kendi menfaatinizden olmayınız. Siz hayatınızı yalnızca kendiniz değil, çocuklarınız için de devam ettirmekle mükellefsiniz.” Çocukları için olacağı çağrısı üzerine Kraliçe kabul eder. Meclis’in başkanına yazar:

Yurttaş Reis,

Mahkemenin müdafaam için bana tahsis ettiği Yurttaş Tronson ve Yurttaş Chauveau, kendilerine bu vazifenin ancak bugün tevdi edilmiş olduğuna dikkatimi çekmiş bulunmaktadır. Hakkımda hükmün yarın verilmesi talep olunmaktadır ve kendilerinin bu kadar kısa bir müddet içinde dava dosyalarını tetkik etmesi ya da yalnızca okuması dahi mümkün değildir. Anneleri olarak kendisini tamamıyla müdafa etmek için hiçbir vasıtayı ihmal etmemek çocuklarıma olan borcumdur. Vekilim üç gün tehir rica etmektedir. Konvansiyon’un bunu tasvip edeceğini umut ederim.

Bu yazıda da bir daha, Marie-Antoinette’in geçirdiği zihin değişikliği insanı şaşırtır. Hayatı boyunca kötü bir yazıcı, kötü bir diplomat olan bu kadın şimdi kral gibi yazmaya ve sorumluluk taşıyarak düşünmeye başlamaktadır. Çünkü had safhadaki hayati tehlike altında bile, üst hukuki merci olarak hitap etmek zorunda kaldığı Konvansiyon’a bir ricada bulunmak onurunu bahşetmez. Kendi adına bir ricada bulunmamaktadır –Hayır, mahvolup gitmek daha iyi!– o yalnızca üçüncü bir kişinin dileğini aktarır: “Vekilim üç gün tehir rica etmektedir,” yazılıdır orada ve: “Konvansiyon’un bunu tasvip edeceğini umut ederim.” Bir “rica ediyorum” yoktur.

Konvansiyon yanıt vermez. Kraliçe’nin ölümü çoktan karara bağlanmıştı, mahkeme karşısındaki formaliteleri ne diye uzatmalı? Her geciktirme zulüm olacaktır. Ertesi sabah sekizde dava başlar; herkes önceden nasıl biteceğini bilmektedir.

**232.** Bohemya ve Macaristan Kraliçesi (ve Avusturya Arşidüşesi) olan Maria Theresia’dır. Oğlu II. Joseph ise Kutsal Roma Germen İmparatorluğu Kayzeri ve Avusturya Arşidüküdür. (Ç.N.)

# Duruşma

Conciergerie’de geçen yetmiş gün, Marie-Antoinette’i yaşlı ve hastalıklı bir kadın haline getirmiştir. Gün ışığına alışkanlığını tamamen kaybetmiş gözleri şimdi kızarmış, gözyaşlarından iltihaplanmıştır, dudakları son haftalarda çektiği ağır, dinmek bilmez kan kaybı yüzünden dikkati çekecek derecede solgundur. Artık üstüne sık sık çöken yorgunlukla mücadele etmek zorunda kalmakta, hekim kendisine günde birkaç defa kalbi kuvvetlendirici ilacını vermektedir. Fakat bilir ki, bugün tarihî bir gün başlamaktadır, bugün yorgun olamaz, mahkeme salonunda hiç kimse bir kraliçenin ve imparator kızının zayıflığıyla alay edememelidir. Yorulmuş bedeninden, çoktan durulup dinmiş duygularından olanca zindeliği bir kere daha çekip çıkarmalıdır, sonra bu beden uzun zaman, sonsuza kadar dinlenebilir. Yalnızca iki şey vardır, Marie-Antoinette’in yeryüzünde yapacağı: başı dik olarak kendini savunmak ve başı dik olarak ölmek.

Fakat içi kararlılıkla dolu olan Marie-Antoinette, mahkeme karşısına dış görünüşüyle de saygınlık uyandıracak gibi çıkmak istemektedir. Halk hissetmelidir ki, bugün sanık olarak mahkeme salonunda gördüğü kadın bir Habsburgludur ve bütün tahttan indirme kararnamelerine rağmen bir kraliçedir. Ağarmış saçını başka zaman olduğundan daha büyük bir özenle ortadan ayırır. Başına pileli, taze kolalanmış, beyaz bir keten bone oturtur, bunun iki yanından aşağı matem tülü inmektedir; Marie-Antoinette Devrim Mahkemesi’nin karşısına XVI. Louis’nin, Fransa’nın son kralının dul karısı olarak çıkmak ister.

Saat sekizde büyük salonda hâkimlerle jüri üyeleri, başkan olarak Robespierre’in memleketlisi Herman, savcı olarak Fouquier-Tinville toplanırlar. Jüri üyeleri bütün sınıflardan derlenmiştir, eski bir marki, bir cerrah, bir limonatacı, bir müzisyen, bir matbaacı, bir perukacı, eski bir rahip ve bir marangoz; savcının yanında, duruşmanın seyrini denetlemek için, Güvenlik Komisyonu’nun birkaç üyesi yer almıştır. Salon ise tıka basa doludur. Yüz yılda bir kere çıkar, bir kraliçeyi idam mahkûmu sandalyesinde görme fırsatı.

Marie-Antoinette sakin bir tavırla içeri girer ve yerini alır; kendisine kocasına olduğu gibi özel bir koltuk ayrılmamıştır, çıplak bir tahta sandalyedir oturacağı yer; hâkimler de XVI. Louis’nin bir merasim havası içinde yapılan duruşmasında olduğu gibi, Ulusal Meclis’in seçilmiş temsilcileri değil, o karanlık vazifesini her gün, herhangi bir zanaat gibi icra eden jüridir. Fakat seyirciler, Marie-Antoinette’in bitkin ama yılgınlık taşımayan yüzünde heyecanın ve korkunun bir işaretini boşu boşuna arar. Dimdik, kararlı tavrıyla duruşmanın başlamasını bekler. Hâkimlere de, salona da sükûnetle bakmakta ve gücünü toplamaktadır.

İlk olarak Fouquier-Tinville ayağa kalkar ve iddianameyi okur. Kraliçe hemen hiç dinlememektedir. Karşısına çıkarılacak ne varsa zaten bilmektedir. Dün her birini avukatıyla incelemiştir. Bir kere olsun, en sert suçlamalarda bile, başını kaldırmaz, parmakları kayıtsızlıkla sandalyesinin kolu üzerinde oynamaktadır, “piyano çalar gibi”.

Sonra kırk bir tanığın resmî geçidi başlar: Yeminleri uyarınca, “nefret ve korku hissetmeksizin hakikati, bütün hakikati” söyleyeceklerdir. Dava telaş içinde



hazırlanıldığından –son günlerde gerçekten işi başından aşkındır zavallı Fouquier-Tinville’in, sıra Jironde’lere gelmiştir bile, Madam Roland’a ve daha yüzlercesine– bu yüzden çeşit çeşit suçlama herhangi bir zaman ya da mantık silsilesi olmaksızın, karmakarışık bir halde öne sürülür. Tanıklar kâh 6 Ekim günü Versailles’da, kâh 10 Ağustos günü Paris’te olanlardan, kâh devrimden önceki, kâh sonraki suçlardan bahsetmektedir. Bu ifadelerden çoğunun bir değeri yoktur, birkaçı düpedüz gülünçtür, örneğin hizmetçi kız Milot’nunki: 1788 yılında Coigny Dükü’nün herhangi birine, Kraliçe’nin ağabeyi İmparator’a iki yüz milyon gönderdiğini söylediğini duyduğunu iddia etmektedir; ya da daha da çılgınca olanı: Marie-Antoinette yanında, Orléans Dükü’nü öldürmek için iki tabanca taşımıştır. Ne var ki iki tanık Kraliçe’nin para havalelerini gördüklerine yemin etmektedir; fakat bu can alıcı belgelerin asılları ortaya konulamaz; Marie-Antoinette’in İsviçreli muhafızların kumandanına göndermiş olduğu iddia edilen bir mektup da keza ortada yoktur: “Sizin İsviçrelilere güvenilebilir mi, icap ettiği zaman cesurca direnecekler mi?” Marie-Antoinette’in elinden çıkmış tek bir yazılı kâğıt konulmamıştır ortaya, Temple’da el konulan, içinde özel eşyasının olduğu mühürlü pakette de kanıt olabilecek bir şey yoktur. Çocuklarıyla kocasının saçlarından birer perçem, Prens Lamballe’in ve gençlik arkadaşı olan Hessen-Darmstadt Eyalet Kontesi’nin minyatür portreleri, not defterinde çamaşırcısı olan kadınla hekiminin adresi: İddia makamının işine yarayacak tek bir nesne çıkmaz. Bu yüzden savcı durup durup genel suçlamalara dönmeye çalışır; fakat Kraliçe, bu defa hazırlıklıdır, belki ön soruşturmada olduğundan da daha sağlam, daha emin bir şekilde yanıt verir. İş şunun gibi tartışmalara dökülür:

“İçinde tertip ettiğiniz eğlencelerde daima ilahe gibi ortaya çıktığınız küçük Trianon’un tadilatı ve mefruşatı için lazım gelen parayı nereden aldınız?”

“Bu masraflar için bir fon tahsis edilmişti.”

“Bu fon herhalde epey büyüktü; çünkü o küçük Trianon devasa meblağlara mal olmuş olsa gerek.”

“Küçük Trianon’un dev meblağlara ve hatta benim kendimin istediğinden de fazlasına mal olduğu doğru olabilir. İnsan gitgide daha çok masrafa gömülüyor. Ayrıca, her şeyin aydınlatılmasını ben, herkesten daha çok arzu ederim.”

“Madam La Motte’u ilk defa görüşünüz küçük Trianon’da olmadı mı?”

“Ben onu hiçbir zaman görmedim.”

“La Motte, o meşhur kolye skandalında sizin kurbanınız değil miydi?”

“Olamazdı, çünkü kendisini tanımıyordum.”

“Demek onu tanıdığınızı inkâr etmekte ısrarlısınız?”

“Benim sistemim inkâr etmek değildir. Ben hakikati söyledim ve söylemeye devam edeceğim.”

Eğer daha bir umut olsa, Marie-Antoinette de bu umuda kapılacaktır; çünkü tanıkların çoğu tamamen çuvallamıştır. Onun korktukları arasından biri olsun onu cidden töhmet altına sokamamıştır. Savunması gittikçe şiddetlenir. Savcı, eski kralı etkileyerek, istediği her şeyi ona yaptırdığını iddia ettiğinde şu yanıtı verir: “İnsanın birisine fikir vermesi ile bir işi yaptırması farklı şeylerdir.” Duruşma sırasında başkan, ifadesinin

oğlunun açıklamalarıyla tezat içinde olduğunadikkatini çektiğinde, küçümseyen bir ifadeyle şöyle der: “Sekiz yaşında bir çocuğa istenileni söyletmek kolaydır.” Gerçekten tehlikeli sorularda ise dikkatli bir, “Bilmiyorum, hatırlamıyorum,” ile açık vermemeye çalışır. Böylece Herman bir kere bile gerçekdışı ya da çelişkili olduğu açık bir ifadesini yakalayıp kendine zafer payı çıkaramaz; saatler boyunca pür dikkat dinleyen halk bir kere bile, öfkeyle bağırarak laf atacak, bir nefret gösterisinde bulunacak ya da yurtseverce bir alkış tutturacak kadar coşmaz. Duruşma anlamsız ve ağır bir şekilde, çoğu yeri sağlam olmayan bir zeminde sürüp gider. Can alıcı, sanığı gerçekten yere seren bir ifadenin gelmesinin ve suçlamaya hareket getirmesinin zamanıdır. Hébert bu sansasyonu nihayet, o dehşetli ensest suçlamasıyla sağlayacağını sanır.

Hébert öne çıkar. Kararlılıkla, inanmış olarak, iyice duyulur yükseklikte bir sesle akıllara ziyan suçlamasını tekrarlar. Fakat çok geçmeden, bu suçlamanın inanılmaz tarafının inandırıcı bir etki yapmadığını, bütün salonda hiç kimsenin bu yozlaşmış anneye, bu insanlıktan çıkmış kadına karşı öfkeli laflar atarak nefret gösterisinde bulunmadığını fark eder; herkes dilsiz gibi oturmaktadır, sararmış ve çarpılmış bir halde. Bu zavallı haydut da o zaman, ortaya özellikle rafine bir psikolojik-politik yorum getirmek zorunda hisseder kendini. “Farz edebiliriz ki,” diye açıklar ahmak herif, “bu canice zevkin temelinde eğlenme ihtiyacı değil, bu çocuğu bedenen kendine tabi kılmak yolundaki siyasi emel bulunmaktaydı. Yani Dul Madam Capet umut etmiştir ki, oğlu günün birinde tahta çıkacaktır, kendisi de o zaman, bu yaptığı ahlaksızlıklar sayesinde, kendinde oğlunun hareket tarzını tayin etme hakkını bulacaktır.”

Fakat tuhaftır ki, dünya tarihine geçen bu alıklık karşısında da dinleyiciler, neredeyse bozum edercesine bir sessizlik içinde kalır. Marie-Antoinette yanıt vermez ve hakir gören bir ifadeyle Hébert’den ötelere bakar. Bu kudurmuş rezil sanki Çince konuşmuşçasına bir kayıtsızlık içinde ve yüzünde hiçbir şey belli etmeden sandalyesinde oturmakta, etkilenmemiş görünmektedir. Başkan Herman da, bütün bu suçlamayı duymamış gibi yapar. Töhmetsiz altında bırakılan annenin buna ne söyleyeceğini sormayı kasten unuttur – ensest suçlamasının bütün dinleyicilerde, özellikle kadınlar arasında yaptığı nahoş etkiyi çoktan fark etmiştir, bunun için alelacele, bu saçma suçlamayı hemen hasıraltı eder. Derken, ne talihsizliktir ki, jüri üyelerinden biri, başkana bunu hatırlatma gayretkeşliğini gösterir: “Yurttaş Reis, sizi zanlının, Yurttaş Hébert’in iddiasına göre, kendisiyle oğlu arasında geçmiş olan hadiseler hakkında izahatta bulunmadığına dikkat göstermeye davet ederim.”

Başkana artık kaçacak yer kalmamıştır. İçinden gelen hisse aykırı da olsa, artık zanlıya bu soruyu sormak zorundadır. Marie-Antoinette başını gururla ve ani bir hareketle kaldırır –genellikle kuru bir anlatımı olan Moniteur’de yer alan yazıda bile, “Bu esnada zanlı heyecanlanmış görünmekte,” denilecektir– ve yüksek sesle, dile gelmez bir aşağılamayla yanıtını verir: “Eğer yanıt vermediysem, tabiat bir anneye karşı böyle bir ithama herhangi bir yanıt vermeme yolunda direndiği içindir. Burada bulunan bütün annelere yöneliyorum.”

Ve gerçekten salonu, yer altından gelen bir köpürme gibi, güçlü bir hareket sarar. Halktan gelen kadınlar, işçi, balıkçı, örgücü kadınlar nefeslerini tutmuş, esrarengiz bir bağ içinde şunu hissetmektedirler: Bu kadına yapılanla bütün cinslerine hakaret edilmiştir.

Başkan susmaktadır, o meraklı jüri üyesi de bakışlarını indirmiştir. İftiraya uğrayan kadının sesindeki acılı öfkenin vurgusu herkesi yakalamıştır. Hébert sessiz sedasız tanık mahallinden çekilir, başardığı işten gurur duyacak halde değildir. Herkes ve belki kendisi de hissetmektedir ki, suçlaması Kraliçe'nin en güç saatinde büyük bir ahlaki zafer kazanmasına yardım etmiştir. Aşağılayacağı şeyi yüceltmıştır.

Aynı akşam bu olayı öğrenen Robespierre, Hébert'e karşı duyduğu kızgınlığı dizginleyemez. O bağırıp çağıran halk ajitatörleri arasında tek siyasi kafa olan Robespierre, dokuz yaşına ermemiş bir oğlana kendi annesine yönelik olarak, korkunun ya da suçluluk duygusunun esin kaynağı olduğu saçma sapan bir suçlamayı çekip kamuoyu önüne çıkarmanın ne kadar çılgınca bir budalalık olduğunu hemen kavrar. "Hébert olacak bu ahmak," der arkadaşlarına öfke içinde, "tutuyor kadına bir de zafer bahşediyor." Bayağı demagojisiyle, başıbozuk hareketleriyle devrimin kutsal davasını kirleten bu serseri kalfa, Robespierre için zaten fazla yorucu hale gelmiştir; o akşam içinden kararını verir: Bu lekeyi temizleyecektir. Hébert'in Marie-Antoinette'e savurduğu taş dönüp kendi üzerine düşer, ölümcül bir şekilde. Birkaç ay daha geçsin, o da aynı arabada aynı yoldan geçecek, fakat Marie-Antoinette kadar cesur olamayacak, öyle ki ülküdaşı Ronsin kendisini azarlamak zorunda kalacaktır: "İş yapmanın sırasıyken adice gevezelik ettin. Şimdi hiç değilse ölmeyi öğren."

Marie-Antoinette zaferini hissetmiştir. Fakat dinleyiciler arasında bir sesin de hayretle fısıldadığını duyar: "Görüyor musun, ne kadar da gururlu!" Bunun üzerine avukatına sorar: "Cevabıma pek fazla haysiyet yükledim ya?" Fakat avukatı yatıştırır: "Madam, siz ne iseniz öyle kalın, o zaman fevkalade olursunuz." Marie-Antoinette bir gün boyunca daha mücadele edecektir, dava ağır ağır sürüklenip gider, dinleyiciler ve taraflar yorulur; fakat kanamalarından dolayı bitkin halde olsa ve aralarda bir kâse çorbadan başka bir şey yemese bile, tavrıyla da, kafasıyla da kararlı ve dimdik halini korur. "İnsan bu ruhta bulunan ve bu kadar uzun ve dehşetli bir oturumun yorgunluğuna katlanmak için lazım gelen kuvvetin ne kadar büyük olduğunu tasavvura çalışmalı," diye yazacaktır vekili anılarında, "bütün bir halkın karşısında sahnede, kana susamış düşmanlarıyla mücadele ederken onların kurduğu bütün tuzakları savuşturmak ve bu arada hem tavrını bozmamak, hem doğru ölçüyü tutturmak ve kendi kendinin gerisine düşmemek." On beş saat mücadele etmiştir ilk gün; ikinci gün, nihayet, başkan sorgunun bittiğini ilan edip zanlıya kendi lehine ekleyeceği bir şey daha olup olmadığını soruncaya kadar ise on iki saatten fazla. Marie-Antoinette kendinden emin bir tavırla yanıt verir: "Dün şahitleri henüz tanımıyordum, bana karşı ne ifade vereceklerini bilmiyordum. Şimdi, içlerinden biri bile bana karşı müspet tek bir tane suçlama ortaya koymamış bulunuyor. Yalnızca XVI. Louis'nin karısı olduğumdan ve onun her verdiği karara uymak mecburiyetinde bulunduğumdan başka ilave edeceğim bir şey yoktur."

Bundan sonra Fouquier-Tinville ayağa kalkar ve toparlayarak iddia makamının talebinin gerekçesini sunar. Görevlendirilmiş iki avukat oldukça mülayim bir yanıt verirler: Herhalde, XVI. Louis'nin avukatının, pek kararlı bir şekilde Kral'dan yana çıktığı için, giyotine gönderilmek istendiğini hatırlarlar; bunun için daha çok, Kraliçe'nin masumiyetini iddia etmek yerine, halkın merhametine seslenirler. Başkan, kendi

tarafından jüri üyelerine suç sorusunu yöneltmeden önce, Marie-Antoinette salondan çıkarılır, mahkeme heyeti ve jüri yalnız kalırlar. Şimdi, bütün tumturaklı laflardan sonra, Başkan Herman açık seçik, nesnel bir biçimde konuşur: O ne oldukları belirsiz türlü türlü suçlamaları bir kenara bırakır ve bütün soruları özlü bir formül halinde birleştirir. Dedğine göre, Marie-Antoinette'i dava eden, Fransız halkıdır; çünkü beş yıldan beri olan bütün siyasi olaylar ona karşı tanıklık yapmaktadır. Bu bakımdan, jüri üyelerine dört soru soracaktır:

Birincisi: Dışarıdaki güçlerle ve cumhuriyetin düşmanlarıyla ortak olarak, bunlara para yardımı yapmak, Fransız topraklarına girme imkânı sağlamak ve silah yoluyla zafer kazanmakta destek olmak hedefiyle gizli işler ve haberleşmeler yapıldığı kanıtlanmış mıdır?

İkincisi: Avusturya Hanedanı'ndan Marie-Antoinette, Dul Madam Capet'nin böyle gizli işlere katılmış ve böyle haberleşmeleri yürütmüş olduğu kanıtlanmış mıdır?

Üçüncüsü: Memlekette bir içsavaş çıkarmak için bir komplo, gizli bir örgütlenme oluşturulduğu kanıtlanmış mıdır?

Dördüncüsü: Louis Capet'nin dul karısı, Avusturya Hanedanı'ndan Marie-Antoinette'in, bu komploya katıldığı kanıtlanmış mıdır?

Jüri üyeleri sessizce kalkar ve bir yan odaya çekilir. Gece yarısını geçmiştir. İnsan kalabalığının iyice ısıttığı salonda mumlar titreşmekte, yürekler de onlarla birlikte gerilim ve merak içinde çarpmaktadır.

Ara soru: Jüri üyelerinin hukuken nasıl karar vermesi gerekirdi? Başkan son talebinde davanın bütün o siyasi kılıfını bir kenara atmış ve suçlamaları aslında tek bir suçlamaya indirmiştir. Jüri üyelerine Marie-Antoinette'i doğaya aykırı eğilimli, zina yapan, ensest suçu işleyen, müsrif bir kadın olarak görüp görmedikleri değil, yalnızca, eski kraliçenin dış memleketlerle bağlantı içinde olup olmadığı, düşman ordularının zaferiyle memlekette içsavaş çıkmasını isteyip istemediği, bu zaferi destekleyip desteklemediği sorulur.

Peki, Marie-Antoinette bu suç bakımından, hukuken suçlu mudur, suçu kanıtlanmış mıdır? Bu iki tarafı keskin sorunun yanıtı da ancak iki türlü olabilir. Kuşkusuz ki Marie-Antoinette –ki davanın güçlü tarafı budur– cumhuriyet açısından gerçekten suçludur. Bildiğimiz gibi, düşman niteliğindeki yabancı ülkelerle sürekli bağlantı içinde olmuştur. Marie-Antoinette, Fransa'nın askerî saldırı planlarını Avusturya elçisine teslim etmekle, tam iddianın anladığı anlamda, vatan hainliği suçunu gerçekten işlemiştir, kocasına tahtını ve özgürlüğünü geri verebilecek her yasal ve yasadışı çareye kayıtsız şartsız başvurmuş ve başvurmaya hazır olmuştur.

Demek ki iddia haklı bir nedene dayanmaktadır. Fakat –bu da davanın zayıf tarafıdır– bu iddia hiçbir şekilde kanıtlanmış değildir. Marie-Antoinette'in cumhuriyete karşı hainlik işlediğini hiç kuşku bırakmayacak şekilde kanıtlayan belgeler bilinmektedir, basılmıştır; Viyana'da Devlet Arşivi'nde, Fersen'in geride bıraktığı belgeler olarak saklanmaktadırlar. Fakat bu davaya 16 Ekim 1793'te, Paris'te bakılmıştır ve o zaman bu belgelerden bir tanesi bile savcının eline geçebilmiş değildir. O gerçekten işlenen vatan hainliği suçunun gerçekten geçerli tek bir belgesi bile, bütün dava boyunca, jüri üyelerinin önüne konulabilmiş değildir.

Demek dürüst, etki altında olmayan bir jüri için durum pek zor olacaktır. İçlerinden gelen sesi dinleseler, bu on iki cumhuriyetçi üyenin de Marie-Antoinette'i mutlaka mahkûm etmesi gerekecektir; çünkü içlerinden biri bile kuşku duyamaz ki, bu kadın cumhuriyetin ölümcül düşmanıdır, kraliyet iktidarını taviz vermeden, oğlu hesabına tekrar fethedebilmek için elinden geleni yapmıştır. Fakat hukuk, harfiyen alındığında, Kraliçe'nin tarafındadır: Suçun gerçek kanıtı eksiktir. Cumhuriyetçi olarak Kraliçe'yi suçlu görebilirler, yemin etmiş jüri üyeleri olarak ise kanıtlanmış suç dışında bir suç tanımayan kanunu saymak zorunda kalacaklardır. Fakat ne mutlu ki, küçük yurttaşların bu vicdan çatışmasına düşmesi hiç gerekmez. Çünkü bilirler ki, Konvansiyon kesinlikle adil bir hüküm istememektedir. Konvansiyon onları buraya karar vermeleri için göndermiş değil, gelip devlet için tehlikeli bir kadını mahkûm etmeleri emriyle getirmiştir. Ya Marie-Antoinette'in başını teslim edecek ya da kendi başlarından olacaklardır. Onun için bu on iki kişi aslında yalnızca göstermelik bir istişare içindedirler ve eğer bir dakikadan fazla düşünür görünüyorsa, bu yalnızca, aslında çoktan apaçık bir emir varken düşünülüp danışılıyormuş aldatmacasını sağlamak içindir.

Jüri üyeleri sabah saat dörtte sessizce salona dönerler, hükümlerini bir ölüm sessizliği beklemektedir. Oybirliğiyle, Marie-Antoinette'in kendisine atfedilen cürümler bakımından suçlu olduğunu ilan ederler. Başkan Herman dinleyicileri uyarır –şimdi, gece yarısından bu kadar zaman sonra, çok kimse kalmamış, yorgunluk pek çoğunu evine sürmüştür– onaylayıcı her türlü işareten kaçınacaklardır. Sonra Marie-Antoinette salona alınır. Yalnızca onun, saat sabahın sekizinden beri kesintisiz olarak mücadele eden bu kadının henüz yorgun olmaya hakkı yoktur. Kendisine jüri üyelerinin kararı okunur. Fouquier-Tinville ölüm cezası talep eder; ceza oybirliğiyle kabul edilir. Sonra başkan mahkûma herhangi bir şikâyette bulunup bulunmayacağını sorar.

Marie-Antoinette, jürinin kararını ve hükmü hiç kımıldamadan, tamamen sakin bir şekilde dinlemiştir. En ufak bir şey bile dışa vurmaz, ne bir korku, ne bir öfke, ne bir zayıflık işareti. Başkanın sorusuna yanıt olan bir söz söylemez, yalnızca hayır anlamında başını sallar. Arkasına dönmeden, kimsenin yüzüne bakmadan salonu saran suskunluğun içinden geçip yürür, basamakları iner, hayatından, bu insanlardan yorulmuştur ve bütün bu ufak eziyetlerin artık bittiğinden derin bir memnunluk duymaktadır. Artık yalnızca son saat için sağlam durmak gerekmektedir.

Bir an için, karanlık koridorda fazlasıyla yorulup zayıf düşmüş gözleri iyi göremez, ayağı basamağı bulamaz, duraklar, sendeler. Bir telaş, o daha düşmeden, jandarma subayı Teğmen Busne, duruşma sırasında ona bir bardak su verme cesaretini bulabilmiş tek kişi, destek vermek için kolunu uzatır. Bunun için ve ayrıca, ölüm mahkûmuna eşlik ederken şapkasını elinde taşıdığı için, hemen başka bir jandarma tarafından ihbar edilecek ve kendini savunmak zorunda kalacaktır: “Bunu yalnızca düşmesine mani olmak için yaptım ve akliselim sahibi olan kimse bunda başka bir sebep bulamayacaktır; çünkü merdivende düşseydi, hemen bir komplo ve ihanet yaygarası çıkardı.” Kraliçe'nin iki vekili de oturum bittikten sonra gözaltına alınır; Kraliçe'nin kendilerine gizlice yazılı bir mesaj vermiş olabileceği düşünülerek üstleri aranır; hâkimler, o zavallı hukukçular, bu kadının yıkıcı enerjisinden mezara bir adım kala bile korkmaktadır.

Fakat bütün bu korkunun ve endişenin kaynağı olan o zavallı, kanı çekilmiş ve yorgun kadının bütün bu çekişmelerden artık haberi olmayacaktır; sakin ve umursamaz biçimde hapishanesine çekilmiştir o. Artık hayatı yalnızca saatlerle sayılıdır.

Küçük odada, masanın üstünde iki mum yanmaktadır. Bunları ölüm mahkûmuna son bir lütuf olarak sunmuşlardır, sonsuz geceden önceki gecesini karanlıkta geçirmek zorunda kalmasın diye. Şimdiye kadar fazlasıyla dikkatli olan hapishane bekçisi bir başka ricayı da artık geri çevirmeye cesaret edemez: Marie-Antoinette bir mektup yazmak için kâğıt ve mürekkep ister; yalnızlığının son ve en karanlık saatlerinde kendisi için endişelenen kimselere bir kez daha sözünü ulaştırmayı arzu etmektedir. Bekçi mürekkep, tüy kalem ve katlanmış bir kâğıt getirir ve sabahın ilk kızılığı parmaklıkları pencereden bakarken, Marie-Antoinette son gücüyle son mektubunu yazmaya başlar.

Goethe, vaktiyle, insanın ölümden önceki son ifadeleri hakkında şu harika sözü söylemiştir: “Hayatın sonunda toparlanmış olan zihinde, o zamana değin düşünülmemiş düşünceler belirir; bunlar mesut ecinniler gibidir, geçmişin zirveleri üzerine pırıl pırıl kurulurlar.” Bu ölüm mahkûmunun son mektubu üzerinde de böyle esrarengiz bir veda ışığının pırıltısı vardır; Marie-Antoinette’in, ruhunu, kocasının kız kardeşi ve artık çocuklarının da hamisi olan Madam Elisabeth’e yazdığı bu veda mektubunda olduğu kadar güçlü ve berraklığa kararlı bir şekilde topladığı hiç görülmemiş değildir. Küçük, eski püskü bir hapishane masasında yazılmış bu kâğıdın üstündeki satırların yazılışı Trianon’daki o altın kaplamalı yazı masasından uçup giden bütün o kâğıtlardakilerden daha sağlam, daha emin, neredeyse erkekçedir; dil burada daha saf bir biçim almakta, duygu artık çekingenlik göstermemektedir: Sanki ölümün estirdiği iç fırtına bu trajik kadının felaket demek olacak kadar uzun bir zaman boyunca kendi derinliğini görmesine engel olan huzursuzluk bulutlarını yırtıp atmıştır. Marie-Antoinette yazar:

Sana, sevgili kardeşim, son defa yazıyorum. Az önce mahkûm edildim, yalnızca cürüm işlemişler için olan, rezilane bir cezaya değil, aynı zamanda ağabeyini yeniden bulmaya. Onun kadar masum olarak, ben de onun son anlarındaki haline benzeyeceğimi umut ederim. Sakinim, vicdanından gelen bir itham olmayınca insan nasıl olursa öyle. Zavallı çocuklarımı terk edeceğime derinden üzülüyorum. Bilirsin ki, ben yalnızca onlar için yaşadım ve senin için, benim iyi, şefkatli kardeşim. Sen, bizimle kalmak için, dostluğun uğruna her şeyi feda etmiş olan sen – ne vaziyette bırakıyorum seni! Davanın iddianamesi vesilesiyle öğrendiğime göre kızımı, senden ayırmışlar. Ah, benim zavallı küçüğüm! Ona yazmaya cesaret edemiyorum, mektubumu almayacaktır – bu mektubun bile senin eline geçip geçmeyeceğini bilmiyorum. İkisi için de sana hayır duamı gönderiyorum. Umarım ki ileride, büyüdükleri zaman, seninle bir araya gelebilirler ve senin şefkatli itinanı tadabilirler. İkisi de, durmadan onlara öğrettiğimi hatırlasın: Prensipler ve insanın kendi vazifelerini sıkı sıkıya takip etmesi hayatın en mühim temelidir; birbirlerine gösterecekleri dostluk ve itimat onları mesut edecektir. Abla olarak kızım, daha büyük olan tecrübesinin ve dostluğunun kendisine ilham edeceği tavsiyelerle kardeşine her zaman destek olması gerektiğini hissetsin. Oğlum ise ablasına, dostluktan ileri gelen her türlü ihtimamı ve hizmeti gösterecek. Nihayet ikisi de, ömürlerinin her vaziyeti içinde yalnızca birlikleri sayesinde sahiden mesut olacaklarını hissetsin. Bizi misal alsınlar! Dostluğumuz bize çektiğimiz acılar içinde ne kadar çok teselli vermiştir! Ve saadet, eğer insan bir dostla paylaşabiliyorsa, çift kat tat verir. Fakat insan kendi ailesinde olduğundan daha şefkatli, daha içten bir dostu nerede

bulabilir? Oğlum babasının burada ihtiyaten tekrar ettiğim son sözlerini asla unutmasını: Asla bizim ölümümüzün intikamını almaya gayret etmesin!

Sana yüreğimi çok acıtan bir meseleden bahsetmek isterim. Bu çocuğun sana ne kadar ıstırap vermiş olacağını biliyorum, onu affet, sevgili kardeşim, onun önündeki büyük gençliği düşün ve bir çocuğa istenen şeyi söyletmenin, hatta kendisinin bile anlamadığı şeyi söyletmenin ne kadar kolay olduğunu düşün. Umut ederim ki, senin ikisine de gösterdiğin sevginin ve şefkatin kıymetini bileceği bir gün gelecektir.

Sana son düşüncelerimi de açmadan edemeyeceğim. Bunları davanın başından itibaren yazmak isterdim, fakat yazmama müsaade edilmemiş olması bir tarafa, dava o kadar çabuk seyretti ki, yazmaya hakikaten vakit de bulamazdım.

Yalnızca İncil'e inanarak, Roma-Katolik inancı içinde, atalarımın dininin, terbiyesini aldığım ve daima bağlı kaldığım dinimin inananı olarak ölüyorum. Herhangi bir ruhani teselli bekleyemeyeceğim için, burada bu dinin rahiplerinin kalmış olup olmadığını bilmediğim için ve yanıma gelseler dahi, bulunduğum yer kendilerini fazlasıyla büyük tehlikelere sokacak olduğu için, Tanrı'dan hayatta olduğum müddetçe işlediğim bütün günahların affını dilerim. Umut ederim ki, iyiliği ile O, bir nice zamandır ruhumun merhametinden ve âlicenaplığından istifade etmesi için kendisine tevcih ettiğim bütün dualarım gibi, son dualarımı da dinleyip kabul edecektir.

Tanıdığım herkesten ve hususiyetle senden, sevgili kardeşim, sizlere bilmeden vermiş olabileceğim her acı için beni affetmenizi dilerim. Ben bütün düşmanlarımı kendileri vasıtasıyla gördüğüm her kötülükten dolayı affetmekteyim. Burada halalara ve bütün erkek ve kız kardeşlerime elveda diyorum. Benim dostlarım vardı. Onlardan ilelebet ayrılmış olduğumu bilmek ve onların acısının farkında olmak, ölürken yanımda götürdüğüm en büyük ıstıraplar arasındadır. Hiç değilse, son ânıma kadar onları düşündüğümü bilsinler.

Elveda, iyi, şefkatli kardeşim! Bu mektup eline geçsin! Beni unutma! Seni ve zavallı çocuklarımı bütün kalbimle kucaklarım! Tanrım, onları ilelebet terk etmek ne kadar yürek paralayıcı bir şeymiş! Elveda, elveda! Bundan sonra artık yalnızca dinî vazifelerimle meşgul olacağım. Kararlarımda serbest olmadığım için, belki yanıma bir rahip göndereceklerdir. Fakat şurada beyan ederim ki, ona tek bir sözcük söylemeyeceğim ve tamamen yabancı biri gibi muamele edeceğim.

**Sonra mektup birden kesilir, son bir söz, bir imza olmaksızın. Herhalde yorgunluk basmış, Marie-Antoinette gerisini yazamamıştır. Masanın üstünde iki mum hâlâ yanmaktadır, onların alevi belki de orada yaşayan insanın ömründen uzun sürecektir.**

Karanlıktan gelen bu mektup hitap ettiği kimselerden neredeyse hiçbirine ulaşamamıştır. Marie-Antoinette mektubu, cellat içeriye girmeden az önce, görüncesine iletmek üzere zindancıbaşı Bault'a verir; Bault ancak ona kâğıt, kalem vermeye yetecek ölçüde insanlık gösterebilmiş; fakat bu vasiyeti izin almadan yerine getirecek cesareti gösterememiştir. (İnsan ne kadar çok kellenin düştüğünü görürse, kendisinin hesabına da o kadar çok korkar!) O da tutar, mektubu kuralınca sorgu hâkimi Fouquier-Tinville'e teslim eder, beriki parafını atar, fakat o da yerine ulaştırmaz. Sonra, iki yıl sonra, birçok kimseyi Conciergerie'ye götürmesi için çağırdığı arabaya Fouquier'nin kendisinin de binme sırası geldiğinde, evrak kaybolur; varlığını dünyada Courtois adında alabildiğine önemsiz bir adamdan başka hiç kimse bilmez, tahmin de etmez. Ne rütbe ne de fikir sahibi olan bu milletvekiline Robespierre'in tutuklanmasından sonra Konvansiyon

tarafından bu kişinin geride bıraktığı kâğıtları düzene sokma ve yayınlama görevi verilmiştir; ve bu iş sırasında, bir zamanlar tahta kundura imalatçısı olan bu adamın kafasında, devletin gizli kâğıtlarını ele geçiren birinin elinde ne büyük bir güç tuttuğuna dair bir ışık yanar. Çünkü Robespierre'e fazla yaklaşmış bütün milletvekilleri şimdi eskiden selam bile vermedikleri o değersiz Courtois'ın etrafında dört dönüp kuyruk sallamakta, Robespierre'e yazdıkları mektupları geri vermesi için ne büyük vaatlerde bulunmaktadırlar. "Demek ki," der deneyimli tüccar, "başkalarının mektuplarından olabildiğince fazlasını kendi çekmeceme atmalı ve ortalığı sarmış olan kargaşadan faydalanıp Devrim Mahkemesi'nin bütün dosyalarını yağmalayıp bunların ticaretini yapmalıyım." Yalnızca Marie-Antoinette'in bu vesileyle eline geçmiş olan mektubunu saklar, kurnaz tilki: Böyle zamanlarda, böyle değerli bir gizli evrakın günün birinde rüzgârın yönü tekrar değişirse ne işe yarayabileceği belli olmaz. Yirmi yıl saklar ganimetini ve gerçekten, rüzgârın yönü değişir. Tekrar bir Bourbon, XVIII. Louis Fransa Kralı olur ve bir zamanlar ağabeyi XVI. Louis'nin katli yönünde oy kullanmış olanların, yani régicides'in<sup>233</sup>, fena halde boyunları kaşınmaya başlar. Courtois, XVIII. Louis'ye yaranmak için, riyakârca bir mektup yazar (pek de iyi olmuştur mektup çalmak) ve Marie-Antoinette'in kendisi tarafından "kurtarılan" bu mektubunu hediye olarak takdim eder. Bu adi hilenin faydasını görmez, o da tıpkı ötekiler gibi sürgün edilir. Fakat mektup kazanılmıştır. Bu harikulade veda yazısı, Kraliçe gönderdikten yirmi bir yıl sonra gün ışığına çıkmaktadır. Fakat çok geçtir. Marie-Antoinette'in ölüm saatinden bir selam göndermek istediği hemen herkes de onun arkasından gitmiştir. Madam Elisabeth giyotinde ölmüş, oğlu ya sahiden Temple'da ölmüş, ya da o sırada (gerçeğin tamamı bugün de bilinmez) yabancı bir isim altında kimse tarafından tanınmaksızın ve kaderinin ne olduğu bilinmemecesine dünyanın bir yerlerinde dolaşıp durmaktadır. Sevgilinin selamı Fersen'e de ulaşamaz artık. Fersen'in o mektupta bir kelimeyle bile adı geçmez, fakat yine de – ondan başka kimin için olabilir şu içe işleyen satırlar: "Benim dostlarım vardı. Onlardan ilelebet ayrılmış olduğumu bilmek ve onların acısının farkında olmak ölürken yanımda götürdüğüm en büyük ıstıraplar arasındadır." Vazife duygusu Marie-Antoinette'e kendisi için en değerli olan kimsenin adını dünya karşısında anmayı yasak etmiştir. Fakat sevgilisinin bu satırları bir gün göreceğini ve bu saklı sözlerden de kendisinin son nefesine kadar, kalpten bağlılığında hiçbir değişme olmadan onu düşündüğünü anlayacağını ummuştur. Ve –Duygunun uzaktan, esrarengiz etkisi!– sanki Fersen de onun bu son saatinde kendisinin yanında olma arzusunu hissetmişçesine, sihirli bir çağrıyı almış gibi, ölüm haberi geldiğinde günlüğünde şu yanıtı verir: "İstıraplarım arasında en korkunç ıstırap, onun o dakikalarda yalnız olmak mecburiyetinde olması, konuşabileceği bir kimsenin tesellisinden mahrum kalmasıdır." Marie-Antoinette yalnızlığının en uç halinde onu nasıl düşünmüşse, Fersen de aynı anda onu o tarzda düşünmektedir. İki ruh millerce yolla, duvarlarla ayrılmış, her biri öbürüne görülmez, erişilmez halde, aynı anda aynı arzuyu solumaktadır: aklın kavrayamayacağı bir mekân içinde, zamanın ötesinden, göksel titreşimler içinde, Fersen'in düşünceleriyle Marie-Antoinette'in düşünceleri birbirine dokunmaktadır, öpüşen dudaklar gibi.

Marie-Antoinette kalemi elinden bırakır. En zoru aşılmış, herkesle ve her şeyle



vedalaşılmıştır. Şimdi birkaç anlığına uzanıp dinlenmeli, güç toplamalıdır. Kendisi için bu hayatta yapılacak pek bir şey kalmamıştır. Yalnızca bir şey vardır artık: ölmek, hem de iyi ölmek.

**233.** (Fr.) Kral katilleri. (Ç.N.)

# Son yolculuk

Saat sabah beşte, Marie-Antoinette daha mektubunu yazarken, Paris'in kırk sekiz sekiyonunda davullar dövülmeye başlamıştır bile. Saat yedide bütün silahlı kuvvetler ayağa kalkmıştır, atışa hazır toplar köprüleri, geniş caddeleri tutmuş, nöbetçiler süngü takmış olarak şehri taramaktadır, süvariler iki sıralı dizilmiştir – artık sonunun gelmesinden başka bir şey istemeyen tek bir kadın için ölçsüz bir asker yığınağı. Şiddetin, kurbanından duyduğu korku, çoğu zaman kurbanın şiddetten duyduğundan büyük olur.

Saat yedide, gardiyanın mutfak işlerine bakan hizmetçi kız sessizce zindan hücrelerine süzülür. Masanın üstünde iki mum daha yanmakta, köşede uyanık bir gölge oturmaktadır: jandarma subayı. Rosalie önce Kraliçe'yi görmez, sonra ürkererek fark eder ki Marie-Antoinette, tamamen giyimli bir şekilde, üstünde siyah dul elbisesiyle yatağın üstünde oturmaktadır. Uyumamaktadır. Yalnızca yorgundur, çektiği sürekli kan kaybından bitkindir.

Taşralı genç kızcağız titreyerek, çift kat acıma duyarak, ölüm mahkûmu kadının, kraliçesinin karşısında durur. "Madam," diye yaklaşır, etkilenmiştir, "dün akşam hiçbir şey yemediniz, bütün gün de neredeyse öyle. Bu sabah ne istersiniz?"

"Yavrurum, artık hiçbir ihtiyacım yok, benim için her şey bitti," diye yanıt verir Kraliçe, doğrulmadan. Fakat kız bir daha, özellikle onun için hazırladığı bir çorbayı ikram etmekte ısrarlı davranınca, bitkin mahkûm der ki: "Peki, Rosalie, getirin çorbayı." Birkaç kaşık alır, sonra kız üstünü değiştirmesine yardım etmeye başlar. Marie-Antoinette'e giyotine giderken, hâkimlerin karşısındaiken üstünde olan siyah matem elbisesini giymemesi tavsiye olunmuştur: "Pek göze çarpan dul elbisesi halkı tahrik edebilir," denilmiştir. Marie-Antoinette –Onun için elbisenin ne önemi kalmıştır!– direniş göstermez ve hafif, beyaz bir sabahlık giymeye karar verir.

Fakat bu son zahmet için bile son bir aşağılanma beklemektedir onu. Bütün bu yaşanan günler boyunca durmadan kan kaybetmiştir, bütün gömlekleri kirlidir kandan. Son yolculuğuna temiz vücutla çıkmak gibi doğal bir arzudan ötürü, şimdi temiz bir gömlek giymek istemektedir ve nöbetçi jandarma subayından odadan biraz çıkmasını rica eder. Fakat mahkûmu bir dakika bile gözden kaybetmeme yolunda sıkı sıkıya talimat almış olan adam, nöbet yerinden ayrılamayacağını bildirir. Kraliçe de bunun üzerine, yatakla duvar arasındaki daracık yere çömelir ve gömleği üstüne giyerken, halden anlayan o yamak kız, çıplaklığını örtmek için önünde durur. Fakat kanlı gömleği ne yapmalı? Kadın kişi lekeli keteni bu yabancı adamın ve hemen birkaç saat sonra gelip bıraktığı eşyaları paylaşacakların meraklı ve edepsiz gözleri önünde bırakıp gitmekten utanmaktadır. Gömleği çabucak dertop edip sobanın arka duvarındaki bir oyuğa tıktırır.

Sonra özel bir itinayla giyinir Kraliçe. Bir yıldan fazla bir zamandır sokağa ayak basmamış, başının üstünde açık, engin gökyüzünü görmemiştir. Tam da bu son yolculuk onu düzenli ve temiz giyinmiş olarak görmelidir; onu yönlendiren artık kadınsı bir süs düşkünlüğü değil, tarihî ânın haysiyetine ilişkin bir duygudur. Beyaz sabahlığını özenle çekiştirip oturtur, boynunu hafif muslinden bir şalla sarar, en iyi ayakkabılarını seçer; ağarmış saçını iki kanatlı bir boneyle örter.

Saat sekizde kapı vurulur. Hayır, bu daha cellat değildir. Yalnızca habercisidir, rahip, fakat o cumhuriyet andı içmiş rahiplerden biri. Kraliçe nazikçe ona günah çıkarmayacağını, Tanrı'nın hizmetçileri olarak yalnızca ant içmiş olmayan rahipleri tanıdığını söyler ve adamın, "Son yolculuğunuzda size refakat edeyim mi?" yollu sorusuna kayıtsızca şu yanıtı verir: "Nasıl isterseniz." Görünüştaki bu kayıtsızlık bir bakıma, Marie-Antoinette'in son yolculuğunda sahip olmak istediği, iç kararlılığını hazırlarken önüne çektiği koruyucu duvardır. Saat onda cellat Samson, dev yapılı, genç bir adam, saçlarını kesmek için girdiğinde, sakın sakın ellerini arkasında bağlamasına rıza gösterir ve direnmez. Hayat bunu bilmektedir, artık kurtarılacak gibi değildir yalnızca şeref. Aman şimdi kimseye zayıflık göstermemeli! Yalnızca metaneti korumalı ve görmeyi arzulayan herkese Maria Theresia'nın kızı olan birinin nasıl öldüğünü göstermeli.

Saat on bire doğru Conciergerie'nin kapıları açılır. Dışarıda kadavra arabası denen bir çeşit yük arabası durmaktadır, önüne iri mi iri, siyah bir at koşuludur. XVI. Louis bile kendi kapalı saray arabasının içinde, hürmetle götürülmüştür ölüme, en kabasından merak ve en acı vericisinden nefretle arasında camdan bir duvar olarak. Bu arada cumhuriyet ateşli koşusunda ilerlemiş, ölçüye sığmaz mesafeler almıştır; giyotine giden yolda da eşitlik istemektedir: Bir kraliçenin herhangi başka bir yurttaştan daha rahat ölmesi gerekmez, Dul Madam Capet için bir yük arabası pekâlâ yeter. Oturak olarak yalnızca, arabanın yan tahtaları arasına sıkıştırılmış bir tahta vardır, mindersiz ve örtüsüz: Madam Roland, Danton, Robespierre, Fouquier, Hébert, yani Marie-Antoinette'i ölüme yollayan herkes de son yolculuklarını aynı kuru tahtanın üstünde yapacaklardır; bu mahkûm aynı yolu hâkimlerinden yalnızca az bir mesafeyle önden yürümektedir.

Önce, Conciergerie'nin karanlık koridorunda subaylar belirir, arkalarında eller tüfekte, bütün bir nöbetçi müfrezesi; sonra sakın sakın, emin adımlarla Marie-Antoinette gelir. Cellat Samson mahkûmu, ellerini arkasında birbirine bağlayan uzun bir urganın ucundan tutarak takip etmektedir, sanki kurbanı, etrafında yüzlerce bekçi ve asker varken, hâlâ elinden kaçabilirmiş gibi. Etrafta duranlar bu beklenmedik ve gereksiz aşağılama karşısında gayriihtiyarı şaşırılmıştır. Alışılmış alay bağırılarından hiçbiri yükselmez. Çıt çıkarmadan, Kraliçe'nin arabaya kadar yürümesini izlerler. Orada Samson elini uzatıp çıkmasına yardım eder. Yanına, sivil kıyafetiyle Rahip Girard oturur, cellat ise ayakta kalır, yüzünde bir kıymıltı yoktur, urganı elinde tutmaktadır: Charon nasıl ölmüşlerin ruhlarını götürüyorsa, o da yüreği titreşmeden, her günkü yükünü hayatın öbür kıyısına taşımaktadır. Fakat bu kez hem o hem yardımcıları bütün yolculuk boyunca üçköşe şapkalarını koltuk altında tutmaktadırlar, sanki giyotine götürdükleri bu savunmasız kadından kendi üzücü görevleri dolayısıyla af diler gibi.

O sefil araba, kaldırımında sarsıla sallana ağır ağır yol almaktadır. Kasten ağırdan alınmaktadır, herkes bu benzersiz gösteriyi iyice izleyebilmelidir. Kraliçe sert tahtanın üstünde, kaba saba arabanın bozuk kaldırım üstündeki her sarsıntısını iliklerine kadar hisseder, fakat solgun yüzünde bir hareket olmaz, kenarları al al olmuş gözleri dosdoğru ileriye bakmaktadır; Marie-Antoinette sıkış sıkış dizilmiş merakın eline herhangi bir korku ya da acı işareti vermez. Ruhunun bütün kuvvetini sonuna kadar güçlü kalmak için bir araya toplar ve seyreden en hınçlı düşmanları bir bitkinlik ya da yılgınlık ânını yakalamak

için boşuna bekler. Fakat Marie-Antoinette'i de hiçbir şey sarsmamaktadır, Saint-Roche Kilisesi yakınında toplanmış kadınların kendisini alışılmış alaycı bağırışlarla karşılaşmaları da, tiyatro oyuncusu Grammont'un ulusal muhafız üniforması giymiş olarak, bu kederli sahneye neşe getirmek için at üstünde arabanın önünden giderek, kılıcını sallayarak şöyle bağırması da: "İşte geliyor, alçak Antoinette! Şimdi gidecek, dostlarım." Marie-Antoinette'in yüzü duvar olmuştur, sır vermez, hiçbir şey işitmiyor, hiçbir şey görmüyor gibidir. Ellerin arkasında bağlı olması yalnızca ensesini daha bir dikleştirmekte, gözleri dosdoğru önüne bakmaktadır; caddenin bütün o rengârenk, karmakarışık görüntüleri girmez artık, ölümün içeriden gelerek kapladığı gözlerinden. Dudaklarını kıpırdatan bir titreyiş, vücudunu sarsan bir ürperme yoktur; gücünün tamamen efendisi olarak oturmaktadır orada, mağrur ve aşağılayan bir tavırla; öyle ki, Hébert bile ertesi gün Père Duchesne'inde itiraf edecektir: "Ayrıca, orospu cüretini ve küstahlığını sonuna kadar devam ettirdi."

Saint-Honoré Caddesi'nin köşesine, bugün Café de la Régence'ın olduğu yere gelindiğinde, kurşunkalemni çıkarmış, elinde bir kâğıt, bir adam beklemektedir. Louis David'dir bu, en ödlek ruhlardan biri, zamanın en büyük sanatçılarından biri. Devrim boyunca çığlık atanların içinde en çığırtağı, iktidar sahiplerine, iktidarda oldukları sürece hizmet eden, tehlikeye düştüklerindeyse onları terk eden biri. Marat'ın ölüm döşeginde resmini yapar, 8 Thermidor<sup>234</sup> günü Robespierre'e coşku içinde "badeyi sonuna kadar içeceği" yeminini eder, fakat hemen ayın 9'unda, o belalı oturumda, bu yiğit susuzluğu geçivermiştir. Kederli kahraman, evine saklanmayı tercih eder ve bu korkaklığı sayesinde giyotinden kurtulur. Devrim boyunca despotların bu kanlı bıçaklı düşmanı, yeni diktatörün safına ilk geçen olacak ve Napoléon'un taç giyme töreninin resmini yapmasına karşılık olarak, bir zamanlar içinde taşıdığı aristokratlardan nefretini bir "baron" unvanıyla takas edecektir. Her zaman iktidardan yana saf değiştirenlerin bu tipik örneği; başarılı olanlara dalkavukça, mağluplara merhametsizce davranan bu adam: Zafer kazananın taç giyerken resmini yapar, mağlup olanın giyotin yolunda.

Şimdi Marie-Antoinette'i götüren o aynı yük arabasından, ileride Danton da görecektir onu ve ressamın alçaklığını iyi bilen bu mahkûm, bir telaş, kamçı vurur gibi bir sövgü gönderecektir: "Uşak ruhlu!"

Fakat her ne kadar uşak ruhlu da olsa, aşağılık ve ödlek bir yüreği de olsa, bu adamın harika bir gözü, kusursuz bir eli vardır. Bir çırpıda, ayaküstü, Kraliçe'nin giyotine giderkenki yüzünü ölümsüz bir biçimde kaydeder, korkunç bir ustalığı olan bir taslaktır bu, hayatın içinden, ürkütücü bir güçle, olan sıcaklığıyla çekilip alınmıştır: yaşlanmış bir kadın, artık güzel değil, artık yalnızca gururlu. Ağzı mağrurca sıkı sıkı kapalı, içine doğru bir çığlık atar gibi, gözleri metin ve yabancı, arkada bağlanmış elleriyle dimdik, cellat arabasında öyle bir oturuyor ki, altındaki sanki taht koltuğu. Taşlaşmış yüzün her çizgisinden dile gelmez bir aşağılama sesleniyor, kabarmış göğsünden sarsılmaz bir kararlılık; inada dönmüş bir sabır, içinin gücü haline gelmiş acı bu çileli figüre yeni ve korkunç bir heybet veriyor. Bu kâğıdın üzerindeki nefret bile, Marie-Antoinette'in cellat arabasının aşağılamasını olağanüstü tavrıyla yenmesindeki yüceliği inkâr edemez.

O uçsuz bucaksız devrim meydanı, bugünkü Concorde Meydanı, insandan siyaha kesmiştir. On binlerce kişi sabah erkenden beri ayakta beklemektedir, bu eşsiz gösteriyi kaçırmamak için, bir kraliçenin nasıl öldüğü, Hébert'in kaba ifadesiyle, "millî usturayla ikiye bölündüğü" gösterilecektir. Meraklı kalabalık saatlerdir beklemektedir. Can sıkıntısı çekmemek için, yakındaki hoş bir hanımla biraz gevezelik edilir, gülünür, laflanır, çığırkanlardan gazete ya da karikatür alınır, en yeni, güncel broşür karıştırılır: Les adieux de la Reine à ses mignons et mignonnes ya da Grandes fureurs de la ci-devant Reine.<sup>235</sup> Burada yarın, öbür gün kimin kafasının sepete düşeceği üzerine tahminler, dedikodular yapılır ve arada bir sokak satıcılarından limonata, ekmek, fındık-fıstık alınır; bu büyük sahne biraz sabretmeye değer doğrusu.

Merakla bekleyen bu kara kalabalığın üzerinde insanla dolu meydanda tek cansız nesnelere olarak, iki silüet kaskatı yükselmektedir: giyotinin, bu dünyadan öbür dünyaya götüren o tahta köprüünün ince uzun hatları; tepesinde, ekimin puslu güneşinde yolu gösteren pırıl pırıl bir işaret: daha yeni bilenmiş bıçak. Hafif, serbest bir duruşu vardır gökyüzünün grisine karşı, tüyler ürperten bir tanrının unutup gittiği oyuncağı ve bu hunhar aletin uğursuz anlamından haberi olmayan kuşlar uçuşup oynaşmaktadır etrafında.

Bunun yanında katı ama ciddi bir ifadeyle, boyu ölümün kapısını gururla aşar bir şekilde, eskiden XV. Louis abidesini taşımış kaidenin üstünde, o devasa özgürlük heykeli yükselmektedir. Sessizce oturmaktadır orada, o yanına yaklaşılmaz tanrıça, başının tacı olarak Frigyalı külahı vardır, düşünceli düşünceli, elinde kılıç; taştan yapılmış, taş gibi bir özgürlük tanrıçası, bir hayale dalmış gibi. Beyaz gözleri ayakları dibindeki, huzursuzluğu hiç bitmeyen kalabalığın üzerinden ve komşusu ölüm makinesinin üzerinden ta uzaklara, ötelere ve görünmez olan bir şeye doğru bakmaktadır. Etrafındaki insan canlılığını görmez, hayatı, ölümü görmez, bu kavranılamayan ve sonsuza kadar sevilen, bakışları hülyalı, taştan tanrıça. Kendisine seslenen onca insanın çığlıklarını işitmez, taştan dizlerinin etrafına konulan çelenkleri ve ayakları dibindeki toprağa gübre olan kanı hissetmez. Ebedî bir fikir olarak, insanlar arasında yabancı, oturur ve uzaklara, görünmez hedefine doğru bakar. Sormaz ve bilmez, kendi adına neler olduğunu.

Birdenbire kalabalık hareketlenir, dalgalanır ve birden sessizleşir. Bu sessizlik içinde şimdi, Saint-Honoré Caddesi'nden bu yana vahşi çığlıklar duyulmaktadır, önden yürüyüp gelen süvari birliği görülür, şimdi de o trajik araba köşeyi döner: Üstünde bir zamanlar Fransa'nın hanımefendisi olan, elleri bağlı kadın, onun arkasında, bir elinde gururla tuttuğu urgan, öbüründe eziklikle tuttuğu şapkası, cellat Samson. Dev meydanda çıt çıkmamaktadır. Çığırkanların sesi kesilmiş, tek sözcük bile edilmez olmuştur; o kadar sessizleşmiştir ki ortalık, atın ağır adımları ve tekerleklerin gıcırtiları işitilmektedir. Daha az önce keyifle laflayıp gülen on binler birdenbire içlerini saran bir sıkıntıyla, yakalarını bırakmayan bir dehşet duygusuyla bu içlerinden hiçbirinin yüzüne bakmayan, elleri bağlı, solgun kadını görür. Kadın bilmektedir: Artık yalnızca bu son sınav kalmıştır! Yalnızca beş dakika daha, ölecektir, sonra ölümsüzlük gelecektir.

Araba, giyotinin önünde durur. Sakin sakin, yardım almadan, "hapishaneyi terk ederken olduğundan bile daha taşlaşmış bir yüz"le, her desteği reddederek, giyotinin tahta basamaklarını çıkar Kraliçe; siyah, yüksek topuklu atlas ayakkabılarıyla bu son

basamakları çıkışında aynı bir zamanlar Versailles'ın mermer merdivenleri çıkarkenki hafiflik, salınım vardır. Kaybolmuş bir bakış daha, şu itici kaynaşmanın üzerinden, karşısındaki gökyüzüne! Karşıda, sonbahar sisi arasından, içinde oturduğu ve dile gelmez çile çektiği Tuileries'yi seçebilmekte midir? Bu son, artık en son dakikasında, aynı kitlelerin kendisini aynı bahçede taht vârisinin eşi olarak selamladığını hatırlar mı? Bilinmiyor. Ölen birinin son düşüncelerini kimse bilemez. Ve işte olup bitmiştir bile. Cellatlar sırtından tutar, çabucak tahtanın üstüne iterler, baş bıçağın altına yerleşir, ipi çekilir, şimşek gibi inen bıçak bir an ışıldar, boğuk bir vuruş, hemen ardından Samson kanı akıp dinmiş bir başı saçlarından tutup bütün meydandan görülür bir şekilde havaya kaldırmaktadır bile. On binlerin içindeki nefes kesen dehşet şimdi, bir darbe halinde, kurtuluşu vahşice bir çığlıkta bulur: "Yaşasın cumhuriyet!" diye bir gürlleme kopar, sanki boğulurcasına sıkılırken serbest kalıvermiş bir gırtlaktan gelir gibi. Sonra kalabalık neredeyse acele edercesine dağılır. Parbleu!<sup>236</sup> Saat de sahiden on ikiyi çeyrek geçmiş bile, öğle yemeğinin tam zamanı; hemen eve gitmeli artık. Daha ne diye ortalıkta dikilmeli! Yarın da, bütün gelecek haftalar aylar boyunca da aynı meydanda, hemen her gün aynı tiyatro bir daha, bir daha seyredilebilir.

Öğlendir. Kalabalık dağılmıştır. Cellat yardımcısı küçük bir el arabasında cesedi götürür, kanlı baş bacakların arasında. Birkaç jandarma daha giyotinin başını beklemektedir. Fakat yavaş yavaş toprağa sızan kana aldırın yoktur. Meydan tekrar boşalır.

Yalnızca özgürlük tanrıçası, hapsedildiği beyaz taşın içinde, hareketsiz, meydanında kalmıştır ve görünmez hedefine doğru bakmaya, bakmaya devam eder. Hiçbir şey görmemiş, hiçbir şey duymamıştır. Sert bakışlarla, insanların vahşice, çılgınca eylemlerinin üzerinden sonsuz uzaklıklara bakmaktadır. Kendi adına nelerin olup bittiğini bilmez, bilmek de istemez.

**234.** Fransız Devrimi'nin yaptığı takvim devrimiyle getirilen ay isimlerinden biri: 19 Temmuz-18 Ağustos arası. (Ç.N.)

**235.** (Fr.) Kraliçe'nin kadın ve erkek sevgilileriyle vedalaşması; eski Kraliçe'nin büyük çılgınlıkları. (Y.N.)

**236.** (Fr.) Vay bel! (Ç.N.)

# Ağıt

O aylarda Paris'te tek bir ölünün ardından uzun zaman düşünülemez kadar çok şey olup bitmektedir. Zaman ne kadar hızlı ilerlerse, insanların hafızası da o kadar kısaldır. Birkaç gün, birkaç hafta, derken tamamen unutulmuştur Paris'te, Kraliçe Marie-Antoinette'in başının uçurulup gömüldüğü. Daha infazdan bir sonraki gün Hébert, Père Duchesne'inde şöyle ulumaktadır: "Dişi Veto'nun başının bir çuvala düştüğünü gördüm ve isterdim ki, lanet olasıca (foutre), o gidinin kancık kaplanı otuz altı sııklı arabada Paris'i geçerken sans-culotte'ların duydukları keyfi tasvir edebileyim... Kahrolası kafası nihayet ayrıldı orospu boynundan ve havalar çınladı –lanet olasıca– 'Yaşasın cumhuriyet!' çığlıklarından." Fakat onu pek dinleyen olmaz, terör yılında herkes kendi kafasından korkmaktadır. Bu arada tabut mezarlıkta gömülmeden kalır, tek bir kişi yüzünden mezar kazılacak değildir ya, pahalıya gelir. Çalışkan giyotinin takviye göndermesi beklenir ve ancak iki düzine biriktiğinde, Marie-Antoinette'in tabutunun üstüne sönmemiş kireç dökülür ve yeni gelenlerle birlikte bir toplu mezara atılır. Bununla her iş bitmiştir. Hapishanede birkaç gün daha Kraliçe'nin küçük köpeği huzursuzca bir aşağı bir yukarı koşup ağlar, odadan odaya gidip koku almaya çalışır, efendisini aramak için bütün siltelerin üstüne sıçrar, sonra o da kayıtsızlaşır ve gardiyan acıyıp köpeği yanına alır. Ayrıca, belediye dairesine bir mezarıcı gelip faturasını verir: "Altı livre Dul Madam Capet'nin tabutu için, on beş livre otuz beş sou mezar ve mezar kazıcılar için." Sonra bir mübaşir, Kraliçe'nin eski püskü birkaç elbisesini toplarlar, bir evrak düzenler ve hepsini bir huzurevine gönderir; fakir, yaşlı kadınlar giyecektir bunları, önceden kime ait olduklarını bilmeden, sormadan. Böylece, Marie-Antoinette adına ne varsa, çağdaşları için ortadan kalkmıştır: Birkaç yıl sonra bir Alman, Paris'e gelip Kraliçe'nin mezarını sorduğunda, bütün şehirde, Fransa'nın eski kraliçesinin nerede gömülü olduğunu gösterebilecek bir kişi bile bulamaz.

Marie-Antoinette'in idamı, sınırların ötesinde de pek heyecan uyandırmaz – zaten beklenen bir şey olmuştur bu. Onu vaktinde kurtaramayacak kadar ödle davranan Coburg Dükü, çıkardığı bir ordu emrinde ateşli intikam tehditleri savurur. Bu idamla kocaman bir adım daha geleceğin XVIII. Louis'si olmaya yaklaşmış olan Provence Kontu –artık yalnızca, Temple'daki küçük oğlanın saklanması ya da tasviyesi gerekmektedir– görünüşte duygulanmış bir halde, ölenin ardından dinî ayinler yaptırır. Kraliçe'nin kurtarılması için bir mektup bile yazamayacak kadar kayıtsız kalan İmparator Franz, Viyana Sarayı'nda en ağırından matem ilan eder. Hanımlar siyah giyinir, Majesteleri İmparator birkaç hafta tiyatroya gitmez, gazeteler, aldıkları emre uygun olarak, Paris'teki o kötü Jakobenlere kızıp köpüren yazılar yazar. Marie-Antoinette'in Mercy'ye emanet ettiği elmasları teslim alma lütfu gösterilir, sonra da kızını esir alınmış komiserlere karşı değiş tokuş etme lütfu; fakat sonra, koruma çalışmaları için harcanmış paraların tazmini ya da Kraliçe'nin borç senetlerinin ödenmesi söz konusu olunca, Viyana Sarayı'nın kulakları birdenbire işitmez olur. Zaten, Kraliçe'nin idamının pek hatırlatılması da istenmez; bütün dünya karşısında kan bağı olan bir akrabasını rezilce satmakta, imparator vicdanını bile rahatsız eden bir şey vardır. Yıllar sonra bile, Napoléon şunu belirtecektir:

Avusturya Hanedanı'nda, Fransa Kraliçesi üzerine hiç mi hiç söz etmemek kesinlikle itaat edilmesi icap eden bir prensip idi. "Marie-Antoinette" ismini işittiklerinde yere bakar ve lafın seyrini değiştirirler, sanki uygunsuz, hicap verici bir mevzudan kaçmak ister gibidirler. Bu bütün ailenin takip ettiği bir kaidedir ve ecnebi memleketlerdeki temsilcilerine dahi tavsiye edilir.

**Haber tek bir insanı kalbinin ortasından vurur: sadıkların en sadığı olan Fersen'i. Bu dehşeti zaten her gün korka korka beklemiştir: "Uzun zamandır kendimi buna hazırlamaya gayret ediyorum ve tahmin ederim ki, bu sebepten haberi büyük sarsıntı hissetmeden karşılayacağım." Fakat sonra, gazeteler Brüksel'e geldiğinde, beyninden vurulmuşa dönerek kız kardeşine yazar:**

Benim için bütün hayatım demek olan kadın ve hiçbir zaman sevmeyi bırakmadığım, hayır, asla, tek bir an bile, ve kendisi için her şeyi feda etmeye hazır olduğum, benim için ne ifade ettiğini şimdi hakikaten hissettiğim ve kendisi için bin ömrü feda etmeye hazır olduğum kadın artık yok. Ah, Tanrım! Niye beni böyle cezalandırdın, neyle hak ettim gazabını? O artık yaşamıyor, ıstırabım en yüksek noktasına erişti ve benim hâlâ ne demeye yaşadığımı havsalam almıyor. Bilmem, nasıl oluyor da ıstırabıma katlanabiliyorum; çünkü ucu bucağı yok ve hiçbir zaman dinemeyecek. Onu daima hatıramda canlı tutacağım, ardından ağlamak için. Benim sadık dostum, ah, niçin ben onun yanında ölmedim, onun için ölmedim o 20 Haziran günü, bu ömrü şimdi ebedi bir ıstırap içinde, ancak benim hayatımla beraber sona erecek suçlanmalar içinde sürükleyip götürmekten daha mesut olurum, çünkü o taptığım hayali hatıramdan asla silinmeyecek." Hisseder ki, yaşaması artık yalnızca yas içinde, yalnızca onu düşünerek olacaktır:

Beni dolduran, içinde her şeyi yalnızca benim için birleştiren o biricik nesne yok artık, ona ne kadar tutkun olduğumu asıl şimdi kavriyorum. Onun hayali beni meşgul etmeyi bırakmıyor, beni takip ediyor ve beni durmadan, her yere kadar takip edecek, ben artık yalnızca ondan bahsedebilirim ve hayatımın en güzel anlarını hatırıma getirebilirim. Paris'te ondan hatıra olarak bulunabilecek olan ne varsa satın almaları için sipariş verdim; onun her şeyi mukaddes, bunlar benim sadıkane hayranlığımın ilelebet hürmet göstereceği mukaddes emanetlerdir.

**Kaybını telafi edebilecek bir şey yoktur. Aylar sonra bile günlüğüne şöyle yazar: "Ah, her gün kaybımın ne kadar büyük ve onun her bakımdan mükemmel olduğunu hissediyorum. Onun gibi bir kadın hiçbir zaman yoktu ve hiç olmayacak." Geçen yıllar sarsıntısını azaltmaz, her şey onun için, elinden alınan kadını hatırlamaya vesile olur. 1796'da Viyana'ya geldiğinde ve orada, İmparatorluk Sarayı'nda Marie-Antoinette'in kızını ilk defa gördüğünde, hissettikleri o kadar güçlü olur ki, gözleri yaşarır: "Merdivenleri inerken dizlerim titriyordu. Pek çok ıstırap ve pek çok sevinç hissediyordum ve çok hislenmişim."**

Kızı her görüşünde annesini hatırladığından gözleri dolar ve hep de, onun kanından olan bu çocuğun yanında olmayı arzu eder. Fakat kıza bir kere olsun, Fersen'e hitap etme izni verilmez. Sarayın feda ettiği akrabasını unutturmaya yönelik o gizli fermanı mıdır, yoksa Fersen' in kızın annesiyle olan "affolunmaz" ilişkisini belki de bilen rahibin sertliği midir? Avusturya Sarayı, Fersen'in ziyaretine hoşlanmadan katlanır, ayrılmasından ise pek memnun kalır: Ve bu sadık adam Habsburg Hanedanı'ndan "teşekkür" sözünü işitmeden



gider.

Marie-Antoinette'in ölümünden sonra Fersen nemrut, katı bir adam olur. Dünya gözüne adaletsiz ve soğuk, yaşam anlamsız görünmektedir; siyasi hırsı, diplomatik hırsı tamamen sona ermiştir. Savaş yıllarında Avrupa'da elçi olarak dolaşır durur, kâh Viyana'da kâh Karlsruhe'de, Rastatt'ta, İtalya'da, İsveç'tedir; başka kadınlarla ilişkiler kurar, fakat bütün bunlar onu içinden meşgul etmez, teskin etmez; günlüğünde durup durup yeniden, âşışın sonunda yalnızca sevdiği gölge uğruna yaşadığının bir kanıtı belirmektedir. Marie-Antoinette'in ölüm günü olan 16 Ekim'de, yıllar sonra bile şu yazılıdır: "Bugün benim için bir hürmet günü. Kaybettiğim şeyi asla unutamadım, acım, ben kendim ne kadar yaşarsam o kadar yaşayacak." Fakat Fersen ikinci bir tarihi de hayatının kader günü olarak durup durup yeniden kaydedecektir, 20 Haziran gününü. O gün, Varennes'e kaçış sırasında XVI. Louis'nin emrine uyup da Marie-Antoinette'i tehlike içinde yalnız bırakmış olmasını asla affedememiştir; bugünü hep kendi suçu, telafi edemediği suçunun günü olarak hisseder. Durup durup yeniden, "O gün halk tarafından parça parça edilmek böyle, kalpte sevinç olmaksızın, ruh ithamların ağırlığı altında yaşamaya devam etmekten ve ondan uzun yaşamaktan daha iyi olurdu," diye yakınır. "Niçin o zaman onun için ölmedim, 20 Haziran'da?" – Günlüğünde kendini hep bu mistik suçlamayla yargılamaya kalkar.

Fakat kader rastlantının benzerliklerini ve sayıların esrarengiz oyununu sever; onun bu romantik dileğini de yıllar sonra yerine getirecektir. Tam bir 20 Haziran günü, Fersen, hayalindeki ölüme kavuşur ve tam da kendisi için istediği gibi kavuşur. Fersen yavaş yavaş, makam sevdasında olmaksızın, isminin verdiği kuvvetle memleketinde güçlü bir adam olmuştur: aristokrat mareşal ve Kral'ın en etkili danışmanı, güçlü bir adam; fakat katı, sert bir adam, geçen yüzyılın anladığı anlamda bir büyük asilzade. Varennes'deki o günden beri, elinden kraliçesini almış olan halktan nefret etmektedir, halk onun için kötü niyetli ayaktakımı, alçak it sürüsüdür ve halk da bu asilzadenin nefretine yürekten bir nefretle karşılık vermektedir. Düşmanları gizliden, bu küstah feodal beyin, Fransa'dan öç almak için, İsveç Kralı olmak ve ulusu savaşa sürüklemek istediğini yayar. Ve 1810 Haziranı'nda İsveç veliahtı aniden ölünce, bütün Stockholm'de izah edilemez biçimde bir söylenti, vahşice tehlikeli bir dedikodu çıkar: Sözde, Mareşal von Fersen, veliahtı, kendisi tahta çıkabilmek için zehirleyip bertaraf etmiştir. Bu andan itibaren Fersen'in hayatı halkın öfkesinin tehdidi altındadır, tıpkı devrim sırasında Marie-Antoinette'in hayatı gibi. Bunun için cenaze günü iyi niyetli ve çeşit çeşit planlardan haberdar olmuş dostları bu inatçı adama cenaze merasimine katılmamayı, ihtiyaten evinde oturmayı tavsiye eder. Fakat gün 20 Haziran'dır, Fersen'in mistik kader günü: Karanlık bir irade, rüyasını gördüğü kismetine doğru itmektedir kendisini. Ve bu 20 Haziran günü Stockholm'de tam da, on sekiz yıl önce Paris'te, eğer kalabalık Marie-Antoinette'in refakatçisi olarak arabada Fersen'i bulsaydı ne olacak idiyse, o cereyan eder; arabası saraydan tam ayrılmıştır ki, gazap içinde bir ayaktakımı kalabalığı birliklerin kordonunu yırtar, kır saçlı adamı tekme yumruk arabadan indirir ve o savunmasız halinde, sopalarla, taşlarla yere serer. 20 Haziran'a ait rüya sahnesi gerçek olmuştur; Marie-Antoinette'i giyotine taşıyan o aynı

vahşi, dizginlenmez unsur tarafından çığnenmiş olarak, Stockholm Belediyesi önünde kanlar içinde, her yeri kırılmış bir halde yatmaktadır “güzel Fersen”in, son kraliçenin son şövalyesinin cesedi. Hayat onu kadınıyla birleştirememiştir, o da hiç değilse ortak kader günlerinde kadını için sembolik bir ölüme kavuşur.

Fersen’in ölümüyle birlikte, Marie-Antoinette’in hatırasına sevgiyle bağlı olan son kişi de dünyadan ayrılır. Fakat hiçbir insan ve hiçbir hayal, dünyada herhangi bir varlık tarafından gerçekten sevildiği sürece yaşadığından daha uzun zaman gerçek anlamda canlı kalmaz. Fersen’ in ağıtı sadakatin söylediği son sözdür, sonra ortada hiç ses kalmaz. Çok geçmeden, Marie-Antoinette’e sadık kalan başka dostları da ölür, Trianon harap olur, narin bahçeleri viran olur, uyum içinde bir arada oldukları sürece Kraliçe’nin zarafetini yansıtmış olan resimler, mobilyalar mezata çıkarılıp yok pahasına satılır; böylece onun dünyada yaşamış olduğuna dair son görülür iz de kesinkes ortadan kalkar. Ve akan zaman zamana ulanır, kan üstüne kan dökülür, devrim konsüllüğe dönüp söner, Bonaparte gelir, çok geçmeden adı Napoléon olur, İmparator Napoléon olur ve kendine Habsburg Hanedanı’ndan bir başka arşidüşes alıp getirir, yeniden bir uğursuz düğün yapar. Fakat o da, Marie Louise, aynı kanla bağlı akrabası da olsa, kalbinin o muğlak ataleti içinde – bizim anlayışımıza göre kavranır bir şey değildir– kendisinden önce o aynı Tuileries’nin aynı odalarında yaşamış, çile çekmiş kadının acı uykusunu nerede uyduğunu bir kere bile sormaz: Soluğu henüz o kadar yakın bir insanın, bir kraliçenin, en yakınları ve soyundan gelenler tarafından bu kadar gaddarca bir soğukkanlılıkla unutulduğu asla görülmemiştir. Nihayet bir değişim olur, vicdan azabıyla hatırlayış: Provence Kontu, üç milyonun cesedine basa basa, nihayet XVIII. Louis olarak Fransız tahtına yükselmiştir, nihayet, nihayet hedefine ulaşmıştır o gölgelerde dolaşan oyuncu. Hırsına onca zaman yolu tıkayanlar, XVI. Louis, Marie-Antoinette ve talihsiz oğulları XVII. Louis en sonunda bertaraf edilmiş olduğuna ve ölümler de ayağa kalkıp şikâyetle bulunamayacağına göre, niçin arkalarından şatafatlı bir mozole yapılmasın ki? Nihayet şimdi, Marie-Antoinette’in gömüldüğü yerin bulunması için emir verilir (öz ağabeyi asla kardeşinin mezarını sormamıştır). Fakat aradan geçen yirmi iki yıllık rezilce kayıtsızlıktan sonra kolay değildir bu artık, çünkü Madeleine yakınındaki, terörün bin cesetle gübrelediği o adı kötüye çıkmış manastır bahçesinde işin hızı ölü gömücüye tek tek mezarlara işaret koyacak zamanı vermiş değildir; adamlar vaktiyle, o doymak bilmez bıçağın önlerine günbegün itip durduğu gövdeleri taşımış taşımış gömmüşlerdir. Nulla crux, nulla corona, ne bir haç ne bir taç vardır bu bilinmez yeri gösteren; bilinen tek şey, Konvansiyon’un kraliyet cesetlerinin üstüne sönmemiş kireç yığılmasını emretmiş olduğudur. Böylece kazarlar da kazarlar. Sonunda kürek sert bir tabakaya çarpar. Ve yarı yarıya çürümüş bir çorap bağından anlaşılır ki, ıslak topraktan tüyleri ürpererek kaldırdıkları o bir avuç soluk toz, kendi döneminde zarafet ve estetiğin tanrıçası olan, fakat sonradan her türlü azabın seçilmiş ve çilekeş kraliçesi olarak dünyayı ardında bırakan o kadından kalan son izdir.

# Ek açıklama

Tarihî bir kitabın sonunda, kullanılan kaynakları saymak âdettendir; Marie-Antoinette’le ilgili bu özel durumda ise bana, hangi kaynakların ve hangi nedenlerle kullanılmamış olduğunu kaydetmek neredeyse daha önemli görünüyor. Çünkü burada, her zaman en emin olan belgelerin, yani birinin kendi eliyle yazdığı mektupların bile güvenilir olmadığı ortaya çıkıyor. Marie-Antoinette, bu kitapta birçok defa söylendiği gibi, sabırsız karakterine uygun olarak, mektup yazmak bakımından kayıtsız birisiydi; bugün bile Trianon’da görülebilen o harika, zarif yazı masasına gönüllü olarak, gerçek bir zorlama altında olmadan, neredeyse hiç oturmamıştır. Bu nedenle, ölümün üzerinden on yıl, yirmi yıl geçtikten sonra bile, “Payez, Marie-Antoinette” şerhi taşıyan sayısız fatura bir yana, onun elinden çıkmış hiçbir mektubun bulunmamış olmasında şaşılacak bir yan yoktur. Sürdürdüğü ve gerçekten ayrıntılı olarak yapılmış iki mektuplaşma, biri annesi ve Viyana Sarayı’yla, diğeri Kont Fersen ile yaptığı özel yazışma, o sıralar ve daha sonra da bir elli yıl boyunca arşivlerde kilit altında tutulur; Kontes Polignac’a yazdığı ve yayımlanmış olan pek az mektup da keza, orijinal olarak ulaşılır belgeler değildir. Bu bakımdan, kırklı, elli, altmışlı yıllar boyunca Paris’teki hemen her yazma müzayedesinde elle yazılmış mektupların ortaya çıkması ve bunların hepsinin de, Kraliçe’nin imzasını taşıması –oysa Kraliçe pek istisnai hallerde imza atmıştır– bir o kadar şaşırtıcı olur. Sonra, birbiri ardınca, bol keseden yayınlar gelir, Kont Hunolstein tarafından yayımlananlar, Baron Feuillet de Conches’un yayına hazırladığı (bugün hâlâ en geniş kapsamlıları olan) mektupları, üçüncü olarak da Klinkowström’ün –tabii, orası burası edeplince budanmış bir seçme halinde– yayımladığı, Marie-Antoinette tarafından Fersen’e yazılmış mektupları içeren derleme. Ne var ki, ciddi tarihçilerin malzemenin böyle büyük çapta zenginleşmesinden duyduğu sevinç katıksız bir sevinç olamamıştır; daha piyasaya çıkışlarından birkaç ay sonra, Hunolstein’ın ve Feuillet de Conches’un yayınladığı mektuplardan birçoğu hakkında kuşkular baş gösterir, uzun sürecektir bir polemik başlar ve çok geçmeden, işe dürüstçe bakanlar için kuşku bile götürmez hale gelir ki, çok becerikli, hatta dâhiyane bir sahtekâr, sahici olanla sahte olanı en cüretli bir şekilde harman etmiş ve aynı zamanda müsvedde olarak dahi, piyasaya sahte yazmalar sürmüştür.

Uzmanlar, bu büyük sahtekârın, bilinen en hünerli sahtekârlardan birinin ismini, tuhaf bir koruma gayesiyle belirtmezler. Yine de Flammermont ile Rocheterie, en iyi iki araştırmacı, kimden şüphelendiklerini satırların arasında basbayağı açık ederler. Bugün artık o ismi saklayıp sahtekârlık tarihini psikolojik olarak eşsiz ilginçlikte bir vakadan mahrum etmek için neden kalmamıştır. Marie-Antoinette’in mektup hazinesini çalacakaleme çoğaltan kişi, mektupları yayımlayanın ta kendisidir. Baron Feuillet de Conches; yüksekçe mevkide diplomat, ender derinlikte kültür sahibi, çok iyi, eğlendirici bir yazar ve Fransız kültür tarihini olağanüstü iyi bilen biri, on ya da yirmi yıl boyunca Marie-Antoinette’in bütün arşivlerdeki ve özel koleksiyonlardaki mektuplarının izini sürmüş ve gerçekten takdir edilmeye değer bir çalışkanlık ve geniş bir bilgiyle o eseri derlemiştir – bugün bile saygı duyulmayı hak eden bir çaba.

Fakat bu saygın ve çalışkan adamın bir tutkusu vardır ve tutkular hep tehlikelidir:

Gerçek bir tutku halinde meşhurların yazmalarını toplamaktadır, bu alandaki ilmin papası sayılmaktadır ve kendisine Causeries d'un curieux<sup>237</sup> adlı eserinde söz konusu koleksiyonculukla ilgili olağanüstü bir makale borçluyuzdur. Onun koleksiyonu ya da gururla söylediği üzere cabinet'si Fransa'da en büyük olandır, fakat hangi koleksiyoncuya kendi koleksiyonu yeter ki? Herhalde kendi parası, koleksiyonunun dosyalarını arzuladığı gibi doldurmaya yetmediğinden, Lafontaine'in, Boileau'nun ve Racine'in bir dizi yazmasını da kendi eliyle hazırlamış –bunlar bugün bile bazen piyasada belirir– ve bunları Parisli ve İngiliz tüccarlar aracılığıyla satmıştır. Fakat asıl şaheserleri tartışmasız, Marie-Antoinette'in sahte mektuplarıdır. Burada, malzemeyi, yazıyı ve etrafa dair bütün ayrıntıları halen hayatta olanlar arasında kendisinden başka hiç kimsenin bilemeyeceği kadar iyi tanımaktadır. Böylece, Düşes Polignac'a yazılmış, asıllarını ilk olarak kendisinin gördüğü yedi adet gerçekten sahici mektuba ek olarak bir o kadar da sahtesini uydurmak ya da Kraliçe'nin yakın ilişki içinde olduğunu bildiği akrabalarına gönderdiği pusulalardan yazmak ona hiç zor gelmemiştir. Kraliçe'nin hem elyazısı, hem üslubu hakkında özel bir bilgisi olması sayesinde, bu garip zanaati icraya başka hiç kimsenin olmadığı kadar yatkındır ve maalesef, ustalığıyla gerçekten insanın aklını karıştıran sahte mektuplar üretmeye bir o kadar kararlıdır da: Yazı biçimi öylesine bir benzerlikle, üslup öylesine bir empatiyle taklit edilmiş, her ayrıntı öylesine bir tarih bilgisiyle uydurulmuştur. İnsan böylece ne kadar istese de –bunu itiraf edelim– tek tek mektuplar söz konusu olduğunda bugün artık, gerçek mi sahte mi olduklarını, Kraliçe Marie-Antoinette tarafından mı düşünülüp yazıldıklarını, yoksa Baron Feuillet de Conches tarafından mı uydurulup taklit edildiklerini ayırt edemez. Bir örnek vermek gerekirse, Baron Flachslan'den'e yazılmış ve Prusya Devlet Kütüphanesi'nde bulunan mektubun orijinal mi taklit mi olduğunu ben kendim de bilemiyorum. Gerçek olduğunu metin doğrulamakta; biraz sakın ve yuvarlak hatlı elyazısı ve her şeyden önce, bir önceki sahibinin mektubu Feuillet de Conches'dan satın almış olması ise taklit olduğunu düşündürmekte. Bütün bu nedenlerden, tarihî emniyetin yüksekliği uğruna bu kitapta, aslının kaynağı olarak yalnızca, Baron Feuillet de Conches'un cabinet'si olarak anılan şüpheli yerin gösterildiği her belge merhametsizce dikkate alınmadan bırakıldı; daha çok ve şüpheli olacağına az olsun, gerçek olsun: Bu kitaptaki mektupların değerlendirilmesini psikolojik olarak yöneten temel ilke bu oldu.

Marie-Antoinette'le ilgili sözlü ifadeler de, güvenilirlik bakımından mektuplardan daha iyi durumda değildir. Başka dönemlerde hatıraların ve görgü tanıklarının ifadelerinin pek az olduğundan şikâyet ettiğimiz gibi, Fransız Devrimi döneminde ise daha çok, bunlar haddinden fazla olduğu için yakınıız. Bir kuşağın durup kendini dinlemesine fırsat olmadan bir siyasi dalga tarafından bir sonrakinin içine savrulduğu fırtınamsı onyıllarda düşünmeye, toplu bir bakış kazanmaya nadiren zaman kalır; o zamanlar, yirmi beş yıl içinde tek bir kuşak, en beklenmedik dönüşümleri geçirmekte, neredeyse hiç aralıksız olarak kraliyetin son ihtişamını, can çekişini, devrimin ilk, mutlu günlerini, terörün dehşetengiz günlerini, Direktuar yönetimini, Napoléon'un yükselişini, konsüllüğünü, diktatörlüğünü, imparatorluğunu, dünya çapında büyük devlet oluşunu, binlerce zaferi ve can alıcı yenilgiyi, tekrar bir kralı ve tekrar, yüz gün boyunca Napoléon'u yaşar. Nihayet, Waterloo'dan sonra, büyük dinlenme arası gelir, eşi görülmemiş bir dünya fırtınası, bir çeyrek yüzyıl sonra dinmiştir. Şimdi insanlar

korkularından uyanmakta, gözlerini ovuşturmaktadır. Önce, hâlâ hayatta olabildiklerine şaşarlar, sonra bu zaman parçası içinde ne kadar çok şey yaşadıklarına –1914’ten beri bizi sarıp altüst eden sel günün birinde tekrar çekildiğinde bizim için de durum farklı olmayacaktır– sonra da, hercümerç ve heyecan içinde seyredip bizzat yaşadıkları her şeyi şimdi, güvenli kıyılarından doğru ve tutarlı bir şekilde topluca görmek isterler. O zamanlar herkes görgü tanıklarının hatıralarından tarihi okumak ister, kendi düzensiz yaşantılarını yeniden bir sıraya sokabilmek için; böylece 1815’ten sonra hatıra piyasası öyle bir ateşle canlanır ki, bir benzeri bizde Dünya Savaşı’ndan sonra savaş kitapları yönünden olmuştur. Bunun kokusunu çok geçmeden meslekten yazıcılarla yayıncılar alır ve ilgi daha soğumadan –bunu da yaşamışızdır– bu yeni patlamış merak gereksinimine yanıt vermek üzere, o büyük zamana ilişkin dizi dizi hatıralar, hatıralar, hatıralar üretirler. Okur çevresi bu arada tarihe geçmiş kişilerin vaktiyle bir koluna dokunup geçmiş herkesten yaşadıklarını anlatmasını ister. Fakat zavallı, küçük insanlar, ki çoğu zaman büyük olayların içinden bir algı bulanıklığıyla paldır küldür savrulmuşlardır, pek az ayrıntıyı hatırladıkları ve üstelik hatırlayabildiklerini de eğlendirici bir şekilde dile getirmeyi bilmediklerinden, işini bilir gazeteciler onların ismi altında bu birkaç kuşüzümünün etrafına kocaman bir hamur döker, ballandırmayı ihmal etmez, ve bu hamuru duygusal uydurmalarla öyle bir yayarlar ki, sonunda ortaya bir kitap çıkar.

O zamanlar Tuileries’de ya da hapishanelerde ya da Devrim Mahkemesi’nde dünya tarihinin bir saatçiğini yaşamış olan herkese, şimdi yazar olarak sıra gelmektedir: Marie-Antoinette’in terzisi, başnedimesi, birinci, ikinci, üçüncü oda hizmetçisi, berberi, gardiyanı, çocukların birinci, ikinci mürebbiyesi, arkadaşlarından her biri. Sonunda cellat bile, Mösyö Samson, hatıralarını yazar ya da hiç değilse, başka birinin uydurup derlediği herhangi bir kitap için para karşılığında adını verir.

Elbette bu uyduruk raporlar, her ayrıntı bakımından birbiriyle çelişmektedir ve tam da 5 ve 6 Ekim 1789’daki can alıcı olaylar üzerine, Kraliçe’nin Tuileries baskınındaki davranışı ya da son saatleri üzerine elimizde sözümona görgü tanıklarının yedi, sekiz, on, on beş, yirmi adet, birbirinden çok farklı anlatıları vardır. Hepsinin tek ortak tarafı siyasi zihniyetleridir, yani kayıtsız şartsız, gözler yaşartıcı ve sarsılmaz kralcılıkları, ki bu da, söz konusu kitapların hepsinin Bourbon imtiyazıyla basıldıkları hatırlanırsa, şaşılacak bir şey değildir. Devrim sırasında en kararlı devrimciler olan o aynı uşaklar ve gardiyanlar, XVIII. Louis dönemine gelindiğinde, o iyi yürekli, soylu, temiz ve faziletli Kraliçe’yi gizliden gizliye ne kadar sayıp sevdiklerini temin ede ede bitiremez. Bu sonradan sadakat gösterenlerin yalnızca küçük bir kısmı 1792’de gerçekten, 1820’de anlatmayı bildikleri kadar sadık ve fedakâr olsaydı, Marie-Antoinette hiçbir zaman Conciergerie’ye, hiçbir zaman giyotine ayak basmazdı. O dönemin hatıralarından onda dokuzu demek ki, en kabasından bir sansasyon bezirgânlığının ya da dalkavukça bir tükürdüğünü yalayıcılığın eseridir; tarihî doğruyu arayan ise (daha önceki anlatıların tam tersine) en iyisi, bütün bu öne sürülen nedimeleri, berberleri, jandarmaları, pajları, o haddinden fazla yaranma heveslisi hafızalarından ötürü daha baştan güvenilmez sayarak tanık sandalyesinden kovsa gerektir; bu kitapta ilke olarak böyle davranıldı.

Böylece, Marie-Antoinette’in benim yazdığım bu biyografisinde, daha önceki bütün kitaplarda önu ardı düşünülmeden kullanılmış olan koca bir sıra belgenin, mektubun ve

konuşmanın niçin değerlendirilmediği açıklanmış oluyor. Okur o biyografilerde hoşuna giden ya da kendisini eğlendiren kimi anekdotu burada bulamayacaktır, en başta o ilk, küçük Mozart'ın Schönbrunn' da Marie-Antoinette'e evlenme teklifi yaptığı hikâyesinden başlayıp ta sonuncusuna, Kraliçe'nin idamdan önce yanlışlıkla celladın ayağına basıp da nezaketle "Pardon Mösyö" dediği (gerçek olamayacak kadar aşırı bir espriyle uydurulmuş) söylentiye kadar birçokları. Bundan başka birçok mektubun da eksikliği hissedilecektir, her şeyden önce, cher cœur<sup>238</sup> Prenses Lamballe'e yazılmış o içe işleyen mektupların Marie-Antoinette tarafından yazılmış değil, düpedüz Baron Feuillet de Conches tarafından uydurulmuş oldukları için, ayrıca yine sözlü olarak aktarılmış, duygulu ve zekice bir alay vecize de yalnızca, bana fazla zekice, fazla duygulu göründükleri için ve Marie-Antoinette'in daha çok vasat sayılan karakterine uygun görünmedikleri için kitaba girmedi.

Tarihî doğruluk anlamındaki kaybın değil, duygusallık anlamındaki bu kaybın karşısında kazanç olarak yeni ve temel önem taşıyan malzeme öne çıkıyor. Her şeyden önce, Viyana Devlet Arşivi iyice gözden geçirilince ortaya çıktı ki, Maria Theresia ile Marie-Antoinette'in iddia edildiği üzere eksiksiz olarak yayımlanmış olan mektupları içinde çok önemli pasajlar ve hatta en önemli pasajlar mahremiyet uğruna atlanmış bulunmaktadır. Bu pasajlar burada hiç çekincesiz değerlendirildi, çünkü XVI. Louis ile Marie-Antoinette'in evlilik ilişkisi, uzun zaman lafı edilmemiş olan o fizyolojik sır olmaksızın anlaşılacak gibi değildir. Bundan başka, dört dörtlük bir araştırmacı olan Alma Söderhjelm'in Fersen'in haleflerinin arşivinde, ahlakçı bir elin boyayarak kapattığı bir hayli mektup pasajını temizleyerek yaptığı çalışma da alabildiğine önem taşıyordu: Pia fraus,<sup>239</sup> Fersen'in yanına kimseyi yanaştırmayan bir Marie-Antoinette'e trubadurlara has bir aşkla bağlı olduğu yolundaki sofuca efsane, üzerlerinde oynandığı için daha da inandırıcılık kazanan belgeler karşısında artık daha fazla ayakta tutulabilecek gibi değildir. Bundan başka da birçok karanlık ya da karanlıklaştırılmış ayrıntı aydınlatılabildi. Bir kadının, tesadüfen Kraliçe dahi olsa, hangi insani ve ahlaki haklara sahip olduğu üzerine daha özgürce düşünebildiğimiz için, dürüstlüğe götüren yola bugün daha yakınız ve ruhun gerçeğinden korkumuz daha az; çünkü bizler artık eskiler gibi, tarihî bir şahsiyete yaklaşabilmek için karakterini à tout prix<sup>240</sup> idealize etmek, duygusallığa ya da kahramanlığa çekmek, yani o kişiliğin önemli yönlerine gölge düşürmek ve buna karşılık başka yönlerini trajik biçimde yüceltmek gerektiğine inanmıyoruz. Psikoloji temelindeki her yaratıcı çalışmanın en üst kanunu ilahlaştırmayıp insanlaştırmaktır; yapay kanıtlarla mazur göstermek değil açıklamaktır ona düşen görev. Bu yaklaşım, burada vasat bir karakter üzerinde denendi: Dönemini aşan etkisini yalnızca, kıyas kabul etmez bir kadere, iç yüceliğini aşırı büyüklükteki talihsizliğine borçlu olan ve –en azından öyle olduğunu umarım– hiçbir yüceltme olmasa dahi, tam da dünyevi kısıtlılığın otürü günümüzün duygudaşlığını ve anlayışını hak edebilecek vasat bir karakter.

**237.** (Fr.) Tuhaf Birinin Gevezelikleri. (Ç.N.)

**238.** (Fr.) Can dostu. (Y.N.)

**239.** (Lat.) Bilerek doğruyu söylememek; iyi bir nedenden dolayı birini aldatmak. (Y.N.)

**240.** (Fr.) Ne pahasına olursa olsun. (Y.N.)

# Zamandizin

- 1755 2 Kasım Marie-Antoinette'in doğumu.
- 1769 7 Haziran XV. Louis'nin resmî kız isteme yazısı.
- 1770 19 Nisan Viyana'da vekâleten düğün.  
16 Mayıs Versailles'da düğün.  
24 Aralık Choiseul gözden düşer.
- 1772 11 Ocak Rohan'ın Viyana'ya gelişi.  
5 Ağustos Polonya'nın bölünüşü.
- 1773 8 Haziran Dauphine'in Paris'e girişi.
- 1774 10 Mayıs XV. Louis'nin ölümü.  
Kolye Marie-Antoinette'e ilk defa teklif edilir.  
Fersen ilk kez Versailles'da.  
Rohan'ın Viyana'dan geri çağırılması.  
Beaumarchais yazdığı yergiyi Maria Theresia'ya satar.
- 1777 Nisan/Mayıs II. Joseph'in Versailles ziyareti.  
Ağustos Eşlerin ilk cinsel birleşmesi.
- 1778 19 Aralık İlk çocuğun, Madame Royale'in doğumu (ileride: Angoulême Düşesi).
- 1779 Marie-Antoinette'e karşı ilk karalayıcı broşür.
- 1780 1 Ağustos Trianon tiyatrosunda ilk sahneye çıkış.  
29 Kasım Maria Theresia'nın ölümü.
- 1781 22 Ekim İlk Dauphin'in doğumu.
- 1783 3 Eylül Versailles Barışı.  
ABD'nin İngiltere tarafından tanınması.
- 1784 27 Nisan Figaro'nun Théâtre Français'de ilk sahnelenışı.  
11 Ağustos Venüs Korusu'nda Rohan'la düzmece buluşma.
- 1785 29 Ocak Rohan, kolyeyi satın alıyor.  
27 Mart İkinci Dauphin'in doğumu.  
15 Ağustos Rohan'ın Versailles'da tutuklanması.  
19 Ağustos Sevil Berberi'nin Trianon'da sahnelenmesi, aynı zamanda oradaki son tiyatro gösterisi.
- 1786 31 Mayıs Kolye davasında kararın okunması.  
9 Temmuz Prenses Sophie-Beatrix'in doğumu.
- 1788 Fersen'le yakın ilişkinin başlaması.  
8 Ağustos 1 Mayıs 1789 günü için genel sınıf meclislerinin toplantıya çağırılması. Necker yeniden bakan oluyor.
- 1789 5 Mayıs Genel sınıf meclislerinin açılması.  
3 Haziran İlk Dauphin'in ölümü.  
17 Haziran 3. sınıfın meclisi, Ulusal Meclis olduğunu ilan ediyor.  
20 Haziran Balo salonunda yemin.  
25 Haziran Basın özgürlüğü.  
11 Temmuz Necker sürgün ediliyor.  
13 Temmuz Ulusal Muhafız Alayı'nın kurulması.  
14 Temmuz Bastille'in ele geçirilmesi.  
16 Temmuz Göçler başlıyor (Artois, Pagnac).  
Ağustos sonu Fersen, Versailles'da.  
1 Ekim Ulusal Muhafız Alayı'na ziyafet  
5 Ekim Paris halkının Versailles'a yürüyüşü.



6 Ekim	Kraliyet ailesinin Paris'e gidişi. Paris'te Jakobenler Kulübü'nün kuruluşu.
1790 20 Şubat	II. Joseph'in ölümü.
4 Haziran	Saint-Cloud'da son yaz tatili.
3 Temmuz	Mirabeau'yla karşılaşma.
1791 2 Nisan	Mirabeau'nun ölümü.
20-25 Haziran	Varennese kaçış. Barnave ve arkadaşları Tuileries'de.
14 Eylül	Kral'ın anayasa üzerine yemini.
1 Ekim	Yasama Meclisi (Assemblée législative).
1792 13-14 Şubat	Fersen son defa Tuileries'de.
20 Şubat	Marie-Antoinette son defa tiyatrodadır.
1 Mart	II. Leopold'ün ölümü.
24 Mart	Roland'ın bakanlığı.
29 Mart	İsveç Kralı Gustav'ın ölümü.
20 Nisan	Fransa, Avusturya'ya savaş ilan ediliş.
13 Haziran	Roland'ın bakanlığına son veriliyor.
19 Haziran	Kral'ın vetosu.
20 Haziran	Tuileries'ye ilk baskın.
10 Ağustos	Tuileries'nin zaptı. Danton, Adalet bakanı.
13 Ağustos	Kraliyet yetkisinin kaldırılması. Kraliyet ailesinin Temple'a götürülmesi.
22 Ağustos	Vendée'de ilk isyan.
2 Eylül	Verdun'ün düşüşü.
2-5 Eylül	Eylül katliamı.
3 Eylül	Prences Lamballe'in öldürülüşü.
20 Eylül	Valmy'nin topa tutuluşu.
21 Eylül	Konvansiyon (Convention nationale). Kraliyetin kaldırılması, cumhuriyetin ilanı.
6 Kasım	Jemappes Muharebesi.
11 Aralık	XVI. Louis'ye karşı davanın başlaması.
1793 4 Ocak	Polonya'nın ikinci bölünüşü.
21 Ocak	XVI. Louis'nin ölüm cezasının infazı.
10 Mart	Devrim yüksek mahkemesinin kuruluşu.
31 Mart	Fransızlar, Belçika'yı boşaltıyor.
4 Nisan	Dumouriez'in, düşman tarafına geçişi.
29 Mayıs	Lyon'da isyan.
3 Temmuz	Dauphin'in Marie-Antoinette'ten ayrılması.
1 Ağustos	Conciergerie'ye nakil.
3 Ekim	Jirondenlere karşı dava açılıyor.
9 Ekim	Lyon'un düşüşü.
12 Ekim	Marie-Antoinette'in ilk sorgusu.
14 Ekim	Marie-Antoinette'in yargılanmasının başlaması.
16 Ekim	Kraliçe'nin ölüm cezasının infazı.
1795 8 Haziran	Dauphin'in (XVII. Louis) öldüğü iddia edilen gün.
1814	XVIII. Louis (eski Provence Kontu) Fransa kralı oluyor.